

ISSN 1563-0358
Индекс 75881; 25881

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

Экономика сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК КазНУ

Серия экономическая

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

KazNU BULLETIN

Economy series

№6 (118)

Алматы
«Қазақ университеті»
2016

ХАБАРШЫ

ЭКОНОМИКА СЕРИЯСЫ №6 (118)

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Қуәлік №956-Ж.

Журнал жылына 6 рет жарыққа шығады

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ

Когут О.Ю., аға оқытушы
(Қазақстан)
Тел.: +777017147474
E-mail: koghut.oksana@mail.ru

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

Ермекбаева Б.Ж., э.ғ.к., доцент –
ғылыми редактор (Қазақстан)
Қазбекова Ж.Б., Ph.D доктор, доцент м.а. –
ғылыми редактордың орынбасары (Қазақстан)
Когут О.Ю., аға оқытушы –
жауапты хатшы (Қазақстан)
Қазбеков Б.К., э.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Мұхтарова К.С., э.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Мұхамедиев Б.М., э.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Сағиева Р.К., э.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Байдильдина А.М., э.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Арзаева М.Ж., э.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Садыханова Г.А., э.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Бобров Л.К., т.ғ.д., профессор (Россия)
Трифилова А., Ph.D доктор (Великобритания)

**КАЗАК
УНИВЕРСИТЕТИ**
Б А С П А Ү Й І

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гульмира Шаккозова
Телефон: +77017242911
E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гульмира Бекбердиева,
Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айша Қалиева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші

Мәлдір Өміртайқызы
Телефон: +7(727)377-34-11
E-mail: Moldir.Omirtaikyzy@kaznu.kz

ИБ №10311

Басуға 12.12. 2016 жылы қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 22,31 б.т. Оффсетті қағаз. Сандық басылыс.
Тапсырыс №6132. Таралымы 500 дана. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2016

ЭКОНОМИКА СЕРИЯСЫ

СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ECONOMY SERIES

Мухтарова К.С.

Развитие успешного взаимодействия местного самоуправления с органами государственного управления в соответствии с мировыми стандартами качества в Республике Казахстан

В работе рассмотрено развитие успешного взаимодействия местного самоуправления с органами государственного управления в соответствии с мировыми стандартами качества в Республике Казахстан. Приоритетным направлением системы государственного управления должна быть организация эффективного государственного управления и самоуправления на уровне города, города районного значения, поселка, аула (села), аульного (сельского) округа, прежде всего его институциональное и функциональное укрепление. В результате этого должна быть выработана эффективная схема взаимодействия центральных государственных и местных исполнительных органов в рамках выполнения стратегических, контрольных, надзорных и реализационных функций. Проведен анализ нормативно-правовых актов в области местного самоуправления в Казахстане. Исследование опирается в создание эффективной модели местного самоуправления Республики Казахстан, которая позволит создать модель успешного взаимодействия местного самоуправления с органами государственного управления в соответствии с мировыми стандартами качества.

Ключевые слова: местное самоуправление, государственное управление, местное управление, органы государственного управления, мировые стандарты качества.

Mukhtarova K.S.

The development of successful interaction of local self-government with public authorities according to the international standards of quality in Republic of Kazakhstan

In the article was considered development of successful interaction of local self-government with public authorities according to the international standards of quality in Republic of Kazakhstan. The priority direction of system of public administration should be organization of effective public administration and self-government at the level of the city, the city of district value, the settlement, the village, the village district, first of all its institutional and functional strengthening. As a result of it should be developed the effective scheme of interaction of the central state and local authorities within execution of strategic, control, supervising and realizable functions. Carried out the analysis of regulatory legal acts in the field of local self-government. Research rests to creation of effective model of local self-government of the Republic of Kazakhstan, which will allow creating model of successful interaction of local self-government with public authorities according to the international standards of quality.

Key words: local self-government, public administration, local administration, public authorities, international standards of quality.

Мухтарова К.С.

Қазақстан Республикасында халықаралық сапа стандарттарына сәйкес жергілікті өзін-өзі басқару ұйымдарымен өзара сенімді қарым-қатынасты дамыту

Зерттеу жұмысында Қазақстан Республикасында халықаралық сапа стандарттарына сәйкес жергілікті өзін-өзі басқару органдарымен өзара сенімді қарым-қатынасты дамыту қарастырылған. Мемлекеттік басқару жүйесінің басым бағыты тиімді мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқарудың қала, аймақтық маңызы бар қалалар, ауыл, ауылдық аймақтар деңгейінде ұйымдастыру, ең алдымен оның институционалдық және құрылымдық нығаюы. Нәтижесінде стратегиялық, бақылау, қадағалау қызметті іске асыру аясында орталық мемлекеттік және жергілікті іске асыру ұйымдарының өзара қарым-қатынас сызбасын әзірлеу керек. Жергілікті өзін-өзі басқару саласында нормативтік-құқықтық актілерге талдау жүргізілді. Зерттеу әлемдік сапа стандарттарына сай келетін жергілікті өзін-өзі басқару мен мемлекеттік басқару ұйымдарының сәтті қарым-қатынас үлгісін құруға мүмкіндік беретін, Қазақстан Республикасының жергілікті өзін-өзі басқарудың тиімді үлгісін құруға негізделеді.

Түйін сөздер: жергілікті өзін-өзі басқару, мемлекеттік басқару, жергілікті басқару, мемлекеттік басқару ұйымдары, әлемдік сапа стандарттары.

**РАЗВИТИЕ
УСПЕШНОГО
ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ
МЕСТНОГО
САМОУПРАВЛЕНИЯ
С ОРГАНАМИ
ГОСУДАРСТВЕННОГО
УПРАВЛЕНИЯ В
СООТВЕТСТВИИ
С МИРОВЫМИ
СТАНДАРТАМИ
КАЧЕСТВА В РЕСПУБ-
ЛИКЕ КАЗАХСТАН**

Введение

В настоящее время государством проводится работа по разграничению полномочий между уровнями государственного управления в части оптимизации системы государственного управления путем перераспределения властных полномочий по вертикали «республика (центр) – область – район – городские и сельские населенные пункты».

Ее приоритетным направлением должна быть организация эффективного государственного управления и самоуправления на уровне города, города районного значения, поселка, аула (села), аульного (сельского) округа, прежде всего его институциональное и функциональное укрепление.

В результате этого должна быть выработана *эффективная схема взаимодействия центральных государственных и местных исполнительных органов* в рамках исполнения стратегических, контрольных, надзорных и реализационных функций.

Вопросы взаимодействия органов государственного управления и самоуправления и дальнейшего развития последнего необходимо, конечно, решать с правовой базы установления.

Внесение поправок в действующее законодательство не завершило процесса формирования системы местного самоуправления. Наоборот, данный процесс только начался. Требуется создать полноценную правовую базу местного самоуправления, экономическую и финансовую основу, продолжить дальнейшее совершенствование законодательства в этом направлении. В этой связи утвержденная Указом Президента РК от 28 ноября 2012 г. № 438 Концепция развития местного самоуправления в Республике Казахстан содержит анализ проблемных вопросов данной сферы в нашей стране и определяет основные направления и параметры формирования системы местного самоуправления на ближайшую перспективу [1].

Экспериментальная часть

Действующий Закон РК «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» не производит разграничений между функциями государства и

местного самоуправления. Косвенное указание на такое разграничение можно усмотреть лишь в подпункте 7) статьи 1. Он определяет понятие «вопросы местного значения» как «вопросы деятельности области, района, города, района в городе, сельского округа, поселка и села, не входящего в состав сельского округа, регулирование которых в соответствии с настоящим Законом и иными законодательными актами Республики Казахстан связано с обеспечением прав и законных интересов большинства жителей соответствующей административно-территориальной единицы». Поскольку на органы местного самоуправления возложены функции по решению вопросов местного значения (подпункт 10) статьи 1), логично поставить знак равенства между понятиями «вопросы местного значения» и «вопросы (функции) местного самоуправления» [2].

Концепцией развития местного самоуправления Республики Казахстан до 2020 г. не рассмотрены вопросы создания органов местного самоуправления на уровне сельского округа, сел, поселков. Вместо этого предлагается внедрение элементов выборности глав исполнительной власти местного уровня, которые функционально входят в единую вертикаль исполнительной власти, ограничение деятельности органов местного самоуправления.

Прежде Конституция закрепляла, что порядок работы органов самоуправления мог устанавливаться самими гражданами в пределах закона, но новая редакция статьи 89 степень самостоятельности населения несколько ограничивает. Организация и деятельность местного самоуправления должна определяться законом.

Следовательно, государство на законодательном уровне определяет формирование и деятельность системы местного самоуправления, включая его формы, порядок создания и деятельности его органов, источники его экономической основы и т.д. Такой подход основан на унитарном устройстве Казахстана и противостоит возможности создания на местах органов, различающихся не только по названиям, но и направлениям, формам, порядку деятельности, дополнительным источникам доходов, способам взаимодействия с органами местного государственного управления и т.д.

Результаты и обсуждение

По вопросу об успешности взаимодействия органов местного самоуправления с органами государственного управления Л.Н. Бурлаков пишет, что пред-

ставляет определенный интерес изучение мнения партии «Аділет», которая активно иницирует законопроект «О разграничении полномочий между местными органами государственной власти и органами местного самоуправления», а также необходимость внесения изменений и дополнений в законодательные и нормативно-правовые акты [3].

Так, данная партия справедливо считает, что местное самоуправление может быть эффективным только в случае обеспечения его финансовой независимости от государственных органов власти. Органы МСУ должны иметь самостоятельный бюджет для решения проблем местного сообщества. В соответствии с Европейской хартией «О местном самоуправлении» должны будут иницированы законодательные инициативы по обеспечению финансовой автономности органов местного самоуправления, наделения их правом самостоятельно определять приоритеты своих расходов в рамках общей экономической политики страны.

В соответствии с этим, по мнению партийцев, необходимо внести поправки в Бюджетный и Налоговый кодексы страны, в частности по совершенствованию межбюджетных отношений, чтобы обеспечить органы местного самоуправления надежными и стабильными источниками доходов. В частности, финансовая самостоятельность органов МСУ будет обеспечена за счет роста доходов от принадлежащей им собственности, оставления части местных налогов и сборов, совершенствования системы межбюджетных отношений.

Также партия «Аділет» иницирует разработку и принятие национальной программы государственной поддержки развития местного самоуправления в Республике Казахстан.

Эта программа будет предусматривать создание необходимой правовой основы для становления и развития местного самоуправления, его взаимодействия с местным государственным управлением, обеспечения автономности финансового обеспечения деятельности местного самоуправления, создания системы подготовки кадров для органов местного самоуправления, создания системы поддержки органов местного самоуправления и т.п.

В целом реформа местного самоуправления должна стать составной частью реформирования всей системы управления на демократических основаниях с целью построения в Казахстане эффективного социально-ориентированного правового государства [3].

В соответствии со статданными Минфина РК и согласно данным исполнения государственного бюджета по состоянию на 1.01.2015 г., на долю аппаратов акимов сельских округов приходится 1,58% расходов государственного бюджета, или 139 590 млн. тенге. На долю районного бюджета приходится 16,85% расходов государственного бюджета, или 1 486 392 млн. тенге, на долю областного бюджета – 22,84%, или 2 014 431 млн. тенге, республиканский бюджет составляет 58,73% государственного бюджета, или 5 179 934 млн. тенге. Согласно данным исполнения государственного бюджета по состоянию на 1.01.2014 г., на долю аппаратов акимов сельских округов приходится 1,66% расходов государственного бюджета, или 124 124 млн. тенге. На долю районного бюджета приходится 17,53% расходов государственного бюджета, или 1 312 187 млн. тенге, на долю областного бюджета – 23,01%, или 1 722 950 млн. тенге, республиканский бюджет составляет 57,8% государственного бюджета, или 4 327 230 млн. тенге [4].

Естественно, расходы на решение проблемных вопросов местного значения предусмотрены в государственном бюджете в гораздо большем объеме, нежели на уровне аппарата акима сельского округа, но предусмотрены они на уровне областного и районного бюджетов. Соответственно распорядителями бюджетных средств являются вышестоящие акиматы либо подчиненные им местные исполнительные органы. Кроме этого, нужно учитывать, что хотя и на долю республиканского бюджета по итогам исполнения года приходится до 60% государственного бюджета, все же через республиканский бюджет распределяется до 25% средств государственного бюджета, предусмотренных для местного бюджета.

То есть при формировании доля республиканского бюджета составляет до 85% государственного бюджета, а остальные 15% составляют средства местного бюджета (областной, районный и сельский). В процессе исполнения 25% средств государственного бюджета передается областными бюджетами через механизм трансфертного финансирования.

Данный механизм сопровождается подписанием соглашений о принятии обязательств со стороны местных исполнительных органов, на первом этапе между центральными исполнительными органами и акиматом области, затем тот же процесс между акиматом области и акиматом района. В конечном итоге зачастую бывают моменты задержек перечисления бюд-

жетных средств между уровнями бюджетов, и это приводит к срывам сроков.

Кроме этого, бюджетная централизация финансов приводит к возникновению *коррупционных ситуаций* на государственной службе, в основном в сфере государственных закупок. Концентрация значительной части бюджетных средств на уровне района и области ставит органы местного самоуправления и акимов сельского уровня в зависимое положение от акиматов района и области. В то же время концентрация до 85% средств государственного бюджета на центральном уровне серьезно ограничивает возможности акиматов областей.

Все это, в свою очередь, сильно ограничивает возможности местного самоуправления на уровне сельского округа при самостоятельном решении проблем, ставит их в зависимость от органов государственной власти. Нельзя не отметить мизерность доли бюджета сельского уровня по сравнению с государственным бюджетом, всего лишь до двух процентов от объема всего государственного бюджета. Начиная с 2006 г. по сегодняшний день ситуация с бюджетом сельского уровня не изменилась [3].

Вместе с тем в соответствии со статьей 3 Закона Республики Казахстан «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» доходные источники местного самоуправления формируются из следующих поступлений:

- доходы от имущественного найма (аренды) государственного имущества, находящегося в управлении акимов города районного значения, села, поселка, сельского округа;
- добровольные сборы физических и юридических лиц;
- плата за размещение наружной (визуальной) рекламы на:
 - объектах стационарного размещения рекламы в полосе отвода автомобильных дорог общего пользования республиканского значения, проходящих через территории городов районного значения, сел, поселков, сельских округов;
 - объектах стационарного размещения рекламы в полосе отвода автомобильных дорог общего пользования областного значения, проходящих через территории городов районного значения, сел, поселков, сельских округов;
 - объектах стационарного размещения рекламы в полосе отвода автомобильных дорог общего пользования районного значения;
 - открытом пространстве за пределами помещений в городе районного значения, селе, поселке;

– транспортных средствах, зарегистрированных в районе;

– штрафы, взимаемые акимами города районного значения, села, поселка, сельского округа за административные правонарушения, предусмотренные статьями 204, 386, 408 и 505 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях;

– иные источники, не запрещенные законодательством Республики Казахстан [2].

Заключение

Как видно, на уровне местного самоуправления налоги для формирования собственных доходных источников не предусмотрены. К примеру, во Франции прямые собственные местные налоги, сборы и косвенные налоги, налоги и сборы, переданные государством в связи с децентрализацией, составляют 40-54% от всех поступлений бюджета местного самоуправления [5].

Тем не менее, мероприятия, предусмотренные по реформированию системы государственного управления и развития местного самоуправления, не в полной мере будут способствовать

становлению местного самоуправления в Республике Казахстан и решению имеющихся современных проблем сельской местности. Это подтверждают следующие обстоятельства.

Именно данный уровень местного самоуправления на сегодняшний день является самым уязвимым уровнем по причине наличия перспективной тенденции уменьшения числа аулов (сел) и оттока населения сельской местности.

Так, по официальным статистическим данным, численность аулов (сел) по состоянию на 1 июля 1999 г. составляла 7918 единиц, по состоянию на 1 января 2014 г. число аулов сократилось до 6828 единиц.

В связи с этим думается, что вопросы сельских территорий без реального местного самоуправления не будут решаться оптимально [6].

Поэтому этот и другие вышеперечисленные вопросы упираются в создание *эффективной модели местного самоуправления* Республики Казахстан, которая позволит создать модель успешного взаимодействия местного самоуправления с органами государственного управления в соответствии с мировыми стандартами качества.

Литература

- 1 Указ Президента Республики Казахстан от 28 ноября 2012 г. № 438 «Об утверждении Концепции развития местного самоуправления в Республике Казахстан». – Астана, 28 ноября 2012.
- 2 Закон РК от 23 января 2001 г. No 148 «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» // <http://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/Z010000148>. – 08.01.2013.
- 3 Бурлаков Л.Н. Местное самоуправление как основа развития сельских территорий. – Астана. – 5 февраля 2016. – 15 с.
- 4 Статистический бюллетень Министерства Финансов РК за 2014 г. – (12) 192 <http://www.minfin.kz>.
- 5 Бурлаков Л.Н. Модели местного самоуправления: проблемы выбора и адаптации для Казахстана: курс лекций. – Астана: АГУ, 2009. – 39 с.
- 6 Казахстан сегодня: Брошюра. <http://www.stat.gov.kz>. – Астана, 2014. – С. 44-47.

References

1. Ykaz Prezidenta Respybliki Kazahstan ot 28 noyabrya 2012 g. № 438 «Ob ytverjdenii Konceptcii razvitiya mestnogo samoupravleniya v Respybliki Kazahstan». – Astana, 28 noyabrya 2012.
2. Zakon RK ot 23 yanvarya 2001 g. No 148 «O mestnom gosydarstvennom upravlenii i samoypravlenii v Respyblike Kazahstan» // <http://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/Z010000148>. – 08.01.2013.
3. Byrlakov L.N. Mestnoe samoypravlenie kak osnova razvitiya selskih territorii. – Astana. – 5 fevralya 2016. – 15 s.
4. Statisticheskii bulleten Ministerstva Finansov RK za 2014 g. – (12) 192 <http://www.minfin.kz>.
5. Byrlakov L.N. Modeli mestnogo samoypravleniya: problemi vibora i adaptacii dlya Kazahstana. Kyrs lekicii. Astana, AGY. – 2009. – 39 s.
6. Kazahstan segodnya / Broshura. <http://www.stat.gov.kz>. – Astana, 2014. – S. 44-47.

Байдури́н М.С.,
Борталеви́ч С.И., Логино́в Е.Л.

**Формирование
интегрированных механизмов
научно-технического
сотрудничества в рамках
ЕАЭС**

Baidurin M.S.,
Bortalevich S.I., Loginov E.L.

**Formation of integrated
mechanisms for scientific
and technical cooperation
in EAEU**

Байдури́н М.С.,
Борталеви́ч С.И., Логино́в Е.Л.

**ЕЭО шеңберінде ғылыми-
техникалық
ынтымақтастықтың
біріктіруші тетіктерін
қалыптастыру**

Реализация приоритетов взаимного удовлетворения в рамках ЕАЭС спроса на инновации и высокотехнологичную продукцию создает базу для организационно-экономического программирования международной конкурентоспособности научно-технических комплексов государств-участников ЕАЭС с целью формирования новых типов отраслей на научно-технологической базе пула стратегических инновационных программ. Здесь требуется компоновка сложных процессов управления большим количеством бизнес-единиц, участвующих в инновационных процессах, что может быть эффективно структурировано в рамках концепции создания евразийско-союзных инновационных сетей, объединяющих инновационные кластеры для формирования новой технологической базы на основе пакета ключевых рынокоформирующих инноваций через реализацию пула стратегических инновационных программ.

Ключевые слова: инновации, научно-техническое развитие, информационная система, стратегическое управление.

Implementation of the priorities of mutual satisfaction within the EAEU demand for innovation and high-tech products creates a basis for the organizational and economic programming of the international competitiveness of science and technology complexes of EAEU member states in order to create new types of industries in the scientific and technological basis of strategic innovation programs pool. This requires a layout of complex processes of managing a large number of business units involved in the innovation processes that can be effectively structured under the concept of creating a Eurasian-allied networks of innovation clusters to form a new technological base using core market-shaping innovation through the implementation of a strategic pool of innovative programs.

Key words: innovation, research and technological development, information systems, strategic management.

ЕЭО шеңберінде инновация мен жоғарғы технологиялық өнімдерге сұранысты өзара қанағаттандырудың басымдылықтарын жүзеге асыру стратегиялық инновациялық бағдарламалар пулдарының ғылыми-технологиялық базасында салалардың жаңа үлгісін қалыптастыру мақсатында ЕЭО қатысушы мемлекеттердің ғылыми-техникалық кешендерінің халықаралық бәсекеге қабілеттілігін ұйымдастырушылық-экономикалық бағдарламалауға қажетті базаны жасақтайды. Мұнда инновациялық үрдістерге қатысатын үлкен көлемдегі бизнес-бірліктермен басқарудың күрделі үрдістерін жинақтауды қажет етеді, ал, өз кезегінде стратегиялық инновациялық бағдарламалар пулын жүзеге асыру арқылы басты нарық қалыптастырушы инновациялар пакеті негізінде жаңа технологиялық базаларды қалыптастыру үшін инновациялық кластерлерді біріктіретін еуразиялық-одақтық инновациялық желілерді құру концепциясы аясында тиімді құралуы мүмкін.

Түйін сөздер: инновациялар, ғылыми-техникалық даму, ақпараттық жүйе, стратегиялық басқару.

**ФОРМИРОВАНИЕ
ИНТЕГРИРОВАННЫХ
МЕХАНИЗМОВ
НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКО-
ГО СОТРУДНИЧЕСТВА
В РАМКАХ ЕАЭС****Введение**

Процессы глобализации, а также проявления глобального финансово-экономического кризиса, продемонстрировавшего уязвимость стран и национальных компаний к неблагоприятным флуктуациям конъюнктуры и макроманипуляциям глобальных геэкономических игроков, выявили необходимость выработки универсального организационно-экономического подхода к «упаковке» инновационных факторов, ресурсов и компетенций для повышения эффективности научно-технического развития государств-участников Евразийского экономического союза (ЕАЭС).

Экспериментальная часть

В связи со сложностью процессов интеграции научно-технических систем и научно-технических рынков разных стран и вероятностью [в условиях продолжающихся глобальных кризисных явлений] усиления проблем на пути интеграции государств-участников ЕАЭС в мировую экономику целесообразно повышение конкурентоспособности научно-технических комплексов, что особенно актуально с учетом необходимости формирования новой технологической базы на основе пакета ключевых рыноформирующих инноваций через реализацию пула стратегических инновационных программ.

Мультиагентное управление научно-техническими комплексами государств-участников ЕАЭС предлагается реализовывать с интеграцией информационных процессов, систем, сервисов, а также баз данных и знаний через «бесшовную» конвергенцию фиксированных и мобильных информационно-коммуникационных технологий [9]. Такие организационные и информационные решения необходимо вырабатывать с учетом приоритетов встраивания квазиинтегрированных научно-технических комплексов государств-участников ЕАЭС в мировые образовательные, научные, производственные цепочки [14]. Стратегическое позиционирование евразийско-союзных научных организаций в системе международных инновационных центров мира должно быть ориентировано на бизнес-модель

концентрации усилий на борьбе евразийско-союзных участников научно-технической деятельности за одно из ведущих мест на мировых рынках наукоемкой продукции и инновационных технологий [5]. С учетом неэффективности – по сравнению с другими странами – сегодняшних процессов, а также структурных и объемных характеристик организационно-управленческих итераций в научно-технической сфере ЕАЭС необходимо формирование в нашей стране структуры пакета интегративных услуг во взаимосвязанной области образования, науки и производства для реализации пула стратегических инновационных программ мирового уровня [4; 12].

Эти меры должны быть структурированы в рамках концепции создания евразийско-союзных инновационных сетей, объединяющих инновационные кластеры для реализации комплексной научно-технической политики на основе формирования благоприятной научно-технической и социокультурной среды в научно-технической сфере, основанной на постиндустриальных императивах управленческой деятельности [1; 7].

Необходима также выработка системных мер повышения конкурентоспособности квазиинтегрированных научно-технических комплексов государств-участников ЕАЭС [в перспективе, НИС ЕАЭС] на основе вариативного использования управленческих, информационных и организационных факторов для управления комплексом участников научно-технической деятельности (бизнес-единиц, участвующих в инновационных процессах) как многоагентной метасистемой при преобразовании сложившихся форм организационного развития путем выхода на интегрированный научно-технический потенциал универсальной организационной формы – инновационного кластера (территории, отрасли, ведомства, группы предприятий, сетевого сообщества). При этом необходимо опираться на структуру формирования международной сети евразийско-союзных бизнес-единиц, участвующих в инновационных процессах на глобальных рынках научно-технической продукции, опирающихся на бизнес-модель встраивания структур квазиинтегрированных научно-технических комплексов государств-участников ЕАЭС (с опорой на госкорпорации) в ключевые точки бизнес-активности мировых рынков наукоемкой продукции и инновационных технологий и построения на их основе системы концентрации инвестиционных ресурсов в прорывных проектах.

Результаты и дискуссия

Формирование международной сети евразийско-союзных бизнес-единиц, участвующих в инновационных процессах, требует внедрения унифицированных стандартов для взаимодействия через обмен информацией между удаленными источниками данных, каждый из которых может помочь участнику клиенту информационно-вычислительной сети в отношении организационно-управленческих итераций в научно-технической сфере [14; 17].

Осуществление комплексной научно-технической политики требует поддержания системной синхронизации производственной деятельности и управления процессами смены поколений оборудования для индустриального и постиндустриального производства на основе преобразования сложившихся форм технологического развития евразийско-союзной промышленности [9; 16]. Предлагается изменение фокусов господдержки модернизационных процессов для повышения конкурентоспособности квазиинтегрированных научно-технических комплексов государств-участников ЕАЭС на основе формирования последовательных инновационных цепочек с учетом интеллектуально-производственных циклов [8].

Для концентрации знаний и других интеллектуальных ресурсов необходимо в рамках мультиагентного управления осуществление государственной технологической экспертизы и инновационно-технологического аудита, которые должны стать неотъемлемым элементом государственной и коммерческой экспертизы инновационных проектов и программ [15; 18]. Требуется также создание организационной структуры управления научно-техническим развитием, например, в форме евразийско-союзных инновационных сетей, объединяющих инновационные кластеры.

Основная идея здесь состоит в том, что факторы комплексной научно-технической политики на основе формирования интегративной научно-технической и социокультурной среды в научно-технической сфере, основанной на постиндустриальных императивах управленческой деятельности, реализуются через формирование стратегических программ, нацеленных на поддержание системной устойчивости механизмов генерации пула стратегических инновационных программ на национальной организационной и кадровой основе, а также через балансирование секторов квазиинтегрированных научно-тех-

нических комплексов государств-участников ЕАЭС по финансовым и научно-техническим ресурсам.

Предполагается формирование доступности для бизнес-единиц, участвующих в инновационных процессах широкого спектра информационно-вычислительных сервисов. Для этого предлагается создание в каждом субъекте государств-участников ЕАЭС центра облачных информационных услуг и вычислительных сервисов (облачных дата-центров) с доведением высокоскоростных телекоммуникационных сетей от таких центров до каждого объекта (с итоговым выходом на программно-конфигурируемые сети) для формирования взаимоувязанной системы сервисов, работающих на бесплатной и платной основе, при реализации которой наиболее важные функции реализуются в свободном интернет доступе, а дополнительные функциональные возможности – на условиях платной подписки и разовых платежей. Рассматриваемые механизмы в сфере современной автоматизации играют важную роль в процессах развития интегрированной мультифункциональной организационной структуры управления научно-техническим развитием, позволяющей обеспечить гармоничное социально-экономическое развитие с учетом глобальной финансово-экономической неустойчивости и критической неравновесности товарных и финансовых рынков в рамках координирования совместной производственной и торговой активности в странах ЕАЭС, БРИКС, ШОС и пр.

Решение задач коренного преобразования квазиинтегрированных научно-технических комплексов государств-участников ЕАЭС необходимо реализовать путем выбора моделей консолидированного управления финансовым обслуживанием важнейших бизнес-операций, стратегифицированных в системе участников научно-технической деятельности [3]. Необходимо обеспечить комплексную сетевую консолидацию различных научно-технических звеньев инновационной цепочки и оптимизацию организационного взаимодействия с опорой на создание единого научно-технологического пространства государства (среды обеспечения функционирования и развития науки и технологий, характеризующейся единой государственной научно-технологической политикой) [2]. Данные меры должны транслироваться в производственную и торговые сферы путем оптимизации процессов производства, накопления и обмена индивидуально определенных товарно-инно-

вационных единиц при выстраивании макро-системных механизмов взаимодействия цепочки наукоемких бизнесов [10]. Здесь предлагается внедрение систем масштабируемой виртуальной реальности, оптимизации системы хранилищ знаний, средств их автоматического пополнения, создание полей знаний, методов их анализа, методов мониторинга возникновения новых научных направлений и новых технологий, средств стандартизации и унификации, необходимых для формирования единого научно-технического пространства [11]. Требуется обеспечить евразийско-союзным инновационным структурам системно-распределенный доступ по требованию к единому пулу настраиваемых информационно-вычислительных ресурсов в рамках региональных и/или корпоративных центров облачных вычислений для устранения разрывов в национальном инновационном цикле при переходе от образования к науке и от нее к массовому производству с формированием новых типов отраслей на научно-технологической базе пула стратегических инновационных программ [13].

Требуется также стимулирование процессов координации реальных процессов формирования, концентрации и перераспределения всех форм и видов финансовых ресурсов с привлечением инвестиционных средств из всех возможных источников, ориентированных на снижение операционных затрат и концентрацию средств в прорывных проектах: в фокусированном перечне НИОКР в рамках приоритетов развития пула стратегических инновационных программ с повышением эффективности организационно-управленческих итераций в научно-технической сфере.

То есть нужно оптимизировать количественные и качественные характеристики процессов интеграции в квазиинтегрированных научно-технических комплексах государств-участников ЕАЭС больших объемов финансовых ресурсов в форме различных финансовых инструментов и обеспечить повышение управляемости потоками финансовых ресурсов, обращающихся в квазиинтегрированных научно-технических комплексах государств-участников ЕАЭС с учетом нерегулярности поступления иностранных инвестиций [6].

Организационно-экономические механизмы оптимизационного конфигурирования макро-процессов формирования новой технологической базы на основе пакета ключевых рынокоформирующих инноваций должны быть нацелены на

формирование нового технологического каркаса мировой индустриальной системы, который сформирует новые рынки (и новые формы научно-технического и финансового доминирования) через глобализационное конструирование новых рыночных полей востребуемых в будущем товарных продуктов, основанных на формировании новой технологической базы на основе пакета ключевых рынокоформирующих инноваций.

Выводы

Налаживание стратегического управления в рамках евразийско-союзных инновационных сетей, объединяющих инновационные кластеры, является важным направлением в организации осуществления прогрессивных структурных сдвигов, соответствующих поэтапному переходу адаптированных бизнес-моделей управления в рамках матриц общесистемных и корпоративных бизнес-целей научных, производственных, сервисных и финансовых структур различной отраслевой принадлежности к международным стандартам управления, в том числе для устранения неопределенности по срокам и стоимости серийных изделий (технологий), достигаемого за счет перераспределения инновационных рисков с государственного бюджета на собственные бюджеты предприятий.

Стратегическое управление в рамках евразийско-союзных инновационных сетей, объединяющих инновационные кластеры, должно опираться на построение многопрофильной гиперсетевой инструментально-технологической архитектуры управления различными видами предметной деятельности в сфере науки и техники [в т.ч. в оболочке облачных вычислений]. Такой подход является перспективным и отражает современные задачи сквозного координированного управления локализованными сегментами инфраструктуры инновационных систем стран ЕАЭС, основанного на интеграции их экономик и на росте в рамках ЕАЭС внутреннего научно-технического оборота, реализуемого в рамках квазиединого распределенного информационно-телекоммуникационного пространства, позволяющего оказывать любому удаленному инновационному агенту информационные, телекоммуникационные и вычислительные услуги и предоставлять сервисы на базе конвергентной технологической платформы как интегрированного телекоммуникационного базиса осуществления научно-технической деятельности. Тем самым будет реализован импульс инновационных перемен в рамках международной парадигмы оптимизационного конфигурирования макропроцессов формирования новой технологической базы на основе пакета ключевых рынокоформирующих инноваций.

Литература

- 1 Агеев А. Государственный комитет по научно-технической политике: центр сетевой концентрации научно-технических связей в ключевых областях знания для интегрированного управления в сфере науки и техники. // Экономические стратегии. – 2014. – № 8. – С.12-20.
- 2 Арутюнов А.А. Формирование научно-технического «каркаса» промышленности ЕАЭС как основа формирования конкурентоспособной индустриальной базы // Транспортное дело ЕАЭС. – 2013. – №5. – С.28-32.
- 3 Байдурин М.С. Современные тенденции глобальной интеграции в мировом экономическом пространстве // Региональные проблемы преобразования экономики. – 2014. – №5(43). – С. 69-79.
- 4 Байдурин М.С. Стратегическое развитие и обеспечение национальной безопасности стран СНГ в глобальной экономике: тенденции, проблемы, перспективы. – М.: ЦЭМИ РАН, 2014. – 295 с.
- 5 Борталевич С.И., Борталевич В.Ю. Проблемы обеспечения энергобезопасности России и ЕАЭС // Формирование финансово-кредитных механизмов обеспечения стабильности и экономического роста с учетом перспектив развития интеграции в ЕАЭС / Материалы международной научно-практической конференции. – М.: ИПР РАН, 2016. – С. 138-139.
- 6 Борталевич С.И., Борталевич В.Ю. Стратегическое планирование ключевых направлений энергетического комплекса стран ЕАЭС // Стратегическое планирование и развитие предприятий. – М.: ЦЭМИ РАН, 2016. – С. 28-29.
- 7 Борталевич В.Ю. Оптимизация системы стратегического управления инвестиционного потенциала в отраслях промышленного производства в рамках ЕАЭС // Стратегическое планирование и развитие предприятий. – М.: ЦЭМИ РАН, 2016. – С. 25-27.
- 8 Ефремов Д.Н. Организационные модели развития научно-технологической среды единого экономического пространства путем сетевой концентрации научно-технических связей // Международная экономическая интеграция с участием Российской Федерации: опыт, проблемы, перспективы развития / Материалы международной научно-практической конференции. – М.: ИПР РАН, 2015. – С. 23-27.
- 9 Омарова З.К. Стратегическое управление распределенными объектами в условиях самоорганизованной критичности внешней среды. – М.: ИПР РАН, 2015. – 202 с.

- 10 Петров Д.В. Мирохозяйственная адаптация организационных механизмов инвестиционного стимулирования модернизационных программ / Д. Петров // Экономика. Право. Печать. Вестник КСЭИ. – 2014. – № 1 (61). – С. 226-231.
- 11 Проблемы повышения энергетической безопасности. – Улан-Удэ: Изд-во БГУ, 2012. – 168 с.
- 12 Райков А.Н. Конвергентное управление и поддержка решений. / А.Н. Райков. – М.: Издательство ИКАР, 2009. – 245 с.
- 13 Формирование инвестиционной политики компаний топливно-энергетического комплекса. – Улан-Удэ: Изд-во Бурят. гос. ун-та, 2008. – 215 с.
- 14 Цветков В.А., Логинов Е.Л., Райков А.Н. Формирование интеллектуального ядра сетевой инфраструктуры сферы высшего образования и науки // Образовательные технологии и общество. – 2015. – Т. 18. – № 3. – С. 372-379.
- 15 Цветков В.А., Петраков Н.Я.К вопросу о реорганизации науки и наукоемкого сектора // Экономист. – 2013. – № 10. – С. 3-15.
- 16 Цветков В.А. Причины, развитие и последствия экономического кризиса для России // Международная экономика. – 2010. – № 3. – С. 5-12.
- 17 Шевченко И.В., Дробышевская Л.Н. Инновационная основа смены технологических укладов в современной глобальной экономике // Финансы и кредит. – 2005. – № 35. – С. 16-24.
- 18 Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры): пер. с англ. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.

References

- 1 Ageev A. Gosudarstvennyi komitet po nauchno-tekhnicheskoi politike: tsentr setevoi kontsentratsii nauchno-tekhnicheskikh svyazei v klyuchevykh oblastiakh dlya integrirovannogo upravleniya v sfere nauki i tekhniki. // Economicheskie strategii. 2014. № 8. P.12-20.
- 2 Arutyunov A.A. Formirovanie nauchno-tekhnicheskogo «karkasa» promyshlennosti EAES kak osnova formirovaniya konkurentosposobnoy industrial'noy bazy // Transportnoe delo EAES, 2013. №5. S.28-32.
- 3 Baidurin M.S. Sovremennye tendentsii global'noy integratsii v mirovom ekonomicheskom prostranstve // Regional'nye problemy preobrazovaniya ekonomiki, 2014. – №5(43). – S. 69-79.
- 4 Baidurin M.S. Strategicheskoe razvitie i obespechenie natsional'noy bezopasno-sti stran SNG v global'noy ekonomike: tendentsii, problemy, perspektivy. – М.: TsEMI RAN, 2014. – 295 s.
- 5 Bortalevich S.I., Bortalevich V.Yu. Problemy obespecheniya energobezopasnosti Rossii i EAES // Formirovanie finansovokreditnykh mekhanizmov obespecheniya stabil'nosti i ekonomicheskogo rosta s uchetom perspektiv razvitiya integratsii v EAES / Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. – М.: IPR RAN, 2016. S. 138-139.
- 6 Bortalevich S.I., Bortalevich V.Yu. Strategicheskoe planirovanie klyuchevykh napravleniy energeticheskogo kompleksa stran EAES // Strategicheskoe planirovanie i razvitie predpriyatiy 2016. – М.: TsEMI RAN. S. 28-29.
- 7 Bortalevich V.Yu. Optimizatsiya sistemy strategicheskogo upravleniya investitsionnogo potentsiala v otraslyakh promyshlennogo proizvodstva v ramkakh EAES // Strategicheskoe planirovanie i razvitie predpriyatiy. – М.: TsEMI RAN, 2016. S. 25-27.
- 8 Efremov D.N. Organizatsionnye modeli razvitiya nauchno-tekhnologicheskoy sredy edinogo ekonomicheskogo prostranstva putem setevoy kontsentratsii nauchno-tekhnicheskikh svyazey // Mezhdunarodnaya ekonomicheskaya integratsiya s uchastiem Rossiyskoy Federatsii: opyt, problemy, perspektivy razvitiya / Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. – М.: IPR RAN, 2015. S. 23-27.
- 9 Omarova Z.K. Strategicheskoe upravlenie raspredelennymi ob'ektami v usloviyakh samoorganizovannoy kritichnosti vneshney sredy. – М.: IPR RAN, 2015. – 202 s.
- 10 Petrov D.V. Mirokhozaystvennaya adaptatsiya organizatsionnykh mekhanizmov investitsionnogo stimulirovaniya modernizatsionnykh programm / D. Petrov // Ekonomika. Pravo. Pechat'. Vestnik KSEI. 2014. № 1 (61). S. 226-231.
- 11 Problemy povysheniya energeticheskoy bezopasnosti. – Ulan-Ude: Izd-vo BGU, 2012. – 168 s.
- 12 Raykov A.N. Konvergentnoe upravlenie i podderzhka resheniy. / A.N. Raykov. – М.: Izdatel'stvo IKAR, 2009. – 245 с.
- 13 Formirovanie investitsionnoy politiki kompaniy toplivno-energeticheskogo kompleksa. – Ulan-Ude: Izd-vo Buryat. gos. un-ta, 2008. – 215 s.
- 14 Tsvetkov V.A., Loginov E.L., Raykov A.N. Formirovanie intellektual'nogo yadra setevoy infrastruktury sfery vysshego obrazovaniya i nauki // Obrazovatel'nye tekhnologii i obshchestvo. 2015. T. 18. № 3. S. 372-379.
- 15 Tsvetkov V.A., Petrakov N.Ya.K voprosu o reorganizatsii nauki i naukoemkogo sektora // Ekonomist. 2013. № 10. S. 3-15.
- 16 Tsvetkov V.A. Prichiny, razvitie i posledstviya ekonomicheskogo krizisa dlya Rossii // Mezhdunarodnaya ekonomika. 2010. № 3. S. 5-12.
- 17 Shevchenko I.V., Drobyshevskaya L.N. Innovatsionnaya osnova smeny tekhnologicheskikh ukладov v sovremennoy global'noy ekonomike // Finansy i kredit. 2005. № 35. S. 16-24.
- 18 Shumpeter Y. Teoriya ekonomicheskogo razvitiya (Issledovanie predprinimatel'skoy pribyli, kapitala, kredita, protsenta i tsikla kon'yunktury): per. s angl. – М.: Progress, 1982. – 455 s.

Темирбекова А.Б.

Конкурентоспособность сельского хозяйства Казахстана в условиях интеграции в ЕАЭС

Интеграция страны в различные экономические группировки ставит целью повышение конкурентоспособности национальной экономики и ее отраслей. Однако часто бывает так, что страна перед вхождением в такой союз не оценила в достаточной степени состояние своей экономики и экономики стран-партнеров. Это может привести к тому, что ее конкурентоспособность не повысится, а, напротив, снизится. Сельское хозяйство является отраслью, обеспечивающей продовольственную безопасность государства. Важно правильно оценить основные показатели конкурентоспособности сельского хозяйства Казахстана и стран-партнеров по ЕАЭС. Однако в экономической литературе нет единой методики определения конкурентоспособности сельскохозяйственного производства. В статье предлагается использовать в этих целях относительные, а не абсолютные показатели: урожайность сельскохозяйственных культур, продуктивность скота и птицы, рентабельность производства и другие. Автором проведен анализ этих показателей и выявлены слабые и сильные стороны сельскохозяйственной отрасли в странах-партнерах по ЕАЭС.

Ключевые слова: конкурентоспособность, интеграция, сельское хозяйство.

Temirbekova A.B.

The competitiveness of Kazakhstan's agriculture in the conditions of integration into the EAEU

The country's integration into the various economic groupings is aimed at increasing the competitiveness of the national economy and its branches. However, it often happens that the country before entering into such union did not sufficiently evaluate the state of its economy and partner countries' economies. This can lead to the fact that its competitiveness will not increase, but will rather decrease. Agriculture is an industry that ensures food security of the state. It is important to properly assess the basic indicators of the competitiveness of agriculture of Kazakhstan and the partner countries on the EAEU. However, in the economic literature there is no one methodology for determining the competitiveness of agricultural production. The article proposes to use for this purpose relative indicators, rather than absolute ones: productivity of crops, livestock and poultry, profitability and others. The author analyzes these indicators and has identified strengths and weaknesses of the agricultural sector in the partner countries on the EAEU.

Key words: competitiveness, integration, agriculture.

Темирбекова А.Б.

ЕАЭҚ-ға интеграция жағдайында Қазақстанның ауыл шаруашылығының бәсекеге қабілеттілігі

Елдің түрлі экономикалық топтарға интеграциясы ұлттық экономиканың және оның салаларының бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатын қояды. Алайда, жиі кездесетін мәселе – осындай одаққа кірер алдында ел өз экономикасын және әріптес елдер экономикасын дұрыс бағалай алмады. Нәтижесінде елдің бәсекеге қабілеттілігі артпайды, керісінше, төмендейді. Ауыл шаруашылығы мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ететін салаларға жатады. Қазақстанның және ЕАЭҚ бойынша серіктес елдердің ауыл шаруашылығының бәсекеге қабілеттілігін көрсететін көрсеткіштерін дұрыс бағалау өте маңызды. Алайда, экономикалық әдебиетте ауыл шаруашылық өндірісінің бәсекеге қабілеттілігін анықтаудың біртұтас әдістемесі жоқ. Мақалада осы мақсатта абсолюттік емес, салыстырмалы көрсеткіштерді пайдалану ұсынылады: ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігі, мал мен құстың өнімділігі, өндірістің рентабельділігі және басқалар. Автор осы көрсеткіштерге талдау жасады және ЕАЭҚ бойынша серіктес елдердің ауыл шаруашылығы саласының әлсіз және күшті жақтарын анықтады.

Түйін сөздер: бәсекеге қабілеттілік, интеграция, ауыл шаруашылығы.

**КОНКУРЕНТОСПОСОБ-
НОСТЬ СЕЛЬСКОГО
ХОЗЯЙСТВА
КАЗАХСТАНА
В УСЛОВИЯХ ИН-
ТЕГРАЦИИ В ЕАЭС**

Введение

Формирование Евразийского экономического союза предъявляет новые требования к функционированию и дальнейшему развитию важнейшей отрасли национальных экономик, обеспечивающей продовольственную безопасность стран-партнеров. Региональная экономическая интеграция в рамках общего рынка, каковым является ЕАЭС, должна способствовать созданию единого рынка потребительских товаров с учетом как абсолютных, так и сравнительных преимуществ каждой страны в области сельского хозяйства и сопряженных с ним отраслей АПК, при этом не снижая конкурентоспособность агросферы, а создавая стимулы к ее росту.

Экспериментальная часть

Основные принципы теории конкурентоспособности нашли свое отражение в американской, скандинавской и английской научных школах в работах таких ученых, как М.Портер, М.Энрайт, Джейкоб Вайнер. Российскими учеными (Шимко П.Д., Гурова И.П. Хасбулатов Р.И. и др.) рассматриваются проблемы влияния интеграции в целом на национальную экономику. Среди казахстанских ученых проблемами конкурентоспособности занимаются У.Б. Баймуратов, А.К. Кошанов, Н.К. Нурланова, Г.Ж. Нурмуханова, О.С. Сабден, С.С. Сатубалдин, Б.Д. Хусаинов и др.

Теоретической и методологической основой проектного исследования послужили законодательные и нормативные акты Республики Казахстан. В работе широко используются труды ученых-экономистов в области интеграции, конкурентоспособности и сельского хозяйства. Информационной базой послужили данные Агентства Республики Казахстан по статистике, Федеральной службы государственной статистики Российской Федерации, Национального статистического комитета Республики Беларусь, Министерств сельского хозяйства РК, РБ и РФ, официального сайта ЕАЭС.

Результаты и обсуждение

В настоящее время нет единой методики определения конкурентоспособности сельхозпроизводства. На наш взгляд, в этих целях правильно использовать не абсолютные показатели объемов производства в растениеводстве и животноводстве в той или иной стране, а относительные, поскольку страны сильно отличаются

как по территории, площади сельхозугодий, так и по численности населения. К таким показателям можно отнести урожайность сельскохозяйственных культур, продуктивность скота и птицы, рентабельность производства и другие.

Анализ данных по урожайности основных видов сельскохозяйственных культур в Казахстане, России и Беларуси позволил прийти к следующим выводам (таблица 1).

Таблица 1 – Урожайность отдельных сельскохозяйственных культур в 2013-2015 годах в странах ЕАЭС*, центнер с 1 га

Страна	Зерновые и бобовые культуры	Сахарная свекла	Картофель	Овощи
2013 год				
Казахстан	11.6	267.7	181.5	238.7
Россия	22.0	442.0	145.0	214.0
Беларусь	34.4	485.0	208.0	236.0
Армения	31.3	-	214.3	333.7
Кыргызстан	28.0	293,4	163,3	186.8
2014 год				
Казахстан	11.7	240.6	184.3	243.0
Россия	24.1	370.0	150.0	218.0
Беларусь	36.7	463	204	242
Армения	32.3	-	232.2	350.5
Кыргызстан	22.5	238,7	165,2	190.2
2015 год				
Казахстан	12.7	232.5	185.5	245.8
Россия	23.7	388.0	159.0	225.0
Беларусь	36.5	330	194	244
Армения	31.7	-	230.4	361
Кыргызстан	29.7	363.0	165.1	192.3
*Примечание – составлено автором на основе источников [1, 2, 3, 4]				

Данные таблицы показывают следующее:

– по зерновым и бобовым культурам: самая высокая урожайность наблюдается в Беларуси, самая низкая – в Казахстане;

– по сахарной свекле: самая высокая урожайность наблюдается в Беларуси, самая низкая – в Казахстане;

– по картофелю: самая высокая урожайность наблюдается в Армении, самая низкая – в России;

– по овощам: самая высокая урожайность наблюдается в Армении, самая низкая – в Кыргызстане.

Таким образом, самая высокая конкурентоспособность по урожайности зерновых и бобовых культур и сахарной свекле в Беларуси, картофелю и овощам – в Армении. Самая низкая конкурентоспособность по урожайности зерновых и бобовых культур и сахарной свекле в

Казахстане, картофелю – в России, овощам – в Кыргызстане.

Одним из положительных эффектов интеграции является эффект конкуренции. Теоретически интеграция должна привести к росту конкурентоспособности отраслей экономики. Так ли это на практике?

В 2014 году по сравнению с 2013 годом урожайность зерновых и бобовых культур в Казахстане выросла на 0.86 %, картофеля – на 1.54

%; овощей – на 1.8 %. В то же время урожайность сахарной свеклы упала более чем на 10 %. В 2015 году по сравнению с 2014 годом урожайность зерновых и бобовых культур выросла на 8.55 %, картофеля – на 0.65 %, овощей – на 1.15 % (таблица 2). Урожайность сахарной свеклы упала на 3.37 %. Данные показывают, что интеграция в ЕАЭС не оказала существенного влияния на урожайность сельхозкультур в Казахстане. То же самое можно сказать и про другие страны.

Таблица 2 – Урожайность сельхозкультур за 2013-2015 гг. в РК*

Сельхозкультура	2013	2014	2015
Зерновые и бобовые культуры	11.6	11.7	12.7
Сахарная свекла	267.7	240.6	232.5
Картофель	181.5	184.3	185.5
Овощи	238.7	243.0	245.8

центнер с 1 га

*Примечание – составлено по данным Комитета по статистике РК [1]

В России урожайность зерновых и бобовых культур в 2015 году по сравнению с 2014 годом даже упала на 1.66.

Таблица 3 отражает динамику урожайности основных сельскохозяйственных культур за 2013-2015 годы в странах ЕАЭС.

Таблица 3 – Динамика урожайности основных сельхозкультур за 2013-2015 годы в в странах ЕАЭС*

Страна	Зерновые и бобовые культуры	Сахарная свекла	Картофель	Овощи
Казахстан	+9.5	-13	+2.2	+3
Россия	+7.7	-12.2	+9.7	+5.1
Беларусь	+6.1	-32	-6.7	+3.4
Армения	+1.3	-	+7.5	+8.2
Кыргызстан	+6	+1.1	+2.9	+23.7

В процентах

*Примечание – составлено автором на основе источников [1, 2, 3, 4]

Конкурентоспособность животноводства отражают такие показатели, как средний надой молока на 1 корову, средний выход яиц на одну курицу-несушку, средний настриг шерсти с одной овцы.

Данные таблицы 4 показывают, что самый большой средний надой молока на 1 дойную корову наблюдается в Беларуси, затем в России. Казахстан, Армения и Кыргызстан отстают более чем в 2 раза. Это существенное отставание

требует незамедлительного принятия правительствами этих стран мер по повышению надоя.

Средний выход яиц на одну курицу-несушку по имеющимся данным наблюдается в России: в 1.3 раза больше, чем в Казахстане, в 2.7 раз больше, чем в Кыргызстане (2015 год) (таблица 5). К сожалению, Национальный статистический комитет Республики Беларусь такую информацию не предоставляет.

Таблица 4 – Средний надой молока на 1 дойную корову*, килограммов

Страна	2013	2014	2015
Казахстан	2280	2275	2321
Россия	3898	4021	нет данных
Беларусь	4506	4508	4723
Армения	2054	2102	нет данных
Кыргызстан	2013	2009	2028

*Примечание – составлено автором на основе источников [1, 2, 3, 4]

Таблица 5 – Средний выход яиц на одну курицу-несушку, штук

Страна	2013	2014	2015
Казахстан	220	225	234
Россия	305	308	310
Беларусь	нет данных	нет данных	нет данных
Армения	226	257	нет данных
Кыргызстан	113	120	113

*Примечание – составлено автором на основе источников [1, 2, 3, 4]

По показателю среднего настрига шерсти с одной овцы ситуация приблизительно одинаковая во всех странах (таблица 6).

Таблица 6 – Средний настриг шерсти с одной овцы

Страна	2013	2014	2015
Казахстан	2.4	2.5	2.5
Россия	2.4	2.5	нет данных
Беларусь	нет данных	нет данных	нет данных
Армения	2.2	2.2	нет данных
Кыргызстан	2.5	2.4	2.4

*Примечание – составлено автором на основе источников [1, 2, 3, 4]

Еще одним показателем конкурентоспособности сельского хозяйства является производство основных продуктов отрасли в расчете на душу населения (таблица 7).

Ситуация здесь складывается следующая:

- по зерновым: лидирует Казахстан, на последнем месте – Армения;
- по картофелю: лидирует Беларусь, на последнем месте – Казахстан;

– по овощам: лидирует Армения, на последнем месте – Россия;

– по скоту и птице на убой: лидирует Беларусь, на последнем месте – Армения;

– по молоку: Лидирует Беларусь, на последнем месте – Россия;

– по яйцам: лидирует Беларусь, на последнем месте – Кыргызстан.

Таблица 7 – Производство основных продуктов сельского хозяйства в расчете на душу населения в 2013-2015 годах в странах ЕАЭС, килограммов

Страна	Зерновые	Картофель	Овощи	Скот и птица на убой	Молоко	Яйца (штук)
2013 год						
Казахстан	1070	196	190	92	289	229
Россия	645	211	103	56	214	288
Беларусь	803	625	172	124	701	418
Армения	181	218	289	28	217	203
Кыргызстан	314	231	153	61	244	73
2014 год						
Казахстан	985	196	199	92	291	246
Россия	720	215	106	88	211	286
Беларусь	1009	662	183	163	707	407
Армения	196	243	316	31	232	213
Кыргызстан	245	224	156	63	245	76
2015 год						
Казахстан	1057	199	202	93	293	268
Россия	715	229	110	92	210	291
Беларусь	911	631	177	175	742	402
Армения	212	256	349	58	241	219
Кыргызстан	286	235	175	63	246	72
*Примечание – составлено авторами на основе источников [1, 2, 3, 4]						

Таким образом, практически каждая страна имеет свои относительные преимущества. За 2013-2015 годы по всем рассматриваемым про-

довольственным позициям на душу населения в Казахстане наблюдается небольшой рост (таблица 8).

Таблица 8 – Производство основных продуктов сельского хозяйства в расчете на душу населения в 2013-2015 гг. в РК*, килограммов

	2013	2014	2015
Зерновые	1070	985	1057
Картофель	196	196	199
Овощи	190	199	202
Скот и птица на убой	92	92	93
Молоко	289	291	293
Яйца (штук)	229	246	268
*Примечание – составлено по данным Комитета по статистике РК [1]			

В мировой практике накоплен значительный опыт по решению аграрных проблем стран-партнеров интеграционных группировок. Особого внимания заслуживает опыт ЕЭ, где с 1957 года, то есть времени создания общего рынка, проводится Единая сельскохозяйственная политика (ЕСХП) на территории всего Европейского Союза. Причем до 1992 года затраты на сельское хозяйство представляли собой 49% бюджета ЕС [5]. В 2013 году эта доля составила 32% [6]. В 2014–2020 гг. ЕС на это выделяет 38% общего бюджета. При этом на субсидии будет потрачено 312,7 млрд. евро. Это 76,6% всего аграрного бюджета. 23,4%, или 95,6 млрд евро, будет выделено на развитие сельских территорий [7].

Что ценного можно перенять из опыта ЕСХП ЕС?

Во-первых, цели ЕСХП. Основными целями Единой сельскохозяйственной политики являются:

1. Обеспечение фермеров приемлемым уровнем жизни. Другими словами, аграрная политика ЕС направлена на поддержание фермерских цен и доходов. Известно, что сельское хозяйство – единственная отрасль производства, где действуют законы свободной конкуренции. Поэтому в окружении монополизированного промышленного, торгового и т.д. рынка заниматься фермерским делом – это обречь себя на несоизмеримые низкие доходы. Без мощной государственной поддержки, гарантирующей получение приемлемого дохода, сельскохозяйственный бизнес является малопривлекательным.

2. Обеспечение потребителей качественной продукцией по справедливым ценам. Продукция европейских фермеров делится на три группы: предназначенные для экспорта в страны третьего мира, предназначенные для экспорта в развитые страны и предназначенные для внутреннего потребления. У нас, как правило, для экспорта производятся более качественные товары, чем для собственного населения. Это наследие советского прошлого. В Европе, напротив, аграрное производство нацелено на обеспечение своего населения самой высококачественной продукцией по справедливым ценам.

3. Сохранение сельхознаследия. Сельскохозяйственное наследие заключается не только в поддержании традиций в производственной деятельности, но культурных и национальных ценностей, которые, как правило, наиболее сохранились в сельской местности.

Во-вторых, гармонизация политики, передачи её на наднациональный уровень. В настоящее время каждая страна-партнер по ЕАЭС прово-

дит свою собственную аграрную политику. Даже объемы государственной помощи в 4 раза больше в Беларуси и в 2 раза больше в России, чем в Казахстане. Поэтому формирование единого продовольственного рынка без гармонизации аграрной политики не представляется реальным.

В-третьих, принципы проведения аграрной политики. В ЕС к 1962 году были установлены три главных принципа проведения ЕСХП:

– целостность рынка. Сельскохозяйственный рынок стран-партнеров должен функционировать как единое целое. Только в этом случае возможна реализация сравнительных преимуществ во благо всего союза;

– предпочтение продуктов сообщества. Аграрная политика должна быть нацелена на формирование здорового населения. Поэтому продукция для внутреннего потребления должна быть качественной, экологически чистой, без различных генных изменений и вредных добавок. И население стран-партнеров должно быть уверено в этом и предпочитать именно продукцию союза;

– финансовая солидарность. В этом плане опыт ЕС бесценен. Германия и Франция являются донорами бюджета ЕС, а такие сельскохозяйственные страны, как Испания, Греция и Португалия, являются крупнейшими реципиентами.

В-четвертых, необходимость учитывать социальную структуру сельского хозяйства и как структурные, так и природные различия между разными сельскохозяйственными регионами. Казахстан, Беларусь и Россия – это три крупные страны. Их территории расположены в различных природных зонах. Различаются национальные традиции, которые особенно сохранились в сельской местности. Поэтому нельзя полностью нивелировать все формы и методы поддержки всех регионов этих стран.

В-пятых, набор механизмов реализации сельскохозяйственной политики. На Западе давно апробированы и с успехом используются такие методы как:

– система поддерживаемых цен на продукцию фермерских хозяйств. В странах ЕС система поддерживаемых цен включает: целевые, или ориентированные цены, гарантирующие определенный доход; пороговые цены для импортируемой продукции; экспортные субсидии для экспортируемых товаров; цены вмешательства, или минимальные цены, по которым государственные закупочные организации скупают продукцию у фермеров. Гарантии соблюдения минимальных цен в странах Общего рынка обеспечиваются закупочными товарными интервенциями госу-

дарства на продовольственном рынке. Механизм здесь такой: государство скупает излишки продукции в тех регионах, где цены опускаются ниже минимального гарантированного уровня, и поставляет на те рынки, где сложился дефицит соответствующего вида продукции. Важным индикатором для товаропроизводителей при планировании объема своего производства выступают заранее объявленные ориентировочные цены. Они формируются на основе консенсуса между правительством и организациями, представляющими интересы сельхозтоваропроизводителей, посреднических сфер и конечных потребителей. Система регулирования цен на сельскохозяйственную продукцию направлена на защиту интересов как потребителей, так и производителей. При этом свободное колебание цен допускается только в пределах «коридора» между верхним и нижним пределом. Верхний предел защищает интересы потребителей, нижний – интересы производителей, чтобы гарантировать им минимальный доход для ведения расширенного воспроизводства. Согласованное государственное регулирование цен в странах ЕС охватывает около 90% сельскохозяйственной продукции [7, с. 64];

- обложение налогами импорта из третьих стран;

- квоты на импорт для ограничения количества импортируемых продуктов;

- прямые субсидии для фермеров. Причем субсидии были инструментом поощрения фермеров выращивать те культуры, которых в странах ЕС недостаточно, то есть инструментом уменьшения экономических стимулов перепроизводства. Субсидии главным образом выплачивались на землю, на которой выращивалась определённая культура, а не на общее количество произведенных культур. На Западе считается, что хранить и размещать излишки производства является расточительством ресурсов.

В-шестых, гармонизация законодательства. Существующие различия по таким пунктам, как разрешение или запрет консервантов, пищевых красителей, гормонов и других веществ в продуктах питания, правила маркировки, забо-

левания животных и т.д., должны быть нивелированы, поскольку могут создать проблемы как во внутренней торговле стран-партнеров, так и в торговле с третьими странами.

В-седьмых, прозрачность расходов на сельхозподдержку. Выделяемые из общего бюджета финансовые ресурсы на поддержку сельхозпроизводителей в той или иной стране должны быть подконтрольны, прозрачны, общеизвестны и не ущемляли интересы ни одной стороны.

В-восьмых, унификации цен на продукты питания, поскольку их разница влияет на стоимость сырья и рабочей силы, а также может провоцировать ужесточение конкуренции в других сферах.

В-девятых, поддержка экологически чистых методов ведения хозяйства, защита окружающей среды. В ЕС для этого в 2005 году были разработаны специальные субсидии: если земля обрабатывается в соответствии с экологическими предписаниями, предоставляются дополнительные выплаты [5]. Кроме того, в аграрной политике Евросоюза на период 2014–2020 гг. предусматривается, что 30% всех субсидий получают фермеры, практикующие севооборот, сохраняющие пастбища и природу [7].

Заключение

Анализ показателей конкурентоспособности сельскохозяйственного производства в странах-партнерах по ЕАЭС показал, что Казахстан по многим позициям отстает от России и Беларуси. В таких условиях ожидать развития отрасли очень сложно. Поэтому государственная поддержка аграрного сектора в РК должна активизироваться, так как, как известно, сельское хозяйство – это единственная отрасль, которая функционирует по законам свободной конкуренции, и без государственной поддержки ни о какой конкурентоспособности не может быть и речи. Опыт ЕСХП показывает, что благодаря ее реализации страны ЕС превратились в крупных экспортеров сельхозпродукции, полностью обеспечив свое население продовольствием.

Литература

- 1 Комитет по статистике Республики Казахстан. – [электронный ресурс]: <http://www.stat.gov.kz>
- 2 Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – [электронный ресурс]: <http://www.belstat.gov.by/>
- 3 Национальная статистическая служба Республики Армения. – [электронный ресурс]: <http://armstat.am/ru/>
- 4 Национальный статистический комитет Кыргызской Республики. – [электронный ресурс]: <http://stat.kg/ru/>
- 5 Единая сельскохозяйственная политика Европейского союза. – [электронный ресурс]: <https://ru.wikipedia.org/wiki>

- 6 Взаимная торговля товарами государств-членов Таможенного союза и Единого экономического пространства за 2013 год. – Статистический бюллетень: [электронный ресурс]: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_
- 7 Одобрена новая единая сельскохозяйственная политика ЕС. – [электронный ресурс]: <http://www.farmer.org.ua/novosti/odobrena-novaja-edinaja-selskohozjaistvenaja-politika-es-15460.html>

References

- 1 Komitet po statistike Respubliki Kazahstan. – [электронный ресурс]: <http://www.stat.gov.kz>
- 2 Nacionalnyi statisticheskiy komitet Respubliki Belarus. – [электронный ресурс]: <http://www.belstat.gov.by/>
- 3 Nacionalnaya statisticheskaya slugba Respubliki Armenia. – [электронный ресурс]: <http://armstat.am/ru/>
- 4 Nacionalnyi statisticheskiy komitet Kyrgyzskoi Respubliki. – [электронный ресурс]: <http://stat.kg/ru/>
- 5 Edinaya selskohozyaistvennaya politika Evropeiskogo soyuza. – [электронный ресурс]: <https://ru.wikipedia.org/wiki>
- 6 Vzaimnaia torgovlia tovarami gosudarstv – chlenov Tamogennogo soiuz a i Edinogo ekonomicheskogo prostranstva za 2013 god. – Statisticheskiy biulet en: [электронный ресурс]: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_
- 7 Odobrena novaia edinaia selskohozjaistvennaia politika ES. – [электронный ресурс] <http://www.farmer.org.ua/novosti/odobrena-novaja-edinaja-selskohozjaistvenaja-politika-es-15460.html>

Құнанбаева Д.Ә.

**Ұлттық экономикада
дағдарыс-менеджмент
тиімділігін арттыру мәселелері**

ҚР-да кәсіпкерлік субъектілері банкроттықтың рәсімдерін сауықтыру механизмінің тетігі ретінде қарастырылмайды. Қоғамның және кәсіпкерлік құрылымдардың дәрменсіздік (банкроттық) институтының рәсімдеріне оң көзқарасы «банкроттық» ұғымын дұрыс түсінуден қалыптасады. Банкроттық тек қана борышкерді тарату рәсімін емес, бірнеше (мысалы, оңалту рәсімі) рәсімдерді қамтиды. Сондықтан, банкроттық экономиканы сауықтыруға мүмкіндік беретін экономикалық үдеріс болып табылады.

Дағдарысқа қарсы басқарудың тиімділігін арттыру үшін дәрменсіздік рәсімдерінде басқарушылардың қызметін реттейтін тиімді жүйені құру қажет. Осы мәселе бойынша әлемдік экономиканың озық тәжірибесі көрсетілген. Бұл тәжірибеде ұйымның экономикалық дәрменсіздігін тиімді мемлекеттік реттеу мемлекет өзіне тек бақылау және ынталандыру функциясын қалдырып, ал дәрменсіз ұйымды оперативті басқару функцияларын өзін-өзі реттейтін кәсіби ұйымдарға беруді білдіреді.

Ұлттық экономикада дәрменсіздікке қатысты мамандардың кәсібилігі мен олардың жұмыстарының сапалылығы туралы мәселелер ерекше өзекті болып табылады. Мемлекет және бизнес банкроттық рәсімдердің лайықты сыйақы алатын кәсіби басқарушылардың жетекшілігімен жүргізілуіне мүдделі. Олай болмаған жағдайда, сыбайлас жемқорлық тәуекелдері артады.

Түйін сөздер: дағдарыс-менеджменттің тиімділігі, дәрменсіздік институты, банкроттық, кәсіби басқарушы, оңалту, бизнесті сақтау.

Kunanbaeva D.A.

**The problems of increasing of the
efficiency of crisis-management
in the national economy**

The problem of professionalism and quality of insolvency professional's working has particular relevance. The State and Business are interested in being of bankruptcy proceeding under the supervision of professional managers which receive a worthy reward. Otherwise, risks of corruption increase .

Many business entities are interested in the liquidation of debtor and division of his properties during the insolvency proceedings. The quantity of rehabilitation procedures will be increased if the rights of bona fide debtors to retain their business with the help of the institution of insolvency are protected. However, the business controlled under inept and dishonest owners should not be remained. An anti-crisis restructuring is suggested as effective mechanism of recovering of crisis management.

Key words: the effectiveness of crisis management, the institute of insolvency, bankruptcy, a professional manager, rehabilitation, preservation of business.

Кунанбаева Д.А.

**Проблемы повышения эффек-
тивности кризис-менеджмента
в национальной экономике**

Государство и бизнес заинтересованы в том, чтобы процедуры банкротства проходили под руководством профессиональных управляющих, получающих достойное вознаграждение. В противном случае возрастают коррупционные риски.

При проведении процедур несостоятельности многие субъекты предпринимательства заинтересованы в ликвидации должника и распределении его имущества. Количество реабилитационных процедур увеличится, если защищать права добросовестных должников на сохранение своего бизнеса с помощью института несостоятельности. Однако, не должен сохраняться бизнес под управлением неумелых и недобросовестных владельцев. Предлагается антикризисная реструктуризация как эффективный механизм оздоровления кризис-менеджмента.

Ключевые слова: эффективность кризис-менеджмента, институт несостоятельности, банкротство, профессиональный управляющий, реабилитация, сохранение бизнеса.

**ҰЛТТЫҚ
ЭКОНОМИКАДА
ДАҒДАРЫС-
МЕНЕДЖМЕНТ
ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Кіріспе

Ұлттық экономикада сыртқы дағдарыстық ортаның әсерінен болған инфляциялық үдерістер, ұлттық валютаның құнсыздануы кәсіпкерліктің банкроттығына алып келеді. Сондықтан, қазіргі таңда дағдарысқа қарсы басқару мәселелеріне көп назар аударылууда.

Дәрменсіздік (банкроттық) институтының рөлі мемлекеттің макроэкономикалық стратегияларын орындауынан көрінеді, сондай-ақ бұл институт мемлекеттің өндірістік әлеуетін сақтауға көмектеседі және әдетте бүлдіруші емес, жасампаз күш болып табылады.

Алайда, ҚР-дың тәжірибесі көрсеткендей, кәсіпкерлік субъектілері банкроттықтың рәсімдерін сауықтыру механизмінің тетігі ретінде қарастырмайды. Соңғы бірнеше жыл ішінде дәрменсіз борышкерлердің тек 5%-ы ғана оңалту рәсімдерін жүргізеді, ал қалғандары таратылады. Бұл тәжірибеде кездесетін бірқатар мәселелермен түсіндіріледі.

Эксперименттік бөлігі

Дағдарыс-менеджмент мәселелері Е.В. Козлова, В.В. Степанов, Г.Б. Юн және т.б. зерттеушілердің еңбектерінде қарастырылған. Зерттеудің әдістемелік негізі диалектикалық әдісі болып табылады. Мақалада бақылау, сипаттау, салыстыру, талдау, логикалық модельдеу атты жалпытанымдық әдістер, сонымен қатар, экономикалық-статистикалық арнайы таным әдісі қолданылды. Дәрменсіздік бойынша отандық тәжірибенің мәліметтері, «Оңалту және банкроттық туралы» ҚР Заңы зерттеудің ақпараттық-құқықтық негізі болды.

Талқылау және нәтижелер

Біздің ойымызша, отандық экономикада дағдарыс-менеджменттің тиімділігін арттыру үшін келесі мәселелерге назар аудару керек:

1) дәрменсіздік (банкроттық) институтының рәсімдеріне қоғамның оң көзқарасын қалыптастыру мәселесі;

2) дәрменсіздік рәсімдерде басқарушылардың қызметін реттеу жүйесін құру мәселесі;

3) дағдарысқа қарсы басқарушылар қызметінің кәсібилігін қамтамасыз ету мәселесі;

4) дәрменсіздік аясында борышкерді таратуға емес, борышкерді оңалтуға қызығушылықты арттыру мәселесі.

Отандық экономикада қоғамның және кәсіпкерлік құрылымдардың дәрменсіздік (банкроттық) аясындағы рәсімдерге теріс көзқарасы айқын көрінеді. Осыған «банкроттық» ұғымын дұрыс түсінбеушілік бастапқы себеп болып саналады.

«Банкроттық» ұғымы екі жақты мағынаға ие:

1) банкроттық – бұл дәрменсіздік (кредиторлардың ақшалай түрде міндеттемелері бойынша талаптарын толығымен қанағаттандыруға борышкердің қабілетсіздігі). Мысалға «Дәрменсіздік (банкроттық) туралы» Федералдық заңды келтіруге болады, ресейлік заңның атауында бұл екі ұғым синоним болып табылады;

2) банкроттық – үдеріс ретінде түсіндіріледі. Оның екі түрлі түсінігін айтып кетуге болады: а) банкроттық – бұл борышкерді тарату рәсімі, б) банкроттық – бұл дәрменсіз борышкердің өзінің кредиторларымен қатынастарын реттеу рәсімі. Екінші түсініктеме қарастырылған үдерістің мәнін ашады, өйткені банкроттық тек қана борышкерді тарату рәсімін емес, бірнеше (мысалы, оңалту рәсімі) рәсімдерді қамтиды.

Өкінішке орай, біздің отандық экономикада банкроттық тек қана борышкерді тарату рәсімі ретінде танылды, сол себептен қоғам жағынан оған теріс көзқарас қалыптасты. Кейінгі кезде дәрменсіздік аясын реттейтін «Банкроттық туралы» заңнамасы «Оңалту және банкроттық туралы» заңнамаға өзгертілсе де, тәжірибеде оңалту рәсімдерінің саны өте аз болуы дағдарыс-менеджменттің тиімділігі төмен болғанын көрсетеді.

Сонымен, дәрменсіздік институтының мәнін дұрыс түсіну қоғамның банкроттыққа экономиканы сауықтыруға мүмкіндік беретін экономикалық үдеріс ретінде оң көзқарасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Банкроттық және оңалту институтының, дағдарысқа қарсы басқарудың тиімділігін арттыру үшін дәрменсіздік рәсімдерінде басқарушылардың қызметін реттейтін тиімді жүйені құру қажет.

Ұйымның дәрменсіздігін реттеу жүйесі мемлекет, оның уәкілетті органының қатысуымен қалыптасуы қажет. Қазір республикада бұл функцияны Қаржы министрлігінің Салық комитеті жүзеге асырады. Сонда, мемлекет уәкілетті орган

атынан дәрменсіздік саладағы басқарушы қызметінің стандарттарын анықтайды, сол уақытта борышкердің салық өтеу тұрғысынан кредиторы болып табылу бұл қисынсыз жағдай. Мұндай жағдайда, «Ақжол» демократиялық партиясының төрағасы А. Перуашев айтқандай [1], кредиторлардың бірі банкроттық және оңалту рәсімдерін басқарушыны тағайындауда теңдессіз құқықты бөледі, басқа кредиторлардың шешімдерімен келіспейді, басқарушы қызметін бағалай отырып оны жазаға тартады. Бұл тиісінше басқа да кредиторлардың құқықтарын бұзуға әкеліп соқтырады және жемқорлыққа жағдай жасайды.

Шетелдік тәжірибеде мұндай құбылыс жоқ. Мысалы, Ұлыбританияда банкроттық бойынша мемлекеттің уәкілетті органы Кәсіпкерлік және инновация министрлігінің Дәрменсіздік қызметі болып табылады [2].

Заманауи экономикада ұйымның экономикалық дәрменсіздігін тиімді мемлекеттік реттеу мемлекет өзіне тек бақылау және ынталандыру функциясын қалдырып, ал дәрменсіз ұйымды оперативті басқару функцияларын өзін-өзі реттейтін кәсіби ұйымдарға беруді білдіреді.

Кейбір шет елдерде банкроттық бойынша мемлекеттік өкілеттіліктерге қысқаша шолу, бұл кілттік элементте дәрменсіздік жүйесі өте қатты ұлттық ерекшелікке ие екенін көрсетеді. Соған қарамастан, банкроттық бойынша мемлекеттік орган қызметтерінің ортақ сипаттамасы бар: бұл ұлттық өзін-өзі реттеу ұйымдарымен жақын ынтымақтастықта болу, оларға: 1) заңгерлер қауымдастығы, 2) сертификаты бар қаржылық сарапшылар, 3) дәрменсіздік бойынша тәжірибешілер, 4) нақты дәрменсіздік рәсіміне маманданған арбитраждық менеджерлер.

Шет елдерде мемлекеттік органдар мен өзін-өзі реттеу ұйымдары банкроттық саласында ынтымақтастықты дәрменсіздік бойынша тәжірибешілерді лицензиялау (немесе мамандыққа қол жеткізудің басқа нысаны), оларды дайындау, кәсіби және этикалық кодексті әзірлеу, арыздарды қарау және тәртіптік іс-әрекеттерді қабылдау, банкроттық рәсімдерде дәрменсіздік бойынша тәжірибешілерді тағайындау сияқты бағыттармен жүзеге асырады.

Мысалы, Ұлыбританияда Дәрменсіздік Қызметі басқа функциялардың арасында:

– дәрменсіздік бойынша тәжірибешілердің кәсіби қауымдастығына (өзін-өзі реттейтін ұйымдарға) уәкілетті орган құқықтарын береді. Осы қауымдастықтарға дәрменсіздік бойынша тәжірибешілерді лицензиялау, дайындау, олардың қызметін бақылау, арыздарды қарау

және тәртіптік іс-шаралар қабылдау, банкроттық рәсіміне басқарушыны тағайындау бойынша өкілеттер беріледі;

– борышкердің активтері өтемақыны төлеуге жеткіліксіз банкроттық жағдайында ұйымды тарату бойынша басқарушының функцияларын орындайды.

Мемлекеттің өзін-өзі реттеу ұйымдары (ӨРҰ)-мен ынтымақтастық нысандары немесе жоғарыда көрсетілген салаларға ӨРҰ-дың қатысуы үш санаттың біріне жатады:

1) мемлекет уәкілетті орган атынан ӨРҰ-ды өзінің кейбір функциялары мен өкілеттіліктерін жүзеге асыруға тартады; мемлекеттік орган рөлі жоғары – ӨРҰ рөлі төмен (Канада және США);

2) заң өкілеттілікті беруге рұқсат береді және мемлекеттік органға өкілеттілікті беру құқығын бөледі. Мемлекеттік орган ӨРҰ (бір немесе бірнеше) таңдайды және оларға өздерінің функциялары мен өкілеттілігін береді; рөлдері шамамен бірдей (Ұлыбритания және Солтүстік Ирландия Құрама Корольдігі);

3) дәрменсіздік саласында ӨРҰ белгілі-бір функциялар мен өкілеттіліктерді жүзеге асыру заңмен белгіленген; мемлекеттік орган рөлі төмен, ӨРҰ рөлі жоғары (Австрия, Германия, Нидерланд).

Осылайша, мемлекеттік органдардың ӨРҰ-мен ынтымақтастығының оңтайлы нысанын қалыптастыру дәрменсіздік саласында әртүрлі қатысушылардан басқарушылық тәуелсіздікті қамтамасыз ету және банкроттық рәсімін жүзеге асыру нәтижесінде олардың жауапкершілігін жоғарылату есебінен басқарушылық тиімділікке ықпал етеді.

Біздің экономикамызда дәрменсіздікке қатысты мамандардың кәсібилігі мен олардың жұмыстарының сапалылығы туралы мәселелер ерекше өзекті болып табылады.

Кәсіби басқарушы – бұл білікті заңгердің білімі мен дағдыларын меңгерген, тәжірибелі экономист және шебер психолог, ең бастысы басқарушылық тәжірибесі бар адам деп түсіну қажет. Заңдарды білу, саяси және экономикалық жағдайларға бағдарлану, ұжымдық жұмысты тиімді ұйымдастыру, табысты келіссөздер жүргізу, жанжалдарды шеше білу – бұл дағдарысқа қарсы басқаруда кәсіби маман үшін табысты бедел қалыптастыратын ең қажетті қасиеттер.

Мемлекет және бизнес банкроттық рәсімдердің лайықты сыйақы алатын кәсіби басқарушылардың жетекшілігімен жүргізілуіне мүдделі. Олай болмаған жағдайда, сыбайлас жемқорлық тәуекелдері артады.

Борышкер-ұйымның мәселелері көп жағдайда басқарушы орындайтын жұмыс көлемі жеткілікті көп, қабылданатын шешімдердің күрделілігі және оларды жүзеге асыру жауапкершілігі осы жұмыс үшін төленетін төлемнен [3, 13 бап] өлшемсіз деңгейде жоғары екені тәжірибеден белгілі. Көбінесе, егер борышкерде қаржы жеткіліксіз болса, басқарушы ең төменгі белгіленген сыйақыны да алмайды.

Дәрменсіздік бойынша мамандық – Ұлыбританиядағы ең беделді және жоғары төлемді мамандықтардың бірі. Осыған себеп болатын – шетелдегі кәсіби басқарушы қызметін ұйымдастыру қағидалары. Оларға жатады:

– кәсіби қызмет тәжірибесін және білім деңгейін алу бойынша мамандыққа кірудің жоғарғы стандарттары;

– банкроттық рәсімге тағайындалатын тұлғаның сыйақысы тек қана борышкердің активтеріне тәуелді болады, осы соттың рәсімге кімді тағайындау керек екенін шешетін критерий болып табылады: аз активтері бар борышкер ұйымдарға – мемлекеттік қызметкерлер тағайындалады (шағын кәсіпорындардың банкроттығы), көп активтері бар ұйымдарға – дәрменсіздік бойынша жеке тұлғалар тағайындалады.

Өкінішке орай, біздің ұйымдастырушылық-құқықтық шарттарымызда дағдарысқа қарсы басқарудың кәсібилігін ынталандыратын құралдар жоқ. Жоқ болған борышкерлерді мемлекет өзі тарататын 003 Республикалық бюджеттік бағдарламасы қазір жоқ. Басқаны айтпағанда, дәрменсіздік саласында көп үлес алатын «бос» – кәсіпорындар басқаруға алынады. Бұл тәсіл дағдарыс-басқарушылардың кәсібилігін арттыруға жағдай жасамайды.

Қазіргі әлемдік экономиканың банкроттық істеріндегі кәсіби басқарушылардың қызметін табысты ұйымдастыру қағидалары ұлттық ерекшеліктерді ескеріп, ҚР-дың ұйымдастырушылық-құқықтық және экономикалық саясатымен құрылатын шарттарда көрсетілуі тиіс.

Келесі мәселе – оналту рәсімін жүргізуге мүдделі тұлғалардың болмауы және борышкерді тарату мен оның мүлігін бөлуге мүдделі тұлғалардың көп болуы.

Біріншіден, отандық тәжірибеде банкроттықты алдын алу мақсатымен борышкердің өз бизнесін қорғау құқығы дәрменсіздік (банкроттық) институты арқылы жүзеге асырылмайды. ҚР-дың «Оналту және банкроттық» туралы Заңы борышкердің төлемқабілеттілігін уақытша еңсеруге болатын қиындықтар болған жағдайда қалпына келтіруге болатындығын болжамдайды.

Бұл заңнаманың 11 бабына сәйкес, борышкер көрсетілген мерзімде өз міндеттемелерін орындай алмайтындығын дәлелдейтін жағдайлар бар болса, борышкер оңалту рәсімдерін қолдану туралы арызымен сотқа жүгіне алады. Сонымен қоса, бұл заңнаманың 47 бабына сәйкес оңалту рәсімін енгізген сәттен бастап борышкердің барлық қарыз түрлері бойынша айыппұл, өсімпұл сияқты есептеулер тоқтатылады, соның ішінде несие бойынша сыйақы мөлшерлемелерін есептеу де тоқтатылады [3].

Бірақ, тәжірибе бұл шарттарды адал емес меншік иелері қолданып кеткен болатын. Олар арыз беруге құқықтарын теріс мақсаттарда, яғни банкроттықты алдын алу мақсатында емес, банкроттық рәсімдері жүріп жатқан уақытта өз қарыздарын ұзақ мерзім бойы төлемеу мүмкіндігін алу үшін қолданады. Банкроттық жолымен олар өздерінің білікті емес немесе заңсыз іс-әрекеттерін жабуға тырысады. Борышкерлер төлей алмайтын қарыздарын шегеру үшін немесе төлегісі келмейтін қарыздары үшін жауапкершілік алғысы келмейтін кезде өздерінің банкроттық бастамашылығын қолданатын жағдайлар жиі кездеседі. Бұл борышкерлер оңалтуға емес таратылуға бағытталады. Егер борышкер банкроттық туралы жалған немесе әдейі хабарландыру жариялайтын жағдайға отандық заңнамада борышкердің субсидиарлық жауапкершілігі қарастырылады [3, 6 бап].

Уақытша қаржылық қиындықтарға тап болған адал кәсіпкерлер бизнесті қалпына келтіру үшін оларға заңнама ұсынған құқықты қолданбауды жөн көреді. Тіпті олар банкроттық туралы көрсетілген заңнамалық нормаларын қолдану тиімсіз және қауіпті деген ой түйеді. Себебі, тәжірибеде банкроттық туралы арыз беруде борышкер қандай жағдайда адал қызмет атқарғандығын, ал қандай жағдайда жалған банкроттық туралы айтылып жатқандығын анықтау өте қиын. Адал борышкерлердің бизнесін қалпына келтіруге мүмкіндік беретін банкроттық институтына өзінің дәрменсіздігі туралы ерікті арыз беруіне сенімсіздік білдіру жоғарыда көрсетілген статистикада дәрменсіздік рәсімдеріндегі борышкерлердің көпшілігі таратылатынынан одан әрі күшейеді.

Осылайша, қазірге кезде адал борышкерлер үшін және олардың иелері үшін банкроттық институты олардың құқығын және мүдделерін қорғауда толыққанды құрал болып табылмайды. Соңғы нәтижеде, адал борышкерлер банкроттық рәсімдеріне өте кеш, теріс факторларға қар-

сыласу мүмкіндігін толығымен құртып, таратуға іс-жүзінде дайын болған кезде келеді.

Жоғарыда айтылған мәселені шешу үшін борышкер тарапынан банкроттық туралы іс қозғауды келесідегідей өзгерткен жөн: ол банкроттық туралы арызымен емес, қаржылық сауықтыру туралы арызымен жүгіну тиіс. Банкроттық институтын олар өз ұйымдарын таратуды болдырмау механизмі ретінде қолдана алуы қажет, яғни борышкердің арызы оны қалпына келтіруге мүмкіндік жоқ кезде емес, әлі дағдарыстық жағдайдан шығу мүмкіндігі мен ресурстары бар кезде берілуіне ықпал ету қажет.

Соңында, отандық тәжірибеде дәрменсіздік институтының оңалту рәсімдері банкроттық жайлы арыз беру және істі қарау жағдайды туындатқан меншік иелерінде кәсіпорындарды сақтап қалуға мүмкіндік береді. Бұл бизнесмендердің бюджеттік қаражаттардың өтеусіз болуына арқа сүйеуге бейімделуге алып келеді. Сол себепті, Қазақстандағы дәрменсіздік институтының оңалту мақсаттарына көзқарастарды өзгерту керек. «Нарықтық экономика – бұл күштілердің бәсекелестігі. Жеңілгендер нарықтан кету немесе бәрін жаңадан бастауы қажет. Бізде басқаша. Тиімсіз компаниялар әртүрлі субсидиялар, жеңілдіктер соңына кезекке тұрып, мемлекетке қол созады» – деп ҚР-дың Перзиденті Н.Назарбаев атап өткен болатын [4].

Дәрменсіздік (банкроттық) институты әлеуметтік-экономикалық институт болып табылады, және оның мақсаты епсіз және жосықсыз иелерінің басқаруындағы бизнес, кәсіпорынды, мүлдік кешенді сақтау болуы мүмкін емес. Меншік тиімді басқарылуы тиіс.

Дәрменсіздік институтында оңалтудың мәнін түсіну үшін тәсілдерді өзгерткен жөн болып табылады. Епсіз меншік иелерді емес, іс-әрекетке қабілетті бизнесті оңалту қажет, егер оны сақтауға мүмкіндік болса және ол тиімді жұмыс істесе.

Қарастырылып отырған тәсіл бойынша дағдарысқа қарсы қайта құрылымдау дағдарыс-менеджменттің ең тиімді сауықтыру механизмі болуы мүмкін. Дағдарысқа қарсы қайта құрылымдау борышкердің мүлкі құрамынан бизнес үшін мүлдік кешенді қажетті және жеткілікті бөлуді және оны бір лотпен сатуды көздейді. Осылайша, бизнес өзінің іс-әрекеттерімен оны банкроттыққа дейін жеткізетін тиімсіз меншік иелерінен алынады. Нәтижесінде, бизнес толығымен немесе жұмысқа қабілетті бөлігінің көлемінде сақталуына мүмкіндік туады.

Көпшілік мүдделі тараптардың көзқарасы бойынша бұл әдіс табысты болып келеді. Жұмыс

беруші және салық төлеуші ретінде бизнестің сақталуына мемлекет те мүдделі, сонымен қатар кредиторлар да мүдделі тараптар болып табылады. Бағалау теорияларына сәйкес, әдетте кәсіпорынның тарату құнынан жұмыс істеп тұрған бизнестің құны жоғары болады. Жалпы алғанда, бизнес жоғары бағамен сатылуы мүмкін және оның кредиторлардың алдындағы қарыздарын өтеуге көп қаражат жұмсалуды мүмкін.

Қорытынды

Дәрменсіздік (банкроттық) институты мемлекеттің өндірістік әлеуетін сақтауға көмектеседі. Сондықтан, қоғамның банкроттықты экономиканы сауықтыруға мүмкіндік беретін экономикалық үдеріс ретінде қабылдайтын оң көзқарасын қалыптастыру қажет.

Дағдарысқа қарсы басқарудың тиімділігін арттыру үшін дәрменсіздік рәсімдерінде басқарушылардың қызметін реттейтін тиімді жүйені құру қажет. Бұл жүйе мемлекет өзіне тек бақылау және ынталандыру функциясын қалдырып, ал дәрменсіз ұйымды оперативті басқару функцияларын өзін-өзі реттейтін кәсіби ұйымдарға беруді білдіреді. Сыбайлас жемқорлық тәуекелдері жеңу үшін оңалту мен банкроттық рәсімдері лайықты сыйақы алатын кәсіби басқарушылардың жетекшілігімен жүргізілуі тиіс.

Дағдарысқа қарсы қайта құрылымдау дағдарыс-менеджменттің ең тиімді сауықтыру механизмі болып табылады. Бұл механизмде бизнесті толығымен немесе оған қажетті және жеткілікті бөлік көлемінде сақтауға мүмкіндік беріледі.

Әдебиеттер

- 1 Перуашев А. Polemicheskaya ekonomika: vystupleniya, publikatsii, pisma / A. Peruashev. – Алматы, 2016. – С.189.
- 2 Antikrizisnoe upravlenie kazakstanskimi predpriyatiyami: sostoyanie, problemy i perspektivy. Itogi kruglogo stola. Алматы, 18 октября 2013г. / под редакцией доктора экономических наук, профессора Д.А. Кунанбаевой, кандидата юридических наук, юриста А.А. Абикенова. – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – 72 с.
- 3 Оңалту және банкроттық туралы. Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 7 наурыздағы № 176-V ҚРЗ // <http://adilet.zan.kz>
- 4 Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсу, реформалар, даму. Елбасының Қазақстан халқына жолдауы, 2015 жылғы 30 қараша – // <http://www.akorda.kz>

References

- 1 Peruashev A. Polemicheskaya ekonomika: vystupleniya, publikatsii, pisma / A. Peruashev – Almaty, 2016 – S.189
- 2 Antikrizisnoe upravlenie kazakstanskimi predpriyatiyami: sostoyanie, problemy i perspektivy. Itogi kruglovo stola. Almaty, 18 oktyabrya 2013g. / pod redakcii doctora ekonomicheskikh nauk, professora D.A.Kunanbaeovoi, kandidata yuridicheskikh nauk, yurista A.A.Abikenova. – Almaty: Kazak universiteti, 2013. – 72 s.
- 3 O reabilitacii i bankrotstve. Zakon Zakon respubliki Kazakhstan: Prakticheskoe posobie. – Almaty: TOO «Izdatelstvo «Norma-K», 2014. – 76 s.
- 4 Kazakhstan v novoi globalnoi realnosti: rost, reformy, razvitie. Poslanie glavy gosudarstva narodu Kazakhstana ot 30 noyabrya 2015g. – // <http://www.akorda.kz>

Байдильдина А.М.,
Жунисова Г.Е.

Эффективность финансового менеджмента в обеспечении конкурентоспособности продовольственных товаров

Особенности финансового менеджмента в аграрном производстве связаны с наличием большого количества рисков. В силу всего этого сельскохозяйственные товаропроизводители лишены возможности адаптации к изменениям конъюнктуры за короткий промежуток времени. Тенденция роста неопределенности в мире связана с усложнением бизнеса, ростом сложности технологических систем, усилением конкуренции, увеличением налогового маневрирования, ростом социальной напряженности в связи с увеличением разрыва в уровне жизни разных стран. Эти причины увеличивают неопределенность и образуют новые возможности финансового менеджмента в условиях неопределенности.

Ускоренное развитие инвестиционной деятельности в сельскохозяйственном производстве Казахстана – одна из важнейших, приоритетных и актуальных задач, решение которой может позволить поднять уровень государственной конкурентоспособности, стабильности и независимости, производством потребительских товаров самого широкого профиля как основой удовлетворения первоочередных (физиологических) потребностей людей, являющихся базовыми для их жизнеобеспечения и роста благосостояния всего населения, тем самым, обеспечив продовольственную безопасность страны.

Ключевые слова: экономический рост, налогообложение, инвестиционная деятельность, кредитование, лизинг, страхование.

Baydyldyna A.M.,
Zhunisova G.E.

Efficiency of financial management in providing competitiveness of food products business

Features of financial management in agrarian production are connected with availability of a large amount of risks. Owing to all this agricultural producers are deprived of a possibility of adaptation to changes of an environment for a short period. The tendency of growth of uncertainty in the world is connected with business complication, growth of complexity of technological systems, competition strengthening, increase in tax maneuvering, growth of social tension in connection with increase in a gap in level of living of the different countries. These reasons increase uncertainty and form new opportunities of financial management in the conditions of uncertainty. The accelerated development of investing activities in agricultural production of Kazakhstan – one of the major, priority and urgent tasks which solution is able to afford to raise the level of the state competitiveness, stability and independence, production of consumer goods of the widest profile as a basis of satisfaction of first-priority (physiological) needs of the people who are basic for their life support and growth of a welfare of all population, thereby, having ensured food security of the country.

Key words: economic growth, taxation, investing activities, crediting, leasing, insurance.

Байдильдина А.М.,
Жунисова Г.Е.

Азық-түлік тауарлардың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуде қаржылық менеджменттің тиімділігі

Аграрлық өндірістегі қаржылық менеджмент ерекшеліктері тәуекелдің үлкен деңгейімен байланысты. Ауыл шаруашылығы тауар өндірушілері конъюктураға қысқа мерзімде бейімделе алмайды. Әлемдегі белгісіздіктің өсуі қарқыны бизнестің күрделенуімен, технологиялық үрдістердің қиындығымен, бәсекелестіктің, салық маневрлігінің өсімімен байланысты. Бұл себептер белгісіздікті арттырып, белгісіздік жағдайындағы қаржылық менеджменттің жаңа мүмкіндіктерін туындатуда.

Қазақстандық ауылшаруашылық өндірісіндегі инвестициялық қызметтің қарқынды өсімі, елдің бәсекеқабілеттілігін, тұрақтылық пен тәуелсіздіктің және азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ететін өзекті және маңызды тапсырмалардың бірі.

Түйін сөздер: экономикалық өсім, салық салу, инвестициялық қызмет, лизинг, сақтандыру.

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ
ФИНАНСОВОГО
МЕНЕДЖМЕНТА
В ОБЕСПЕЧЕНИИ
КОНКУРЕНТОСПОСОБ-
НОСТИ ПРОДОВОЛЬ-
СТВЕННЫХ ТОВАРОВ****Введение**

Задачи обеспечения конкурентоспособности в геоэкономическом и геополитическом пространстве для экономики страны, включая и такую важнейшую сферу, как производство сельскохозяйственной продукции, будет неуклонно возрастать, определяя причинно-следственные связи и вектор выхода её на траекторию преодоления системного структурного кризиса на ближайшие годы и устойчивого развития в перспективе. Ориентация в сценарии дальнейшего экономического развития сельскохозяйственного производства на качество и конкурентоспособность продукции будет вместе с тем и адекватно отвечать социальным императивам.

Среди множества проблем, стоящих перед экономикой Казахстана, всевозрастающее значение приобретает проблема обеспечения продовольственной безопасности, которая должна строиться на принципах: обеспечения физической и экономической доступности продуктов питания для всех групп населения в соответствии с физиологическими нормами потребления, соответствия качества производимых, возимых и реализуемых продовольственных товаров требованиям безопасности пищевой продукции; создания необходимых государственных ресурсов продовольственных товаров независимо от воздействия внутренних и внешних неблагоприятных факторов; обеспечения равных условий доступа производителей на агропродовольственный рынок; оказания со стороны государства поддержки субъектам частного предпринимательства; повышения роли общественных объединений, ассоциаций (союзов) предпринимателей в вопросах обеспечения продовольственной безопасности; доступности и открытости информации о состоянии агропродовольственного рынка.

В условиях жестокой конкуренции на рынках конкурентоспособность производимых товаров и услуг становится одним из главных условий успешности предпринимательской деятельности. Как явление конкурентоспособность проявляется в том, что потребители на рынке по ценовым и качественным характеристикам продукции одних предприятий отдают большее предпочтение по сравнению с товарами-аналогами других.

Конкурентоспособный товар быстрее реализуется, меняя натуральную форму в денежную, обеспечивая тем самым возможности для новых вложений и повышения эффективности производства как фактора ускорения оборачиваемости вкладываемых средств.

Экспериментальная часть

Поиск оптимального для экономического роста и доходов бюджета уровня налоговых изъятий является одной из наиболее сложных и противоречивых проблем в современной практике налогообложения. Сельское хозяйство чувствительно не только к самому уровню налогов, но и их комбинациям. Фискальные цели налогообложения в сельском хозяйстве очень сильно зависят от того, применяются ли налоги к товару с эластичным или неэластичным спросом. Так, земля имеет крайне неэластичный спрос, поэтому рост земельных налогов сопровождается, как правило, ростом бюджетных поступлений, а обложение налогом использования минеральных удобрений приведет, скорее всего, к сокращению их применения. Базовые ставки земельного налога на земли сельскохозяйственного назначения устанавливаются в расчете на 1 га и дифференцируются по качеству почв.

Помимо бюджетных налогов сельхозтоваропроизводители, наряду с другими экономическими субъектами, производят социальные выплаты.

Для создания расширенного воспроизводства необходимо, чтобы удельный вес налогов не превышал 35%.

Механизм оптимального налогообложения должен быть динамичным, мобильно реагирующим на изменения в экономике, изменения уровня жизни, рентабельности и т. п., чего, к сожалению, не сказать о казахстанской системе налогообложения: налоги не должны оказывать влияния на принятие различными лицами экономических решений, или такое влияние должно быть минимальным; при использовании налогового механизма необходимо соблюдать принцип равенства и справедливости, что предполагает сведение к минимуму различных льгот и исключений; налоговая структура должна способствовать использованию налоговой политики в целях стабилизации и экономического роста страны; налоговая система должна быть четкой и простой, понятной всем плательщикам; административные издержки по управлению налогами и соблюдению законодательства должны быть минимальными.

Особенности инвестиционной деятельности в аграрном производстве связаны с наличием большого количества рисков. В силу этого сельскохозяйственные товаропроизводители лишены возможности адаптации к изменениям конъюнктуры за короткий промежуток времени. К тому же особенностью сельскохозяйственного производства является наличие динамических свойств и у некоторых видов основных фондов. К ним относятся, например, машинно-тракторный парк, автотранспорт и т.п., меняющие свое пространственное расположение и характер работы во времени. Это обуславливает высокую управляемость данной частью основных фондов в сельском хозяйстве.

Для Казахстана, где в настоящее время в сельской местности проживает около 43% населения, 70% перерабатывающего производства используют сельскохозяйственное сырье, развитие сельского хозяйства имеет особое значение и является тем основным источником, благодаря которому страна может выжить вне зависимости от минеральных ресурсов и их поставок за рубеж, от колебаний цен на рынке нефти либо иных обстоятельств, возникающих на глобальных рынках мировой экономики.

Среди наиболее актуальных и сложных проблем реформирования сельхозпроизводства выделяется реструктурирование предприятий корпоративного сектора, их финансовое оздоровление и обеспечение благоприятного инвестиционного фонда деятельности.

При анализе эффективности инвестиций актуальное значение приобретает вопрос о критериях их достаточности, который, еще предстоит сформулировать в агроэкономической теории. В среднесрочном периоде таким показателем может служить объем инвестиционных ресурсов, который позволяет обеспечить переход к устойчивому экономическому росту.

Под критерием достаточности инвестиций в сельском хозяйстве подразумевается объем ресурсов, обеспечивающий стабильный рост производства продукции при норме доходности капитала и цены использования трудовых ресурсов (оплата труда) на среднем межотраслевом региональном уровне. В этой связи важной является оптимизация и соразмерность фондов потребления и накопления сельскохозяйственного предприятия, которую можно представить в следующем виде:

$$\begin{aligned} & \max U (Ck, Cj), \\ & \text{если } U \rightarrow U_{\max}, \text{ когда } Y=f(Lb, Ld, Kf, Ki), \quad (1) \end{aligned}$$

где: $U(Ck, Cj)$ – функция полезности для инвесторов;

$Y = f(Lb, Ld, Kf, Ki)$ – производственная функция предприятия (в варианте Кобба-Дугласа, без коэффициентов масштаба и размерности);

U – полезность;

Ck и Cj – соответственно, доход от инвестированного капитала и трудового участия;

Lb и Ld – трудовой и земельный капитал;

Y – доход;

Kf и Ki – финансовый и информационный капитал.

В этом случае приемлемее модификация производственной функции в варианте Р. Солоу:

$$\Delta y/y = (1-a) \times \Delta Lb/Lb + a \times \Delta Kf/Kf + Ki/Ki, (2)$$

где: $(1-a)$, a – соответственно, доли живого труда и инвестированного капитала в доходе.

Функция полезности корпоративного сельскохозяйственного предприятия выражается также через сумму потребления и сберегаемого дохода:

$$U Y = C_y + S_y. (3)$$

Причем, к сбережениям относятся и инвестиции в собственное производство ($\delta=1$), что служит основой формирования оптимального плана потребления на перспективу.

В качестве индикаторов этого соотношения следует принимать показатели наиболее конкурентоспособных хозяйств, а также данные относительно благополучных периодов развития. Ориентирами бюджетирования собственных инвестиционных ресурсов коллективных сельскохозяйственных предприятий для уровня простого воспроизводства (в низкорентабельных и убыточных хозяйствах) необходимо считать отношение величины фонда оплаты труда к сумме амортизации в размере 1,5 ... 2 : 1, а для расширенного (на высокодоходных предприятиях) – примерное равенство дивидендных выплат и фонда развития производства.

Результаты и обсуждение

Вопросы оценки финансовой устойчивости являются одним из важнейших факторов управления финансами агроформирований. В этой связи весьма актуально понятие «кредитный менеджмент» как способ управления кре-

дитными ресурсами и кредитными отношениями в ходе сделки.

Рекомендуется создание специальных государственных фондов льготного краткосрочного и долгосрочного кредитования, ипотечных и лизинговых фондов товаропроизводителей аграрной продукции, позволяющих более эффективно использовать кредитные ресурсы. Следует также внедрять систему беспроцентного кредитования коммерческими структурами развития производства и переработки сельскохозяйственной продукции по всем технологическим затратам. В свою очередь, сельхозформирования в целях погашения долгов должны предоставлять коммерческим структурам часть произведенной продукции для ее переработки и реализации.

Следует шире практиковать софинансирование в аграрном производстве: сельхозтоваропроизводитель обеспечивает 20% кредита, государство – 70%, банки – 10%.

Для концентрации кредитных ресурсов и, прежде всего, ресурсов (субсидий, кредитов) из бюджетных средств необходимо создать Сельскохозяйственный банк для комплексного обслуживания предприятий АПК и смежных с ним отраслей; приближение к производителям и переработчикам сельскохозяйственной продукции; формирование средне- и долгосрочных ресурсов для финансирования материально-технической базы. Банк должен участвовать в реализации государственных программ посредством прямого кредитования, предоставления гарантий, принимать участие в реализации программ финансовой поддержки агропромышленного производства; обслуживании лизинговых компаний; инвестировании путем прямого кредитования; предоставлении гарантий; формировании долгосрочных ресурсов за счет выпуска облигаций; сотрудничестве с системой сельских кредитных товариществ. Для реализации Закона «Об ипотеке земель сельскохозяйственного назначения» необходимо открыть акционерные ипотечные земельные банки, создать Уполномоченный орган ипотечного кредитования сельского хозяйства. Так, передача 3,4 млн. га земель сельскохозяйственного назначения по ипотечному кредитованию под залог позволит получить около 90 млрд. тенге инвестиций.

С учетом имеющегося международного опыта и складывающейся в стране благоприятной экономической ситуации дальнейшее развитие лизинговых услуг предполагается на основе стимулирования внутренних и внешних инвестиций в

сферу агролизинга, при этом государство должно выступить гарантом сельских товаропроизводителей в лизинговых операциях.

Предлагается предоставлять банкам второго уровня (на конкурсной и лицензионной основе) льготы по налогообложению в размере до 20% от суммы фактических инвестиций в финансирование лизинга. Банки, получившие такие льготы, должны предоставлять кредиты лизинговым компаниям по минимальным процентным ставкам, которые должны оказывать лизинговые услуги по схеме АО «Казагрофинанс», т.е. на более лояльных условиях.

Производственная деятельность мелких и средних фермеров, обусловлена более высокими издержками и ограниченными финансовыми возможностями, предлагается для них ставки вознаграждения лизингодателя установить по минимальной (не более 1-2%) или нулевой ставке. Эти льготы могут компенсироваться за счет установления более высоких ставок вознаграждения крупным, финансово устойчивым интегрированным структурам. Возможно отнесение их на расходы лизингодателей, с последующим возмещением за счет республиканского бюджета. Предлагается исключить из действующей практики оплату авансовых платежей и равномерно распределить их на весь срок договора. Это позволит фермерам осуществлять лизинговые платежи дифференцированно, по мере извлечения дохода от реализации продукции. Возможен вариант субсидирования суммы авансового платежа мелких и средних крестьянских (фермерских) хозяйств за счет средств государственной поддержки.

Предлагается также размещение техники в лизинг через перерабатывающие компании, заинтересованные в сохранении и развитии сырьевой базы собственных предприятий. При этом лизинговые отношения устанавливаются не с множеством фермеров, а с одной финансово устойчивой и платежеспособной компанией, которая берет на себя все риски.

В этом случае гарантией финансовых рисков перерабатывающего предприятия в лизинговых сделках выступает земля, находящаяся в ведении сельских товаропроизводителей, а средством погашения платежей за полученную в лизинг технику – произведенная сельскохозяйственная продукция.

В направлении совершенствования законодательных норм финансового лизинга предлагается следующее:

1. В целях сокращения сроков изъятия необходимо законодательно закрепить преимущест-

венное право (вплоть до бесспорного права) на возврат объекта лизинга лизингодателю в случае невыполнения лизингополучателем своих обязательств.

2. Учитывая, что ставки страховой премии (2-7%) существенно повышают первоначальную стоимость объекта лизинга, целесообразно права страхования предмета лизинга более четко закрепить за лизингополучателем, кроме случаев, произошедших не по вине лизингополучателя.

3. Необходимо ввести в Закон понятие «вторичного лизинга», позволяющего передачу возвращенной техники в лизинг повторно.

4. Необходимо принять законодательные меры по усилению государственного контроля над качеством и комплектностью поставляемой сельскому хозяйству техники: разработка и введение сертифицированной системы качества сельскохозяйственной техники и оборудования по международным стандартам; установление государственного контроля за возмещением изготовителями затрат на устранение брака, введение санкций, по взиманию из отпускной цены машины суммы издержек по претензиям покупателя; усиление входного контроля за качеством и комплектностью машин, агрегатов, узлов и деталей.

Сельскохозяйственному товаропроизводителю необходимо определить то количество ресурсов, при котором прибыль достигает максимума.

Наш подход к данной проблеме позволяет уточнить критерий эффективности производства сельхозпродукции и сформулировать его следующим образом: *максимизация прибыли в расчете на единицу сельскохозяйственных угодий при минимуме издержек.*

В аграрном производстве на процессы ценообразования существенное влияние оказывают естественные факторы (естественное плодородие почвы, ее типы и механический состав, потенциальные биологические особенности растений и животных), непосредственно влияющие на величину дифференциальной ренты первого и второго типов.

Состояние ценового паритета отражает соотношение индексов цен на сельскохозяйственную продукцию и продукцию промышленности. Для формальной характеристики условий эквивалентности межотраслевого обмена большие возможности предоставляет экономико-математическое моделирование.

Условия паритетности обмена формализуются в рамках трехсекторной модели (три сферы АПК) как равенство фондоотдачи, определен-

ной по величине чистой продукции на единицу фондов.

Представляется целесообразным ввести в практику паритета экономических отношений два понятия: *равновесный* и *относительный паритеты*.

Под равновесным паритетом сельского хозяйства с другими отраслями следует понимать такое состояние его межотраслевых отношений, при котором: норма рентабельности отрасли совпадает со средней нормой по народному хозяйству; средняя оплата труда в сельском хозяйстве равна средней оплате труда по народному хозяйству с поправкой на сравнительную интенсивность и сложность труда; применяемые нормы амортизации соответствуют народнохозяйственным нормативам, а уровень износа основных средств не отличается существенно от среднего по народному хозяйству.

Относительным уровнем паритетности называется состояние межотраслевых отношений, при котором доходность капитала, оплата труда в сельском хозяйстве ниже средних по народному хозяйству в данный период, но это отклонение не препятствует расширенному воспроизводству в отрасли.

В Казахстане для достижения рентабельности в сельском хозяйстве на уровне, необходимом для расширенного воспроизводства, цены на сельхозпродукцию необходимо увеличить в 2-2,5 раза. Нереально ставить вопрос о дотировании сельского хозяйства до такого уровня из бюджета. При сложившихся уровнях урожайности и продуктивности в сельском хозяйстве, устаревшей и разрушенной материально-технической базе невозможно обеспечить нужную рентабельность только за счет дотаций и компенсаций. Вместе с тем, критическое состояние сельского хозяйства делает его весьма отзывчивым на капитальные вложения. Чтобы привести в действие эти резервы, необходимы кредитные средства, быстро окупаемые. Государственное долгосрочное кредитование сельского хозяйства должно стать основным направлением в системе государственной поддержки АПК.

Сельское хозяйство может в несколько раз снизить затраты на единицу продукции за счет новых технологий и, тем самым, уменьшить потребность в текущих дотациях и компенсациях.

Специфика рискованной ситуации в сельском хозяйстве состоит в том, что в этой отрасли процесс производства неразрывно связан с естественными процессами развития живых организмов – растений и животных, жизнедеятельность

которых во многом зависит от природных явлений. Этим обусловлены отрицательные, а порой и катастрофические для сельскохозяйственного производства последствия неблагоприятных природных явлений, следствие непредсказуемости места и времени их наступления.

Важным вопросом, требующим внимания, является предусмотренное законодательством страхование от всех рисков природного характера, а не конкретных видов риска, наиболее важных в отдельных регионах.

В условиях страхования от всей группы рисков, причем по единым тарифам независимо выплаты страховым компаниям в качестве страховых премий становятся для хозяйств дополнительным видом налога.

Другим серьезным препятствием в развитии сельскохозяйственного страхового рынка является способность некоторых видов риска поражать огромные территории одновременно. Этот так называемый «системный риск» подрывает способность страховщика диверсифицировать риски среди страхователей и усложняет страховым компаниям функцию сокращения риска посредством объединения рисков страхуемых.

Рынок сельскохозяйственного страхования сталкивается с большими проблемами. Это: недоступность качественных достоверных данных; недостаточная осведомленность о страховых продуктах и опыте страхования в других странах; наличие экстремальных (катастрофических) рисков; негибкая нормативно-правовая среда; ограниченность выбора страховых схем; неадаптированность используемой страховой программы к нуждам мелких хозяйств.

Для преодоления указанных трудностей необходимы следующие меры: разработка нормативно-правовой базы; стимулирование развития альтернативных поставщиков страховых для вовлечения в рынок страхования сельхозформирований всех размеров; адаптация и внедрение страховых схем, апробированных в других странах и доказавших свою жизнеспособность в условиях, схожих с условиями нашей страны; разработка и принятие правительством особой программы страхования сельскохозяйственных товаропроизводителей от катастрофических (системных) рисков.

Заключение

Особенности финансового менеджмента в обеспечении конкурентоспособности продовольственных товаров связаны со спецификой

аграрного производства. Эта специфика выражается в том, что в сельском хозяйстве имеет место следующее:

- земля выступает в качестве средства производства;
- использование биологических средств труда, живых организмов (растения, животные);
- зависимость от природно-климатических условий;
- специализация на производстве готовых видов продукции;
- экономический процесс воспроизводства тесно переплетается с естественным;
- часть готовой продукции сельского хозяйства составляет в последующем цикле средство производства.

В силу всего этого сельскохозяйственные товаропроизводители лишены возможности адаптации к изменениям конъюнктуры за короткий промежуток времени.

Тенденция роста неопределенности в мире связана с усложнением бизнеса, ростом слож-

ности технологических систем, усилением конкуренции, увеличением налогового маневрирования, ростом социальной напряженности в связи с увеличением разрыва в уровне жизни разных стран. Эти причины увеличивают неопределенность и образуют новые возможности финансового менеджмента в условиях неопределенности.

Ускоренное развитие инвестиционной деятельности в сельскохозяйственном производстве Казахстана – одна из важнейших, приоритетных и актуальных задач, решение которой может позволить поднять уровень государственной конкурентоспособности, стабильности и независимости, производством потребительских товаров самого широкого профиля как основой удовлетворения первоочередных (физиологических) потребностей людей, являющихся базовыми для их жизнеобеспечения и роста благосостояния всего населения, тем самым, обеспечив продовольственную безопасность страны.

Литература

- 1 Сигарев М.И. Финансовая система в экономике Казахстана: опыт и проблемы. – Алматы: НИИ экономики АПК и РСТ АО «КазАгроИнновация», 2007. – 387 с.
- 2 Инвестиционная деятельность в Республике Казахстан / под ред. Э. Кунаева – Алматы: Агентство РК по статистике, 2005. – 356 с.
- 3 Нурланова Н.К. Формирование и использование инвестиций в экономике Казахстана: стратегия и механизм. – Алматы, 1998. – 210 с.
- 4 Шульмин В. Инвестиционная конкурентоспособность регионов // Маркетинг. – 2002. – №1. – С. 106-113.
- 5 Котлер Ф. Маркетинг, менеджмент. – СПб: Питерком, 1998. – С. 58-65.
- 6 Байдильдина А. Финансовая государственная поддержка сельскохозяйственного производства в странах с развитой рыночной экономикой // Экономика и статистика. – 2009. – №3. – С.70-73.

References

- 1 Sigarev M.I. Finansovaja sistema v jekonomike Kazahstana: opyt i problemy. – Almaty: NII jekonomiki APK i RST AO «KazAgroInnovacija», 2007. – 387s.
- 2 Investicionnaja dejatel'nost' v Respublike Kazahstan // pod red. Kunaeva Je.. – Almaty: Agentstvo RK po statistike, 2005. – 356s.
- 3 Nurlanova N.K. Formirovanie i ispol'zovanie investicij v jeko-nomike Kazahstana: strategija i mehanizm. – Almaty, 1998. – 210s.
- 4 Shul'min V. Investicionnaja konkurentosposobnost' regionov// Marketing. – 2002. – №1. – S.106-113
- 5 Kotler F. Marketing, menedzhment. – Sankt-Peterburg: Piterkom, 1998. – S.58-65
- 6 Bajdil'dina A. Finansovaja gosudarstvennaja podderzhka sel'skhozajstvennogo proizvodstva v stranah s razvitoj rynochnoj jekonomikoj // Jekonomika i statistika. – 2009. – №3. – S.70-73

Мухтарова К.С.

Сущность и целенаправленность установления системы компетенций для успешной организации деятельности местной власти в Республике Казахстан

В работе рассмотрена сущность и целенаправленность установления системы компетенций для успешной организации деятельности местной власти в РК. Создание полноценной правовой и экономической базы местного управления предопределяет развитие реальной модели местного самоуправления в Республике Казахстан и ее эффективности. Для развития теории и модернизации государственной практики применение принципов самоорганизации систем в сфере государственного местного управления и самоуправления является перспективным направлением. Проанализированы основные факторы, определяющие формирование устойчивой сферы собственной компетенции органов местного управления и самоуправления в стране. Рассмотрены государственные программы финансовой поддержки бизнеса, деятельность центральных государственных органов и институтов в Республике Казахстан. Устойчивость собственной компетенции государственного местного управления и местного самоуправления обеспечивается обязательным рассмотрением ее компонентов в рамках инновационного развития самих регионов и базируется на Концепции инновационного развития РК до 2020 года.

Ключевые слова: государственное местное управление, местное самоуправление, синергия, финансы, бизнес, инновационное развитие, устойчивость сферы собственной компетенции.

Mukhtarova K.S.

The essence and purpose of establishing a system of competences for the successful organization of local authorities in the Republic of Kazakhstan

The paper considers the nature and purpose of establishing a system of competences for the successful organization of the local authorities. The creation of complete legal and economic bases of local government predetermines the development of a real model of local self-government in the RK and its effectiveness. For the development of theory and modernization of the state practice using principles of systems self-organization in the sphere of state management and local self-government is perspective direction. Was analyzed the main factors determining the formation of a stable sphere of own competence of bodies of local government and self-government in the country. Considered the state programs of financial support for business, activities of the central state organs and institutions in the Republic of Kazakhstan. Stability own competence of the local public administration and local self-government provided by compulsory examination of its components as part of innovative development of the regions and is based on the Concept of the innovative development of Kazakhstan till 2020.

Key words: public administration, local government, self-government, local self-government, synergy, finance, business, innovation development, the stability of the scope of their own competence.

Мухтарова К.С.

Қазақстан Республикасындағы жергілікті билік қызметін табысты ұйымдастыру үшін құзыреттілік жүйесін құрудың мәні және мақсаты

Зерттеу жұмысында ҚР-дағы жергілікті билік қызметін табысты ұйымдастыру үшін құзыреттілік жүйесін құрудың мәні және мақсаты қарастырылған. Жергілікті басқарудың толыққанды құқықтық және экономикалық негізін құру Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқару моделін және оны дамытудың тиімділігін анықтайды. Мемлекеттік тәжірибені жаңғырту мен даму теориясы үшін мемлекеттік жергілікті басқару және өзін-өзі басқару саласындағы өзін-өзі ұйымдастыру қағидаларын қолдану болашағы жоғары бағыт болып табылады. Елдегі жергілікті басқару және өзін-өзі басқару ұйымдары саласындағы құзыреттіліктердің тұрақтылығын құраушы негізгі факторлар талданды. Қазақстан Республикасындағы орталық мемлекеттік басқару ұйымдары мен институттарының қызметі, бизнесті қолдайтын қаржылық мемлекеттік бағдарламалар қарастырылды. Жергілікті мемлекеттік басқару және жергілікті өзін-өзі басқару ұйымдары Концепциясының тұрақтылығы аймақтарды инновациялық дамыту шеңберінде оның құраушыларын зерттеуді міндетті түрде қамтамасыз етеді. 2020 жылға дейінгі ҚР-дың инновациялық дамуы құзыретіне негізделген.

Түйін сөздер: мемлекеттік басқару, жергілікті үкімет, жергілікті билік, жергілікті өзін-өзі басқару, синергия, қаржы, бизнес, инновациялық даму, жеке құзыреттілік саласының тұрақтылығы.

**СУЩНОСТЬ И
ЦЕЛЕНАПРАВЛЕН-
НОСТЬ УСТАНОВ-
ЛЕНИЯ СИСТЕМЫ
КОМПЕТЕНЦИЙ ДЛЯ
УСПЕШНОЙ ОРГА-
НИЗАЦИИ ДЕЯТЕЛЬ-
НОСТИ МЕСТНОЙ
ВЛАСТИ В РЕСПУБЛИКЕ
КАЗАХСТАН**

Введение

Проблема исследования в статье упирается в необходимость определения компетенции органов местного самоуправления с точки зрения развития успешной организации деятельности местной власти в РК.

Для конкретного и детального определения компетенции органов местного самоуправления (МСУ) необходимо прежде определиться с вопросами совершенствования законодательных и нормативно-правовых актов в части четких разграничений полномочий между местными органами государственной власти и органами местного самоуправления. Установление четкого взаимодействия государственной власти и МСУ предполагает наличие синергетического подхода к управлению, отражает современный уровень зрелости общества.

Что подразумевается под термином «синергия»? Синергия (или синергетический подход) – это направление научно-методического исследования, которое занимается изучением процессов самоорганизации в системах, т.е. является наукой о сотрудничестве, кооперации. Для развития теории и модернизации государственной практики применение принципов самоорганизации систем в сфере государственного местного управления (ГМУ) и самоуправления является перспективным направлением. Взаимодействие в данном случае нескольких уровней управления – государственного управления и местного управления и самоуправления – означает взаимное воздействие друг на друга в управленческих отношениях, подразумевающее инновационный подход и определяющее характер, содержание и способы цивилизованного решения проблем. Таки образом, синергетический подход во взаимоотношении двух (или нескольких) уровней в управлении отражает уровень современного (соответственно инновационного) развития общества.

При этом, следует особо подчеркнуть, что создание полноценной правовой и экономической базы МСУ предопределяет развитие реальной модели местного самоуправления в РК и ее эффективности.

Экспериментальная часть

В отношении вопроса собственной компетенции МСУ следует отметить следующее. Статья Конституции (п. 1 ст. 89) гласит, что в «Республике Казахстан признается местное самоуправление, обеспечивающее самостоятельное решение населением вопросов местного значения», а создание структур местного самоуправления невозможно без реформирования органов государства на местах» [1].

В Послании Президента страны народу Казахстана «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана» (2012 г.) отмечается: «Важно развивать местное самоуправление, расширить участие граждан в решении всех вопросов местного развития». Обозначенное Главой государства направление выступает в качестве фундаментального при формировании собственной компетенции МСУ в РК [2].

Кроме того, один из важных аспектов развития собственной компетенции МСУ упирается в вопрос усиления интеграции местного самоуправления в систему государственного управления. В Концепции правовой политики РК на период с 2010 до 2020 гг. подчеркивается, что при дальнейшем развитии административного права следует расширять сферу применения так называемых партнерско-клиентских принципов. Содействие и партнерство могут иметь разные формы: финансовая поддержка тех или иных проектов, предоставление льготных кредитов из местных бюджетов, организационная, информационная, консультативная помощь и т.д.

Указанные меры позволят повысить роль населения в решении вопросов местного значе-

ния, стимулировать участие, заинтересованность и ответственность граждан при принятии управленческих решений, укрепить доверие к государственным органам, что в итоге расширяет собственную компетенцию МСУ.

Кроме того, вопросы местного самоуправления тесно связаны с развитием гражданской инициативы, что также отмечается в Концепции правовой политики РК на период до 2020 г. Следовательно, необходимым становится то, что важно проводить не только разграничение функций ГМУ и МСУ, но и широко привлекать органы местного самоуправления к участию в реализации государственных функций, имеющих местное значение [3].

Все это обуславливает расширение компетенций каждого гражданина в части его активного участия в управлении развитием местного сообщества, создает основу для формирования полноценного гражданского общества и совершенствования реального местного самоуправления в Республике Казахстан.

Результаты и обсуждение

Подключение инновационных механизмов к системе собственной компетенции ГМУ и МСУ позволяет нам связать с её устойчивостью в рамках развития регионов, что и обусловило создание модели, базирующейся на ключевых положениях Концепции инновационного развития РК до 2020 г. [4].

Вышесказанное позволило схематично изобразить устойчивую сферу собственной компетенции ГМУ и МСУ с подключением инновационных механизмов, что наглядно представлено нами на рисунке 1:

Рисунок 1 – Модель устойчивой сферы собственной компетенции ГМУ и МСУ в рамках инновационного развития регионов РК*

*Примечание: Составлен автором на основе использования положений в Концепции инновационного развития РК [4].

По первому блоку – *Развитие инновационно-го предпринимательства.*

В настоящее время Закон Республики Казахстан «О государственной поддержке индустриально-инновационной деятельности» предусматривает ряд мер налогового стимулирования инновационной инфраструктуры и предприятий, нацеленных на производство высокотехнологичной продукции.

А совершенствование законодательства в сфере государственно-частного партнерства (ГЧП) позволит нацелить научно-исследовательскую деятельность на восприимчивость к потребностям промышленности [5].

Важность проблемы развития инновационного предпринимательства заключается в том, что оно нуждается в совершенствовании правового режима, который поможет снизить до минимума административные барьеры.

С целью выработки возможных направлений административного и налогового стимулирования инновационной деятельности необходимо рассмотреть целесообразности введения особого налогового режима, облегчающего инновационному предприятию в течение первых пяти лет условия развития.

Развитие предпринимательства упирается в вопрос расширения доступа к финансам. Доступ к финансам остается ключевым ограничивающим фактором для развития предпринимательства в Казахстане. Это обуславливается нежеланием банковского сектора финансировать рискованные и инновационные проекты. В частности, это проекты, принадлежащие субъектам малого и среднего бизнеса (МСБ), которые, в большинстве случаев, могут предоставить лишь ограниченные ресурсы для обеспечения займа.

Предоставление достаточных финансовых средств в течение жизненного цикла компании будет основным приоритетом в данном вопросе, это будет достигаться путем проработки следующих мер:

1) увеличение объемов выдачи микрокредитов и небольших грантов для поощрения экспериментального осуществления потенциальных возможностей и предпринимательских инициатив;

2) развитие фондовых инструментов финансирования и инструментов, направленных на финансирование на ранней стадии развития компании;

3) развитие корпоративного венчурного капитала через стимулирование крупных компаний, включая иностранные компании, к приоб-

ретению пакета акций в новых инновационных компаниях;

4) стимулирование венчурной деятельности частных лиц (например, бизнес-ангелов) путем создания соответствующих базовых условий, в том числе путем обеспечения поддержки в формировании сетевых сообществ.

Кроме того, в настоящее время государственные программы финансовой поддержки бизнеса включают слишком сложные процессы, препятствующие участию в данных программах широкого круга предпринимателей. В этой связи будут установлены совместно с бизнесом соответствующие механизмы контроля и оценки результатов программ региональной инновационной политики. Деятельность центральных государственных органов будет направлена на оценку инновационной деятельности в разрезе регионов.

Мировой опыт свидетельствует о необходимости децентрализации финансовой поддержки предпринимательского сектора. Очень важно дать возможность регионам участвовать в формировании региональной инновационной политики и финансировании проектов МСБ [4].

Другим, 2-м блоком в системе собственной компетенции является *развитие инновационных кластеров.*

Создание инновационных кластеров в регионах будет способствовать увеличению инновационной активности субъектов предпринимательства, а также приведет к возникновению *синергии*: компании-участники кластеров мотивированы на создание новых продуктов сильнее, чем предприятия-одиночки. При этом деятельность предприятий в них может пересекаться и дополнять друг друга.

Формирование инновационных кластеров одновременно способствует взаимообмену между связанными отраслями и жесткой конкуренции внутри каждой отдельной отрасли. В них будут построены исследовательские центры, технопарки, центры высоких технологий, высокоуровневые информационные системы, активизированы совместные исследования университетов и промышленности в области высоких технологий.

Процесс выбора этих отраслей и производств, разработка и реализация конкретных планов развития для каждого инновационного кластера будут находиться в компетенции местных исполнительных органов [4].

Следующий – 3-й блок рисунка – это *развитие инновационной инфраструктуры.* В этой связи деятельность органов государственно-

го и местного управления будет направлена на оказание необходимой финансовой, методологической, информационной поддержки на всех стадиях инновационного процесса, создание и продвижение новых разработок, обеспечение опережающего развития наукоемких отраслей и внедрение высокотехнологических производств.

Основными элементами инновационной инфраструктуры являются:

- 1) специальная экономическая зона «Парк инновационных технологий»;
- 2) региональные технопарки;
- 3) венчурные фонды;
- 4) отраслевые конструкторские бюро;
- 5) международные центры трансфера технологий.

Взаимодействуя между собой, указанные элементы инновационной инфраструктуры обеспечат целостную систему поддержки инновационной деятельности на всех этапах ее реализации, которая позволит:

- максимально охватить субъекты инновационной деятельности инструментами государственной поддержки;
- создать действенную систему коммерциализации и продвижения инноваций, основанных на отечественных научных разработках;
- создать систему трансфера, локализации и распространения необходимых зарубежных технологий [4].

Интеграторами инновационных процессов со стороны местных исполнительных органов будут выступать социально-предпринимательские корпорации (СПК). Местные исполнительные органы в своих бюджетах будут предусматривать финансирование на поддержку деятельности инновационной инфраструктуры и перспективных инновационных проектов.

Центральными государственными органами и институтами развития будут оказываться методологическая и информационная поддержка, а также финансирование в рамках республиканских бюджетных программ. В каждом регионе Казахстана на базе региональных технопарков и промышленных зон будет проработан вопрос создания центров поддержки инноваций по принципу «одного окна», оснащенных необходимой инфраструктурой и имеющих достаточный ресурсный потенциал для продвижения инновационных проектов и оказания всестороннего содействия их инициаторам. Одним из основных критериев оценки эффективности деятельности технопарков является количество

новых высокотехнологических предприятий, которые начинают самостоятельную деятельность без государственной помощи и вовлекают смежные организации в экономическую активность, основанную на знаниях.

Создание полновесных региональных инновационных систем в Республике Казахстан позволит сфокусироваться на развитии определенного региона с учетом его специфики, комплексно подойти к решению проблем местных предприятий, более тесно работать с предпринимателями, учеными и изобретателями. Это в целом даст значительный эффект в повышении инновационной деятельности по всей стране [4].

Другой – 4-й блок устойчивой сферы собственной компетенции – это *внедрение инноваций в сфере предоставления социально-значимых услуг населению* (см. рис. 1). Здесь особое внимание должно быть уделено внедрению инноваций в сферах образования, здравоохранения, социального обслуживания населения, жилищно-коммунального строительства и коммунального хозяйства, которые нацелены на улучшение качества услуг, предоставляемых населению, обеспечение обратной связи с населением и повышение их доступности.

Особо хотелось бы подчеркнуть инновационные изменения в рамках компетенции МСУ в сфере жилищно-коммунального хозяйства (ЖКХ), как внедрение инноваций через обеспечение качественных условий проживания граждан, а также снижение издержек производителей услуг и тарифов предоставляемых услуг. При этом ключевыми аспектами проводимой политики будут повышение энергоресурсосбережения, содействие трансферу передовых технологий, в соответствии с современными требованиями и стандартами в этой сфере.

В целом повышение эффективности и применение современных методов управления ЖКХ позволят значительно снизить себестоимость продукции и услуг, и, как следствие, повысить конкурентоспособность отечественных товаров и услуг как на внутреннем рынке, так и за его пределами [4].

Согласно Концепции, политика развития информационно-коммуникационных технологий также является важной сферой собственной компетенции региональных властей, что представлено 5-м блоком (см. рисунок 1).

Для формирования экономики знаний будут проработаны вопросы по созданию благоприятных условий для активного использования информационно-коммуникационных технологий

с целью эффективного ведения бизнеса и более полного удовлетворения запросов потребителей в продуктах и услугах. Основные задачи по развитию человеческих ресурсов в отрасли информационно-коммуникационных технологий будут направлены на максимальную информатизацию образования и менеджмента знаний, актуализацию действующих и локализацию международных образовательных стандартов для подготовки специалистов отрасли информационно-коммуникационных технологий, обучение компьютерной грамотности в образовательных учреждениях всех уровней, внедрение компьютеризированных технологий обучения. В целях развития научно-исследовательского потенциала в отрасли информационно-коммуникационных технологий будет рассмотрена возможность создания национальных и корпоративных сетей для научных и образовательных целей с постепенным формированием единого виртуального научно-образовательного пространства, создания новых информационных продуктов, накопления научно-образовательных информационных ресурсов, содействия расширению научных связей, обеспечения доступа к мировым информационным ресурсам и интеграции в мировое научно-образовательное пространство.

Важно отметить особую роль информационно-коммуникационных технологий в развитии бизнеса. Сеть Интернет предоставляет огромные возможности для ведения бизнеса в электронном формате (е-коммерция). Облачные вычисления позволяют исключить лишние операционные затраты на приобретение оборудования и программного обеспечения, мобильные технологии предоставляют мобильность и многое другое. Применение информационно-коммуникационных технологий предоставляет бизнесу и национальным компаниям новые перспективы, влияя, таким образом, на качество предоставляемых услуг, повышение производительности через автоматизацию имеющихся бизнес-процессов, создание новых продуктов и эффективность корпоративного управления. Поэтому бизнес и государственные компании, как и само государство, должны уделять особое внимание развитию и применению информационно-коммуникационных технологий, уделяя, при этом, особое внимание автоматизации своих производственных процессов.

Успешная реализация данных задач будет способствовать формированию в Казахстане информационного общества – основной движущей силы экономики, основанной на знаниях [4].

И, наконец, *организационные, стратегические, финансовые и кадровые инновации* как сфера собственной компетенции органов ГМУ и МСУ выступает как 6-й блок на рисунке 1.

Конечной целью рейтинга управленческих структур и последующего анализа является продвижение инноваций через анализ факторов, влияющих на их эффективность и развитие.

Объектом инновационного мониторинга и анализа является инновационная деятельность в широком смысле слова, т.е. не только технологические, но также организационные, управленческие, стратегические, финансовые и кадровые инновации, причем этот анализ будет осуществляться не на уровне отдельных структур, а на уровне национальных и региональных инновационных систем.

Рейтинг будет способствовать, прежде всего, оценке альтернативных вариантов регулирования, выработке стратегий и повышению эффективности управления. Основной его задачей являются передача передового опыта, совместный поиск наиболее удачных и успешных примеров разработки региональных инновационных систем. Рейтинг является не окончательным финальным итогом, а лишь поиском новых путей.

В методике рейтинга местных исполнительных органов будут использованы следующие основные показатели оценки, разбитые на несколько групп: инновационная активность, инновационная активность в отраслях экономики будущего, эффективность затрат и другие.

Посредством внедрения и развития рейтинга будет обеспечено развитие межрегиональной конкуренции в получении бюджетного финансирования, в результате чего будет осуществляться развитие инновационного потенциала регионов и усиливаться их самостоятельность.

Заключение

Вышепроанализированные факторы определяют формирование устойчивой сферы собственной компетенции органов местного управления и самоуправления в РК для их успешной организационной деятельности. В исследовании автор пришел к заключению, что устойчивость должна базироваться на инновационных составляющих, что четко отражено в Концепции инновационного развития РК до 2020 г., и которая позволит органам ГМУ и МСУ эффективно работать в перспективном отношении в соответствии с мировыми стандартами качества.

Литература

- 1 Конституция Республики Казахстан. (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.02.2011 г.). – Астана, 2011.
- 2 Назарбаев Н. А. Послание народу Казахстана «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана» (2012 г.) // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002012>. – Астана, 27.01.2012.
- 3 Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2002 г. № 858 «О Концепции правовой политики РК на период до 2020 года». – Астана, 24 августа 2002.
- 4 Указ Президента Республики Казахстан от 4 июля 2013 г. № 579 «Концепция инновационного развития Республики Казахстан до 2020 года». – Астана, 4 июля 2013.
- 5 Закон Республики Казахстан от 9 января 2012 года №534 – IV «О государственной поддержке индустриально-инновационной деятельности». – Астана, 9 января 2012.

References

- 1 Konstituciya Respubliki Kazahstan. – (prinyata na respublikanskom referendume 30 avgusta 1995 goda) (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 02.02.2011 g.). – Astana, 2011.
- 2 Nazarbaev N.A. Poslanie narodu Kazahstana «Social'no-ehkonomicheskaya modernizaciya – glavnyj vektor razvitiya Kazahstana» (2012 g.) // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002012>. – Astana, 27.01.2012.
- 3 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 24 avgusta 2002 g. № 858 “O Konceptcii pravovoj politiki RK na period do 2020 goda”. – Astana, 24 avgusta 2002.
- 4 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 4 iyulya 2013 g. № 579 “Konceptciya innovacionnogo razvitiya Respubliki Kazahstan do 2020 goda”. – Astana, 4 iyulya 2013.
- 5 Zakon Respubliki Kazahstan ot 9 yanvarya 2012 goda №534 – IV «O gosudarstvennoj podderzhke industrial'no-innovacionnoj deyatel'nosti»/ – Astana, 9 yanvarya 2012.

Байдурин М.С.,
Борталевич С.И.,
Логинов Е.Л.

**Экономическая интеграция
в научно-технической сфере
государств-участников ЕАЭС**

Постиндустриальное изменение рыночных процессов международной конкурентоспособности научно-технических комплексов государств-участников ЕАЭС в мировой экономики продемонстрировало, что в ряде секторов науки и техники происходит сверхконцентрация добавленной стоимости и прибыли. В связи с этим для того чтобы научно-технические комплексы государств-участников ЕАЭС смогли догнать по конкурентоспособности зарубежных конкурентов, требуется оптимизационное конфигурирование макропроцессов формирования новой технологической базы на основе пакета ключевых рынокоформирующих инноваций. На этой базе возможно формирование нового технологического каркаса евразийско-союзной инновационной системы, который сформирует в мировой экономике новые рынки (и новые формы научно-технического и финансового доминирования) через глобализационное конструирование новых рыночных полей востребуемых в будущем товарных продуктов на основе пакета ключевых рынокоформирующих инноваций.

Ключевые слова: инновации, научно-техническое развитие, информационная система, стратегическое управление.

Baidurin M.S.,
Bortalevich S.I.,
Loginov E.L.

**Economic integration in science
and technology in
EAEU member states**

The post-industrial change of market processes in the international competitiveness of science and technology complexes of the EAEU member states in the global economy has shown that in certain sectors of science and technology there is super-concentration of added value and profit. In this regard, to ensure that science and technology complexes of EAEU member states are able to catch up with foreign competitors, optimization is required to configure the macro-processes of the formation of a new technological base using core market-shaping innovation. On this basis, the formation of a new technological framework for Eurasian-union innovation system, which will form new markets in the global economy (and new forms of scientific, technological and financial domination) through globalized construction of the new markets for sought after commercial products based on core market-shaping innovation.

Key words: innovation, research and technological development, information systems, strategic management.

Байдурин М.С.,
Борталевич С.И.,
Логинов Е.Л.

**Еуразиялық экономикалық
одаққа қатысушы мемлекеттердің
ғылыми-техникалық
саладағы экономикалық интеграциясы**

Әлемдік экономикадағы ЕЭО қатысушы мемлекеттердің ғылыми-техникалық кешендерінің халықаралық бәсекеге қабілеттілігінің нарықтық үрдістерінің постиндустриалды өзгеруі бірқатар ғылым мен техниканың секторларында қосымша құн мен пайданың шектен тыс шоғырлануы белең алып жатқандығын көрсетіп отыр. Осыған байланысты, ЕЭО қатысушы мемлекеттердің ғылыми-техникалық кешендері бәсекелестік тұрғысынан шетелдік бақталастарға жету үшін нарық қалыптастыратын басты құрамдар негізінде жаңа технологиялық базаларды қалыптастырушы макро үрдістерді тиімді конфигурациялау қажет. Осы базада еуразиялық одақтық инновациялық жүйенің жаңа технологиялық жобасын қалыптастыруға мүмкіндік бар және ол өз кезегінде нарық қалыптастыратын басты құрамдар негізінде болашақта сұранысқа ие тауар өнімдері алқабын жаһандық құрастыру арқылы әлемдік экономикада жаңа нарық (және де жаңа ғылыми-техникалық және қаржылық басымдылық жаңа нысандар) қалыптастырады.

Түйін сөздер: инновациялар, ғылыми-техникалық даму, ақпараттық жүйе, стратегиялық басқару.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ В НАУЧНО- ТЕХНИЧЕСКОЙ СФЕРЕ ГОСУДАРСТВ- УЧАСТНИКОВ ЕАЭС

Введение

Глобализация и усиление конкурентной борьбы за мировые и национальные рынки диктуют необходимость модернизации экономики России на основе использования перспективных научно-технических решений, становления ее на инновационный путь развития [7]. Это влечет за собой необходимость в разработке новых подходов к развитию евразийско-союзной экономики для оптимизационного конфигурирования макропроцессов формирования новой технологической базы на основе пакета ключевых рынокоформирующих инноваций для внедрения евразийско-союзных участников научно-технической деятельности в мировые зоны сверхконцентрации добавленной стоимости и прибыли от реализации наукоемкой продукции и пула стратегических инновационных программ [8].

Экспериментальная часть

Стимулирование процессов развития формирования новой технологической базы на основе пакета ключевых рынокоформирующих инноваций в условиях преодоления – сейчас – факторов влияния и – затем – последствий глобального экономического кризиса, показывает, что, хотя качественно меняющаяся действительность ставит перед евразийско-союзной экономикой новые проблемы, но в ней самой имеются и средства для их решения – ключевые рынокоформирующие инновации – как стратегический фактор конкурентоспособности.

Решение этих задач может быть обеспечено за счет использования современной автоматизации в рамках приоритетов организации интегрированного управления на основе координации организационно-управленческих процессов различных головных организаций временных научно-технических кластеров в рамках квазиинтегрированных научно-технических комплексов государств-участников ЕАЭС, сфокусированных на реализации группы комплексированных технологических платформ, решения задачи модернизации основных технологических элементов индустриальной инфраструктуры [12]. Развитие современной автоматизации в рамках мультиагент-

ных императивов может быть использовано при формировании союзного инструмента управления всем комплексом евразийской структуры деятельности НИС как мультиагентной системы на международно-адаптированной основе [11].

То есть необходима дальнейшая интеграция различных уровней управления научно-техническим развитием при выборе и реализации «прорывных» проектов, позволяющих асимметричным образом опередить научно-технические наработки потенциальных стран-конкурентов. Здесь требуется фокусирование стратегических трендов формирования новой технологической базы на основе пакета ключевых рыноформирующих инноваций в рамках прогнозных конфигураций сегментов технологических укладов будущего с учетом имеющихся финансовых ограничений в отношении финансирования этих процессов.

Результаты и дискуссия

Интеграция различных уровней управления научно-техническим развитием должна быть реализована для мультифункциональной оптимизации показателей уровня организационно-хозяйственного (экономического, правового и т.п.) взаимодействия всех видов научно-технических структур с возможностью наращивания неограниченного числа управляемых (координируемых бизнес-единиц) объектов как многоагентной системы [1; 6]. Эти процессы необходимо реализовать в квази интегрированных научно-технических комплексах государств-участников ЕАЭС с расширением такого организационного механизма в отношении НИС других стран-членов ЕАЭС, а также БРИКС и ШОС [5; 10].

В результате будет достигнуто формирование научно-технологических ядер инновационных преобразований в экономике ЕАЭС путем сетизации мультиукладного технологического комплекса промышленных предприятий ЕАЭС [и их взаимодействия с контрагентами в рамках БРИКС, ШОС и т.п.] на национальном и глобальном уровнях. Использование организационной модели НИЦ «Курчатовский центр» позволит консолидировать бизнес-единиц, участвующих в инновационных процессах на базе группы научно-технически взаимосвязанных инновационных кластеров гражданского и оборонного характера, сосредотачивающих ресурсы, необходимые для генерирования новых идей, создания новых образцов наукоемкого оборудования, продвижения фундаментальных и прикладных

исследований. Здесь требуется конфигурирование организационно-управленческих схем и бизнес-моделей сетевой концентрации научно-технических связей в ключевых областях знания, которые фокусируют объектно-потокową организацию концентрации финансовых ресурсов в рамках имеющегося – контролируемого государством – совокупного инвестиционно-финансового пакета.

Использование мультифункциональных принципов для оптимизационного конфигурирования макропроцессов формирования новой технологической базы на основе пакета ключевых рыноформирующих инноваций позволяет эффективно структурировать процесс налаживания связей между инвесторами, инноваторами, сервисными и инжиниринговыми центрами. Это необходимо для создания среды генерирования и быстрого распространения пула стратегических инновационных программ и соответствующих управленческих компетенций с выходом на эффекты совершенствования технологической модернизации производственных предприятий для опережения других стран как в рамках, так и вне сложившегося научно-технического мейнстрима.

Интеграция различных уровней управления научно-техническим развитием позволит реализовать новые принципы координации деятельности участников научно-технической деятельности (бизнес-единиц, участвующих в инновационных процессах) [15]. Для этого целесообразна консолидация (временная кластеризация) предприятий независимо от формы собственности в научно-технологические комплексы по разработке и коммерциализации новых технологий [4].

Требуется также внедрение организационно-информационных алгоритмов многоуровневой координации участников организационно-управленческих итераций в научно-технической сфере. Создается возможность повышения количественных и качественных характеристик технологий инженерии знаний в сфере пула стратегических инновационных программ, обеспечивающих выбор наиболее эффективных методов решения научных и технических задач, моделирования поведения сложных систем, принятия решений в условиях неопределённости, в том числе, в цепочке взаимосвязанных инвестиционных и научно-технических циклов.

На этой основе создается возможность мультифункционального конструирования новых возможностей структурно-объектной балансировки производства промышленной продукции для

наращивания добавленной стоимости при регулировании экспортных товарных и финансовых потоков с ориентацией на приоритеты взаимного удовлетворения в рамках ЕАЭС спроса на инновации и высокотехнологичную продукцию на основе использования существующего потенциала институциональной структуры квазиинтегрированных научно-технических комплексов государств-участников ЕАЭС, адаптированной к кризисным флуктуациям и зарубежным экономическим санкциям.

Реализация приоритетов взаимного удовлетворения в рамках ЕАЭС спроса на инновации и высокотехнологичную продукцию, при наличии необходимого финансирования, создает базу для организационно-экономического программирования международной конкурентоспособности научно-технических комплексов государств-участников ЕАЭС с целью формирования новых типов отраслей на научно-технологической базе пула стратегических инновационных программ [2; 17]. Требуется компоновка сложных процессов управления большим количеством бизнес-единиц, участвующих в инновационных процессах [3; 16]. Успешное осуществление такого управления позволяет обеспечить получение корпорациями ЕАЭС статуса одного из главных международных операторов потоков инновационных разработок в сфере пула стратегических инновационных программ и производства на этой основе наукоемких изделий в рамках мировой экономики [9; 14]. Требуется наладить синхронизированный обмен данными для оптимизации взаимодействия между различными подсистемами НИС с последующим построением в рамках ЕАЭС общего информационно-технологического контура, позволяющего обеспечить форматирование информационного поля, прежде всего, в интересующих научно-технических пространствах в сфере пула стратегических инновационных программ [13].

Должно быть также реализовано принятие и реализация решений на уровне международ-

ной сети евразийско-союзных бизнес-единиц, участвующих в инновационных процессах на глобальных рынках научно-технической продукции на основе создания информационно-вычислительной среды нового поколения, путем интеграции корпоративных информационных систем управления. На этой базе может быть обеспечено комплексное решение задач инженерии знаний в сфере пула стратегических инновационных программ (поиска, накопления и анализа знаний) и поддержки принятия решений, основанных на экспертных знаниях, включая возможности ERP, услуги 2D, 3D, 4D, 5D и пр. моделирования, вычислительное обслуживание научных исследований и пр.). Все это необходимо для динамичного конфигурирования структуры пакета интегративных услуг во взаимосвязанной области образования, науки и производства [в сфере пула стратегических инновационных программ] с опорой на структуры квазиинтегрированных научно-технических комплексов государств-участников ЕАЭС (в перспективе: аналогичной системы в рамках ЕАЭС) с учетом ограниченности времени и ресурсов на реконфигурацию евразийско-союзных, евразийско-союзных и далее международных научных, производственных, экономических и т.п. связей с учетом расширения спектра рисков и угроз вследствие политических и экономических санкций к ЕАЭС со стороны ряда стран Запада.

Выводы

Постиндустриальное конструирование институциональной структуры евразийско-союзной инновационной системы, адаптированной к кризисным флуктуациям и зарубежным экономическим санкциям, создаст основу для формирования на базе отечественных пула стратегических инновационных программ научно-технического каркаса нового мирового технологического базиса.

Литература

- 1 Агеев А.И., Логинов Е.Л., Занузванный Е.Н. Евразийский экономический союз: необходимость нового контура стратегического управления // Экономические стратегии. – 2015. – Т. 17. – № 4 (130). – С. 28-37.
- 2 Арутюнов А.А. Формирование научно-технологического «каркаса» промышленности ЕАЭС как основа формирования конкурентоспособной индустриальной базы // Транспортное дело России. – 2013. – №5. – С.28-32.
- 3 Байдурин М.С. Стратегическое развитие и обеспечение национальной безопасности стран СНГ в глобальной экономике: тенденции, проблемы, перспективы. – М.: ЦЭМИ РАН, 2014. – 295 с.
- 4 Байдурин М.С. Сценарные модели развития концепции ускорения евразийской интеграции // Региональные проблемы преобразования экономики. – 2015. – №1(51). – С. 157-166.

- 5 Борталевич С.И., Борталевич В.Ю. Проблемы обеспечения энергобезопасности России и ЕАЭС // Формирование финансово-кредитных механизмов обеспечения стабильности и экономического роста с учетом перспектив развития интеграции в ЕАЭС: Материалы международной научно-практической конференции. – М.: ИПР РАН, 2016. – С. 138-139.
- 6 Борталевич С.И., Борталевич В.Ю. Стратегическое планирование ключевых направлений энергетического комплекса стран ЕАЭС // Стратегическое планирование и развитие предприятий. – М.: ЦЭМИ РАН, 2016. – С. 28-29.
- 7 Борталевич В.Ю. Оптимизация системы стратегического управления инвестиционного потенциала в отраслях промышленного производства в рамках ЕАЭС // Стратегическое планирование и развитие предприятий. – М.: ЦЭМИ РАН, 2016. – С. 25-27.
- 8 Ефремов Д.Н. Организационные модели развития научно-технологической среды единого экономического пространства путем сетевой концентрации научно-технических связей // Международная экономическая интеграция с участием Российской Федерации: опыт, проблемы, перспективы развития: Материалы международной научно-практической конференции. – М.: ИПР РАН, 2015. – С. 23-27.
- 9 Мэтьюз Р. Гиперконкуренция // Экономические стратегии. – 2002. – № 4. – С. 36.
- 10 Петров Д.В. Мирохозяйственная адаптация организационных механизмов инвестиционного стимулирования модернизационных программ / Д. Петров // Экономика. Право. Печать. Вестник КСЭИ. – 2014. – № 1 (61). – С. 226-231.
- 11 Проблемы повышения энергетической безопасности. – Улан-Удэ: Изд-во БГУ, 2012. – 168 с.
- 12 Райков А.И. Образовательно-научно-производственная сеть как системообразующий и конвергентный факторы в инфраструктуре информационного общества // Информационное общество. – 2014. – №2. – С.17-26.
- 13 Формирование инвестиционной политики компаний топливно-энергетического комплекса. – Улан-Удэ: Изд-во Бурят. гос. ун-та, 2008. – 215 с.
- 14 Цветков В.А., Логинов Е.Л., Райков А.Н. Комплексное сетевое взаимодействие сферы образования с наукой и производством // Образовательные технологии и общество. – 2016. – Т. 19. – № 1. – С. 389-398.
- 15 Цветков В.А., Петраков Н.Я.К вопросу о реорганизации науки и наукоемкого сектора // Экономист. – 2013. – №10. – С. 3-15.
- 16 Шевченко И.В., Дробышевская Л.Н. Инновационная основа смены технологических укладов в современной глобальной экономике // Финансы и кредит. – 2005. – № 35. – С. 16-24.
- 17 Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры): пер. с англ. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.

References

- 1 Ageev A.I., Loginov E.L., Zanuzdannyy E.N. Evraziyskiy ekonomicheskiy soyuz: neobkhodimost' novogo kontura strategicheskogo upravleniya // Ekonomicheskie strategii. 2015. T. 17. № 4 (130). S. 28-37.
- 2 Arutyunov A.A. Formirovanie nauchno-tekhnicheskogo «karkasa» promyshlennosti EAES kak osnova formirovaniya konkurentosposobnoy industrial'noy bazy // Trans-portnoe delo Rossii, 2013. №5. S.28-32.
- 3 Baidurin M.S. Strategicheskoe razvitie i obespechenie natsional'noy bezopasno-sti stran SNG v global'noy ekonomike: tendentsii, problemy, perspektivy. – М.: TsEMI RAN, 2014. – 295 s.
- 4 Baidurin M.S. Stsenarnye modeli razvitiya kontseptsii uskoreniya evraziyskoy integratsii // Regional'nye problemy preobrazovaniya ekonomiki, 2015. – №1(51). – S. 157-166.
- 5 Bortalevich S.I., Bortalevich V.Yu. Problemy obespecheniya energobezopasnosti Rossii i EAES // Formirovanie finansovo-kreditnykh mekhanizmov obespecheniya stabil'nosti i ekonomicheskogo rosta s uchedom perspektiv razvitiya integratsii v EAES / Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. – М.: IPR RAN, 2016. S. 138-139.
- 6 Bortalevich S.I., Bortalevich V.Yu. Strategicheskoe planirovanie i razvitie predpriyatiy 2016. – М.: TsEMI RAN, S. 28-29.
- 7 Bortalevich V.Yu. Optimizatsiya sistemy strategicheskogo upravleniya investitsionnogo potentsiala v otraslyakh promyshlennogo proizvodstva v ramkakh EAES // Strategicheskoe planirovanie i razvitie predpriyatiy. – М.: TsEMI RAN, 2016. S. 25-27.
- 8 Efremov D.N. Organizatsionnye modeli razvitiya nauchno-tekhnologicheskoy sredy edinogo ekonomicheskogo prostranstva putem setevoy kontsentratsii nauchno-tekhnicheskikh svyazey // Mezhdunarodnaya ekonomicheskaya integratsiya s uchastiem Rossiyskoy Federatsii: opyt, problemy, perspektivy razvitiya / Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. – М.: IPR RAN, 2015. S. 23-27.
- 9 Met'yuz R. Giperkonkurentsia // Ekonomicheskie strategii. 2002. № 4. S. 36.
- 10 Petrov D.V. Mirokhozaystvennaya adaptatsiya organizatsionnykh mekhanizmov investitsionnogo stimulirovaniya modernizatsionnykh programm / D. Petrov // Ekonomika. Pravo. Pechat'. Vestnik KSEI. 2014. № 1 (61). S. 226-231.
- 11 Problemy povysheniya energeticheskoy bezopasnosti. – Улан-Уде: Изд-во БГУ, 2012. – 168 с.
- 12 Raykov A.I. Obrazovatel'no-nauchno-proizvodstvennaya set' kak sistemoobrazuyu-shchiy i konvergentnyy faktory v infrastrukture informatsionnogo obshchestva // Infor-matsionnoe obshchestvo, 2014, №2. S.17-26.
- 13 Formirovanie investitsionnoy politiki kompaniy toplivno-energeticheskogo kompleksa. – Улан-Уде: Изд-во Бурят. гос. ун-та, 2008. – 215 с.
- 14 Tsvetkov V.A., Loginov E.L., Raykov A.N. Kompleksnoe setevoe vzaimodeystvie sfery obrazovaniya s naukoй i proizvodstvom // Obrazovatel'nye tekhnologii i obshchestvo. 2016. T. 19. № 1. S. 389-398.
- 15 Tsvetkov V.A., Petrakov N.Ya.K voprosu o reorganizatsii nauki i naukoemkogo sektora // Ekonomist. 2013. № 10. S. 3-15.
- 16 Shevchenko I.V., Drobyshevskaya L.N. Innovatsionnaya osnova smeny tekhnologicheskikh ukladov v sovremennoy global'noy ekonomike // Finansy i kredit. 2005. № 35. S. 16-24.
- 17 Shumpeter Y. Teoriya ekonomicheskogo razvitiya (Issledovanie predprinimatel'skoy pribyli, kapitala, kredita, protsenta i tsikla kon'yunktury): per.s angl. – М.: Pro-gress, 1982. – 455 s.

Мухтарова К.С.,
Мылтыкбаева А.Т., Мухтар Е.С.

Расширение финансово-экономической независимости органов местного управления и самоуправления в Республике Казахстан

В работе рассмотрено расширение финансово-экономической независимости органов местного управления и самоуправления в РК. В исследовании автором был проведен сравнительный анализ основных положений государственных программ и концепций касательно развития территорий (регионов) с теми вопросами, которые требуют решения для эффективного развития и взаимодействия органов государственного управления, местного управления и самоуправления в Республике Казахстан. В связи с этим всесторонне изучена Концепция развития местного самоуправления Республики Казахстан, предусматривающая конкретные меры по созданию и развитию собственной модели местного самоуправления Казахстана до 2020 г. В настоящий период существуют определенные проблемы в сфере развития местного управления и самоуправления в РК, заставляющие сформулировать выводы и предложения по их решению. Данное исследование базируется на выработке основных предложений и рекомендаций по повышению активности и ответственности органов власти в решении социально-экономических вопросов по расширению финансовой самостоятельности, повышению политической стабильности в регионах и государства в целом.

Ключевые слова: финансово-экономическая независимость, местное самоуправление, государственное местное управление, государственные органы, государственные программы.

Mukhtarova K.S.,
Mylytkbayeva A.T., Mukhtar E.S.

Expansion of economic and financial independence of local government and self-government in the Republic of Kazakhstan

Expansion of economic and financial independence of local government and self-government in the Republic of Kazakhstan. The study authors conducted a comparative analysis of the main provisions of the state programs and concepts concerning the development of the territories (regions) with the issues that need to be addressed for the effective development and interaction of state bodies, local government and self-government in the Republic of Kazakhstan. In connection with this fully explore the concept of local self-government of the Republic of Kazakhstan providing for specific measures to create and develop its own model of local self-government of Kazakhstan till 2020. At this time, there are some problems in the development of local government and self-government in the Republic of Kazakhstan, forcing formulate conclusions and proposals to address them. This research is based on the development of the main proposals and recommendations to improve the activity and responsibility of the authorities in addressing socio-economic issues, to increase financial independence, increase political stability in the region and the state as a whole.

Key words: financial and economic independence, local self-government, state local government, state agencies, state programs.

Мухтарова К.С.,
Мылтыкбаева А.Т., Мухтар Е.С.

Қазақстан Республикасындағы жергілікті басқару мен өзін-өзі басқару органдарының қаржы-экономикалық тәуелсіздігін нығайту

Зерттеу жұмысында Қазақстан Республикасындағы жергілікті басқару мен өзін-өзі басқару органдарының қаржы-экономикалық тәуелсіздігін нығайту қарастырылған. Осы зерттеуде автормен мемлекеттік бағдарламалардың негізгі жағдайына салыстырмалы талдау жүргізілді және аймақтың дамуына сай концепцияларға қатысты, Қазақстан Республикасындағы өзін-өзі басқару және жергілікті басқару, мемлекеттік басқару органдарының қарым-қатынасы мен тиімді дамудың шешімдерін талап ететін сұрақтар талданған. Осыған байланысты Қазақстанның 2020 жылға дейінгі жергілікті өзін-өзі басқарудың жеке үлгісін құру және оны дамытуды қарастыратын, ҚР жергілікті өзін-өзі басқарудың даму Концепциясы жан-жақты қарастырылып, нақты шаралар белгіленген. Қазіргі таңда ҚР жергілікті басқару және өзін-өзі басқаруды дамыту саласында бар нақты мәселелерді шешу бойынша ұсыныстар мен қорытындылар тұжырымдалған. Бұл зерттеу әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуде биліктің белсенділігі мен жауапкершілігін арттыру үшін және қаржылық тәуелсіздігін арттыру үшін аймақтағы және тұтастай алғанда мемлекеттің саяси тұрақтылығын арттыру негізгі ұсыныстар мен ұсынымдар әзірлеуге негізделеді.

Түйін сөздер: қаржылық-экономикалық тәуелсіздік, жергілікті өзін-өзі басқару, мемлекеттік жергілікті басқару, мемлекеттік органдар, мемлекеттік бағдарламалар.

**РАСШИРЕНИЕ
ФИНАНСОВО-
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
НЕЗАВИСИМОСТИ
ОРГАНОВ МЕСТНОГО
УПРАВЛЕНИЯ И
САМОУПРАВЛЕНИЯ
В РЕСПУБЛИКЕ
КАЗАХСТАН**

Введение

В исследовании авторами был проведен сравнительный анализ основных положений государственных программ и концепций касательно развития территорий (регионов) с теми вопросами, которые требуют решения для эффективного развития и взаимодействия органов государственного управления, местного управления и самоуправления в РК.

В связи с этим всесторонне изучена Концепция развития местного самоуправления Республики Казахстан, предусматривающая конкретные меры по созданию и *развитию собственной модели местного самоуправления* Казахстана до 2020 г.

В этом и других документах касательно развития местного управления в Казахстане особо подчеркивается необходимость решения вопросов по *расширению финансовой самостоятельности* нижних уровней управления.

Экспериментальная часть

В этой связи авторами рассматриваются проблемы в этой области и пути решения по развитию оптимального взаимодействия органов государственного и местного управления и самоуправления, а также финансово-экономической самостоятельности последних. Акимами нижних уровней должно быть предусмотрено:

- 1) предоставление права формирования собственных доходных источников (доходы от оказания платных услуг, добровольные и целевые сборы, взносы благотворительных фондов и спонсоров, сборы за торговлю в специально установленных местах, штрафы за нарушение правил благоустройства, повреждение объектов инфраструктуры и зеленых насаждений, торговля в неустановленных местах и прочие источники, не противоречащие законодательству);
- 2) предоставление права на открытие специальных счетов в органах казначейства, где будут отражаться доходы и расходы, направленные на реализацию функций местного самоуправления;
- 3) передача части районной коммунальной собственности (клубы, библиотеки, детские сады и др.) с целью их эффектив-

ного использования, удовлетворения запросов и нужд местного населения и получения дополнительных доходов [1].

При этом за процессами формирования и использования собственных доходных источников, а также использования коммунальной собственности предлагается осуществлять государственный финансовый контроль и общественный контроль.

Предполагается, что основными источниками поступающих средств будут доходы от платных услуг, сборов, штрафных санкций и добровольных взносов физических и юридических лиц. В целях предоставления полноценных возможностей в решении вопросов местного значения поэтапно будут расширены полномочия акимов нижнего уровня управления за счет оптимизации реализационных и разрешительных функций исполнительных органов областного и районного уровней.

В концептуальном документе по развитию МСУ подчеркивается, что в перспективном отношении (этап развития регионов 2015-2020 гг.) предполагается дальнейшая эволюция местного самоуправления, опирающаяся на создание механизмов управления и финансирования, а именно:

- разграничение функций местного государственного управления и самоуправления (с передачей функций);

- формирование бюджета и собственности органов самоуправления;

- а так же оптимизацию административно-территориальных единиц на уровне сельских округов (с целью увеличения потенциала для формирования полноценного местного самоуправления) [1].

Кроме всего сказанного, здесь надо отметить, что данным документом указываются критерии, по которым должна строится инновационная модель взаимодействия органов государственного управления и местного самоуправления в РК. В целом можно позитивно оценить перспективы развития местного самоуправления в Республике Казахстан.

Однако, в настоящий период существуют определенные проблемы в сфере развития местного управления и самоуправления в РК, заставляющие сформулировать выводы и предложения по их решению. Данное исследование базируется на выработке основных предложений и рекомендаций по повышению активности и ответственности органов власти в решении социально-экономических вопросов по расширению финансовой самостоятельности, повышению политической стабильности в регионах и государства в целом.

Рекомендации сфокусированы на необходимость решения таких проблем, как обеспечение:

- повышения активности и ответственности в решении социально-экономических вопросов населения, неформальных институтов и органов местного самоуправления;

- расширения финансовой самостоятельности и независимости нижнего уровня управления от местных исполнительных органов районного (городского) звена.

Что касается первого пункта рекомендаций, то здесь необходимо подойти более детально. Как было отмечено ранее, при дальнейшем развитии административного права необходимо отходить от сложившихся традиционных подходов в отношениях между государством, гражданами и общественными организациями, на постоянной основе расширять сферу применения партнерско-клиентских принципов в управлении.

Утвержденная постановлением Правительства РК 26 июля 2011 г. Программа «Развитие регионов» предусматривает привлечение населения к выработке предложений по определению проектов (мероприятий), направленных на развитие сельских населенных пунктов и улучшение жизнеобеспечения сельского населения [2].

Акимы аула (села), поселка должны обеспечивать организацию собраний (сходов) местного сообщества, на которых будут обсуждаться предложения и приниматься решения по отбору проектов (мероприятий), исходя из первоочередности и актуальности (принцип отбора мероприятий – проектов – «снизу вверх»).

Что касается финансовой поддержки, то здесь необходимо отметить, что она должна оказываться только тем аулам (селам), которые имеют экономический потенциал развития и положительные демографические показатели.

Результаты и обсуждение

Расширение финансовой самостоятельности нижних уровней управления является важнейшей задачей в решении проблем развития МСУ. В связи с этим местное самоуправление не сможет реализовать свой потенциал без решения таких триединых задач, как:

- 1) четкое разграничение источников доходной части бюджетов всех уровней, разделение бюджетных полномочий;

- 2) четко действующее законодательство, которое должно определить принципы формирования и использования финансовых ресурсов, взаимоотношение местного самоуправления с

хозяйствующими субъектами и финансово-кредитными институтами;

3) снижение (или нивелировать) зависимости местной власти от распределения

и перераспределения местных бюджетных средств, и отсюда наделение нижних уровней управления финансовой самостоятельностью (рис. 1):

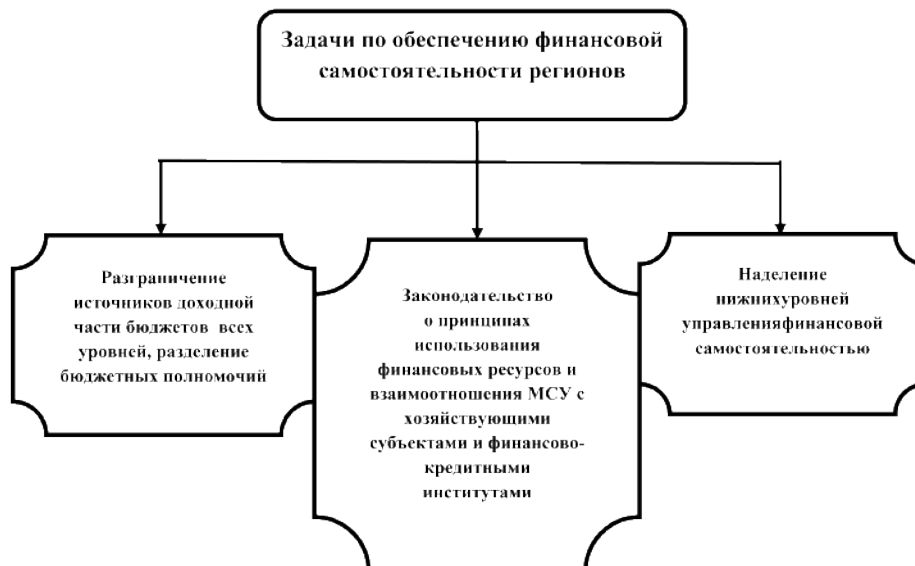

Рисунок 1 – Задачи по расширению финансовой самостоятельности местных органов управления*

*Примечание: составлен автором

Органы МСУ должны иметь самостоятельный бюджет для решения проблем местного сообщества. В соответствии с Европейской хартией «О местном самоуправлении» должны быть инициированы законодательные инициативы по обеспечению финансовой автономности органов местного самоуправления, наделения их правом самостоятельно определять приоритеты в своих расходах в рамках общей экономической политики страны.

Еще одним серьезным ограничением на сегодняшний день является отсутствие собственности местного самоуправления, т.е. право собственности. В развитых странах мира местное самоуправление владеет муниципальной собственностью. В нашей республике вся коммунальная собственность на селе входит в состав коммунальной собственности района и управляется акиматом района. Законопроектом предусмотрены нормы по вовлечению органов местного самоуправления в процесс управления коммунальной собственностью, приобретенной за счет средств местного самоуправления.

Здесь мы разделяем точку зрения одного из экспертов в области МСУ [3], что внедряемый

механизм отчуждения коммунальной собственности акиматом района должно происходить только по согласованию с собранием местного сообщества. Имущество, находящееся в коммунальной собственности, составляющее экономическую основу местного самоуправления в соответствии с законодательством Республики Казахстан, может быть районным или областным коммунальным имуществом [3].

В отношении эволюции развития МСУ следует отметить, что существующие проблемы по необходимости расширения экономической самостоятельности органов местного самоуправления возникли гораздо раньше, когда наша республика находилась в составе Советского Союза. Сегодня в руках муниципальных образований сосредоточено имущество, ранее принадлежавшее государству и переданное в собственность муниципалитетов после распада СССР. В собственности муниципальных образований находятся традиционно убыточные объекты муниципальной собственности:

- жилищный фонд,
- городской пассажирский транспорт,
- объекты инженерной инфраструктуры,

– благоустройство территорий и всё, что связано с эксплуатацией, ремонтом строительством и обслуживанием данных объектов.

Объекты жилищно-коммунального хозяйства, помимо своей убыточности, также являются в значительной степени морально и физически изношенными. Для управления этим «планово убыточным» имуществом муниципальное образование вправе сдавать объекты собственности в аренду или продать их частным лицам (последнее ввиду названных ранее причин – отказа от стабильных поступлений в бюджет – не выгодно для муниципальной власти).

Другой способ управления муниципальным имуществом – реализация проектов государственно-частного партнерства. Именно на этот инструмент возлагаются сегодня наибольшие надежды, особенно если объект соглашения остается в собственности публичного партнера. Однако он также вызывает и множество дискуссионных вопросов [4].

Критическое состояние имущества и неспособность качественного управления им в итоге требует мероприятия с участием представителей госорганов, изменения законодательства, поддержки конкуренции в отрасли.

Мы можем вкратце резюмировать, что для укрепления экономической базы развития МСУ, где исполнительными органами являются местные акиматы, необходимы следующие меры:

1) четко определиться с собственностью – передать часть районной коммунальной собственности для удовлетворения потребностей местного населения и получения дополнительных доходов;

2) предоставить право на открытие специальных счетов в органах казначейства, где будут отражаться доходы и расходы, направленные на реализацию функций местного самоуправления;

3) предоставить региональным органам управления – в первую очередь сельским акиматам – право формирования собственных доходных источников, где основными будут доходы от платных услуг, сборы, штрафные санкции, добровольные взносы физических и юридических лиц и др.;

4) в рамках данного вопроса предлагается расширить полномочия сельских акимов в части проведения инвентаризации жилищного фонда, сноса аварийного жилья, управления земельными ресурсами, оказания содействия в микрокре-

дитовании сельского населения и решении других вопросов местного значения;

5) на регулярной основе должны быть внесены поправки в Бюджетный и Налоговый кодексы РК – по совершенствованию межбюджетных отношений, соблюдению бюджетных обязательств – все для того, чтобы обеспечить органы МСУ надежными и стабильными источниками доходов;

6) акимам городов районного значения, сел, поселков и сельских округов должны передаваться полномочия по контролю за целевым использованием и недопущением незаконного занятия земельных участков на территории населенных пунктов. Это означает поэтапное расширение полномочий органов местного самоуправления [3].

В рамках исполнения президентской Программы «100 шагов» (в частности, по исполнению рекомендации 97-го шага), предусматривается передача собранию местного сообщества функций по согласованию кандидатур акима на назначение, инициированию вопроса о его освобождении, внесению предложений по назначению руководителей государственных учреждений и организаций, финансируемых из местного бюджета и расположенных на соответствующих территориях, обсуждению бюджетных программ, программ развития местного сообщества, проектов нормативных правовых актов, затрагивающих права и свободы граждан [5].

Заключение

Местное самоуправление, повышая активность населения в решении важных проблем жизнедеятельности, способно придать развитию общества дополнительные внутренние стимулы самодвижения, ускорения социально-экономического и научно-технического прогресса.

Дальнейшее развитие местного самоуправления должно стать одной из приоритетных задач государственного строительства. Роль государства в становлении и развитии местного самоуправления в целом должна возрасти. Усиление роли государства в отношении муниципальных образований должно осуществляться не в направлении непосредственного участия в решении вопросов местного значения, а в направлении усиления его роли в координации всех процессов государственного строительства, оказывающих влияние на развитие муниципальных образований.

Литература

- 1 Указ Президента Республики Казахстан от 28 ноября 2012 г. № 438 «Об утверждении Концепции развития местного самоуправления в Республики Казахстан». – Астана, 28 ноября 2012.
- 2 Аимбетов С. На пути к успеху // Казахстанская правда, 19 сентября 2015.
- 3 Назарбаев Н.А. План нации – «100 конкретных шагов по реализации 5 институциональных реформ» // Казахстанская правда от 20 мая 2015 г.
- 4 Об утверждении Программы «Развитие регионов». Постановление Правительства РК от 26 июля 2011 г. № 862. – 2с.
- 5 Выгодно невыгодная муниципальная собственность: статья-аналитика. – М.: KeyPartner&Intesco, 10 сентября 2014.– 1с.

References

- 1 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 28 noyabrya 2012 g. № 438 «Ob utverzhenii Konceptsi razvitiya mestnogo samoupravleniya v Respubliki Kazahstan». – Astana, 28 noyabrya 2012.
- 2 Aimbetov S. Na puti k uspekhu // Kazahstanskaya pravda, 19 sentyabrya 2015.
- 3 Nazarbaev N.A. Plan natsii – «100 konkretnykh shagov po realizatsii 5 institucional'nykh reform» // Kazahstanskaya pravda ot 20 maya 2015g.
- 4 Ob utverzhenii Programmy «Razvitiye regionov». Postanovlenie Pravitel'stva RK ot 26 iyulya 2011 g. № 862. – 2s.
- 5 Vygodno nevygodnaya municipal'naya sobstvennost' / stat'ya-analitika. – M.: Key Partner&Intesco, 10 sentyabrya 2014. – 1s.

Альжанова Ф.Г.,
Днишев Ф.М.,
Коргасбеков Д.Р.

**Наукоемкая экономика:
подходы к исследованию
и измерению**

В условиях глобализации мирового хозяйства ведущая роль в развитии экономики страны принадлежит наукоемким отраслям и развитию высоких технологий. В статье рассматривается понятие «наукоемкая экономика», его разные трактовки. Предлагается концептуальное видение основных компонент, формирующих содержание наукоемкой экономики, среди которых: социокультурные компоненты, человеческие ресурсы, интеллектуально-информационные компоненты, структурные компоненты. Рассмотрены методологические подходы к анализу и измерению наукоемкой экономики, важные для целей экономической политики, и даны оценки уровня наукоемкости экономики Казахстана. Методологической основой исследования являются основные положения экономической теории по формированию и развитию наукоемкой экономики, которые освещены в трудах зарубежных и отечественных ученых. Правовое поле исследования составляют международные и отечественные законодательные и нормативные документы, стандарты и положения международных институтов. Используются методы экономическо-статистического анализа, сравнений и обобщений, оценочные методы и другие.

Ключевые слова: наукоемкая экономика, высокотехнологичные отрасли, среднетехнологичные отрасли, знаниеинтенсивные услуги.

Alzhanova F.G.,
Dnishev F.M.,
Korgasbekov D.R.

**Knowledge-intensive economy:
approaches to the research and
measurement**

In the conditions of globalization of the world economy the leading role in development of national economy belongs to the knowledge-intensive branches and development of high technologies. In article the concept the knowledge-intensive economy, its different treatments are considered. Conceptual vision of the main components which forms the content of the knowledge-intensive economy is offered, among which are sociocultural components, human resources, intellectual and information components, structural components. The methodological approaches to the analysis and measurement of the knowledge-intensive economy important for the purposes of economic policy are considered and estimation of level of knowledge intensity of the economy of Kazakhstan is given. Methodological basis of a research are basic provisions of the economic theory on formation and development of the knowledge-intensive economy which are lit in works of foreign and domestic scientists. The legal framework of a research is made by the international and domestic legislative and normative documents, standards and provisions of the international institutes. Methods of the economic and statistical analysis, comparisons and generalizations, estimated methods and others are used.

Key words: knowledge-intensive economy, high-tech industries, medium technology industries, knowledge intensive services.

Альжанова Ф.Г.,
Дінішев Ф.М.,
Қорғасбеков Д.Р.

**Ғылыми сыйымды экономика:
өлшеуге және зерттеуге
деген көзқарастар**

Әлемдік шаруашылықтың жаһандану жағдайында ел экономикасының дамуындағы жетекші рөл ғылыми сыйымды салаларға және жоғары технологиялардың дамуына тиесілі. Мақалада ғылыми сыйымды экономика түсінігі және оның әртүрлі түсіндірмелері қарастырылады. Ғылыми сыйымды экономиканың мазмұнын құрайтын негізгі құрамдастарына деген тұжырымдамалы көзқарас ұсынылады, олардың қатарында: әлеуметтік-мәдени құрамдастары, адами ресурстар, интеллектуалды-ақпараттық құрамдасы, құрылымдық құрамдасы бар. Экономикалық саясаттың мақсаттарына маңызды болып табылатын ғылыми сыйымды экономиканы өлшеуге және талдауға байланысты әдістемелік көзқарастар қарастырылған және Қазақстан экономикасының ғылыми сыйымдылығы деңгейіне баға берілген. Зерттеудің әдістемелік негізі болып шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектерінде жарияланған ғылыми сыйымды экономиканы қалыптастыру мен дамыту бойынша экономикалық теорияның негізгі ережелері табылады. Зерттеудің құқықтық алқабын шетелдік және отандық заңнамалық және нормативтік құжаттар, стандарттар және халықаралық институттар ережелері құрайды. Зерттеудің экономика-статистикалық талдау әдістері, салыстыру және кеңейту, бағалау әдістері, және т.б. әдістер қолданылды.

Түйін сөздер: ғылыми сыйымды экономика, жоғары технологиялық сала, орташа технологиялық сала, біліми интенсивті қызмет көрсетулер.

НАУКОЕМКАЯ ЭКОНОМИКА: ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ И ИЗМЕРЕНИЮ¹

Введение

В условиях глобализации мирового хозяйства ведущая роль в развитии экономики страны принадлежит наукоемким отраслям и развитию высоких технологий. Уровень и масштабы использования продукции наукоемкого сектора являются важнейшей характеристикой научно-технического и экономического потенциала страны. Именно они определяют спрос на достижения научно-исследовательских разработок и создают основу для развития новых информационно-инновационных технологий для использования практически всех отраслей национальной экономики.

Понятие «наукоемкая экономика» интерпретируется очень широко. Часто имеется в виду экономика индустриально развитых странах, в некоторых источниках «экономика, базирующаяся на знаниях» или в другом варианте «наукоёмкая экономика». Понятие «наукоемкость» использовалось в советской экономической литературе, правда, по отношению не ко всей экономике, а только к ее отдельным секторам, отраслям (наукоемкие отрасли) и производствам (наукоемкие производства).

В зарубежных исследованиях также можно встретить употребление в таком же контексте понятия «R&D Intensity», применяемого также по отношению к отраслям и корпорациям, то есть близкого к понятию «наукоемкое производство».

В современном понимании «наукоемкая экономика» может рассматриваться в следующих аспектах:

во-первых, с точки зрения оценки уровня валовых внутренних затрат на НИОКР к ВВП (наиболее общая оценка);

во-вторых, с точки зрения оценки вклада высоко- и средне-технологичных производства и наукоемких услуг в ВВП;

в-третьих, с точки зрения оценки доли человеческих ресурсов высокой квалификации.

При этом следует учесть, что эти три аспекта тесно взаимосвязаны. То есть не может быть наукоемкой экономики с низким

¹ Статья подготовлена по результатам исследований по проекту «Формирование и развитие наукоемкой экономики в обрабатывающей промышленности Казахстана: модели, механизмы, дорожная карта и концепция» (Государственный грант ГФ 4/1365)

уровнем затрат на науку и низкой численностью научно-технических специалистов. Наука не может развиваться, не имея потребителей и соответствующего технического базиса в виде наукоемких отраслей и услуг. Исходным моментом в формировании наукоемкого типа экономики является соответствующая общекультурная, интеллектуальная среда для развития науки.

Это дает нам возможность сформулировать концептуальное видение того, что представляет собой наукоемкая экономика. Наукоемкая экономика – экономика, развитие которой определяется в значительной мере факторами с высоким содержанием научных знаний.

Экспериментальная часть

Можно выделить следующие группы компонентов, определяющих возможности формирования наукоемкой экономики.

Социокультурные компоненты, определяющие общий культурный фон развития науки в стране, понимание всеобщности научного знания, роль и функции науки в формировании социальных и гуманитарных ценностей, мировоззрения и приоритетов, интеллектуальные традиции и стиль мышления и принятия решений.

Человеческие ресурсы наукоемкой экономики. Его роль обусловлена тем, что создателем и носителем научных знаний, норм и ценностей

является выделившаяся в определенную профессиональную группу категория людей. Основная функция этой группы является создание и распространение новых научных знаний, сохранение научных традиций, воспроизводство научных школ. К этой профессиональной группе примыкает многочисленная категория занятых, чья деятельность связана с активным практическим использованием специализированных знаний в различных секторах и отраслях экономики.

Интеллектуально-информационные компоненты связаны с тем, что наукоемкая экономика требует создания ресурсов, которые будут осуществлять наполнение информационного пространства, обеспечивать доступность научных знаний.

Структурные компоненты связаны с тем, что среди видов экономической деятельности должны быть широко представлены производства и услуги, развитие которых критично зависит от интенсивности использования научных знаний. Это так называемые наукоемкие виды услуг и наукоемкие отрасли промышленности и производства, которые формируют спрос на научные знания и разработки.

Такое понимание позволяет нам обосновать следующее содержание наукоемкой экономики, которое шире традиционного видения, где акцент делается только на наукоемких отраслях и производствах (рисунок 1).

Рисунок 1 – Компоненты наукоемкой экономики
Примечание* составлено авторами.

По нашему мнению, один из ключевых моментов, который устанавливает жесткие границы на пути развития наукоемкой экономики в Казахстане, – это утилитарный подход к науке в целом. Наука рассматривается сегодня преимущественно как деятельность, потребляющая ресурсы, отдача от которой неопределенна, что логично привело к сужению роли науки как фактора социокультурного развития общества, а вслед за этим и научной деятельности как сферы социальной активности. Но наука является важнейшим социальным институтом. Роль науки как социального института определяется принципами науки, среди которых универсализм, рациональность, достоверность, сотрудничество, и функциями, которые она выполняет, – культурно-мировоззренческая, социальная память, социальная сила, формирование и развитие научного знания, укоренение норм познавательного отношения к действительности. Эти составляющие трудно поддаются формализации и количественному измерению и присутствуют как социокультурные компоненты.

Материальный базис наукоемкой экономики – отрасли, производства и технологии. Наукоемкие отрасли должны присутствовать в экономике неформально. Их уровень должен поддерживаться соответствующими усилиями по укреплению научного потенциала этих отраслей. На уровне отраслей должно быть сформировано понимание и отраслевые политики, которые будут ориентированы на создание стимулов и постоянный мониторинг процессов по укреплению научного и инновационного потенциала отраслей.

Интеллектуальный базис наукоемкой экономики – человеческие ресурсы. Для его формирования в рамках политики в области образования и занятости специальное внимание должно уделяться расширению и поддержанию занятости в знаниеинтенсивных видах услуг, а также росту высокотехнологичной занятости в отраслях промышленности.

Объектом особого внимания при формировании наукоемкой экономики должно стать создание организационных и институциональных условий для развития отраслей, определяющих возможности будущего развития, а также области критических технологий.

Разработка концепции наукоемкой экономики требует выработки методологии, которая позволит выделить и измерить основные параметры наукоемкой экономики. Общепринятой методологии исследования наукоемкой экономики,

как и устоявшегося представления о том, что такое наукоемкая экономика, на данный момент не существует. Поэтому считаем, что для этих целей могут быть использованы и адаптированы методологии и международные стандарты по исследованию отдельных компонентов наукоемкой экономики, которые успешно применяются в области научной, социальной и промышленной политики.

Результаты и обсуждение

В соответствии с рассмотренными выше аспектами в механизме формирования наукоемкой экономики следует выделить такие направления, как развитие науки, развитие наукоемких отраслей промышленности, услуг, технологий, развитие человеческого капитала.

Первым наиболее общим подходом к пониманию наукоемкости экономики может стать измерение уровня развития и динамики научного потенциала, а уровень затрат на науку к ВВП даст нам самую общую оценку уровня наукоемкости ВВП. Следует отметить, что в настоящее время в Казахстане международные стандарты в области методологии статистики науки (Руководство Фраскати и Осло) и исследования научного потенциала широко применяются. В качестве оценочных индикаторов могут быть применены достигнутые индикаторы развития науки в ЕС и ОЭСР.

Вторым подходом является исследование вклада высоко- и среднетехнологичных отраслей промышленности в ВВП%. Использование этого подхода требует в свою очередь исследования уровня интенсивности использования научных исследований внутри отраслей и производств. Существует целый ряд методов идентификации высоких технологий и отраслей, и перечни этих отраслей могут отличаться. Такая методология использована, в частности, при разработке новой версии Международной стандартной отраслевой классификации (ISIC Rev. 3, 4), используемой ОЭСР. Все отрасли обрабатывающей промышленности в соответствии с уровнем интенсивности затрат на НИОКР разделены на 4 группы: высокотехнологичные, средневысокие, средние и низкотехнологичные отрасли (таблица 1). Данная классификация позволяет выделить высоко- и среднетехнологичные отрасли промышленности. Уровень наукоемкости экономики (или промышленности) измеряется как доля продукции отраслей высоких и средних технологий в промышленности или ВВП. В соответствии с этой методологией к высокотехнологич-

ным относят отрасли, уровень интенсивности затрат на НИОКР в которых составляет более 7% к объему производства. Для средневысоких этот уровень находится в интервале 2-7%, для средненизких – 0,5-2%, для низкотехнологичных – менее 0,5%. Действительное состояние уровня наукоемкости от страны к стране может существенно отличаться. Тем не менее, преобладание в структуре производства отраслей, которые отличаются пониженной динамикой

использования научных знаний и инноваций, оказывает влияние и на другие компоненты наукоемкой экономики. То есть в экономике с низким уровнем диверсификации промышленности, преобладанием низкотехнологичных отраслей вряд ли удастся обеспечить основу для видимого роста затрат НИОКР промышленности и бизнеса, а вместе с тем и повысить уровень затрат на НИОКР в ВВП до уровня индустриально развитых стран.

Таблица 1 – Классификация отраслей обрабатывающей промышленности по технологическому уровню (ISIC Rev. 3,4)

<i>Высокотехнологичные</i> (уровень затрат на НИОКР более 7% к объему производства)	<i>Среднетехнологичные</i>
Авиакосмическая Производство компьютеров, офисного оборудования Радио- и телекоммуникации Фармацевтика Медицинские хирургические и оптические инструменты	<i>Средневысокие</i> (уровень затрат на НИОКР 2-7% к объему производства) Химия, исключая фармацевтику Автомобили, прицепы и полуприцепы Электрические машины и аппараты Железнодорожное и транспортное оборудование Машины и оборудование
<i>Низкотехнологичные</i> (уровень затрат на НИОКР менее 0,5%)	<i>Средненизкие</i> (уровень затрат на НИОКР 0,5-2%)
Текстиль, текстильные изделия, изделия из кожи и обувь Пищевые продукты, напитки и табачные изделия Древесина, целлюлоза, бумага, изделия из бумаги, печать и издательство	Строительство и ремонт судов и лодок Кокс, продукты переработки нефти и ядерное топливо Резиновые и пластмассовые изделия Другие продукты минеральные неметаллические Основные металлы и производство готовых металлических изделий
Примечание – Источник [1, 2, 3]	

Таблица 2 – Высокотехнологичные и знаниеинтенсивные услуги

Высокотехнологичные услуги	Знаниеинтенсивные финансовые услуги
Производство видео- и телевизионных программ Программирование Телекоммуникации Компьютерное программирование, консалтинг Информационные услуги Научные исследования и разработки	Финансовые услуги страхование перестрахование услуги пенсионных фондов
Знаниеинтенсивные рыночные услуги (исключая финансы и высокотехнологичные услуги):	Другие знаниеинтенсивные услуги:
Водный и воздушный транспорт Юридические и бухгалтерские услуги Услуги головных организаций, управленческие услуги Архитектура и инжиниринг Техническое тестирование и анализ Реклама и исследования рынка Другие профессиональные, научные и технические услуги Услуги по трудоустройству Услуги в области безопасности и следствия	Издательская деятельность: Ветеринария Государственное управление и оборона Общественная безопасность Образование Здравоохранение Социальные услуги без услуг размещения Креативные услуги (творчество, искусство) Библиотеки, музеи, культурные услуги Спортивные и рекреационные услуги
Примечание – Источник EU NACE [1]	

Для целей экономической политики в Казахстане должны быть выработаны методы сбора и формирования доступных данных об уровне интенсивности НИОКР на уровне видов экономической деятельности, включая отрасли реальной экономики и услуги. В качестве оценочных индикаторов уровня наукоёмкости могут быть использованы достигнутые средние показатели в странах ОЭСР.

Третий подход состоит в том, что в структуре современных экономик большую долю занимают услуги, наукоёмкая экономика не может рассматриваться без учета процессов внутри широко диверсифицированного сектора услуг. Предоставление многих видов услуг сегодня требует определенного уровня специализированных знаний, их регулярного обновления, что привело к выделению так называемых знаниеинтенсивных¹ или наукоёмких услуг. В данном направлении могут быть использованы методологические подходы, используемые в классификаторах экономической активности Европейского союза (EU NACE). Статистический классификатор экономической активности Европейского союза (аббре-

виатура NACE) к знаниеинтенсивным (наукоёмким) относит следующие виды (таблица 2).

Четвертый подход заключается в исследовании человеческих ресурсов как носителей научно-технических знаний. Для понимания этих процессов в качестве основы могут быть использованы подходы, заложенные в руководстве Канберра по научно-техническим специалистам (HRST). Научно-технические специалисты – это социально-профессиональная и социокультурная группа, представляющая собой определенную общность высокообразованных людей, занятая в сфере материального и духовного производства научно-технической, инженерной, организационно-управленческой и педагогической деятельности. Согласно руководству Канберра [2] к научно-техническим специалистам относят людей, которые соответствуют одному или следующим требованиям (рисунок 2):

- 1) успешно закончили третий уровень образования и работают в области науки и технологий;
- 2) не имеют формальной квалификации, но заняты в сфере науки и технологий и соответствуют требованиям квалификации.

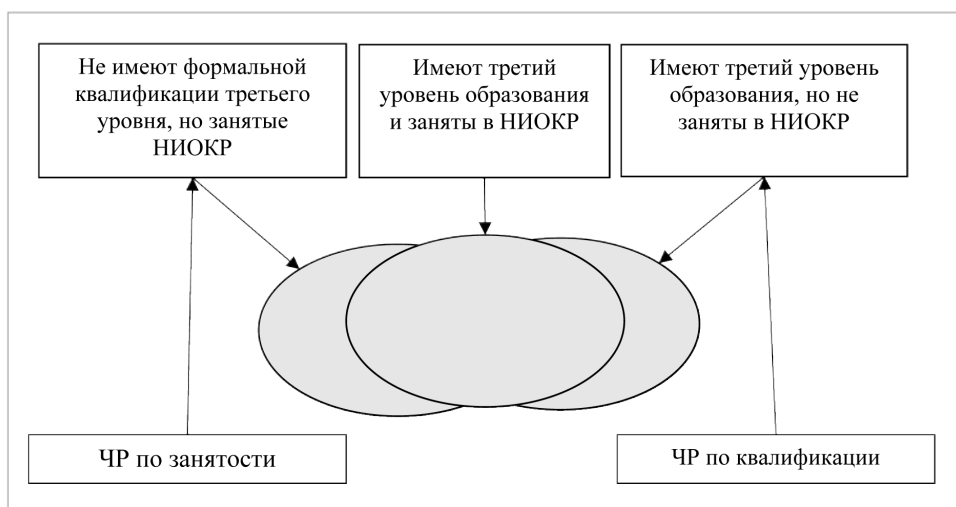

Рисунок 2 – Научно-технические специалисты по занятости и уровню квалификации
Примечание* составлено авторами.

Термин высокие технологии используется достаточно широко и применяется не только по отношению к отраслям и продуктам, но и занятости [2]. Высокотехнологичные предприятия как правило те, которые занимаются проектированием, разработкой и внедрением новых про-

дуктов или инновационных процессов путем систематического применения научно-технических знаний. Высокотехнологичные предприятия обычно используют новейшую технику, выделяют высокую долю расходов на исследования и разработки и используют высокую долю научного, технического и инженерно-технического персонала [3].

¹ Knowledge intensive services (KIS)

Это понимание нашло отражение в Северо-Американской отраслевой классификационной системе (NAICS), а также в Стандартах классификации занятости (SOC) [4].

К высокотехнологичным профессиям относят инженеров, картографов, ученых в области физики, математики, наук о жизни, естественных наук, технических и социальных наук, менеджеров компьютерных и информационных систем. Согласно этому подходу промышленность относится к высокотехнологичной, если занятость в технологически ориентированных профессиях по крайней мере в два раза пре-

вышает средний показатель для всех отраслей промышленности (для промышленности США этот уровень в 2002 г. примерно составлял 4,9%). При этом выделены три уровня: первый уровень – высокотехнологичная занятость превышает в 5 раз средний уровень в промышленности. Второй уровень составили 12 отраслей, где высокотехнологичная занятость превышала средний уровень от 3 до 4,9 раз; третий уровень составили 20 отраслей с долей высокотехнологичной занятости в 2-2,9 раза превышающей средний для промышленности уровень (таблица 3).

Таблица 3 – Технологический уровень отраслей по квалификации занятости США

Код	Классификация отраслей по доле высокотехнологичной занятости
	УРОВЕНЬ 1 - высокотехнологичная занятость в 5 и более раз превышает средний уровень в промышленности
3254	Фармацевтическая промышленность и медицинское производство
3341	Компьютеры и периферийное оборудование
3342	Производство оборудования для связи
3344	Производство полупроводников и других электронных компонентов
3345	Производство навигационного, измерительного, электромедицинского и контрольно-измерительного оборудования
3364	Производство аэрокосмической продукции и ее частей
5112	Создание программного обеспечения
5161	Интернет-издание и вещание
5179	Другие телекоммуникации
5181	Интернет-провайдеры и веб-поисковые порталы
5182	Обработка данных, хостинг и связанные с ним услуги
5413	Архитектурные, инженерные и смежные услуги
5415	Проектирование компьютерных систем и связанных с ними услуг
5417	Услуги в области научных исследований и разработок
	УРОВЕНЬ 2 - в 3-4,9 раз превышает средний уровень в промышленности
1131,32	Лесное хозяйство
2111	Добыча нефти и газа
2211	Выработка электроэнергии, передача и распределение
3251	Основные химические производства
3252	Производство смол, синтетического каучука и искусственных, синтетических волокон и нитей
3332	Производство промышленного оборудования
3333	Производство машин для торговли и услуг
3343	Производство аудио- и видеотехники
3346	Производство магнитных и оптических носителей

4234	Профессиональное и торговое оборудование и предметы
5416	Управление, научные и технические консультационные услуги
	Федеральное правительство, за исключением Почтовой службы
	УРОВЕНЬ 3 - в 2-2,9 раз превышает средний уровень в промышленности
3241	Добыча и производство нефти и угля
3253	Производство пестицидов, сельскохозяйственных химических удобрений
3255	Производство красок, покрытий
3259	Производство прочей химической продукции
3336	Производство двигателей, турбин, передающих мощностей и оборудования
3339	Производство машин общего назначения
3353	Производство электрооборудования
3369	Производство транспортного оборудования
4861	Трубопроводный транспорт нефти
4862	Трубопроводный транспорт природного газа
4869	Другой трубопроводный транспорт
5171	Проводные телекоммуникации
5172	Беспроводные телекоммуникации (кроме спутниковых)
5173	Телекоммуникационные реселлеры
5174	Спутниковая связь
5211	Монетарное регулирование, деятельность центрального банка
5232	Ценные бумаги и товарные биржи
5511	Управление компаниями и предприятиями
8112	Ремонт и обслуживание электронного и точного оборудования
Примечание – Источник [3]	

Изложенные подходы позволяют получить несколько уровней и приближений оценки наукоемкой экономики Казахстана.

Самая первая приближенная оценка уровня наукоемкости валового внутреннего продукта позволяет судить в целом о низком уровне интенсивности затрат на НИОКР в создании ВВП, который составляет около 0,17% к ВВП [5]. Уровень наукоемкости, исходя из оценки вклада высоко- и среднетехнологичных отраслей промышленности в ВВП Казахстана, составляет около 4,5% к ВВП, а с учетом знаниеинтенсивных услуг – 12,54% к ВВП.

В среднем уровень наукоемкости обрабатывающей промышленности Казахстана составляет 0,25% [6]. Наиболее высокий уровень наукоемкости среди отраслей промышленности

Казахстана имеет место в производстве продуктов химической промышленности – 4,2%. Такой уровень в целом соответствует общему уровню наукоемкости отрасли в странах ОЭСР. Для остальных отраслей промышленности критерий поддержания определенного уровня затрат на НИОКР не соответствует их классификационному уровню. По уровню затрат на НИОКР большинство отраслей находятся на уровне низкотехнологичных, за исключением химической промышленности. Следует отметить, что из области исследования наукоемкости практически исключены отрасли добывающего сектора. Согласно Северо-Американской классификации, нефтегазовая отрасль отнесена к третьему уровню отраслей с относительно низким уровнем высокотехнологичной занятости. В нефтегазовой

отрасли, которая доминирует в промышленности Казахстана. Уровень интенсивности затрат на НИОКР в нефтегазовой отрасли в развитых странах составляет около 0,3% [7], тогда как в Казахстане этот показатель почти в 10 раз ниже.

Заключение

В современном понимании «наукоемкая экономика» может рассматриваться в следующих аспектах: во-первых, с точки зрения оценки уровня валовых внутренних затрат на НИОКР к ВВП (наиболее общая оценка); во-вторых, с точки зрения оценки вклада высоко- и среднетехнологичного производства и наукоемких услуг в ВВП; в-третьих, с точки зрения оценки доли человеческих ресурсов высокой квалификации в общей численности занятых. При этом следует учесть, что эти три аспекта тесно взаимосвязаны.

То есть не может быть наукоемкой экономики с низким уровнем затрат на науку и низкой численностью научно-технических специалистов. Наука не может развиваться, не имея потребителей и соответствующего технического базиса в виде наукоемких отраслей и услуг. Исходным моментом в формировании наукоемкого типа экономики является соответствующая общекультурная, интеллектуальная среда для развития науки.

Таким образом, решение задачи повышения наукоемкости экономики Казахстана представляет большую сложность и должно осуществляться по ряду направлений. Оно не может быть сведено только к задаче повышения финансирования науки, а затрагивает целый комплекс институциональных и структурных изменений в промышленности, сфере услуг, занятости, развитии человеческого капитала.

Литература

- 1 Thomas Hatzichronoglou. Revision of the High-Technology Sector and Product Classification. Organisation for Economic Co-Operation and Development, 1997 – 25 p.
- 2 ISIC REV. 3 Technology Intensity Definition. OECD Directorate for Science, Technology and Industry. Economic Analysis and Statistics Division. 7 July, 2011 – 6 p.
- 3 Harm-Jan Steenhuis, Erik J. de Bruijn. High technology revisited: definition and position. 2006 IEEE International Conference on Management of Innovation and Technology, 2006 – 1080-1084 p.
- 4 Glossary: Knowledge-intensive services (KIS) / URL: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Knowledge-intensive_services_\(KIS\)](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Knowledge-intensive_services_(KIS)) (дата обращения 12.06.2016)
- 5 The measurement of scientific and technological activities. Manual on the measurement of human resources devoted to s&t “canberra manual”. Organisation for economic co-operation and development. – Paris, 1995. – 111 p.
- 6 Daniel E. Hecker, High-technology employment: a NAICS-based update. Monthly Labor Review, July 2005. – С. 57-72.
- 7 Technology, Innovation, and Regional Economic Development (U.S. Congress, Office of Technology Assessment), Sept. 9, 1982.
- 8 Standard Occupational Classification. Bureau of Labor Statistics, USA, 2010
- 9 Основные показатели состояния и развития науки / URL: <http://stat.gov.kz/> (дата обращения 12.06.2016)
- 10 Внутренние и внешние затраты на научные исследования и разработки по видам экономической деятельности / URL: <http://taldau.stat.gov.kz/ru/AnalyticsWizard/AlternateIndex> (дата обращения 12.06.2016)
- 11 EU R&D SCOREBOARD. The 2014 EU Industrial R&D Investment Scoreboard)/ URL: <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard14.html> / (дата обращения 12.06.2016).

References

- 1 Thomas Hatzichronoglou. Revision of the High-Technology Sector and Product Classification. Organisation for Economic Co-Operation and Development, 1997 – 25 r.
- 2 ISIC REV. 3 Technology Intensity Definition. OECD Directorate for Science, Technology and Industry. Economic Analysis and Statistics Division. 7 July, 2011 – 6r.
- 3 Harm-Jan Steenhuis, Erik J. de Bruijn. High technology revisited: definition and position. 2006 IEEE International Conference on Management of Innovation and Technology, 2006 – 1080-1084 r.
- 4 Glossary: Knowledge-intensive services (KIS) / URL: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Knowledge-intensive_services_\(KIS\)](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Knowledge-intensive_services_(KIS)) (data obrascheniya 12.06.2016)
- 5 The measurement of scientific and technological activities. Manual on the measurement of human resources devoted to s&t “canberra manual”. Organisation for economic co-operation and development, Paris 1995. – 111 r.
- 6 Daniel E. Hecker, High-technology employment: a NAICS-based update. Monthly Labor Review, July 2005, s. 57-72.
- 7 Technology, Innovation, and Regional Economic Development (U.S. Congress, Office of Technology Assessment), Sept. 9, 1982.

- 8 Standard Occupational Classification. Bureau of Labor Statistics, USA, 2010
- 9 Osnovnyie pokazateli sostoyaniya i razvitiya nauki / URL: <http://stat.gov.kz/>(data obrascheniya 12.06.2016)
- 10 Vnutrennie i vneshnie zatraty na nauchnyie issledovaniya i razrabotki po vidam ekonomicheskoy deyatel'nosti / URL: <http://taldau.stat.gov.kz/ru/AnalyticsWizard/AlternateIndex> (data obrascheniya 12.06.2016)
- 11 EU R&D SCOREBOARD. The 2014 EU Industrial R&D Investment Scoreboard)/ URL: <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard14.html> /(data obrascheniya 12.06.2016).

Сағиева Р.Қ.,
Қадырханова Ж.М.

**Становление наукоемкой
и устойчивой экономики в
Казахстане: особенности
современного этапа**

Sagiyeva R.K.,
Kadyrkhanova Zh.

**The formation of a
knowledge-based and sustainable
economy in Kazakhstan: the
peculiarities of the present stage**

Сағиева Р.Қ.,
Қадырханова Ж.М.

**Қазақстанда ғылымды қажет
ететін және тұрақты
экономиканың қалыптасуы:
қазіргі замандағы кезең
ерекшеліктері**

В данной статье исследованы особенности развития наукоемкой экономики, специфика развития инновационного потенциала, условия, способствующие переходу к устойчивому развитию экономики.

Изучены предпосылки, способствующие развитию наукоемкой экономики, среди которых долгосрочные инвестиции в образование, развитие инновационного потенциала, модернизация информационной инфраструктуры, создание благоприятной экономической и институциональной среды.

Представлены задачи перехода к «зеленой» экономике, среди которых: технологическая модернизация, повышение конкурентоспособности экономики, «зеленые» инновации, уменьшение углеродной зависимости, создание «зеленых» рабочих мест, усиление роли экологических стимулов и налогов, поддержка развития знаний и экологического образования, обеспечение экологической устойчивости в целом.

Рассмотрены экономические инструменты стимулирования, такие как: плата за загрязнение окружающей среды, экологические налоги, страхование экологической ответственности и прочие.

Ключевые слова: инновации, наукоемкость, устойчивое развитие, «зеленая» экономика, экология.

This article examines characteristics of the knowledge-based economy, specifics of the innovative potential development, conditions contributing to the transition to sustainable development of the economy.

Conditions contributing to the development of the knowledge-based economy including long-term investments in education, development of innovative potential, modernization of information infrastructure, the creation of favorable economic and institutional environment are studied.

The problems of transition to «green» economy are presented, such as: technological modernization, increase the competitiveness of the economy, «green» innovations, reducing carbon dependency, creating «green» jobs, strengthening the role of environmental taxes and incentives, support of the development of knowledge and environmental education; ensuring environmental sustainability as a whole.

Economic instruments of stimulation are considered, such as payment for environmental pollution, ecological taxes and environmental liability insurance and others.

Key words: innovations, knowledge-based intensity, sustainable development, «green» economy, ecology.

Аталған мақалада инновациялық әлеуеттің даму ерекшеліктері мен экономиканың тұрақты дамуына көшуге қолайлы жағдайлар жасайтын ғылымисыымды экономика дамуының ерекшеліктері.

Ғылымисыымды экономиканың дамуына қолғабыс болатын алғышарттар зерттелді, соның ішінде ұзақ мерзімді инвестициялар, инновациялық әлеуеттің дамуы, ақпараттық инфрақұрылымның жаңғыртылуы, қолайлы экономикалық және институционалдық ортаны құру.

«Жасыл» экономикаға көшудің міндеттері көрсетілген, соның ішінде: технологиялық жаңғырту, экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру, «жасыл» инновациялар, көміртегіге деген тәуелділік деңгейін төмендету, «жасыл» жұмыс орындарын құру, экологиялық ынталандыру мен салықтар рөлін күшейту, білім мен экологиялық білім берудің дамуын қолдау, экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз ету.

Экономикалық ынталандырудың келесі құралдары қарастырылған: қоршаған ортаны ластағаны үшін төлем, экологиялық салықтар, экологиялық жауапкершілікті сақтандыру және т.б.

Түйін сөздер: инновациялар, ғылымды қажетсіну, тұрақты даму, «жасыл» экономика, экология.

СТАНОВЛЕНИЕ НАУКОЕМКОЙ И УСТОЙЧИВОЙ ЭКОНОМИКИ В КАЗАХСТАНЕ: ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО ЭТАПА

Введение

Инновации во всех секторах экономики становятся основным драйвером экономического роста и определяют конкурентоспособность современных фирм, регионов и стран. Как показывает анализ экономического успеха развитых государств, в основе их лежат не только новейшие знания, но еще и множество социально-экономических предпосылок, способствующих эффективной передаче этих знаний в экономику. Данный вывод был подтвержден и исследованиями Института Всемирного банка [1], согласно которым становление экономики знаний или, как часто ее называют, наукоемкой экономики, определяется рядом условий, вызревающих и целенаправленно развиваемых в экономической системе той или иной страны.

Экспериментальная часть

Прежде всего, особенности развития наукоемкой экономики обусловлены спецификой самого фактора роста – новыми знаниями. Современный мир демонстрирует следующие их характерные черты:

- в отличие от других используемых ресурсов, новая информация и знания на самом деле растут за счет применения, а не исчерпываются;
- вследствие использования современных компьютерных технологий уменьшается эффект географического местоположения источника новых знаний и скорость их распространения;
- к новым знаниям и информации затруднено применение законов, административных и других барьеров вследствие свойства их «утечки»;
- новые знания могут влиять на изменение стоимости уже известного продукта или услуги вследствие возможности их более интенсивного или альтернативного применения;
- цена и полезность новых знаний и информации в значительной степени зависят от контекста их применения, поскольку могут иметь разную ценность для разных людей в разное время;

– цена и полезность новых знаний и информации значительно выше в закрытых системах, пока они не становятся достоянием конкурентов;

– ключевым компонентом распространения и использования новых знаний была и остается компетенция человеческого капитала [1].

Результаты и обсуждение

Таким образом, новые знания трансформируются в основной фактор качественных экономических преобразований в процессе производства, распределения, обмена и потребления благ (товаров и услуг), а также оказывают непосредственное влияние на характер управления экономикой и отношения собственности. Фактически, можно говорить о становлении нового типа экономической системы – наукоемкой экономики, который обусловлен, прежде всего, становлением нового технологического уклада.

Современные революционные изменения в материаловедении, энергетике, робототехнике, биотехнологии и других секторах позволяют наблюдать глубинные процессы, происходящие во всех компонентах экономической деятельности и констатировать факт, что приобретение, разработка, распространение новых знаний, обучение им, а также их защита, – становятся приоритетными в обеспечении долгосрочной экономической устойчивости.

Таким образом, новые знания как драйвер роста производительности и, соответственно, экономического роста определяют большую значимость информационных технологий и непрерывного обучения в экономической деятельности.

Институтом Всемирного банка проводились исследования, посвященные успешности перехода разных стран к экономике знаний и уточнения их сравнительных преимуществ в данном направлении в глобальных масштабах. Результаты данных изысканий показали, что основными предпосылками, способствующими развитию наукоемкой экономики, являются:

- долгосрочные инвестиции в образование;
- развитие инновационного потенциала;
- модернизация информационной инфраструктуры;
- создание благоприятной экономической и институциональной среды.

Ключевыми столпами перехода к наукоемкой экономике являются образование и квалификация рабочих, которые постоянно совершенствуют свои навыки и знания, а также соответствующая

экономическая политика и развитие институтов, позволяющие эффективно мобилизовать и распределять ресурсы и стимулировать творческий потенциал людей для эффективного создания, распространения и использования новых знаний.

Четыре ключевых элемента экономики знаний, выделенных Институтом Всемирного банка, легли в основу двух показателей: Индекс знаний и Индекс экономики знаний.

Между тем, для исследования социально-экономических предпосылок перехода к наукоемкой экономике регионов Казахстана, на наш взгляд, необходимо учитывать специфические особенности как территориально-географического, так и исторического плана.

Прежде всего, специфические особенности имеет казахстанская система образования, которая за последние десятилетия пережила значительные реформы: при сохранении обязательного среднего образования для всех граждан страны, в системах средне-профессионального и высшего образования был осуществлен переход на европейские стандарты. Казахстан включился в Болонский процесс, перешел на трехуровневую подготовку высококвалифицированных и научно-педагогических кадров: бакалавриат-магистратура-докторантура. В связи с этим значительная трансформация произошла и в системе подготовки и финансирования научных кадров. Изменились не только критерии оценки научно-исследовательской деятельности, но стало меняться и само содержание этой деятельности, которое подверглось таким факторам, как:

- быстрая смена технологий в мире и их новизна для научных работников страны;
- сохраняющийся языковой барьер, так как подавляющее большинство научно-педагогических кадров пока не владеют в необходимой степени английским языком;
- усиливающаяся «утечка мозгов» как из научного сектора в бизнес, так и за рубеж;
- недостаточное финансирование научно-исследовательской деятельности в сравнении с ведущими зарубежными странами.

Между тем, в сфере образования и подготовке научных кадров можно наблюдать и положительные тенденции:

- в каждом регионе страны функционируют колледжи и региональные вузы, ориентированные на территориальную специфику спроса на квалифицированные кадры;
- предусмотрено растущее года от года выделение государственных грантов на подготовку научно-педагогических кадров;

– внедрены новые подходы в организации финансирования научно-исследовательской деятельности;

– предусмотрено развитие трехязычного образования на всех уровнях подготовки кадров;

– высокий уровень компьютеризации образовательных учреждений.

Таким образом, Государственной программой развития образования до 2020 года предусмотрено не только последовательное увеличение инвестиций в образование, но и повышение

качества компетенций и навыков выпускаемых специалистов.

Если говорить о специфике развития инновационного потенциала, то в разных регионах страны начали формироваться элементы инновационной инфраструктуры. Так, на сегодняшний день созданы и функционируют 9 региональных технопарков (таблица 1), 4 отраслевых конструкторских бюро (таблица 2), 2 международных центра трансферта технологий, 15 офисов коммерциализации, 4 центра коммерциализации.

Таблица 1 – Перечень технопарков в Казахстане

Наименование технопарка	Местонахождение	Дата создания
ТОО «Технопарк «Алгоритм»	г. Уральск	14.07.2004 г.
ТОО «Технопарк «Сары-Арка»	г. Караганда	14.05.2004 г.
АО «Технопарк КазНТУ им. К.И. Сатпаева»	г. Алматы	09.09.2004 г.
ТОО «Алматинский региональный технопарк»	г. Алматы	20.04.2005 г.
ТОО «Региональный Технопарк г. Астаны»	г. Астана	19.09.2007 г.
ТОО «Региональный технопарк в Южно-Казахстанской области»	г. Шымкент	15.08.2008 г.
ТОО «Восточно-Казахстанский региональный технопарк «Алтай»	г. Усть-Каменогорск	31.10.2008 г.
ТОО «Северо-Казахстанский региональный технопарк «Кызылжар»	г. Петропавловск	20.01.2009 г. (в процессе ликвидации)
ТОО «Технопарк Алатау»	г. Алматы	12.09.2012 г.

В 2012 году общая площадь технопарков составляла 30 973 м², полезная площадь – 19 988 м²,

из них занимаемая 161 арендатором площадь составила 18 137 м² или 90,7%.

Таблица 2 – Перечень ОКБ в Казахстане

Наименование ОКБ	Местонахождение	Дата создания
ТОО «Конструкторское бюро транспортного машиностроения»	г. Астана	7 мая 2009 г.
ТОО «Конструкторское бюро горно-металлургического оборудования»	г. Усть-Каменогорск	16 марта 2010 г.
ТОО «Конструкторское бюро нефтегазового оборудования»	г. Петропавловск	1 октября 2010 г.
ТОО «Конструкторское бюро сельскохозяйственного машиностроения»	г. Астана	12 декабря 2012 г.

ОКБ в Казахстане созданы в целях содействия субъектам индустриально-инновационной

деятельности в освоении новой машиностроительной продукции, в том числе путем транс-

ферта технологий, приобретения, адаптации, разработки конструкторско-технологической документации (КТД), ее последующей передачи на возмездной основе субъектам индустриально-инновационной деятельности и оказания услуг, необходимых для организации производства товаров на ее основе. На сегодняшний день функционируют 4 ОКБ (таблица 2).

Начиная с 2009 года, в Казахстане активно ведется работа по созданию инфраструктурной основы для практической реализации трансферта технологий.

В 2009 году первым подобным центром стал Казахстанско-Французский центр трансферта технологий, созданный совместно с французской компанией CEIS (КФЦТТ). Основной целью КФЦТТ является создание условий развития сотрудничества в академической, научной, технологической сферах и трансферте технологий между субъектами инновационной деятельности Республики Казахстан и Французской Республикой.

В 2011 году создан второй международный центр трансферта технологий – Корейско-Казахстанский центр технологического сотрудничества (ККЦТС), созданный совместно с Фондом Иннополиса. Офисы Корейско-Казахстанского центра технологического сотрудничества открыты в г. Астане и г. Тэджон (Республика Корея), в них ведут работу представители каждой из сторон. ККЦТС призван стать каналом для трансферта передовых технологий и компетенций путем поиска необходимых технологий, структурирования и сопровождения совместных проектов.

Кроме трансферта технологий, ККЦТС занимается поиском курсов повышения квалификации казахстанских специалистов в Республике Корея и организацией совместных научных исследований между казахстанскими и корейскими научно-исследовательскими организациями.

Таким образом, можно говорить о развитии некоторых важнейших элементов инновационной инфраструктуры в регионах Казахстана, которые, однако, пока не стали в них реальными точками экономического роста.

С точки зрения характеристики степени благоприятности экономической и институциональной среды для развития наукоемкой экономики в Казахстане можно отметить, что совершенствуются меры государственной поддержки развития инноваций. Прежде всего, приняты Законы РК «Об образовании», «О науке», «О государственной поддержке индуст-

риально-инновационной деятельности», «О коммерциализации результатов научной и (или) научно-технической деятельности». Также прорабатываются новые механизмы финансирования инноваций на основе государственно-частного партнерства.

Однако, несмотря на то, что переход к наукоемкой экономике инициируется крупномасштабными государственными программами, такими, как Государственная программа форсированного индустриально-инновационного развития, эксперты отмечают достаточно серьезные барьеры на пути перехода к экономике знаний разных регионов Казахстана:

- бизнес не проявляет интереса к инновациям, поскольку в национальной экономике превалирует роль отраслей с низкой наукоемкостью (сырьевой сектор) с относительно высокой доходностью;

- сохраняющаяся вертикальность управления инновациями: они инициируются «сверху» государством при слабых горизонтальных связях между элементами инновационной инфраструктуры;

- низкая коммерческая ориентация государственных научно-исследовательских сегментов;

- недостаточный уровень развития научной базы и кадровых ресурсов, их разрозненность, а также дублирование научных исследований;

- процессы генерации новых знаний структурно и функционально отделены от процессов их коммерциализации и внедрения в производство, то есть отсутствует интеграционная связь между стадиями жизненного цикла инноваций;

- региональная и отраслевая рассогласованность управления инновационными процессами [2].

Между тем, основные тренды развития ведущих стран отражают их движение в направлении устойчивой экономики. Наукоемкая экономика – инструмент для достижения устойчивого развития экономики. Основным инструментом устойчивого развития определена «зеленая» экономика – система видов экономической деятельности, связанных с производством, распределением и потреблением товаров и услуг, которые приводят к повышению благосостояния человека в долгосрочной перспективе, при этом, не подвергая будущие поколения воздействию значительных экологических рисков или экологического дефицита.

В настоящее время теория активно развивается – все государства мира выразили стремление следовать по пути к устойчивому «зеленому» развитию.

Важность перехода к «зеленой» экономике определяется задачами, среди которых:

- технологическая модернизация, ведущая к уменьшению негативного загрязнения окружающей среды и исчерпанию природных ресурсов;

- повышение конкурентоспособности экономики за счет сокращения зависимости от углеродного сырья и его доли в стоимости конечного продукта;

- «зеленые» (экологические) инновации, способствующие технологическому обновлению ряда технологически продвинутых отраслей, обладающих большим мультипликативным эффектом;

- переход к низкоуглеродной экономике, уменьшение углеродной зависимости, что позволит уменьшить выбросы парниковых газов и успешнее бороться с глобальным изменением климата;

- создание «зеленых» рабочих мест (в энергетике, транспорте, в базовых отраслях);

- развитие рыночных механизмов, усиление роли экологических стимулов и налогов;

- поддержка развития знаний и экологического образования;

- обеспечение экологической устойчивости в целом и т.д.

Несбалансированная инвестиционная политика (как отмечено в Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года), ведущая к росту диспропорций между природоэксплуатирующими и обрабатывающими отраслями экономики, несомненно, обостряет экологические проблемы. При отсутствии эколого-экономических барьеров и стимулов критерий эффективности один – получение быстрыми темпами существенной прибыли, что возможно, прежде всего, на основе эксплуатации и продажи природных ресурсов.

Необходимость изменения экономической траектории путем ухода от сырьевой экономики, ее модернизации и диверсификации, перехода к инновационной наукоемкой экономике является главной задачей проводимой государственной политики. Указом Главы государства утвержден Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 года, в основе которого заложен принцип «зеленого» роста. План предусматривает создание системы ресурсосбережения, энергоэффективности и внедрения возобновляемых источников энергии [3].

В докладе ЮНЕП отмечено, что для перехода к «зеленой» экономике необходимо выполнение следующих условий:

- создание продуманной системы регулирования;

- приоритет государственных инвестиций и расходов в областях, стимулирующих «озеленение» секторов экономики;

- ограничение государственных расходов в областях, истощающих природный капитал; применение налогов и рыночных инструментов для стимулирования «зеленых» инвестиций и инноваций;

- инвестирование в повышение компетентности, обучение и образование;

- укрепление международного руководства процессом охраны окружающей среды и устойчивого развития [4].

Среди ключевых инструментов перехода к «зеленой экономике» эксперты выделяют:

- соответствующее принципам устойчивого развития ценообразование, включая отказ от неэффективных субсидий, оценку природных ресурсов в денежном выражении и введение налогов на то, что вредит окружающей среде;

- реформирование систем «экологического» налогообложения, предполагающего смещение акцента с налога на рабочую силу на налоги на загрязнение;

- рост государственных инвестиций в соответствующую принципам устойчивого развития инфраструктуру (включая общественный транспорт, возобновляемые источники энергии, строительство энергоэффективных зданий) и природный капитал для восстановления, поддержания и, где это возможно, увеличения объема природного капитала;

- целевую государственную поддержку исследований и разработок, связанных с созданием экологически чистых технологий;

- социальные стратегии, призванные обеспечить согласование между целями в социальной области и существующими или предлагаемыми экономическими стратегиями.

В Казахстане механизмы поддержки наилучших технологий только начинают развиваться.

На первоначальном этапе экологизации экономики Республики Казахстан проблема обеспечения инвестициями играет ключевую роль. Анализируя инвестиционные перспективы, следует учитывать специфичность и масштабность необходимых объемов инвестиций для различных категорий объектов, нуждающихся в зеленых инвестициях. В качестве источников инвестиций в аналитических проектах, а также базовых стратегических документах рассматриваются: экологические и ликвидационные фонды, меха-

низмы Киотского протокола, финансовая помощь международных организаций, иностранные инвестиции, частно-корпоративные доходы от реализации продукции и услуг, кредиты банков второго уровня и институтов развития, входящих в состав Фонда национального благостояния «Самрук-Казына» [5-7].

Признаком работоспособности институтов, законодательства и имеющихся финансовых механизмов является создание необходимых условий для привлечения финансовых ресурсов в сферу экологизации экономики. К числу действенных экономических инструментов стимулирования относятся: плата за загрязнение окружающей среды, экологические налоги, страхование экологической ответственности и прочие [8].

Сложившаяся в Казахстане система оплаты за загрязнение окружающей среды не стимулирует сокращение выбросов и сбросов, тем более переход на стратегию экологизации технологий. Основные элементы: система платежей, традиции планирования, правовая и методическая база, лежащие в основе нормирования эмиссий загрязняющих веществ, – создавались еще в конце 80-х годов прошлого столетия и фактически носили фискальный характер. В настоящее время плата за эмиссии в окружающую среду зачисляется в доход местных бюджетов, а штрафы за нарушения – в доход республиканского бюджета. Средствами платежей распоряжаются аппараты акимов, поэтому лишь малая часть их расходуется на природоохранные цели, причем не инвестиционного характера, поскольку инвестициями вправе распоряжаться только республиканский бюджет. Решение проблемы видится в перераспределении налогового бремени от «налогов на труд» к «налогам на потребление энергии и ресурсов», то есть введение экологических налогов, широко применяемых в большинстве развитых стран.

Экологическое страхование, в особенности предстраховой аудит, является инструментом стимулирования природопользователей к экологичному поведению, а также стабилизирует финансовое состояние хозяйствующих субъектов в случае нанесения ущерба природным ресурсам и имуществу третьих лиц.

Заключение

Таким образом, самыми серьезными факторами, негативно влияющими на развитие наукоемкой и устойчивой экономики в стране, остаются условия институциональной и эко-

номической среды. В связи с этим, на наш взгляд, переход к наукоемкой экономике регионов Казахстана сопровождается достаточно противоречивыми тенденциями, которые не всегда могут быть объективно оценены международными критериями и измерителями. Наиболее актуальными для нашей страны остаются проблемы, связанные с низким спросом на экоинновации со стороны бизнеса, а также с низким предложением новшеств со стороны отечественного научного сектора. Значительными также представляются барьеры на пути коммерциализации научных разработок, которые либо не востребованы рынком, либо не имеют должной защиты прав на интеллектуальную собственность, либо испытывают дефицит финансовых ресурсов для доведения их до коммерческого образца.

В целом, фундаментальными причинами слабой экологичности инноваций в стране можно назвать отсутствие достаточной рыночной конкурентной среды, являющейся движущей силой технологического прогресса, и недостаток налоговых стимулов для субъектов инновационного предпринимательства в «зеленых» секторах экономики. Становление целостной национальной инновационной системы в Казахстане должно сопровождаться соответствующим институциональным дизайном, что не раз доказывалось опытом экономически развитых стран.

Для упорядочения национальной инновационной политики и в целях экономии ресурсов необходимо создать общенациональный орган – Офис инновационного развития Казахстана при Президенте РК. Данный институт призван не только формировать инновационно-экологические приоритеты страны, но осуществлять все функции управления инновациями на макроуровне: планирование, организация, контроль, мотивация, регулирование и координация. На наш взгляд, целесообразно, чтобы данный Офис был уполномочен уточнять ответственные отраслевые структуры за результаты инновационной деятельности в «зеленых» секторах и разрабатывать стратегическую программу региональной инновационно-экологической кластеризации. В свою очередь, региональное инновационное развитие предполагает не только бережное использование природно-географического потенциала данной территории, но и создание всех необходимых недостающих базовых элементов инновационной инфраструктуры вокруг университетов. В орбите крупных региональных университетов должны функционировать сотни НИИ и малых стартап компаний,

напрямую связанных с бизнесом. Под руководством Офиса инновационного развития Казахстана также разрабатываются рекомендации по механизмам государственно-частного партнерства в сфере экоинноваций и соответствующие законопроекты.

Таким образом, становление основ наукоёмкой экономики в Республике Казахстан должно

быть направлено на достижение параметров ее устойчивости, которое предполагает внедрение экологических инноваций, способствующих технологическому «зеленому» обновлению ведущих отраслей страны. Прежде всего, необходимо создание благоприятной экономической и институциональной среды, способствующей достижению данной стратегии.

Литература

- 1 Казахстан: Затяжной путь к восстановлению – Доклад об экономике, 2016 г. Режим доступа: www.worldbank.org/ru/country/kazakhstan.
- 2 Обзор инновационного развития Казахстана. Нью-Йорк и Женева: Организации Объединенных Наций. – 2012. – 206 с.
- 3 Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 года. Утвержден Указом Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года № 922 // Режим доступа: http://www.kazpravda.kz/_pdf/feb10/120210plan_2020.pdf.
- 4 Навстречу «зеленой» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности – Обобщающий доклад для представителей властных структур. ЮНЕП, 2011. http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/ger/GER_synthesis_ru.pdf.
- 5 Оценка и развитие стратегической структуры экологически ориентированной экономики для Казахстана. – Астана, 2012 г. // Режим доступа: <http://eco-forum.kz/>.
- 6 Оценка существующей системы инструментов экологической политики, 2010 г. // Режим доступа: http://eco.gov.kz/old/rus_txt/Result_2_PPM_2_Ruspdf.
- 7 Многогранной проект по повышению потенциала в рамках ИСЦАУЗР, 2011 г. // Режим доступа: <http://www.undp.kz/>.
- 8 Козлова М.В. «Зеленая» экономика как парадигма устойчивого развития Республики Казахстан // Вестник Инновационного Евразийского Университета, 2012 г.

References

- 1 Kazakhstan: zatyazhoi put k vosstanovleniyu – Doklad ob ekonomike, 2016 g. Regim dostupa: www.worldbank.org/ru/country/kazakhstan.
- 2 Obzor innovatsionnogo razvitiya Kazakhstana. Nyu-York i Zheheva: Organizatsiya Obedinennykh Natsiy. – 2012. – 206 s.
- 3 Strategicheskii plan razvitiya Respubliki Kazakhstan do 2020 goda. Utverzhdn Ukazom Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 1 fevralya 2010 goda № 922 // Regim dostupa: http://www.kazpravda.kz/_pdf/feb10/120210plan_2020.pdf.
- 4 Navstrechu «zelenoy» ekonomike: puti k ustoychivomy razvitiyu i iskoreneniyu bednosti – Obobshchayushchiy doklad dlya predstaviteley vlastnykh struktur. YUNEP, 2011. http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/ger/GER_synthesis_ru.pdf.
- 5 Otsenka i razvitie strategicheskoi struktury ekologicheskoi orientirovannoi ekonomiki dlya Kazakhstana. – Astana, 2012 g. // Regim dostupa: <http://eco-forum.kz/>.
- 6 Otsenka sushchestvuyushchei sistemy instrumentov ekologicheskoi politiki, 2010 g. // Regim dostupa: http://eco.gov.kz/old/rus_txt/Result_2_PPM_2_Ruspdf.
- 7 Mnogostranovoi proekt po povysheniyu potentsiala v ramkakh ISTSAUZR, 2011 g. // Regim dostupa: <http://www.undp.kz/>.
- 8 Kozlova M.V. «Zelenaya» ekonomika kak paradigma ustoychivogo razvitiya Respubliki Kazakhstan // Vestnik Innovatsionnogo Evraziyskogo Universiteta, 2012 g.

Мухтарова К.С.,
Мылтыкбаева А.Т., Мухтар Е.С.

Усиление ответственности и вовлеченности населения и бизнес-структур в решение социально-экономических вопросов местного управления и самоуправления в РК

В работе рассмотрен вопрос об усилении ответственности и вовлеченности населения и бизнес-структур в решение социально-экономических вопросов местного управления и самоуправления в РК. В исследовании авторами обсуждается концепция развития местного самоуправления и ее значимость в повышении соучастия граждан в осуществлении местного самоуправления. В исследовании автором была подчеркнута необходимость совершенствования законодательной базы касательно местного управления и самоуправления. В настоящий момент существуют определенные проблемы относительно уровня ответственности и вовлеченности населения и бизнес-структур в решение социально-экономических вопросов местного управления и самоуправления в РК, вынуждающие сформулировать выводы и предложения по их решению. Исследование базируется на выработке основных предложений и рекомендаций по повышению активности и ответственности органов власти в привлечении, адаптации населения и бизнес-структур к участию в местном управлении и самоуправлении в РК.

Ключевые слова: население, бизнес-структура, местное самоуправление, государственное местное управление, бюджетные программы.

Mukhtarova K.S.,
Mylytkbayeva A.T., Mukhtar E.S.

Increased responsibility and involvement of population and business structures in the solution of socio-economic issues of local governance and self-government in the Republic of Kazakhstan

At the article considered increased responsibility and involvement of population and business structures in the solution of socio-economic issues of local governance and self-government in the Republic of Kazakhstan. In the research, the authors discuss the concept of development of local self-government and its importance in enhancing the participation of citizens in local government. The authors of the study stressed the need to improve the legal framework on local government and self-government. At the moment, there are certain problems with respect to the level of responsibility and involvement of population and business structures in the solution of socio-economic issues of local government and self-government in the Republic of Kazakhstan, forcing formulate conclusions and proposals to address them. The study is based on the development of the main proposals and recommendations to improve the activity and responsibility of governments to attract, adaptation of the population and businesses to participate in local government and self-government in the Republic of Kazakhstan.

Key words: people, business structure, public administration, local government management, budget programs.

Мухтарова К.С.,
Мылтыкбаева А.Т., Мухтар Е.С.

Қазақстан Республикасындағы жергілікті және өзін-өзі басқарудың әлеуметтік-экономикалық сұрақтарын шешуге халықты және бизнес-құрылымдарды тартуды және жауапкершілікті нығайту

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы жергілікті және өзін-өзі басқарудың әлеуметтік-экономикалық сұрақтарын шешуге халықты және бизнес-құрылымдарды тартуды және жауапкершілікті нығайту деңгейі қарастырылған. Зерттеуде автормен жергілікті басқарудың даму концепциясы және халықтың үлес қосу маңыздылығы талқыланды. Зерттеу жұмысында автормен жергілікті басқару жүйесінің құқықтық негізін жетілдіру мәселесі қарастырылған. Қазіргі уақытта, Қазақстан Республикасында жергілікті мемлекеттік және өзін-өзі басқарудың әлеуметтік-экономикалық мәселелерді және бизнес-құрылымдар мен халықты тарту және жауапкершілік деңгейіне қатысты нақты мәселелерді шешу мен қорытынды шығаруға қажеттілік бар. Зерттеу жұмысында жергілікті өзін-өзі басқаруға қатысты негізгі ұсыныстар мен нұсқаулықтар мемлекет белсенділігі мен жауапкершілігін арттыру, халықты бейімдеу және бизнесті дамытуға негізделген.

Түйін сөздер: халық, бизнес-құрылым, жергілікті басқару, мемлекеттік жергілікті басқару, бюджеттік бағдарламалар.

**УСИЛЕНИЕ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ
И ВОВЛЕЧЕННОСТИ
НАСЕЛЕНИЯ И БИЗНЕС-
СТРУКТУР В РЕШЕНИЕ
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНО-
МИЧЕСКИХ ВОПРОСОВ
МЕСТНОГО УПРАВЛЕНИЯ
И САМОУПРАВЛЕНИЯ
В РК**

Введение

В Послании Президента РК народу «Стратегия «Казахстан – 2050» особое внимание уделено развитию местного самоуправления. Глава государства отметил необходимость непосредственного вовлечения общества и граждан в процесс принятия государственных решений и их реализацию, предоставления населению через органы местного самоуправления реальной возможности самостоятельно и ответственно решать вопросы местного значения, усиления общественного контроля за работой местных органов власти, влияния граждан на ситуацию на местах. Развитие гражданского общества является важным условием для создания демократического, светского, правового и социального государства [1].

Формирование *казахстанской модели местного самоуправления* – это многоэтапный и динамичный процесс, связанный с развитием институтов государства и гражданского общества, общим уровнем социально-экономического развития страны, другими факторами и условиями, которые непосредственно влияют на жизнь местного населения. Через органы местного самоуправления предполагается предоставить населению реальную возможность самостоятельно и ответственно решать вопросы местного значения.

Экспериментальная часть

В работе рассматривается Концепция развития местного самоуправления, где она является особой *формой модернизации государственного управления* в республике, децентрализации функций и полномочий от центра в регионы с целью оптимального управления социально-экономическими и политическими процессами в обществе в целом и повышения эффективности управления на местах.

В этой связи утвержденная Указом Президента РК от 28 ноября 2012 года No 438 Концепция развития местного самоуправления в Республике Казахстан содержит анализ проблемных вопросов данной сферы в нашей стране и определяет основные направления и параметры формирования системы

местного самоуправления на ближайшую перспективу.

Концепция предусматривает два этапа по формированию и развитию действенной системы местного самоуправления:

– первый этап (2013-2014 гг.) – расширение потенциала действующей системы на нижних уровнях управления;

– второй этап (2015-2020 гг.) – дальнейшее развитие местного самоуправления [2].

Повышение роли населения в решении вопросов местного значения должно осуществляться через собрания и сходы местного сообщества на уровне аулов (сел), поселков, городов районного значения. Одной из форм непосредственной реализации населением права на участие в осуществлении местного самоуправления является *обсуждение вопросов местного значения на собраниях (сходах) местного сообщества путем прямого волеизъявления*.

Поскольку законодательства не запрещают участие иностранцев и лиц без гражданства в собраниях (сходах), это как раз та форма местного самоуправления, которая учитывает в полной мере интересы всего населения, проживающего на соответствующей территории, а не только его части (граждан РК). На собрании (сходе) местного сообщества могут обсуждаться только те вопросы местного значения, регулирование которых связано с обеспечением прав и законных интересов большинства жителей соответствующей административно-территориальной единицы. Закон возлагает регламентацию вопросов, касающихся порядка проведения собрания (сходов) и принятия решений, на областные (города республиканского значения и столицы) маслихаты. Это значит, что сам порядок созыва данных собраний, определение кворума их правомочности, периодичность и процедура проведения и другие вопросы будут в разных регионах различаться.

Предлагается законодательно закрепить нормы, предусматривающие:

– определение полномочий органов местного самоуправления и их ответственности;

– регламентацию порядка формирования, проведения и полномочий собраний и сходов и оформления их решений;

– обязательность обсуждения собранием или сходом вопросов финансирования мероприятий местного значения (акимы нижнего уровня управления не имеют самостоятельного бюджета, но являются администраторами пятнадцати бюджетных программ в составе бюджета района);

– включение в действующие программы развития района (города областного значения) подраздела, в котором найдут свое отражение первоочередные потребности населения, принятые на собраниях и сходах местного сообщества на уровне аула (села), аульного (сельского) округа, поселка, города районного значения;

– внедрение механизмов участия граждан в обсуждении проектов соответствующих бюджетов, а также создание общественных структур для взаимодействия акима города с населением предусматривает внесение изменений и дополнений в Бюджетный кодекс и Закон «О местном государственном управлении и самоуправлении в РК».

Сходы местного сообщества будут проводиться по наиболее важным вопросам, требующим всеобщего обсуждения (отчет акима, определение состава участников собраний и т. д.) [2].

Собрание местного сообщества будет проводиться для обсуждения текущих вопросов местного сообщества: бюджетных программ, формирования и использования собственных доходных источников и других вопросов.

Участники собрания местного сообщества будут формироваться из представителей, делегированных сходом, представляющих интересы отдельных групп населения: ветеранов, по делам семьи и женщин, по делам молодежи, старейшин, домовых, уличных и квартальных комитетов и других.

Представители собраний местного сообщества делегируются на период, определяемый законодательством, и осуществляют свою деятельность на постоянной основе.

Решения акимов нижних уровней по вопросам местного значения согласовываются и одобряются представителями собраний. В случае отсутствия компромисса в решении соответствующих вопросов они будут переходить в компетенцию вышестоящего органа.

Во избежание исполнения акимом противоправных решений и в целях исключения лоббирования интересов отдельных групп и слоев населения будет закреплено положение об обязательности рассмотрения акимом решений собраний и сходов и информирования населения о принятии (либо отклонении) им решения с учетом соблюдения законности [3].

Внесение поправок в действующее законодательство не завершило процесс формирования системы местного самоуправления. Наоборот, данный процесс только начался. Требуется создать полноценную правовую базу местного самоуправления, экономическую и финансовую

основу, продолжить дальнейшее совершенствование законодательства в этом направлении.

Результаты и обсуждение

Так, например, вовлеченность населения и бизнес-структур в МСУ также имеет, как правило, не мало проблем. Остановимся на наиболее, на наш взгляд, важных проблемах в этой области.

Государственные органы местного управления должны создавать условия и стимулы для привлечения населения к самоуправлению, в процесс выработки и принятия решений, способствовать развитию общественных инициатив и гражданской ответственности населения и бизнес-структур с целью решения проблем различных сфер профессиональной и общественной жизни. Ведь, вовлечение населения в осуществление местного самоуправления – это основные формы непосредственной демократии, система мероприятий, обеспечивающая общественное и профессиональное участие населения и бизнес-структур.

Наряду с этим необходимо создавать условия для повышения уровня их экономических, управленческих и правовых знаний и эффективности взаимодействия с городскими и районными структурами и жителями района.

Тем не менее, важно отметить, что в настоящее время казахстанское население и бизнес-структуры активнее принимают участие в выработке и принятии решений, касающихся вопросов развития страны, региона, города:

- содержания многоквартирных домов;
- развития территорий по месту жительства;
- экологии, особенное значение придается вопросам, связанным с вывозом мусора;
- транспорта;
- инвалидов и социально незащищённых слоев населения;
- другие.

В исследовании авторами указываются формы участия населения в осуществлении местного самоуправления, среди которых наиболее важными являются:

- местный референдум;
- муниципальные выборы (выборы в органы местного самоуправления);
- голосование по отзыву депутата, члена выборного органа местного самоуправления, выборного должностного лица местного самоуправления;
- голосование по вопросам изменения границ муниципального образования;
- сход и собрания граждан. Публичные слу-

шания;

- правотворческая инициатива граждан. Территориальное общественное самоуправление;
- конференция граждан (собрание делегатов);
- опрос граждан;
- обращение граждан в органы местного самоуправления;
- др. формы непосредственного участия в осуществлении местного самоуправления.

Важным аспектом является необходимость создания эффективной системы взаимодействия общественных организаций с населением района через создание разнопрофильных организаций – это серия систематических мероприятий: семинаров, тренингов, встреч, круглых столов, культурно-массовых мероприятий, в рамках которых населению даются правовые знания, освещаются вопросы о том, что такое местное самоуправление и как жители города могут участвовать в местном самоуправлении и др. В результате развития этого направления формируется серьёзный, грамотный актив, обеспечивающий постоянный контакт власти с основной массой населения, транслирующий идеи и продвижение решений в массы, а также обеспечивающий на постоянной основе мониторинг проблем развития территорий района.

Серьёзным подспорьем в решение вышеуказанных проблем является финансовая поддержка и проектная работа. Через указанный механизм в районе могут быть привлечены инвестиции, направленные на развитие общественной активности населения и бизнес-структур.

Становление местного самоуправления – длительный процесс, поскольку население в основной своей массе ещё не готово к самостоятельной политической, экономической и общественной деятельности, но важно привлекать к этим процессам как можно больше субъектов социального развития.

Включение населения в управление на местном уровне – сверхважная задача, ведь местное самоуправление – это организация жизни на местах под свою ответственность и способность.

В Модельном законе СНГ указанный термин – МСУ – трактуется как «форма реализации власти народа, осуществляемая посредством самостоятельной и под свою ответственность деятельности населения муниципальных образований по решению вопросов местного значения в соответствии с конституцией и законам государства» [4].

Одним из базовых институтов демократического гражданского общества является система

местного самоуправления. Ее учреждение было декларировано еще в 1995 г., когда на республиканском референдуме была принята Конституция Республики Казахстан.

Теоретической базой для конституционно-правового регулирования местного самоуправления являются общепризнанные ценности муниципальной демократии и муниципального управления, закрепленные Европейской Хартией местного самоуправления [5].

Остановимся еще на одном важном факторе. Одной из задач Концепции развития местного самоуправления является создание в крупных городах *общественных структур* для взаимодействия акима города с населением по вопросам надлежащего функционирования жилищно-коммунальных служб, санитарного состояния населенных пунктов и профилактики правонарушений. Для реализации данной задачи законопроектом предлагается создать при акимате города консультативно-совещательные органы для взаимодействия акима города с населением, как территориальные советы местного самоуправления, образуемые в границах одного или нескольких избирательных округов по выборам депутатов городского маслихата. В целях обеспечения надлежащего и согласованного функционирования территориальных советов местного самоуправления решение об их создании и утверждении положений будет принимать маслихат, а городской акимат будет проводить организационную работу по созданию территориальных советов местного самоуправления и разработке их положений.

Типовое положение территориальных советов местного самоуправления утверждается уполномоченным органом по вопросам развития МСУ. Основными задачами территориальных советов МСУ будут являться оказание помощи исполнительным и представительным органам власти в работе с населением, привлечение граждан к решению вопросов сохранности, эксплуатации, благоустройства жилых домов и придомовых территорий, профилактики правонарушений и решение иных вопросов местного значения [6].

Таким образом, заседание общественного совета по рассмотрению и обсуждению проекта бюджета и отчета об его исполнении будет проводиться с участием населения, депутатов маслихата, представителей общественных объе-

динений с обеспечением прямой трансляции обсуждения в эфире и Интернете.

За маслихатами городов должно быть закреплено право создания общественных структур для взаимодействия акима города с населением, финансирование деятельности которых предлагается осуществлять за счет средств местного бюджета по государственному заказу.

Созданные общественные структуры будут содействовать акимам городов в обеспечении охраны общественного порядка и безопасности граждан в порядке, определенном законом, а также надлежащего функционирования жилищно-коммунальных служб, санитарного состояния в населенных пунктах. Будут повышены общественная и гражданская активность и заинтересованность местного населения в улучшении условий жизнедеятельности на проживаемой территории и в целом социально-экономического развития населенного пункта [7].

Указанные меры позволят повысить *роль населения и бизнес-структур в решении* вопросов местного значения, стимулировать участие, заинтересованность и ответственность граждан при принятии решений, укрепить доверие к государственным органам.

Преобразования в государственном управлении и общественной системе в целом направлены, в конечном счете, на то, чтобы поднять уровень жизни населения. В связи с этим уместно отметить, что в соответствии с Декларацией Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций (ООН, 2000 г.) качество жизни человека включает: уровень физической, духовной и интеллектуальной развитости, социальной активности человека в соответствии с высокими внешними гарантиями безопасности и условиями для удовлетворения растущих потребностей человека [8].

Заключение

Таким образом, важно сделать вывод, что органы государства должны содействовать органам местного самоуправления в осуществлении их функций. Важной задачей является создание и развитие механизма активного вовлечения городского населения и бизнес-структур в процесс принятия управленческих решений.

Литература

- 1 Назарбаев Н.А. Стратегия «Казахстан – 2050»: Новый политический курс состоявшегося государства». Послание Президента Республики Казахстан – Лидера нации Н.А.Назарбаева народу Казахстана. – Астана, 14 декабря 2012.
- 2 Указ Президента Республики Казахстан от 28 ноября 2012 г. № 438 «Об утверждении Концепции развития местного самоуправления в Республики Казахстан». – Астана, 28 ноября 2012.
- 3 Жанузакова Л. Проблемы совершенствования местного управления и формирования системы местного самоуправления в Республике Казахстан // Информационный бюллетень «МАСЛИХАТ». – 2009. – № 1. – С. 14-30.
- 4 Содружество Независимых Государств. Декларация от 29 октября 1994 г. «О принципах местного самоуправления в государствах-участниках Содружества». – [ЭР]. Режим доступа: adilet.zan.kz/rus/docs/H940000090.
- 5 Закон РК от 23 января 2001 г. No 148 «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» // <http://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/Z010000148>. – 08.01.2013.
- 6 Аимбетов С. На пути к успеху // Казахстанская правда, 19 сентября 2015.
- 7 Жанузакова Л. Регламент и иные нормативные правовые акты маслихата производного вида // Информационный бюллетень «МАСЛИХАТ». – 2006. – № 3. – С. 14-30.
- 8 Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций. Принята резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи от 8 сентября 2000 г. // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml (по состоянию на 23.06.2013 г.).н. в.

References

- 1 Nazarbaev N.A. Strategiya «Kazakhstan – 2050»: novyj politicheskij kurs sostoyavshegosya gosudarstva». Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan – Lidera nacii N.A.Nazarbaeva narodu Kazahstana. – Astana, 14 dekabrya 2012.
- 2 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 28 noyabrya 2012 g. № 438 «Ob utverzhenii Konceptii razvitiya mestnogo samoupravleniya v Respubliki Kazahstan». – Astana, 28 noyabrya 2012.
- 3 Zhanuzakova L. Problemy sovershenstvovaniya mestnogo upravleniya i formirovaniya sistemy mestnogo samoupravleniya v Respublike Kazahstan // Informacionnyj byulleten' «MASLIHAT». – 2009. — № 1. – S. 14-30.
- 4 Sodruzhestvo Nezavisimyh Gosudarstv. Deklaraciya ot 29 oktyabrya 1994 g. «O principah mestnogo samoupravleniya v gosudarstvah-uchastnikah Sodruzhestva». – [EHR]. Rezhim dostupa: adilet.zan.kz/rus/docs/H940000090.
- 5 Zakon RK ot 23 yanvarya 2001 g. No 148 «O mestnom gosudarstvennom upravlenii i samoupravlenii v Respublike Kazahstan» // <http://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/Z010000148>. – 08.01.2013.
- 6 Aimbetov S. Na puti k uspekhu // Kazahstanskaya pravda, 19 sentyabrya 2015.
- 7 Zhanuzakova L. Reglament i inye normativnye pravovye akty maslihata proizvodnogo vida // Informacionnyj byulleten' «MASLIHAT». – 2006. — № 3. – S. 14-30.
- 8 Deklaraciya tysyacheletiya Organizacii Ob'edinennyh Nacij. Prinyata rezolyuciej 55/2 General'noj Assamblei ot 8 sentyabrya 2000 g. // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml (po sostoyaniyu na 23.06.2013 g.).n. v.

Темирбекова Ж.А.
**Оценка системы ценностей
трудовой деятельности
субъектов неофициального
рынка труда и неформальной
занятости**

Основная цель данной статьи – провести социологическое исследование и проанализировать содержание трудовых ценностей субъектов неофициального рынка труда для выявления качественных характеристик неформальной занятости в Казахстане. На основе этого анализа составить социально-экономический «портрет» среднестатистического работника, вовлеченного в неформальные трудовые отношения. Теоретическим инструментарием явились основные методологические положения, необходимые при проведении социологических, экспериментальных исследований, а также выводы, сформулированные и обоснованные в трудах отечественных и зарубежных экономистов в области современной экономики труда. Экспериментальная оценка системы ценностей субъектов неофициального рынка труда и неформальной занятости проводилась с применением методики Дова Элизура. Результаты исследования установили, что все виды трудовых ценностей (инструментальные, познавательные, эмоциональные, ценности-ресурсы и ценности-награды) имеют высокую значимость для респондентов.

Ключевые слова: трудовые отношения, трудовые ценности, неофициальный рынок труда, неформальная занятость.

Temirbekova Zh.
**Evaluation the work value system
of subjects of informal labor
market and informal employment**

The main purpose of this article – to conduct a sociological study and analyze the content of labor values of the informal labor market actors to identify qualitative characteristics of informal employment in Kazakhstan. Based on this analysis to make economic and social “portrait” of the average worker, involved in informal labor relations. The theoretical tools were the main methodological provisions necessary for carrying out, sociological and experimental studies, as well as the conclusions and grounded in the works of Russian and foreign economists in modern labor economics. This study examines the five aspects of work values (instrumental, cognitive, emotional, resource values and value-award) as identified by Dov Elizur by investigating the responses of workers involved in informal labor relations. The evaluation of the responses indicates that all kinds of work values has the high significance for the respondents.

Key words: labor relations, work values, informal labor market, informal employment.

Темирбекова Ж.А.
**Бейресми жұмыспен
қамтылған және бейресми
еңбек нарығының
субъектілерінің еңбек
құндылықтарының жүйесін
бағалау**

Бұл мақаланың негізгі мақсаты – әлеуметтік зерттеу жүргізу және Қазақстанда бейресми жұмыспен қамту сапалық сипаттамаларын анықтау үшін бейресми еңбек нарығының субъектілерінің еңбек құндылықтарын талдау. Осы талдау негізінде бейресми еңбек қатынастары айналысатын орташа қызметкердің экономикалық және әлеуметтік «портретін» жасау. Эксперименталды социологиялық зерттеу мен сауалнама жүргізу, қазіргі заманғы еңбек экономикасы, бейресми жұмыспен қамту және адам ресурстарын басқару саласында отандық және шетелдік экономистердің жұмыстарында тұжырымдалған және дәлелденген мәлімдемелер мен қорытындылар негізінде жүргізілді. Бейресми жұмыспен қамтылған бейресми еңбек нарығының субъектілерінің еңбек құндылықтарының эмпирикалық талдауы Дов Элизурдың әдістемесі қолданылып жүргізілді. Зерттеу нәтижелері еңбек құндылықтардың (аспаптық, танымдық, эмоционалды, ресурстық құндылықтар мен сыйлық құндылықтар) барлық түрлері респонденттер тарапынан жоғары дәрежеде бағаланды.

Түйін сөздер: еңбек қатынастары, жұмыс құндылықтары, бейресми еңбек нарығы, бейресми жұмыспен қамту.

**ОЦЕНКА СИСТЕМЫ
ЦЕННОСТЕЙ
ТРУДОВОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
СУБЪЕКТОВ
НЕОФИЦИАЛЬНОГО
РЫНКА ТРУДА
И НЕФОРМАЛЬНОЙ
ЗАНЯТОСТИ**

Введение

Для повышения эффективности мер экономической политики по повышению формализации отечественного рынка труда необходимо определить не только количественные, но и качественные характеристики неформальной занятости и неофициального рынка труда в Казахстане. Анализировать качественные характеристики неформальной занятости в нашей стране возможно с использованием методологии институционального подхода, учитывающего совокупность правовых, социальных, экономических и культурных факторов. В институциональной теории инструментом исследования экономических явлений выступает категория «институт». Использование данного инструмента в исследовании неформальной занятости и неофициального рынка труда помогает объяснить ее качественную устойчивость и выявить специфику институционализации. Исследование институциональных условий, в свою очередь, позволит разработать практические рекомендации и адекватные механизмы снижения уровня неформальной занятости в Казахстане.

Всю институциональную среду и систему базовых институтов, согласно концепции Д. Норта [1, с. 41-43], можно разделить на три блока: экономические правила, конституционные правила и надконституционные правила. При этом, наиболее важными признаются надконституционные правила – «наиболее общие и трудно изменяемые неформальные правила, имеющие глубокие исторические корни в жизни различных народов».

Произошедшее в последнее десятилетие XX века реформирование социально-экономических основ советского общества привело к динамичному изменению экономического поведения населения всего постсоветского пространства, включая Казахстан, который приступил к широкомасштабному системному преобразованию своей экономики. Преобразования и реформы, проходящие в казахстанском обществе, вызывают изменения в сфере трудовых отношений, трудовых ценностей, установок, ориентации и мотивов. С одной стороны наблюдаются установки на работу в правовом поле, с другой – ввиду кризисных и иных явлений, на работу в неформальном секторе.

В обстановке перемен люди ведут себя достаточно противоречиво: с одной стороны, стараются сохранить прежние ценности любой ценой, с другой – отказываются от тех установок, которые мешают адаптироваться к изменившимся условиям жизни. Необходимо заметить, что ценности не являются данными раз и навсегда человеку. С течением времени в определенную историческую эпоху они, как правило, подвергаются некоторым изменениям. Постепенно формируется новая иерархия трудовых ценностей, приоритетов и моделей поведения у работников. В результате адаптации населения к новым экономическим условиям в сознании работников последовательно формируются установки на приспособление к новым формам занятости (формальным и/или неформальным), возможности работать не только в государственном секторе экономики, но и на частных предприятиях, получение новой квалификации в соответствии с требованиями времени и потребностями официального и неофициального рынков труда.

Процесс реформации экономики Казахстана, экономический рост в 2000-х годах и финансовый кризис последних лет произвел глубочайшие перемены в трудовых отношениях нашей страны. Под влиянием происходящих изменений также менялись ценностные ориентации на труд и отношение к нему, и, соответственно, требуются новые парадигмы в его изучении. На фоне происходящих процессов трансформации трудовой этики актуализация новых ценностных приоритетов делает насущным вопрос о влиянии системы ценностей трудовой деятельности на трудовые отношения. Практика легализации неформального рынка труда уже сегодня ставит ряд проблем, которые возникают в повседневной работе регулирующих органов и которые в значительной степени зависят от особенностей сознания и поведения индивида, его трудовых ценностей, приоритетов и моделей поведения. Поэтому разработка практических рекомендаций и механизмов снижения уровня неформальной занятости в Казахстане должна осуществляться, по мнению исследователей, путем выяснения ценностей трудовой деятельности казахстанцев и их влияния на трудовые отношения.

Обзор литературы

Процесс трудовой деятельности людей является одной из важнейших сфер жизнедеятельности. Очевидно, что, как и в других сферах жизни, люди будут иметь систему ценностей,

связанных с трудовой деятельностью, которые будут определять отношения человека к труду и отношения человека к человеку на рабочем месте. Эти ценности, получившие названия трудовых ценностей, являются своего рода путеводителем, помогающим определиться работникам, что является правильным, а что нет в трудовой деятельности индивида [2, с. 335]. Изученная зарубежная литература и обзоры авторов постсоветских стран позволяют выявить следующие термины и определения, связанные с трудовыми ценностями:

Согласно Д. Суперу [3] трудовые ценности – это ценности, ради которых работник осуществляет свою трудовую деятельность. Д. Зутовский считает, что трудовые ценности отражают связь между иерархией потребностей и удовлетворенностью работой [4]. По мнению Д. Элизура [5], трудовые ценности – это ценности того, что индивид получает в результате трудовой деятельности.

Другой аспект понятия трудовых ценностей предполагает, прежде всего, выделение некоторого набора значимых для данной деятельности сторон, тех характеристик деятельности и сопутствующих ей обстоятельств, которые способны удовлетворить человеческие потребности в данной трудовой ситуации. Примерами могут служить следующие определения, которые представлены в исследованиях российских авторов: «Под трудовыми ценностями понимаются эмоционально окрашенные представления и суждения индивида о важности (значимости) для него труда в целом и отдельных его сторон» [6] или «Ценности трудовой деятельности – это выражение в сознании объективной значимости различных компонентов труда, это представление о том значении, которое имеют различные стороны трудовой деятельности для субъекта» [7]. В данном случае ценности трудовой деятельности – это условия труда, заработная плата, организация и содержание труда, престиж данной трудовой деятельности, ее общественная полезность. Значимость этих сторон фиксируется как совокупность своеобразных критериев, эталонов. Суммируя вышеизложенное можно сказать, что под ценностями труда понимается значимость труда в жизни общества и личности, а также значимость различных сторон трудовой деятельности, по отношению к которым субъект устанавливает свое отношение.

В современной казахстанской экономической науке ценности трудовой деятельности казахстанцев не были предметом специального исследования. Несмотря на это, те или иные

аспекты проблемы все же подвергались анализу и разработке в увязке с изучением проблем генезиса рыночных отношений, становления рыночной экономики в доиндустриальном и современном казахстанском обществе.

Согласно основной цели статьи – провести социологическое исследование и проанализировать процесс формирования новых трудовых ценностей Казахстана в современных условиях, была использована методика израильского ученого Дова Элизура.

Методология исследования

Трудовые ценности западной экономической культуры являются предметом пристального изучения многих исследователей. При обзоре научной литературе по данной проблеме можно говорить, что трудовые ценности, как правило, разделяются на наружные и внутренние. Вместе с тем не существуют конкретных рамок этой классификации. По мнению Д. Элизура [5], каждый исследователь определяет содержание и границы этих понятий по своему усмотрению.

Несмотря на то, что не существует универсальной классификации трудовых ценностей, на наш взгляд, наиболее распространенным и методически обоснованным направлением исследований ценностных представлений о трудовых отношениях и трудовой деятельности можно считать исследования М. Рокича [10], Ш. Шварца [11–13], Г. Хофштеда [14] и Д. Элизура [5].

Одну из методик единой классификации трудовых ценностей в начале 1990-х годов предложил израильский учёный Дов Элизура [5]. В рамках сравнительного исследования теоретической структуры трудовых ценностей, проведенного группой ученых во главе с Довом Элизуром, было опрошено 2280 работников, менеджеров и студентов в восьми странах (Германия, Голландия, Соединенные Штаты Америки, Израиль, Корея, Китай и Венгрия). В процессе подготовки вопросов анкеты исследователями была детально изучена научная литература по проблемам трудовых ценностей и трудовой мотивации. Таким образом, была разработана *Анкета трудовых ценностей*, состоящая из 24 вопросов, охватывающих различные аспекты ценностей трудовой деятельности.

На основе результатов исследования взаимосвязи между 24 пунктами анкеты [5, с. 22] учёные выделили две основы определяющие границы трудовых ценностей. Первое измерение классификации основывалось на *модальности резуль-*

тата работы и содержало познавательные, эмоциональные и инструментальные ценности. Второе измерение классификации основывается на *времени предоставляемых трудовых благ* и состоит из ценностей наград и ценностей ресурсов.

Первое измерение классификации трудовых ценностей согласно Д. Элизуру – модальность результата работы, состоит из трёх подгрупп:

– *Инструментальные ценности*. Некоторые результаты работы имеют материальную характеристику: так, заработная плата может передаваться напрямую. Также можно говорить о практической значимости других результатов работы. Например: удобное рабочее время, физические условия на работе. Результаты работы, которые можно увидеть воочию, называются инструментальными. Другими словами, под инструментальными ценностями понимают те результаты работы, которые можно увидеть или которые имеют практическое значение. Понятие инструментальное означает наружное измерение результатов работы. В анкете трудовых ценностей эти ценности идут под пунктами 20–24.

– *Эмоциональные ценности*. Некоторые результаты работы не имеют отношение к материальной стороне трудовой деятельности, а сконцентрированы на отношениях между людьми. В этой подгруппе трудовых ценностей идёт речь о взаимоотношениях между коллегами, начальником и другими людьми. Так как эти ценности охватывают взаимоотношения на работе – они имеют не инструментальную, а эмоциональную окраску. Вопросы анкеты трудовых ценностей в промежутке 15–19 принадлежат этой группе ценностей.

– *Познавательные ценности*. Последняя подгруппа трудовых ценностей охватывает такие аспекты работы, как интересная работа, успех на работе, независимость и ответственность. Эти ценности не связаны с инструментальной или эмоциональной характеристикой, а содержат познавательную сторону трудовой деятельности. Эти ценности обозначают, насколько индивид находит свою работу содержательной и интересной, имеет возможность развивать навыки и способности на работе и может быть полезным обществу. Первые 14 пунктов анкеты трудовых ценностей принадлежат этой группе. Можно заметить, что первое измерение классификации охватывает различные характеристики трудовых результатов. Три составляющие этой группы объясняют инструментальные, эмоциональные и познавательные аспекты ценностей трудовой деятельности.

Второе измерение согласно классификации трудовых ценностей Д. Элизура имеет отношение к *времени предоставляемых трудовых благ*. Здесь объясняются те же самые трудовые ценности в двух подгруппах [5, с. 27].

Ценности ресурсы. Ценности, которые должны мотивировать работника до того как, он приступил к своей работе. К этой подгруппе можно отнести физические условия на работе (освещение, тишина и т.д.), различные поддержки помимо заработной платы (служебная машина, обед, премии). В анкете эти ценности идут под пунктами 4–14; 16–19.

Ценности награды. В этой подгруппе находятся такие ценности, как повышение заработной платы, успех, статус, которые предоставляются работнику в виде награды за хорошо проделанную работу. В анкете эти ценности идут под пунктами 1–3; 15; 20.

Экспериментальная работа: опросник, выборка, статистические методы обработки результатов исследования.

Опросник. В нашем исследовании для измерения ценностей трудовой деятельности был использован опросник Д. Элизура, который измеряет трудовые отношения на основе пяти аспектов описанных ранее. Данная модель была выбрана в большей степени по причине ее разработанности и наличия в ней данных по другим странам. Важным преимуществом данной модели является также то, что данные по ней собирались вокруг трудовых ценностей, на которые ориентируются люди в процессе своей трудовой деятельности. Таким образом, с помощью этой модели имеется возможность интерпретировать полученные в ее рамках статистические данные в терминах деловой активности и управления трудовыми отношениями. Анкета трудовых ценностей состоит из 24 вопросов. Каждый пункт анкеты предлагают определить важность ценностей, связанных с трудовой деятельностью, по 6-балльной Ликертовой шкале, где 1 соответствует значению «совершенно не важно», а 6 – «очень важно».

Выборка. В социологическом опросе приняли участие 2 группы респондентов. К первой группе относятся 130 работников формального рынка труда в сфере общественного питания, а ко второй 112 работников, неофициально занятых в сфере торговли. Итого в нашем исследовании были получены 242 анкеты, годные к статистической обработке. Пол и возраст были включены как демографические переменные в анкетном опросе. Около 44 процентов опрошен-

ных – мужчины, большинство респондентов (53 процента) находится в возрастной группе 30–39 лет.

Статистические методы обработки результатов исследования. Статистическая обработка данных включала оценку нормальности распределения общей выборки и изучаемых групп с помощью методов дескриптивной статистики (непараметрического χ^2 (Chi-квадрат) теста). Для обработки данных использовались методы программы SPSS: t-критерий, корреляционный анализ по методу линейной корреляции Пирсона.

Для сравнения трудовых ценностей и выявления качественной характеристики формальной и неформальной занятости нами была сформулирована следующая рабочая гипотеза:

Гипотеза: Ценности трудовой деятельности представителей формального и неформального рынка труда, включенных в это исследование, будут отличаться друг от друга.

Чтобы понять различия в трудовых ценностях между изучаемыми, использовался статистический t-тест Стьюдента, используемый для сравнения средних двух выборок.

Результаты статистического анализа сравнения средних значений представлены в таблице 1, где можно увидеть, что имеются существенные различия в некоторых категориях трудовых ценностей между представителями формального и неформального рынка труда. Разница средних значений существенна на 0.01 и 0.05 уровнях.

Результаты

Исследование, проведенное автором данного раздела по методике Д. Элизура с целью идентификации трудовых ценностей казахстанских работников, установило, что все виды трудовых ценностей имеют высокую значимость для респондентов.

Результаты нашего исследования приведены в таблице 1, где дано процентное значение трудовых ценностей, которые были отмечены респондентами как «очень важно» и «важно».

В целом, казахстанские респонденты как формального, так и неформального рынка труда оценили высокую значимость всех трудовых ценностей. Наиболее предпочитаемые трудовые ценности у всех респондентов можно выделить следующим образом: познавательные ценности – «Интересная работа», «Содержательная работа», «Использовать знания и опыт в работе», «Ответственность»; эмоциональные ценности – «Хорошие отношения с коллегами», «Справедливый и заботливый начальник»; инструментальные ценности – «Размер заработной платы».

Таблица 1 – Уровень важности трудовых ценностей среди казахстанцев (в процентах)

Модальность результата	Ценности награда (Н) /ресурс (Р)	Важность трудовых ценностей (в %)	
		Работники формального рынка труда	Работники неформального рынка труда
ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ			
Карьерный рост **	Н	68	85
Видеть результаты своей работы	Н	88	90
Статус **	Н	80	65
Успех на работе	Р	85	88
Интересная работа	Р	91	90
Содержательная работа	Р	93	94
Иметь возможность развивать навыки и способности на работе**	Р	65	85
Использовать знания и опыт в работе	Р	93	90
Ответственность	Р	95	95
Быть полезным обществу	Р	89	92
Быть независимым на работе	Р	87	90
Работать в престижной организации**	Р	85	65
Быть и слыть профессионалом	Р	89	91
Иметь власть и вес на работе*	Р	87	93
ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ			
Быть хорошим работником*	Н	78	88
Хорошие отношения с коллегами	Р	96	95
Чувствовать себя ценным кадром	Р	88	85
Возможность знакомиться с разными людьми на работе*	Р	85	91
Справедливый и заботливый начальник	Р	93	91
ИНСТРУМЕНТАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ			
Размер заработной платы	Н	95	96
Различные поддержки, помимо заработной платы (служебная машина, обед, премии) **	Р	80	64
Гарантированное рабочее место**	Р	96	70
Удобное рабочее время**	Р	76	88
Физические условия на работе (освещение, тишина и т.д.)	Р	92	89
* Разница средних значений существенна на 0.05 уровне. ** Разница средних значений существенна на 0.01 уровне.			
Примечание – Составлено автором на основе социологического исследования			

Результаты статистического анализа t-тест Стьюдента, который сравнил средние значения трудовых ценностей формального и неформального рынка труда, выявил существенную разницу среди таких параметров, как: «Карьерный рост», «Статус», «Иметь возможность развивать навыки и способности на работе». Разница средних значений существенна на 0.05 и 0.01 уровнях отмечены «*» и «**» соответственно.

Заключение

Методика Д. Элизура, посвященная анализу структуры трудовых ценностей с помощью численных показателей, является одним из эффективных инструментов, позволяющих прогнозировать и анализировать трудовые отношения в современных условиях.

Согласно результатам данного исследования, следует обратить внимание на феномен социального подтверждения или легитимации неофициальной занятости в обществе, который имеет тесное отношение к набору убеждений и верований относительно обязательной формализации трудовых отношений на рынке труда. Опыт развитых западных стран показал, что уровень легитимации будет влиять на все аспекты формализации рынка труда. Таким образом, с помощью подхода социальной легитимации или морального утверждения низкий уровень неофициальной занятости в этих странах можно объяснить общей тенденцией культуры и различных институтов, благоп-

приятно влияющих на снижение неформального рынка труда и неофициальной занятости. Согласно результатам нашего исследования, отсутствие негативного восприятия неформальной занятости среди респондентов и ее оправдание представителями неформального рынка труда, возможно, указывают на причины этого явления нашей стране. Таким образом, можно сделать вывод о том, что устоявшиеся формы неофициальной занятости устраивают как работодателей, так и работников, а неформальные трудовые отношения являются на сегодняшний день неотъемлемой частью современного рынка труда. При этом очевидно, что неформальная занятость наносит социально-экономический ущерб государству. Наряду с этим, неформальная занятость приносит вред обществу, так как разрушает общепринятые нормы труда.

Данное исследование было мотивировано необходимостью определения этих социальных различий о механизме сокращения неофициальной занятости в свете теории социальной легитимации. Понимание социальных перспектив формализации трудовых отношений имеет важное значение для научной общественности, политиков, государственных и муниципальных органов. Соответственно, это исследование внесет определенный вклад в ограниченное количество литературы по социальной легитимации трудовых отношений на основе институциональной теории, и будет способствовать снижению уровня существующего разрыва между формальным и неформальным рынком труда в Казахстане.

Литература

- 1 Норт Д. Институты и экономический рост: Историческое введение // THESIS. – Т. 1993. – Вып. 2.
- 2 Weihrich H., Koontz H. Management. – New York: McGraw-Hill Book Company, 1993. – 256 p.
- 3 Super D.E. Manual: Work Values Inventory. – Boston: Houghton Mifflin, 1970. – 422 p.
- 4 Zutowski D.G. Psychological Influences on Vocational Development. – New-York: Houghton Mifflin, 1970. – 178 p.
- 5 Elizur D., Borg I., Hunt R. and Beck I.M. The Structure of Work Values A Cross Cultural Comparison // Journal of Organizational Behaviour. – 1991. – №7. – P.21–38.
- 6 Магун В.С. Трудовые ценности экономически активного населения восьми стран мира // Мы и они: Россия в сравнительной перспективе / под ред. В.А. Мау, А. Мордашева, Е.В.Турунцева. – М., 2005. – 289 с.
- 7 Дворецкая Г.В., Махварылов В.П. Экономика труда. – Киев: Виша школа, 1990. – 312 с.
- 8 Абдирайымова Г.С. Система ценностных ориентаций молодежи в современном казахстанском обществе: социологический анализ: дис. ... д-ра социол. наук: 22.00.04. – Алматы, 2006. – 298 с.
- 9 Нысамбаева Н.М. Ценностная ориентация казахской молодежи на индустриальный труд: автореф. дис. ... канд. социол. наук: 22.00.04. – Алматы, 1999. – 27 с.
- 10 Rokeach M. Beliefs, attitudes, and values. A theory of organization and change. – San Francisco: Jossey-Bass, Inc., 1968. – 214 p.
- 11 Schwartz S. H., Bardi A. Value hierarchies across cultures. Taking a Similarities Perspective // Journal of Cross-cultural Psychology. – 2001. – Vol. 32, № 3. – P. 268–290.
- 12 Schwartz S. H., Bardi A., Bianchi G. Value adaptation to the imposition and collapse of communist regimes East-Central Europe // Political psychology. Cultural and cross-cultural foundations / Ed. by S. A. Renshon, J. Duckitt. – London, 2000. – P. 217–237.

13 Schwartz S. H., Melech G., Lehmann A., Burgess S., Harris M., Owens V. Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement // *Journal of Cross-cultural Psychology*. – 2001. – Vol. 32, № 5. – P. 519–542.

14 Hofstede G. *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*. – USA: SAGE Publications, 2001. – 596 p

References

- 1 North D. *Institutions, and Economic Growth: A Historical Introduction* // THESIS. T. 1993, Vol. 2.
- 2 Wehrich H., Koontz H. *Management*. – New York: McGraw-Hill Book Company, 1993. – 256 r.
- 3 Super D.E. *Manual: Work Values Inventory*. – Boston: Houghton Mifflin, 1970. – 422 r.
- 4 Zutowski D.G. *Psychological Influences on Vocational Development*. – New-York: Houghton Mifflin, 1970. – 178 r.
- 5 Elizur D., Borg I., Hunt R. and Beck I.M. The Structure of Work Values A Cross Cultural Comparison // *Journal of Organizational Behaviour*. – 1991. – #7. – P.21–38.
- 6 Magun V.S. *Trudovyye tsennosti ekonomicheskii aktivnogo naseleniya vosmi stran mira* // *Myi i oni: Rossiya v sravnitel'noy perspektive* / Pod red. V.A. Mau, A. Mordasheva, E.V. Turuntseva. – M., 2005. – 289 s.
- 7 Dvoret'skaya G.V., Mahvanyilov V.P. *Ekonomika truda*. – Kiev: Visha shkola, 1990. – 312 p.
- 8 Abdirayyimova G.S. *Sistema tsennostnykh orientatsiy molodezhi v sovremennom kazahstanskom obschestve: sotsiologicheskii analiz: dis. ... d-ra sotsiol. nauk: 22.00.04*. – Almatyi, 2006. – 298 p.
- 9 Nyisambaeva N.M. *Tsennostnaya orientatsiya kazahskoy molodezhi na industrialnyy trud: avtoref. dis. ... kand. sotsiol. nauk: 22.00.04*. – Almaty, 1999. – 27 p.
- 10 Rokeach M. *Beliefs, attitudes, and values. A theory of organization and change*. – San Francisco: Jossey-Bass, Inc., 1968. – 214 p.
- 11 Schwartz S. H., Bardi A. Value hierarchies across cultures. Taking a Similarities Perspective // *Journal of Cross-cultural Psychology*. – 2001. – Vol. 32, № 3. – P. 268–290.
- 12 Schwartz S. H., Bardi A., Bianchi G. Value adaptation to the imposition and collapse of communist regimes East-Central Europe // *Political psychology. Cultural and cross-cultural foundations* / Ed. by S. A. Renshon, J. Duckitt. – London, 2000. – P.217–237.
- 13 Schwartz S. H., Melech G., Lehmann A., Burgess S., Harris M., Owens V. Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement // *Journal of Cross-cultural Psychology*. – 2001. – Vol. 32, № 5. – P. 519–542.
- 14 Hofstede G. *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*. – USA: SAGE Publications, 2001. – 596 p

Сабилова Р.К., Кужиев Б.С.,
Мукашева А.Д.

**Заманауи қоғамда жастар
арасындағы жұмыссыздықты
шешу жолдары**

Мақалада еліміздің қалаларындағы жастардың әлеуметтік-экономикалық мәселелері айтылады. Жастар арасындағы жұмыссыздық, еңбекпен қамту мәселелері бойынша статистикалық деректер кеңінен сараланған. Жастар арасындағы жұмыссыздықтың негізгі себептері анықталған: жұмыс жасау тәжірибесінің жоқтығы, төмен жалақы, төмен бәсекеге қабілеттілік, тұрғылықты жерлерінде жұмыс орындарының болмауы. Қазақстан студенттер саны жағынан әлемдік көшбасшы қатарында болғанымен, кәсіби дипломдары бар жас азаматтар мамандығы бойынша талап етілмейді немесе олар ұзақ мерзімде басқа бағытта жұмыс жасағысы келмейтіндігінен жұмыссыздық қатарында.

Жұмыспен қамту мәселелерін тиімді шешу үшін бірқатар шаралар қабылдау, соның ішінде заңнамалық тұрғыда ұсыныстар берілді. Атап айтқанда жұмыс берушілер, жұмыспен қамту органдары мен оқу орындары арасындағы өзара қарым-қатынастардың бірыңғай жүйесін жасақтау қажеттілігі ұсынылады.

Сонымен қатар жастардың әлеуметтік-экономикалық мәртебесін жақсарту бағытында қолға алынған мемлекеттік шаралар қамтылып отыр. Жүргізілген зерттеудің негізінде қала жастарын келешекте әлеуметтік-экономикалық жағынан бейімдеу мәселесінде мемлекеттік жастар саясатын жетілдіру бойынша ұсыныстар беріледі.

Түйін сөздер: еңбек нарығы, жастар жұмыссыздығы, жұмысқа орналасу, жұмыспен қамту, экономикалық белсенді халық, жұмыссыздық деңгейі, мемлекеттің жұмыспен қамту саясаты.

Sabirova R.K., Kuzhiev B.S.,
Mukasheva A.D.

**Solutions to the problems of
unemployment among young
people in today's society**

The article deals with the social-economic problems of urban youth in our country. It is analyzed the statistics of youth unemployment.

The basic causes of unemployment among young people: lack of work experience, low wages, low konkurentoposobnost, the lack of jobs in the places of residence. We consider that Kazakhstan is among the world leaders in the number of students, confronted with a new problem, as the unemployment molo – dyh citizens with the presence of a professional diploma, who are not in demand in the specialty and do not want to work in other areas in the long term. It proposed to effectively address issues of employment need to take a number of measures, including legislative measures. In particular, it is necessary to develop a uniform system of interactions between employers, employment agencies and educational institutions.

The author also considered the government measures to improve the social-economic status of young people. There are recommendations on improving givenstate program on social ekonomik adaptation of youth in the cities.

Key words: labour-market, unemployment of young people, employment, employment, economic active naseleniyagosudarstvo, unemployment rate, policy of employment of population.

Сабилова Р.К., Кужиев Б.С.,
Мукашева А.Д.

**Пути решения проблем
безработицы среди молодежи
в современном обществе**

В статье рассмотрены социально-экономические проблемы молодежи городов нашей страны. Проанализированы статистические данные безработицы среди молодежи, проблемы занятости. Выявлены основные причины безработицы среди молодежи: отсутствие опыта работы, низкая заработная плата, низкая конкурентопособность, отсутствие рабочих мест в местах проживания. Рассмотрено, что Казахстан, находясь в числе мировых лидеров по количеству студентов, столкнулся с такой новой проблемой, как безработица среди молодых граждан с наличием профессионального диплома, которые не востребованы по специальности и не желают работать в других направлениях в долгосрочном периоде.

Предложено для эффективного решения вопросов трудоустройства принять ряд мер, в том числе законодательного характера. В частности, нужно разработать единую систему взаимодействий между работодателями, органами занятости и учебными заведениями. А Проанализированы принятые государственные мероприятия по улучшению социально-экономических статусов молодежи. Были предложены рекомендации по совершенствованию государственной программы социально-экономической адаптации молодежи города.

Ключевые слова: рынок труда, безработица молодежи, трудоустройство, занятость, экономически активное население, государство, уровень безработицы, политика занятости населения.

ЗАМАНАУИ ҚОҒАМДА ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ЖҰМЫССЫЗДЫҚТЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Кіріспе

Жастар – қоғам болашағы. Қазақстан экономикасының қазіргі, яғни өмір сүру сапасының төмендеуі, жастар денсаулығының сыр беруі, жастар арасындағы қылмыстың көбеюі, жастардың жеке тұлға ретінде қалыптасуы мен дамуына кедергілердің болуы, жанұяда айырылысу деңгейінің артуы, туу көрсеткішінің азаюы жағдайында өмірге енді қадам басқан жас буынға қатысты мемлекеттік саясаттың жүзеге асырылуының белсенділігі талап етіліп отыр. Жастар арасындағы жұмыссыздық заманауи қоғам үшін кез келген адамға әр жақты әсер ететін әлеуметтік-экономикалық мәселелердің бірі болып табылады. Жұмыссыздық деңгейі кедейшілік деңгейін арттырып қана қоймайды, сонымен қатар психологиялық соққы болып есептеледі. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясында және тағы басқа стратегиялық құжаттарында жастар саясатының негізгі ерекшеліктері мен олардан күтілетін нәтижелер аталған, сондай-ақ дамып келе жатқан Қазақстанның базалық ресурсы ретінде жастарға үлкен сенім мен жауапкершілік арттырылады. Жастарға арттырылған сенім мен үміт туралы «Мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасында» жақсы айтылған. Бұл құжатта: «...жастар – келешегіміздің негізі ретінде өз білімімен, жасампаз еңбегімен және күш-жігерімен өз болашағын құрудың жаңа мүмкіндіктерін алу қажет. Ол ХХІ ғасырда Жаңа Қазақстанның – дамыған, бәсекеге қабілетті және әлемдегі сыйлы мемлекетті қалыптастыруды белсенді жалғастыруы қажет» делінген [1].

Сондықтан да жастар арасындағы жұмыссыздық мәселесі көптеген пікірталастар мен зерттеу жұмыстарының зерттеу заты болып табылады. Еңбек нарығындағы жастардың жағдайын талдау қажеттілігі екі фактормен анықталады. Біріншісі, Қазақстанның еңбекке қабілетті тұрғындарының үштен бір бөлігін жастар құраса, екіншіден болашақ жастардың әрекетіне байланысты болып отыр.

Эксперименталды бөлім

Жастар арасындағы жұмыссыздық мәселесі отандық авторлардың жұмыстарымен қатар, ресейлік В.М. Власова (V.M. Vlasova),

Е.В. Неборский (E.V. Neborskiy) секілді авторлардың еңбектерінде кеңінен қарастырылған. Сонымен қатар Елбасының «Қазақстан 2020: болашаққа жол» Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасында да мәселені шешудің жоспарлары анықталған.

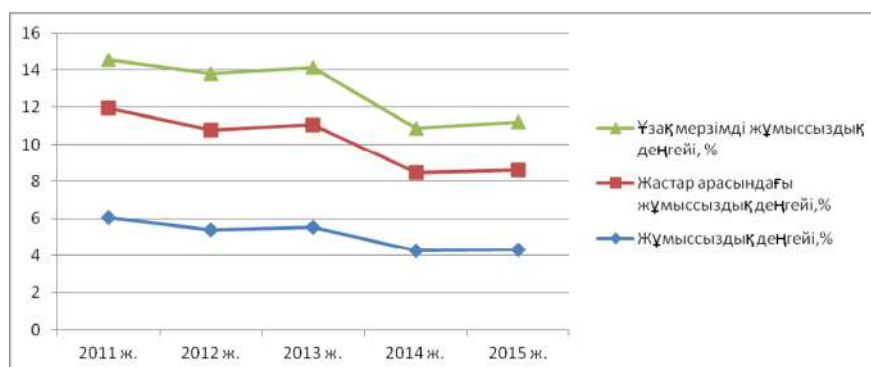
Зерттеудің әдістемелік негізі ретінде жалпы ғылыми, яғни талдау, жіктеу әдістерімен қатар, статистикалық талдау әдістері де қолданылды.

Нәтижелер және талқылау

Республикамызда әлеуметтік маңызы бар мәселе жұмыссыздықпен қатар өзгермелі нарық талаптарына жауап беретін білікті кадрлардың жетіспеушілігі де орын алып отыр. Жастардың белсенді және білімді бөлігі оқу орындарын аяқтаған соң жұмыссыздық статусына ие болады. Бүгінгі күнде жұмыспен қамту орталығына тіркелген жұмыссыздардың әрбір үшіншісі жоғары және орта кәсіби білімі бар жастар.

Заманауи нарық жағдайында кәсіпорын немесе басқа да ұйымдар басшылары бәсеке-нің жоғары деңгейін есепке ала отырып, уақыт және қаржы шығынын еңбек өтілі жоқ жас мамандарға жұмсағысы келмейді. Олар жұмысқа еңбек өтілі 3 жылдан жоғары, теориялық білімін тәжірибеге қолдана алатын, мақсатқа бағытталған шешім қабылдай алатын білікті мамандарды алғысы келеді. Сондықтан да тек жоғары білімнің болуы жұмысқа орналасуға кепіл бермейді. Ал Қазақстан Республикасы бойынша жалпы ұйымдар мен мекемелердің жалпы санының 16% ғана еңбек өтілінсіз жұмысқа алады екен. Сондықтан да жастардың жұмысқа мамандық бойынша орналасуын арттыру үшін дамыған елдер тәжірибесімен бөлісу қажет.

2014 жылы 47331 түлек жұмысқа орналасса, бұл көрсеткіш жалпы жұмысқа орналасқандардың 2,6% ғана құрайды. Ал 2015 жылы 1472000 түлектің тек шамамен 3% ғана жұмысқа орналасқан (1-сурет).

1-сурет – Жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі

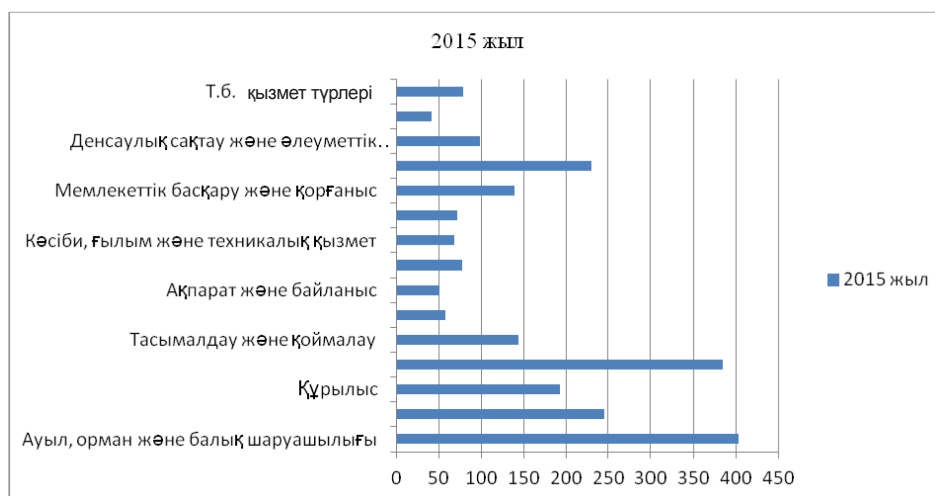
Кешегі ЖОО-ны бітірген түлектердің орта есеппен алғанда 19% -ы білім, денсаулық сақтау, қаржылық және сақтандыру қызметі, ақпарат және әкімшілік және қосымша қызмет аяларында жұмыспен қамтылған. Ең жоғары көрсеткіштер ауыл, орман және балық шаруашылығы, өнеркәсіп, оның ішінде өңдеу өнеркәсібі, білім беру салалары бойынша көрсетіп отыр (2-сурет).

Еңбек өтілінің болмауынан көптеген жастар қаржы керек болғандықтан басқа мамандық бойынша жұмыс жасауларына тура келеді. Мысалы, Атырау облысы бойынша ЖОО-ны бітіруші түлектердің 60% жұмыспен қамтылғанымен, оның 45% мамандығы бойынша жұмыс таба алмайды.

Қазақстандағы жастар арасындағы жұмыссыздықтың себептері:

- ЖОО-да алынған біліміне сәйкес бітіруші түлектерді жұмысқа орналастыру жүйесінің ұйымдастырылмауы;
- еңбек нарығына қажетті мамандар мен ЖОО-да оқытылатын мамандықтардың сәйкес келмеуі;
- жастардың білім деңгейінің бәсекегеқабилеттілігі деңгейінің төмен болуы және жас мамандарды жұмысқа алғанда жұмыс берушілердің тәуекелділікке баруы;
- жұмыс берушілердің еңбек өтілінсіз жұмысқа алмауы;
- жастардың еңбекақыға қоятын талаптарының жоғары болуы;

– жас мамандарды жұмысқа орналастыру бойынша еңбекпен қамтамасыз ету қызметінің қажетті бағдарламалық және қаржылық қамтамасыз етілмеуі.

2-сурет – Экономикалық қызмет түрлері бойынша жұмыспен қамтылғандар саны, мың адам

Сондықтан да жастардың біліктілігінің деңгейіне сәйкес келетін жұмыс түрлерін таңдауда тиімді шарттарды қалыптастыруға бағытталған шараларды жасақтау қажет. Осы бағытта мем-

лекетіміз қарқынды жұмыстарды атқарып келеді. Ресми түрде статистикалық мәліметтерге сүйенетін болсақ, келесі көрсеткіштерді алуға болады (1-кесте).

1-кесте – ҚР бойынша еңбек нарығындағы жастар саны

№	Көрсеткіштер	2013 жыл	2014 жыл	2015 жыл
1	Экономикалық белсенді халық, мың адам	2392,3	2445,0	2420,3
2	Жұмыспен қамтылғандар саны, мың адам	2259,6	2341,1	2316,4
3	Жалдамалы жұмысшылар, мың адам	1534,7	1673,8	1734,8
4	Өзбетінше жұмыс жасайтын қызметкерлер, мың адам	722,1	667,3	581,6
5	Жұмыссыздар, мың адам	132,7	103,9	108,7
6	Жастар жұмыссыздығының деңгейі, %	5,5	4,2	4,3
7	Ұзақ мерзімді жұмыссыздық деңгейі, %	3,1	2,4	2,6
8	Экономикалық тұрғыдан енжар (әрекетсіз) халық, мың адам	1565,1	1460,5	1446,3

ҚР Статистика Агенттігінің интернет материалдары [2].

Бұл кестеден көргеніміздей, жұмыспен қамтылғандар саны жылдан жылға артып отырған. Жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі 2014 жылы 1,3-ке төмендесе, 2015 жылы 0,2-ге артқан.

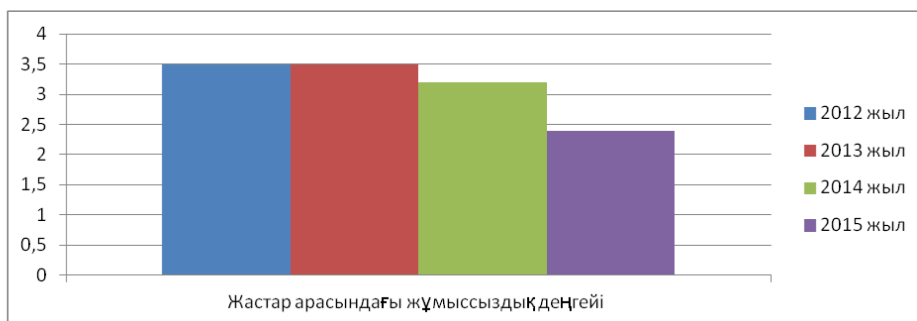
Жастар саясатының «Қазақстан жастары», «Жастар саясатының 2003-2004 жылдарға ар-

налған бағдарламасы», «Жастар саясатының 2005-2007 жылдарға арналған бағдарламасы» салалық бағдарламалары, сонымен қатар «Қазақстан Республикасында азаматтарды патриоттық тәрбиелеудің 2006-2008 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» іске асырылды.

Елімізде «Жасыл ел», «Дипломмен ауылға», «Жастар практикасы», «Жастардың кадрлық резервтері», «Мемлекеттік қызмет мектебі», «Жастар Отанға!» және тағы басқа ірі жобалар іске асырылуда. «Жас отбасы» категориясы үшін тұрғын үй алуға, оның ішінде «Қол жетімді баспана – 2020» бағдарламасы аясында жағдай жасалуда (2014 жылдан бастап 3000 пәтер 2020 жылға дейін).

Жас кәсіпкерлерге қолдау көрсететін «Іске сәт!» жастардың санасында еңбек құндылықтарын арттыру бойынша «Еңбекқор», табысты жас қазақстандықтың бейнесін танымал ететін «Отандастар», салауатты өмір салтын жастар арасында танымал ету үшін «Алға, Қазақстан!»,

жастар ортасында ғылымның мәртебесін көтеру және оларды инновациялық жобаларды әзірлеуге тарту үшін «ҚарқынKZ» жобалары іске қосылды (3). Қазақстан Республикасында жыл сайын еңбек нарығы мектеп және ЖОО-ны бітіруші түлектер қатарымен толығып отырады. Мектеп бітіруші түлектердің бір бөлігі жұмысқа орналасса, ал бір бөлігі ЖОО-ға түседі. Дипломдарын алған соң жалақысы жоғары жұмыс іздейді. Сондықтанда мемлекеттік бағдарламалардың қызметін жалақысы төмен болғандықтан қолданғысы келмейді. Статистика мәліметтеріне сәйкес жұмыссыз жастардың 20 пайызы жеке кәсібін ашуға қабілетті болғанымен, тек 5 пайызы ғана нақты шешім қабылдайды.

3-сурет – Жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі (Атырау облысы бойынша)

Ал Атырау облысы бойынша жұмыссыздық деңгейі 2012 жылмен салыстырғанда 1,1 пайызға кеміген (3-сурет). Бұл мемлекет тарапынан жасалып жатқан шаралардың нәтиже бергендігін көрсетеді. Дегенмен де нәтиже төмен көрсеткіш болып отыр. Сондықтан да келесі бағыттар бойынша жасалатын жұмыстарды жандандыру қажет:

- жастардың әлеуметтік-экономикалық бейімділігін арттыратын мәнді шараларға мемлекет тарапынан қолдау көрсетілуі тиіс;

- жұмыспен қамту мәселелеріне қатысты зерттеу жұмыстарын жүргізу;

- барлық өңірлерде жастарға арналған толыққанды ақпараттық, әлеуметтік қызметтерді қалыптастыруға бағытталған қызмет түріне негізделген барлық деңгейдегі әкімшіліктердің жастармен жұмыс құрылымын дамыту;

- кәсіби білім беру мекемелерінің түлектердің жұмыспен қамтылуына атсалысуы және оларды еңбек нарығына бейімдеу;

- жас мамандарға кәсіби және әлеуметтік дамыту жағдайларын жасау және еңбек нарығындағы әлеуметтік кедергілерді жою;

- бизнесті жүргізудің әртүрлі салаларындағы дағдыларды игеруге бағытталған жас кәсіпкерлерге білім беру бағдарламасын жасақтау;

- жас кәсіпкерлерді қолдау үшін жеңілдетілген несие механизмін ұйымдастыру;

- жұмыс берушілер, жұмыспен қамту органдары мен оқу орындары арасындағы өзара қарым-қатынастардың бірыңғай жүйесін жасақтау.

Еңбек нарығында кедергілерді жою үшін әлеуметтік бейімделудің әртүрлі бағдарламасын жасақтау қажет. Жастарды үнемі еңбек нарығындағы жағдайлармен қамтамасыз ету қажет. Еңбек нарығындағы ақпараттарды жастарға ұсынудың бір жолы мамандықтар туралы видеофильмдер дайындау қажет. Сонымен қатар жастарға нарықта қажетті кәсіби дағдылардың мазмұнын әлеуметтік желілерге үнемі жіберіп отыру қажет. Жұмыспен қамту орталығы ЖОО-мен байланыса отырып, келесілерді анықтау қажет: еңбек нарығына қажеттіліктерді болжау, студенттермен белсенді жұмыс атқару, еңбек нарығының нақты жағдайы туралы толық мәлімет алу. ЖОО-ғы жұмыспен қамту орталығымен,

жұмыс берушілермен, жастар саясаты орталығымен үнемі байланыста болу қажет.

Жастар арасында жұмыссыздық мәселесін шешуде шет елдердің тәжірибесін де қолдануға болады.

Швецияда мемлекеттік оқу орындарында орта және жоғары білім тегін беріледі. Бұған қоса Швецияда тұрғын үй мен оқу әдебиеттеріне берілетін стипендиядан басқа қосымша несие алуға болады. Бұл несиелер студент оқуын бітіріп, жұмысқа тұрғаннан кейін жалақысының 4% көлемінде сол қарызды қайтаруға аударылып тұрады. Швецияда жұмысқа орналасу және кәсіптік қайта даярлау мәселесі жергілікті еңбек нарығының ерекшеліктері мен бизнестің кадрлық тапсырыстары ескеріліп, жергілікті деңгейде шешіледі. Швецияда жастар істері және саясаты бойынша арнайы министрлік жоқ, сондықтан сала бойынша іс-шаралар түрліше министрліктер, ведомстволар және қоғамдық ұйымдар арқылы жүзеге асырылады.

Екіншіден, білімнің сапасы мен жетімділігі дұрыс әлеуметтендірілудің маңызды факторы ретінде орта мектепті бітіргеннен кейін жоғары білім беру теориялық тұрғыда Швецияның жастар саясатының басты бағыттарының бірі болып табылады [3].

Батыс Еуропаның кейбір мемлекеттерінде жалпы еңбек ресурстары мен жұмыспен қамтуды реттеудің бағыттарына толығырақ тоқталайық.

Швецияда жұмыспен қамтудың белсенді саясаты келесі мақсаттарға ие:

1) Жұмыс күшінің қоғамдық өндіріске қатысудың жоғары деңгейіне жету. Бұл мақсатқа жету қажет, себебі тек жеке өзін қамтамасыз етуге негіз құрып, көпшіліктің барлығы да өндіріске өзінің үлесін қосқан кезде ғана, әл-ауқатқа жету мүмкін.

2) Толық жұмыспен қамтылу. Швецияда ол еңбек нарығы саясатының негізін қалаушы мақсаты болып табылады. Еңбек ресурсынан уақытша ығыстырылған адамдар немесе жұмысты немесе оны орындау үшін қажетті білім алуы тиіс, бірақ ақшалай көмек емес деп саналады. Бұл салада, ұзақ мерзімді келешек тұрғысынан қарағанда, экономикалық негізделген шараларға артықшылық беріледі. Швецияда толық жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуге үш жүйе тартылған: тұрақты (қалыпты) қайта даярлау жүйесі, қоғамдық жұмыстарды ұйымдастыру жүйесі және швециялық ерекше жаңа енгізілім болып табылатын жастар тәжірибесінің жүйесі.

3) Жоғары құзырлылық және жеке тұлғаның даму мүмкіндігі. Швецияда құзырет мәселелері

бәсекелестік күрестегі жетістікке жетуде шешуші роль атқарады. Сондықтан ондағы ең басты мәселе – жақсы жұмыс істейтін, мектеп білімінің және жоғары дамыған жоғары білім мен ғылымның жүйелері болуы тиіс.

4) Барлық өңірлерде маңызды және бәсекеге қабілетті жұмыс орындарын құру.

АҚШ пен Швеция елдеріндегі еңбек нарығындағы жағдайларды салыстыра қарастырсақ, Швецияда АҚШ-қа қарағанда еңбек нарығы саясатының бағдарламасына жұмсалған шығындар үш еседен жоғары болғанымен, халықты жұмыссыздықтан қорғаудың белсенді шараларына жұмсалғаны екі есе – 70%. Швецияға қарағанда АҚШ-та жұмыспен қамтылғандар саны төмен, тек жас тобы ішінен 16-дан 19 жас аралығындағы жастардың жұмысқа қамтылуы Швеция және басқа елдерге қарағанда жоғары. Оның себебі, АҚШ-та мектептің жоғары сынып оқушылары мен студенттердің ішінде жұмыс жасайтындардың саны көп.

Швецияда еңбек нарығы тиімділігінің жоғары деңгейі басқа елдердегі дұрыс қойылған кәсіби бағдар және кәсіби оқытумен анықталады [4].

Қорытынды

Тұрақты қаржыландырылмағандықтан жастар арасындағы жұмыссыздықты жою бағытындағы жұмыстар қажетті деңгейде жүргізілмей отыр. Жас мамандарды ұзақ мерзімді жұмыспен қамтамасыз ету үшін жұмыспен қамту орталығының кеңес берушілерімен, білім беру мекемелерімен, жұмыс берушілермен үнемі байланыста болу қажет. Осы тараптардың әрқайсысы жас мамандардың өмірлік мүдделерінің қалыптасуына атсалысу қажет.

Жастар арасындағы жұмыссыздықтың негізгі себептері анықталды: жұмыс жасау тәжірибесінің жоқтығы, төмен жалақы, төмен бәсекеге қабілеттілік, тұрғылықты жерлерінде жұмыс орындарының болмауы. Қазақстан студенттер саны жағынан әлемдік көшбасшы қатарында болғанымен, кәсіби дипломдары бар жас азаматтар мамандығы бойынша талап етілмейді немесе олар ұзақ мерзімде басқа бағытта жұмыс жасағысы келмейтіндігінен жұмыссыздық қатарында.

Жұмыспен қамту мәселелерін тиімді шешу үшін бірқатар шаралар қабылдау, соның ішінде заңнамалық тұрғыда қабылдану керек. Атап айтқанда жұмыс берушілер, жұмыспен қамту органдары мен оқу орындары арасындағы өзара қарым-қатынастардың бірыңғай жүйесін жасақтау қажет деп ойлаймыз.

Әдебиеттер

- 1 «Қазақстан 2020: болашаққа жол» Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасы /<http://adilet.zan.kz/kaz/docs>
- 2 ҚР Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің материалдары/ ҚР Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми сайт
- 3 Власова В.М. Стабилизация занятости в условиях рынка. – М.: Экономист, 2004. – 301 с.
- 4 Неборский Е.В. Модели интеграции образования, науки и бизнеса в университетах США, Европы и Японии //Проблемы современного образования. – 2011. – №1. – 48-59 с.

References

- 1 «Kazakhstan 2020: bolashakka zhol» Kazakhstan Respublikasy memlekettik zhastar sayasatynyn 2020 zhyлга deyingi tu-zhyrymdamasy /<http://adilet.zan.kz/kaz/docs>
- 2 KR Ul'tyк ekonomika ministrliги Statistika komitetinin materialdary / KR Ul'tyк ekonomika ministrliги Statistika komitetinin resmi сайт
- 3 Vlasova V . M Stabilizatsia zanyatosti v usloviyah rynka – M: Economist, 2004.-301 s.
- 4 Neborskiy E.V. «Modeli integratsiy obrazovaniya, nauki i biznesa v universitetakh SShA, Evropy i Yaponii»// Problemy sovremennogo obrazovaniya. 2011.- №1.-48-59s.

Mukhtarova K.S.,
Zhidebekkyzy A.

**Commercialization of green
technology projects in
Kazakhstan: key factors and
barriers**

Мұхтарова Қ.С.,
Жидебекқызы А.

**Жасыл технологиялар
жобаларын коммерция-
ландыру: кілтті факторлар
мен кедергілер**

Мухтарова К.С.,
Жидебекқызы А.

**Коммерциализация проектов
по зеленым технологиям:
ключевые факторы и барьеры**

Green technologies are essential tools to ensure sustainable development of the economy. The transition to a green economy requires changes in existing governance approaches, institutions, and markets. One of the important indicators is a successful implementation of research results in green technologies. In this regard, the author analyzed green technology projects in Kazakhstan in terms of commercialization. Research objectives are to patent analysis of projects and to identify key factors and barriers that affect the successful commercialization of technologies based on the respondents' opinions. Interviews with representatives of 14 green technology projects and 9 experts were conducted and analyzed. In the result of total 23 interviews factors and barriers affecting the commercialization of green technologies in Kazakhstan were identified. The overwhelming majority of experts emphasized the importance of financial, infrastructural, technological and personnel factors. It is necessary to take into account all mentioned factors and develop complex measures to overcome barriers. That would be basis for successful of transition from "brown" to green economy.

Key words: commercialization, green technology, research results, innovation management, sustainable development.

Жасыл технологиялар ел экономикасының тұрақты дамуының бірден-бір маңызды құралдарының бірі болып табылады. Жасыл экономикаға өту жолында қазіргі нарықтар, институттар мен басқару тәсілдерінде өзгеріс қажет. Маңызды көрсеткіштердің бірі – жасыл технологиялар саласындағы ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелерін қолданысқа енгізу. Осыған орай, авторлар мақалада Қазақстандағы жасыл технологиялар бойынша жобаларды коммерцияландыру тұрғысынан саралаған. Зерттеу міндеттері жобаларды патенттік талдау және сәтті коммерцияландыруға әсер ететін факторлар мен кедергілерді анықтау болып табылады. Зерттеу барысында 14 ғылыми-зерттеу жобасының жетекшілері мен 9 сарапшыдан эксперттік интервью алынды. Жалпы саны 23 сұхбаттың нәтижесінде Қазақстандағы жасыл технологиялар саласындағы өнертабыстар мен патенттерді коммерцияландыруға кедергі болатын факторлар анықталды. Сарапшылардың басым бөлігі қаржылық, инфрақұрылымдық, технологиялық, кадрлық факторлардың маңыздылығын атап өтті. Аталған факторлардың барлығын ескере отырып, кедергілерді жою үшін кешенді шаралар құру қажет. Бұл «қоңыр» экономикадан жасыл экономикаға өту негізі болады.

Түйін сөздер: коммерцияландыру, жасыл технологиялар, ғылыми зерттеу нәтижелері, инновациялық менеджмент, тұрақты даму.

Зеленые технологии являются важнейшими инструментами обеспечения устойчивого развития экономики. Переход к зеленой экономике требует изменения существующих подходов в управлении, институтах и рынках. Одним из важнейших показателей является успешное применение результатов НИР по зеленым технологиям. В этой связи, авторами проанализированы проекты по зеленым технологиям в плане коммерциализации. Задачи исследования заключаются в проведении патентного анализа по проектам, а также определении ключевых факторов и барьеров для успешной коммерциализации зеленых технологий на основе экспертного опроса. Было проведено экспертное интервью с представителями 14 проектов по зеленым технологиям и 9 экспертами в данной области. По результатам интервью был выявлен и классифицирован ряд факторов и барьеров, влияющих на коммерциализацию патентов и изобретений по зеленым технологиям. Большинство экспертов подчеркнули важность финансовых, инфраструктурных, технологических и кадровых барьеров. Необходимо выработать комплексные меры по их преодолению с учетом выявленных факторов. Это послужит основой перехода из «коричневой» экономики к зеленой.

Ключевые слова: коммерциализация, зеленые технологии, результаты научных исследований, инновационный менеджмент, устойчивое развитие.

COMMERCIALIZATION OF GREEN TECHNOLOGY PROJECTS IN KAZAKHSTAN: KEY FACTORS AND BARRIERS

Introduction

Today the task of ensuring the sustainable development of human civilization is being viewed as the guiding principle of the life of the economy and of the society in general. Sustainable development is considered to be a development which "... satisfies our current needs without jeopardizing the capability of generations to come to satisfy their own future needs [1]. In a most general sense, the solution of this task is linked to the shaping of "a new model of green economy" [2].

Researchers focus their interests on the commercialization of new green technologies that will substantially improve social welfare and ensure process of transition to green economy.

The OECD has defined green growth as follows: "Green growth is about fostering economic growth and development while ensuring that the natural assets continue to provide the resources and environmental services on which our well-being relies. To do this, it must catalyze investment and innovation which will underpin sustained growth and give rise to new economic opportunities" [3]. The Earth Summit Rio 1992 provided the vision and important pieces of the multilateral machinery to achieve a sustainable future.

Literature review

Nevertheless, many authors around the world, such as environmentalists, scientists, politicians, economists have made a huge contribution in attempting to create a more sustainable future.

For example, A. Leopold published his well-known book in 1949, wherein the main message is that the land is not there to serve us, but that we need to live in community with the land [4]. P.L. Ehrlich states that population growth and environmental deterioration are inextricably linked, and proposes four action items to address the crisis [5]. He also accentuated that gargantuan efforts are necessary to increase food production and feed all human-being. R.Buckminster Fuller argues that shortsightedness and siloed thinking are the main causes of impending ecological crisis [6]. His book is a remarkable for its overall message as for its elaboration of concepts that were ahead of their time. Also, he suggested considering the planet as a

closed system, using a metaphor “Spaceship Earth” to indicate it, so there is no “away”. In 1972, Meadows D.H. and other authors published a commissioned report to the Club of Rome, which is known as a book “The limits to growth”. Their book was revolutionary, and reports 13 scenarios for the future based on a computer simulation model developed at MIT [7]. Despite variations, all of them produce a sobering conclusion, namely that “the behavior mode of the system is clearly that of overshoot and collapse. Authors claim that growth trends in world population, industrialization, pollution, food production and resource depletion suggest that biophysical limits will be reached sometime within the next 100 years.

One of the turning points in the sustainable development is the publication of The Brundtland report, also known as “Our common future”. This report introduces the three fundamental components of sustainability – environment, economy and society – and highlights what is needed in each area to achieve sustainable development [8]. It makes it clear that we cannot achieve success in one of these areas at the expense of areas. Being considered one of the first comprehensive assessments of both the social, environmental and economic problems facing the world, one should admit that the UN Conference in Environment and Development held in Rio de Janeiro in 1992 was a direct outcome of this Brundtland Report. Doubtless, Kazakhstan has a distinct understanding of the state management assuming that promotion of the green economy is the main way and the only one in maintaining a sustainable development.

President of Kazakhstan N.A. Nazarbayev in the message “Strategy” Kazakhstan-2050”: new political course of established state” indicates 10 global challenges that the twenty-first century poses to hu-

manity, as well as measures taken in Kazakhstan to address them. In addition, he instructed the Government to revise the legislation on copyright and patents, as well as an analysis of all previously issued patents and registered copyrights for possible commercialization.

Research methodology

This paper aims to consider the commercialization issues of green technologies in Kazakhstan as a main tool of establishing sustainable economy. In this research, 14 projects were selected out of 43 potentially successful projects and 9 experts were invited from this field. As a result, 23 interviews with experts in the area of green technology were conducted and analyzed.

Research objectives are to determine availability of patents in projects and to identify key factors and barriers that affect the successful commercialization of technologies based on the respondents’ opinions.

Questions for the representatives of the projects were based on a literature review and pilot interview. It is important to distinguish main research question and subsidiary questions according to methodology of qualitative research [9]. All experts were interviewed on condition of anonymity. Interviews were conducted by the method of story-telling, where the researcher asked basic questions to guide conversation in the right direction, subsequently the story of an expert based on his personal experience and deep knowledge [10], [11].

A great experience and professionalism of the experts revealed several hidden factors and the specific problems of green technologies. For the clarity of selection Figure 1 and Figure 2 presents the segmentation of respondents.

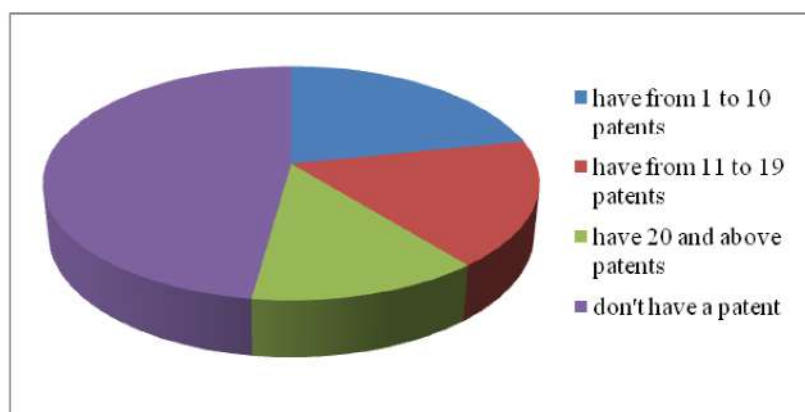

Figure 1 – Segmentation of experts on the number of patents

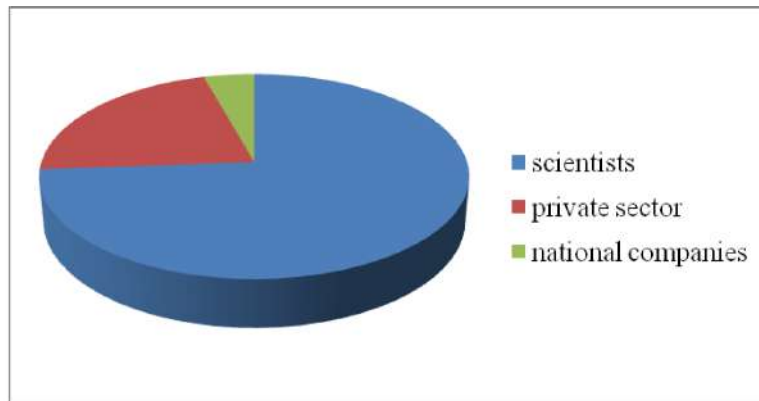

Figure 2 – Segmentation of experts

Research results and discussion

Analysis of inventive activity is traditionally held with the study of statistical data on the availability of patents and other protective documents. However, the existence of a patent does not guarantee its use. Unfortunately, the low level of commercialization of domestic developments proves this theory. Therefore, it is important to understand the commercialization process from the inside, to find out the reasons for the

low level of implementation of university research, to take into account the opinion of scientists and immediately take the necessary measures.

Conducted expert interviews have allowed to reveal some factors that were noted during the preliminary literature review. As a result, we have selected the most significant factors and important barriers that affect the successful commercialization of green technologies in Kazakhstan (Table 1).

Table 1 – Factors and barriers affecting the commercialization of green technologies in Kazakhstan

Factors	Description
Financial	<ol style="list-style-type: none"> 1. Lack of funding of R & D phase of the project 2. Lack of funding for clinical research, field testing, or production of the industrial design 3. The high cost of the necessary technology 4. Lack of scientific capital to start their own production 5. Low wages of scientists
Infrastructure / Technical	<ol style="list-style-type: none"> 1. Insufficient development of domestic production, which could be applied for green technology 2. Lack of development of the material-technical base for advanced research 3. Poor communication with the industry, making it difficult to conduct tests of the invention and its further advancement on the market 4. Priority use of ready-made foreign technology
Legislative	<ol style="list-style-type: none"> 1. Lack of incentives for the introduction of new green technologies in the industry. Payment of the fine for causing harm to the environment is much cheaper than the introduction of green technology into production. 2. Lack of incentives for cooperation with domestic research institutes to long-term research projects 3. Lack of intellectual property protection
Personnel	<ol style="list-style-type: none"> 1. The deficit of professional staff in the field of innovation management 2. Deficit of highly skilled economists and managers, their isolation from the production 3. Deficiency of lawyers in the field of intellectual rights, including international qualifications 3. Poor communication between scientists and government officials due to the lack of expertise of specialists in the management of commercialization
Socio-cultural	<ol style="list-style-type: none"> 1. Low demand for green technology in the domestic market 2. Lack of awareness about the relevance of the use of green technology, low environmental awareness 3. The low purchasing power of the population

Table 1 continuation

Personal	<ol style="list-style-type: none"> 1. The scientist is an inventor, but not a seller. The reluctance of scientists to engage in self-promotion and commercialization of the invention. 2. Weak market research, resulting in the first scientist comes up with an invention, and then looking for a buyer. 3. Reluctance to risk and not to disclose information on the intellectual property
Others	<ol style="list-style-type: none"> 1. The presence of a rich hydrocarbon reserves in the country, which reduces the profitability of renewable energy 2. Bureaucratic obstacles 3. Low effectiveness visit thematic exhibitions 4. High competition from foreign suppliers
Note – Compiled by the author on the basis of research	

56% of respondents noted the importance of the financial problem. It is known that the universities are mainly carried out research works, but to commercialization of the product, it must pass the R & D stage, the production of industrial design, testing and field studies, the creation of the final product / technology, the search for investors, start-up of production, marketing, promotion, etc. That is not entirely correct to expect the commercialization of technology from the research project with a small budget. For each of the above steps it requires huge resources and time.

47% of respondents noted the infrastructure and technical problems. Most projects have domestic and international patents. However, links with industry and production scale are necessary for further commercialization. In the absence of the corresponding production in the country, a scientist forced to seek foreign producers, where the disclosure of intellectual property secrets carries a certain risk. Therefore, companies in the field of green

technologies, working in Kazakhstan are inclined to buy ready-made foreign technology than to invest in non-tested invention, which requires additional costs.

Experts generally noted positive trends in the development of the legislative framework relating to the protection of intellectual rights, and the development of innovative activities. However, 47% believe that additional legislation stimulating the use of green technologies in the industry. 21% of respondents confronted with the facts of misuse or insufficient protection of intellectual property.

The importance of having highly skilled personnel has noted 43% of respondents. It should be noted that the state began training in innovation management are only a few years ago. Therefore, there is a shortage of professionals in the field of innovation management. The vast majority of scientists reported that they do research and invents, and other specialized staff should carry out economic calculations, do market research, search for investors, manage projects, sell technology and so on.

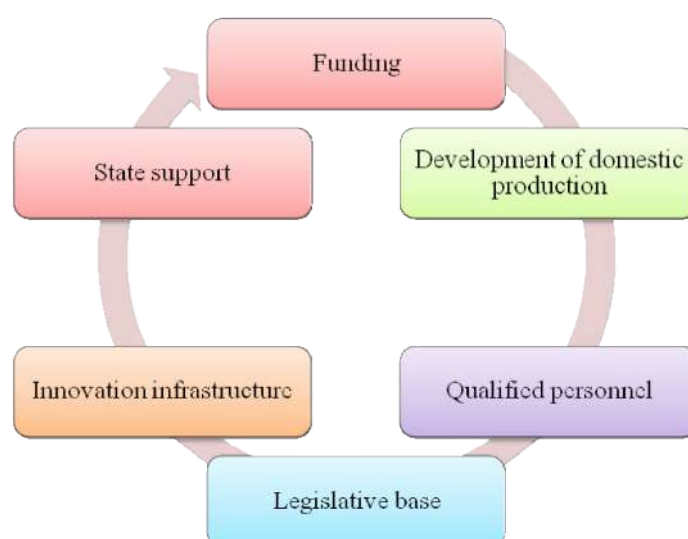

Figure 3 – Key factors influencing the successful commercialization

The important role played by social and cultural factors. 30% of the experts believe that the lack of awareness on the relevance of the use of green technology, low environmental awareness determine the low demand in this area.

34% of experts drew attention to the personality of the scientist. As noted earlier, the scientist is not an economist or businessperson, so often research project is not aimed at solving existing problems of production or business, and is a continuation of previous research scientist. That is, the scientist first gets the patent, then looking for ways to implement.

After analyzing the interviews of both scientists and businessmen, we concluded that the successful cooperation needed dialogue platforms and qualified mediators / managers. In addition, we have identified six key factors influencing the successful commercialization of green technologies in Kazakhstan (Figure 3).

On the commercialization of green technologies in the country is influenced by other factors. For example, the experts noted that the presence of the

rich hydrocarbon reserves in the country reduces the profitability of renewable energy. High competition from foreign suppliers, where green technologies are developed with 60 years of XX century, is also a significant impact on domestic inventors.

Conclusion

It is important to build an effective relationship between science, production and business. This applies to all fields of science. Commercialization of new green technologies significantly contributes to sustainable development. Necessary measures have been taken for this purpose, but there are problems and challenges that need to be solved. The green economy is more than just environmental in scope; it is also about development and the economy. From a development perspective, a green economy might benefit both developed and developing countries. Kazakhstan cannot remain aside from the sustainable development through green technologies; in fact, it can be a new impetus for the future development of the country.

References

- 1 United Nations Conference on Trade and Development. Environmental accounting for businesses. Moscow: Finance and Statistics, 1997.
- 2 Toloraya G.D. Sustainable development and BRIC. Problems develop a strategy for Russia, 2014. Retrieved from <http://www.ruskiymir.ru>
- 3 Towards green growth: A summary for policy makers. – May 2011. OECD Meeting of the Council at Ministerial Level, Paris.
- 4 Leopold A. A sand county Almanac: and sketches here and there. – Oxford University Press, 1949. – 240 p.
- 5 Ehrlich P.L. The population bomb. – Sierra Club/Ballantine books, 1968. – 201 p.
- 6 Buckminster F.R. Operating manual for Spaceship Earth. – Carbondale, Southern Illinois University Press, 1969. – 151 p.
- 7 Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J., Behrens W.W. The limits to Growth. – Universe Books, 1972. – 205 p.
- 8 World Commission on Environment and Development. Our common future (“The Brundtland Report”). – Oxford Paperbacks, 1987. – 400 p.
- 9 Andrews R. Research questions. – MPG Books, Cornwall, 2003. – 89 p.
- 10 Denzin N.K., Lincoln Y.S. Handbook of Qualitative Research. Sage, Thousand Oaks, 2005
- 11 Patton M. Qualitative Evaluation Methods. Sage, California, 1990.

Оналтаев Д.О.
**Деятельность исламских
банков в мире: регулирование
и перспективы развития**

Представленная научная статья посвящена проблемам, характерным в настоящее время процессу регулирования деятельности исламских финансовых институтов и исламских банков в разных странах. Автор на основе аналитических исследований подробно изложил основные положения регулирования деятельности исламских банков с точки зрения трех основных позиций – регулирования со стороны государства в рамках общего законодательства, шариатского контроля, а также регулирования на международном уровне. Также подробно в статье представлен краткий обзор современного состояния исламского банкинга в Казахстане, определена авторская позиция в отношении необходимости разработки и введения единого и отдельного закона по исламскому финансированию и исламскому банкингу.

Особое внимание автор акцентирует на применение положительного опыта создания системы регулирования исламского банкинга в Великобритании. Ссылаясь при этом на отношение правительства Великобритании к деятельности исламских банков, суть которого сводится к тому, что не оказывается никакая поддержка со стороны правительства, но при этом не ставятся никакие препятствия в отношении исламских банков на территории Великобритании.

Ключевые слова: исламские финансы, исламский бандинг, исламские банковские продукты, религиозные нормы и принципы Шариата, шариатский контроль исламских банков, исламские финансовые институты.

Onaltayev D.O.
**The activities of Islamic banks
in the world: regulation and
development prospects**

Presented scientific article is devoted to problems characteristic of the ongoing process of regulating the activities of Islamic financial institutions and Islamic banks in different countries. Author, based on analyzes in detail the main provisions regulating the activities of Islamic banks in terms of three key positions – the state regulation in the framework of the common law, Sharia supervision and regulation at the international level. Also detailed in the article provides a brief overview of the current state of Islamic banking in Kazakhstan, defined the author's position on the need to develop and implement a single, specific law on Islamic finance and Islamic banking.

Particular attention focuses on the use of the positive experience of creating a system of regulation of Islamic banking in the UK. At the same time referring to the UK Government's attitude to the activities of Islamic banks, the essence of which is to ensure that no support from the government, but it does not put any obstacles in respect of Islamic banks in the UK.

Key words: Islamic finance, Islamic banking, Islamic banking products, religious norms and the principles of Shariah, Shariah control of Islamic banks, Islamic financial institutions.

Оналтаев Д.О.
**Әлемдегі ислам банктерінің
қызметі: реттеу және
даму болашағы**

Ұсынылып отырған ғылыми мақала қазіргі таңда әр түрлі елдердегі ислам банктері мен исламдық қаржы институттарының қызметін реттеу үдерісіне тән болып отыр. Автор талдамалы зерттеулердің нәтижесінде жалпы заңнама, шариаттық бақылау шеңберінде мемлекет тарапынан реттеу, сондай-ақ халықаралық деңгейдегі реттеу болып табылатын негізгі үш ұстанымның негізінде исламдық банктердің қызметін реттеудің негізгі ережелерін нақты баяндап берді. Сонымен қатар, осы мақалада Қазақстандағы исламдық бандингтің қазіргі жағдайына қысқаша шолу жасалынған, исламдық қаржыландыру мен исламдық бандинг бойынша біртұтас және жеке заңды әзірлеу мен енгізудің қажеттілігі тұрғысында автордың ұстанымы анықталған.

Басты назарды автор Ұлыбританияда исламдық бандингті реттеу жүйесін құрудың оң тәжірибесін қолдануға бағыттайды. Осыған байланысты Ұлыбритания үкіметінің исламдық банктер қызметіне қатынасын көрсете отырып, ол елдің осы жүйеге үкімет тарапынан ешқандай қолдау көрсетілмей жатқандығы, сонымен қатар Ұлыбритания аумағында исламдық банктерге қатысты ешқандай шектеу де жоқ екендігі атап өтілген.

Түйін сөздер: ислам қаржысы, исламдық бандинг, исламдық банктік өнімдер, Шариаттың діни нормалары мен қағидалары, исламдық банктерді шариаттық бақылау, исламдық қаржылық институттар.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИСЛАМСКИХ БАНКОВ В МИРЕ: РЕГУЛИРОВАНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Введение

На современном этапе исламская банковская система представляет собой распространенное явление, присущее не только странам исламского мира. Например, в Великобритании сегодня функционирует 5 исламских банков, помимо этого, 17 британских банков и подразделений зарубежных банков, работающих в этой стране, имеют специализированные подразделения – так называемые банковские окна, предоставляющие исламские финансовые услуги.

Большая часть исламских банков работает в государствах, имеющих западные формы организации хозяйственной жизни. Поэтому нормальное функционирование исламской банковской системы подразумевает разработку законодательства, в котором детально оговариваются условия их деятельности. Должны быть установлены условия предоставления лицензий, допустимые модели финансирования, правовые нормы и способы регулирования. Также в законодательных документах необходимо указать, какие именно организации могут называть себя исламскими банками и осуществлять банковскую деятельность в соответствии с исламскими принципами.

Регулирование может быть направлено на поддержание конкурентоспособности исламских банков относительно деятельности традиционных банков. Это связано с тем, что во многих странах проценты по депозитам и кредитам освобождаются от налогообложения, тогда как при реализации аналогичных исламских финансовых контрактов налоги взимаются – финансовые контракты, связанные с реальными активами, рассматриваются как покупка и перепродажа, следовательно, подлежат большему налогообложению по сравнению с традиционными банковскими операциями.

Экспериментальная часть

Проблемы регулирования деятельности исламских банков частично рассматривались в работах таких исследователей, как Беккин Р.И., Бертаева К.Ж., Павлов В.В., Черниенко А.К., М. Кабир Хассан, Мервин К.Льюис и др., но более детально

и подробно данная проблема не освещалась. В информационно-аналитических материалах Исламского банка развития, МВФ, МБРР, ЕБРР и др. представлены цифровые и аналитические материалы по развитию исламского банкинга в разных странах мира.

Методологической основой исследования является диалектический метод познания. В процессе исследования и написания статьи использовались статистические методы, а также методы анализа, классификации и системного подхода.

Результаты и обсуждение

Центральные банки многих стран в настоящее время рассматривают исламскую банковскую систему как одно из перспективных направлений, для развития которого создаются специализированные подразделения по их надзору и регулированию.

Давно назревшее движение казахстанских банков к развитию исламских банковских услуг, к удовлетворению запросов значительной части населения нашей страны способствовало необходимости регулирования деятельности исламских банков, которое позволит легализовать инновационные банковские услуги в Казахстане.

Как известно, исламские финансовые системы, основанные на религиозных принципах, направлены на устранение оплаты и получения ссудных процентов во всех формах. Именно это основное правило делает исламские банки и другие финансовые учреждения выгодно и принципиально отличающимися от западных банков. Но надо отметить, что запрещение ссудных процентов является всего лишь ключевым аспектом исламских финансов, который в моральном смысле является базовым принципом в целях обеспечения социальной справедливости. Этот запрет исходит из свода религиозных норм и принципов – Шариата. В основе исламских финансов лежат моральные принципы, ключевыми из которых являются различие между запрещенным (*haram*) и разрешенным (*halal*), в том числе запреты на процентный рост в результате ростовщических операций (*риба*), азартные игры и спекуляции (*maysir*), неопределенность (*gharar*). Вместе с тем согласно Шариату поощряется взаимовыгодная торговля и инвестиции по принципу разделения как прибылей, так и убытков между участниками.

Основные принципы исламского финансирования – это религиозные нормы шариата, несущие в себе социальную направленность.

Банки, действующие на исламских принципах, не используют один из основных источников прибыли традиционных коммерческих банков – разницу между процентом по выданным ссудам и процентом по привлеченным средствам. Основной источник получения дохода для исламских банков состоит из финансовых операций, не противоречащих шариату.

В исламском банкинге применяются следующие основные банковские продукты: *Murabahah* (мурабаха) – торговое финансирование, разновидность договора купли-продажи, при этом банк приобретает определенный товар с целью перепродажи; *Musharaka* (мушарака) – доленое совместное финансирование, которое соблюдает принцип разделения прибыли и убытков; *Ijara* (иджара) – аренда (лизинг), который аналогичен обычному арендному договору, при этом банк покупает и сдает в аренду активы или оборудование, необходимые его клиенту, за арендную плату; *Mudaraba* (мудароба) – доверительное управление деньгами (инвестиционный депозит), при котором клиент банка передает деньги банку для последующего их вложения в определенный проект или вид деятельности; *Salam* (салям) – авансовая покупка, то есть продажа отсроченной поставки по текущей цене какого-либо определенного актива банку.

На сегодняшний день принципы исламского банкинга успешно и активно применяются не только в мусульманских странах, но также в странах Европы и Америки. Первый исламский банк в Европе был открыт в Великобритании в 2004 г., он получил название – *Islamic Bank of Britain* (Исламский банк Великобритании). На сегодняшний день в Лондоне уже функционируют пять банков, оказывающих услуги по нормам шариата. Крупные и ликвидные западные банки, такие как *ABN AMRO*, *HSBC*, *Societe Generale*, *JP Morgan Chase*, уже давно имеют в своей структуре подразделения («исламские окна»), оказывающие исламские банковские услуги. В 2006 г. в Швейцарии открылся *Faisal Private Bank* – первый исламский частный банк. Американский *Citybank* также длительное время сотрудничает с исламскими банковскими структурами.

Исламские банки в рамках глобализации становятся все более признанными и конкурентоспособными. По мнению экспертов, за последние три десятилетия они очень быстро расширились, имея приблизительно 250 млрд. долларов США в активах и значительный темп роста в 10-15% в год. Внедрение и развитие исламского банкинга в Казахстане датирует-

ся 2007 годом, когда был принят Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты по вопросам организации и деятельности исламских банков и организации исламского финансирования». Также в особенную часть Гражданского кодекса были внесены изменения, устанавливающие возможность исключений из общих правил купли-продажи, доверительного управления. Кроме того, было предусмотрено, что по договору банковского займа, по которому заимодателем выступает исламский банк, заем осуществляется на условиях срочности и возвратности и без взимания вознаграждения за пользование деньгами. При этом надо отметить, что Казахстан одним из первых среди стран СНГ и Центральной Азии внедрил законодательную базу по правовому функционированию и дальнейшему развитию исламских банков на территории Республики Казахстан [1, с. 123].

Активное и эффективное развитие исламского финансирования и исламского банкинга демонстрирует функционирование в Казахстане таких исламских финансовых организаций, как исламский банк AL Hilal Bank, исламский инвестиционный фонд, такафул – компания, консалтинговые и брокерские компании, предоставляющие финансовые и консалтинговые услуги, соответствующие принципам шариата.

В марте 2010 года начал свою операционную деятельность первый исламский банк в Казахстане – Исламский банк AL Hilal Bank (Абу-аби, ОАЭ), основной задачей которого является повышение авторитета исламского банкинга на международной арене и плодотворное сотрудничество с Казахстаном, которое должно обеспечить процветание и дальнейший экономический рост РК. Деятельность исламского банка в Казахстане пока охватывает корпоративный сектор, которому предоставляется полный перечень банковских услуг: финансирование, кредитование, консалтинговые услуги, операционное и кассовое обслуживание. В розничном секторе банковские услуги включают в себя операционное обслуживание, а так же депозитные услуги для VIP клиентов.

При этом надо акцентировать внимание на необходимость регулирования деятельности исламских финансовых институтов со стороны государства, в частности Республики Казахстан.

Регулирование деятельности исламских банков надо рассматривать с точки зрения трех основных позиций – регулирования со стороны государства в рамках общего законодательства,

шариатского контроля, а также регулирования на международном уровне.

Основную роль в развитии и регулировании исламских банков на международном уровне играют: Исламский банк развития (IDB), Бухгалтерская и аудиторская организация для исламских финансовых институтов (AAOIFI), Международный генеральный совет исламских банков и финансовых институтов (CIBAFI), Совет по исламским финансовым услугам (IFSB).

Штаб-квартира Исламского банка развития находится в городе Джидда (Саудовская Аравия). В 1997 г. ИБР открыл представительство в Алматы (Казахстан), которое служит связующим звеном между странами-участницами ИБР и республиками Центральной Азии. Банк имеет представителей в 14 странах-участницах, в том числе в Узбекистане и Азербайджане [2, с. 106].

Бухгалтерская и аудиторская организация для исламских финансовых институтов (AAOIFI), созданная в 1991 г., сегодня включает около 200 членов из более чем 40 стран. Эта некоммерческая организация вводит в действие стандарты учета, аудита и регулирования для исламских финансовых институтов; шариатские стандарты; расчет коэффициента достаточности капитала для исламских банков. Стандарты AAOIFI имеют рекомендательный характер, однако существуют страны, в которых исламские банки должны строго следовать им.

Международный генеральный совет исламских банков и финансовых институтов (CIBAFI) был создан в 2001 г. и зарегистрирован в Манаме (Бахрейн). Членский состав совета состоит из 130 исламских банков и финансовых институтов 40 стран, в том числе исламских коммерческих банков, коммерческих банков и финансовых институтов с исламским окном, а также исламских фондов и страховых компаний (такафул).

Совет по исламским финансовым услугам (IFSB) был основан в 2002 г. в Малайзии. Цель его – объединять финансовые органы власти стран, в которых имеются элементы исламской банковской системы, в целях обеспечения устойчивости и стабильности системы. В IFSB состоит 57 действительных членов и около 130 член-наблюдателей.

Теперь рассмотрим основные положения шариатского контроля исламских банков.

Необходимость шариатского контроля связана с тем, что несоответствие деятельности исламского банка требованиям ислама представляет собой серьезный репутационный риск. В связи с этим исламские банки внедряют систему само-

регулируемая, гарантирующую соответствие их деятельности принципам шариата.

Единой модели шариатского контроля в мире сегодня не существует. В каждой стране действует свойственная ей система, основными факторами которой являются участие в деятельности шариатских экспертов в области исламских финансов и ее регулирование со стороны государственных органов, развитие шариатских школ и деловая практика.

Выделяют внешний и внутренний шариатский контроль. Внешний осуществляется шариатскими наблюдательными советами (шариатскими наблюдательными комитетами и т. д.). Шариатский наблюдательный совет является независимым органом юристов, специализирующихся на исламской коммерческой юриспруденции, называемой фикх аль-муамалат.

Надо отметить, что в шариатский наблюдательный совет входят не только юристы, но и специалисты в области исламских финансовых

институтов со знанием исламской юриспруденции. На совет возложены функции анализа и контроля деятельности исламских финансовых институтов в целях согласования их деятельности с правилами шариата. Фетвы (решения авторитетных религиозных инстанций по вопросам, имеющим общественную значимость) и постановления шариатского наблюдательного совета должны быть обязательными для исламских финансовых институтов.

Стандарты IFSB требуют, чтобы шариатский совет исламского финансового института включал как минимум трех членов, имеющих образование в области права разного толка, разного срока квалификации и, если возможно, разных национальностей. В дополнение к экспертным знаниям в области шариата члены шариатского совета должны обладать пониманием вопросов бизнеса и финансов. Названия комитетов (советов) и количество экспертов в них варьируются в разных организациях (таблица 1).

Таблица 1 – Шариатские комитеты в мире

Наименование банка	Наименование комитета	Количество членов
Abu Dhabi Islamic Bank, ОАЭ	Шариатский наблюдательный совет и совет по фетвам	5
Albaraka Islamic Bank, Бахрейн	Шариатский наблюдательный совет	5
Bahrein Islamic Bank, Бахрейн	Религиозный контрольный комитет	6
Bank Islam Malaysia, Малайзия	Шариатский наблюдательный совет	5
Bank Muamalat Indonesia, Индонезия	Шариатский наблюдательный совет	5
Dubai Islamic Bank, ОАЭ	Наблюдательная группа по шариату и фетвам	4
Faisal Islamic Bank of Bahrein, Бахрейн	Шариатский наблюдательный совет	6
Faisal Islamic Bank of Egypt, Египет	Шариатский наблюдательный совет	4
Islami Bank Bangladesh, Бангладеш	Шариатский совет	10
Jordan Islamic Bank, Иордания	Шариатский наблюдательный совет	3
Kuweit Finance House, Кувейт	Наблюдательная группа по шариату и фетвам	4
Qatar Islamic Bank, Катар	Шариатский наблюдательный совет	4

Источник данных: [3, с. 446]

В мире насчитывается около 220 признанных ученых в области исламских финансов, в то время как вакансий в шариатских советах – более тысячи. В результате многие эксперты занимают ключевые позиции в шариатских советах нескольких банков одновременно. Так, 20 наиболее

известных и уважаемых специалистов в области исламских финансов составляет 54% в шариатских советах общей численностью 300 человек.

В Бахрейне – 40 шариатских ученых, из которых пять ключевых экспертов занимают 49% должностей в исламских финансовых

институтах страны. В Саудовской Аравии – 44 шариатских ученых в области исламских финансов, причем доля пяти из них в шариатских советах составляет 56%. В Объединенных Арабских Эмиратах 36 шариатских ученых, пять из которых занимают 48% должностей, самый известный шариатский ученый работает на 21 должности [4, с.116].

В настоящее время существуют следующие основные проблемы повышения эффективности деятельности шариатских советов:

- нехватка специалистов;
- утечка коммерческой информации;
- влияние материального вознаграждения на деятельность членов шариатского совета (возможное владение акциями исламского банка, в шариатский совет которого они входят; уровень гонимых и т. д).

Многие страны предпринимают шаги по ограничению числа шариатских советов, в которых может состоять один специалист. Так, в Малайзии шариатский советник может быть членом лишь одного шариатского комитета. Это может быть хорошим опытом для Казахстана.

Немаловажным является и вопрос, не возникает ли утечки коммерческой информации из одного банка в другой в связи с тем, что шариатский эксперт имеет доступ к коммерческой тайне иногда десятков банков? В условиях, когда один ученый является экспертом в десятках организаций, вряд ли возможно не допустить утечки ценной информации к банкам-конкурентам.

Особое место в регулировании деятельности исламских банков занимает внутренний шариатский контроль.

Основная цель внутреннего шариатского контроля заключается в том, чтобы убедиться, что правление банка выполняет в полной мере свою обязанность по соблюдению норм и принципов ислама, отображенных в постановлениях и фетвах комитета внешнего шариатского контроля (шариатского совета).

В задачи отдела внутреннего шариатского контроля входит проверка: соблюдения правлением банка постановлений шариатского совета, сотрудниками – установленных инструкций при оказании финансовых услуг, а также соответствия договоров, форм, анкет нормам шариата; процедур предоставления банковских продуктов – фетвам и постановлениям шариатского совета (при этом используются договоры и формы, принятые шариатским советом). Кроме того, в задачи отдела внутреннего шариатского контроля входят: участие в создании новых финансовых про-

дуктов и методов финансирования; поиск решений и альтернатив, не противоречащих нормам ислама при возникновении каких-либо проблем у банка; укрепление доверия акционеров банка и всех, кто взаимодействует с банком и является его клиентом; очищение деятельности организации от действий, противоречащих нормам ислама; проведение исследований и изысканий в сфере исламской экономики и финансов.

Заключение

Таким образом, шариатская оценка бизнес-планов производится параллельно оценке их экономической целесообразности, а далее на всех стадиях реализации проектов осуществляется шариатский контроль.

В качестве положительного примера создания системы регулирования исламского банкинга можно привести Великобританию. Отношение правительства Великобритании к деятельности исламских банков основывается на положении, суть которого сводится к тому, что не оказывается никакая поддержка, но при этом не ставятся никакие препятствия в отношении исламских банков на территории Великобритании. Правительство позволяет той части населения, которая отрицательно относится к традиционным банковским услугам, получить доступ к финансовым услугам, которые не противоречат их убеждениям. Функционирующие Управление по финансовому регулированию и надзору Великобритании (УФРН) и Банк Англии принимают непосредственное участие в развитии исламского банкинга [5, с. 206].

Несмотря на то, что рост исламских финансов в Великобритании приходится на последние 7-8 лет, сделки, соответствующие шариату, имели место уже в 1980-е гг. на Лондонских финансовых рынках (товарная мурабаха использовалась на Лондонской бирже металлов). Различные исламские продукты появились в Великобритании в 1990-х гг., хотя и в очень ограниченном объеме. Несколько банков из стран Ближнего Востока и Юго-Восточной Азии предлагали такие продукты, как финансирование покупки дома. Большинство продуктов не подпадало под нормативно-правовую базу, следовательно, потребители не были защищены Службой финансового омбудсмена или Программой компенсаций в сфере финансовых услуг, в отличие от клиентов, которые пользовались традиционными услугами.

Кроме стремления обезопасить потребителей финансовых ресурсов, развитию исламских

финансов в Британии способствовало также то, что такие крупные международные финансовые институты, как City, Deutsche и HSBC, имели представительства на Ближнем Востоке и в Юго-Восточной Азии, изучили опыт и потребность в исламских финансовых услугах и не видели в их предоставлении ничего экстраординарного.

В качестве регулятора Банк Англии с 1998 г. и УФРН начали работу с целью развития исламских финансов в стране. В 2001 г. была создана рабочая группа из представителей правительства, мусульманской общины и УФРН для изучения барьеров в отношении исламского финансирования в Великобритании. Правительство инициировало с начала 2000-х гг. ряд налоговых и законодательных изменений, специально принятых для удаления препятствий на пути развития исламских финансов. Первые значительные изменения появились в так называемом Финансовом законе от 2003 г. для предотвращения двойного налогообложения на исламскую ипотеку. Финансовый закон 2005-го и 2006 г. содержал дополнительные меры, направленные на облегчение налогового бремени в отношении исламских финансовых продуктов.

Несмотря на то, что УФРН является светским институтом регулирования и имеет в составе штат экспертов по исламскому финансированию, в процессе регистрации и регулирования исламского финансового учреждения оно учитывает и позицию шариатских наблюдательных советов.

В августе 2004 г. в Лондоне был учрежден Исламский банк Великобритании (IBV) – чисто исламский банк, осуществляющий деятельность в рамках банковского законодательства и шариата. В отношении управления рисками исламские финансовые институты действуют на основании документа Базельского комитета по банковскому надзору «Международная конвергенция измерения капитала и стандартов капитала: новые подходы», содержащего методические рекомендации в области банковского регулирования. И если исламские финансовые институты подвержены какому-то определенному набору рисков чаще, чем традиционные финансовые учреждения, УФРН рекомендует давать оценку рискам согласно второму компоненту Базеля II о надзорном процессе.

Исламские ипотечные кредиты, структурированные на основе мурабаха и иджара, регулируются ипотечными правилами УФРН наравне с традиционной ипотекой. Согласно Финансовому закону от 2007 г. правительство страны подвело

контракты иджара под рамки регулирования УФРН, и для целей регулирования такие контракты названы «План покупки дома». Это было сделано для того, чтобы предоставить покупателям равные условия, поскольку контракты мурабаха по финансированию покупки дома являются, согласно документу Базеля I, таким же рискованным инструментом, как и традиционное ипотечное кредитование.

Конечно, исламские банки в Великобритании сталкиваются с различными сложностями, которые препятствуют их развитию. В отличие от других стран, здесь нет специального закона, регулирующего деятельность исламских банков, за их деятельностью следит Управление по финансовому регулированию и надзору. Однако даже в рамках общей схемы регулирования финансовых учреждений страны в Великобритании можно использовать инновационные для этой страны банковские услуги, превратившие ее в центр притяжения исламских финансовых ресурсов всего мира.

Большая часть исламских банков работает в государствах, имеющих западные формы организации хозяйственной жизни. Поэтому нормальное функционирование исламской банковской системы подразумевает разработку законодательства, в котором детально оговариваются условия их деятельности. Должны быть установлены условия предоставления лицензий, допустимые модели финансирования, правовые нормы и способы регулирования. Также в законодательных документах необходимо указать, какие именно организации могут называть себя исламскими банками и осуществлять банковскую деятельность в соответствии с исламскими принципами [6, с. 18].

Регулирование может быть направлено на поддержание конкурентоспособности исламских банков относительно традиционных. Это связано с тем, что во многих странах проценты по депозитам и кредитам освобождаются от налогообложения, тогда как при реализации аналогичных исламских финансовых контрактов налоги взимаются – финансовые контракты, связанные с реальными активами, рассматриваются как покупка и перепродажа, следовательно, подлежат большему налогообложению по сравнению с традиционными банковскими операциями.

В Казахстане исламский банкинг рассматривается как альтернативный и долгосрочный вид банковской деятельности, который существенно расширит возможности, доступность новых финансовых и банковских услуг. За период своего функционирования на территории

Казахстана Исламский банк AL Hilal Bank профинансировал семь проектов на общую сумму 23 млн. долларов США, реализуемых в нефтяной, железнодорожной, пищевой и строительной отраслях.

Планируется в ближайшее время создание второго исламского банка, 55%-ной долей которого будет владеть малайзийская трастовая компания Amanah Raya Berhard, 40% получит АО «Банк Развития Казахстана», оставшиеся 5% акций – казахстанская брокерская компания Fattah Finance. Ожидается, что деятельность нового исламского банка будет направлена на предоставление услуг в секторе розничного обслуживания и бизнес-финансирования.

Конечно, при этом имеются определенные проблемы и затруднения в дальнейшем развитии исламского финансирования и исламского банкинга в Казахстане, и самое главное, в регулировании деятельности исламских банков. По мнению специалистов, нет системного подхода к внедрению исламского финансирования и исламского банкинга; не совсем правильный метод разработки очередных законопроектов «от конкретной проблемы». Для осуществления регулирования деятельности исламских финансовых институтов необходимо разработать в Казахстане единый и отдельный закон по исламскому финансированию и исламскому банкингу.

Литература

- 1 Бертаяева К.Ж. Исламский банкинг: учебное пособие. – Алматы: Таугуль-Принт, 2015. – 157 с.
- 2 Павлов В.В. Исламские банки в исламском финансовом праве. – М.: Аникл, 2010. – 188 с.
- 3 Беккин Р.И. Исламская экономика в Судане // Проблемы современной экономики. – 2010. – №3 (23). – С.446.
- 4 Черниенко А.К. Исламская банковская система. – М.: Олимп-Бизнес, 2004. – 169 с.
- 5 Кабир Хассан М., Мервин К.Льюис. Настольная книга по исламским финансам. – Астана: Сарыарка, 2010. – 415 с.
- 6 Мусаев Р.А., Магомедова Ю.Д. Исламские финансовые институты в мировой экономике // Вестник Московского университета. – 2013. – №2. – С.18.

References

- 1 Bertaeva K.Zh. Islamskij banking: uchebnoe posobie. – Almaty: Taugul'-Print, 2015. – 157 s.
- 2 Pavlov V.V. Islamskie banki v islamskom finansovom prave. – M.: Anikl, 2010. – 188 s.
- 3 Bekkin R.I. Islamskaja jekonomika v Sudane // Problemy sovremennoj jekonomiki. – 2010. – №3 (23). – s.446
- 4 Chernienko A.K. Islamskaja bankovskaja sistema. – M.: Olimp-Biznes, 2004. – 169 s.
- 5 M. Kabir Hassan, Mervin K.L'juis. Nastol'naja kniga po islamskim finansam. – Astana: Saryarka, 2010, – 415 s.
- 6 Musaev R.A., Magomedova Ju.D. Islamskie finansovye instituty v mirovoj jekonomike // Vestnik Moskovskogo universiteta. – 2013. – №2. – s.18

Арзаева М.Ж.

Салық қатынастарын гармонизациялаудың интеграция үдерісін дамытудағы ролі

Әлемдік экономиканың ажырамас нышаны болып танылатын интеграциялау барлық құрлықтағы елдерді өңірлік экономикалық одақтарға біріктіруде. Бұл өзара тиімді жаңа мүмкіндіктерге жол ашады. Интеграцияның қолайлы тұстарын экономикалық дағдарыс жағдайында байқалады. Өйткені қатысушы-елдердің экономикаға қатысты кезіккен қиыншылықтарын бірлесіп шешкен әлдеқайда жеңілірек. Еуразиялық экономикалық одақтың тиімді де нәтижелі қызмет етуі үшін ең алдымен, оған қатысушы мүше-елдерге біртұтас құқықтық, қаржылық, экономикалық, өндірістік кеңістік қажет. Нормативтік және құқықтық базаны қалыптастыру мәселесінің ең алдымен туындауы объективті заңдылық. Қатысушы елдердің заңнамаларының бірден үйлесіп кетпейтіні ешкімнен құпия емес. Алайда Еуразиялық экономикалық одақтың біршама тәжірибеге ие Кеден Одағы мен біртұтас экономикалық кеңістік негізінде қалыптасатындығын да назардан шығармаған дұрыс. Демек қолданыстағы құжаттарды жетекшілікке ала отырып, интеграциялық экономикалық үдерістердің негізін құрайтын салық қатынастарын жетілдіру күн талабынан туындап отырған қажеттілік.

Түйін сөздер: экономика, салықтар, бюджет, унификация, гармонизация.

Arzayeva M.Zh.

The role of harmonization of tax relations in the development of the integration process

Integration as an integral feature of the world economy combined countries on all continents and in regional economic unions. This enables the discovery of new opportunities. The benefits of integration is particularly in times of crisis, as with a lot easier to solve the economic problems faced by the participants-state. For successful and efficient functioning of the Eurasian Economic Union, first of all, requires the integration of member countries into a single legal, financial, economic, industrial space. The first phase extends the task of creating a regulatory and legal framework. It is no secret that the member countries of Union legislation differ mismatch, sometimes confusion and contradictions of its legal base. Keep in mind that the Eurasian Economic Union is created on the basis of the already formed the Customs Union and Common Economic Space. Need an inventory of existing instruments and the development on its basis of the act, systematizing improving tax relations as a major focus of integration economic processes.

Key words: tax relations integration, tax system, tax policy, national tax system harmonization.

Арзаева М.Ж.

Роль гармонизации налоговых отношений в развитии интеграционного процесса

Интеграция как неотъемлемая черта мировой экономики объединяет страны на всех континентах в региональные экономические союзы. Это обеспечивает открытие новых возможностей. Польза интеграции проявляется особенно в кризисное время, так как вместе намного проще решать экономические проблемы, с которыми сталкиваются участники-государства. Для успешного и эффективно функционирования Евразийского экономического союза, в первую очередь, необходима интеграция стран-участниц в единое правовое, финансовое, экономическое, производственное пространство. На первом этапе выдвигается задача создания нормативной и правовой базы. Не секрет, что законодательства стран-участниц союза отличаются рассогласованностью, иногда запутанностью и противоречивостью своей правовой базы. Нужно учитывать, что Евразийский экономический союз создается на базе уже сформированных Таможенного союза и Единого экономического пространства. Необходимо инвентаризация действующих документов и разработка на ее основе акта, систематизирующего совершенствование налоговых отношений как одним из основных направлений интеграционных экономических процессов.

Ключевые слова: интеграция налоговых отношений, налоговая система, налоговая политика, гармонизация национальных налоговых систем.

САЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРЫН ГАРМО- НИЗАЦИЯЛАУДЫҢ ИНТЕГРАЦИЯ ҮДЕРІСІН ДАМЫТУДАҒЫ РОЛІ

Кіріспе

Жаһандану жағдайында салық қатынастарын гармонизациялаудың интеграция үдерісін дамытудағы ролі ерекше маңызға ие болуда. Халықаралық қатынастардың тең құқылы қатысушысы болып танылатын Қазақстан үшін де ұлттық мүддені қорғай әрі халықаралық жүйедегі өзгерістерді дер кезінде ескере отырып, сыртқы саясатты жүзеге асыру өзекті мәселе. Демек салық қатынастарын гармонизациялаудың интеграция үдерісін дамытудағы ролін ғылыми әрі практикалық тұрғыдан зерттеу объективтік қажеттілік.

Эксперименталдық бөлім

Мемлекеттік реттеу және макроэкономикалық үдерістердің дамуын зерттеу барысында салық мәселелері жекелеген ғалымдардың зерттеу негізі ретінде қарастырылған (Дж. Кейнс, М. Берне, Г. Стайн, А. Лаффер, А. Вагнер және т.б.).

Нәтиже және талқылау

Экономикалық әдебиеттерде халықаралық экономикалық интеграция әртүрлі деңгейдегі және нысандағы ұлттық шаруашылықтардың өзара қарым-қатынас мәселелерін үйлестіру арқылы мемлекеттердің саяси және экономикалық бірігу үдерісі ретінде, ал мемлекетаралық деңгейде интеграция ұлттық саясаттарды сәйкестендіре отырып, біртұтас экономикалық бірлестік құруға негізделген үдеріс ретінде қарастырылады.

Қаржылық интеграция «өңірлік қауымдастыққа кіретін мемлекеттердің саясаттарын үйлестіру мақсатында коммерциялық банктердің қызметін орталық банк тарапынан қадағалау жүйесі, мемлекеттік шығындар, бюджет үдерісі, салық жүйелерін гармонизациялау және унификациялау үдерісін» сипаттайтын экономикалық интеграцияның маңызды құрамдас бөлігі болып табылады [1].

Мұның ішінде салық экономикалық қатынастарды интеграциялау аясында мемлекетаралық экономикалық саясатты сәйкестендіруге қатысы бар маңызды бөлік болса, мемлекеттер-

дің салық жүйелері мен салық саясаттарын унификациялау және гармонизациялау экономикалық интеграция үдерісінің күретамыры деуге болады. Демек интеграцияға қатысушы елдердің салық салу мәселесі бойынша іс-әрекеттерін үйлестіру және шешім қабылдауда ерекше маңызға ие.

Салық салу саласында шешім қабылдау нақты талдау негізінде жүзеге асырылады. Бұл өз кезегінде халықаралық интеграция аясындағы салық саясатының негізгі қағидаларын анықтауға ықпал етті:

- біртұтас экономикалық кеңістік құру және ортақ мақсатқа жету барысындағы әртүрлі кедергілерге жол бермеу мақсатында мемлекеттердің салық заңнамаларын гармонизациялау қажеттігі;

- қосарланған салық салуды болдырмау;
- салық ауыртпалығын біркелкі бөлу.

Халықаралық экономикалық интеграция үдерісіндегі салық салу мәселелері бойынша қабылданатын келісімдерді талдай келе, оларды екі топта қарастыруға болады:

- салық қызметі органдарының өзара іс-әрекеттерін анықтайтын біртұтас талап қоюшы;
- осыған дейін қабылданған құжаттарға өзгерістер мен толықтырулар енгізуші.

В.А. Арсеньева зерттеулерінде, салық жүйелерін гармонизациялау салық салу саласындағы ортақ мақсаттар мен міндеттерді құру, тиімді салық саясатының құралдарын қалыптастыру ретінде қарастырылады [2].

Осыған байланысты салық жүйелерін гармонизациялау үдерісін ұйымдастыруға қойылатын талаптарға мыналарды жатқызуға болады:

- Салық салу қағидаларын унификациялау үдерісіне интеграцияға қатысушы елдердің ерікті түрде атсалысуы;
- Гармонизациялау элементтерінің біртіндеп енгізілуі;
- Гармонизациялау бойынша қағидаларды жүзеге асыру кезеңдерінің сақталуы, т.б.

Салық жүйелерін гармонизациялауда көзделетін басты мақсат халықаралық интеграция аясында салық қатынастарын реттеудің бірыңғай жүйесін қалыптастыру.

Осы орайда мынадай ұстанымдардың сақталуы шарт:

- салық заңнамаларының сәйкестендірілуі;
- салық заңнамаларына өзгерістер мен толықтырулардың синхронды енгізілуі;
- гармонизациялаудың сатылы түрде жүзеге асырылуы.

Салық жүйелерін унификациялау барысында салық қатынастарын гармонизациялау бағыттары былай жіктеледі:

- салық жүйелерінің құрылу және қызмет ету қағидаларын жақындату;

- қатысушы мемлекеттердің салық мүдделерінің сақталуын қамтамасыз ету;

- біртұтас экономикалық кеңістік аясында салық қатынастарын гармонизациялау;

- салық әкімшілігін жүргізудің тиімді механизмін қалыптастыру.

Еуропалық ынтымақтастық құруға негіз болған 25.05.1957 жылғы Рим келісім шартында жекелеген еуропалық елдерде салық жүйелерін унификациялаудың бірқатар ережелері қаралған болатын. Алғашқыда кеден одағы аясында қолданыста жүзеге асырылған бұл бағыт, кейін келе салық жүйесін ықпалдастыруға негіз болатын бірыңғай қаржы жүйесін құруға күлшыныс танытқан.

XX ғасырдың 60-шы жылдары қосарланған салық салу, салықтан жалтару, бейрезиденттер үшін салықтық теңсіздік мәселесі көтеріле бастаған тұста, біртұтас салық режимі жұмыс жасайтын аумақ құру қажеттігі туындады.

Салық қатынастарын гармонизациялауда халықаралық экономикалық интеграция үдерісінде салық қатынастарын гармонизациялау аясына қатысатын салықтар мен міндетті төлемдерді талдау ерекше маңызға ие.

Салықтарды тура және жанама тұрғыдан жіктеу қатысушы елдердің салық қатынастары аясында дербес қарастырылады.

Жанама салықтар баға белгілеу үдерісіне қатысу дәрежесіне байланысты өз алдына бөлек зерттеуді қажет ететіні сөзсіз.

Тура салықтар қатысушы мемлекеттердің инвестициялық тартымдылығын сипаттайтын көрсеткіштердің бірі ретінде ерекше маңызға ие.

Тура салықтарға қатысты гармонизациялау әдетте мынадай бағыттарды қамтиды:

- өндірушілерге салық ауыртпалығын түсірмейтін әрі инвестицияны ынталандыратын рационалды салық жүйесін құру;

- салық жеңілдіктерінің санын азайту арқылы оларды оңтайландыру;

- шағын және орта кәсіпкерлік үшін салық салудың оңтайландырылған жүйесін қалыптастыру;

- салықтық әкімшіліктендіруді жетілдіру.

Интеграция үдерісіне қатысқан жекелеген елдердің тәжірибесі көрсеткендей салық жүйелерін гармонизациялауды зерттеу салық салу қағидаларын үйлестірудің алғашқы кезеңінде туындауы мүмкін кедергілерді айқындауға мүмкіндік береді. Олардың негізгілері ретінде мыналарды атап көрсетуге болады: салық ауыртпалығының тең бөлінбеуі, салық жүйесін-

дегі салықтардың арақатынасындағы теңсіздік, салық жеңілдіктерінің шектен тыс көп қолдануы, т.б. Аталмыш кемшіліктерді жою мақсатында мемлекетаралық өзара ықпалдастық жүйесінде тиімді салық салу механизмі құрылады.

Аталмыш жұмыс мынадай басым бағыттарда жүзеге асырылуы тиіс:

Жанама салық салуды гармонизациялау;

Тура салық салу тәртібін реттеу;

Қосарланған салық салуды болдырмау;

Меншікке салынатын салықтардың бірыңғай ережесін құру;

Халықаралық сауда операциялары бойынша бейрезидент субъектілерге қатысты салық салу әдістемесін унификациялау.

Салық қатынастарын интеграция аясында гармонизациялау мынадай объективтік қажеттіктерді туындатады:

– салықтық әкімшіліктендірудің біртұтас қағидасын жасау;

– салық бақылауы нысандары мен әдістерін нақтылау;

– салық заңнамасы шеңберінде салықтық жазалау шараларын унификациялау, т.б.

Салықтық әкімшіліктендіру саласындағы жекелеген мемлекеттердің тәжірибесін талдай келе, өз тиімділігін дәлелдеген бақылау нысандары мен әдістерін енгізу гармонизациялау үдерісіне қатысушы әр мемлекеттің салық жүйесін оңтайлы құруға мүмкіндік береді. В.А. Арсеньеваның пікірінше интеграциялау үдерісінің басты мақсаттарының бірі салық салу қағидаларының тиімділігі мен анықтылығын қамтамасыз ету [4]. Сондықтан салық жүйелерін гармонизациялау аясында интеграциялаудың мынадай басым қағидаларын жіктеген жөн: экономикалық тиімділік, икемділік, әділдік, бақылау. Шетел тәжірибелерінен байқалып отырғандай, салық қатынастарын гаронизациялауға қатысты мемлекеттік салық саясатын жүзеге асыру барысында бұл аталған қағидалардың барлығын ұстану қиындық туғызуы мүмкін. Себебі ұлттық салық жүйелерін гармонизациялау аясында жекелеген салық қағидаларының тиімділігін қамтамасыз ету үшін біршама экономикалық талаптар мен жағдайлардың сәйкес болуын да қамтамасыз ету керек.

Интеграция аясында келісілген қағидалар жүйесін қолдану жекелеген компромиске ие болады. Нақты бір мемлекеттің салық жүйесі шеңберінде салық салу қағидаларын қолдану белгілі бір салықтың қандай ереже бойынша жұмыс жасайтынын сипаттайды. Салықтардың үйлесімділігі салық салу қағидаларының қалыпты жұмыс жасауына ықпал етеді. Осындай өзара байланысты схема негізінде біртұтас салық жүйесінің моделін құруға болады.

Гармонизациялау мақсаттарына байланысты қатысушы мемлекеттердің салық жүйелерінің негізінде тиімді біртұтас салық жүйесін құрудың басым қағидалары жинақталуы тиіс. Бұл тұста реформалаудың барлық бағыты негізгі ұстанымдардың жүзеге асырылуына бағытталуы тиіс.

Салық салу қағидаларын гармонизациялау әлемдік экономиканы тұтас алғанда, оның ішінде әрбір мемлекеттің экономиканың қызмет етуіне кері әсерін тигізбеуі тиіс. Әлемдік экономикада шешім қабылдауда салық факторларының әсері мейлінше аз болуы тиіс. Демек, мемлекетаралық интеграция аясында тиімді салық жүйесін құру барысында салық құралдары арқылы жекелеген қызмет түрлеріне қысым жасалуы не шектеу көрсетілуіне жол бермеу керек.

Қорытынды

Мысал ретінде өз еліміздің тұрғысынан ғана қарайтын болсақ, Кеден Одағы аясында да, Біртұтас экономикалық одақ шеңберінде де интеграциялық үдерістерді дамыту – оң нәтиже сөзсіз. Алайда интеграциялық бірлестік аясында салық қатынастарын гармонизациялау оған қатысушы мүше елдердің салық заңнамаларын кешенді зерттеуді қажет етеді. Қатысушы елдер арасында ақпарат алмасудың нығайтылуы, салық жүйелері мен қолданыстағы салық механизмдерінің артықшылықтары мен кемшін тұстарын зерделеу, салықтық бақылаудың унификацияланған нысандары мен әдістерінің айқындалуы, салық жеңілдіктері мен салықтық жазалау шараларының жүйелендірілуі осы бағытта атқарылуы тиіс іс-әрекеттер кешенін нақтылайды. Демек қазіргі таңда экономикалық қатынастардағы салық салудың ролін сапалық тұрғыда өзгерту уақыт талабынан туындап отырған объективтік қажеттілік.

Әдебиеттер

1 Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь // URL: <http://economy.polbu.ru> (дата обращения 10.11.2016 г.).

2 Арсеньева В.А. Теория и методология налогового администрирования на уровне межгосударственного взаимодействия. – Орел, 2012.

3 Митчелл Д. Конкуренция налоговых законодательств и налоговой реформы: налоговая политика должна способствовать экономическому росту // Доклад на международной конференции «Либеральная программа для нового века: глобальный взгляд». Институт Катона США (CatoInstitute), Санкт-Петербург, 8-12.04.2004.

4 Арсеньева В.А., Буханова Е.А. Управление налоговыми отношениями в рамках гармонизации процессов налогового администрирования // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2014. – № 12.

References

1 Raizberg B.A., Lozovski L.Sh., Starodubsova E.B. Sovremenni ekonomicheski slovar// URL: <http://economy.polbu.ru> (дата обращения 10.11.2016 г.).

2 Arseneva V.A. Teoria I metodologia nalogovogo administrirovaniа na urovne mezhgosudarstvennogo vzaimodeistvia., Orel. 2012.

3 Mishell D. Konkurensia nalogovih zakonadatelstv I nalogovoi reformi: nalogovaia politika dolzhna sposobstvovat ekonomicheskomu rostu // Doclad na mezhdunarodni konferensii «Liberalnaia programma dlia novogo veka:globalni vzliad». Institut Katona USA(CatoInstitute), Sanct-Peterburg, 8-12.04.2004.

4 Arseneva V.A., Buhanova E.A. Upravlenie nalogovimi otnosheniami v ramkah garmonizatsii prosessov nalogovogo administrirovanie // Nauka I obrazovanie:hoziastvo I ekonomika; predprinimatelstvo;pravo I upravlenie. 2014. № 12.

Sadykhanova G.A.,
Ilyashova G.K.
**Employment problems in
Kazakhstan**

Садыханова Г.А.,
Иляшова Г.К.
**Қазақстан Республикасындағы
жұмысбастылық мәселелері**

Садыханова Г.А.,
Иляшова Г.К.
**Проблемы занятости
в Республике Казахстан**

Problems of employment of the population, unemployment and labor mobility is always the focus of scientific, social, political and economic life. In its policy to establish and maintain employment Kazakhstan has gone from planning and decision-making techniques used by the socialist economy to a predominantly market mechanism to maintain and regulate the process. However, the economic crisis and the subsequent stop, bankruptcy and liquidation of enterprises, reducing the need for workers led to the widespread use of methods of state regulation and the maintenance of employment. Therefore, the President's message, this problem is always current.

The Message of the President NA Nazarbayev to people of Kazakhstan on January 27, 2012. "Socio-economic modernization - main direction of development of Kazakhstan" highlights the beginning of a new stage of Kazakhstan's way for the next decade, which means new challenges to strengthen the economy and improve the people's welfare. This article discusses the basic provisions of the Message. In addition to focus on the main conclusions to regulate the economic relations of the employed population.

Key words: employment, labor market, modernization, employed population.

Халықтың жұмысбастылығы, жұмыссыздық және еңбек ресурстарының мобилділігі сынды мәселелер ғылыми, қоғамдық, саяси және шаруашылық өмірдің назарынан қашан да тыс қалған емес. Халықты жұмысбастылықпен қамсыздандыру мен қолдауда Қазақстан Кеңестік экономикада қолданылған жоспарлы-өкімшіліктік әдістерден анағұрлым ерекшеленетін нарықтық механизмдерге дейінгі жолды жүріп өтуде, яғни қазір жұмысбастылықты қолдау мен реттеу мәселесі өзекті. Өйткені ел экономикасында болған экономикалық дағдарыс пен оның салдары ретінде көрінген кәсіпорындардың күйреуі, жабылуы, жұмысшылардың қысқартылуының бәрі осы саланы мемлекеттік реттеу бойынша әдістер мен оны қолдауды кеңірек қолға алуға мәжбүрлілік туғызды. Сондықтан да бұл мәселе Елбасы Жолдауларында қашан да өзекті жүреді.

2012 жылдың 27 қаңтарында Қазақстанның Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының негізгі векторы» атты Халыққа жолдауында жақындағы он жылдыққа деген Қазақстан жолының жаңа кезеңінің басталғанын басып айтқан болатын, ол деген өз кезегінде экономиканы нығайтудың және халықтың әл-ауқатын арттырудың жаңа міндеттерін шешуді анықтауды білдіреді. Бұл мақалада осы Жолдаудың негізгі маңызды тұстары қарастырылған. Сондай-ақ мақалада негізгі көңіл ондағы халықтың жұмысбастылығының экономикалық қатынастарын реттеу бойынша басты міндеттемелер мен қорытындыларға аударылған.

Түйін сөздер: жұмысбастылық, жаңғырту, еңбек нарығы, жұмысбасты халық.

Проблемы занятости населения, безработицы и мобильности трудовых ресурсов всегда в центре внимания научной, общественной, политической и хозяйственной жизнедеятельности. В своей политике по обеспечению и поддержанию занятости населения Казахстан прошел путь от планово-директивных методов, используемых социалистической экономикой, к преимущественно рыночному механизму поддержания и регулирования данного процесса. Однако, экономический кризис и последовавшие за этим остановка, банкротство и ликвидация предприятий, сокращение работников привели к необходимости широкого использования государственных методов регулирования и поддержания занятости населения. Поэтому и в Посланиях Президента эта проблема всегда актуальна.

В Послании Президента Н.А. Назарбаева народу Казахстана 27 января 2012 г. «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана» подчеркивается начало нового этапа казахстанского пути на ближайшее десятилетие, что означает решение новых задач укрепления экономики и повышения благосостояния народа. В данной статье рассматриваются основные положения этого Послания. Кроме этого, акцентировано внимание на основные выводы по регулированию экономических отношений занятого населения.

Ключевые слова: занятость, модернизация, рынок труда, занятое население.

**EMPLOYMENT
PROBLEMS IN
KAZAKHSTAN****Introduction**

Employment – is the activity of citizens associated with the satisfaction of personal and social needs, not contradicting the legislation and bringing, as a rule, their earnings (labor income).

One of the important socio-economic problems in economic theory, there is a problem of employment, which is understood as a measure of people's engagement in the labour force and the degree of satisfaction of their needs in work, providing them with jobs.

In the transition to a market economy changes significantly the point of view of principles of employment. In place of ideology of full employment of the labour force, underpinned by a duty to participate in social production, comes the concept of providing desired employment and free choice of shape and type of employment. In other words, the state must guarantee each person the opportunity to work, and people have the right to choose the place and type of work.

Experimental part

The world economic theory has accumulated rich experience in theoretical developments and practical recommendations for the regulation of employment set forth in the writings of John.M. Keynes, J. Kornai, A. Marshall, A. Okun, A. Pigou, P. Samuelson, A. Phillips, S. Fischer, F., Hayek, P. Hein, and many others. A significant contribution to the development of these issues made the Russian ucheniye as I. V. Bushmarin, V. E. Gimpelson, I. Zaslavsky, R. I. Kapelyushnikov, A. V. Kashepov, L. P. Kiyan, A. E. Kotlyar, D. S. I'vov, I. S. Maslova, V. V. Radaev, E. I. ruzavin, L. N. Sosnovskiy, L. S. Chizhova, V. M. Yur'ev and many others, as well as domestic scientists like J. Aubakirova, S. Dzhumabaev, Baizakova L., Bereshev S., Boyko A. A. Zuikova, A. Kashapova, Ciranova A., M. Kenzheguzin, Koshanov A., Kupeshova S., Kurasova O., Meldakhanova M. Mukhtarova K., Stanchev A, Sabden., sagindikova E.,seydahmetova F., Tatibekov B., Tymoshenko L., Frezorger L., Chikina D., Shedenova W. and others

The methodological basis of the study is the dialectical method of cognition. The study used as scientific methods (analysis, classification, system approach), as well as special methods of cognition (statistical methods).

Results and discussion

Problems of employment of the population, unemployment and labor mobility is always the focus of scientific, social, political and economic activities of the relevant agencies, organizations and enterprises of the Republic of Kazakhstan. They are becoming increasingly important at the present stage of post-crisis recovery of the global economy. At the beginning of the Third Millennium with the transition to the knowledge economy one of the main factors of economic growth, human well-being, their quality of life is the human factor. Human resources on the basis of education, professionalism and intelligence are the major prerequisites for successful implementation of the new strategic objectives. In the Address of the President Nazarbayev to people of Kazakhstan on January 27, 2012. "Socio-economic modernization - main direction of development of Kazakhstan" highlights the beginning of a new stage of Kazakhstan's way for the next decade, which means new challenges to strengthen the economy and improve the people's welfare.

In the book it has been identified and the need for the implementation of new tasks in ten directions. The first - employment in Kazakhstan. In the area of employment and in the Kazakhstan labor market compared to many developed and developing countries there was a stable situation in the post-crisis global economy. For over 5 years, starting in 2009, according to the Republic of Kazakhstan Agency on Statistics of the country there was an increase in the economically active population, employment, reduction of unemployment.

Significant changes have occurred since the acquisition of the sovereignty of Kazakhstan in the field of employment and unemployment. In the course of socio-economic transformation in the country set up a dynamic labor market. For example, the level of economic activity of the population increased from 68.6% in 1991 to 81.8% in 2013. The number of economically active population increased from 7.7 million to 9 million people, the employed population – from 7.7 million to 8.6 mln. people. And more than a third of the working population are self-employed. High rates of economic expansion and the creation of permanent jobs have contributed to a decrease in the unemployment rate is more than 2 times - from 12.8% in 2000 to 5.2% in 2013. The number of unemployed amounted to 470.7 thousand people, which is 2 times less than that of 2000.

The Republic of Kazakhstan is low share of employment in the service sector – 55.8%, while in the European Union's share of employment

in these areas is on average – 65-66%. Given the large number of non-homogeneous sectors included in this sector, it should be noted that in developed countries hold significant weight of services trade and service, while in Kazakhstan, 30% of the employed population in the services sphere falls on trade and the provision of repair services.

In the labor market with an excess of specialists in the humanities do not have enough staff to implement new technologies, modern high-tech industries, doctors, teachers. Lack of technical specialties workers is forcing companies to attract qualified personnel from abroad. In the country as a whole there was an inadequate education system: the structure of employment is very different from the qualification structure of the training system. Thus, the services of most of the works considerably busier than prepared in the universities. At the same time producing more knowledge than the industry there are employed. Produced experts later re-classified, and as a rule, employed for other purposes.

Employment problems are also due to lack of new types of working applications due to the low diversification of the economy and the lack of development of the vocational training system.

Among the regions traditionally high share of employment for 5 years is preserved in the South Kazakhstan and Zhambyl regions – 46.8 and 50.9%, respectively. Salaried workers also prevail in the Mangistau region (the proportion of self-employed 7%) and the cities of Astana and Almaty 6.7 and 7%.

In the Republic of Kazakhstan to the unemployed are under the age specified for measuring the economically active population who during the reference period at the same time meet three main criteria:

- a) were without work (did not have a profitable occupation);
- b) actively engaged in its search;
- c) were prepared to work within a specified time period.

In absolute terms the largest number of unemployed observed in South Kazakhstan, Almaty and Almaty region. However, in terms of population, these regions also occupy a leading position. The percentage same ratio among Kazakhstan regions the unemployment rate ranged from 4.9% in Aktobe and Almaty regions to the maximum level of 5.6% in Almaty and 5.5% in the South Kazakhstan region and Astana.

In the structure of unemployed in Kazakhstan every second - a woman. The proportion of people – aged 25-34 amounted to – 43.5% in the 15-24

year – 9.6%. Among the unemployed have a college degree 131.3 thousand people (27.9%), the mean total – 146.3 thousand people (31.1%), secondary vocational education – 146.9 thousand people (31.2%).

Economically inactive (passive) population – persons under the age specified for measuring the economically active population who are not employed or unemployed during the survey period.

The number of economically inactive population aged 15 years and over in 2013, there was over 3.6 million man. The level of economic inactivity (inactivity) of the population was 28.3%.

The main share of the economically inactive population are pensioners – 43.6% students and full-time education – 38.7%, for health reasons (on the basis of disability or incapacity) – 5.5%, the conduct engaged in household chores – 7.5%.

Prospective changes in the labor market in the country is determined to overcome inefficient forms of employment, increase productive employment and labor mobility. Efficient management of migration processes, assistance in employment of the unemployed and the self-employed will help to reduce poverty and increase incomes. Summing up the above analysis, the following features of

the modern unemployment in the Republic of Kazakhstan:

- Largest share young people aged 25-34 years among the unemployed, and women, of the unemployed in this age, a lot more than men;

- The smallest share in the structure of the unemployed population occupy young people aged 16-19 years and people close to retirement age;

- The level of female long-term unemployment is much higher than male unemployment, and this difference is greater in the city than in the countryside;

- In the structure of the unemployed by level of education the highest share occupied, unemployed with secondary vocational education, the lowest share belongs to the unemployed with basic and incomplete higher education.

Conclusion

So, a Necessary condition for the targeted increase of efficiency of labor potential of the country is effective state intervention in the processes of its use and development. Imbalances in the labor market of modern Kazakhstan, the implementation of socio-economic reforms, has led to inefficient use of the labour resource of the country.

Литература

1 Послание Президента – Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана»// Казахстанская правда, 28 января 2012 года.

References

1 Poslanie Prezidenta – Lidera nazii Nursultana Nazarbaeva narodu Kazakhstan. «Cozialno-economisheskaya modernizaciya – glavni vector razvitiya Kazakhstan» // Kazakhstanskaya pravda, 28 yunvariya 2012 goda.

Нуркашева Н.С.
**Коммерциялық
банктердің өтімділігін басқару
және бағалау ерекшеліктері**

Өтімділік – коммерциялық банктердің қызметтерінің негізгі сапалық сипаттамаларының бірі болып саналады. Қазіргі кезде коммерциялық банктердің өтімділігін басқару және бағалауға байланысты әртүрлі әдістер қолданады, олар бір-бірінен өтімділікті бағалау талаптары мен критерияларына қарай, соның нәтижесінде шешім қабылдауға әсер етуіне қарай, сондай-ақ алынатын ішкі ақпараттарға қарай, сондай-ақ екінші деңгейлі банктерді өтімділігіне қарай жіктеудің ерекшеліктеріне байланысты әртүрлі болып келеді. Бұл ғылыми мақалада коммерциялық банктердің өтімділігін бағалау және басқару әдістеріне сипаттама берілген.

Экономиканың дағдарыстық жағдайы банктік операциялардың тәуекелділігін барынша төмендетуді талап етеді. Бұл жағдайда коммерциялық банктер үшін қолда бар қоржынды инвестицияларды, несиеу және басқа да банктік операциялар бойынша шығын мен пайданың арақатынасын есепке ала отырып, тәуекелділікті барынша төмендету қажет. Бұл үшін банк өзінде қажетті деңгейде өтімді активтермен қамтамасыз етілуі тиіс, ондай болмаған жағдайда олардың көмегімен тиімді несиелерді тарту қажет.

Түйін сөздер: активтік операциялар, банктік өтімділік, банктік тәуекелділік, банк капиталы, тұрақты активтер, өтімді активтер, пассивтік операциялар, банктік тәуекелді басқару.

Nurkasheva N.S.
**Features liquidity management
of commercial banks and their
evaluation**

Liquidity – one of the main qualitative characteristics of the commercial bank. For the analysis and evaluation of the liquidity of commercial banks at the moment there are a number of methods, differing approach to liquidity consideration, in order to manage it or deciding on eligibility, availability, used to calculate the information that is based on internal data, based on the using publicly available data of financial statements, as well as the rating methodology, designed to rank the banks in terms of liquidity level. The article provides an overview of methodologies assessing the liquidity of commercial banks.

The critical state of the economy suggests the organization of work to minimize the risks that accompany banking operations. In this situation it is necessary to focus on the protection of portfolio investments, lending and other operations, taking into account cost-effect associated with the monitoring of residual risks.

Key words: Active operations, bank liquidity, the bank's capital, stable assets, liquid assets, passive operations, the management of banking risks.

Нуркашева Н.С.
**Особенности управления
ликвидностью коммерческих
банков и их оценка**

Ликвидность – одна из основных качественных характеристик деятельности коммерческого банка. Для анализа и оценки состояния ликвидности коммерческого банка в настоящее время существует ряд методик, отличающихся друг от друга подходом к рассмотрению ликвидности, с целью управления ею или принятия решения о соответствии критериям, доступностью используемой для расчета информации, то есть основанные на внутренних данных, на использовании общедоступных данных финансовой отчетности, а также рейтинговые методики, предназначенные для того, чтобы ранжировать банки по уровню ликвидности. В статье сделан обзор методик оценки ликвидности коммерческого банка.

Кризисное состояние экономики предполагает организацию работы по минимизации рисков, которые сопровождают банковские операции. В этой ситуации необходимо сосредоточить внимание на защите портфельных инвестиций, кредитования и других операций с учетом соотношения затрат и эффекта, связанного с мониторингом остаточных рисков.

Ключевые слова: активные операции, ликвидность банка, капитал банка, устойчивые активы, ликвидные активы, пассивные операции, управление банковскими рисками.

**КОММЕРЦИЯЛЫҚ
БАНКТЕРДІҢ
ӨТІМДІЛІГІН БАСҚАРУ
ЖӘНЕ БАҒАЛАУ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Кіріспе

Кез келген қоғамда мемлекет қаржыны өзінің функциялары мен міндеттерін жүзеге асыру үшін, белгілі бір мақсаттарға жету үшін пайдаланады. Қойылған мақсаттарды іске асыруда қаржы саясаты маңызды рөл атқарады. Оны жасап, жүзеге асыру процесінде қоғам алдында тұрған міндеттерді орындаудың шарттары қамтамасыз етіледі; ол экономикалық мүдделерге ықпал жасаудың белгілі құралы болып табылады. Демек, қаржы саясаты қаржы ресурстарын іздестіру, шоғырландыру мен жинақтау және экономикалық саясат жасайтын дамудың бағыттары бойынша оларды бөлудің міндеттерін шешеді.

Ақша-несие жүйесі кез келген мемлекеттің шаруашылық етуінде рыноктық жүйесінің жұмыс істеуін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Бұның себебі бұл шаруашылық ететін субъектілердің төлемдері мен қорларын, айналым қатынастарына қызмет көрсетумен қатар, дамыған елдердегі ақша массасының негізін құрайтын және олардың экономикасының жеткілікті тұрақты дамуын қамтамасыз ететін несие ақшаларын жасауға мүмкіндігі бар.

Соңғы кездері коммерциялық банктердің активтері мен пассивтерін басқаруда бастысы өтімділікті басқаруға басты мән бере бастағаны белгілі. Коммерциялық банктер өтімділікті қолдау мақсатында қаражаттарының бір бөлігін өтімді активтерге орналастырса, екінші бөлігін пайда табу мақсатында табысты активтерге орналастыруға тырысады. Бұл жерде табысты активтерді қайтарудың тәуекелмен байланыстылығын ескерсек, онда оңтайлы шамадан артық өтімді активтерді ұстау өз кезегінде банктің табыстылығын азайтып, банктің құнына теріс әсер етеді.

Ғылыми жұмыстың мақсаты нарықтық экономика жағдайында банк қызметінің тәуекелдігін бағалай отырып, оның өтімділігін, табыстылығын зерттеу арқылы банк қызметін жетілдіруге байланысты ұсыныстар беру болып саналады.

Зерттеу әдістері және материалдары

Мақаланы орындау барысында Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы Қазақстан Респуб-

ликасының (1995 жылғы 31 тамыздағы №2444) Заңы, отандық және шетелдік тәжірибешілердің еңбектері, экономикалық талдау әдістері қолданылды.

Зерттеу барысында екінші деңгейлі банктердің өтімділік көрсеткіштеріне сипаттама беріп, коммерциялық банктердің өтімділік деңгейін анықтайтын факторларға талдау жасаудың әдістеріне шолу жасалып, банктердің өтімділігін арттыруға байланысты ұсыныстар берілді.

Зерттеу барысында берілген ұсыныстар мен тұжырымдамалар коммерциялық банктердің тәжірибесінде маңыздылығы бар деп санаймыз.

Зерттеу нәтижелері

Банктегі менеджмент теорияларының біріне өтімділікті басқару теориясы жатады. Өтімділікті басқару теориясы іс жүзінде коммерциялық банктердің пайда болуымен және дамуымен бірге пайда болған.

Қазіргі кезде банк активтерін басқару үш әдістемелік бағытқа негізделген. Біріншісі – коммерциялық банк өтімділігін сақтай алады, егер оның активтері қысқа мерзімге орналастырылып, сондай-ақ олар уақтылы қайтарылатын болса. Екіншісі – коммерциялық банк өтімді болуы мүмкін, егер ол өзінің активтерін қолма-қол ақшаларға өзге кредиторлар мен инвесторларға сата алса. Үшінші – коммерциялық банктің өтімділігін жоспарлауға болады, егер де несиені қайтару кестесін қарыз алушының болашақтағы табысы негізінде құраса. Осы үш әдістемелік бағытқа активтерді басқарудың үш теориясы

сәйкес келеді: коммерциялық ссудалар, ауысымдылық және күтілетін табыс теориялары.

Тәуекелді басқару жүйесін дамыту мақсаттары қазіргі банк жүйесінде орын алған басты мәселелерді анықтап береді, оларға: біріншіден, капиталдану деңгейінің төмендігі, екіншіден өтімділік пен қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етудің жеткіліксіздігі, үшіншіден, банк қызметінде озық технологияларды игерудің әлсіздігі, төртіншіден, тәуекелдерді басқару жүйесін дамыту туралы мәселелерді шешу [1]. Демек, аталған мәселелер бүгінгі банктік сектордың бәсекелестігін тежейтін басты факторларға айналуға.

Екінші топтағы мәселелер қазақстандық банктік сектордың бәсекелестігін тежейтін басты факторлардың бірі ретінде коммерциялық банктің капитал құрылымының қалыптасуын талдауға, оның қазіргі жағдайына баға беруге әдістемесін жасауға байланысты болып келеді.

Банктің активтерінің сапасын талдаудың мақсаты болып банктің есеп беруінде олардың өмір сүру қабілеттілігі мен құны дұрыс көрсетілгенін анықтау. Тәуекел деңгейін анықтауда активтердің әр деңгейдегі тәуекелінің бар екенін ескеру қажет. Белгілі бір активтердің түрлері тәуекелмен ешбір байланыссыз болады.

Талдаудың негізгі принципі несиенің қайтарылуын қамтамасыз етуді талдау болып табылады.

Активтердің сапасын талдау жіктелінген активтердің орташа құны мен банк капиталының қатынасына негізделеді. CAMEL жүйесі бойынша активтердің сапасын бағалаудың негізгі принциптері төмендегі 1-кесте арқылы көрсетіліп отыр.

1-кесте – CAMEL жүйесі бойынша активтердің сапасын бағалаудың негізгі принциптері

Жіктелген активтер құнының капиталға қатынасы	CAMEL рейтингісі
5%-дан кем емес	1. Тұрақты
5%-дан 15%-ға дейін	2. Қанағаттанарлық
15%-дан 30%-ға дейін	3. Орташа
30%-дан 50%-ға дейін	4. Шекті
50%-ден жоғары	5. Қанағаттанарлықсыз
Ескерту – кесте мәліметтері 1 әдебиеттен алынды	

1-рейтинг – тұрақты. Мерзімі кешіктірілген немесе жіктелінген активтердің саны аз, несиенің нашар орналастырылуына қарсы тұру үшін ішкі бақылау жүйесі мен басқару меха-

низмдері жеткілікті банктер. Бұл рейтингті банктердің диверсификацияланған несиелік портфелі болуы және бір қарыз алушыға келетін тәуекелді ең жоғарғы мөлшері мен банкпен

ерекше қатынастағы тұлғаларға байланысты талаптардың орындауы керек.

2-рейтинг – қанағаттанарлық. 1-рейтинг жатқызылған банктерге қарағанда, бұл рейтингтегі банктердің мерзімі кешіктірілген немесе жіктелінген активтерінің мөлшері үлкен болады, бірақ проблемалы активтердің көлемі орташа, ал жалпы активтердің сапасы қанағаттандырарлық болады.

3-рейтинг – орташа. Бұл рейтингтегі банктердің мерзімі кешіктірілген және жіктелінген активтердің деңгейі әзірше банктің капитализациялануын қажет етпейді, бірақ жағдайдың нашарлап кету мүмкіндігі бар.

4-рейтинг – шекті. Бұл рейтингтегі банктердің мерзімі кешіктірілген және жіктелінген активтердің көлемі шығынды және активтердің

сапасы нашар деп бағаланады. Жағдайды түзетуге байланысты жедел түрде шаралар қолданбаса, проблемалы активтердің деңгейі мен ауыртпалығы болашақта банктің төлем қабілетіне қауіп төндіруі мүмкін.

5-рейтинг – қанағаттанарлықсыз. Бұл рейтингтегі банктердің мерзімі кешіктірілген және жіктелген активтер көлемінің нашар жағдайы және банктің төлем қабілеттілігіне нақты қауіп туғызады. Сауықтыру бойынша бірнеше механизмдерді іске қосып және ағымдағы шығындарды қысқартуға байланысты жақын арада шаралар қолданбаса банктің банкротқа ұшырау қаупі бар [2].

Банктің пайдалылық көрсеткіші активтердің орташа құнына дейін қайтару коэффициенті болып табылады. Ол төмендегідей түрде есептеледі:

2-кесте – CAMEL жүйесі бойынша банктің пайдалылық көрсеткішін бағалау рейтингі

Активтердің орташа құнына деген қайтару көрсеткіштері	CAMEL жүйесі бойынша рейтингісі
1%-ден жоғары	1. Тұрақты
0,75%-ден 1%-ға дейін	2. Қанағаттанарлық
0,50%-ден 0,75%-ға дейін	3. Орташа
0,25%-ден 0,50%-ға дейін	4. Шекті
0,25%-ден төмен немесе шығындар	Қанағаттанарлықсыз
Ескерту – кесте мәліметтері 3 әдебиеттен алынды	

Банк өтімділігін талдау үшін кез келген көрсеткішті қолдану мүмкін емес және CAMEL жүйесі бойынша өтімділік рейтингісін анықтау үшін инспекторға бірнеше факторларды ескере отырып, өзінің жеке ойын басшылыққа алуы қажет:

1) Салымдардың көлеміне, яғни банктің депозиттерінің қанша бөлігі негізгі депозиттерді (банктің қолында ұзақ мерзімге қалатын депозиттер), оның алдын ала ескертусіз шоттардан алынуы мүмкін салымдар бөлігімен салыстыруды (талап еткенге дейінгі депозиттер);

2) Активтердің өтімді түрде болуы немесе өтімді түрдегі активтерге тез айналатын активтердің болуы (өтімді түрде активтер көп болған сайын өтімділік деңгейі жоғары болады);

3) Банктің қарыз қаражаттарына деген қажеттілік деңгейі, яғни банкаралық нарықта несие желісін ашу келісімі бойынша алынған қаражаттар немесе ұлттық банктен алынған қаражаттардың

тартылған ресурстардың жалпы көлеміне қатынасы (бұл деңгейдің жоғары болуы банктің өтімділік позициясына мазасыздық туғызады);

4) Банк басшылығының өтімділік деңгейін басқару қабілетін және банктің өтімділікті реттеудегі өзінің жеке ішкі саясаты мен принциптерін сақтауы.

Капиталды активтердің сапасы, пайда мен өтімділікке қарағанда, басқару әдістерін бағалау үшін коэффициентті көрсеткіштерді қолдану мүмкін емес. Басқару әдістерін бағалау кезінде CAMEL жүйесі бойынша басқа да 4 бағытының рейтингісін ескеру қажет. Менеджментті талдау кезінде мынадай факторлар ескерілуге тиіс [4]:

– банктерге тексеру жүргізгенде, банк басшылығы өзінің техникалық біліктілігін, басқарушылық және әкімшілік қабілеттілігін көрсетуі керек;

– банк басшылығының экономикалық жағдайдың өзгеруіне, сондай-ақ банктік жүйенің

өзгеруіне бейімделу қабілеті болу керек және ұлттық банк пен сыртқы аудиторлардың ұсыныстарын орындауы керек;

– банк басшылығы банк жұмысының ішкі тәртіптерін жасауға және оның орындалуына жауапты болуы керек;

– банк басшылығы білікті басқаруды қамтамасыз ету үшін қызметкерлерді оқытып отыруы қажет;

– банк басшылығының кез келген заңсыз іс-әрекеттері айқындалған жағдайда, әсіресе банкпен ерекше қатынастағы тұлғаларға жеңілдікпен несие бергені үшін сыналуы керек.

CAMEL рейтинг жүйесі бойынша барлығы 5 компоненттің бағалануы жүргізіліп болған соң, жалпы банктің бағасын сипаттайтын банктің жиынтық рейтингімін анықтайды. Жиынтық рейтингісін есептеу үшін 5 компоненттің әрқайсысы бойынша баллдарды қосып, шыққан соманы беске бөлеміз.

Коммерциялық банктердің табыстылығын талдау барысында, алдыменен активтеріне сипаттама беруіміз қажет. Жалпы екінші деңгейлі банктердің активтері табыс алып келетін, табыс алып келмейтін, өтімді және өтімсіз активтер болып бөлінеді.

Ең өтімді активтерге банк кассасындағы ақша, жолдағы ақша қаражаттары, бағалы металдарға салған салымдар, Ұлттық Банк шотындағы ақша қаражаттары жатады.

Шартты өтімді активтерге банкаралық несиелер (овернайт), құнды қағаздарға салымдар, қор биржасында айналымда жүрген құнды қағаздар жатады.

Өтімсіз активтерге мерзімі асып кеткен несиелер, банктердің ғимараттары мен жылжымайтын мүліктері жатады.

Баланс өтімділігі – банктің сенімділігін және қаржылық тұрақтылығын дәлелдейтін банк қызметінің негізгі сипаттамасы. Бұл көрсеткіш банктің салымшылар алдында аз міндеттемелерін жоғалтуларсыз және өз уақытында орындауының қабілеттілігін көрсетеді. Егер баланстың жағдайы өздерінің активтеріндегі қаражаттарын пассивтегі қысқа мерзімдік міндеттемелермен жабуға мүмкіндігі бар болса, онда баланс өтімді болып саналады. Бұл коэффициент директивтіге жатады және жеке қаражаттардың банктегі барлық міндеттемелер сомасына қатынасы арқылы анықталады.

Келесі директивті коэффициент К1 ағымдағы өтімділігі болып табылады.

$$K1 = K_{сра} / О_{дв} \quad (1)$$

Мұндағы:

Ксра – ағымдағы активтер;

Одв – талап еткенге дейінгі міндеттемелер.

Бұл коэффициент өтімділігі бар активтердің талап еткенге дейінгі міндеттемелерге қатынасы арқылы анықталады. К1-нің максималды мүмкін мәні 0,3-тен төмен емес деңгейде орнатылады. Бұл өтімділіктің стандартты талабы, ал республикамыздың Ұлттық Банкімен өтімділік мәні 0,2 болып белгіленді. Осыған сәйкес, өтімділік активтеріне топтастырылғанда нөлдік тәуекелдікті топқа жатқызылған активтер теңестіріледі: бұл – кассалық активтер, корреспонденттік есеп шоттардағы қалдықтар, мемлекеттік бағалы қағаздар, монетарлы асыл металдар және топтар активтерінің ерекшеліктеріне сәйкес тағы басқа активтер болып табылады.

Банктің өтімділігіне баға бергенде банк міндеттемелеріне ағымдағы міндеттемелер кіреді: мерзімсіз салымдар мен депозиттер, 2 ай ішінде өтетін немесе уақыты келген міндеттемелер.

Капитал жеткіліктілігі – банктің жарғылық қорының минималды мүмкін мөлшерін белгілеу арқылы және барлық капиталының активтер сомасына (олардың жоғалтуларының тәуелділігін есепке алғанда) қатынасы арқылы анықталады [4].

Капитал жеткіліктілігінің 3 түрлі коэффициенті болады. Директивті коэффициент К1 банк капиталының барлық активтерге қатынасы арқылы есептелінеді. Бұл коэффициенттің минималды мәні – 0,08, яғни банктің капиталының минималды мөлшері тәуекелді активтер сомасынан 8% деңгейінде болу қажет. Басқа коэффициенттер К2 мен К3 – бағалық болып есептелінеді.

К2 – бұл банк капиталының тәуекелді жоғары активтерге қатынасы болып табылады.

К3 – капиталдың тәуекелді өте жоғарғы активтерге қатынасы. Минималды мөлшері К2 – 0,1 төмен емес, К3 – 0,15 төмен емес болу керек.

Тәуекелдіктерді шектеу. Банк қызметінде көрінгендей, тәуекелдіктер әрқашан бар болады, бірақ оларды минимализациялау қажет. Осы мақсатта бір қарыз алушыға несие берілуін шектейді. Бір қарыз алушы үшін тәуекелдіктің максималды мөлшері – банктің несие бойынша міндеттемелер сомасының факторинг (банк кредиті) операцияларына қатынасы арқылы, сонымен қатар қарыз алушыға берілген баланс сыртындағы операциялар сомасының 50% ретінде анықталынады. Оның максималды мәні 0,5-тен 1,0-ге дейін.

Несие ресурстарын реттеу. Коммерциялық банктердің несиелік қызметін реттеу мақ-

сатында және олардың өтімділігін сақтау мақсатында Ұлттық Банк резервті қорды құрады. Қордың қаражаттары қысқа мерзімге тартылған ресурстар сомасының 15%-ын және ұзақ мерзімге тартылған ресурстар сомасының 15%-ын сақтау арқылы құрылады. Жоғарыда берілген коэффициенттердің мәні көлемді түрде бұзылса, Ұлттық банк банктерге айлық мерзімде қаржылық жағдайын жақсарту бойынша шаралар жүргізуді талап етеді. Бұл нормативтерді бірнеше рет бұзған банктерге экономикалық және әкімшілік санкциялар қойылып, лицензияны кері қайтарып алуына дейін әкеледі.

Баланс өтімділігін талдаудың мәні – активтегі өтімділік дәрежесі бойынша топталған қаражаттарды пассивтегі міндеттемелермен салыстыруда. Актив пен пассив баптары белгілі бір тәртіппен топталады, – өтімділігі жоғарыдан бастап өтімділігі төмендерге (актив), уақыты ұзақтардан қайтару уақыты қысқаларға қарай (пассив), яғни қайтару уақытын жоғарылату тәртібі бойынша болады. Кейде керісінше тәртіп болуы да мүмкін, мысалы Батыс еуропалық елдерде осыны қолданады [5].

Коммерциялық банктердің өтімділігі олардың қызметтерінің сенімділігі мен тұрақтылығына экономикалық негіздеме жасау үшін қажет. Банктердің сенімділігі мен тұрақтылығына көз жеткізу үшін алдыменен банктің капиталмен қамтамасыздық көрсеткіші анықталуы қажет. Бұл көрсеткіш банктің қаншалықты деңгейде меншікті капиталмен қамтамасыз етілгенін көрсетеді. Ол үшін төмендегі формула (немесе Кука формуласы) қолданылады.

$$CA = E/Anet. \quad (2)$$

Мұндағы:

E – капитал немесе меншікті қаражат құны;

Anet – таза активтердің құны.

Екінші деңгейлі банктердің меншікті капиталмен қамтамасыздық көрсеткіші, көп жағдайда олардың тәуекелді салымдарының меншікті капиталмен қамтамасыз ету деңгейін көрсетеді. Банк капиталы салыстырмалы түрде ресурстардың тұрақты бөлігін көрсетеді. Банктің меншікті капиталмен қамтамасыздығын талдау барысында, оның баланс валютасындағы жарғылық қордың үлесіне үлкен мән беру қажет. Нақты банк қызметтерінің тәжірибесінде жарғылық қордың үлесі баланс валютасында тек 20%-дан аспайды. Банк негізінен тартылған қаражаттар арқылы жұмыс жасайды. Банктер үшін активтердің құнын көбейтпей жарғылық

қордың құнын ұлғайту тиімсіз болып саналады.

Егер банктердің капиталы активтердің құнына шаққанда 10%-дан кем болатын болса, онда оның капиталының жетіспеушілігін және қаржылық саясатының тәуекелділігін білдіреді. Ал егер банк банк капиталы активтер құнына шаққанда 15-20%-дан артып кететін болса, онда қосымша капиталды тарту арқылы өзінің баланс валютасын жоғарылатуға тырысатынын немесе тиімді банк операциялары мен салымдарды тарту бойынша саясатты дұрыс ұйымдастыра алмайтынын білдіреді.

Банк өтімділігін сипаттайтын келесі көрсеткіш болып абсолютті өтімділік коэффициенті болып саналады. Бұл көрсеткіш төмендегі формуламен анықталады.

$$LRm = Lam / Lc. \quad (3)$$

Мұндағы:

Lam – нақты ақша қаражаттары,

корреспонденттік шоттардағы ақша;

Lc – талап етуге дейінгі клиенттердің салымдары.

Бұл көрсеткіш банктің тез өтелуге тиісті міндеттемелерін жабу үшін өтімді активтермен қаншалықты қамтамасыз етілгенін көрсетеді. Бұл көрсеткіштің тұрақты шамасы 15-30% аралығында болуы тиіс.

Екінші деңгейлі банктердің өтімділігін сипаттайтын келесі көрсеткіш бұл жалпы өтімділік коэффициенті. Ол төмендегі формула бойынша анықталады.

$$LRG = LA/L. \quad (4)$$

Мұндағы:

LA – өтімді активтер (соның ішінде құнды қағаздар);

L – банктің барлық міндеттемелері.

Демек, әлемдік тәжірибеде барлық банктер сенімділік дәрежесі бойынша жіктеледі. Экономикалық және құқықтық ортаның тұрақсыздығы жағдайында банктер, қалыптасқан қоғамдық дәстүрлерге деген мемлекеттік қолдау мен демудің болмауынан мүлде дербес күйінде өз клиенттерінің қаражаттарын сақтап қана қоймай, оны көбейту керек. Осы орайда, сенімділікті жоғарылату жағдайында банктік тәуекелдерді кәсіби басқару және оларды бағалау әдістері банктің күнделікті өмірінде үлкен мағынаға ие болып отыр. Біздің ойымызша, банк сенімді деп есептеледі, егер ол өтімді қаражаттардың қажетті сомасына ие болса, капитал нарығына

еркін шығуы болса, төлем қабілеттілігі мен рентабельділіктің жоғары көрсеткіштеріне ие болса, қажетті менеджмент деңгейі болса.

Сенімділік төлем қабілеттілігімен, өтімділікпен және қысқа, орта және ұзақ мерзімді перспективадағы қызметінің тұрақтылығымен сипатталуы тиіс. Айтылғандардан шығатыны, тәуекелдер мен банктік жүйенің сенімділігін жоғарылату арасында тура байланыс бар. Банк қызметінің барлық бағыттары тәуекелді басқару функциясымен тікелей байланысты болып келеді.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеудің нәтижесінде банк тәуекелділігі мен төлем қабілеттілігін басқару үш сатыда жүргізілуі тиіс деп санаймыз:

Бірінші сатыда, банктерде операцияларды жүзеге асыруға байланысты туатын тәуекелдердің мазмұнын анықтау және оларды мүмкіндігінше құрылымдау керек.

Екінші сатыда, банктер банктік тәуекелдер бағалауын жүргізу керек. Бұл үшін көрсет-

кіштер жүйесінің тұрғызылуы және бөлек алғанда әрбірі үшін және жалпы алғанда бүкіл жүйе үшін сыни және оптималды мағыналарын анықтауы керек. Бұл жүйеге бірінші этапта анықталған, тәуекелдер номенклатурасы баптарының әрбірі бойынша, сапалылықпен қатар сандық көрсеткіштер де кіруі мүмкін. Мұнда әртүрлі коэффициенттер, рейтингтік жүйелер, салыстырмалы шамалар және таразыланған балдық бағалар әдістері қолданылуы мүмкін.

Үшінші сатыда, тәуекелдерді төмендету үшін арналған бірқатар шараларды қамтитын тәуекелдерді басқарудың өзі жүзеге асырылуы тиіс. Мұндай шараларға диверсификация, тәуекелдің дәрежесін бақылау, арнайы резервтер құру, активтер мен пассивтерді кәсіби басқару және т.б. жатады. Бөлек бір банктік тәуекелдерді басқару өте маңызды процесс болып табылады. Бірақта, тек қана коммерциялық банктердің тәуекелді операцияларын басқару бойынша кешенді бағдарламаны жүзеге асырумен банктер, бүкіл әлемде бағаланатын сенімділікке жете алады.

Әдебиеттер

- 1 Шелекбай Ә.Д., Әлмереков Н.А. Банк ісіндегі тәуекел-менеджмент: теориясы, әлемдік практика, Қазақстан тәжірибесі. – Алматы: Экономика, 2007. – 208 б.
- 2 Мақыш С.Б. Коммерциялық банктің қызметін басқару: жағдайы және болашағы. – Алматы: ҚазҰТУ, 2009. – 285 б.
- 3 Банковское дело: учебник/ под ред. Г.С. Сейткасымова. – Алматы: Қаржы-қаражат, 1998. – С. 159-174.
- 4 Волошин И.В. Оценка банковских рисков: новые подходы: учебное пособие. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2011. – 213 с.
- 5 Герасимова Е.Л. Анализ кредитного риска: рейтинговая оценка клиентов // Финансы и кредит, 2008. – № 17 – 89 с.
- 6 Новиков И.А. Стратегия управления банковскими рисками: учебное пособие. – Алматы: «Қаржы-қаражат», 1998. – 216 с.

References

- 1 Shelekbai A.D., Almerikov N.A. Bank isindegi tauekel-menedzhment: teoryasi, alemdik praktika, Kazashstan tazhiribesi.-Almaty:Ekonomika, 2007. – 208 b.
- 2 Makysh S.B. Kommercyalik banktin kizmetin baskary: zhagdayi zhane bolashagi.– Almaty:KazYTU, 2009. – 285 b.
- 3 Bankovskoe delo: Uchebik/Pod red.G.S.Seitkasimova.–Almaty:Karzhy-karazhat, 1998.-S. 159-174.
- 4 Voloshin I.B. Ocenka bankovskih riskov: novye podhodi: Uchebnoe posobie.-K.:Elga, Nika-Centr, 2011. – 213 s.
- 5 Gerasimova E.L. Analiz kreditnogo riska:reitingovaya ocenka klientov // Finansy I kredit, 2008. – № 17 – 89 s.
- 6 Novikov I.A. Strategiya upravleniya bankovskimi riskami: Uchebnoe posobie,–Almaty: Karzhy-karazhat, 1998.– 216 s.

Карибаев Е.С., Сыздыкова Д.И.

Проблемы моделирования банковских кризисов

Проблема определения банковского кризиса включает в себя раскрытие его понятия и выделение критериев, на базе которых ситуация в банковской сфере может быть названа «банковским кризисом». В научной литературе понятие банковского кризиса, а также типологизация кризисов определяются неоднозначно в зависимости от направления исследования различных ученых. Нами был проведен анализ факторов, которые могут спровоцировать начало и развитие кризиса, и на их основе были выбраны индикаторы (показатели) для дальнейшего эконометрического моделирования банковских кризисов. Макроэкономические показатели используются для оценки степени эффективности использования кредитов в экономике, а также платежеспособности заемщиков. Нужно отметить, что создание эффективной системы ранней идентификации банковских и валютных кризисов имеет значительную коммерческую ценность, так как обнаружение предкризисной ситуации даст возможность коммерческим банкам осуществлять своевременную реструктурку своих обязательств и активов с целью минимизации финансовых потерь.

Ключевые слова: финансовая глобализация, банковский кризис, банковская система, инфляция, риск-менеджмент, валютный курс.

Karibayev Y.S., Syzdykova D.I.

Problems of banking crises modeling

The problem of determining the banking crisis involves the disclosure of its concepts and the highlighting criteria, on the basis of which the situation in banking sector can be called the "banking crisis". In scientific literature, the concept of a banking crisis, as well as the typology of crises are ambiguously determined depending on a direction of various scientists' research. We have analyzed the factors that can trigger the beginning and development of crisis, and indicators (characteristics) for further econometric modeling of banking crises were selected basing on them. Macroeconomic indicators are used to assess the degree of efficiency of credit use in economy, as well as the solvency of borrowers. It should be noted that the creation of an effective system of early identification of banking and currency crises has a significant commercial value because the discovery of a pre-crisis situation will allow commercial banks to carry out timely restructuring of its liabilities and assets in order to minimize financial losses.

Key words: financial globalization, banking crisis, banking system, inflation, risk management, exchange rate.

Карибаев Е.С., Сыздыкова Д.И.

Банктік дағдарыстарды модельдеу мәселелері

«Банктік дағдарыс» деп аталатын банктік саладағы жағдай негізінде банктік дағдарыстың түсінігін ашу мен критерийлерін бөлу-ді қамтитын банктік дағдарысты анықтау мәселесі қарастырылады. Ғылыми әдебиетте банктік дағдарыс ұғымы, сондай-ақ, дағдарыстар типологизациясы әртүрлі ғалымдардың зерттеу бағыттарына байланысты бір мәнсіз анықталады. Дағдарыстың бастамасы мен дамуына әкеліп соғатын факторларға талдау жасап және соның негізінде банктік дағдарыстарды әрі қарай эконометрикалық модельдеу үшін индикаторлар (көрсеткіштер) таңдадық. Макроэкономикалық көрсеткіштер экономикада несиелерді пайдалану тиімділігінің деңгейін, сондай-ақ, қарыз алушылардың төлем қабілеттігін бағалау үшін қолданылады. Банктік және валюталық дағдарыстардың идентификациясының алдын ала тиімді жүйесін құрудың коммерциялық банктерге қаржылық шығындарын минимизациялау мақсатында өз міндеттемелерін және активтерін дер кезінде қайта құруды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін дағдарыс алды жағдайларын анықтау маңызды коммерциялық құндылығы бар екенін атап айтқан жөн.

Түйін сөздер: қаржылық жаһандандыру, банктік дағдарыс, банк жүйесі, инфляция, тәуекел-менеджмент, валюталық курс.

ПРОБЛЕМЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ БАНКОВСКИХ КРИЗИСОВ

Введение

Финансовая глобализация является в настоящее время одним из самых сложных и наиболее развитых с точки зрения интернационализации процессом. Она представляет собой результат углубления финансовых связей между странами, либерализации цен и увеличения инвестиционных потоков, создания транснациональных финансовых институтов. Вместе с тем финансовая глобализация как объективный процесс в развитии современного общества породила и новые риски, которые необходимо своевременно идентифицировать. Рост уровня и расширение спектра финансовых рисков повысили уязвимость национальных банковских систем, что выражается в увеличении количества финансовых кризисов.

В контексте сложившейся международной финансовой нестабильности выделение эффективных индикаторов банковских кризисов и разработка моделей, прогнозирующих системные банковские потрясения, приобретают особенную значимость и актуальность для проведения научных изысканий. Экономисты всего мира уже долгое время ведут исследования относительно причин, механизма протекания и последствий банковских кризисов. Для этого они привлекают широкий методологический арсенал: от математических моделей до эконометрических исследований. Возможность полно и адекватно реальности описать кризис означала бы то, что мы получили бы мощный инструмент для их прогнозирования и выработки эффективной антикризисной политики.

Экспериментальная часть

Теория «банковского кризиса» представлена в работах таких исследователей, как Дж.М. Кейнса (Jh.M. Keynes), В. Бурлачкова (V. Burlachkov), А. Тавасиева (A. Tavasiev), Ш. Мусакожаева (Sh. Musakogayev), Г. Сейткасимова (G. Seytkasimov), О. Лаврушина (O. Lavrushin) и др., а также в информационно-аналитических материалах статистических источников.

Методологической основой исследования является диалектический метод познания. В процессе исследования исполь-

зовались как общенаучные методы (моделирование, анализ, синтез, дедукция, классификация, системный подход), так и специальные методы познания (статистические методы).

Результаты и обсуждение

Проблема определения банковского кризиса включает в себя раскрытие его понятия и выделение критериев, на базе которых ситуация в банковской сфере может быть названа «банковским кризисом». В научной литературе понятие банковского кризиса, а также типологизация кризисов определяются неоднозначно, в зависимости от направления исследования различных ученых. Однако общепризнанно наиболее опасными по своим последствиям являются системные банковские кризисы. Системный банковский кризис означает несостоятельность большей части банковской системы – неспособность банка выполнять условия контракта, заключенного с вкладчиками в силу невыполнения обязательства заемщиками банка, контракта с банком, либо в результате обесценения банковских активов.

При открытой форме кризиса несостоятельность выражается в прекращении банками выдачи депозитов по требованию вкладчиков. Прекращение платежей по вкладам большим числом банков – наиболее явное проявление открытого системного кризиса. Банки берут на себя и управляют рисками, и некоторые банкиры умеют это делать лучше, а другие хуже. Поэтому всегда будут существовать случайные банковские неудачи даже в здоровой и стабильной финансовой системе. Фактически, отдельные провалы банков положительно влияют на эффективность финансовой системы, так как они позволяют перераспределить ресурсы из плохо управляемых и неэффективных банков в эффективные.

Даже если эффективные банки сталкиваются с проблемами в результате незащищенности от рисков случайных событий, хотя это и маловероятно, так как такие риски, как правило, учитываются банками до того, как происходят неблагоприятные события, такие случаи имеют ограниченное влияние на финансовую систему и на доверие людей банкам.

В случае системного кризиса происходит множественное банкротство банков одновременно, что уменьшает общий капитал банковской системы и сильно влияет на экономическую систему в целом таким образом, что требуется вмешательство правительства. Многочисленные исследования показывают, что эпизоды банков-

ских кризисов, а также периоды, предшествующие им, имеют общие основные элементы.

Кризисные эпизоды можно подразделить на ряд типов, каждый из которых обладает своими характерными признаками. Банковская система может пострадать от нехватки ликвидности и банковской паники, от ухудшения внутривидовых фундаментальных факторов, либо от пагубного влияния внешнеэкономической среды.

Нами был проведен анализ факторов, которые могут спровоцировать начало и развитие кризиса, и на их основе были выбраны индикаторы (показатели) для дальнейшего эконометрического моделирования банковских кризисов. Макроэкономические показатели используются для оценки степени эффективности использования кредитов в экономике, а также платежеспособности заемщиков.

Темп роста ВВП. Является одним из основных показателей развития экономики страны. Падение темпов роста ВВП увеличивает риски экономических агентов, повышается вероятность банкротства фирм. В связи с этим происходит рост кредитных рисков в банковской сфере – все больше заемщиков не может вернуть полученные кредиты.

Темп инфляции. Рассчитывается как процентное изменение дефлятора ВВП за год. Инфляция достаточно сильно влияет на банковскую систему страны. Она воздействует на процентные ставки, ослабляет стимулы для сбережений и сужение депозитной базы, влияет на бегство национальных капиталов за границу и изменение структуры активных и пассивных операций.

Эмпирические данные свидетельствуют, что темпы инфляции свыше 20%, как правило, ведут к финансовой нестабильности. Во время инфляции банковские активы могут неуклонно расти, может расти прибыль банков, если им удастся поддерживать на высоком уровне процентную маржу. Финансовые институты с гораздо более долгосрочными активами по сравнению с пассивами попадают в тяжелое положение. Вкладчики могут негативно для банков реагировать на снижение реальных процентных ставок, прежде всего, в случае существования альтернативных вариантов выгодного вложения сбережений. Для поддержания депозитной базы банки вынуждены повышать процентные ставки по вкладам. Если возможности повышения доходности по активным операциям при этом ограничены в силу низко ликвидных долгосрочных активов, банки испытывают резкое падение прибыли. Показатели банковской сферы позволяют

описать специфическую для этой финансовой отрасли ситуацию, которая сложилась в результате ее развития. Эти показатели зависят, прежде всего, от качества банковского менеджмента, а также от остальных экономических переменных, определяющих общую динамику экономики.

Доля обязательств по депозитам банковской системы в ВВП. Данная переменная отражает размер банковской системы, источников финансирования выдаваемых займов. Большие значения этого показателя свидетельствуют о доверии вкладчиков банковскому сектору. Это в свою очередь показывает высокую финансовую прочность банковской системы страны.

Доля банковского кредита частному сектору в ВВП. Эта переменная позволяет оценить долю от объема производства, полученную за счет займов кредитных организаций частным предприятиям. Также ее можно рассматривать как показатель величины банковского сектора экономики. Высокий рост внутреннего кредита в условиях фиксированного валютного курса приводит к сокращению резервов. Кроме того, облегчение условий доступа банков к ликвидным ресурсам часто ведет к принятию ими излишних рисков. Очень высокий рост внутреннего кредита может служить индикатором хрупкости банковской системы. Отношение внутреннего кредита к ВВП обычно растет в начале банковского кризиса: появляется риск возникновения большого количества «плохих» кредитов.

Доля международных обязательств банковской системы в ВВП. Высокие и постоянные значения данной переменной (депозиты нерезидентов) свидетельствуют об устойчивости национальной банковской системы. При снижении же финансовой стабильности в стране происходит отток средств из ее банковской системы, особенно остро реагируют на изменения иностранные вкладчики.

Доля банковских резервов в ВВП также отражает стабильность и надежность банковской системы. Большие значения переменной показывают более высокую способность банковского сектора выполнять свои обязательства по отношению к вкладчикам. Чистые иностранные активы банковской системы – сальдо активных и пассивных операций банковской системы. Более высокие значения данного показателя могут свидетельствовать об эффективности работы банковского сектора. Однако в ситуации, когда внутренние инвесторы не вкладывают средства в национальную банковскую систему, необходимо привлечение капиталов иностранных вкладчиков.

Доля ликвидных банковских резервов в банковских активах. Ликвидные банковские резервы здесь трактуются как резервы в национальной валюте и средства на счетах в Национального банка. Общие банковские активы также включают в себя займы, выданные некоммерческим предприятиям, частному сектору, другим банкам и другим государствам. Данная переменная позволяет адекватно оценить ликвидность банковского сектора экономики, отражающую, в том числе, устойчивость системы к внешним шокам. В условиях современной глобализированной среды показатели, демонстрирующие связь отечественной экономики с зарубежными, а также с общемировыми финансовыми рынками, являются важными определяющими финансовой стабильности банковского сектора открытой экономики.

Изменение золотовалютных резервов. Используется показатель годового процентного изменения резервов. Исчерпание резервов может означать неспособность страны оплачивать внешний долг или поддерживать режим валютного курса, что в свою очередь может вылиться в бегство капитала и проблемы с ликвидностью. Изменение реального валютного курса. Колебания реального валютного курса могут оказывать дестабилизирующее воздействие на банковский сектор страны.

Ослабление реального валютного курса может вызвать серьезные проблемы, если в структуре задолженности финансового и нефинансового сектора преобладают валютные займы. Резкое укрепление валютного курса может негативно сказаться на экспортоориентированных предприятиях, которые не смогут эффективно конкурировать с мировым рынком, что вызовет ухудшение состояния отечественной экономики и рост «плохой» задолженности.

Рост импорта. Изменение совокупной стоимости всех товаров и услуг, импортированных из других стран. Повышение объемов импорта является одним из факторов наступления валютного кризиса, однако может также оказывать и значимое воздействие и на вероятность наступления банковского кризиса.

Отношение денежного агрегата M2 к золотовалютным резервам. Позволяет оценить, в какой степени обязательства банковской системы обеспечиваются золотовалютными резервами. При повышении вероятности наступления кризиса может запуститься механизм бегства вкладчиков в валютные вклады. Увеличение показателя может быть одним из признаков

нестабильности банковской системы. Объем денежной массы M2 позволяет оценить предложение денег. При избыточной денежной массе, подверженной значительной волатильности, вероятность наступления финансовой нестабильности повышается. В качестве объясняющей переменной мы используем годовое процентное изменение показателя.

Высокие процентные ставки могут указывать на кризис ликвидности либо их увеличивать в случае отражения спекулятивных атак на валюту. Высокие реальные ставки по депозитам (свыше 10%) могут отражать излишне рискованное поведение банков, в то время как чрезмерно высокие реальные ставки по кредитам (свыше 30%) могут быть вызваны кризисной финансовой ситуацией и вести к притоку краткосрочных капиталов, оказывающему дестабилизирующее влияние на экономику. Заниженные ставки предопределяют нарушение процесса трансформации сбережений в инвестиции, диспропорцию в распределении кредитов по отраслям экономики и ослабление банковской системы. Кроме того, избыточно высокая маржа по кредитам над ставкой рефинансирования отражает наличие негативных стимулов в банковской системе.

В рамках этого исследования автор подразделяет все кризисные эпизоды на «фундаментальные» (вызванные ухудшением макроэкономических показателей) и «самосбывающиеся» (связанные с резким исчерпанием ликвидности из-за реализации сценария набега на банки).

На практике необходимо использовать различные методы выявления и управления банковскими рисками.

Система раннего предупреждения кризисов является одним из методов предупреждения банковского кризиса, который основывается на анализе отклонений показателей развития банковского сектора от принятых норм и стандартов, и требует незамедлительного принятия заблаговременных корректирующих мер [1].

Применение на практике норм международно-признанных кодексов и стандартов ведет к снижению рисков и способствует предотвращению наступления кризиса.

Оценка деятельности различных сфер экономики, в том числе банковской системы, с точки зрения их соответствия принятым нормам и стандартам значительно повышает эффективность принимаемых экономических, в том числе и инвестиционных решений.

В Базельском Соглашении – II о норме собственного капитала коммерческих банков, уста-

новлен норматив показателя достаточности капитала банка, с учетом требований по снижению банковских рисков. Данное соглашение нацелено на повышение безопасности функционирования банковской системы и укрепление их устойчивости [2].

Чтобы предотвратить наступление кризиса, необходимо осуществлять мероприятия по укреплению финансовых институтов и совершенствовать структуру финансового сектора путем обеспечения прозрачности финансовой отчетности и соответствия деятельности кредитных учреждений международным нормам и стандартам.

Мировой финансовый кризис 2008 года начался с кризисом ликвидности, что вынудило центральные банки многих стран принимать меры по вливанию ликвидности в банковский сектор. Данный процесс осуществлялся путем расширения списка активов, которые принимались в качестве обеспечения и увеличения сроков предоставления займов коммерческим банком.

Одними из мер по поддержанию ликвидности банковского сектора является решение центральных банков об уменьшении нормативов обязательных резервов, удлинении сроков кредитования и снижении процентных ставок.

В период банковского кризиса центральные банки определенных стран запустили компенсационный механизм по межбанковским кредитам. Это давало возможность заключать с банками и кредиторами договоры о компенсации им части убытков, которые возникли у них в результате различных сделок с другими кредитными учреждениями, в случае отзыва у них лицензии на осуществление банковской деятельности.

Другим важным методом, позволяющим насытить банковскую систему ликвидностью в период кризиса, являются программы беззалогового кредитования центральными банками. При этом, во многих странах кредиты выдавались на основе показателей национальных рейтингов оценки кредитоспособности коммерческих банков и крупных компаний.

Также, с целью поддержания ликвидности и борьбы с кризисными явлениями, министерства финансов большинства стран увеличивали объем средств, которые предоставлялись на депозитных аукционов, а крупные национальные корпорации размещали свои свободные денежные средства на банковских депозитах.

С целью предотвращения бегства вкладчиков и массового изъятия депозитов из коммерческих банков должны приниматься меры по

укреплению и увеличению системы страхования депозитов.

На сегодняшний день около 112 стран имеют системы страхования депозитов, в том числе и в Кыргызской Республике.

Основным методом противодействия паническим настроениям вкладчиков являлось повышение уровня страхового возмещения по вкладам.

Увеличение объема страхового покрытия положительно влияет на настроения вкладчиков, что, наряду с быстрой выплатой возмещений по страховым случаям, поможет избежать массовой паники среди вкладчиков и значительного изъятия депозитов из банковского сектора.

Не менее интересно использование банковского риск-менеджмента, где применяется комплекс методов по управлению рисками: метод идентификации, метода оценки, метод управленческого воздействия и метод контролинга. Тем не менее, применение этих методов не позволяет покрыть все убытки, возникающие в случае наступления рискованного события.

Элементами банковского кризис-менеджмента являются цели, принципы, функции, критерии, правовые, методические и финансовые средства. Все эти элементы включены в функциональную и обеспечивающую часть системы управления рисками.

Большое значение в кризис-менеджменте занимает процесс диагностики кризиса, задачами которого являются анализ финансового положения банка, составление прогноза на предстоящий период, обнаружение факторов и причин развития кризисных тенденций, мониторинг внутренней и внешней среды банка и составление прогноза ее развития.

Мониторинг внутренней и внешней среды банка представляет собой процесс сбора, обработки, анализа информации, создание и накопление баз данных и оценка факторов риска. При этом большое значение имеет полнота, корректность и быстрота проведения работы.

На протяжении всего периода становления банковского сектора в Кыргызской Республике наблюдался острый дефицит квалифицированных риск-менеджеров, которые были бы способны построить интегрированную и эффективную систему управления рисками банковской деятельности.

После проведения всесторонней оценки и анализа возможных рисков риск-менеджмент предоставляет рекомендации по оптимизации рискованных позиций банка с учетом его стратегии развития.

Данные рекомендации принимают различные формы в зависимости от спектра предоставляемых банковских услуг и видов банковских рисков. Рекомендации в области рыночных рисков – это хеджирующие стратегии, оптимизация, а в кредитных рисках – это распределение, резервирование и страхование.

Однако, отрицательной стороной данного процесса является то, что действия банка по уменьшению рисков своей деятельности приводят к понижению уровня доходности.

Так как часто уменьшение рисков сопровождается уменьшением уровня прибыльности, основной задачей эффективного риск-менеджмента является не просто минимизация рисков, а нахождение оптимального соотношения между величиной принимаемых рисков и уровнем доходности.

Эффективная деятельность банковского риск-менеджмента имеет важнейшее значение для процесса минимизации банковских убытков.

В случае наступления банковского кризиса игнорирование кризис-менеджмента в коммерческих банках может привести к усугублению кризисных явлений и к крайне негативным последствиям, а именно:

- 1) к неспособности банками обнаружить основные факторы и причины развития кризисных тенденций;
- 2) к неэффективной деятельности институтов, осуществляющих мониторинг внутренней и внешней среды коммерческих банков;
- 3) к неготовности коммерческих банков к возможным сценариям, которые учитывали бы все возможные кризисные явления;
- 4) к неспособности кредитных учреждений к эффективному и быстрому восстановлению своей деятельности в условиях кризисных ситуаций.

Как мировой опыт, так и опыт Кыргызстана диктует острую необходимость в создании методов ранней идентификации банковских кризисов. На протяжении последних 30 лет в зарубежных странах проводятся интенсивные исследования по выявлению причин возникновения банковских кризисов [3].

В экономической литературе существует много исследований, в которых описываются различные методы, используемые для прогнозирования банковских кризисов.

Основным методом прогнозирования является эконометрический метод исследования с целью нахождения факторов, которые играли значительную роль в формировании кризисной ситуации на финансовых рынках.

Главным преимуществом этого метода является то, что данный подход дает возможность оценить конкретный вклад каждого из факторов в процесс формирования кризиса. Также, рассматривая данные о наступлении кризиса в различные периоды времени в разных странах как независимые события, вероятностный подход убирает ограничение на количество исследуемых факторов. В процессе анализа обычно используются годовые данные, обладающие более высокой степенью надежности.

Макроэкономические переменные, которые могут быть использованы для прогнозирования банковских кризисов, включают следующие индикаторы:

- 1) темп роста реального ВВП;
- 2) разность между ценой заемного капитала и рентабельность его использования;
- 3) коэффициент покрытия процентных расходов;
- 4) темп увеличения цен на финансовые активы и недвижимость.

Денежные переменные должны включать следующие показатели:

- 1) темп роста инфляции
- 2) темпы изменения объемов ценных бумаг, которые обращаются на открытом рынке, а также процентных ставок по ним;
- 3) изменение ставки рефинансирования.

Переменные, которые характеризуют банковскую деятельность, включают:

- 1) показатель уровня прибыльности банков;
- 2) темп увеличения чистого кредитного потока;
- 3) темп увеличения ставок кредитования на межбанковском рынке;
- 4) уровень проблемных кредитов;
- 5) темп роста депозитов;
- 6) совокупный банковский риск;

7) уровень концентрации банковского капитала;

8) доля кредитов, которые были предоставлены реальному сектору;

9) показатели капитализации банковской системы;

10) темпы увеличения реальных процентных ставок по кредитам;

11) объем резервов по депозитам и кредитам.

Заключение

Использование всех этих переменных в единой модели прогнозирования кризиса помогло бы создать более комплексный метод прогнозирования банковских кризисов, отличающийся большей точностью.

Нужно отметить, что создание эффективной системы ранней идентификации банковских и валютных кризисов имеет значительную коммерческую ценность, так как обнаружение предкризисной ситуации даст возможность коммерческим банкам осуществлять своевременную перестройку своих обязательств и активов с целью минимизации финансовых потерь.

Таким образом, активное внедрение систем банковского кризис-менеджмента в Кыргызской Республике, усиленный контроль за банковским сектором в вопросе привлечения финансовых ресурсов из-за рубежа, активные меры по диверсификации кыргызской экономики при помощи стимулирования развития импортозамещающих производств и разработка модели прогнозирования банковских кризисов с использованием расширенной системы индикаторов значительно снизят подверженность казахстанской банковской системы кризисным явлениям.

Литература

- 1 Бурлачков В. Современный финансовый кризис и будущая антикризисная инфраструктура/ В. Бурлачков // Банкаўскі веснік. – 2010. – № 13. – С. 15-17.
- 2 Тавасиев А.М. Банковское дело: управление и технологии. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. – С. 211.
- 3 Концепция модернизации социально-экономического развития КР на период до 2015 года. – Бишкек, 2008. – С. 96-111.

References

- 1 Burlachkov V. Current financial crisis and future crisis management infrastructure / V. Burlachkov // Bankaŷski Vesnik. – 2010. – № 13. P. 15-17.
- 2 Tavasiev A.M. Banking: management and technology. – M.: UNITY-DANA, 2013 – P. 211.
- 3 The concept of modernization of socio-economic development of the Kyrgyz Republic for the period up to 2015. – Bishkek, 2008. – P. 96-111.

Актуреева Э.А.,
Сыздыкова К.Ш.

**К вопросу государственной
политики здравоохранения
Республики Казахстан**

Статья посвящена вопросам государственной политики в области здравоохранения в Республике Казахстан. Известно, что в современных условиях развития Республики Казахстан стратегическим направлением государственной политики в сфере здравоохранения является сохранение и улучшение здоровья граждан, от состояния которого зависит будущее нации. Уровень состояния здоровья народа, в свою очередь, определяет меру социально-экономического, культурного и индустриального развития страны. Авторы рассмотрели предпосылки реформирования системы здравоохранения в Республике Казахстан, а также стратегические направления развития здравоохранения в современных условиях.

В данной статье особый интерес уделяется анализу концепций реформирования и финансирования системы здравоохранения Республики Казахстан. Авторами рассмотрены внедрение Единой национальной системы здравоохранения (ЕНСЗ), что позволило применить элементы рыночных механизмов, перспективы реализации Госпрограмм развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011–2015 годы, «Денсаулық» на 2016–2020 годы.

Ключевые слова: политика здравоохранения, Единая национальная система здравоохранения, финансирование, Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения».

Aktureeva Je.A.,
Syzdykova K.Sh.

**To the question of public policy
of health protection of Republic
of Kazakhstan**

The article is devoted to questions of public health policy in the Republic of Kazakhstan. It is known that in modern conditions of development of the Republic of Kazakhstan the strategic direction of state policy in the sphere of public health is to maintain and improve the health of citizens, the state of which depends the future of the nation. The level of the nation health, in its turn, determines the measure of socio-economic, cultural and industrial development of the country. The authors considered the background of reforming public health system in the Republic of Kazakhstan, and also the strategic directions of development of public health in modern conditions. In this article, the particular interest is devoted to the analysis of the concepts of the reforming and funding of the public health system of the Republic of Kazakhstan. The authors reviewed the implementation of the Unified National Health System (UNHS), that allowed to use market mechanisms elements, and the prospects for the implementation the health care development state program of the Republic of Kazakhstan «Salamatty Kazakhstan» for 2011–2015, «Densaulyk» for 2016–2020.

Key words: health policy, Unified National Health System, the financing, the Code of the Republic of Kazakhstan «On people's health and the health care system».

Актуреева Э.А.,
Сыздыкова К.Ш.

**Қазақстан Республикасының
денсаулық сақтау мемлекеттік
саясатының сұрағы бойынша**

Мақала Қазақстан Республикасы денсаулық сақтау саласындағы мемлекеттік саясат мәселесіне арналған. Қазіргі жағдайда Қазақстан Республикасында денсаулық сақтау саласын дамыту бойынша мемлекеттік саясаттың стратегиялық бағыты азаматтар денсаулығын сақтау және жақсарту екендігі, ал бұл мәселенің ұлт болашағына байланысты екені бәрімізге мәлім. Халықтың денсаулық жағдайының деңгейі өз кезегінде ел дамуының әлеуметтік-экономикалық, мәдени және өндіріс көлемімен анықталады.

Авторлар Қазақстан Республикасындағы денсаулық сақтау жүйесін реформалаудың болжамын, сонымен қатар қазіргі жағдайдағы денсаулық сақтауды дамытудың стратегиялық бағыттарын қарастырады.

Аталмыш мақалада Қазақстан Республикасы денсаулық сақтау жүйесін реформалау мен қаржыландырудың тұжырымдамасына талдама жасауға ерекше қызығушылық танытады. Авторлар Бірыңғай ұлттық денсаулық сақтау жүйесін (БҰДЖ) енгізу нарық механизмінің элементтерін, Қазақстан Республикасы денсаулық сақтауды дамытудың 2011–2015 жылдарға арналған «Саламатты Қазақстан», 2016–2020 жылдарға арналған «Денсаулық» мемлекеттік бағдарламалары перспективасын іске асыруға мүмкіндік бергенін қарастырады.

Түйін сөздер: денсаулық сақтау саясаты, Бірыңғай ұлттық денсаулық сақтау жүйесі, қаржыландыру, «Халық денсаулығы туралы және денсаулық сақтау жүйесі».

К ВОПРОСУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Введение

В современных условиях стратегическим направлением государственной политики Казахстана в сфере здравоохранения является сохранение и улучшение здоровья граждан, от состояния которого зависит будущее нации. Здоровье населения – важнейший показатель благополучия нации. В Уставе Всемирной организации здравоохранения говорится о высшем уровне здоровья, как об одном из основных прав человека.

Экспериментальная часть

В исследовании вопросов государственной политики в сфере здравоохранения в современных условиях развития Республики Казахстан использованы данные Государственной программы развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011-2015 годы и Государственная Программа развития здравоохранения РК «Денсаулық» на 2016-2020 годы.

Результаты и обсуждение

Главным актом законодательства о здравоохранении стал принятый 18 сентября 2009 года за № 193-IV Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения», который определяет правовые, организационные, экономические и социальные основы здравоохранения в республике, регулирует общественные отношения в этой области с целью обеспечения гармонического развития физических и духовных сил, высокой трудоспособности и долголетней активной жизни граждан, снижение уровня заболеваемости, инвалидности и смертности, улучшение наследственности. Принятие Основ законодательства Казахстана о здравоохранении стимулировало разработку и принятие целого ряда отдельных законов и актов, регулирующих определенные отношения в этой области, с учетом зарубежного опыта и международных стандартов.

Каждый человек имеет естественное неотъемлемое и незабываемое право на охрану здоровья.

Политика формирования и укрепления общественного здоровья населения страны основана на международном опыте с учетом стратегии ВОЗ «Здоровье-2020» и направлена на решение задач по созданию оптимальных условий для формирования и сохранения здоровья населения; развитие общественного здравоохранения путем модернизации санитарно-эпидемиологической службы по профилактике основных инфекционных и неинфекционных заболеваний.

Последние 20 лет в Казахстане предпринимались попытки реформирования отечественной системы здравоохранения, где главным объектом нововведений является система финансирования медицинского обслуживания. Для улучшения здоровья граждан была разработана Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011-2015 годы Указом Президента Республики Казахстана.

Целью реализации Государственной программы развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011-2015 годы (далее – Госпрограмма «Саламатты Қазақстан») было улучшение здоровья граждан для обеспечения устойчивого социально-демографического развития страны.

Согласно отчету Глобального индекса конкурентоспособности (далее – ГИК) за 2014-2015 годы по индикатору «Здоровье и начальное образование» Казахстан занял 96 место из 144 стран (отчет 2014-2015 гг.). По Индексу человеческого развития в 2014 году республика вошла в группу стран с высоким уровнем развития, заняв 70 место из 187 стран.

За период реализации Госпрограммы «Саламатты Қазақстан» отмечены:

- увеличение численности населения в республике до 17417,7 тыс. человек (на 01.01.2015 г.) с ежегодным темпом прироста населения на 1,24%;
- рост ожидаемой продолжительности жизни до 71,62 лет (2010 год – 68,5 лет);
- снижение общей смертности населения на 19% (2010 год – 9,0 на 1000 населения, 2014 год – 7,57);
- увеличение рождаемости на 2,6% (2010 год – 22,53 на 1000 населения, 2014 год – 23,13);
- снижение материнской смертности более чем в 2 раза (2010 год – 22,7 на 100000 родившихся, 2014 год – 11,7);
- снижение младенческой смертности на 70,5% (2010 год – 16,58 на 1000 родившихся живыми, 2014 год – 9,72);
- снижение заболеваемости населения туберкулезом на 43,5% (2010 год – 95,3 на 100000

населения, 2014 год – 66,4) и смертности более чем в 2 раза (2010 год – 10,8 на 1000 населения, 2014 год – 4,9);

– удержание распространенности ВИЧ/СПИДа на концентрированной стадии (2014 год – 0,17).

Несмотря на позитивную динамику показателей здоровья населения, ожидаемая продолжительность жизни казахстанцев ниже, чем в странах-членах ОЭСР.

Независимыми экспертами Международного Банка Реконструкции и Развития в декабре 2014 года опубликован Отчет о результатах работы Госпрограммы «Саламатты Қазақстан», которая успешно реализовала 6 основных направлений, оцененных международными экспертами следующим образом:

1) усиление профилактических мероприятий, скрининговых исследований, совершенствование диагностики, лечения и реабилитации основных социально значимых заболеваний и травм – очень успешная;

2) повышение эффективности межсекторального и межведомственного взаимодействия по вопросам охраны общественного здоровья – довольно успешная;

3) совершенствование санитарно-эпидемиологической службы – довольно успешная;

4) совершенствование организации, управления и финансирования медицинской помощи в Единой национальной системе здравоохранения – очень успешная;

5) совершенствование медицинского, фармацевтического образования; развитие и внедрение инновационных технологий в медицине – успешная;

6) повышение доступности и качества лекарственных средств для населения, улучшение оснащения организаций здравоохранения медицинской техникой – успешная.

Анализируя ситуацию в здравоохранении, *сильными сторонами* отрасли в целом можно назвать следующие:

– политическая поддержка государства на самом высоком уровне и гарантия исполнения взятых социальных обязательств;

– хорошая обеспеченность стационарными организациями;

– внедрение системы аккредитации;

– создание приоритетов для развития отечественных производителей ЛС.

Слабые стороны:

– низкая ожидаемая продолжительность жизни высокий уровень общей смертности в сравнении со средним уровнем стран ОЭСР;

- низкий уровень доли ВВП для финансирования здравоохранения;
- недостаточный уровень финансирования ПМСП;
- отсутствие механизмов солидарной ответственности за здоровье;
- недостаточная солидарная ответственность населения за свое здоровье.

Возможности:

- внедрение социального медицинского страхования на основе внедренных рыночных механизмов (создан Единый плательщик, внедрены современные методы оплаты с учетом разработанных протоколов и стандартов);
- инвестиционная поддержка Всемирного банка и других международных финансовых институтов;
- повышение конкурентоспособности на рынке здравоохранения и возможные прямые инвестиции в здравоохранение.

Угрозы:

- дальнейшее ухудшение глобальной экономической ситуации;
- растущие затраты на здравоохранение, не покрываемые за счет только бюджетных средств;
- контрафактная лекарственная продукция;
- увеличение генетически модифицированной продукции.

Внедрение Единой национальной системы здравоохранения (далее – ЕНСЗ) позволило применить элементы рыночных механизмов. Проведена консолидация средств ГОБМП на уровне Единого плательщика, межрегиональное выравнивание тарифов, внедрен принцип «деньги следуют за пациентом». Применяются новые методы оплаты с учетом фактических затрат через Единого плательщика (амбулаторное звено – по комплексному подушевому нормативу (частичное фондодержание), стационарной помощи – по КЗГ), глобальный бюджет онкологии и села, частичное фондодержание).

Разработан комплексный подход к управлению качеством: система аккредитации медицин-

ских организаций, внутренний аудит, независимая оценка знаний и навыков. Объем финансирования отрасли вырос в 1,5 раза: с 555 млрд. тенге в 2010 году до 870,7 млрд. тенге в 2014 году.

Создана конкурентная среда с обеспечением равных условий при оказании ГОБМП для частных и государственных поставщиков медицинских услуг. Доля частных поставщиков услуг ГОБМП возросла с 0 в 2009 году до 27,4% в 2014 году.

С момента внедрения ЕНСЗ реализация принципа свободного выбора стационара обеспечила населению доступность к медицинской помощи, в том числе в научные центры и институты. Количество граждан РК, воспользовавшихся своими правами по свободному выбору, по сравнению с 2010 годом увеличилось в 2,5 раза, сельских жителей – в 3 раза (45%).

Государственная Программа развития здравоохранения РК «Денсаулық» на 2016-2020 годы основана в 2010 году на основании Указа Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года № 922 «О Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года»; Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана от 14 декабря 2012 года «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства»; Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана от 11 ноября 2014 года «Нұрлы жол – путь в будущее» и Национальный план Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева «100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ».

Целью Программы является Укрепление здоровья населения для планомерного достижения показателей здоровья уровня 30 наиболее развитых стран мира путем модернизации национального здравоохранения.

Срок реализации Программы: 2016-2020 годы; первый этап – 2016-2018 годы; второй этап – 2019-2020 годы.

Достижение данной цели будет измеряться следующими *целевыми индикаторами (таблица 1)*:

Таблица 1 – Целевые индикаторы укрепления здоровья населения

Целевые индикаторы	Ед. изм.	2014 (факт)	2015 (оценка)	2016	2017	2018	2019	2020
Увеличение ожидаемой продолжительности жизни	Количество лет	71,62	71,7	71,8	72,2	72,6	72,77	73,0
Снижение материнской смертности	на 100 тыс. родившихся живыми	11,7	11,5	11,3	11,1	10,9	10,7	10,5

Продолжение таблицы 1

Снижение младенческой смертности	на 1000 родившихся живыми	9,72	9,70	9,59	9,47	9,35	9,23	9,11
Снижение общей смертности	на 1000 населения	7,65	7,35	7,1	6,9	6,7	6,5	6,3
Увеличение расходов здравоохран. на 1 жителя	в тенге	39366	41743	48638	52968	57431	61960	65957

Целевыми индикаторами Программы являются – к 2021 году:

- увеличение ожидаемой продолжительности жизни населения РК до 73 лет;
- снижение материнской смертности до 10,5 на 100 тыс. родившихся живыми;
- снижение младенческой смертности до 9,11 на 1000 родившихся живыми;
- снижение общей смертности до 6,3 на 1000 населения.

На реализацию Программы в 2016-2020 годах будут дополнительно направлены средства республиканского, местных бюджетов и целевых взносов в социальное медицинское страхование, а также другие средства, не запрещенные законодательством Республики Казахстан. Общие затраты из государственного бюджета на реализацию Программы составят 945 423 757,0 тыс. тенге.

Заключение

Таким образом, для решения поставленной цели укрепления здоровья населения предстоит решение следующих задач:

1. Укрепление здоровья населения на основе обеспечения санитарного благополучия, профилактики факторов риска, пропаганды здорового питания и стимулирования здорового образа жизни.

2. Обеспечение доступности и всеобщего охвата населения качественными медицинскими услугами на основе интегрированной системы здравоохранения.

3. Создание эффективной системы здравоохранения, основанной на солидарной ответственности государства, работодателя и граждан.

Литература

- 1 Госпрограмма развития здравоохранения РК «Саламатты Қазақстан» на 2011-2015 гг.
- 2 Государственная Программа развития здравоохранения РК «Денсаулық» на 2016 -2020 годы
- 3 Сыздыкова К.Ш., Рыскулова А.Р., Тулебаев Ж.С., Менеджмент в здравоохранении: учебное пособие. – Алматы: ИП «Акнур», 2015. – 236 с.
- 4 Сыздыкова К.Ш., Тулебаев Ж.С., Актуреева Э.А. Экономика и маркетинг в здравоохранении: учебное пособие. – Алматы: ИП «Акнур», 2015. – 274 с.

References

- 1 Gosprogramma razvitiija zdavoohranenija RK «Salamatty Kazakstan» na 2011-2015 gg.
- 2 Gosudarstvennaja Programmy razvitiija zdavoohranenija RK «Densauulyk» na 2016 -2020 gody
- 3 Syzdykova K.Sh., Ryskulova A.R., Tulebaev Zh.S., Menedzhment v zdavoohranenii: uchebnoe posobie. Almaty: IP «Aknur», 2015.-236s.
- 4 Syzdykova K.Sh., Tulebaev Zh.S., Aktureeva Je.A. Jekonomika i marketing v zdavoohranenii: uchebnoe posobie. Almaty: IP «Aknur», 2015.-274s.

Нургазина А.М.,
Аманбеков Г.М.

**Особенности становления и
развития пенсионного
обеспечения в мире**

Nurgazina A.M.,
Amanbekov G.M.

**Features of formation and
development of pension
provision in the world**

Нургазина А.М.,
Аманбеков Г.М.

**Әлемдегі зейнетақымен
қамсыздандырудың
қалыптасуы мен дамуының
ерекшеліктері**

В статье рассматриваются содержание понятий «пенсионное обеспечение» и «пенсионная система», этапы становления пенсионного обеспечения в мировом масштабе, дифференциация которых позволяет выделить основные характеристики каждого из них: становление национальных пенсионных систем, расширение охвата населения пенсионным обеспечением и изменение парадигмы пенсионного обеспечения. Также в статье анализируются модели пенсионного обеспечения, представленные как схемы с установленными выплатами и как схемы с установленными взносами, дана их классификация в зависимости от способа управления и по способу участия. Рассмотрены основные институты пенсионного обеспечения, комбинация которых послужила основой для построения современных систем пенсионного обеспечения в разных странах мира. Особое внимание уделяется дифференциации понятий «пенсионное обеспечение» и «пенсионная система».

Ключевые слова: пенсионное обеспечение, пенсионная система, распределительная система пенсионного обеспечения, накопительная система пенсионного обеспечения, пенсия.

The article examines the concept of “pensions” and “pension system”, the stages formation of pension provision in the world scael, differentiation which allows to identify the main characteristics of each of them: the establishment of national pension systems, the expansion of coverage and paradigm change of pension provision. The article also analyzes the model of pension provision, provided like schemes with defined benefit and defined contribution, their classification is given, depending on the control method and the method of participation. Also the article considers the main institutions of pensions, the combination of which served as the basis for building a modern pension systems around the world. Particular attention is paid to the differentiation of the concepts of “pensions” and “pension system”.

Key words: a pension provision, the pension system, the distribution system of pension provision, the accumulative system of pension provision, the pension.

Мақалада “зейнетақымен қамсыздандыру” және “зейнетақы жүйесі” ұғымдарының мазмұны, әлемдік масштабта зейнетақымен қамсыздандырудың қалыптасу кезеңдері қарастырылады, олардың дифференциациясы әрқайсысының негізгі сипаттамасын белгілеуге мүмкіндік береді: ұлттық зейнетақы жүйелерінің қалыптасуы, халықты зейнетақымен қамсыздандырумен кеңірек қамту және зейнетақымен қамсыздандыру парадигмасын өзгерту. Сонымен қатар аталған мақалада белгіленген төлем сызбалары және белгіленген жарна сызбалары арқылы көрсетілген зейнетақымен қамсыздандыру модельдері талданады, олардың басқару тәртібі мен қатысу тәсіліне байланысты классификациясы берілген. Зейнетақымен қамсыздандырудың негізгі институттары қарастырылды және олардың комбинациясы түрлі әлем мемлекеттеріндегі зейнетақымен қамсыздандырудың заманауи жүйелері қалыптасуының негізі болып табылды. Әсіресе, “зейнетақымен қамсыздандыру” және “зейнетақы жүйесі” ұғымдары дифференциациясына ерекше көңіл бөлінеді.

Түйін сөздер: зейнетақымен қамсыздандыру, зейнетақы жүйесі, зейнетақымен қамсыздандырудың үлестіру жүйесі, зейнетақымен қамсыздандырудың жинақтаушы жүйесі, зейнетақы.

ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В МИРЕ

Введение

Функционирование в Казахстане демократического и правового государства обусловило проявление интереса к регулированию отношений, которые связаны с социальной защитой населения. Пенсионное обеспечение рассматривается как основные государственные гарантии, способствующие стабильному развитию общества, которые затрагивают интересы нетрудоспособного населения.

Актуальность темы обусловлена вопросами достижения высокого уровня пенсионного обеспечения, которое в последнее время приобретает особое значение. Так, в Послании Президента Н.А. Назарбаева «Стратегия «Казахстан – 2050»» одним из 10 глобальных вызовов XXI века назван демографический дисбаланс [1]. Коренные изменения в демографической структуре населения, определяемые его старением, в соотношении экономически активного населения и пенсионеров вызывают пристальное внимание к проблемным вопросам пенсионного обеспечения в Республике Казахстане, а также в большинстве развитых стран.

Экспериментальная часть

Теоретико-методологические основы по вопросам пенсионной системы представлены в работах таких экономистов, исследователей и практиков, как В. Еремеева, А. Смит, К.М. Тулепбаев, В.В. Куценко, М.Л. Захаров и других. С учетом особенностей реализации пенсионного обеспечения информационно-аналитические материалы в значительной мере отражены в отчетах и стратегических документах центральных банков, финансовых властей и органов по вопросам труда и социальной защиты.

В процессе исследования использовались такие методы проведения исследований, как моделирование, анализ, синтез, дедукция, индукция, классификация, системный подход, наблюдение.

Результаты и обсуждение

Становление и реформирование пенсионного обеспечения в мире напрямую связано с их историческим развитием, что яв-

ляется отправной точкой анализа факторов, определяющих формирование различных пенсионных систем.

Ранние системы пенсионного обеспечения были образованы Отто фон Бисмарком в Германии в 1880-х годах. Его основой стал метод обязательного социального страхования от рисков и угроз в связи с неадекватностью традиционных механизмов социальной защиты.

В 1889 году появилась первая официальная пенсионная система в мире. Становление пенсионного обеспечения происходило поэтапно, с 1883 года было предусмотрено введение финансовой поддержки больным и получившим увечья, позднее обеспечение приобрело характер всеобщего. Целью предпринятых Бисмарком реформ в области пенсионного обеспечения явилась попытка избавить Германию от распространения социалистической мысли, интегрировать рабочий класс в систему посредством реформ в социальной политике [2].

В 1935 году Рузвельтом был подписан Акт социальной защиты, однако в США система пенсионного обеспечения была создана значительно позже.

В первые десятилетия после Второй мировой войны в мире функционировали пенсионные модели Бисмарка и Бевериджа.

Модель пенсионного обеспечения, которая в настоящее время существует в Великобритании, Австралии, Канаде, в свое время была разработана У. Бевериджем. Согласно его модели, пенсионное обеспечение осуществлялось за счет взносов работодателей и работающего персонала, а возможности получения права на пенсию были основаны на перечислении взносов. В данной модели руководствующим принципом выступал принцип универсальности, который заключался в перечислении работниками единого размера взносов и впоследствии получаемых равных размеров пенсионных выплат [3, с. 45].

В мировом масштабе можно проследить несколько этапов становления и реформирования пенсионного обеспечения.

Начальный этап – становление национальных пенсионных систем посредством применения определенной пенсионной модели.

Период после Второй мировой войны – расширение охвата населения пенсионным обеспечением, вследствие чего закладываются основы пенсионных систем различных стран.

Период с 1970 по 1990 гг. – изменение пенсионной парадигмы вследствие пенсионных ре-

форм стран Латинской Америки, в дальнейшем – стран постсоветского пространства.

Модели пенсионного обеспечения могут быть представлены как схема с установленными выплатами и как схема с установленными взносами. В первом случае размер пенсии устанавливается в процентах от заработной платы, которая гарантирована независимо от производительности инвестированного капитала. Во второй схеме уровень пенсионных выплат напрямую зависит от суммы, уплаченной в виде взносов, и полученных по этой сумме процентов. Система с установленными выплатами используется в распределительной системе, в накопительной системе применяется пенсионный механизм с установленными взносами. Когда используются обе схемы, пенсионная система является смешанной.

В зависимости от способа управления различают государственное и частное управление, суть которых состоит в управлении пенсионными фондами.

По способу участия пенсионные схемы подразделяются на обязательное, когда вкладчик законодательно обязан перечислять взносы в пенсионные фонды, и добровольное.

В настоящее время в мировой практике действуют три основных института пенсионного обеспечения, комбинация которых образует различные пенсионные системы:

Социальная помощь как инструмент по борьбе с бедностью в развитых государствах.

Обязательное пенсионное страхование для достижения минимального необходимого уровня жизни при наступлении пенсионного возраста.

Личное добровольное страхование – институт накопления финансовых средств на добровольной основе для обеспечения жизнедеятельности в период прекращения трудовой деятельности.

В мировой практике реализуются две модели построения пенсионных систем: распределительная (солидарная) и накопительная (сберегательная) [4, с. 37].

В основе распределительной модели лежит зависимость величины пенсии от уровня оплаты труда, трудового стажа, а также от размера страховых взносов. За счет страховых взносов, которые взимаются с работодателей и граждан, происходит обеспечение выплаты пенсий, то есть, по сути, «пенсии предыдущего поколения финансируются за счет взносов последующего поколения» [4, с. 41].

Накопительная же модель пенсионной системы является полной противоположностью распределительной: страховые взносы вносятся в специализированную финансовую компанию на пенсионный счет, задача которой состоит в размещении данных средств на различных финансовых рынках для их увеличения. Существенным отличием накопительной модели от распределительной является ее независимость от проблемы старения населения.

В накопительной модели можно выделить следующие преимущества:

независимость от демографических проблем, которые ставят под сомнение эффективность распределительных систем;

дифференцированность размера пенсий в зависимости от суммы накоплений, а также результативности инвестирования;

возможность эффективно использовать аккумулируемые средства для экономического развития государства.

Ученые классической экономики А. Смит, Д. Милль и Д. Риккардо, в соответствии с учением о доходах, к их основным составляющим относили ренту, капитал (прибыль) и заработную плату. С внедрением пенсионного механизма мировая наука считала пенсию частью дохода работающего населения, так как она по принципу солидарности поколений в процессе перераспределения становилась доходом для пожилого населения. Однако с появлением различных схем пенсионного обеспечения сущность содержания данной дефиниции трансформировалось, представляя собой часть дохода населения, но в качестве приносящего прибыль капитала.

Классики-экономисты понимали под «прибылью на капитал» сумму процентов на капитал и вознаграждение за риск. Согласно мнению Смита А., «люди никогда не откажутся от использования средств, которыми они располагают, и их покупательской способности, пока не будет твердого убеждения в том, что в потенциале они смогут потреблять больше, чем в настоящем» [5, с. 570].

Подтверждением данного утверждения является поступательный переход от распределительной схемы пенсионного обеспечения к накопительной, что в итоге позволяет прийти к определению понятия «пенсия», содержащемуся в Законе «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан»: «Пенсия – совокупность государственной базовой пенсионной выплаты и (или) пенсионных выплат по возрасту и (или)

пенсионных выплат за выслугу лет и (или) из единого накопительного пенсионного фонда, и (или) добровольного накопительного пенсионного фонда» [6].

Необходимо разграничивать понятия «пенсия» и «социальные выплаты по болезни и инвалидности». В то время как пенсия должна накапливаться на протяжении трудоспособного возраста, социальные выплаты являются средством помощи государства малоимущим или нетрудоспособным по ряду причин.

Следствием реформы в области пенсионного обеспечения в 1998 году стало появление в Казахстане на финансовой арене новых субъектов пенсионного рынка, к примеру, Государственного Центра по выплате пенсии (ГЦВП), позже – Единый накопительный пенсионный фонд (ЕНПФ). Его функцией является обеспечение администрирования пенсионного обеспечения и системы социального страхования.

Актуальными на сегодняшний день являются дискуссии относительно семантики понятия «пенсионное обеспечение». Однако при актуальности данного вопроса можно отметить недостаточность теоретических исследований в этой области.

Согласно мнению К.М. Тулепбаева, пенсионное обеспечение представляет собой «правовые и социально-экономические институты по накоплению части доходов граждан для материального и натурального (социальные услуги) обеспечения своей старости, либо случаев наступления инвалидности или потери кормильца» [7]. Все население государства является объектом пенсионного обеспечения, субъектами являются структуры, которые обеспечивают организацию и управление пенсионным обеспечением.

Согласно точке зрения В. Еремеевой [8], пенсионное обеспечение необходимо рассматривать в различных аспектах:

С точки зрения юридической науки пенсионное обеспечение является отраслью законодательства, которая регулирует отношения, направленные на содержание обществом нетрудоспособных. Большинство правовых норм пенсионного обеспечения выступает как часть трудового законодательства, что отражает взаимосвязь пенсионного обеспечения с трудом.

В социологии пенсионное обеспечение является совокупностью форм содержания за счет общества как нетрудоспособных в силу возраста, так и в связи с состоянием здоровья (инвалидность).

С точки зрения экономической науки пенсионное обеспечение является частью нацио-

нального дохода, который используется в связи с содержанием нетрудоспособных.

Соглашаясь с приведенными выше определениями в части рассмотрения понятия «пенсионное обеспечение» в различных плоскостях, необходимо акцентировать внимание на разграничение пенсионной системы и социальной помощи государства.

Отметим, что семантика дефиниций «пенсионное обеспечение» и «пенсионная система» ни в коем случае не является тождественной. То есть под пенсионной системой, как правило, имеют в виду систему, функционирующую в стране. То есть, пенсионная система страны представляет собой механизм обеспечения стабильного уровня жизни населению пенсионного возраста посредством государственных инструментов регулирования.

Тулупбаев К.М. считает, что пенсионная система является «совокупностью взаимосвязанных структур по организации и управлению пенсионным обеспечением, а также правовые и социально-экономические механизмы материального и натурального обеспечения граждан при наступлении старости, инвалидности или потери кормильца» [7].

Кущенко В.В. под пенсионной системой понимает «...составную часть социального обеспечения, звена защитного механизма, призванного обеспечить эффективное функционирование одного из секторов социальной сферы общества» [9, с. 103].

С точки зрения Захарова М.Л., пенсионная система является «...комплексным образованием, регулирующим отношения по формированию соответствующих пенсионных фондов, за счет которых выплачиваются пенсии и осуществляются иные пенсионные выплаты, отношения по материальному обеспечению членов общества пенсиями и иными пенсионными выплатами и отношения по управлению и организации пенсионного обеспечения» [10, с. 255].

При определении понятия «пенсионная система» некоторые экономисты высказывают мнение, что она подразумевает под собой механизм, обеспечивающий сбор, учет взносов и выплату пенсии выгодоприобретателю (бенефициару).

Таким образом, основываясь на исследованиях отечественных и зарубежных экономистов, можно прийти к выводу, что пенсионная система представляет собой социально-организационные, правовые и экономические институты, резервирующие материальные ресурсы на случай наступления старости.

Отсюда можно дать определение понятию «пенсионное обеспечение»: пенсионное обеспечение является государственной системой правовых, экономических и социальных мер для обеспечения населения возможностями резервирования материальных ресурсов на случай наступления старости (или законодательно установленной выслуге лет).

Благодаря данной системе происходит не установление, а обеспечение выплаты пенсий, которые исчисляются в соответствии с размерами обязательных или добровольных пенсионных взносов, подлежащих перечислению в период экономической активности [11, с. 635].

При определении сущности пенсионного обеспечения в качестве экономической категории нельзя не отметить его специфичность, так как оно, представляя собой обособленную часть национального дохода, имеет своей направленностью формирование нормальных условий жизнедеятельности нетрудоспособных членов социума [11, с. 636].

В качестве участников экономических отношений выступают:

- 1) государство;
- 2) лица, достигшие пенсионного возраста;
- 3) экономически активные члены социума;
- 4) организации, которые обязаны перечислять пенсионные взносы работников (работодатели).

Объектом экономических отношений пенсионной системы является аккумуляция денежных средств как части национального дохода, направляемая на покрытие потребностей пенсионеров.

На пенсионные активы фонда могут претендовать различные категории лиц пенсионного возраста, которых условно можно разделить на две группы:

- 1) лица, отработавшие необходимый трудовой стаж и достигшие пенсионного возраста;
- 2) лица, вышедшие на пенсию по выслуге лет.

Заключение

На основе проведенного исследования становления пенсионной системы можно сделать вывод, что в начале XX века приоритетными являлись институты социального страхования, на смену которым пришли принципы государственного социального обеспечения. В последние десятилетия в связи с социальным дисбалансом и возрастающим дефици-

том бюджета многие страны решили ориентироваться на личную ответственность каждого гражданина по обеспечению своей старости. Накопление каждым гражданином сбережений в пенсионном фонде определило содержа-

ние понятия «пенсия» как приносящего прибыль капитала. Система накопления, принятая за основу в различных странах, определила структуру общепринятой трехуровневой пенсионной системы.

Литература

- 1 Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан - 2050»: Новый политический курс состоявшего государства» от 14.12.2012. [Электронный ресурс] URL: www.akorda.kz/upload/ (дата обращения: 28.10.2016).
- 2 Guzel A. Turk sosyal guvenlik sisteminde ongorulen reform mevcul sorunlara coziumu? // Qalisma ve toplum. – 2005. – Vol. 4. – P. 61-76.
- 3 Whiteside N. Adapting private pensions to public purposes: Historical perspectives on the politics of reform // Journal of European social policy. – 2006. – Vol.16. № I. – P. 43-54.
- 4 Madrid R. L. Ideas, economic pressures and pension privatization // Latin American politics and society. – 2005. – Vol. 47. № 2. – P. 23-50.
- 5 Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М. Экономика. 1993. – С. 570.
- 6 Закон Республики Казахстан от 21 июня 2013 года № 105-V «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.04.2016 г.). [Электронный ресурс] URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31408637#pos=1;-253 (дата обращения: 12.10.2016).
- 7 Тулепбаев К.М. Новая модель пенсионного обеспечения населения РК: теория, методология и механизмы реализации: автореферат дисс. докт. экон. наук – Алматы, 2007. [Электронный ресурс] URL: <https://refdb.ru/look/2492290-pall.html> (дата обращения: 29.10.2016).
- 8 Еремеева В. Какие изменения грядут в системе пенсионного обеспечения // Человек и труд. – 1997. – № 1. – С. 67-69.
- 9 Куценко В.В. Пенсионное обеспечение в России: История, состояние, перспективы: Текст лекций. – Новосибирск, 2006. – С. 103.
- 10 Захаров М. Л., Тучкова Э.Г. Право социального обеспечения России. – 2-е издание переработанное. – М.: Издательство БЕК, 2002. – С. 202-258.
- 11 Hurd M. Research on the elderly: Economic status, retirement and consumption and saving // Journal of economic literature. – 2014. – № 28. – P. 565-637.

References

- 1 Poslanie Presidenta Respubliki Kazakhstan - Lidera nacji Nursultana Nazarbaeva narodu Kazakhstana «Strategija «Kazakhstan - 2050»: Novyi politicheskii kurs sostojavshego gosudarstva» ot 14.12.2012. [Electronic resource] URL: www.akorda.kz/upload/ (date: 28.10.2016).
- 2 Guzel A. Turk sosyal guvenlik sisteminde ongorulen reform mevcul sorunlara coziumu? // Qalisma ve toplum. – 2005. – Vol. 4. – P. 61-76.
- 3 Whiteside N. Adapting private pensions to public purposes: Historical perspectives on the politics of reform // Journal of European social policy. – 2006. – Vol.16. № I. – P. 43-54.
- 4 Madrid R. L. Ideas, economic pressures and pension privatization // Latin American politics and society. – 2005. – Vol. 47. № 2. – P. 23-50.
- 5 Smit A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations / - W. Economics. 1993, C. 570.
- 6 Zakon Respubliki Kazakhstan ot 21 iyunja 2013 goda № 105-V «O pensionnom obespechenii v Respublike Kazakhstan» (s izmenenijamii i dopolnenijami po sostojaniu na 09.04.2016 g.). [Electronic resource] URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31408637#pos=1;-253 (date: 12.10.2016).
- 7 Tulepbaev K.M. Novaja model pensionnogo obespechenija naselenija RK: teorija, metodologija i mehanizmy realizacii: Avtoreferat diss. dokt. ekon. nauk – Almaty, 2007. [Electronic resource] URL: <https://refdb.ru/look/2492290-pall.html> (date: 29.10.2016).
- 8 Eremeeva V. Kakie izmenenija grjadut v sisteme pensionnogo obespechenija // Chelovek i trud. – 1997. – № 1. – С. 67-69.
- 9 Kucenko V.V. Pensionnoe obespechenie v Rossii: Istorija, sostojanie, perspektivy: Tekst lekcii. – Novosibirsk, 2006. – С. 103.
- 10 Zaharov M. L., Tuchkova E.G. Pravo socijalnogo obespechenija Rossii. 2nd edition. – M.: Publisher БЕК, 2002. – С. 202-258.
- 11 Hurd M. Research on the elderly: Economic status, retirement and consumption and saving // Journal of economic literature. – 2014. – № 28. – P. 565-637.

Ахметкалиева С.К.

Метод игрового имитационного моделирования для задач производственной логистики

В данной статье производственную систему рассматриваем как подсистему логистической системы, учитывая, что логистическую систему можно рассматривать с позиции теории организационного управления, где применим метод игрового имитационного моделирования. Идея и сущность теории организационного управления основана на активности элементов системы. Каждый производственный цех является активной системой, в силу того, что каждый субъект производственного цеха имеет потребности, желания, интересы и ценности. Действуя, человек реализует свою свободу выбора.

Совокупная активность всех членов группы создает изменчивую и принципиально непредсказуемую системную динамику, которую можно описать с помощью инструментов теории иерархических игр и методологии конструирования автоматизированных имитационных игр. Активность элементов производственной системы – главный источник непредсказуемости ее поведения. Действия человека часто имеют иррациональную, неподвластную логическому осмыслению природу. Если в механизме «вход» однозначно определяет «выход», то в производственной системе это не так. Одно и то же входное воздействие может вызвать самые разные, даже противоположные реакции человека в зависимости от его настроения, актуальных мотивов и целей деятельности, а также от его внутренних изменений, произошедших в нем от момента такого же предыдущего входного воздействия.

Ключевые слова: теория игр, имитационное моделирование, базовые механизмы управления, производственная система.

Ahmetkaliyeva S.K.

The game simulation method for manufacturing logistics problems

In this paper, the production system is considered as a subsystem of the logistics system, and given that the logistics system can be viewed from the perspective of organizational management theory applied to study the method of game simulation. The idea and the essence of organizational management theory is based on the activity of the elements. Each manufacturing facility is an active system, due to the fact that each person has a production workshop needs, desires, interests and values. Acting man realizes his freedom of choice.

The combined activity of all members of the group creates a volatile and essentially unpredictable system dynamics, which can be described by the theory of hierarchical games tools and methodologies for designing automated simulation games. Active components of the production system – the main source of unpredictability of its behavior. Human actions are often irrational, are beyond logical comprehension of nature. If the mechanism of the “input” uniquely identifies the “exit”, the production system is not. One and the same input action can cause very different, even opposing reactions of the person depending on his mood, the actual motives and objectives of the activities, as well as its internal changes that have occurred in it from the moment such as the input of the previous exposure.

Key words: game theory, simulation, basic mechanisms of control, production system.

Ахметкалиева С.К.

Логистикадағы өндірістік мәселелерді шешу үшін ойын модельдеу әдісін насихаттау

Бұл мақалада өндірістік жүйе логистикалық ішкі жүйесі ретінде қарастырылып, оны зерттеу үшін ойын модельдеу әдісін қолданып, ұйымдық басқару теориясы тұрғысынан зерттеу жүргізілді.

Ұйымдастырушылық басқару теориясының идеясы және мәні белсенді элементтерге негізделген. Әрбір өндірістік цех белсенді жүйе болуына себепті әрбір адамның қалаулары, мүдделері мен құндылықтары бар, бұл шын мәнінде белсенді жүйесі болып табылады. Міндетін атқарушы адам өзінің таңдау еркіндігін жүзеге асырады.

Топтың барлық мүшелері аралас белсенділіктерімен өзгеріштікті және мәні күтпеген жүйелі динамикасын жасайды. Сондықтан динамиканы сипаттау үшін иерархиялық ойындар, құралдар мен автоматтандырылған модельдеу ойындар әдіснамасын қолдану мүмкіншілігін туғызады. Өндірістік жүйенің белсенді компоненттері – оның мінез-болжамсыздық негізгі көзі. Адам іс-әрекеттері логикалық тұжырымдарға сай келмейтін табиғатқа ие. Егер механизмде «Енгізу» бірегей «Шығу» анықтаса, өндірістік жүйеде олай емес.

Түйін сөздер: ойын теориясы, имитациялық моделдеу, базалық өндірістік жүйе, басқару механизмдері.

МЕТОД ИГРОВОГО ИМИТАЦИОННОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ ДЛЯ ЗАДАЧ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ЛОГИСТИКИ

Введение

Основное назначение производственной логистики – рационализация перемещения материалов, полуфабрикатов и деталей в производственном процессе в целях максимального сокращения длительности производственного цикла и снижения производственных запасов до минимально возможных.

Руководители часто видят в подчиненных только исполнителей своих указаний. Однако подчиненные – не механизмы и не компьютеры. Они – личности, обладающие свободой выбора. Это обстоятельство не всегда учитывается руководителями в должной мере. Часто руководители, не обладая знанием обстановки и обстоятельств конкретного рабочего места, дают команды и указания сотрудникам, что и как делать. Собственно, отсюда исходят рекомендации: непрерывное усовершенствование каждый день, на каждом рабочем месте, приводящим к совершенствованию всего потока создания ценности в целом и повышению эффективности всей производственной линии. Рекомендации руководителям значительную часть своего рабочего времени проводить на рабочих местах в прямых контактах с рядовыми сотрудниками.

Все перечисляемые практики и инструменты для усовершенствования цепочки ценностей в производственной системе можно обосновать, применяя базовые механизмы теории организационного управления, такие как механизмы открытого управления, согласованного управления. Механизмы открытого и согласованного управления получили название правильных механизмов для оптимального управления производственным процессом.

Экспериментальная часть

Рассмотрим задачу разработки планов-графиков производственных заданий цехам, используя модель затраты-выпуск и механизм функционирования организационной системы или организационный механизм – набор правил (процедур, функций), регламентирующих действия элементов любой организационной системы в процессе функционирования.

Составляющими механизма функционирования Σ являются целевая функция производственной системы F и ее производственных цехов $\{f_i\}$, ограничения, накладываемые

на систему B , и принцип(механизм) управления π , представленных на рисунке 1 [40]:

$$\Sigma = (F, \{f_i\}, B, \pi)$$

Рисунок 1 – Типы базовых механизмов управления

F – целевая функция координационного центра производственной системы определяет, какой план-график выпускать каждому цеху при заданных ограничениях в системе;

π – принципы (механизмы) управления;

f_j – целевые функции производственных подсистем (цехов) определяют прибыль каждой производственной подсистеме;

B – ограничения в производственной системе;

r_j – эффективность работы производственных цехов;

x – план-график производственных заданий цехам;

λ – себестоимость продукции;

n – количество производственных цехов.

Рассматривается двухуровневая система, содержащая управляющий центр и 5 производственных цехов

$$F(x) = \sum_{i=1}^n \frac{x_j^2}{2r_j} \rightarrow \min \quad (1)$$

$$\sum_{i=1}^n x_j = B \quad (2)$$

$$f_j(x) = \lambda x_j - \frac{x_j^2}{2r_j} \rightarrow \max \quad (3)$$

Согласно методологии разработки автоматизированных имитационных игр координационному центру известны только s_j оценки r_j , то задача (1-2) имеет следующий вид:

$$F(x) = \sum_{i=1}^n \frac{x_j^2}{2s_j} \rightarrow \min \quad (4)$$

$$\sum_{i=1}^n x_j = B \quad (5)$$

$$x_j = s_j \frac{R}{\sum_{j=1}^m s_j}$$

Результаты и обсуждение

В случае механизма согласованного управления координационный центр учитывает дополнительные условия согласования, выполнение которых гарантирует каждой производст-

венной подсистеме наибольшую «прибыль» при заявляемой величине s_j согласно таблице 1.

Условия согласования имеют вид:

$$\lambda x_j - \frac{1}{2s_j} x_j^2 = \max_{0 \leq y_j \leq R} [\lambda y_j - \frac{1}{2s_j} y_j^2] \quad j = \overline{1, 5}$$

Таблица 1 – Расчет оптимального плана производственного задания

r_j	5	5	5	5	5	Цена	Оптимальный план производства					F	В/сум s_j
	s_j						λ	x_i					
	1	2	3	4	5			1	2	3	4	5	
1	2	6	7	3	4	6	11,4	34,1	39,8	17,0	22,7	368	5,7
2	3	5	6	6	7	5	13,9	23,1	27,8	27,8	32,4	332	4,6
3	5	7	7	9	8	3	17,4	24,3	24,3	31,3	27,8	323	3,5
4	7	6	5	6	10	4	25,7	22,1	18,4	22,1	36,8	333	3,7
5	6	6	5	4	6	5	27,8	27,8	23,1	18,5	27,8	319	4,6
6	4	7	4	3	5	5	21,7	38,0	21,7	16,3	27,2	340	5,4
7	8	7	5	2	9	4	32,3	28,2	20,2	8,1	36,3	363	4,0
8	6	6	4	5	3	5	31,3	31,3	20,8	26,0	15,6	331	5,2
9	5	6	3	9	2	5	25,0	30,0	15,0	45,0	10,0	388	5,0
10	4	6	4	7	1	6	22,7	34,1	22,7	39,8	5,7	381	5,7
11	3	6	4	7	5	5	15,0	30,0	20,0	35,0	25,0	338	5,0
12	5	6	5	3	5	5	26,0	31,3	26,0	15,6	26,0	326	5,2
13	6	6	4	2	5	5	32,6	32,6	21,7	10,9	27,2	346	5,4
14	7	6	4	4	5	5	33,7	28,8	19,2	19,2	24,0	328	4,8
15	5	5	5	5	5	5	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	313	5,0
16	10	10	10	10	10	3	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	313	2,5
17	1	1	1	1	1	25	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	313	25,0

Таким образом, при согласованном управлении координационный центр решает задачу выполнения условия согласования, обеспечивающегося соответствующим выбором величины λ .

Заключение

За 17 партий теоретико-игрового анализа видно, что разработка плана-графика производственным цехам при согласованном управлении показывает, что при соблюдении условия согласования выполняются следующее условие равновесия: $\{s_j\} = \{r_j\}$, т.е. при согласованном управлении обеспечивает-

ся оптимальное состояние всей единой производственной системы, одновременно доставляя гарантированно высокие выигрыши отдельным производственным цехам согласно таблицы 2.

Таким образом, подсистемы придерживаются конкретной стратегии игры $s_j^* = r_j$ при гипотезе слабого влияния (где под гипотезой слабого влияния принимаются условия, когда производственные подсистемы не учитывают влияния сообщаемых оценок s_j на величину λ). И целевая функция всей производственной системы стремится к минимальному значению, как показано на рисунке 2.

Таблица 2 – Выигрыши производственных подсистем

	f _i				
	1	2	3	4	5
1	52	77	68	68	77
2	45	54	51	51	45
3	30	25	25	11	19
4	28	32	34	32	0
5	51	51	54	51	51
6	71	62	71	62	74
7	26	34	41	26	15
8	65	65	65	68	57
9	63	60	53	23	40
10	77	77	77	68	29
11	53	60	60	53	63
12	68	65	68	57	68
13	71	71	71	47	74
14	49	55	55	55	58
15	63	63	63	63	63
16	0	0	0	0	0
17	563	563	563	563	563
	1 373	1 415	1 418	1 297	1 295

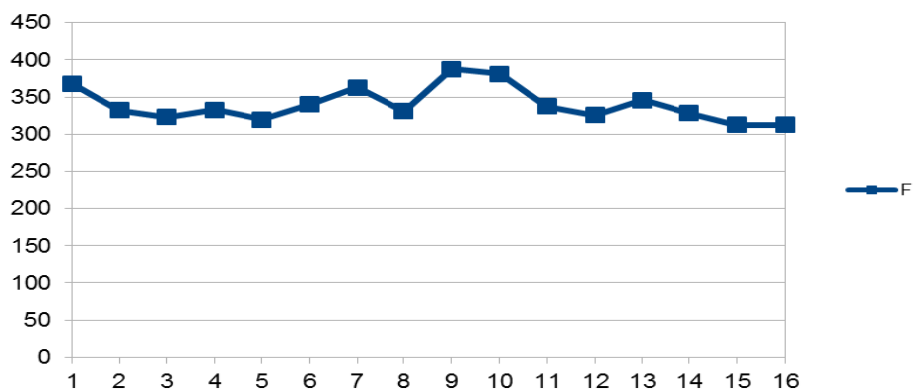

Рисунок 2 – График поведения целевой функции производственной системы

Литература

- 1 Скотт Дж. Благими намерениями государства. – М., 2005.
- 2 Бурков В.Н., Новиков Д.А., Щепкин А.В. и др. Механизмы управления. Серия умное управление./книга/ – М: Издательство: «Ленанд», 2011.
- 3 Бурков В. Н., Кулжабаев Н. М. Активные системы и деловые игры: учебное пособие. – Алматы: Республиканский издательский кабинет Казахской академии образования им. И. Алтынсарина, 2000.
- 4 Кулжабай Н. М., Исмаилова Р. Т. Моделирование организационных механизмов социально-экономических систем: учеб. пособие. – Алматы: КазНТУ, 2009. – 254 с.
- 5 Кулжабай Н.М., Ботаева С.Б., Исмаилова Р.Т. Теория организационного управления логистическими системами: учеб. пособие. – Алматы: КазНТУ им. К. И. Сатпаева, 2013.
- 6 Кулжабай Н.М., Исмаилова Р.Т., Ботаева С.Б. Математические модели в логистике // Сб. тр. Межд. науч.-практ. конф. «Устойчивое развитие экономики Казахстана: императивы модернизации и бизнес-инжиниринг. – Алматы: КазНТУ им. К. И. Сатпаева. – Ч. 2. – С. 14–18.

References

- 1 Scott J. Good intentions of the state. Moscow, 2005.
- 2 V.N. Burkov, D.A. Novikov, A.V. Shchepkin et al. Management arrangements. Series Intelligent management / book / – Moscow: Publisher: "LENAND" 2011.
- 3 Burkov V.N., Kulzhabaev N.M. Active systems and business games. / Tutorial / – Almaty, Republican Publishing office Kazahskoy Academy of Education. Altynsarin 2000.
- 4 Kulzhabay N.M., Ismailov R. T. Modeling organizational arrangements socio-economic systems: Proc. allowance. _ Almaty: Kazakh National Technical University, 2009. – 254 p.
- 5 Kulzhabay N.M., Botaeva S.B., Ismailov R.T. Theory of organizational management logistics systems: Proc. allowance. – Almaty: KazNTU. K.I.Satpaev 2013.
- 6 Kulzhabay N.M., Ismailov R. T., Botaeva S.B. Mathematical models in logistics // Coll. tr. Int. scientific-prac. Conf. "Sustainable development of Kazakhstan's economy: imperiatively modernization and business engineering. – Almaty: KazNTU. KI Satpayev. – Part 2. – P. 14-18.

Андыбаева Г.Т.,
Оралбаева Ж.З.

**Қаржылық есептілікті
қалыптастырудағы инфля-
цияны есепке алу әдістерінің
әлемдік тәжірибесі**

Мақалада экономикалық құбылыс ретінде инфляция түсінігіне, инфляция түсінігінің ең алғаш қай мемлекетте пайда болғаны туралы қысқаша айтыла келіп, одан әрі инфляцияның қаржылық есептілікті құрастыру кезінде қолданылатын әдістері бойынша әлемдік тәжірибелер көрсетіледі. Оның ішінде қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттары инфляцияны есепке алу әдістері, олардың көптеген мемлекеттерде қолданылу тәртіптері қысқаша айтылған. Мысал ретінде тұрақты сатып алушылық қабілеті бірлігінде есепке алу, қалпына келтіру құны бойынша есепке алу, ағымдағы құн бойынша есепке алу (бухгалтерлік есеп объектілерін ағымдағы құнға қайта бағалау әдіс-темесі), қазіргі құны бойынша есепке алу әдістерін атап көрсетуге болады. Сонымен бірге активтерді ауыстыру құнының өсімін жабуға арналған резервтерді құру, активтерді қайта бағалау, қорларды бағалаудағы FIFO әдісі және амортизацияның жеделдетілген әдісі.

Түйін сөздер: қаржылық есептілік, инфляция, қаржылық есептіліктің халықаралық стандарты, гиперинфляция, гиперинфляция жағдайындағы қаржылық есептілік.

Andybaeva G.T.,
Oralbaeva Zh.Z.

**The world practice methods
of inflation accounting in the
formation of the financial
statements**

The article summarized as an economic phenomenon of inflation given definition of when and where any notion of “inflation”, and shows the world the practice of using inflation accounting methods in the formation of the financial statements. In particular, we consider the accounting methods of inflation in international financial reporting standards, how to use these methods in many states. For example, you can select records based on the total purchasing power, taking into account the current purchasing power accounting at historical cost accounting on the present value, as well as the formation of reserves to cover the increase in the value of replacement of assets, revaluation of assets, FIFO method in accounting for reserves and accelerated depreciation.

Key words: financial statements, inflation, international financial reporting standards, hyperinflation, the financial statements in circumstances hyperinflation

Андыбаева Г.Т.,
Оралбаева Ж.З.

**Мировая практика методов
учета инфляции при
формировании финансовой
отчетности**

В статье вкратце как экономическое явление даны определения понятию инфляции, когда и где возникло понятие «инфляция», а также показана мировая практика использования методов учета инфляции при формировании финансовой отчетности. В частности, рассмотрены методы учета инфляции в международных стандартах финансовой отчетности, порядок использования этих методов во многих государствах. На примере можно выделить учет по общей покупательной способности, учет по текущей покупательной способности, учет по первоначальной стоимости, учет по современной стоимости, а также образование резервов на покрытие прироста стоимости замещения активов, переоценка активов, методы FIFO в учете запасов и метод ускоренной амортизации.

Ключевые слова: финансовая отчетность, инфляция, международные стандарты финансовой отчетности, гиперинфляция, финансовая отчетность в условиях, гиперинфляции.

**ҚАРЖЫЛЫҚ
ЕСЕПТІЛІКТІ
ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ
ИНФЛЯЦИЯНЫ
ЕСЕПКЕ АЛУ
ӘДІСТЕРІНІҢ ӘЛЕМДІК
ТӘЖІРИБЕСІ**

Кіріспе

Экономикалық құбылыс ретінде инфляция ақшаның пайда болуымен бірге пайда болған деп есептеледі. Инфляция түсінігі алғаш рет Солтүстік Америкада 1861-1865 жж. азамат соғысы кезінде қолданыла бастады және қағаз-ақшалай айналысының ісінуі үдерісін көрсетті. Сонымен бірге XIX ғасырда бұл термин Англия мен Францияда пайдаланылды. Экономикалық әдебиеттерде инфляция түсінігі 20-ғасырда бірінші дүниежүзілік соғыстан кейін, ал кеңестік әдебиеттерде 20-жылдардың ортасында кеңінен пайда бола бастады. Егер инфляция бұрында, тәртіп бойынша, төтенше жағдайларда пайда болса (соғыс, революция, саяси тәртіптің өзгеруі), соңғы 30-40 жылдарда көптеген елдерде созылмалы болып кетті. Инфляция құбылысы – бұл ұлттық ақша бірліктерінің салыстырмалы құнсыздануы. Қазіргі инфляцияның айрықшаланатын ерекшеліктері бар: егер инфляция бұрында локалды сипатта болса, қазір ол әлемдік, барлығын қамтыған; егер ол бұрында үлкен немесе аз уақыт кезеңінде болса, қазір созылмалы және ұдайы өндірістік үдерістің тұрақты факторы болды.

Негізгі бөлім

Инфляция жағдайындағы бухгалтерлік есептің әдістері туралы таластың түйінінде есеп теориясындағы құрылымдық тәсілдермен қаралған бағалаудың қажеттілігі жатыр. Қаржылық бағалаулар өзіндік құнға негізделсе, не әртүрлі есеп кезеңдеріндегі құндардың шартты жиынтығы салыстырылса, қаржылық есептіліктің көрсеткіштерінің болжамды өзара байланысы өзгереді. Әртүрлі есептік кезеңдердің бағаларын салыстыру мен теңестіруден бас тартуға мүмкіндік беретін батыл қадамдарды пайдалану және есептің жаңа құрылымын жасау өте тамаша болар еді. Оның орнына дәстүрлі бухгалтерлік бағалаулардың қолайлы түрлерін табу ұсынылады.

Инфляция болған кездегі қаржылық есептіліктің әлемдік тәжірибесін келесідей мазмұндауға болады. Жетпісінші жылдардың ортасында және одан дейін инфляция кезіндегі есеп пен есептілікті жүргізу тұжырымдары жалпы сатып алу-

шылық қабілеттілік әдісіне бағытталды. Одан кейін ағымдағы құн тәсілін пайдалану мәселесі қарала бастады, сосын 1983 жылы алдынан қолданылып жүрген ҚЕХС 6 өзгерткен ҚЕХС 15 енгізілді.

Сонымен бірге, ҚЕХС 15 инфляцияның әсерін есепке алу мәселесіне кесімді айқындылық енгізбеді және есептілікте баға өзгерісінің әсерін көрсету қажет екеніне барлығының көзін жеткізе алмады. Онымен қоса ҚЕХСК ҚЕХС 15 шығаруда күтілген, баға өзгерісі әсерін көрсететін ақпаратты ашу мәселесі бойынша халықаралық консенсусқа қол жетпегенін мойындады. Сондықтан қаржылық есептілікте ҚЕХС 15 қарастырылған ақпаратты ашып көрсету міндетті емес екені туралы шешім қабылданды, бірақ ҚЕХСК компанияларды мұндай ақпаратты ерікті түрде ұсынуға шақырды. Қаржылық есептілік оларды ашып көрсетпесе де ҚЕХС сәйкес болып танылады, сонда да болса ҚЕХСК баптарды ашудың қажеттілігін талап етті.

Стандартта бағаның өзгеруі тек қана инфляциялық факторларға байланысты емес екенін, сонымен бірге тәуелсіз және әр түрлі бағытталған өзгерісті – бағаның төмендеуі немесе жоғарылауын туындататын сұраныс пен ұсыныстағы, технологиядағы өзгерістер сияқты айрықшалықты әлеуметтік-экономикалық факторларға да байланыстылығын атап көрсетеді. Баға деңгейінің жиынтық әсеріне әкелетін жалпы тұжырымдар бар және соған байланысты ақшаның жалпы сатып алу қабілеттілігіне әсер етеді. ҚЕХС 15 ұйымның есепті ақпараттарын бағаның өзгеруін көрсететін есептің әдісін пайдаланып, ұсынуы тиіс екенін белгілеген. Негізгі 2 әдіс (ақшаның жалпы сатып алу қабілеттілігіне, ағымдағы шығындарға негізделген) немесе олардың құрамдастары болды.

Ағымдағы шығындар негізінде есепке алу әдісін қолданғанда негізгі құралдардың және бөлшектердің ағымдағы құнын ашып көрсету қажет. Сонымен бірге компаниялар түзетулер жүргізгенде қолданған барлық келтірілген көрсеткіштердің есептеу әдістерін көрсетуі тиіс. Түзетулер мен қайта есептеулер мәліметтері қаржылық есептіліктің сәйкесінше нысандарына немесе оған қосымша есептік ақпараттардың ұсынылған ескертпелеріне енгізіледі.

1990 ж. бірінші айынан ҚЕХС 29 қолданылды. Осыған сәйкес ұйымдардың есептік уақыттағы, өткен кезеңдердегі қаржылық есептемелігі осы есептемелікті құрастыру күніндегі өлшем бірлігінде көрсетілуі керек.

ҚЕХС 29 есеп мәліметтерін құнсыздандуды ескере отырып, қайта есептеуді қажет етеді. Жоғары инфляцияға бейім ақша бірліктерінде есеп жүргізетін ұйымдардың қаржылық есептемеліктері алғашқы болмаса ағымдағы құнда бағалау әдісін қолдану кезінде есепті балансты құрастыру күніне ақшаның тұрақты сатып алу қабілетіне қайта есептелуі тиіс. Бұл жағдай өткен есепті кезеңдердің тиісті көрсеткіштеріне қатысты. Активтер мен пассивтердің монетарлық баптары негізінде сатып алу қабілеттілігінің жоғарылауы не аздауы ағымдағы пайдада көрсетілуі тиіс.

Сонымен бірге әртүрлі елдерде сол немесе басқа уақыт кезеңдерінде қаржылық есептілікте инфляция салдарларын көрсетудің бірбірінен түбірімен ерекшеленетін тәсілдер қолданылды. Біріншісін ғаламдық, ал екіншісін ерікті таңдау тәсілі ретінде сипаттауға болады. Ғаламдық тәсілге сәйкес қаржылық есептіліктің барлық немесе негізгі элементтерінің бағаның инфляциялық өзгерістерінің ықпалына ілінетін бастапқы мәндері түзетіледі. Мысал ретінде тұрақты сатып алушылық қабілеті бірлігінде есепке алу, қалпына келтіру құны бойынша есепке алу, ағымдағы құн бойынша есепке алу (бухгалтерлік есеп объектілерін ағымдағы құнға қайта бағалау әдістемесі), қазіргі құны бойынша есепке алу әдістерін атап көрсетуге болады. Таңдау тәсіліне сәйкес тек жекелеген элементтерге түзету жүргізіледі. Мысалы, активтерді ауыстыру құнының өсімін жабуға арналған резервтерді құру, активтерді қайта бағалау, қорларды бағалаудағы FIFO әдісі және амортизацияның жеделдетілген әдісі.

Бухгалтерлік есепті жүргізу және қаржылық есептілікті қалыптастыруды реттейтін ұлттық принциптердің белгілі ерекшеліктеріне қарамастан осы мәселелерді шешу үшін біртектес тәсілдемелерді ұстанатын мемлекет топтарын бөліп көрсетуге болады.

Ағылшын тілінде сөйлейтін елдерде бухгалтерлер құнсызданду үдерістеріне жетерліктей тұрақты тәсілдеме шығарды. Олармен инфляция жағдайындағы бухгалтерлік есеп жүйесіне әр түрлі әрекеттерді енгізу жүргізілді. Мысалы, АҚШ-тағы инфляция жағдайындағы бухгалтерлік есепке арналған Сенімді бухгалтерлердің халықаралық институтының көпшілік жарияланымдары жалпы сатып алушылық қабілетіне қатысты болды (СРР). 1979 жылдың қазан айында Бухгалтерлік есептің стандарттары бойынша Кеңес (FASB) «Қаржылық есептілік және өзгеріп жатқан бағалар» деп аталатын FAS 33-ті

шығарды, ол есеп берулерді жалпы сатып алушылық қабілеті түрінде де және ағымдағы құн бойынша да ұсынуды талап етті. Осы құжатқа сәйкес ірі компаниялар жылдық есеп беруінде есептіліктің кейбір баптары бойынша GPL (сатып алушылық қабілеті бірдей ақша бірліктерінде бағалау) әдістемесі, сонымен бірге CCA (ағымдағы құн бойынша есепке алу) әдістемесі негізінде қосымша талдамалық ақпараттарды ұсынуға міндетті болды және онда келесі көрсеткіштер қамтылды:

1) инфляцияның жалпы әсерін ескере отырып анықталған, жалғасқан қызметтен түскен пайда;

2) таза монетарлық баптардың сатып алушылық қабілетінің өзгеруіне негізделген пайда немес залал;

3) ағымдағы құн анықтамасы негізінде есептелген, жалғасқан қызметтен түскен пайда;

4) қаржылық жылдың соңындағы мүліктердің, ғимараттар мен құрал-жабдықтардың ағымдағы құны;

5) инфляцияның ықпалын жою кезіндегі қорлар мен мүліктердің, ғимараттар мен құрал-жабдықтардың ағымдағы құнының өзгеруі.

Бірақ Бухгалтерлік есептің стандарттары бойынша Кеңес осы көрсеткіштердің негізгі қаржылық есептілік көрсеткіштерімен өзара байланысын қарастырмады.

Ағымдағы бағаларды ескере отырып, қайта есептелуге тиісті көрсеткіштер арасында болды: негізгі жалғасқан қызметтен түскен табыс; басқа компаниялардың жай акциялары бойынша дивидендтер; компанияның жыл соңындағы активтері (нетто бағасында). Осы көрсеткіштердің барлығы соңғы 10 жылдың өсіңкілік қатарында есептелді. Бұдан өзге, есептілікте: жыл соңына жер телімдерінің, ғимараттардың, құрылыстардың және құрал-жабдықтардың ағымдағы бағаларын өсіңкілік қатарында, сондай-ақ ақшалай активтер мен дебиторлық және кредиторлық қарыздардың ақшалай эквиваленттерінің сатып алушылық қабілеттерінің өзгерістерінен түскен табыстарды көрсету ұсынылды.

Бұл талаптар жоғары дәрежедегі пікірталасқа айналды. Көптеген компанияларға, мұндай мәліметтерді дайындау өте қымбатқа түседі, ал олардың сенімділігі мен шынайылығы күмәнді деген уәжді ұстанды. Бұған қоса осындай талдамалық есептеулердің орындылығына күмән келтірген бірқатар ғылыми мақалалар да шықты.

Ең соңында, 1986 жылдың желтоқсанында FAS 33 стандартының орнын басқа стандарт – «Қаржылық есептіліктер және өзгермелі бағалар» (FAS 89) басты. Осы стандартқа сәй-

кес міндетті түрде ашылуға тиісті болып келген, ағымдағы бағалар туралы қосымша мәліметтер факультативті болып қалды.

Ұлыбританияда 1980 жылы SSAP-16 жарияланды. Бұл құжатта бухгалтерлік есептілікті даярлау және қаржылық нәтижелерді бағалау үшін CCA әдістемесін пайдалану қарастырылды. Компанияларға жылдық есептілікті даярлаудың келесі үш нұсқасының бірін таңдау мүмкіндігі берілді:

а) негізгі бухгалтерлік есептілік сатып алу бағасын ескере отырып дайындалады, сондай-ақ қосымша ақпарат ретінде де ағымдағы бағада көрсетілген осы есептілік алынады;

б) негізгі бухгалтерлік есептілік ағымдағы бағаларға, ал қосымша – сатып алу бағаларына негізделеді;

в) бухгалтерлік есептілік үшін ағымдағы бағалар қолданылады, ал оның жекелеген баптары сатып алу бағаларын ескере отырып көрсетіледі.

Еуропалық мемлекеттерде ешқандай инфляция мәселесі соңғы отыз жыл ішінде болған жоқ және инфляциялық есептің жеткілікті дамуы да болған жоқ. Дегенмен де, ЕС мүше-елдердің бухгалтерлік есеп облысындағы мамандар арасында көптеген пікірталастардан кейін, ЕС мүше-елдерге өздерінің тілегі бойынша компанияларға инфляциялық түзету енгізумен мәліметтер негізінде активтерді бағалауға рұқсат беру немесе тыйым салуына болатынына қарамастан бағаның өсуі жағдайында сатып алу бағасы бойынша есепті жүзеге асыру туралы келісімге қол жеткізілді.

Еуропалық елдер бастапқы құн негізінде есепке алу принциптерінен ауытқуға бейім емес екенін атап көрсетуге болады. Қаржылық есеп берулерді ұсынудың мазмұны және тәртібіне қатысты кейбір еркіндігі қысқаруы бақыланған елдерде, мысалы, Голландияның ұлттық есеп стандарттары CCA әдістемесін міндетті түрде қолдануды талап етпейді. Бірақ Голландия дипломды бухгалтерлер институты жылдық есептіліктің тиісті талдамалық бөлімдерінде қосымша ақпарат ретінде активтердің ағымдағы бағасы туралы мәліметтерді ұсынуды қолдайды.

Израиль 80-жылдары инфляцияның кенеттен күрт көтерілуін бастан өткізгендіктен, тәжірибеге GPL әдістемесінің есебін енгізуге мәжбүр болды. Сонымен бірге осы елдің ұлттық есеп стандарттары жылдық есептілікте қосымша талдамалық деректер ретінде өзіндік құны бойынша берілген мәліметтерді пайдалануға тыйым салмайды.

Оңтүстік Америка мемлекеттері бағаның жалпы индексіне түзетілген есеп үлгісін

қолданады. Бұл мемлекеттер ұзақ уақыт бойы тұрақты баға өсімімен қоян-қолтық келеді, сондықтан олардың экономикасындағы осы ерекшелік есеппен ескерілмей қалмайды.

Қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттары бойынша Ресей мамандары ҚЕХС 29 талаптарына сәйкес есептілікті қайта есептеуді жүргізуде едәуір тәжірибелері бар. Мұнда қаржылық есептіліктегі 01.01.2004 ж. және келесі есептік кезеңдердегі баланстық сомалар 1 қаңтар 2003 ж. әрекеттегі өлшем бірлігінде, яғни 01.01.2003 ж. тұтыну бағасы индексі есепке ала отырып, қайта есептелінген монетарлық емес баптар алдағы кезеңдерде халықаралық стандарттар бойынша есептілікті жасауда қолданылады.

Беларусь Республикасының банктік жүйесінде ҚЕХС 29 2000 ж. бастап қолданылады. Осы мақсатта банктік жүйе үшін Қаржылық есептіліктің Ұлттық стандарты «Гиперинфляция жағдайындағы қаржылық есептілік» 29 (ҚЕҰС

29) және оны қолдану бойынша Нұсқаулық әзірленген.

Қорытынды

Қорытындылай келе, бухгалтерлік есептің қазіргі жағдайы кез келген мемлекетте іс жүзіндегі экономикалық және саяси жағдайларды шынайы тұрғыда көрсете алады. Бұл жағдайлар бухгалтерлік есепті ұйымдастыру барысында ескерілетін құзырлылық, бақылау және жауапкершілік секілді маңызды сипаттамаларды анықтайды.

Қазақстан үшін қазіргі жағдайды есепке ала отырып, әсіресе басқа дамыған елдермен тең құқылы негізде әлемдік экономикаға бірігуге толық қажеттілік, бухгалтерлік есеп және қаржылық есептіліктің әлемдік тәжірибесін зерделеу, одан озық және кеңінен қолданылатын әдістерді тауып алу ең бір маңызды факторлар болып қалады.

Әдебиеттер

- 1 Джаншанло Р. Е. Инфляция и финансовая стабилизация в Казахстане. – Алматы: ТОО «Издательство LEM», 2007. – 304 с.
- 2 Международные стандарты финансовой отчетности. – М.: АСКЕРИ, 2009.
- 3 Whittington G. Inflation accounting. – London, 1983. – 127 p.
- 4 Новодворский В.Д. Публичная бухгалтерская отчетность – инструмент рыночных отношений // Бухгалтерский учет, 2005. – №17. – С. 4 – 6.
- 5 Сближение национальных учетных систем – путь к формированию сопоставимых показателей. – http://www.yspu.yar.ru/vestnik/novye_Issledovaniy
- 6 Хендриксен Э.С., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета: пер. с англ. / под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 576 с.
- 7 Прокофьева Н. А. Финансовая отчетность в условиях инфляции: автореф. дисс. на соис. уч. ст. канд. экон. наук. – М., 2007. – 26 с.
- 8 Мэтьюс М.Р., Перера М.Х. Б. Теория бухгалтерского учета / пер. с англ., под ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1999. – 663 с.

References

- 1 Dzhanshanlo R. Ye. Inflyatsiya i finansovaya stabilizatsiya v Kazakhstane. – Алматы: ТОО «Izdatel'stvo LEM», 2007. – 304 s.
- 2 Mezhdunarodnyye standarty finansovoy otchetnosti. – М.: ASKERI, 2009
- 3 Whittington G. Inflation accounting.– London, 1983. – 127 p.
- 4 Novodvorskiy V. D. Publichnaya bukhgalterskaya otchetnost' – instrument rynochnykh otnosheniy // Bukhgalterskiy uchets, 2005, №17. S. 4 – 6.
- 5 Sblizheniye natsional'nykh uchetykh sistem – put' k formirovaniyu sopostavimykh pokazateley. – http://www.yspu.yar.ru/vestnik/novye_Issledovaniy
- 6 Khendriksen E. S., Van Breda M. F. Teoriya bukhgalterskogo ucheta: Per. s angl. / Pod red. prof. YA. V. Sokolova. – М.: Finansy i statistika, 1997. – 576 s.
- 7 Prokof'yeva N. A. Finansovaya otchetnost' v usloviyakh inflyatsii: avtoref. diss. na sois. uch. st. kand. ekon. nauk, Moskva, 2007. – 26 s.
- 8 Met'yus M. R., Perera M. X. B. Teoriya bukhgalterskogo ucheta / Per. s angl. pod red. YA. V. Sokolova, I. A. Smirnovoy. – М.: Audit, YUNITI, 1999. -663 s.

Джулаева А.М.,
Тумбай Ж.О., Шуренов Н.Б.

**Потенциал государственно-
частного партнерства
для развития инновационной
экономики в Казахстане**

Dzhulaeva A.M.,
Tumbai Zh.O., Shurenov N.B.

**The potential of public-private
partnership for the development
of innovative economy in
Kazakhstan**

Джулаева А.М.,
Тумбай Ж.О., Шуренов Н.Б.

**Қазақстанда инновациялық
экономиканы дамыту үшін
мемлекеттік-жеке меншік әріп-
тестіктің әлеуеті**

В работе рассмотрен подход к формированию инновационной экономики в развивающихся рынках посредством применения государственно-частного партнерства для обеспечения роста инновационной активности как в государственном, так и в частном секторах экономики страны. Для устойчивого и стабильного экономического роста страны ключевое значение имеют ее адаптационные возможности, выражающиеся в своевременной и гибкой структурной перестройке общественного производства. Определена роль коммерциализации инноваций как завершающего звена процесса адаптации общественного производства к современному этапу НТП, что позволяет выявить взаимосвязь задач по формированию инновационной экономики в настоящий момент. Исходя из этого, обоснован подход к эффективному формированию инновационной экономики в развивающихся рынках и в Казахстане на основе применения потенциала государственно-частного партнерства (ГЧП), являющегося эффективным инструментом управления современной экономикой.

Ключевые слова: инновационная экономика, коммерциализация инноваций, государственно-частное партнерство, развивающиеся рынки.

The paper considers the approach to the formation of an innovative economy in emerging markets through the use of public-private partnership to ensure the growth of innovation activity in both the public and private sectors of the economy. For sustainable and stable economic growth are of key importance its adaptive capabilities, expressed in a timely and flexible restructuring of social production. The role of innovation as the commercialization of the final link adaptation process of social production to the current stage of STP that allows you to identify the relationship problems of the formation of an innovative economy at the moment. On this basis, it grounded approach to the effective development of innovative economy in emerging markets and in Kazakhstan on the basis of the potential of public-private partnership (PPP), which is an effective tool of modern economic management.

Key words: innovative economy, commercialization of innovations public-private partnership, the emerging markets.

Жұмыста экономиканың мемлекеттік және жеке секторлардың да инновациялық қызметтің өсуін қамтамасыз ету үшін мемлекеттік-жекеменшік әріптестікті пайдалану арқылы инновациялық экономиканы дамушы нарықтарда қалыптастыру тәсілі деп қарастырылған.

Тұрақты экономикалық өсу үшін қоғамдық өндірістің уақтылы және икемді қайта құрылымдауын білдіретін, оның бейімделу мүмкіндіктері маңызды болып табылады. Қазіргі уақытта инновациялық экономиканы қалыптастыру шешімдерінің өзара байланысын анықтауға мүмкіндік беретін, ҒТП ағымдағы кезеңіне қоғамдық өндірістің бейімдеу процесінің соңғы сілтеме ретіндегі инновацияның коммерциаландырудың рөлі анықталынды. Осы негізде, дамушы нарықтарда және Қазақстанда инновациялық экономиканы тиімді дамыту үшін қазіргі заманғы экономикалық басқарудың тиімді құралы болып табылатын мемлекеттік-жекеменшік әріптестіктің (МЖӘ) әлеуетін тәсіл ретінде негіздейді.

Түйін сөздер: инновациялық экономика, инновацияларды коммерциаландыру, мемлекеттік-жекеменшік әріптестік, дамушы нарықтар.

**ПОТЕНЦИАЛ ГО-
СУДАРСТВЕННО-
ЧАСТНОГО
ПАРТНЕРСТВА ДЛЯ
РАЗВИТИЯ
ИННОВАЦИОННОЙ
ЭКОНОМИКИ В
КАЗАХСТАНЕ**

Введение

В современных условиях высокой неопределенности устойчивый и стабильный экономический рост страны могут обеспечить только ее адаптационные возможности, выражающиеся в своевременной и гибкой структурной перестройке общественного производства, которое обеспечивает взаимосвязь факторов, определяющих рост как со стороны производства на основе внедрения технологических инноваций, так и со стороны потребления. Взаимосвязь этих факторов опосредуется рыночным механизмом, и реализуется посредством коммерциализации инноваций. Важно отметить, что способность к адаптации на современном этапе НТП в развивающихся рынках определяется не только наличием самих новаций в стране, но и степенью «рыночности» механизма реализации взаимосвязи производства и потребления инновационных продуктов, который лежит в основе коммерциализации инноваций. В развивающихся рынках постановка вопроса о коммерциализации новаций должна быть связана с пониманием развивающегося состояния рыночных механизмов и необходимостью их дополнения государственными механизмами. Среди многих условий, необходимых для того, чтобы коммерциализация инноваций в развивающихся рынках, таких, как Казахстан, стала эффективным завершающим звеном процесса адаптации общественного производства к современному этапу НТП, ключевое значение имеет альянс государства и бизнеса.

В этой связи актуальными становятся исследования использования ГЧП как института современной экономики в трансформирующихся экономиках при значимой роли государства и возрастающей роли частного сектора, изучение институционально-организационных, правовых и экономических условий и механизмов, стимулирующих развитие практики государственно-частного партнерства как основной формы становления инновационной экономики в странах с развивающимся рынком.

Экспериментальная часть. Проблемы становления и развития государственно-частного партнерства (ГЧП) в различных странах рассматривались в трудах зарубежных и казахстанских ученых. Общетеоретическую основу партнерства государс-

тва и бизнеса составили исследования в области экономики и менеджмента таких зарубежных ученых как, А. Смит, Ж.Б. Сэй, Д. Рикардо, Ф. Бэкон, Дж. Кейнс, А. Маршалл, Дж.С. Милль, Ф. Найт, Дж. Нейман, В. Ойкен, П. Самуэльсон, М. Фридмен, Дж. Хикс, Л. Эрхард, Э.Дж. Долан, Дж. Стиглиц, П. Фишер, П. Хейне, И. Ансофф, Г. Дитхелм, К. Макконел и др. Вопросы развития ГЧП рассмотрены в трудах таких зарубежных ученых, как Геррард М.В., Линдер С., Ходж Д., Миллер Д.В., Паздников М., Баженов А., Снелсон П., Логунцова И., Виллисов М. и др. Теоретические проблемы управления ГЧП рассмотрены в трудах таких российских ученых, как Варнавский В.Г., Баженов А.К., Бачаров В.В., Бруссер П.А., Воропаев В.И., и др. Теоретическими и практическими вопросами развития ГЧП в Казахстане занимались такие казахстанские ученые, как М.А. Кусаинов, С.В. Скрыбин, Г. Кембаев, И. Романов, Ж. Тимуров, А. Жуков, О.Н. Какимжанов, Э.С. Мадиярова, Батырбекова А.Г., С.М. Омирбаев, К. Тилебалдинов, Э. Мусатаева, Т.Я. Эрнараров, К.В. Бишимбаев, Г.Ш. Ишкинина, А.Ш. Бейсембинова и др.

Научные работы зарубежных, российских и отечественных ученых внесли большой вклад в теорию и методологию государственно-частного партнерства. Вместе с тем, практика реализации ГЧП в процессе формирования инновационной экономики в развивающихся рынках требует проведения дальнейших научных исследований в данной сфере.

В процессе исследования использовались общенаучные методы исследования: аналитический, сравнительный, диалектический, системный, статистический и др.

Результаты

В соответствии с глобальной тенденцией технологического переустройства современной мировой экономики, в Казахстане поставлена цель войти в число 30 наиболее развитых стран. Для реализации данной стратегии необходимо технологическое обновление отечественной экономики, которое позволит сформировать инновационную экономику. Создание инновационной экономики становится стратегическим направлением развития нашей страны

Мировая практика показывает, что важнейшим фактором экономического роста является «научно-технический прогресс» (НТП), и успешность развития той или иной страны зависит от степени его адаптации к особеннос-

тям современного этапа научно-технического прогресса.

Известный экономист М. Портер утверждает, что «процветание, особенно в продвинутых экономиках, вытекает из способности национальных компаний создавать, а затем в глобальном масштабе коммерциализировать новые продукты и процессы, осваивая передовые рубежи инноваций тем быстрее, чем ближе конкуренты» [1]

Вместе с тем, практические проблемы инновационного развития развивающихся рынков требуют исследований особенностей коммерциализации инноваций в развивающихся рынках, где формирование НИС находится на стадии становления.

Коммерциализация инноваций, ставшая характерной чертой конкретной экономики, свидетельствует о том, что страна адаптировалась к актуальному этапу НТП, что она демонстрирует стабильный рост. Соответственно, в тех странах, где коммерциализация инноваций только начинает развиваться, экономика неустойчива. Это страны развивающихся рынков, к которым относится и Казахстан. Для достижения уровня индустриально-инновационного развития, позволяющего создавать инновационные продукты для рынка, необходимо создать развитую национальную инновационную систему, в основе которой будет круг, связывающий базовые системообразующие элементы: наука – производство – бизнес. Состояние каждого из них прямо влияет на уровень развития коммерциализации инноваций и в целом инновационного развития страны.

По официальным данным, в 2014 г. затраты на научные исследования в Казахстане составили 66,4 млрд тенге, что в 2,5 раза больше по сравнению с 2010 и были реализованы сотни научных программ, получены тысячи патентов. Только в 2014 г., по данным Министерства образования, в производстве были использованы результаты 118 научных проектов. Количество научных работников увеличилось с 15 тыс. в 2009 до 25,8 тыс. в 2015. Однако, эти инвестиции пока не принесли ожидаемых результатов для развития экономики. Доля обрабатывающей промышленности в структуре ВВП Казахстана снизилась с 11,8% в 2008 до 11% в 2014. В машиностроении, например, в 2015 г. объемы производства упали на 29,5% против 2013 г. и на 30,7% против 2014. Доля несырьевой продукции в структуре экспорта за 5 лет уменьшилась на 4% и составила 24% по итогам 2014 г. [2].

Одна из главных причин такого положения заключается в слабой связи между наукой и промышленностью. Логично предполагать, что исследовательские цели и задачи должны формироваться на основе потребностей реального сектора экономики. Однако на практике проблемы научных исследований и разработок определяются самими учёными, исходя из их научных интересов. Поэтому складывается ситуация, когда проводимые научные исследования не соответствуют решению актуальных проблем производства и бизнеса. По данным АО «Национальный центр научно-технической информации», из 4354 научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ (НИОКР), выполненных в 2014, 44,7% состоялись на основе грантового финансирования, которое было выделено по итогам конкурсов на 2012-2014 и 2013-2015 [2]. Если учесть, что грантовое финансирование осуществляется для исследований, инициируемых самими учёными, то становится ясным, что половина государственного заказа науке была сделана без учета проблем реального сектора экономики, и, соответственно, в контексте коммерциализации инноваций, не имела спроса потребителя на научный результат. Такая ситуация не способствует росту результативности отечественной науки как инструмента эффективных технологических решений для экономики.

С другой стороны, неразвитость спроса на инновации обусловлена низкой инновационной активностью казахстанского бизнеса, отсутствием интереса компаний к инновациям, что вызвано низким уровнем конкуренции. Инновационная активность предприятий, несмотря на определенный рост, по сравнению с технологически развитыми странами все еще находится на низком уровне, по данным Агентства РК по статистике, представляет менее 5%. Количество предприятий, имеющих инновации, составляет не более 400 единиц [3]. Государству необходимо принять систему мер для увеличения мотивации частного бизнеса, вовлечения его в инновационный процесс.

В связи с этим, обеспечение инновационной активности казахстанского бизнеса и эффективности участия государства требует развития института государственно-частного партнерства (ГЧП).

Под государственно-частным партнерством (ГЧП) обычно понимают совокупность форм средне- и долгосрочного взаимодействия государства и бизнеса для решения общественно значимых задач на взаимовыгодных условиях. В мировой

экономической практике институт государственно-частного партнерства является мощным инструментом, позволяющим объединить усилия государства и частного сектора для решения общих задач ГЧП, как форма взаимовыгодного сотрудничества государства и бизнеса демонстрирует высокую эффективность в развитых странах прежде всего в отраслях инфраструктуры. В развитых странах ГЧП успешно применяется для развития социально-значимых секторов: в здравоохранении и образовании, которые традиционно относятся к сфере ответственности государства. Как и в мировой практике, в Казахстане развитие ГЧП начало развиваться в транспортной и энергетической отраслях с использованием концессионного механизма. Сегодня сфера применения ГЧП в Казахстане расширяется и представлена проектами в здравоохранении и социальными проектами. Закон Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 379-V «О государственно-частном партнерстве» (с изменениями от 08.04.2016 г.) определяет правовые условия государственно-частного партнерства, его способы осуществления и регулирует общественные отношения, возникающие в процессе подготовки и реализации проекта государственно-частного партнерства, заключения, исполнения и прекращения договора государственно-частного партнерства.

В мировой практике нет единых стандартов для развития ГЧП. Его внедрение в конкретной стране может включать в себя несколько этапов. Причем этот процесс постоянно совершенствуется благодаря выявлению различных барьеров и их ликвидации, а также путем совершенствования, углубления и расширения сфер применения ГЧП.

За основу развития государственно-частного партнерства в Казахстане взят опыт Великобритании и Южной Кореи. Так, например, в Великобритании больше 50% частных инвесторов строят школы частных инвесторов. Инфраструктурное строительство взято из опыта Республики Кореи.

По данным АР «Казахстанский центр государственно-частного партнерства», на начало 2016 года в Казахстане на различных стадиях реализации находятся 102 проекта государственно-частного партнерства. Причем, 8 проектов реализуются на республиканском уровне и 94 проекта на уровне регионов. В отраслевом разрезе более 50% проектов реализуются в сфере образования, 28% – в здравоохранении, далее следуют городская инфраструктура и транспорт. В региональном разрезе лидерами по развитию ГЧП признаны Актюбинская, Восточно-Казахстанская, Акмолинская, Жамбылская области и СКО [4].

Анализ и выводы

В современной теории и практике государственно-частное партнерство рассматривают, прежде всего, как форму реализации инфраструктурных проектов.

Вместе с тем, ГЧП на практике доказал свою эффективность как инструмент активизации инновационной активности, который активно используется развитыми странами. Анализ 48 проектов, реализуемых по схемам ГЧП, проведенный Европейской экономической комиссией ООН, показал, что 80% таких проектов было реализовано ниже предполагаемого бюджета и 60% проектов было завершено ранее, чем было запланировано, при улучшении сервиса и уменьшении платы за использование. С другой стороны, 64% проектов, выполненных государственными органами, было завершено позднее запланированного срока.

В условиях развивающихся рынков государственно-частное партнерство обладает большим потенциалом для формирования инновационной экономики. Однако, возможности использования данного потенциала в инновационной сфере, в процессе реализации индустриально-инновационной стратегии развития Казахстана слабо изучены и недостаточно полно используются. Это подтверждается тем, что на данный момент лишь один инновационный проект «SMART-ASTANA», инициированный акиматом г.Астаны, реализуется в рамках ГЧП.

О необходимости такого подхода к инновационному развитию экономики Казахстана говорит то, что среди основных факторов, сдерживающих развитие НИС, выделены:

1) отсутствие единой стратегии развития инноваций;

2) отсутствие координации между институтами инновационного развития и единого центра принятия решений и ответственности;

3) низкая инновационная активность предприятий и отсутствие спроса на инновации;

4) хаотичное развитие инновационной инфраструктуры, без учета потребностей реального сектора экономики и выработки конкретной реализуемой стратегии;

5) слабая связь науки и бизнеса.

Решение этих вопросов в условиях развивающихся рынков связано с эффективностью партнерства государства и бизнеса.

Заключение

Переход экономики Казахстана с ресурсоориентированного на инновационный тип развития, создание рынка инноваций осуществляется посредством создания государственных институтов развития, технологического бизнес-инкубирования, трансферта технологий. Однако, для адаптации отечественной экономики к современному этапу НТП, достижения стратегических целей и создания инновационной экономики, необходимы, прежде всего, гибкость и адаптивность системы управления, которые в условиях развивающихся рынков может обеспечить лишь государственно-частное партнерство. Проекты с использованием механизма ГЧП должны быть как стратегическими проектами приоритетного характера, которые являются частью отраслевой стратегии и экономической политики, так и проектами малого и среднего бизнеса. По сравнению со странами, где ГЧП устойчиво применяется государством как альтернатива при реализации инфраструктурных проектов, в Казахстане еще нет большого опыта. В то же время высокая потребность в реализации инновационных проектов делает актуальным вопрос о потенциале ГЧП в инновационном развитии Республики Казахстан.

Литература

- 1 Porter, M. The Impact of Location on Global Innovation / M. Porter // The Global Competitiveness Report. – 2002-2003. – P. 227.
- 2 Ибраев А. Почему в Казахстане наука остаётся дорогой бесполезной игрушкой. http://forbes.kz/process/science/pochemu_v_kazahstane_nauka_ostaetsya_dorogoy_bespoleznoy_igrushkoy
- 3 Кулбатыров Н.Н., Тулепбекова А.А. Интеграция науки, образования и бизнеса – новый вектор инновационного развития Казахстана. <http://group-global.org/ru/publication/32557-integraciya-nauki-obrazovaniya-i-biznesa-novyiy-vektor-innovacionno-go-razvitiya> 27.04.16)
- 4 В Казахстане реализуются 102 проекта ГЧП. А. Елюбаева. Kapital.kz.

References

- 1 Porter, M. The Impact of Location on Global Innovation / M. Porter // The Global Competitiveness Report. – 2002-2003. – P. 227.
- 2 A.Ibraev. Pochemu v Kazakhstane nauka ostaetsya dorogoi i bespoleznoi igrushkoi.
http://forbes.kz/process/science/pochemu_v_kazahstane_nauka_ostaetsya_dorogoy_bespoleznoy_igrushkoy
- 3 Kulbatyrov N.N. Tulepbekova A.A. Integraciya nauki, obrazovaniya i biznesa – novei vector innovacionnogo razvitiya Kazakhstana. <http://group-global.org/ru/publication/32557-integraciya-nauki-obrazovaniya-i-biznesa-novyy-vektor-innovacionno-go-razvitiya> 27.04.16)
- 4 V Kazakhstane realizuyutsya 102 proekta GCHP. A.Elubaeva. Kapital.kz.

Джакишева У.К.

Особенности и организация проведения налогового аудита

В соответствии с требованиями Кодекса РК «О налогах и других обязательных платежах в бюджет», введенного в действие с 1 января 2013 года, каждое предприятие или организация должны разработать и утвердить налоговую учетную политику. Ключевыми элементами в текущем налоговом аудите являются правильный расчет налогового учета и своевременная уплата сумм налогов. Целью налогового учета должна быть не минимизация отдельных налогов, а увеличение доходов предприятия после уплаты налогов. Налоги влияют друг на друга в связи с тем, что их налоговые базы могут пересекаться. Это положение должны постоянно иметь в виду руководители, которые принимают решения в области финансово-хозяйственной деятельности организации с учетом возможных налоговых последствий. На предварительной стадии налогового аудита определяются: основные принципы, этапы и подходы к проведению налогового аудита; основы взаимоотношений аудиторской организации с налоговыми органами в ходе выполнения налогового аудита; ответственность сторон при проведении налогового аудита; порядок проведения и оформления результатов выполнения специального аудиторского задания по налоговым вопросам. Для того чтобы принять на себя полную ответственность, аудитор необходимо обнаружить все ошибки клиента по налогам. А это значит, что надо проверить абсолютно все.

Ключевые слова: налоговый аудит, обязательства, уплата налогов, расчет налогов.

Dzhakysheva U.K.

Features and organization of the tax audit

In accordance with the requirements of Code PK "About taxes and other obligatory payments in a budget", put in an operation from January, 01, 2013, every enterprise or organization must work out and confirm tax registration politics. Key elements in a current tax audit are a correct calculation of the fiscal accounting and timely inpayment of sums of taxes. The aim of the fiscal accounting must be not minimization of separate taxes, and increase of acuestss of enterprise after tax payment. Taxes influence on each other in connection with that their tax bases can intersect. This position leaders that accept decision in area of financially-economic activity of organization taking into account possible tax consequences must constantly mean. On the preliminary stage of tax audit determined: basic principles, stages and going near realization of tax audit; bases of mutual relations of public accountant organization with tax organs during implementation of tax audit; it is responsibility of parties during realization of tax audit; order of realization and registration of results of the special public accountant job processing on tax questions. In an order to assume complete responsibility, a public accountant must find out all errors of client on taxes. And it means that it is necessary to check absolutely everything.

Key words: Tax audit, obligations, tax payment, calculation of taxes.

Джакишева У.К.

Салықтық аудитті ұйымдастыру және оның ерекшеліктері

2013 жылдың 1 қаңтарынан қолданысқа енгізілген «Салықтар және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» ҚР Кодексінің талаптарына сәйкес, әрбір кәсіпорын немесе ұйым салық есеп саясатын дайындап және бекітуі тиіс. Қазіргі салық аудитінің негізгі элементі болып салық есебін дұрыс есептеу және өз уақытында салық сомасын төлеу табылады. Салық есебінің мақсаты болып жекелей салықтарды азайту емес, кәсіпорын салықты төлегеннен кейінгі табыс мөлшерін көбейту. Салық базасының қиылысуына байланысты салықтар бір-біріне әсер етуі мүмкін. Бұл ереже салықтың мүмкін болатын салдары есебімен қаржы-шаруашылық қызметті жүзеге асыратын ұйым шеңберінде шешім қабылдайтын жетекшілердің әрқашан назарында болуы тиіс. Салық аудитінің бастапқы кезеңдерінде келесілер анықталады: негізгі қағидалар, кезеңдер және салық есебін жүргізу тәсілдері; салық аудитін орындау барысында салық органдарының аудиторлық ұйымдардың өзара байланыс негіздері; салық аудитін жүргізу барысында екі жақтың жауапкершілігі; салық сұрақтары бойынша арнайы аудиторлық тапсырманы орындау қорытындысын рәсімдеу және жүргізу тәртібі. Өзіне толықтай жауапкершілікті қабылдау үшін аудитор клиенттен салық бойынша барлық қателіктерді табуы тиіс. Бұл дегеніміз барлығын толық тексеру керек дегенді білдіреді.

Түйін сөздер: салықтық аудит, міндеттемелер, салықты төлеу, салықты есептеу.

ОСОБЕННОСТИ И ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОВЕДЕНИЯ НАЛОГОВОГО АУДИТА

Введение

Аудит – это проверка публичной бухгалтерской отчетности, учета, первичных документов и другой информации финансово-хозяйственной деятельности субъектов хозяйствования с целью определения достоверности их отчетности, учета, его полноты и соответствия существующему законодательству и установленным нормативам. Налоговый аудит предприятий – это достаточно специальная тема налогового контроля. Известно, что все промышленные предприятия отчисляют налоги в бюджет, при этом такие налоги, как налог на прибыль и НДС имеют стратегическое значение для развития страны, поэтому актуальность точной оценки сумм данных налогов и порядок их перечисления в бюджет не вызывают сомнений. Стабильное финансовое положение любого хозяйствующего субъекта тесно связано с величиной его налоговых обязательств и существенностью его налоговых рисков, что обуславливает возрастание роли налогового аудита. Именно на налоговый аудит заинтересованными пользователями возлагается задача получения полной, достоверной и объективной информации о правильности исчисления налоговых обязательств в соответствии с нормами налогового законодательства, от чего, в свою очередь, нередко зависит функционирование и развитие организации. Налоговый аудит пользуется спросом прежде всего у крупных и средних компаний, осуществляющих несколько видов деятельности. Обороты таких хозяйствующих субъектов велики, поэтому и налоговые обязательства, в том числе штрафы и пени, составляют значительные суммы.

Сущность налогового аудита состоит в проведении анализа налоговой и бухгалтерской отчетности хозяйствующего субъекта на предмет выявления ошибок в исчислении и уплате налогов. При этом выявляются не только скрытые недоплаты, но и переплаты налогов.

Основная часть

Одним из важных вопросов, которые требуют подробного изучения и обобщения в современных условиях, является создание информационного обеспечения в соот-

ветствии с потребностями налогового законодательства.

Разработка и внедрение национальных положений бухгалтерского учета приблизили бухгалтерские данные к требованиям налоговой отчетности, однако к окончательному решению вопроса интеграции бухгалтерского и налогового учета еще далеко.

Изучение мировой практики показало, что во многих странах этот вопрос требует или отдельного учета объектов базы налогообложения, или данные бухгалтерского и налогового учета полностью либо частично согласовываются между собой. В Казахстане предприятия обязаны вести налоговый учет, что значительно усложняет работу бухгалтерии, особенно если учесть необходимость составлять налоговую отчетность не раз в год, как в большинстве стран мира, а ежеквартально.

Поэтому целесообразность решения проблемы возможности интеграции названных видов учета в современных условиях стоит очень остро.

Этого требует практика предприятий всех отраслей народного хозяйства, поскольку:

– во-первых, формирование показателей в бухгалтерском и налоговом учете довольно существенно отличается, а подготовка налоговой отчетности требует значительных затрат времени на накопление данных, что приводит, как правило, к увеличению численности работников бухгалтерии;

– во-вторых, для заполнения и представления налоговой отчетности бухгалтеры должны хорошо знать действующее законодательство, что требует довольно частого их сотрудничества с налоговыми органами, а иногда это сложно в силу ряда причин, например, отдаленности отдельных налогоплательщиков и др.;

– в-третьих, неточности в составлении отчетности приводят к применению штрафных санкций;

– в-четвертых, наличие значительной и довольно сложной налоговой отчетности требует надлежащего штата проверяющих из числа работников налоговой администрации.

Все это свидетельствует о том, что назрела необходимость рассмотреть вопрос о возможности интеграции налогового и бухгалтерского учета. В этом случае речь идет не об уменьшении поступления платежей в бюджет или снижении налоговой нагрузки, а об упрощении взимания налогов и повышении эффективности функционирования налоговой системы.

Условием эффективности налогового аудита является его своевременность. Указанный фактор имеет определяющее значение не только при выявлении недоимок, но и при выявлении переплат. Выявление недоплат позволяет организации заблаговременно, т.е. до начала налоговых проверок, обезопасить себя от начисления штрафов, представив налоговым органам уточненные декларации, погасив при этом недоимку и пени. Выявление ошибок, которые привели к излишней уплате налогов, зависящих зачастую не от квалификации бухгалтерской службы, а от изменчивости толкования налогового законодательства, дает возможность либо вернуть из бюджета «живые» деньги, либо сократить текущие и будущие налоговые обязательства.

Исходя из характера и целей налогового аудита, возмещение убытков в виде штрафов, понесенных организацией в результате следования консультации, не соответствующей нормам действующего законодательства, возлагается на аудиторскую компанию, осуществлявшую налоговый аудит. В рамках налогового аудита большое значение придается правильности налоговых расчетов, в первую очередь исключению арифметических и счетных ошибок. Ведь ошибки в расчетах, которые со стороны налоговых органов караются огромными финансовыми санкциями, происходят в основном из-за недостаточно грамотной работы специалистов бухгалтерских и экономических служб предприятия. Основным способом уменьшения риска ошибок может быть использование технологии внутреннего контроля налоговых расчетов.

Конечной целью налогового учета должна быть не минимизация (снижение) отдельных налогов, а увеличение доходов предприятия после уплаты налогов. В системном окружении налоги влияют друг на друга в связи с тем, что их налоговые базы могут пересекаться. Это положение должно постоянно иметь в виду руководители и менеджеры, которые принимают решения в области финансово-хозяйственной деятельности организации с учетом возможных налоговых последствий. Поэтому с этой точки зрения необходимо говорить об оптимизации всей системы налогообложения, которая, безусловно, должна осуществляться на предприятиях и в организациях в рамках действующего законодательства о налогах и сборах.

При формировании мнения по налоговой отчетности аудитор должен получить и оценить доказательства по утверждениям, сделанным руководством аудируемого лица, по таким каче-

ственным аспектам, как существование, полнота, оценка и измерение, классификация, представление и раскрытие. При определении количественного аспекта искажений аудиторю необходимо рассмотреть возможность искажений в отношении сравнительно небольших величин, которые в совокупности могут оказать существенное влияние на формирование налоговой базы по налогу на прибыль и на бухгалтерскую отчетность.

Для эффективного подхода к проведению аудита в области налога на прибыль и обязательств перед бюджетом аудитор должен получить представление об учетной политике аудируемого лица и оценить влияние на прибыль имеющихся расхождений в методике бухгалтерского и налогового учета. На предварительной стадии налогового аудита определяются:

- основные принципы, этапы и подходы к проведению налогового аудита;
- основы взаимоотношений аудиторской организации с налоговыми органами в ходе выполнения налогового аудита;
- ответственность сторон при проведении налогового аудита;
- порядок проведения и оформления результатов выполнения специального аудиторского задания по налоговым вопросам.

Для того чтобы принять на себя полную ответственность, аудиторю необходимо обна-

ружить все ошибки клиента по налогам. А это значит, что надо проверить абсолютно все. С налоговым аудитом дела обстоят гораздо сложнее.

Заключение

Практика принятия аудитором на себя ответственности в полном размере при проведении налогового аудита не получила развития. Как правило, размер ответственности аудитора ограничивается указанной в договоре суммой, но при принятии на себя и этой ограниченной ответственности аудиторю необходима дополнительная поддержка, так как риск допущения ошибок в любом случае имеется. Такую поддержку может обеспечить страхование. Здесь необходимо учитывать, что страхования ответственности по общему аудиту, которое обязаны иметь аудиторы по законодательству, при налоговом аудите недостаточно. Для того чтобы получить от страховой компании компенсацию расходов клиента в результате некачественно проведенного налогового аудита, аудитор дополнительно должен застраховать сопутствующие аудиту услуги, а именно налоговое консультирование. Поэтому аудитор, хотя и проверяет выборочно, но организовать проверку постарается таким образом, чтобы свести к минимуму возможные налоговые риски клиента.

Литература

- 1 Жабарова В., Мулькеманова А. Как подготовиться к налоговой проверке. // Библиотека бухгалтера и предпринимателя. – 7 (156). – Июнь 2016. – С. 40.
- 2 Куренбаева А. О специальном налоговом режиме и порядка сдачи налоговой отчетности для субъектов малого бизнеса с учетом введенных изменений//ЮКГБ. – №1 (19). – Январь 2015. – 68 с.
- 3 Мухамбетов Б. Специальный налоговый режим для субъектов малого бизнеса // Бухгалтер и налоги. – №1 (7). – Январь 2016.

References

- 1 Жабарова of В., Мулькеманова А. How to prepare to tax verification. // A library of accountant and businessman is June, 7 (156) of 2016.p. 40
- 2 Куренбаева А. About the dedicaded tax mode and order of handing over of the tax accounting for the subjects of small business taking into account entered изменений//ЮКГБ №on January, 1 (19) of 2015 r.68с.
- 3 Мухамбетов Б. Dedicaded tax mode for the subjects of small business // Accountant and taxes. №on January, 1 (7) 2016.

Низамдинова А.К.
**Специфические особенности
бухгалтерского учета
в сельскохозяйственных
формированиях**

Бухгалтерский учет в сельском хозяйстве, как и в любой другой сфере, является системой, которая обеспечивает сбор, регистрацию и обобщение всей информации об имуществе, обязательствах предприятия, выраженной в денежном эквиваленте. Он обеспечивает непрерывный и всеохватывающий документальный учет всех без исключения операций, проводимых в хозяйстве. Сельское хозяйство, как отрасль экономики, характеризуется рядом особенностей, которые в основе своей определяются действием естественных факторов. Специфичность сельскохозяйственного учета заключается прежде всего в том, что процесс производства здесь связан с живой природой, землей в живыми организмами – животными и растениями, выступающими в качестве предметов труда. Значительная часть производственного цикла состоит в целенаправленном воздействии на живые организмы – выращивании их до определенных кондиций, приобретении ими необходимых человеку полезных свойств, качеств. Вследствие перерывов, вызываемых естественными климатическими условиями, производственный цикл в сельском хозяйстве намного длительнее, чем в других отраслях.

Ключевые слова: сельское хозяйство, растениеводство, животноводство.

Nizamdinova A.K.
Features of accounting in plant

Accounting in agriculture, as in any other field, is a system that provides collection, registration and generalization of all the information about this property, enterprise obligations expressed in monetary terms. It provides continuous and comprehensive document all without exception, operations carried out in the sector. Agriculture as a sector of the economy, characterized by a number of features that are defined by the action of natural factors in the basis. The specificity of agricultural accounting lies primarily in the fact that the production process is associated with wildlife, land in living organisms - animals and plants acting as the objects of labor. A significant part of the production cycle is focused on the impact on living organisms - growing them to certain of conditions, the acquisition of the necessary human useful properties, qualities. Due to interruptions caused by natural climatic conditions, the production cycle is much longer in agriculture than in other industries.

Key words: agriculture, crop production, animal husbandry.

Низамдинова А.К.
**Егін шаруашылығындағы
бухгалтерлік есептің
ерекшеліктері**

Ауыл шаруашылығындағы бухгалтерлік есеп кез келген басқа саладағы сияқты, бұл кәсіпорынның ақшалай нысандағы меншігі мен міндеттемелері туралы барлық ақпаратты жинау, тіркеу және жинақтауды қамтамасыз ететін жүйе болып табылады. Ол шаруашылықтағы жүргізілетін барлық операцияларды қамтитын үздіксіз және кешенді құжаттық есепті қамтамасыз етеді. Ауыл шаруашылығы экономиканың саласы ретінде өзіне тән өзгешеліктермен сипатталады, яғни табиғи факторлардың әсерінен анықталады. Сондықтан ауыл шаруашылығындағы бухгалтерлік есептің ерекшелігі өндірістік процесстердің тірі организмдер және жермен тікелей байланыстығы болып табылады, себебі олар еңбек құралы ретінде қарастырылады. Ауыл шаруашылығындағы өндірістік циклдің елеулі бөлігі тірі организмдерге тікелей әсер ету арқылы оларды адамзатқа қажетті белгіленген бір жағдайға, пайдалы қасиеттеріне дейін жеткізу екендігі белгілі. Осыған орай, табиғи-климаттық факторлармен туындалатын үзілістер, ауыл шаруашылығында басқа салаларға қарағанда өндірістік цикл анағұрлым ұзақ болып табылады. Сондықтан да бұл салада бухгалтерлік есепті ұйымдастырудың да өзіне тән ерекшеліктері бар.

Түйін сөздер: ауыл шаруашылығы, егін шаруашылығы өнімі, мал шаруашылығы.

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В СЕЛЬСКОХО- ЗЯЙСТВЕННЫХ ФОРМИРОВАНИЯХ

Введение

В сельском хозяйстве протекают те же экономические процессы и законы, как и во всех остальных отраслях народного хозяйства. Однако отрасли присущи специфические особенности, которые оказывают существенное влияние не только на эффективность деятельности, но и на сам производственный процесс.

Бухгалтерский учет в сельском хозяйстве, как и в любой другой сфере, является системой, которая обеспечивает сбор, регистрацию и обобщение всей информации об имуществе, обязательствах предприятия, выраженной в денежном эквиваленте. Он обеспечивает непрерывный и всеохватывающий документальный учет всех без исключения операций, проводимых в хозяйстве.

К объектами бухгалтерского учета в сельском хозяйстве относятся:

- все имущество сельхозпредприятия, которое включает в себя финансовые вложения, материально-производственные запасы, денежные средства, основные средства и другие;
- капитал предприятия, включающий в себя уставной, резервный капитал, нераспределенную прибыль, добавочный капитал, а также фонды специального назначения и резервы;
- задолженность данному предприятию от других организаций, а также сторонним физическим лицам и организациям, она включает в себя займы, кредиторскую задолженность;
- также бухгалтерский учет в сельском хозяйстве контролирует все хозяйственные операции, которые осуществляет предприятие и которые вызывают изменения в обязательствах и составе имущества.

Сельское хозяйство, как отрасль экономики, характеризуется рядом особенностей, которые в основе своей определяются действием естественных факторов.

Экспериментальная часть

Специфичность сельскохозяйственного учета заключается прежде всего в том, что процесс производства здесь связан с живой природой, землей с живыми организмами – животными

и растениями, выступающими в качестве предметов труда. Значительная часть производственного цикла состоит в целенаправленном воздействии на живые организмы – выращивании их до определенных кондиций, приобретении ими необходимых человеку полезных свойств, качеств. Вследствие перерывов, вызываемых естественными климатическими условиями, производственный цикл в сельском хозяйстве намного длительнее, чем в других отраслях. Так, производство мяса крупного рогатого скота занимает несколько лет, выращивание плодовых насаждений многие годы, производство продуктов растениеводства длится в течение года.

Специфика отрасли и определяет особенности бухгалтерского учета в сельскохозяйственных предприятиях, которые сводятся к следующему:

1. Поскольку земля является главным и незаменимым средством производства, важно обеспечить точный учет земельных угодий и вложений.

2. В качестве специфических средств производства в сельском хозяйстве выступают живые организмы – животные и растения, и поэтому в соответствующих отраслях в процессе производства переплетается действие экономических и биологических факторов. Бухгалтерский учет в сельском хозяйстве должен обеспечить учет поголовья животных и происходящих в нем изменений (прирост живой массы, приплод и т.п.), а также производственные процессы, протекающие в растениеводстве, в животноводстве при всей их специфичности и неповторимости.

Применение научно обоснованных систем земледелия позволяет не только не допускать снижения плодородия земли, но и, наоборот, значительно повысить его. Специфика земли состоит в том, что она является одновременно предметом (на первых стадиях процесса производства) и средством труда. В связи с огромной ролью земли как средства производства необходимо своевременно и полно организовать учет затрат по ее обработке, удобрению, известкованию, мелиорации и другим мерам поднятия ее продуктивной отдачи, исключить появление эрозии почв и других нежелательных явлений, вести постоянный поиск путей повышения эффективности производства возделываемых культур и работ.

3. Сельскохозяйственное производство пространственно рассредоточено и ведется на больших площадях. Здесь используют в основном мобильную сельскохозяйственную технику. Эта особенность влияет на организацию производ-

ственного процесса и требует учета затрат и доходов не только по культурам и видам животных, но и по самостоятельным хозяйственным подразделениям (отделениям, фермам, цехам, бригадам и пр.).

4. В сельскохозяйственном производстве заметен разрыв между временем производства и рабочим периодом: процесс производства в большинстве отраслей выходит за пределы календарного года. Поэтому в бухгалтерском учете разграничивают расходы по производственным циклам, которые не совпадают с календарным годом: затраты прошлых лет под урожай текущего года; затраты текущего года под урожай будущих лет; по выращиванию молодняка и откорму животных и т.п.

5. Сельскохозяйственные предприятия сами воспроизводят в натуре часть средств производства. Например, выращенных в хозяйстве животных используют в качестве продуктивного рабочего скота (средства производства). Часть продукции производства применяют для дальнейшего воспроизводства (семема, корма и посадочный материал).

6. Биологические особенности сельскохозяйственного производства связаны с тем, что от одной культуры или вида животных получают одновременно несколько видов продукции. В связи с этим в бухгалтерском учете возникает необходимость соответствующего разграничения затрат и исчисления себестоимости выхода разнovidной продукции. Учет затрат в основных отраслях сельскохозяйственного производства ведут не по объектам исчисления (зерно, молоко, приплод), а по объектам учета (пшеница яровая, овцеводство и т.п.). Затраты между различными видами продукции распределяют по установленным коэффициентам, пропорционально ее оценке или другим способам.

7. Ввиду влияния естественно-климатических факторов, особенно в растениеводстве, сохраняется воздействие сезонности, когда основные работы выполняют в период сена и уборки урожая.

Бухгалтерский учет, отражая сезонность в работах и затратах, сам подвержен влиянию этих факторов: в периоды основных сельскохозяйственных работ объем учетных работ возрастает, а в период сезонного снижения работ и затрат – сокращается.

8. Первичная регистрация объема выхода продукции (при ее получении) также является определенной особенностью в бухгалтерском учете, поскольку в сельском хозяйстве нет не-

посредственной функциональной зависимости между объемом производственных затрат и выходом продукции.

Результаты и обсуждение

Организация бухгалтерского учета в сельскохозяйственных предприятиях идентична организации его в промышленности, строительстве, торговле и должна соответствовать единой методологии учета, действующей в Республике Казахстан.

Бухгалтерский учет в сельскохозяйственных предприятиях ведут по Типовому плану счетов бухгалтерского учета финансово-хозяйственной деятельности субъектов Республики Казахстан. К бухгалтерским счетам по учету активов в части основных средств, товарно-материальных запасов, доходов и расходов от основной деятельности, основного производства рекомендуется открывать субсчета, соответствующие специфике сельскохозяйственного производства.

Бухгалтерский учет имеет в силу этого особенности, вытекающие из специфики производства и наличия разных форм собственности:

индивидуальной (крестьянские хозяйства), коллективной (фермерские хозяйства), акционерной.

Заключение

Главная цель, которую преследует бухгалтер в сельском хозяйстве – это анализ и использование информации с целью выявления перспектив развития предприятия, а также для принятия правильных и перспективных управленческих решений. Полученная учетная информация применяется на различных уровнях управления. Бухгалтерский учет в сельском хозяйстве применяется на внутривозвращаемом уровне, общехозяйственном и внешнем уровне управления в производственных процессах на сельскохозяйственном предприятии.

Но бухгалтер в сельском хозяйстве несет не только информационную функцию, он еще и выполняет контрольную функцию, а именно иллюстрирует выполнение организационного плана, показывает рентабельность сельхозпредприятия, а также помогает не допустить провалов и просчетов при работе, не допускает нерационального использования существующих ресурсов и этими действиями помогает сохранять средства предприятия.

Литература

- 1 Назарова В.Л. Бухгалтерский учет в отраслях // Экономика. – Алматы, 2014.
- 2 Радостовец В.В., Шмидт О.И. Теория и отраслевые особенности бухгалтерского учета. – Алматы, 2010.
- 3 Нажикбаева К.К. Бухгалтерский учет в сельском хозяйстве. – Алматы: LEM, 2013.

References

- 1 Nazarova V.L. Accounting in industry. Economics. – Almaty, 2014.
- 3 Radostovets V.V., O.I. Schmidt Theory and industry specific accounting. – Almaty, 2010.
- 4 Nazhikbaeva K.K. Accounting in agriculture. – Almaty. LEM 2013.

Нургазина А.М.
**Особенности
функционирования системы
пенсионного обеспечения**

В работе рассмотрены особенности функционирования системы пенсионного обеспечения в Республике Казахстан. Кроме того, проведен анализ основных компонентов накопительной пенсионной системы и направлений ее применения в отечественной модели социальной защиты. Определение приоритетов реформирования системы пенсионного обеспечения относится к компетенциям различных государственных органов, которые выполняют функции и задачи в области обеспечения стабильности пенсионной системы, инвестиционного механизма, деятельности пенсионного фонда, а также других направлений. Наиболее важным является дальнейшее развитие системы гарантирования. При этом изучение международного опыта формирования и развития пенсионной системы позволяет определить эффективность функционирования отечественного рынка пенсионных услуг и определить ключевые направления его модернизации. В настоящее время проблемные вопросы пенсионного обеспечения затрагивают не только социальную сферу, но и финансовых рынок.

Ключевые слова: пенсия, пенсионная система, финансовые инструменты, инфляция, пенсионный фонд.

Nurgazina A.M.
**Main features of
a pension system**

Pension system is a complex of components that provides social protection of the citizens. Main purpose of this article is to analyze the pension system in the Republic of Kazakhstan. Analysis of the instruments used by the pension fund is presented in the article as well. There are certain measures how to provide stability, efficiency and growth of the local market of pension services. Different state bodies in their activity choose main priorities of the pension system development aiming to establish stability, efficient investment policy, social guarantees as well as a pension payment system's development. Regulation of the pension system and its participants can be considered as a traditional task for the authorized bodies.

One of the main current priorities is a modernization of the pension system. From one hand, reforming of the pension system itself will help to increase social protection. From other hand, problems of financial sphere including evidence of crises need to be solve in order to establish investment efficiency of pension assets.

Key words: pension, pension system, financial instruments, inflation, pension fund.

Нұрғазина Ә.М.
**Зейнетақы жүйесінің
ерекшеліктері**

Мақалада зейнетақы саясатының құралдары және зейнетақы жүйесі қарастырылған. Зейнетақы саясаты жөніндегі іс-шаралар жиынтығы болып табылады. Зейнетақы реттеуші іс-шаралары мемлекеттік уәкілетті органдар арқылы жүзеге асырылады. Зейнетақы жүйесі реттеуінің ең маңызды мақсаты – бұл халықты әлеуметтік қорғау, зейнетақы активтерінің өсу мен тұрақтылығын дамыту.

Зейнетақы жүйесінде кепілдік дамуы ең маңызды мақсаты болып табылады. Шет елдердің ең жақсы тәжірибесін алып, отандық зейнетақы нарығының нәтижелігін көтеру үшін пайдалану қажет. Сонымен қатар зейнетақы қызметтерінің жаңғырту бағыттарын белгілеп, тиімділігін анықтайды.

Зейнетақы активтері қаржы құралдарына бөлінеді. Бірақ дағдарыс құбылыстары зейнетақы активтерінің инвестициялық табысқа әсер етеді. Себебі зейнетақы жүйесінің мәселелеріне әлеуметтік сала ғана емес, қаржы нарығы да әсерін тигізеді.

Түйін сөздер: зейнетақы, зейнетақы жүйесі, қаржы құралдары, инфляция, зейнетақы қоры.

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВА- НИЯ СИСТЕМЫ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Введение

Интерес к вопросам пенсионного обеспечения существует у каждого дееспособного гражданина. Чем старше человек, тем чаще он задумывается о завтрашнем дне и выходе на пенсию. Наиболее волнующими жизненными вопросами в вынужденное время являются следующие: в каком возрасте я выйду на пенсию, как используются деньги, отчисляемые в пенсионный фонд, на какой размер пенсии можно рассчитывать. В различных странах функционирует система пенсионного обеспечения, которая в наибольшей мере отражает экономико-социальные потребности и возможности как граждан, так и государственного аппарата. С учетом значимости такой системы она подвергается преобразованиям с целью повышения эффективности ее функционирования либо с учетом степени вовлечения государства в процесс социального обеспечения своих граждан – в первую очередь достигших пенсионного возраста.

С другой стороны, изучение модели функционирования пенсионной системы имеет концептуальную значимость для экономистов и финансистов, поскольку она влияет не только на сферу социальной защиты населения, но и на экономику и финансовую систему страны.

Экспериментальная часть

Теоретико-методологические основы по вопросам пенсионной системы представлены в работах таких экономистов, исследователей и практиков, как Д. Кейнс, А. Маршалл, К. Маркс, В. Петти, Д. Рикардо, А. Смит, М. Фридмен, Е.Г. Азаровой, А. Анникеева, С.А. Афанасьева, А. Берга, Л. Вульфа и другие. С учетом особенностей реализации пенсионного обеспечения информационно-аналитические материалы в значительной мере отражены отчетах и стратегических документах центральных банков, финансовых властей и органов по вопросам труда и социальной защиты.

В процессе исследования использовались такие методы проведения исследований, как моделирование, анализ, синтез, дедукция, индукция, классификация, системный подход, наблюдение.

Результаты и обсуждение

Интерес к вопросам пенсионного обеспечения существует у каждого дееспособного гражданина. Чем старше человек, тем чаще он задумывается о завтрашнем дне и выходе на пенсию. Ответы на вопросы относительно пенсий дают соответствующие социальные институты.

В целом казахстанскую пенсионную систему можно охарактеризовать как сформированную с учетом международных стандартов социального обеспечения. За основу реформ данной системы в середине 1990-х гг. была взята Чилийская модель, предусматривающая функционирование пенсионных фондов, в которых накапливаются пенсионные отчисления граждан. Был учтен опыт развитых стран в создании системы социальной защиты в целом. Одной из общепризнанных моделей является накопительная система, в которой каждый трудоспособный человек формирует пенсионные накопления за счет части трудового заработка до наступления пенсионного возраста. Данные накопления отчисляются в фонды, осуществляющие накопление, хранение, а также инвестирование активов вкладчика с целью получения дополнительного инвестиционного дохода.

В различных странах функционирует система пенсионного обеспечения, которая в наибольшей мере отражает экономико-социальные потребности и возможности как граждан, так и государственного аппарата. С учетом значимости такой системы она подвергается преобразованиям с целью повышения эффективности ее функционирования либо с учетом степени вовлечения государства в процесс социального обеспечения своих граждан – в первую очередь достигших пенсионного возраста.

С другой стороны, изучение модели функционирования пенсионной системы имеет концептуальную значимость для экономистов и финансистов, поскольку она влияет не только на сферу социальной защиты населения, но и на экономику и финансовую систему страны.

Общепризнанной моделью пенсионного обеспечения является сочетание нескольких уровней в том числе:

– базовый компонент, который предназначен для всех слоев населения и не зависит от трудового стажа и уровня доходов отдельного гражданина. Такой компонент формируется за счет текущего государственного бюджета и выплачивается в форме ежемесячных платежей в составе общей пенсии. При этом необходимо

отметить, что в доходной части бюджета участвуют налоговые платежи и прочие отчисления физических и юридических лиц;

– солидарный компонент, который может существовать автономно либо в комплексе с другими компонентами. Солидарность подразумевает функционирование единой системы накоплений, создаваемой за счет социальных налогов либо отчислений. Таким образом, средства работающей части населения позволяют полностью либо частично формировать фонд пенсионных выплат для пенсионеров;

– накопительный компонент, при котором каждый самостоятельно осуществляет отчисления в накопительный пенсионный фонд в течение периода, когда он работает.

Указанные компоненты существуют в отечественной практике. Особенности Казахстана как транзитной экономики продиктовали необходимость сохранения солидарной системы для лиц, которые достигли пенсионного возраста до запуска современной накопительной пенсионной системы либо чей период отчисления в фонд/фонды составляет менее 19 лет (при стаже не менее полугода на 01 января 1998 года). Таким образом в стране создана многоуровневая пенсионная система, включающая гарантированные выплаты – базовые и трудовые, обязательные и добровольные взносы.

Формой государственной социальной поддержки является обеспечение минимального базового уровня пенсии гражданам не зависимо от уровня их дохода и стажа работы по достижению ими пенсионного возраста.

Несмотря на явные успехи в области пенсионного обеспечения, проявляются некоторые проблемные вопросы, требующие дальнейшего реформирования и улучшения системы. В первую очередь они касаются сохранности пенсионных активов вкладчиков и получения инвестиционной выгоды от них в реальном выражении.

Кризисные явления в экономике, высокие инфляционные ожидания, нестабильность на внутреннем и внешнем финансовых рынках, не позволяют находить наиболее эффективные инвестиционные инструменты, которые могли бы приумножить пенсионные активы в реальном выражении. В свою очередь номинальный прирост активов от инвестиционной деятельности также не всегда покрывает зафиксированный уровень инфляции. К примеру, уровень инфляции за октябрь текущего года был снижен до 11,5%, а доля «чистого» инвестиционного дохода по отношению к общей сумме пенсионных

накоплений (по данным на 01 ноября 2016 года) составила 6,97%. Исходя из полученных данных, инвестиционный доход на 60,7% ниже уровня инфляции по итогам октябрьских показателей. При этом необходимо учесть, что октябрь является наиболее благоприятным месяцем в течение 2016 года, в котором было отмечено замедление темпов инфляции.

С другой стороны, недостаточное развитие сектора корпоративных ценных бумаг не позволяет в полной мере задействовать пенсионные активы во благо экономики. Высокие риски в корпоративной сфере также препятствуют

эффективному взаимодействию рынка ценных бумаг и пенсионной системы.

С целью углубления реформ и развития пенсионной системы 18 июня 2014 года № 841 утверждена Концепция дальнейшей модернизации пенсионной системы Республики Казахстан до 2030 года.

Согласно Указу «целью разработки Концепции является модернизация пенсионной системы, которая позволит обеспечить адекватность пенсионных выплат для достойного уровня жизни в пенсионном возрасте.

Предполагается поэтапная реализация Концепции, элементы которой представлены на рисунке 1.

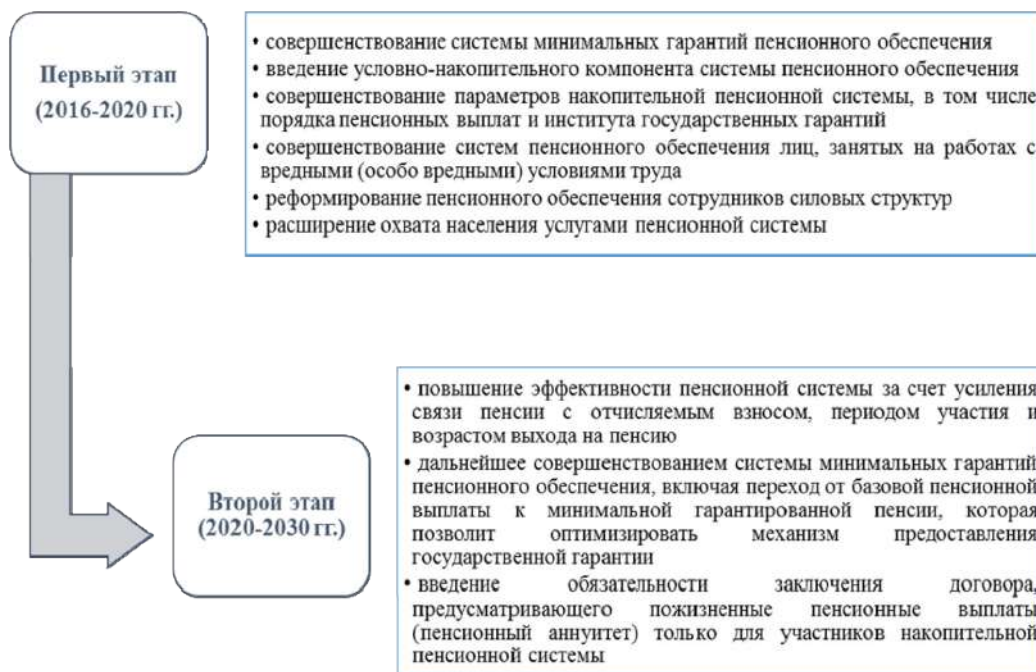

Рисунок 1 – Этапы реализации Концепции дальнейшей модернизации пенсионной системы Республики Казахстан до 2030 года

С учетом предложенных мер по реформированию сферы пенсионного обеспечения и социальной защиты, модернизация затронет базовые, накопительные, добровольные компоненты системы, а также инвестиционную составляющую пенсионного фонда. В тоже время планируется расширить охват населения действующей накопительной системой.

Рассмотрение общих тенденций развития пенсионной системы в разных странах позволяет в полной мере оценить зарубежный опыт и проанализировать направления реформирования отечественной пенсионной реформы.

Заключение

Подводя итоги статьи, можно сделать следующие выводы: казахстанскую пенсионную систему можно охарактеризовать как сформированную с учетом международных стандартов социального обеспечения. Казахская пенсионная система сочетает в себе базовый компонент, обязательный накопительный и добровольный компоненты. Особенности Казахстана как транзитной экономики продиктовали необходимость сохранения солидарной системы для лиц, которые достигли пенсионного возраста

до запуска современной накопительной пенсионной системы либо чей период отчисления в фонд/фонды составляет менее 19 лет (при стаже не менее полугода на 01 января 1998 года). Таким образом в стране создана многоуровневая пенсионная система, включающая гарантированные

выплаты – базовые и трудовые, обязательные и добровольные взносы. Пенсионный фонд осуществляет накопление, хранение пенсионных активов, а также их инвестирование с целью получения дополнительного инвестиционного дохода в интересах вкладчика.

Литература

- 1 www.nationalbank.kz.
- 2 www.enpf.kz
- 3 www.kase.kz
- 4 Закон Республики Казахстан «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан»

References

- 1 www.nationalbank.kz.
- 2 www.enpf.kz
- 3 www.kase.kz
- 4 «Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру» Қазақстан Республикасының заңы

Тураров Д.Р.

**Көлік-логистикалық
инфрақұрылымды дамы-
тудағы оптималды тасымалдау
жоспарының моделін құру жә-
не экономикалық
тиімділігін бағалау**

Тұтынушылардың талғамдары мен талаптарына сай, дайын өнімді тұтынушыға жылжыту процесінде жүзеге асатын тасымалдау, қоймалау, сақтау және т.б. операцияларды жоспарлау, бақылау және басқару ғылымы. Тарату логистикасының міндеттерінің ішінен дайын өнімді тұтынушыға жеткізудің ең тиімділігінің оптимизациялық маршрутын анықтау болып табылады. Тауар қозғалысы – үш саладан құралады. Ауыл шаруашылығы (тауар өндірісі), Көлік (тасымалдау), Экономика (тиімділігін бағалау). Осы саланың ішінен екі сала талданды.

Сонымен қатар көлік моделін қоймадағы қорларды тиімді сату, жұмыс уақытының графиктерін құру, қызметкерлерді жұмыс орындарына тағайындау, қолдағы капиталды айналдыру сияқты оптимизациялық есептерді шығару үшін де қолдануға болатындығы туралы көрсетілген. Тасымалдау модельдері дискреттік процесстерді сипаттайтын болғандықтан, олар матрицалық және торлық аппараттардың көмегімен зерттеледі. Көлік моделі дайын өнімді өндіріс пункттерінен (зауыттар, шахталар т.б. өндіріс орындарынан) тұтыну пункттеріне тиімді (арзан) маршруттармен тасымалдау жоспарын құру үшін пайдаланылады. Мысалы, Қытайдың Үрімші қаласынан Әзірбайжанның Баку қаласына Қазақстан территориясы арқылы нақты мәліметтерге сүйеніп, модельге салынып көлік (тасымалдау) оптималды маршруты анықталды және сметалық шығынды минималдау арқылы экономика (тиімділігін бағалау) талданды.

Түйін сөздер: тарату логистикасы, оптималдық, модель, көлік моделі, өндірістік технология, балансталған көлік моделі, смета, инфрақұрылым.

Turarov D.R.

**Development of model of
optimal transportation and
estimation of economic
efficiency transport – logistic
infrastructure**

Planning of operations, control and managements of science of process of advancement of the prepared products to the consumer comes true in accordance with a choice and to the requirements of consumers by transporting, warehousing, storage and т. of д.

Discrete models, describing the processes of portage, are investigated by means of vehicles matrix and network. The model of transport is used for drafting of plan of transportations of effective (cheap) routes from the point of production of goods (plants, mine and other places of productions) to the point of consumption. On an example Leaning against certain information and on the model of transport (transportations) from Urumqi through Kazakhstan in Baku of Azerbaijan through territory of China, optimal routes are certain and the estimated expenses are made with minimum charges and an economy (estimation of efficiency) is analysed.

Key words: distribution logistics, optimal models, model transport, industrial technologies, balanced transportation model, estimate, infrastructure.

Тураров Д.Р.

**Разработка модели оптималь-
ной перевозки и оценка эконо-
мической эффективности
транспортно-логистической
инфраструктуры**

Планирование операций, контроль и управление процессом продвижения готовой продукции к потребителю осуществляется в соответствии с выбором и требованиям потребителей путем транспортировки, складирования, хранения и т. д. Среди задач логистики по распределению доставки продукции до потребителя самым эффективным является определение оптимизационных маршрутов.

Дискретные модели, описывающие процессы транспортирования, исследуются с помощью аппаратов, матричных и сетевых. Модель транспорта используется для составления плана перевозок эффективных (дешевых) маршрутов от пункта производства продукции (заводов, шахтов и других мест производств) до пункта потребления. Опираясь на конкретные сведения и на модели транспорта (перевозки) из Урумчи через Казахстан в г. Баку Азербайджана через территорию Китая, определены оптимальные маршруты и составлена смета расходов с минимальными расходами и проанализирована экономика (оценка эффективности).

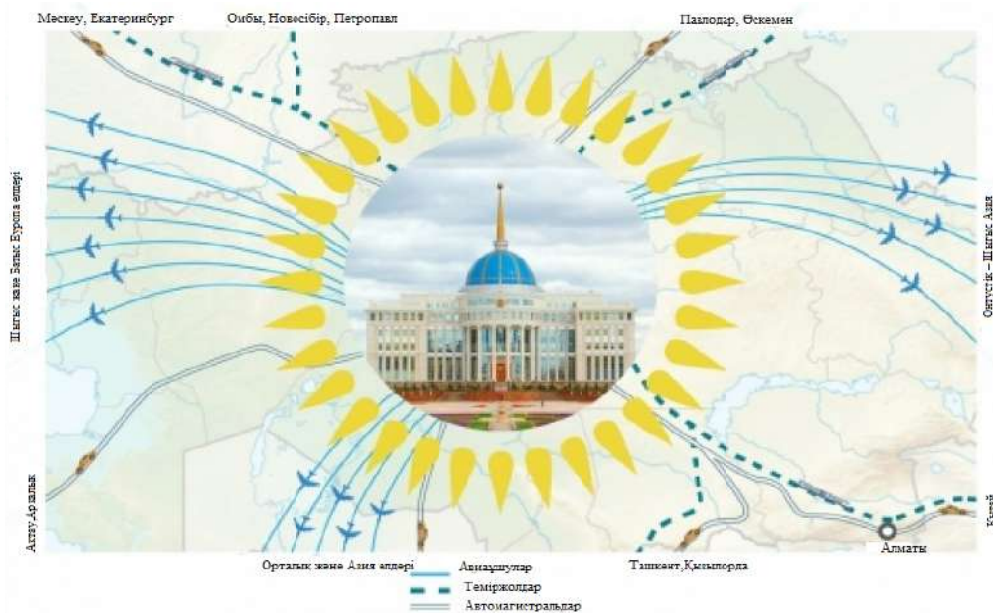
Ключевые слова: распределительная логистика, оптимальные модели, модель транспорта, промышленная технология, сбалансированная транспортная модель, смета, инфраструктура.

**КӨЛІК-
ЛОГИСТИКАЛЫҚ
ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫ
ДАМУДАҒЫ
ОПТИМАЛДЫ
ТАСЫМАЛДАУ
ЖОСПАРЫНЫҢ
МОДЕЛІН ҚҰРУ
ЖӘНЕ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ**

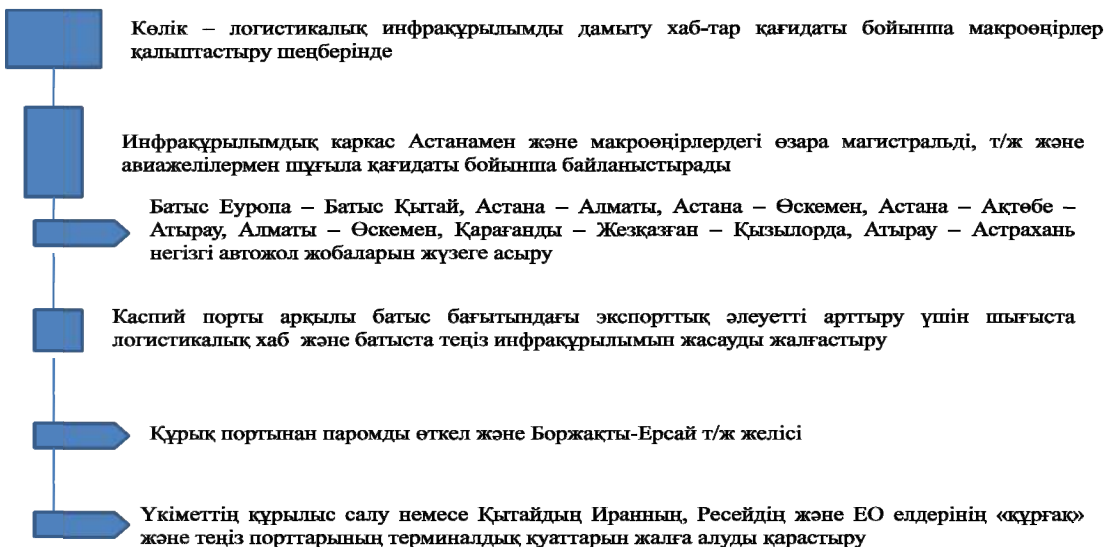
Кіріспе

Әлемдік деңгейдегі тауар қозғалысының (логистика) тиімділігін арттыру дамыған 20 елдің күнделікті мәселесіне айнала бастады. Жакында Қытай елінде өткен жиналыстың басты тақырыбының бірі тауар айналысының төмендеуін болдырмау, алдағы кезеңдерде тауар айналымын қалпына келтіріп қана қоймай оптималды тасымалдау жолын анықтап инфрақұрылымды жоспарын жақсарту. Тауардың өндіруші-ден тұтынушыға дейінгі аралықтағы қозғалысын логистика деп атайды.

Тауар қозғалысы – үш саладан құралады. Ауыл шаруашылығы (тауар өндірісі), Көлік (тасымалдау), Экономика (тиімділігін бағалау). Тауардың 80 пайызынан астамы ауыл шаруашылығы кешендерінде өндіріледі, оның ішінде халықтың күнделікті тұтынысына қажетті азық-түліктің 100 пайызы осы салада құрастырылады. Тауар қозғалысының (логистика) бірлігі тауар. Тауар болмаған жерде тауардың қозғалысы жоқ, яғни тауар қозғалысының (логистиканы) анықтаушысы жасалған немесе өндірілетін тауар. Әлемде 20 елдің төтенше жағдайды жариялауының себебі, қай елде болмасын өндірілетін тауар құны, оның қозғалыс кезіндегі шығатын құнынан асып шырқап кетуі, сондықтан оның төмендету шараларын қарастыру. Тауар өндірісте біріктіріліп, жүкке айналып тасымалданады. Бұл тауар қозғалысының (логистиканың) келесі баспалдағы, яғни көлік логистикасы. Әлем елдерінің көз тігіп, дамуына орасан көңіл бөліп отырған тауар қозғалысындағы көлік-логистикалық проблема. ҚР Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Жарлығымен 2014 жылы логистика саласын дамытудың алғашқы жолы салынған болатын. «Нұрлы жол» бағдарламасындағы 6 аймақтық тауар қозғалысы тетігін (драйвер) құру, еліміздегі тауар қозғалысын ретке келтіріп, аймақтық экономиканы алға сүйрейтін қозғаушы күш болмақ.

1-сурет – «Нұрлы жол» болашаққа бастар жол

Қазіргі кезде тарату логистикасы «жабдықтау – өндіру – өткізу» тізбегінің ең соңғы кезеңіндегі логистикалық концепцияны зерттейді.

Тарату логистикасы – тұтынушылардың талғамдары мен талаптарына сай, дайын өнімді тұтынушыға жылжыту процесінде жүзеге асатын тасымалдау, қоймалау, сақтау және т.б. операцияларды жоспарлау, бақылау және басқару ғылымы.

Тарату логистикасы тарату процесінде материалды ағымдардың қозғалысын, физикалық

бөлу процесін оптимизациялау болып табылады.

Тарату логистикасының міндеттері:

1. Өнімді тұтынушыларға жеткізудің ең тиімді арналарын таңдау.
2. Өнімді қалай орау керектігін анықтау.
3. Дайын өнімді тұтынушыға жеткізудің ең тиімді маршрутын таңдау.
4. Қойма қажет болса, қойма түрін және санын анықтау.

Өнімді тұтынушыға дейін жеткізетін делдалдар қажет болса, оның деңгейін анықтау.

Тарату логистикасының міндеттерінің ішінен дайын өнімді тұтынушыға жеткізудің ең тиімділігінің оптимизациялық маршрутын анықтау болып табылады.

Оптималды тасымалдау есебінің қойылымы. Көлік моделі дайын өнімді өндіріс пункттерінен (зауыттар, шахталар т.б. өндіріс орындарынан) тұтыну пункттеріне тиімді (арзан) маршруттармен тасымалдау жоспарын құру үшін пайдаланылады.

Сонымен қатар көлік моделін қоймадағы қорларды тиімді сату, жұмыс уақытының графиктерін құру, қызметкерлерді жұмыс орындарына тағайындау, қолдағы капиталды айналдыру сияқты оптимизациялық есептерді шығару үшін де қолдануға болады.

Тасымалдау модельдері дискреттік процестерді сипаттайтын болғандықтан, олар матрицалық және торлық аппараттардың көмегімен зерттеледі.

Модель тұрғызу үшін мынадай айнымалылар алдын ала белгілі болуы қажет:

1. Әрбір өндіріс пункттеріндегі өнім көлемі мен тұтыну пунктіндегі сұраныс көлемі;

2. Өндіріс пункттерінен тұтыну пункттеріне тасылатын өнім бірлігінің құны.

Барлық өндіріс пункттерінде бір түрлі өнім шығарылады. Сондықтан тұтыну пункттеріндегі осы өнім қажеттілікті бірнеше өндіріс пункттерінен тасымалдап, қанағаттандыруға болады.

Эксперименталдық бөлім

Өндіріс пункттерінен тұтыну пункттеріне сұраныс көлеміне байланысты тасымалданатын өнімнің жалпы шығыны ең төмен болатын тасымалдау жоспарын құру үшін математикалық модель тұрғызайық.

Ол үшін әрбір маршруттағы тасымалдау шығындары тасылатын өнім көлеміне тік пропорционал болады деп келісіп аламыз.

Мынадай белгілеулер енгіземіз:

Өндіру пункттерінде шығарылатын өнім көлемін $- a_i, i=1,2,\dots,m$ тұтыну пункттеріне қажетті өнім көлемі $- b_j, j=1,2,\dots,n$;

i -ші өндіру пункттерінен j -ші тұтыну пункттеріне жеткізілетін өнім бірлігінің құны $- C_{ij}, i=1,2,\dots,m; j=1,2,\dots,n$;

Осы берілген $a_i, i=1,2,\dots,m; b_j, j=1,2,\dots,n; C_{ij}, i=1,2,\dots,m; j=1,2,\dots,n$ айнымалыларды пайдаланып қойылған тасымалдау есебінің математикалық моделін тұрғызу үшін i -ші өндіру

пунктінен, j -ші тұтыну пункттеріне тасымалдайтын өнім көлемін анықтайтын $x_{ij}, i=1,2,\dots,m; j=1,2,\dots,n$ белгісіз айнымалысын енгіземіз.

Сонда көлік есебінің математикалық моделі мына түрде қалыптасады.

Мына сызықтық шектемелерді қанағаттандыратын

$$\sum_{j=1}^n x_{ij} \leq a_i, i=1,2,\dots,m; \quad (2)$$

$$\sum_{i=1}^m x_{ij} \geq b_j, j=1,2,\dots,n; \quad (3)$$

$$x_{ij} \geq 0, i=1,2,\dots,m; j=1,2,\dots,n \quad (4)$$

және

$$f(x) = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n C_{ij} X_{ij} \rightarrow \min \quad (5)$$

мақсат функциясы минимум мәнін қабылдайтын $x=(x_{ij})$ матрицасын анықтау. (2)-(4) және (1) реттік нөмірлері арқылы сипатталған көлік моделіндегі (2) шектемелер топтамасы, i -ші өндіру пункттерінен тасымалданатын өнімнің жиынтық көлемі осы пунктте өндірілетін өнімнің жалпы көлемінен артпау қажеттілігін шектейді.

Ал (3) шектемелер топтамасы j -ші тұтыну пункттеріне тасып әкелінетін өнімдер жиынтығы, осы пункттің өнімге сұранысын қанағаттандыру қажеттілігін көрсетеді.

Тұтыну пункттерінің жалпы сұранысы қанағаттандырылуы үшін өндіру пункттерінде шығарылатын жалпы өнім көлемі $\sum_{i=1}^m a_i$ жалпы

сұраныс көлемі $\sum_{j=1}^n b_j$ -дан кем болмауы тиіс.

Егер жалпы өндіріс көлемі жалпы тұтыну көлеміне тең болса, яғни $\sum_{i=1}^m a_i = \sum_{j=1}^n b_j$, онда (1)-(3) модельбалансталған көлік моделі деп аталады.

Балансталған көлік моделіне сай келетін (2), (3) шектемелерінде теңсіздік белгілері теңдік белгілерімен алмастырылады.

$$\sum_{j=1}^n x_{ij} = a_j; i=1,2,\dots,m;$$

$$\sum_{j=1}^m x_{ij} = b_i; j=1,2, \dots, n;$$

Көлік моделінің практикалық қойылымдарында өндіріс көлемі тұтыну көлемінен артық болып келеді.

$$\sum_{i=1}^m a_i > \sum_{j=1}^n b_j$$

Бұл жағдайда модельге жасанды $n+1$ -нші тұтыну пунктін қосымша енгіземіз.

Сонда оның сұранысын былайша анықтасақ

$$b_{n+1} = \sum_{i=1}^m a_i - \sum_{j=1}^n b_j,$$

онда көлік моделі баланстық түрінде өрнектеледі:

$$\sum_{j=1}^n X_{ij} = a_j; i=1,2, \dots, m;$$

$$\sum_{i=1}^m X_{ij} = b_j; j=1,2, \dots, n, n+1;$$

$n+1$ -нші тұтыну пунктіндегі тасымалдау құны $C_{n+1} = M$ үлкен мәніне қабылданады десек, ол $n+1$ -нші тұтыну пунктінің жалғандығын сипаттайды.

Көлік есебінің балансталған қойылымы, оны шығару үшін әдістер мен алгоритмдер жасауға ыңғайлы болып келеді.

Енді (1)-(4) белгіленген көлік моделімен бейнеленетін нақтылы практикалық есептер қарастыралық.

Есептің қойылымы: Мына деректерге сәйкес келетін оптималды тасымалдау моделін тұрғызып, Excel-дің көмегімен оптималды шешімін тауып, шешімдерін баланстық теңдеулерге қойып, тексереміз.

Нәтиже және талқылаулар

Мысалы, 500 тонна трансформаторды ара қашықтығы 4452 км болатын Қытайдың Үрімші қаласынан Әзірбайжанның Баку қаласына Қазақстан территориясы арқылы жеткізу. Кедендік бекеттен тауар өткізген кезде міндетті кедендік баж салығы төленеді. Ол 50000 тенгені құрайды. Қазақстан территориясы арқылы өтетін тасымалдаудың екі түрін салыстырмалы талдау арқылы қарастырып көрейік. Олар:

Әр компанияның жұмысты орындауы үшін белгіленген тарифтері бар. Олар:

Теміржол көлігі үшін:

«Қазақстан темір жолы»: 1 км – 3200 тенге;

Әр вагонға 1 тонна жүк үшін 5 теңге алады;

Жүкті тиеп түсіру үшін әр 10 вагонға 2200 теңге алады.

Автокөлік үшін:

«Asia Freight Customs»: 1 км – 11000 тенге;

Жанар май, дөңгелек, құрал жабдықтары, жүргізушіге төлем ақы, форс мажор (жол кептелісі, табиғат жағдайы), уақытында жеткізілмегендіктен айыппұл төленуі мүмкін, жол тегіс болмағандықтан тауардың сапасы төмендейді): 1500000 теңге;

500 тоннаны жеткізу үшін әр көлікке 10 тоннадан сонда бізге керегі 50 автокөлік қажет етеді.

Анықтауымыз қажет:

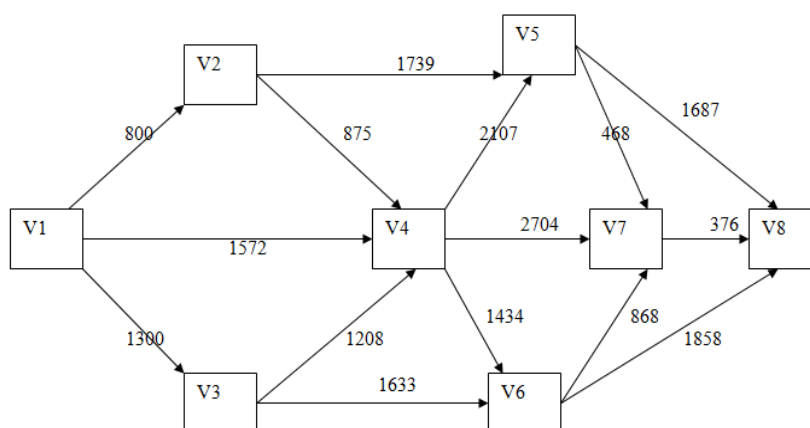
Трансформаторды қажетті орынға жеткізудің ең тиімді маршрутын анықтау керек;

Минималды түрде төмен шығынмен ұымдастырылуы қажет және міндетті түрде шығындар сметасын құрып, тиімді көлікті анықтап талдау қажет.

Минималды маршруттың шығынын анықтау барысында Үрімші мен Баку арасындағы 8 пунктті мысал ретінде алып, нақты километржадарын анықтап аламыз (V1-Үрімші; V2-Алматы; V3-Семей; V4-Жезқазған; V5-Бейнеу; V6-Ақтөбе; V7-Ақтау; V8-Баку) аламыз.

2-сурет – Қазақстан картасы арқылы жеткізілу пунктері

3-сурет – Тасымалдау жоспарының маршрутын картасы

Мақсатты функция:

$$F(x) = c_{12}x_{12} + c_{13}x_{13} + c_{14}x_{14} + c_{24}x_{24} + c_{25}x_{25} + c_{34}x_{34} + c_{36}x_{36} + c_{45}x_{45} + c_{46}x_{46} + c_{47}x_{47} + c_{57}x_{57} + c_{58}x_{58} + c_{67}x_{67} + c_{68}x_{68} + c_{78}x_{78} \rightarrow \min_{x \in \Delta_\beta}$$

немесе

$$F(x) = 800x_{12} + 1300x_{13} + 1572x_{14} + 875x_{24} + 1739x_{25} + 1208x_{34} + 1633x_{36} + 2107x_{45} + 1434x_{46} + 2704x_{47} + 468x_{57} + 1687x_{58} + 868x_{67} + 1858x_{68} + 376x_{78} \rightarrow \min_{x \in \Delta_\beta}$$

мұндағы Δ_β көптеген мүмкін альтернативалар теңдік және теңсіздік келесі жүйе арқылы шектеудің түрі қалыптасады:

$$\begin{cases} x_{12} + x_{13} + x_{14} = 1; \\ x_{58} + x_{68} + x_{78} = 1; \\ x_{12} - x_{24} - x_{25} = 0; \\ x_{13} - x_{34} - x_{36} = 0; \\ x_{14} + x_{24} + x_{34} - x_{45} - x_{46} - x_{47} = 0; \\ x_{25} + x_{45} - x_{57} - x_{58} = 0; \\ x_{36} + x_{46} - x_{67} - x_{68} = 0; \\ x_{47} + x_{57} + x_{67} - x_{78} = 0; \\ x_{12}, x_{13}, x_{14}, x_{24}, x_{25}, x_{34}, x_{36}, x_{45}, \\ x_{46}, x_{47}, x_{57}, x_{58}, x_{67}, x_{68}, x_{78} \in \{0,1\}. \end{cases}$$

Алгоритмнің Excel-дегі орындалған реті:

Есептің Excel программасы ішіндегі «Поиск решения» командасы арқылы есептеу алгоритмі: Excel терезесін ашып, *Excel* терезесіндегі ұяшықтарға берілген мәндерді 1-ші кес-

теге енгіздім: Мақсатты функцияны табу үшін F2 ұяшығына «Математические» категориясындағы стандартты функция СУММПРОИЗ көмегімен анықтаймыз.

	A	B	C	D	E	F	G
1	V_i	V_j	C_{ij}	Π	O	$\Sigma \Phi$	
2		1	2	800	1	1	3383
3		1	3	1300	0	0	
4		1	4	1572	1,32E-10	1,27986E-11	
5		2	4	875	-1,3E-11	5,55112E-17	
6		2	5	1739	1	0	
7		3	4	1208	0	1,06503E-10	
8		3	6	1633	-1,3E-11	0	
9		4	5	2107	0	1	
10		4	6	1434	1,19E-10		
11		4	7	2704	0		
12		5	7	468	1		
13		5	8	1687	0		
14		6	7	868	0		
15		6	8	1858	0		
16		7	8	376	1		
17							

4-сурет – Excel программасы арқылы мақсатты функцияның анықталуы

Шығындар сметасы:

Теміржол көлігі үшін:

№	Мазмұны	Көрсеткіш	№	Мазмұны	Көрсеткіш
Минималды маршруттың шығыны (800,1739,468,376). $F_x=3383$ км			Ал егер жалпы маршрут бойынша шығын 4452 км		
1.	«Қазақстан темір жолы»: 1 км	3200	1.	«Қазақстан темір жолы»: 1 км	3200
Жалпы тасымалдау:		$3383 \cdot 3200 = 108\,256\,00$	Жалпы тасымалдау:		$4452 \cdot 3200 = 142\,464\,00$
3.	Әр вагонға 1 тонна жүк үшін 5 теңге алады (вагон бергені үшін)	$500 \cdot 5 = 2500$	3.	Әр вагонға 1 тонна жүк үшін 5 теңге алады (вагон бергені үшін)	$500 \cdot 5 = 2500$
4.	Жүкті тиеп түсіру үшін әр 10 вагонға 2200 теңге алады (түсіріп тиеу үшін)	$10 \text{ вагон} \cdot 2200 = 22\,000$	4.	Жүкті тиеп түсіру үшін әр 10 вагонға 2200 теңге алады (түсіріп тиеу үшін)	$10 \text{ вагон} \cdot 2200 = 22\,000$
5	Міндетті кедендік баж салығы	50 000	5	Міндетті кедендік баж салығы	50 000
Барлығы:		$10825600 + 2500 + 22000 + 50000 = 10\,900\,100$ тг	Барлығы:		$14246400 + 2500 + 22000 + 50000 = 14\,320\,900$ тг

Автокөлік үшін:

№	Мазмұны	Көрсеткіш	№	Мазмұны	Көрсеткіш
Минималды маршруттың шығыны (800,1739,468,376). F _x =3383 км			Ал егер жалпы маршрут бойынша шығын 4452 км		
1.	«Asia Freight Customs»: 1 км	11 000	1.	«Asia Freight Customs»: 1 км	11 000
Жалпы тасымалдау:		3383*11000= 37 213 000	Жалпы тасымалдау:		4452*11000= 48 972 000
2.	500 тоннаны жеткізу үшін әр көлікке 10 тоннадан сонда бізге керегі 50 автокөлік қажет етеді	37213000*50= =1 860 650 000	2.	500 тоннаны жеткізу үшін әр көлікке 10 тоннадан сонда бізге керегі 50 автокөлік қажет етеді	48972000*50= =2 448 600 000
3.	Жанар май, дөнгелек, құрал жабдықтары, жүргізушіге төлем ақы, форс мажор (жол кептелісі, табиғат жағдайы), уақытында жеткізілмегендіктен айыппұл төленуі мүмкін, жол тегіс болмағандықтан тауардың сапасы төмендейді)	1 500 000	3.	Жанар май, дөнгелек, құрал жабдықтары, жүргізушіге төлем ақы, форс мажор (жол кептелісі, табиғат жағдайы), уақытында жеткізілмегендіктен айыппұл төленуі мүмкін, жол тегіс болмағандықтан тауардың сапасы төмендейді)	1 500 000
Барлығы:		37213000+1860650000+1500000= 1 899 363 000 тг.	Барлығы:		48972000+2448600000+1500000= 2 499 072 000 тг.

Қорытынды

Трансформаторды қажетті орынға жеткізудің ең тиімді маршрутын оптималды тасымалдау жоспарының маршрутын анықтау барысында, 1 пункттегі бастапқы біріктіруші, сондай-ақ $v_1=v_s$ шыңына сәйкес келеді, 8 соңғы пункт, сондай-ақ $v_8=v_t$ шыңына сәйкес келеді, берілген өзгермелі математикалық модельдің жеке есебінде минималды бағытында 15 өзгермелі баған хабардар болып табылған. Минималды маршруттың шығынын (800,1739,468,376) \Rightarrow (Үрімші – Алматы 800 км; Алматы – Бейнеу 1739 км; Бейнеу – Ақтау 468 км; Ақтау – Баку 376 км) $F_x=3383$ км құрайды. 4452 км-ден 3383 км-ге дейін қысқартуға болатындығын көрсетіп қана қоймай автокөліктердің маршруттары жақсарады және ауылдың әл-ауқаты мен туристік дамуымыз күшейеді. Сонымен қатар шетелдікіндей логистикалықты дамыта отырып қысқа жол бағытын көрсетіп қойсақ экономикамыздың дамуына бірден-бір жолы болар еді.

Минималды түрде төмен шығынмен ұйымдастырудағы е шығындар сметасын құру арқылы тиімді көлікті анықтап алдық. Салыс-

тырмалы тұрғыда жоғарыдағы сметалық шығынды көре отырып теміржол көлігі өте тиімді екен – минималды маршрутпен (3383 км) жүре отырып сметалық шығын: 10 900 100 тг. Алғашқы берілген маршрутпен (4452 км) жүрсе, онда сметалық шығын: 14 320 900 тг. Екі маршруттың арасындағы сметалық айырмасы (10 900 100 – 14 320 900 = -3 420 800) - 3 420 800 теңге үнемдеуге болады.

Ал автокөлік үшін сметалық шығын өте жоғары бізге тиімсіз, минималды маршрутпен (3383 км) жүре отырып, сметалық шығын: 1 899 363 000 тг. Алғашқы берілген маршрутпен (4452 км) жүрсе, онда сметалық шығын: 2 499 072 000 тг. Екі маршруттың арасындағы сметалық айырмасы (1 899 363 000 – 2 499 072 000 = -599 709 000) -599 709 000 теңгеге үнемделеді. Біз өзіміздің шекара арқылы өткізгеніміз дұрыс болатындығына көз жеткізе отырып инфрақұрылымды дамытудың бірден бір жолы. Қазіргі таңда сыртқы шекаралар 4452 км-де және кедендік баждар әр мемлекетке төлегенде сметалық шығындар өте жоғары болып кетеді.

Әдебиеттер

- 1 <http://economics.kazgazeta.kz/?p=18120#more-18120>
- 2 Леоненков А.В. Решение задач оптимизации в среде MSExcel. – СПб.: БХВ-Петербург, 2005. – 704 с.
- 3 Орлова И.В., Половников В.А. Экономико-математические методы и модели: компьютерное моделирование: учеб. пособие. – М.: Вузовский учебник, 2007. – 365 с.
- 4 Логистика – кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыру құралы ретінде // Вестник КазНУ. Серия экономическая. – 2011. – №5, 5-94-98 стр.

References

- 1 <http://economics.kazgazeta.kz/?p=18120#more-18120>
- 2 Леоненков А.В. Решение задач оптимизации в среде MSExcel. – СПб.: БХВ-Петербург, 2005. – 704 с.
- 3 Орлова И.В., Половников В.А. Экономико-математические методы и модели: компьютерное моделирование: Учеб. Пособие. – М.: Вузовский учебник, 2007. – 365 с.
- 4 Логистика – кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыру құралы ретінде // Вестник КазНУ. Серия экономическая. 2011 №5, 94 – 98 стр., 5 – стр.

Асилова А.С., Тлеужанова Д.А.

**Ауыл шаруашылығын
микронесиеелеуді жетілдіру
перспективалары**

Ауыл шаруашылығын микронесиеелеудің қазақстандық практикасы қарастырылып, микронесиеелеуді жүзеге асыру ерекшеліктеріне талдау жасалған. Қазақстан Республикасының микронесие нарығында ауыл шаруашылығын микронесиеелеу жағдайының алатын орнына сипаттама берілген. Жалпы ауыл шаруашылығын микронесиеелеу әл-ауқаты нашар тұрғындарды қолдаудан кәсіпкерлікті ынталандыруға дейін міндеттердің бірнеше спектрін шешуге бағытталады. Микронесиеелеудің басты проблемаларының бірі ретіндегі қаржылық қамтамасыз етуді жетілдіру мақсатында микросақтандыру қызметін, банктік микронесиеелеуді жетілдіруге бағытталған ұсыныстар кешенін қарастыру. Сондай-ақ ауылдағы микронесиелік ұйымдардың қызметін ынталандыру мақсатында салық жеңілдіктерін қарастыру, микронесиелік тәуекелді төмендету үшін несиелік скорингті қарастыру көзделген.

Ауыл шаруашылығы ел экономикасының маңызды саласының бірі болып табылады. Ауыл шаруашылығының жалпы дамуы үшін қаржылық қолдауға мұқтаж шаруашылық кәсіпкерлікті қолдау қажет. Екінші деңгейлі банктер сияқты кредиттік институттар тарапынан жасалатын қаржылық қолдау несиелік ресурстарды пайдаланушыларды толықтай қамти алмайды.

Түйін сөздер: микронесиеелеу, ауыл шаруашылығы, несиелеу, несиелік скоринг, несие нарығы.

Assilova A.S., Tleuzhanova D.A.

**Prospects for the development of
agriculture microcrediting**

Discusses the practice of microcrediting in the conditions of Kazakhstan's agriculture, the analysis of the peculiarities of the implementation of microcredit. Describes the role of the state of the microcredit of agriculture in the microfinance market of the Republic of Kazakhstan. Microcredit agriculture is directed on the solution of several spectra from the support of the population with poor financial situation to stimulate businesses.. In order to improve the financial security mikrotrubocki activities as one of the main problems of microcredit, the consideration of proposals aimed at improvement of the Bank's microcredit. And also consider tax incentives to encourage activities of microcredit organizations in rural areas, and credit scoring to reduce the risk of microcredit.

Agriculture is one of the important areas of development of country's economy. For the development of agriculture in general, it is necessary to support agricultural enterprise, which needs financial support. Financial support from credit institutions such as banks, do not fully cover the entire spectrum of consumers credit resources.

Key words: microcredit, agriculture, lending, credit scoring, credit market.

Асилова А.С., Тлеужанова Д.А.

**Перспективы развития
микрокредитования сельского
хозяйства**

Рассматривается практика микрокредитования в условиях казахстанского сельского хозяйства, проведен анализ особенностей реализации микрокредитования. Описана роль состояния микрокредитования сельского хозяйства на рынке микрокредитования Республики Казахстан. Микрокредитование сельского хозяйства направлено на решение нескольких спектров от поддержки населения с плохим материальным положением до стимулирования предпринимательств. В целях совершенствования финансового обеспечения микростраховочной деятельности рассмотрены предложения, направленные на совершенствование комплекса банковского микрокредитования, а также налоговые льготы в целях стимулирования деятельности микрокредитных организаций на селе, и кредитный скоринг для снижения микрокредитного риска.

Сельское хозяйство является одним из важных сфер развития экономики страны. Для развития сельского хозяйства в целом, необходимо поддерживать сельскохозяйственное предпринимательство, которое нуждается в финансовом обеспечении. Финансовое обеспечение со стороны кредитных институтов, таких как банки второго уровня, не полностью охватывают весь спектр потребителей кредитных ресурсов.

Ключевые слова: микрокредитов, сельское хозяйство, кредитование, кредитный скоринг, кредитный рынок.

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫН МИКРОНЕСИЕЛЕУДІ ЖЕТІЛДІРУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Кіріспе

Ауыл шаруашылығы Қазақстан экономикасының ажырамас бөлігі болып табылады. Ол елдің белсенді дамуын және азық-түліктік қауіпсіздігін қамтамасыз етуі қажет. Ауыл шаруашылығының құрылымында маңызды орынды халықтың жеке шаруашылық жүргізуі алады. Халықтың жеке шаруашылығының дамуы өзін-өзі қамтамасыз етуге, азық-түліктің ішкі нарығын қолдауға және халық табыстылығының құлдырауымен байланысты әлеуметтік шиеленісті төмендетуге әкеледі. Сонымен, ауыл тұрғындарының белсенділігін жоғарылату және ауыл шаруашылық орта және шағын бизнес формаларын дамыту өзекті болып отыр, ал олардың дамуына негізгі бөгет ауылдық аумақтардың жеткілікті деңгейде қаржылық, несиелік қамтамасыз етілмеуі болып табылады.

Ауыл шаруашылығы жоғары тәуекелді өндіріс өрісі болып табылады. Мұнда табиғи-климаттық факторлармен байланысты тәуекелдер болады. Кейбір жағдайда осы тәуекелдер ауыл шаруашылық өнім өндірушілердің өнімдерін жинап алуға кедергі келтіреді, ал бұл өз алдына алынған несиені банкке уақытылы қайтара алмауға әкеледі. Бағалық фактор тағы бір тәуекел түрі болып табылады. Өйткені ауыл шаруашылық өнімін өндірушілердің өздерінің өнімін өсіруге жұмсайтын шығындары жоғары болуы мүмкін, ал өнімін жоғары бағаға өткізе алмайды. Аталған факторлар белгілі деңгейде ауыл шаруашылық өнім өндірушілерінің қаржылық жағдайына әсер етеді және несиелік қаражат тартуды қажет етеді. Шағын сомадағы несиені қажет ететін шаруа қожалықтарының және жеке шаруашылықтардың займ қаражаттарды алу кезіндегі транзакциялық шығындары жоғары болады. Бұл банктер үшін тиімсіз болғандықтан, олар несиелендіруден бас тартады. Сонымен, ауыл шаруашылық өнім өндірушілер үшін банк несиелерін пайдалану бірнеше факторлармен шектелген: ауылда банк инфрақұрылымының нашар дамуы, қарыз алушылардың аумақтық шашырап орналасуы, несиелік алу күрделілігі, ауыл шаруашылық өндірісін қамтамасыз ететін несиелік өнімнің жеткіліксіздігі. Осының барлығы бүгінгі таңда несиелік нарығында микронесиелерге сұранысты жоғарылатып отыр. Микронесиелік, аты айтып

отырғандай, бұл несиенің қаржылай ауқымы көп емес және оны адамдар қысқа мерзімге алады. Аталған қызметтің ең тартымды тұстары тапсырыстың қарастырылу мерзімі қысқа және несиені алу үшін аз мөлшердегі құжаттар қажет. Осы ерекшеліктері ауылдық жерлерде қаражат тарту көзі ретінде микронесиелердің қажеттілігін арттырады.

Зерттеудің негізгі мақсаты – ауыл шаруашылығындағы микронеселеудің проблемаларын анықтап, оларды шешуге бағытталған оңтайлы ұсыныстар кешенін қарастыру болып табылады.

Зерттеу әдістері және материалдары

Ауыл шаруашылығын микронеселеу проблемаларын қарастыру барысында зерттеудің мынадай әдістері қолданылды:

– ауыл шаруашылығына микронеселеудің қажеттілігін негіздеуге бағытталған зерттеу мақсаты мен міндеттерін анықтау кезінде абстрактты-логикалық;

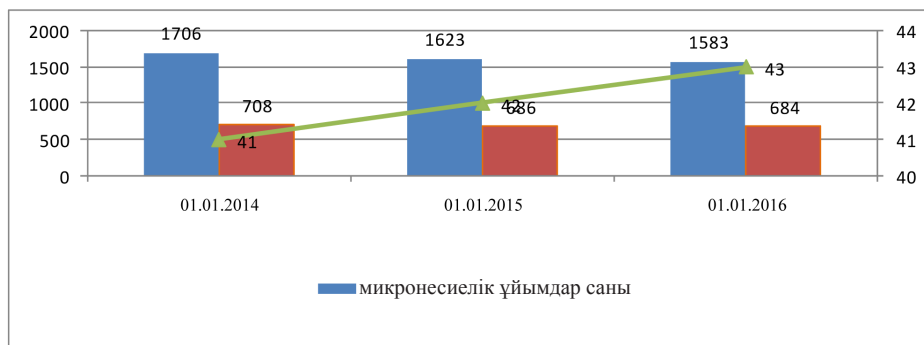
– несие нарығындағы ауыл шаруашылығын микронеселеу жағдайына талдау жасау барысында экономика-статистикалық әдіс;

– ауыл шаруашылығын микронеселеу проблемаларын қарастыру және оларды шешуге бағытталған ұсыныстарды өңдеу барысында монографиялық әдіс қолданылды.

Зерттеу барысында ауыл шаруашылығын микронеселеу ерекшеліктеріне сипаттама беріп, жағдайына талдау жасау негізінде ауыл шаруашылығындағы микронеселеудің қаражат тапшылығын банктер және сақтандыру ұйымдарының көмегімен шешуге, сондай-ақ кредиттік скорингті қолданып несиеқабілеттілікті анықтауға бағытталған ұсыныстар жұмыстың ғылыми жаңалығы болып табылады. Зерттеу барысында анықталған ауыл шаруашылығын микронеселеу жүйесін жетілдіру бойынша ұсыныстардың ауыл шаруашылық өнім өндірушілері үшін, сонымен қатар ауылдарда микроқаржыландырумен айналысатын ұйымдар үшін практикалық маңыздылығы бар.

Зерттеу нәтижелері

Қазақстан Республикасында микронесіелік қызметті жүзеге асыратын басты қаржылық институт – микроқаржылық ұйымдар болып табылады. 2012 жылы 26 қарашада қабылданған № 56-V «Микроқаржы ұйымдары туралы» заңда микронесиелер беру жөніндегі қызметті жүзеге асыруға байланысты қоғамдық қатынастарды реттеу, микроқаржы ұйымдарының құқықтық жағдайы, құрылуы, қызметінің ерекшеліктері белгіленген, сондай-ақ микроқаржы ұйымдарын мемлекеттік реттеу, олардың қызметін бақылау және қадағалау ерекшеліктері айқындалған [1].

1-сурет – ҚР-дағы микронесіелік ұйымдар динамикасы

Микроқаржылық ұйымдар мен микронесіелік ұйымдар қызметінің арасында белгілі айырмашылықтар бар. Біріншіден, микроқаржылық ұйымдар несиелік бюро жүйесінің міндетті түрде қатысушысы болулары қажет және онда қарыз алушылардың несиелік тарихы туралы ақпараттар беріп отырулары керек, ал екіншіден, микроқаржылық ұйымдар Ұлттық Банкпен бел-

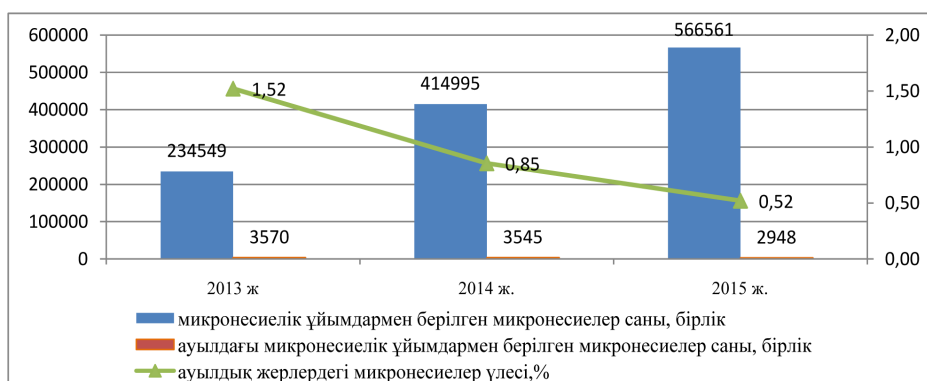
гіленген белгілі бір пруденциялық талаптарды ұстануға міндетті. Осыған байланысты, тиісінше, қарыз алушылардың құқықтары негізінен қорғалатын болады. Бұл өте маңызды. Әлемдік тәжірибеде микроқаржылық қызмет микрожинақтау, микросақтандыру және микронесиелендіруді қамтиды. Ал, қазақстандық тәжірибеде микроқаржылық ұйымдар қызметі басым мөл-

шерде микронесиелеуге негізделеді, жинақ қаражатты тартуға мүлдем тыйым салынады. Қазіргі уақытта осы заңды қабылдағанға дейін құрылған микронесиелік ұйымдарға әлі де қызмет етулеріне рұқсат беруде. Қазақстан Республикасындағы микронесиелік ұйымдардың санын қарастыратын болсақ, динамикасы 1-суретте келтірілген [2].

Сонымен, Қазақстандағы микронесиелік ұйымдар санының азаю себебі микронесиелік ұйымдар қысқартылып, орнына микроқаржылық ұйымдар құрылуда. Сонымен қатар, 2012 жылға дейін микронесиелік ұйымдар қызметі мемлекет тарапынан қадағаланған жоқ, ал бү-

гінгі таңда мемлекет тарапынан қадағалау енгізілген [2, 3]. Микронесиелік ұйымдар санының жоғарылауына қарамастан, олардың ішінде белсенді қызмет ететіндерінің саны небәрі 43% құрайтындығы, яғни көпшілік микронесиелік ұйымдардың сәйкес деңгейде әрекет алмауының бірден-бір себебі – қаражат тапшылығы болып табылады.

Ауыл шаруашылығында қызметін жүзеге асырып жатқан микронесиелік ұйымдар серпінін қарастыратын болсақ, жалпы ҚР-дағы микронесиелік ұйымдар ішінде небәрі 0,52% ғана ауылда қызмет көрсетіп отыр (2-сурет).

2-сурет – Микронесиелік ұйымдармен берілген микронесиелер динамикасы

Сурет мәліметтерінен көріп отырғанымыздай жылдан жылға микронесиелер саны жоғарылаған. 2014 жылы 1,77 есе жоғарыласа, 2015 жылы 1,36 есе жоғарылағанын байқауға болады. Дегенмен, ауылдық жерлерде берілген микронесиелердің

үлесі жалпы берілген микронесиелерде өте аз үлес алатындығын байқауға болады. Сондай-ақ, ауылдық микронесиелер саны да жылдан жылға төмендеген. Ауыл шаруашылығын микронесиелеу көлемі төмендегі 3-суретте келтірілген.

3-сурет – Ауылдық жерлердегі микронесиелеу көлемі, мың теңге

Сурет мәліметтерінен ауылдық жердегі микронесиелер көлемінің жылдан жылға төмендеуін байқауға болады. Әрине, бұл оң үрдіс емес, өйткені ауылдық жерлердегі қаражат тартудың басты көздерінің бірі микронесиелер болып табылады [4].

Микронесиелік ұйымдардың санының және берілген микронесиелер көлемінің төмендеуіне микроқаржылық ұйымдар туралы заңнамада енгізілген өзгерістер әсер етті. 2016 жылдан бастап олардың санының күрт төмендеуі күтілуде, өйткені микронесиелік ұйымдар микроқаржылық ұйымдарға ауыстырылуы қажет, ал микроқаржылық ұйымдарға қойылатын талаптарға кез келген микронесиелік ұйым жауап бере алмайды.

Жалпы тәжірибеде микронесиелік секторға несиелік ресурстарды жеткізетін негізгі жет-

кізуші – коммерциялық банктер болып табылады. Банктер микронесиелік ұйымдарды жалпы стандарттық талаптарға сәйкес төлемділігіне, қайтарымдылығына және қамтамасыз етілуіне байланысты қаржыландырады. Банктен белгіленген мөлшерде қаражат алып және өз маржасын қоса отырып, микронесиелік ұйымдар өз клиенттеріне 20-40% көлемде және бұдан да жоғарғы мөлшерде несие береді [5].

Микронесиелік ұйымдардың қалыпты қызмет етуі үшін жеткілікті қаражат көздері болуы қажет, ал ол тартылған қаражаттар есебінен қалыптасады. Микронесиелік ұйымдардың тартылған қаражаттарының құрылымы төмендегі 1-кестеде келтірілген. Дегенмен, ауылдық микронесиелік ұйымдардың несиелік ресурстар көзі банктер болып табылмайтындығы кестеде келтірілген.

1-кесте – Микронесиелік ұйымдардың тартылған қаражаттарының құрылымы

Микронесиелік ұйымдардың тартылған қаражаттары	2013 жыл		2014 жыл		2015 жыл	
	Сомасы мың тг	Үлесі %	Сомасы мың тг	Үлесі %	Сомасы мың тг	Үлесі %
Барлығы	769530	100	1004085	100	630427	100
Бюджеттік қаражаттар оның ішінде:	665449	86,5	584844	58,2	467041	74,1
шағын кәсіпкерлікті дамыту қоры	383316	49,8	148484	14,8	-	0,0
ауыл шаруашылығын қаржылық қолдау қоры	282133	36,7	436360	43,5	467041	74,1
Займ қаражаттар оның ішінде:	104081	13,5	419241	41,8	163386	25,9
банк займдары	16166	2,1	26521	2,6	7770	1,2
банктік емес заңды тұлғалар займдары	40969	5,3	327639	32,6	377	0,1
жеке тұлғалар займдары	46946	6,1	65081	6,5	155239	24,6
Ескерту – ҚР Статистика агенттігінің мәліметтері негізінде автормен құрастырылған						

Кесте мәліметтерінен көріп отырғанымыздай, ауылдық микронесиелік ұйымдардың тартылған қаражаттарының басым бөлігі «Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры» АҚ-ның қаражаттарынан тұрады. Әрине, бұл оң үрдіс емес, өйткені бюджет ауыртпалығының жоғары болуымен сипатталады. Микронесиелік ұйымдар басым мөлшерде займ қаражаттар тартуға тырысуы керек.

Қазақстан Республикасының ауылдық аймақтарындағы микроқаржылық ұйымдарының басты қаражат жеткізушісі болып табылатын «Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры» АҚ-ның негізгі мақсаты – тиімді микронеселеу жүйесін дамыту арқылы ауылдағы кәсіпкерлікті дамыту және халықтың әл-ауқатын жақсарту. Қор ауылда шағын және микро бизнеске бағытталған шағын несиелік өнімдердің кең спектрін

ұсынады. Өнімдердің саны ауыл шаруашылығының барлық салаларында бизнес бастауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ ауылда бизнестің ауыл шаруашылық емес түрлерін ұйымдастыруды,

кеңейтуді шектемейді. Бүгінде Қордың қоржынында несиелеудің 13 бағдарламасы бар. Негізгі микронесиелеу бағдарламалары төмендегі 2-кестеде келтірілген.

2-кесте – «Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры» АҚ-ның микронесиелеу бағдарламалары

	«Жұмыспен қамту 2020 жол картасы» бойынша микронесиелеу	«Бизнестің жол картасы 2020» бойынша микронесиелеу	«Мурабаха» бағдарламасы	«Эко-Даму» шағын несиелеу бағдарламасы
Бағдарлама мақсаты	жұмыспен қамту деңгейін көтеру, әл-ауқатты арттыруға ықпал ету, жұмыссыздықты қысқарту	аймақтық кәсіпкерліктің тұрақты және баланстандырылған өсуін қамту, іске қосылған жұмыс орындарын қолдау және жаңа жұмыс орындарын ашу	ауыл тұрғындары мен ауыл шаруашылық тауар өндірушілерді мал шаруашылық (шошқадан басқа), өсімдік шаруашылықты дамытуға, ауылды жерлерде бизнестің басқа түрлерін шағын қаржыландыру	қызметтің балама түрлерін дамыту және ауылшаруашылық, орман, балық, аң шаруашылығының тұрақты, экологиялық қауіпсіз әдістерін енгізу
Бағдарламаның бағытталуы:	даму әлеуеті орта және жоғары ауылдарды, олардың әкімшілік бағынуына қарамастан, қалалық елді мекендерде, шағын қалаларда, қалалық әкімшілік бағыну аумақтардағы поселкілерде кәсіпкерлікті несиелеу	шағын кәсіпкерлік субъектілерін микронесиелеу арқылы моноқалалар, шағын қалалар, ауылдық елді мекендердегі кәсіпкерлердің жаңа бизнес-бастамаларын қолдау	Қарыз алушының өтініші бойынша оған бөліп төлеу жолымен берілетін негізгі құрал-жабдықтар, биологиялық активтерді сатып алу	ерекше қорғалатын табиғи аймақтарға жақын жобалық (ауылдық) аймақтарда шаруашылық қызметті тұрақсыз жүргізуді ауыстыру жолымен несиелеу
Бір қарыз алушыға қарыздың сомасы	3 000 000 (үш миллион) теңгеге дейін	10 (он) миллион теңгеге дейін	Қазақстан Республикасының Ұлттық банкінің бағамы бойынша 33 000 АҚШ долларынан артық емес	ҚР «Республикалық бюджет туралы» заңымен бекітілген айлық есептік көрсеткіштің 100 мөлшері
Сыйақы үстемесі:	500 000 (бес жүз мың) теңгеге дейін (қоса алғанда) – жылына 4,8%, тиімді сыйақы үстемесі – жылына 5% аспайды; 500 000 (бес жүз мың) теңгеден жоғары: жылдық 6%, жылдық тиімді сыйақы үстемесі – 6,7% аспайды	жылына 6%. Тиімді сыйақы үстемесі: жылдық 6,7% аспайды	жылына 11%. Тиімді табыстылық ставкасы: жылдық 11,3% аспайды.	жылына 4%. Тиімді сыйақы үстемесі: жылдық 4,4% аспайды
Несиелеу мерзімі:	500 000 (бес жүз мың) теңгеге дейін (қоса алғанда) – 36 (отыз алты) айдан аспайды; 500 (бес жүз мың) теңгеден жоғары – 54 (елу төрт) айдан аспайды;	54 (елу төрт) айдан аспайды	48 айдан ұзақ емес.	54 (елу төрт) айдан аспайды
Ескерту – «Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры» АҚ-ның мәліметтері негізінде құрастырылған				

«Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры» АҚ-ның микронесиелеу бағдарламалары негізінен мемлекеттік бюджет қаражаттарымен қамтамасыз етілгендіктен несиелеу шарттары кәсіпкер үшін өте тиімді екендігін байқауға болады [6].

Бүгінгі күні микронесиелік ұйымның негізгі проблемасы несиелік қаражаттардың қайтарылмауы болып табылады, себебі микронесиелеу нарығының басты ерекшелігі оның қарыз алушыларының шектелуі. Микронесиелік ұйымдардың басым бөлігінде жұмыстың сапалы стандарттарының жоқтығы байқалады. Нәтижесінде, бұл несиелерді қайтармаудың жоғары пайызына және зияндылыққа әкеледі. Жағдайды қаржылық дағдарыс қиындатуда: ол бірінші кезекте микронесиелік ұйымдар жұмыс жасайтын шағын кәсіпкерлерге әсер етті. Нәтижесінде, олардың көпшілігі мерзімі өтіп кеткен және ұзартылған несиелер проблемасына ұшырады.

Жоғарыда айтылып өткендей, қазіргі уақытта микронесиелік нарыққа қаражат тарту үшін қаржылық институттардың қызығушылығын жоғарылату керек. Бұл жағдайда, қаржылық институттарды микронесиелеу нарығына максималды түрде тартуына банктер мен сақтандыру ұйымдары көп көңіл бөлулері керек. Коммерциялық банктермен тығыз бірлестікте болу микронесиелік ұйымдардың айналым капиталын өсіруге және арзан несие беру арқылы борышқорлардың біршама көлемін тартуға көмектеседі. Бірақ, банктер мұндай ұсыныстарға бара бермейді, өйткені микронесиелік нарық жоғарғы тәуекел зонасы болып табылады.

Банкирлердің қорқынышын басуға сақтандыру ұйымдары көмектесе алады. Егер банктер микронесиелік ұйымдарды олардың несиелік портфеліне қарай қаржыландыратын болса, онда тәуекелді сақтандыру табылмас көмек болып табылады. Сақтандыру компанияларының микронесиелік ұйымдармен бірлесуі көтермелік табыс нарығын береді. Қаржылық жауапкершілікті сақтандыру көптеген сақтандырушылар үшін стандартты ұсыныстың бірі. Микронесиелік секторда қайтарымсыздық пайызы банктерге қарағанда төмен болып келеді. Сақтандырушылар қазірдің өзінде борышқорлардың міндеттемесін орындамауына байланысты сақтандыру ұсыныстарын көрсетуде. Мысалы, борышқордың кепілдік мүлігін сақтандыруда сақтандыру сомасының тарифі 0,35-0,5% құруы мүмкін немесе борышқордың өзін оқыс оқиғадан сақтандыру 0,3% тарифімен беріледі. Және де сол микронесиелік ұйымды қаржылық тәуекелден

сақтандыруға болады. Мұнда сақтандыру тарифі сақтандыру тәуекелінің ауытқуына байланысты 0,8-ден 4 және 5,5% құрауы мүмкін [7, 8].

Тарифтерді есептеу принципі күрделі емес: неғұрлым тәуекел көп болса, соғұрлым сақтандыру сомасы және сәйкесінше қарыздар жоғары болады. Несиелік эксперт сақтандыру агенті де болуы мүмкін, олар борышқорларды сақтандыру мәдениетіне үйретеді. Мұндай жағдайда сақтандыру өнімдері де танымал болады. Әрине, борышқордың микронесиеді қайтармауы микронесиелік ұйымдар үшін басым болып келеді. Бірақ сақтандыруды қолдану микронесиелік ұйымдардың несиелерін ұстап қалуға көмек көрсетеді, бірақ микронесиелік нарықта бәсекелестікті ескере отырсақ, компания үшін несиелік қарыз беру пайызын төмендету тиімдірек болып келеді. Бұдан басқа орта микронесиелік ұйымдар үшін, яғни аз көлемде қысқа мерзім аралығына ссуда беретіндер жобаны сауатты басқарса, ақшаның қайтарымдылығы жүз пайыз болуы мүмкін. Мұндай шағын микронесиелік ұйымдар сақтандыру ұйымдарымен бірлестікке келу жолдарын іздестірмейді, керісінше олар клиенттің кепілдік мүлігіне жүктеледі. Ұсынылып отырған шара микроқаржылық қызметтің сегменті болып табылатын микросақтандыру қызметін дамытуға ықпалын тигізеді. Көптеген дамыған елдерде микронесиелік ұйымдар (микроқаржылық ұйымдар) жеке кәсіпкерлерге өз кәсібін ашу үшін өте төмен пайызбен несиелер бере отырып, мемлекеттің тапсырыстарын орындайды.

Мұндай тәжірибе Қазақстанда да қолданылады. Бұл кәсіпкерліктердің қалыптасуына қысқа мерзімді қолдау жасауда – өте маңызды мемлекеттік құрал. Бірақ мұндай механизмдер орта мерзімді кезеңде микроқаржыландыру секторының жағдайына қарсы әсер етуі де мүмкін. Себебі нарықтық заңдар бұзылып, бәсекелестік орта жойылады. Сонымен қатар мемлекет әрқашан оған қаражат бөліп отыра алмайды, өйткені одан да басқа мұқтаж, әлеуметтік маңызы бар экономикалық секторлар да бар [9].

Бүгінгі күні микронесие ұйымдарының негізгі мәселесі несиелік жарналарды қайтармауы, себебі микронесиелеу нарығының басты кәсібін оның қарыз алушыларының айрықша құрамы деп атауға болады. Микронесие алуға ұмтылатын ұсақ кәсіпкерлерді сәйкес кепіл мүліктерінің жоқтығы тоқтатады. Осы тәрізді мәселемен ауылдық фермерлер де кездеседі, олардың ауылдағы жылжымайтын мүліктері мен үй жануарлары өтімділігі төмен болып бағаланады.

Батыста қолданылатындай етіп қазақстандық шағын несиелік кәсіпорындары әзірге несиелік төлеуге қабілетті кәсіпкердің жақсы атағын есепке ала алмай отыр. Қаржының тез қайтарылуын іске асыру үшін қарыз алушыға дұрыс талдама жасалып, ойластырылған несиелік саясаты болуы керек. Бірақ осы шарттар көптеген микронесиелік ұйымдарында жеткіліксіз болып отыр. Сонымен қатар, микронесиелік ұйымдардың потенциалды клиенттерінің төлемқабілеттілігін бағалау кезінде кредиттік скоринг моделін қолданған жөн, бұл:

- берілген микронесиелік қайтарылмау тәуекелін төмендетеді;

- микронесиелік алушы туралы толық көлемді ақпарат алуға негіз болады.

Анкеталық скоринг және әрекеттік скорингтерді бөлуге болады. Анкеталық скоринг кезінде займ алушының анкетадағы мәліметтері негізге алынады, ал әрекеттік скоринг кезінде клиенттің счеттары бойынша транзакциялар туралы мәліметтер негізінде тарихи мәліметтерге негізделген несиелік өтеу бойынша күтілетін әрекетті динамикалық бағалау негізге алынады.

Несиелік скоринг әдісі Д. Дюранның моделіне базаланады. Осы әдісті микронесиелік ұйымдар практикасында пайдалану оңтайлы болып табылады. Яғни микронесиелік ұйымдағы бар мәліметтерді займ алушының несиелік тәуекелінің жағдайын бағалау үшін қолданған жөн. Д. Дюранның моделіне сәйкес мынадай факторлар қолданылады және осы баллдардың жиынтық сомасы негізінде несиелік қабілеттілік деңгейі анықталады:

- жынысы: әйел (0,40 балл), еркек (0 балл).

- жасы: 0,1 балл әрбір 20 жылдан жоғары жасқа, бірақ 0,30 жоғары емес;

- берілген мекенде өмір сүру мерзімі: 0,042 балл әрбір жыл үшін бірақ 0,42 баллдан жоғары емес.

- мамандығы: төмен тәуекелді мамандық үшін – 0,55 балл, жоғары тәуекелді мамандық үшін – 0 балл, басқа мамандықтар үшін – 0,16 балл.

- қаржылық көрсеткіштер: банк шотының болуы – 0,45 балл, жылжымайтын мүліктің болуы – 0,35 балл, сақтандыру полисінің болуы – 0,19 балл.

- жұмыс: қоғамдық саладағы кәсіпорындарда жұмыс кезінде – 0,21 балл, басқалар – 0 балл.

- жұмыспен қамтылу: берілген кәсіпорындағы әрбір жұмыс жылдары үшін – 0,059 балл.

Егер жиналған баллдар сомасы 1,25-тен аспайтын болса, займ алушы төлемқабілетсіз болып саналады, ал жоғары болса несиелік қабілетті болып саналады [10].

Д. Дюранның моделін микронесиелік ұйымдардың зайым алушыларының төлемқабілетті-

лігін анықтауда пайдалану микронесиелік қайтарылмау тәуекелін төмендетуге мүмкіндік береді.

Қорытынды

Республикамыздың 43% тұрғындары ауылдық аймақтарда тұратындығын ескере отырсақ, ауылдарда микроқаржылық ұйымдардың жалпы санының 15% ғана жұмыс істейді және ауылдық жерлерде жұмыс атқаратын микронесиелік ұйымдарға салықтық преференция көрсету сұрақтарын қарастыру керек. Әрине, ауыл кәсіпкерлеріне берілген салық жеңілдіктері бар, дегенмен, ауылдық жерлерде микроқаржылық ұйымдардың қызметін жетілдіру үшін микроқаржыландыру, микронесиелеумен айналысатын ұйымдарға қосымша салық жеңілдіктерін қарастыру, олардың қызметін кеңейтуге әсерін тигізері сөзсіз.

Ауыл шаруашылығын микронесиелеуде қаражаттың қайтарылмау проблемасын шешу үшін ұсынылған микросақтандыру жүйесін жетілдіру және банктер тәуекелін төмендетуге бағытталған ұсыныстар оңтайлы болып табылады. Микронесиелеудің негізгі міндеті борышқорлардың өз қарызын уақытында төлеу-төлемуіне негізделген тәуекелді бағалау. Несиелік скоринг несиелік тәуекелді бағалаудың оңтайлы тәсілдерінің бірі болып табылады. Ол несиелік тәртіп пен сандық мінездемелер арасындағы тарихи байланыстарды орната отырып, берілген байланыстар келешекте де сақталып, ал содан кейін қарыз алуға үміткерлер мінездемелерінің негізінде болашақ тәуекелді болжайды. Ағымдағы мінездемелер негізінде осы мінездемелер мен тәуекел арасындағы өткен байланыстар туралы ақпаратты пайдалану арқылы болашақтағы тәуекелді болжаудың кезкелген тәсілі скоринг болып табылады. Микронесиелеудегі скорингтің пайдаланылуы шектеулі, себебі ол өткен қарыздардың көптеген саны бойынша төлем тәртібі, сондай-ақ клиент пен несиелік шартының барлық мінездемелері тіркелген электронды мәліметтер базасын қажет етеді. Одан басқа бұл мәліметтер жеткілікті түрде нақты болуы қажет. Сондықтан микронесиелік ұйымдар өздерінің күнделікті портфелін басқару барысында жеткілікті мәліметтер қорын жинақтауы қажет. Статистикалық, сандық мәліметтерге негізделген, статистикалық скорингке және сапалық мінездемелерге негізделген, субъективті скоринг мәліметтерін қалыптастыру керек. Қарыздар бойынша

жоғалтуларды азайту, мерзімі өткен төлемдерді жинауға уақытты үнемдеу және жетекшілерге көмек ретінде ашық сандық талдау дағдыларын машықтандыру, әдетке айналдыру скорингтің артықшылықтары болып табылады [11]. Ауылдық жерлерде микронесие беру жүйесінің

дамуын тежеп тұрған негізгі фактор – ауылдық жерде микронесиелеу жүйесінің дамуына тұжырымдамалық тәсілдің болмауы, потенциалды инвесторларды тарту үшін сәйкес жағдайлар болмауы, дегенмен, мемлекет тарапынан көрсетіліп отырған қолдау елеулі болып отыр.

Әдебиеттер

- 1 «Микроқаржы ұйымдары туралы» ҚР Заңы № 56-V, 26.11.2012 ж.
- 2 Қазақстан Республикасының Статистика агенттігінің ресми сайты.//www.stat.gov.kz//
- 3 Тлеужанова Д.А., Дарибаева А.А. Микронесиеледің Қазақстан Республикасындағы жағдайы // Materials of the XI International scientific and practical conference, «Areas of scientific thought», December 30, 2014 – January 7, 2015 on Economic science. Governance. Ұлыбритания. –23-30 б.
- 4 Баранова Н.А. Современное состояние микрокредитования в сельской местности Казахстана //АПК России – 2014. – № 2. – 5-10 б.// elibrary.ru/download/11617410.pdf
- 5 Жусупов Ш. Как государство может помочь и навредить микрофинансированию // РЦБК. – 2005. – № 16. –25-28 б.
- 6 «Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры» АҚ-ның ресми сайты <http://www.kazagro.kz/>
- 7 Достиярова А.А. Пути улучшения микрокредитования в Казахстане //Проблемы экономики – 2007. – №. 2. – 96-97 б.// elibrary.ru/item.asp?id=11669605
- 8 Ахметжанова В.К., Захарова Э.Н. Микрофинансирование и его роль в сфере малого бизнеса //Школа университетской науки: парадигма развития – 2013. – № 3 (10) . – 18-20 б.// elibrary.ru/download/1112571.pdf
- 9 Renaud Bourlès, Anastasia Cozarenco State intervention and the microcredit market: the role of business development services <http://link.springer.com/article/10.1007/s11187-014-9578>
- 10 http://www.cnews.ru/articles/kreditnyy_skoring_realnye_vozmozhnosti
- 11 Лосевская С.А. Кредитный скоринг при микро-финансировании//Вестник Донского аграрного университета. – 2014. – № 2. – 5 б. //e.lanbook.com/view/journal/162775

References

- 1 «Микроқаржы ұйымдары туралы» ҚР Заңы № 56-V, 26.11.2012 ж.
- 2 Қазақстан Республикасының Статистика агенттігінің ресми сайты.//www.stat.gov.kz//
- 3 Тлеужанова Д.А., Дарибаева А.А. Микронесиеледің Қазақстан Республикасындағы жағдайы // Materials of the XI International scientific and practical conference, «Areas of scientific thought», December 30, 2014 – January 7, 2015 on Economic science. Governance. Ұлыбритания. –23-30 б.
- 4 Baranova N.A. Sovremennoe sostojanie mikrocreditovaniya v sel'skoj mestnosti Kazahstana //АПК России – 2014. – № 2. – 5-10 б.// elibrary.ru/download/11617410.pdf
- 5 Zhusupov Sh. Как государство может помочь и навредить микрофинансированию // RCBK. – 2005. – № 16. –25-28 б.
- 6 «Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры» АҚ-ның ресми сайты <http://www.kazagro.kz/>
- 7 Dostijarova A.A. Puti uluchsheniya mikrocreditovaniya v Kazahstane //Problemy jekonomiki – 2007. – №. 2. – 96-97 б.// elibrary.ru/item.asp?id=11669605
- 8 Ahmetzhanova V.K., Zaharova Je.N. Mikrofinansirovanie i ego rol' v sfere malogo biznesa //Shkola universitetskoj nauki: paradigma razvitija – 2013. – № 3 (10) . – 18-20 б.// elibrary.ru/download/1112571.pdf
- 9 Renaud Bourlès, Anastasia Cozarenco State intervention and the microcredit market: the role of business development services <http://link.springer.com/article/10.1007/s11187-014-9578>
- 10 http://www.cnews.ru/articles/kreditnyy_skoring_realnye_vozmozhnosti
- 11 Losevskaja S.A. Kreditnyj skoring pri mikro-finansirovanii//Vestnik Donskogo agrarnogo universiteta. – 2014. – № 2. – 5 б. //e.lanbook.com/view/journal/162775

Турдиева З.М.,
Кухарь В.С., Агумбаева А.Е

**Зарубежный и отечественный
опыт применения
системы менеджмента
качества в условиях
современной рыночной
экономики**

Turdieva Z.,
Kuhar V., Agumbayeva A.

**Foreign and domestic experience
of application of a quality
management system in the
conditions of modern market
economy**

Турдиева З.М.,
Кухарь В.С., Агумбаева А.Е.

**Қазіргі нарықтық
экономика жағдайында сапа
менеджмент жүйесін
қолданудың шетелдік
және отандық тәжірибесі**

В данной статье раскрываются важные элементы механизма обеспечения качества отечественной продукции, как организация и внедрение системы качества в соответствии с международными стандартами. Внедрение и сертификация SMK становится залогом гарантии надежности и экономической стабильности предприятия. В рамках данного исследования выявлено действия факторов, как цена и качество продукции, на конкурентоспособность отечественной продукции в новых условиях хозяйствования. Целью статьи является выявление проблем, имеющих в казахстанском SMK в АПК и поиск решений. В данной статье выявлены важные направления развития сертификации в Казахстане и их возможные перспективы. Таким образом, современная рыночная экономика требует кардинальных изменений в сфере качества выпускаемой продукции отечественными производителями с целью достойного выхода страны на мировой рынок.

Ключевые слова: SMK (система менеджмента качества), конкурентоспособность, АПК, цена, качество.

In this article reveals important elements of the mechanism of ensuring quality of domestic production that are the organization and introduction of the quality system according to the international standards. Introduction and certification of SMK becomes pledge of a guarantee of reliability and economic stability of the enterprise. Within this research, it is revealed actions of factors as the price and quality of production of competitiveness of domestic production in new conditions of managing. The purpose of article was to reveal the problems, which are available in the Kazakhstan SMK in agrarian and industrial complex and finding solutions. In this article, the important directions of development of certification in Kazakhstan and their possible decisions are revealed. Thus, the modern market economy demands cardinally changed requirements to quality of products domestic manufacturers for the purpose of worthy entry of the country into the world market.

Key words: QMS (quality management system), competitiveness, agrarian and industrial complex, price, quality.

Бұл мақалада маңызды элементтері болып табылатын халықаралық стандарттарға сәйкес сапа жүйесін енгізу және ұйымдастыру отандық өнімнің сапасын қамтамасыз ету тетігі ашыла түседі. СМЖ енгізу мен сертификаттаудың кепілдігі бұл кәсіпорынның сенімділігі мен экономикалық тұрақтылықтың кепілі де болады. Бұл зерттеудің шеңберінде шаруашылық жүргізудің жаңа жағдайда өнім сапасы мен баға тәрізді факторлар отандық өнімнің бәсеке қабілеттілігіне деген әсері анықталды. Мақаланың мақсаты АӨК саласында, әсіресе Қазақстандық СМЖ бар проблемаларды анықтау мен осы мәселердің шешімін іздестіру болып табылады. Бұл мақалада Қазақстандағы сертификаттаудың маңызды бағыттарын дамыту жолдары және олардың перспективалары анықталған. Сөйтіп, қазіргі заманғы экономикада отандық өндірушілер әлемдік нарыққа шығу мақсатында елдің лайықты шығарылатын өнімнің сапасына қатысты талаптар түбегейлі өзгертілгенін талап етеді.

Түйін сөздер: АӨК СМЖ (сапа менеджменті жүйесі), бәсекеге қабілеттілік, баға, сапа.

**ЗАРУБЕЖНЫЙ И
ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ
ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ
СИСТЕМЫ
МЕНЕДЖМЕНТА
КАЧЕСТВА В
УСЛОВИЯХ
СОВРЕМЕННОЙ
РЫНОЧНОЙ
ЭКОНОМИКИ**

Введение

Одной из приоритетных целей реформирования экономики Казахстана является создание механизма обеспечения качества отечественной продукции. Как свидетельствует мировая практика, важными элементами этого механизма являются организация и внедрение системы качества в соответствии с международными стандартами International Organization for Standardization, что в переводе означает международная организация по стандартизации (ISO) серии 9000 и ее сертификация.

В современных условиях внедрение и сертификация системы качества – это гарантия надежности и экономической стабильности предприятия, способ повышения конкурентоспособности продукции, завоевание доверия у потребителей.

При этом, зарубежные специалисты считают, что сертификат соответствия на систему качества дает фирме немало выгод и преимуществ. Он доказывает надежность партнера по бизнесу, в том числе при предоставлении кредитов, страховании от ущерба от некачественной продукции, заключении контрактов [1].

Литературный обзор показал следующие результаты. Так, Дж.Иванс и В. Линей рассматривают в своей книге «Менеджмент и контроль качества» качество систем производства и компоненты этой системы как основополагающие факторы менеджмента качества [2]. Д. Гойеш и С. Дэвис считают, что под качеством прежде всего надо понимать динамичное состояние, связанное с продуктом, услугами, людьми, процессами, и окружающей средой, которое нацелено на удовлетворение потребительских потребностей и ожидания с целью произвести выше стоимость [3]. Т. Равичандран и А. Рай считают, что все элементы организационной системы должны быть развиты, чтобы достигнуть качественных целей и что только при этом условии постепенное внедрение избранной качественной практики управления качеством будет эффективным [4]. Другими словами, под термином «качество» существует много интерпретаций, однако при применении этого термина к процессу усовершенствования и поиска путей улучшения продукции либо услуги мы должны понимать, с чем имеем дело и в

каких условиях мы можем использовать, а также в каких направлениях применять, в каком объеме и для какой цели. Управление **качеством теперь** деятельность руководства организаций, направленная на формирование условий производства, необходимых и оптимальных для выпуска качественной продукции на конкурентный рынок.

В данной статье мы рассмотрим опыт зарубежных стран в применении системы менеджмента качества, а также проанализируем имеющийся опыт в Казахстане для определения перспектив данного новшества для условий АПК Казахстана. Поскольку Казахстан издавна имеет статус аграрной страны в первую очередь, объектом исследования был выбран именно сектор АПК, зерновой сектор.

Экспериментальная часть

Аграрный сектор занимает значительное место в экономике Казахстана, и особенно, Костанайской области. Доля сельского хозяйства в валовом региональном продукте области составляет 33,8%. Так, агропромышленный комплекс области в республиканском объеме производит: 25% зерна и муки; 7% мяса; 7% молока; 12% яиц [5].

Зерновой бизнес является одним из ведущих и стратегически важных секторов агропромышленного комплекса Республики Казахстан. Формируясь главным образом на территории северных зерновых районов страны, он характеризуется большим ассортиментом выпускаемой продукции: зерна, муки, крупы, комбикормов, мучных, кондитерских и макаронных изделий, фуражных культур для выработки комбикормов и кормосмесей.

Современная рыночная экономика предъявляет принципиально новые требования к качеству выпускаемой продукции. Это связано с тем, что сейчас выживаемость любой фирмы, устойчивость ее положения на рынке товаров и услуг определяются уровнем конкурентоспособности. В свою очередь, конкурентоспособность связана с действием нескольких десятков факторов, среди которых можно выделить два основных – цена и качество продукции.

В целях поддержания предприятий, находящихся на стадии внедрения международных стандартов, в Казахстане реализуется государственная программа «Субсидирование развития систем управления производством сельскохозяйственной продукции», в рамках которой вы-

делено 70 млн. тенге. На сегодняшний день системе SMK внедрили и успешно используют 1215 предприятий пищевой и перерабатывающей отраслей [6].

Результаты и обсуждения

В результате внедрения системы менеджмента качества на предприятии повышается исполнительская дисциплина, сокращаются очевидные потери, улучшается качество труда, повышается управляемость процессов, существенно снижаются затраты на обеспечение качества, укрепляется положение предприятия на рынке, обеспечивается высокий уровень культуры производства. Необходимость во внедрении системы менеджмента качества (SMK) может быть разная: требование заказчика, требование контракта, расширение рыночных возможностей и выход на международный рынок, желание быть лучшим, повышение культуры менеджмента производства, сокращение затрат на качество, мотивация персонала, в целях рекламы и др.

Новая версия стандартов ISO нацеливает на удовлетворение запросов и ожиданий потребителей. Но кроме потребителей, в качестве заинтересованных сторон во внедрении SMK могут выступать персонал предприятия, поставщики, партнеры, государство, общество.

Внедрение систем качества на базе международных стандартов (МС) проводится с 1987 года. За этот период, как отмечалось ранее, вышло три версии стандартов по управлению качеством. Но в целом порядок внедрения стандартов ISO серии 9000 новой версии остается прежним, как в предыдущих версиях.

В общей сложности этот порядок определяет последовательное выполнение этапов организационного характера: организация работ по созданию SMK, проектирование SMK, документирование SMK, внедрение SMK, подготовка к сертификации SMK.

В соответствии с Порядком проведения сертификации продукции проводятся сертификация системы качества изготовителя и контроль над стабильностью функционирования системы качества. При этом проверяются характеристики (показатели) продукции и используются методы испытаний, позволяющие:

– провести идентификацию продукции, в том числе проверить принадлежность к классификационной группировке, соответствие технической документации, происхождение, принадлежность к данной партии и др.;

– полно и достоверно подтвердить соответствие продукции требованиям, направленным на обеспечение ее безопасности для жизни, здоровья и имущества граждан, окружающей среды, установленным во всех нормативных документах для этой продукции, а так же другим требованиям. Состав других подтверждаемых показателей определяется исходя из целей сертификации конкретной продукции.

Сертифицированная система качества характеризует способность предприятия стабильно выпускать продукцию надлежащего качества и вполне может рассматриваться как один из весомых факторов конкурентоспособности фирмы как на внутреннем, так и на внешнем рынке [7]. Сертификация систем качества на соответствие стандартам ISO серии 9000 широко развита в зарубежных странах, в то время как в Казахстане она проводится с 2000 года.

Сертификат на СМК – это своего рода «справка о состоянии здоровья» предприятия, гарантия его надежности и стабильности, а для Казахстана еще и «входной билет» во Всемирную Торговую Организацию, который приведет к снижению тарифов, устранению многих искусственных преград на пути товаров и услуг, что неизбежно приведет к росту конкуренции среди товаропроизводителей. А судьбу товаров и услуг будут определять спрос и предложение, цена и качество изделий, и те, кто не отвечает этим высоким рыночным условиям, будут попросту вытеснены на обочину.

Для устранения препятствий на пути признания казахстанских сертификатов по системе менеджмента качества практикуется проведение совместной сертификации. Так для повышения конкурентоспособности отечественных предприятий и продукции за рубежом Алматинским филиалом ОАО «Национальный центр экспертизы и сертификации» заключено соглашение с Ассоциацией по сертификации «Русский регистр» о проведении совместной сертификации.

За время существования Государственной системы сертификации Республики Казахстан создана законодательная, нормативно-правовая и техническая база подтверждения соответствия, что положительно сказалось на качестве как продукции отечественных производителей, так и импортируемой продукции.

Однако в мировом сообществе, кроме стран СНГ, не признаются результаты работы, проводимой в республике по сертификации. Следствие такого положения – большие экономические потери при реализации продукции приоритетных

отраслей экономики в дальнем зарубежье (в т.ч. нефти, зерна и продуктов его переработки, цветных и драгоценных металлов и др.), что связано с отсутствием в стране системы аккредитации, результаты которой признавались бы мировым сообществом.

Так, в целях совершенствования и развития системы аккредитации в РК приняты международные стандарты в качестве государственных: СТ РК ISO 17025-2001 «Общие требования к компетентности испытательных и калибровочных лабораторий» и СТ РК ISO/МЭК 65-2001 «Общие требования к органам по сертификации продукции». Проводится гармонизация процедуры сертификации, в частности, схем сертификации продукции в соответствии с международными требованиями. Наряду с классическими схемами ISO введены схемы, предусматривающие применение декларации о соответствии, которая как способ доказательства соответствия применяется в европейской системе [8].

Другими не менее важными направлениями развития сертификации в Казахстане следует считать:

- расширение практики сертификации систем качества (производств);
- сокращение номенклатуры продукции и услуг, подлежащих обязательной сертификации, за счет подтверждения соответствия менее опасных объектов деклараций о соответствии;
- нормативное обеспечение процедуры сертификации услуг;
- развитие региональных систем добровольной сертификации с учетом нужд конкретных регионов;
- совершенствование инфраструктуры сертификации за счет более равномерного распределения органов по сертификации и испытательных лабораторий (центров) на территории республики;
- участие республики в международных системах сертификации и международную аккредитацию отечественных органов по сертификации и испытательных лабораторий (центров);
- обеспечение обратной связи в деятельности по сертификации путем создания системы сбора информации об эффективности сертификации;
- совершенствование системы подготовки и переподготовки квалификационных специалистов в области сертификации продукции, услуг и систем качества.

На сегодняшний день в нашей стране существует множество проблем повышения конкурентоспособности продукции в АПК, это:

– уровень действующей господдержки, влияющей на цены сельхозпродукции, в 2,3 раза ниже минимально допустимого, разрешенного ВТО (5 % от валовой продукции сельского хозяйства);

– в структуре господдержки АПК низка доля мер (дотации, субсидии), влияющих на конкурентоспособность отечественной продукции – 35%, в то время как в ЕС она достигает 80%;

– недостаточный уровень поддержки сельхозпроизводства из государственного бюджета на 1 га пашни – 14,4 долл. США, что почти в 6 раз меньше, чем в Канаде (83 долл. США), в 30 раз меньше, чем в США (412 долл. США), в 77 раз меньше, чем в ЕС (1112 долл. США);

– низкая эффективность сельскохозяйственного производства (урожайность зерновых и зернобобовых в Казахстане в 2,5 раза, по надою молока в 3,9 раз ниже, чем в Канаде, имеющей схожие природно-климатические условия);

– недостаточная степень технико-технологической обеспеченности сельского хозяйства, что снижает его эффективность, недостаточность доступных средств, для закупа оборудования, технологий, сырья;

– несоответствие сельхозпродукции международным стандартам безопасности и качества ISO и Hazard Analysis and Critical Control Point, что в переводе означает анализ риска в критической контрольной точке (НАССР);

– отсутствие необходимых знаний для внедрения стандартов качества ISO и НАССР;

– слабая нормативно-правовая и методическая база внедрения международных СМК, а также высокая стоимость услуг по ее сертификации на соответствие требованиям стандартов ISO и НАССР;

– низкая материально-техническая оснащенность отечественных органов по сертификации, предприятий по переработке сельхоз сырья и пищевой промышленности, несоответствие международным требованиям в данной области, невозможность проведения сертификационных работ по международным стандартам;

– несоответствие действующих межгосударственных стандартов на пищевую продукцию, требованиям Межгосударственного совета СНГ по стандартизации, метрологии и сертификации, норм безопасности и качественных параметров предприятий пищевой и перерабатывающей сельскохозяйственное сырье промышленности к работе по международным стандартам;

– отсутствие доступа к техническому законодательству Европейского Союза, стран СНГ;

– высокая стоимость услуг по разработке новых стандартов и гармонизации, действующих

с международными стандартами (от 300 тыс. до 1,0 млн. тенге за каждый стандарт);

– несовершенство системы налогообложения;

– недостаток квалифицированных специалистов по внедрению системы менеджмента качества, разработки стандартов, по ведению арбитражных процессов в рамках ВТО;

– несовершенство системы таможенно-тарифного регулирования: средневзвешенный импортный тариф по агропродовольственной группе товаров составляет около 12,2% – один из самых низких в мире, тогда как в Болгарии – 35%, в Китае – 15%, в Латвии – 34%;

– отсутствие референтной лаборатории, устаревшая материально-техническая база лабораторий по контролю безопасности и качества сырья и продукции. Поставленные проблемы определяют главные задачи, которые подлежат решению в ближайшее время:

– максимально приблизить уровень господдержки до минимальных параметров, установленных Всемирной Торговой Организацией;

– формирование системы обеспечения безопасности и качества продукции в соответствии с международными требованиями, способствующей повышению конкурентоспособности отечественной продукции АПК;

– обеспечение модернизации предприятий, перерабатывающих сельскохозяйственную продукцию, и увеличение загрузки их производственных мощностей путем стимулирования экономическими методами.

Для решения поставленных задач мы считаем, опираясь на опыт зарубежных стран, необходимым принять следующие меры:

– имеющиеся резервы увеличения господдержки АПК направить на программы удешевления необходимых товарно-материальных ресурсов, развитие сельскохозяйственной инфраструктуры агробизнеса;

– увеличение объемов субсидирования процентных ставок при кредитовании субъектов агропромышленного комплекса с целью повышения материально-технической оснащенности;

– направление мер прямой поддержки на позиционирование Казахстана в качестве значимого поставщика отечественной продукции на мировые специализированные рынки продовольствия;

– гармонизация национальных стандартов и разработанных технических регламентов на продукцию АПК с международными стандартами качества в соответствии с требованиями ISO и НАССР, содействие переходу предприятий на

международную систему менеджмента качества и стандартов;

- субсидирование затрат предприятий пищевой промышленности на разработку, внедрение и сертификацию систем менеджмента качества на базе ISO и HACCP;

- разработка и реализация методических рекомендаций и руководств по внедрению на предприятиях современных систем менеджмента качества;

- внедрение технологической цепи контроля безопасности переработки продуктов и животноводческого сырья в перерабатывающие отрасли АПК в соответствии с международными нормами и с учетом принципов ISO и HACCP;

- создание экспертного совета в области технического регулирования при Министерстве сельского хозяйства Республики Казахстан и разработка технических регламентов на сельскохозяйственную продукцию;

- гармонизация межгосударственных стандартов СНГ и методов испытаний с международными аналогами;

- увеличение финансирования из государственного бюджета на разработку технических регламентов и гармонизация отечественных стандартов на соответствие международным стандартам;

- пропаганда преимуществ и стимулирование перехода предприятий на международные стандарты качества ISO, приведение в соответствие законодательных актов;

- совершенствование налогового законодательства в части снижения налоговой нагрузки по НДС для предприятий по переработке сельхозпродукции и пищевой промышленности и системы таможенно-тарифного регулирования – повышение уровня тарифной защиты по агропродовольственной группе товаров;

- содействие в создании отраслевых объединений (ассоциаций) предприятий-экспортеров сельхозсырья и продуктов его глубокой переработки;

- разработка Закона «О безопасности пищевой продукции» и принятие на ее основе технических регламентов на отдельные виды продовольствия.

Заключение

Анализ системы сертификации в стране позволяет сделать вывод о том, что ее внедре-

ние продиктовано необходимостью перехода к новой форме экономических отношений и повышением требований к качеству и безопасности продукции и услуг. Специалисты СМК за рубежом полагают, что сертификат соответствия на систему качества в Казахстане придает предприятиям большие дополнительные конкурентные преимущества и выгоды, а также обеспечивает безопасность бизнеса в рыночных условиях [9].

При массовом применении систем HACCP и СМК на производящих и перерабатывающих предприятиях страны, как мы полагаем, ожидается:

- повышение конкурентоспособности и экспортного потенциала отечественной продукции на внешних рынках;

- снижение недобросовестной конкуренции, предотвращение демпинга;

- выведение из теневой экономики значительной доли переработки сельскохозяйственной продукции;

- высвобождение оборотных средств, предприятий и направление их на модернизацию производства;

- разработка и продвижение новых видов продуктов переработки сельского хозяйства;

- увеличение налоговых поступлений в бюджет;

- безболезненный переход агропромышленного комплекса к новым экономическим условиям работы в рамках ВТО;

- беспрепятственный выход на рынки сбыта продукции, формирование устойчивых казахстанских товарных брендов.

Таким образом, современная рыночная экономика диктует кардинально измененные требования к качеству выпускаемой продукции отечественными производителями с целью достойного вывода на мировой рынок. Каждый товар или услуга, занимая особое положение на рынке, должна соответствовать уровню конкуренции, не уступая своих позиций. Другими словами, цена и качество продукции остаются основополагающими факторами устойчивости положения товара или услуги. Причем фактор, как качество, зачастую становится определяющим. При этом производительность труда, а также рационализация всех видов ресурсов уступают место производству продукции.

Литература

- 1 Абдрешев А. Производственный менеджмент предприятия: учебное пособие. – Астана, 2001 – с.212.
- 2 <http://tocs.ulb.tu-darmstadt.de/179836862.pdf>
- 3 http://abufara.com/abufara.net/images/abook_file/back/Ch1.pdf
- 4 Quality management in systems development: An organizational system perspective T Ravichandran; Arun Rai MIS Quarterly; Sep 2000; 24, 3; ABI/INFORM Global pg. 381
- 5 Журнал «Вестник промышленности» // Журнал. – №4 (34). – 2016.
- 6 Автореферат диссертации на соискание академической степени доктора PhD Арыновой.
- 7 Закон Республики Казахстан от 16 июля 1999 г. № 434 – I ЗРК «О сертификации».
- 8 Мухамбеков М.М. Экономика и организация предприятия: учебное пособие. – 2-е издание. – Астана: Издательство «Фолиант», 2006. – С.244.
- 9 Кухарь, В.С. Экономическая эффективность внедрения интегрированных систем менеджмента качества на предприятиях малого и среднего бизнеса в зерновом производстве Северного Казахстана (на материалах Костанайской области): автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. экон. наук (08.00.05) / Кухарь Виктор Станиславович; СПбГАУ. – СПб., 2012. – 26 с.

References

- 1 Abdreshev A. Proizvodstvennyj menedzhment predpriyatija: Uchebnoe posobie. – Astana, 2001 – s.212.
- 2 <http://tocs.ulb.tu-darmstadt.de/179836862.pdf>
- 3 http://abufara.com/abufara.net/images/abook_file/back/Ch1.pdf
- 4 Quality management in systems development: An organizational system perspective T Ravichandran; Arun Rai MIS Quarterly; Sep 2000; 24, 3; ABI/INFORM Global pg. 381
- 5 Zhurnal «Vestnik promyshlennosti» // Zhurnal №4 (34) za 2016 god.
- 6 Avtoreferat dissertatsii na soiskanie akademicheskoy stepeni doktora PhD Arynovoj
- 7 Zakon respubliky Kazahstan ot 16 ijulja 1999g. № 434 – I ZRK «O sertifikatsii».
- 8 Muhambekov M.M. `Ekonomika i organizatsija predpriyatija: uchebnoe posobie. 2-e izdanie. – Astana: Izdatel'stvo «Foliant», 2006-s.244.
- 9 Kuhar', V.S.. `Ekonomicheskaja `effektivnost' vnedrenija integrirovannyh sistem menedzhmenta kachestva na predpriyatijah malogo i srednego biznesa v zernovom proizvodstve Severnogo Kazahstana (na materialah Kostanajskoj obla sti): avtoref. dis. na soisk. uchen. step. kand. `ekon. nauk (08.00.05) / Kuhar' Viktor Stanislavovich; SPBG AU. – Sankt-Peterburg, 2012. – 26 s.

Бейжанова А.Т.
Инновациялық маркетингтік технологиялар түсінігі және оның ерекшеліктері

Мақалада инновациялық маркетингтік технологиялар түсінігі және оның ерекшеліктері қарастырылған. Инновациялық дамудың жаһандану шартында көптеген салаларда электронды қызметтердің қарқынды өсуін тудыратын, ақпараттық қоғамды құру үшін жағдай жасаушы ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың ықпалы әлемдік нарықта болып жатқан инновациялық өзгерістердің деңгейіне үлкен дәрежеде байланысты болып табылады. Дағдарыс және дағдарыстан кейінгі даму кезеңі ішкі және сыртқы ортада күрт өзгеретін тұрақты бәсекелестік артықшылықтарды қамтамасыз ететін маркетингтік технологиялардың қажеттігін көрсетті. Дәстүр бойынша жаңа маркетингтік технологиялар пайда болатын және тексерістен өтетін салалардың бірінде қызметті дамытудың инновациялық стратегиялары құрылып, сауда қалыптасады.

Мақаланы жазу кезінде маркетинг кешені элементтері бойынша заманауи маркетингтік технологиялар туралы жүйелік түсінігі қалыптасып, сондай-ақ инновациялық маркетингтік технологиялардың күшті және әлсіз жақтары және оның ерекшеліктері анықталды, сонымен қатар заманауи маркетингтік технологиялардың тиімділігін бағалау әдістері зерделенді.

Түйін сөздер: инновация, маркетингтік технологиялар, маркетинг, инновациялық технологиялар, жаңа әдістер және технологиялар, технология.

Beyzhanova A.T.
The concept and features of innovative marketing technology

The article deals with the concept and features of innovative marketing technology. The innovative development in different areas depends of innovative changes level that happened in the globalizing world. The crisis showed the need for new marketing technologies that provide a stable competitive advantage in a changing internal and external environment. A market is a place where the marketing technologies and innovative service strategies start developing.

In the process of writing formed the understanding of modern marketing technologies through the elements of the marketing mix, also identified the strengths and weaknesses of the innovative marketing technology.

Key words: innovation, technology marketing, marketing, innovative technologies, new methods and technology, technology.

Бейжанова А.Т.
Понятие и особенности инновационных маркетинговых технологий

В статье рассмотрены понятие и особенности инновационных маркетинговых технологий. В условиях глобализации инновационное развитие во многих сферах в существенной мере зависит от уровня инновационных изменений, происходящих на мировых рынках под влиянием информационных и коммуникационных технологий (ИКТ), вызывающих стремительный рост электронных услуг, создающих условия для формирования информационного общества. Кризис и период посткризисного развития показали потребность в маркетинговых технологиях, обеспечивающих устойчивое конкурентное преимущество в стремительно изменяющейся внешней и внутренней среде. Традиционно одной из отраслей, в которых появляются и проходят проверку новые маркетинговые технологии, формируются инновационные стратегии развития услуг, является торговля.

В процессе написания статьи сформированы системное представление о современных маркетинговых технологиях по элементам комплекса маркетинга, также выявлены сильные и слабые стороны инновационных маркетинговых технологий и ее особенности, а также изучены методы оценки эффективности используемых современных маркетинговых технологий.

Ключевые слова: инновация, маркетинговые технологии, маркетинг, инновационные технологии, новые методы и технологии, технология.

ИННОВАЦИЯЛЫҚ МАРКЕТИНГТІК ТЕХНОЛОГИЯЛАР ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Кіріспе

XXI ғасырдың ақпараттандыру дәуірінде маркетингтік қызмет пен атқаратын әдіс-тәсілдері, үрдістерінің кез келген кәсіпорын үшін маңызды ғылым саласы болып табылады. Әсіресе, маркетингтік қызметті технологияландыру және инновациялық тұрғыдан жаңашылдандыра отырып, құралдар жиынтығы ретінде қолдану әр кәсіпорынның табыстылық дәрежесін арттырады сөзсіз. Сондықтан магистрлік диссертацияның зерттеуін инновациялық маркетингтік технологияларға арнау – нарықта әрекет етуші экономикалық субъектілер қызметін дамыту бойынша аз да болсын қайсыбір үлес қосуға мүмкіндіктер жасайды.

Кез келген елдің экономикалық өсімін негіздеуде инновацияның рөлі елдің экономикалық жүйесін толық айналмалы үрдіс ретінде қарастыруын қамтамасыз етеді. Яғни, ел экономикасының салалық және аймақтық кәсіпорындарының экономикасы елдің экономикасын қалыптастыруда инновацияның, соның ішінде инновациялық маркетингтік технологиялардың орны айқын. Ел экономикасының өсімі түпкі тұтынушылардың тауарлар мен қызметтерді тұтыну мөлшері мен қанағаттанушылық деңгейін анықтайды. Сондықтан жаңашыл идеяны өзіне жиған маркетингтік технологияларды қолдану ел экономикасын дамытуда септігін тигізбек. Басқаша айтқанда, инновациялық белсенділік – елдің экономикалық өсуі мен кәсіпорындардың дамуын айқындайтын фактор болып табылады.

Елдің кез келген саласында инновациялық маркетингті дамыту кәсіпорындарға үлкен мүмкіндіктер береді, яғни аталған нарықта жоғары бәсекеге қабілеттілікке қол жеткізуге, тұтынушыларды ерекше ұсыныстармен таң қалдыруға, бәсекелестерінен айтарлықтай артықшылықтарға ие болуға, жаңа өнімдер мен қызметтерді жасай отырып, оларды тиімді өткізуге, сонымен қатар новаторлық өнімдер және қызметтермен шетелдік нарықтарға шығуға мүмкіндік береді. Инновациялық маркетинг жалпы ел экономикасын дамытуға үлкен септігін тигізеді. Мәселен, инновациялық маркетинг кез келген саладағы кәсіпорындардың қызметін, табысын, әлеуетін арттыра отырып, отандық жаңа өнімдердің пайда болуына жол ашады.

Жаңа технологиялардың дамуы және осы технологиялар арқылы тауар мен қызметтің мүлдем жаңа жетілдірілген түрлерінің пайда болу жылдамдығы тұтынушылардың қажеттіліктері мен нарықтағы жағдайдың жылдам өзгеруіне әкеледі. Қазіргі нарықта тұтынушы нені, қайда, қандай күйде және қандай бағамен сатып алғысы келетінін өзі таңдап, өндірушілерді осы шарттармен санасуға міндеттейді.

Эксперименттік бөлім

Инновациялық маркетингтік технологиялар теориясын Н.Д. Эриашвили, И.А. Скрынников, И.Н. Герчикова, О.Д. Андреева, В.И. Пирогов, С.К. Завьялов, Г.Р. Мукушев сияқты зерттеуші-ғалымдардың жұмыстарында көрсетілген. Инновациялық маркетингтік технологиялар қазіргі кезде жаңа ғылым саласы болғандықтан, оларды әлі де болса зерттеу және соған қатысты ғылыми жаңалықтар ашуды талап етеді. Сондай-ақ бұл ғылым саласы туралы ойлар шетелдік әдебиеттердің беттерінде кездеседі.

Мақаланы жазу барысында маркетингтің әртүрлі зерттеу әдістері қолданылды. Олардың ішінде, екінші ақпараттар санатына жататын әртүрлі материалдар мен статистикалық мәліметтерді талдау, салыстырмалы талдау, бақылау, портфельді талдау, сарапшылық талдау, индуктивті және дедуктивті зерттеу әдістері қолданылды.

Нәтижелер және талқылау

Нарықтағы бәсекелестік күннен күнге артып, өндіруші кәсіпорындар тұтынушыны таң қалдырудың қиын екенін түсініп, олардың назарын аудару үшін қолдан келгенін жасауда. Осы орайда бизнестің дамуы тікелей автоматтандыру, жаңа техникалық құралдарды және тауарды жылжытудың озық технологияларын енгізумен, сонымен бірге инновацияны жүзеге асырудың құралдарын пайдаланумен байланысты десек болады. Яғни, тұтынушы талғамынан шығып, нарықта жоғары бәсеке қабілеттілігіне қол жеткізу үшін жаңашылдыққа, инновацияларға ұмтылып, жаңа уникалды ұсыныстар жасау қажет.

Сонымен, инновациялық маркетингтік технологиялардың пайда болуының алғышарттары келесілер болып табылады:

- ұйымдардың сенімді қызмет атқармауы;
- кәсіпорындардың жоғары өндірістік шығындары мен тәуекелділіктің артуы, өндірістік қуаттардың көбеюі;

- персонал жұмысының тиімсіздігі;
- техника мен технологиялық прогрестің қарыштап дамуы;
- өндіргіш күштер нарығы мен өткізу нарығының дамуы;
- тұтынушылардың тауарларға деген көзқарасының өзгеруі;
- бәсекелік ортаның үнемі өзгерісі;
- жаңа білімдер мен үздіксіз жаңару әлеуетіне деген қажеттілік;
- кәсіпорындардағы өндірістік әрекетті жылдамдату процесіне мұқтаждық;
- технологиялардың қымбаттылығы;
- дәстүрлі маркетингтің ескіруі;
- жаһандандудың етек жаюы.

Инновациялық маркетинг – арнайы маркетингтік зерттеулер мен қалыптасқан нарық жағдайына белсенді әсер етудің негізінде фирмалар мен кәсіпорындардың инновациялық және өндірістік-өткізу қызметтерін бақылау мен оптимизациялауға бағытталған өндірістік-шаруашылық қызметтерінің объективті түрі [1]. Басқаша айтқанда, инновациялық маркетинг дәстүрлі маркетингпен жүзеге асқан өнімдер, нысандар мен маркетингтік әдістерді үнемі жетілдіріп отырудың арқасында қалыптасады.

Жаңа технологиялар қолданылатын қызметтер аясы инновациялық қызмет деп аталады. Көптеген кәсіпорындар инновациялық өнім алға басуына жағдай жасайтын еншілес құрылымдар немесе инновациялық орталықтар арқылы дербес жұмыс атқаруға тырысады. Патентті-лицензиялық қызмет туралы білетін, зияткерлік меншік және инновациялардың коммерциялық қолданылуына керекті компоненттерді жетік білетін мамандар жұмысқа алынады.

Инновация маркетингінің тұжырымдамасы маркетинг қызметінің, нарықты зерттеудің және кәсіпорынның бәсекелік стратегияны іздеудің негізі болып табылады. Инновацияны іздеудің бастапқы сатысындағы маркетинг бөлімінің басты мақсаты нарықты зерттеп алу: сұраныс деңгейі мен бәсеке, сатып алушының жүріс-тұрыс бет алысы мен оның талғамы, бәсеке өнімдердің бар-жоқтығы және жаңа өнімдерді нарықта орнығуын қамтамасыз ету [3].

Маркетинг тұжырымдамасына сүйене отырып мынадай қорытынды жасауға болады: қазіргі заманғы түсінік бойынша инновациялық маркетинг стратегиялардың, бизнес философиясының, функциялардың және басқару тәртіптері мен методологиялық негіздердің жаңа жиынтығынан тұрады.

Инновациялық маркетингтік технологиялар қалыптасқан дәстүрлі маркетингтік технологияларды жоймайды, керісінше оларды одан әрі жетілдіре түседі. Өйткені инновацияның маркетингтік технологияларда алатын орны ерекше. Инновация жаңа маркетингтік технологияларды қалыптастыра отырып, оларды қолданушылардың қажеттіліктерін қанағаттанды-

рып, жұмыстарын жеңілдеті түседі. Алайда барлық тұтынушылар инновацияны бірдей қабылдай бермейді. Бұл процесті 1962 жылы «Инновациялар диффузиясы» моделін ұсынған Эверетта Роджерс теориясы түсіндіреді (1-сурет). Модельдің негізгі идеясы – әр түрлі адамдар немесе кәсіпорындар инновацияны әр түрлі және әр түрлі уақыттарда қабылдайды.

1-сурет – Тұтынушылардың белгілі уақыт аралығында инновацияларды қабылдау көрсеткіші [2]

Суреттен аңғарғанымыздай, тұтынушылардың 2,5% өзіне сенімді, компанияның негізгі коммуникациялық құралы ретіндегі новаторлар, 13,5% жаңа нәрсені абайлап қолдануды жөн санайтын ерте ерушілер, 34% өте сақ, өзгерістерді терең қабылдайтын ерте көпшілік, 34% көпшілік қолдана бастаған соң ғана өзі қолданып көретін кеш көпшілік, 16% дәстүрлі әдістер мен тәсілдерді ғана қолданатын, жаңа идеялар массалық сипат алғаннан кейін қабылдайтын кеш қалушылар мен инновацияны қабыл алмаушылар.

Суреттен көретініміз, маркетингтік инновациялық технологиялардың қолданылуы кез келген фирмаға табысты болмақ. Өйткені, инновация нарықта үлкен күшке ие, бірден-бір бәсекелестік артықшылық. Компания тез арада инновациялық маркетингтік технологияларды қолдана бастаса, соғұрлым өнімдері мен қызметтері өтімді әрі тиімді болып табылады.

1-кестеде көрсетілгендей әр түрлі ғалымдар инновациялық маркетингтік технологиялар түсінігін өзінше анықтайды [1].

1-кесте – Инновациялық маркетингтік технологияларға авторлардың анықтамалары

Автор	Анықтамасы
К.П. Янковский	Инновациялық маркетингтік технологиялар – өнімді тексеру, әр түрлі нарыққа өнімнің бейімделуі және жарнамалық кампания.
И.Т. Балабанов	Маркетингтік инновациялық технология, бұл – продуценттердің (инновацияны өндіруші) инновацияны өндіруді басқарудағы, делдалдардың (сатушылар) инновацияны жүзеге асыруды басқарудағы, сонымен қатар, сатып алушылардың сатып алған инновацияларын басқарудағы жүйелік әдіс-тәсілдер бола отыра, инновацияны жасау, нарықты зерттеу, коммуникацияларды түзеу, бағаларды қою, инновацияларды жылжытуды ұйымдастыру мен сервистік қызметті айналдыруды көздейтін толық үрдісті маркетинг.
Э.У. Марданова	Маркетингтік инновациялық технология – нарықты зерттеу мен кәсіпорынның бәсекелік стратегиясын табуға бағытталған барлық маркетингтік қызметтер жұмысының фундаменталды негізі.
А.С. Панкрухин	Маркетингтік инновациялық қызметтер технологиясы – жаңа ерекшеліктерге ие тауарлар/қызметтер мен технологияларды анықтау мен оларды жылжытуды мақсат ететін маркетингтік қызмет.
О.В. Лобастова	Инновациялық маркетинг – нақты және әлеуетті тұтынушылардың басқадай қажеттіліктері мен өткізудің жаңа нарықтарын қалыптастыруға бағытталған кәсіпорынның қызмет аясы.
Ф. Котлер	Инновациялық маркетингтік технологиялар – маркетингтің бизнес философиясы, новаторлық ерекшеліктерге ие маркетингтік әдіс-тәсілдер жиынтығы.

Сонымен, маркетингтік инновациялық технологиялар дегеніміз – дәстүрлі маркетингтік технологиялар мен маркетингтік әдіс-тәсілдеріне ғылыми-техникалық прогрестің дамуына қарай белгілі бір инновациялық жаңашылдықты қолдана отырып, жаңа әрі нарықта кездеспеген ұтымды маркетингтік құралдар жиынтығын пайдалану болып табылады.

Ал, инновациялық маркетингтік технологиялардың мақсаты – кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыруды көздейтін инновациялық стратегия қызметін қалыптастыру мен жүзеге асыру.

Инновациялық маркетингтік технологиялардың негізгі міндеттері келесідей:

- инновациялық қызметтердің бағыттарын таңдау критерийін анықтау;
- инновациялық қызмет бағыттарының мүмкіндіктерін іздеу және нарықта жаңа тауарды орналастыруға дайындықтар жүргізу;
- инновациялық стратегияны қалыптастыруда ұйымның немесе кәсіпорынның ішкі әлеуеті мен сыртқы ортасын терең талдау;
- өндіріске жаңа өнімді енгізу мен жасауда шығындардың оптимизациясын ұйымдастыру;

– кәсіпорынның инновациялық қызметін жоспарлау және алдағы болатын іс-әрекеттерді болжау;

– инновациялық стратегияның жүзеге асырылуын ұйымдастыру, басқару және бақылау.

Инновациялық маркетингтік технологиялардың мәні мен мағынасын және олардың түрлерін зерделей келе инновациялық маркетингтік технологиялардың келесідей ерекшеліктерін бөліп қарастыруға болады. Инновациялық маркетингтік технологиялардың ерекшеліктерінің ішінде дәстүрлі маркетингтік технологиялардан басты айырмашылығы – ақпараттық технологиялардың дамуын қолдана отырып, ғылыми технологиялық жетістіктерді маркетингтік құралдарға енгізу немесе оларды құралдармен бірге жұмыс жасату болып табылады. Техникалық жетістіктерді қолдана отырып, жаңа инновациялық маркетингтік технологияны ойлап табудың негізінде нарықта маркетингті жүргізудің жаңа әдіс-тәсілдері мен стратегиялары пайда болады. Сонымен инновациялық маркетингтік технологиялардың ерекшеліктері келесі кестеде көрсетілген [2].

2-кесте – Инновациялық маркетингтік технологиялардың ерекшеліктері

Объектілері	Ерекшеліктері
Қолдану ресурстары	Ғылыми-технологиялық прогрестің озық технологияларын қолдану
Автоматтандыру	Маркетингтік іс-әрекеттер мен үрдістерді барынша автоматтандырып, қол еңбегін азайту
Шығындар	Маркетингтік іс-шараларды жүргізуге кететін шығындарды барынша оңтайландыру
Виртуалдық мүмкіндіктер	Уақытты, артық ресурстарды үнемдеп, іс-әрекеттерді виртуалды басқару мүмкіндігі
Үрдісті жүргізу	Маркетингтік қызметті оңтайландыру және жүзеге асыру үрдісін қарапайымдандыру
Жұмыспен қамту	Технологиялардың көптеп пайда болуы нарықта маркетингтік технолог мамандарын қажет етуі
Басқа ғылымдармен байланысы	Маркетинг пен ақпараттық технология ғылымдарының синергиялық үндестігінің орын алуы
Мәселелерді шешу	Дәстүрлі маркетингтік мәселелердің тез арада шешілуі және оларды шешудегі жеңілдік
Ақпараттар	Ақпараттың тез таралуы мен маркетингтік коммуникациялық шаралардың тиімділігі
Нақтылық	Психологиялық және медициналық аспаптардың қолданылуы нәтиженің нақты болуын қамтамасыз етуі

Кестедегі ерекшеліктерді қарастыра отырып, инновациялық маркетингтік технологиялардың тиімділігінің жоғары екенін көруге болады. Дәстүрлі маркетингтік технологиялардың кем тұстарын жетілдіруге және оларды оңтайландыруға бағытталған қазіргі маркетингтік технологиялар жұмыс са-

пасын арттыра түседі. Дегенмен бағасы және қолданылуы бойынша инновациялық маркетингтік технологиялар дәстүрлі маркетингтік технологияларға қарағанда қымбат әрі қиын болып табылады. Сол себепті қазіргі кезде әлі де болса дәстүрлі маркетингпен жұмыс жасайтын кәсіпорындар бар.

Қорытынды

Осындай бірқатар ерекшеліктер инновациялық маркетингтік технологиялардың мәнін одан әрі аша түседі. Сондай-ақ инновациялық маркетингтік технологиялардың келесі бір ерекшелігіне олардың арасындағы байланысты жатқыза аламыз. Қазіргі заманғы маркетингтік технологиялардың көптігі сонша, олардың арасында өзара біріккен байланыстың әлі қалыптасып жетілмеуі маркетинг мамандар үшін ерекше үрдіс болып табылады. Өйткені, қазіргі таңдағы маркетингтік әлем бұрынғыға қарағанда күрделірек. Деректер мен технологиядағы инновациялар бүгінгі күнде тұтынушыға таңдау құқығын, билік, қадағалау және жылдамдықты басқару мүмкіндігін береді. Тұтынушыларды түсіну, олармен бірлесіп әрекет жасау және оларды тарту үшін маркетинг технологиясының мүмкіншіліктері қажет, өйткені олар креативті, сонымен қатар, стратегия мен технологияны өзара байланыстырып біріктіреді. Дегенмен мүмкіншіліктермен қатар, маркетингтік инновациялық технологиялардың алуан түрлілігі және олардың кең

таралуы бірден-бір мәселеге айналады. Яғни: технологиялардың көптүрлілігі, олардың өте көп қолданылу мақсаттары мен мүмкіндіктері және дамып отыратын маркетингтік технологиясындағы бөлшектенулер.

Алайда, осындай қатаң нарықтық жағдайда инновациялық маркетингтік технологиялардың өзара байланысушылығын табуға бағытталу жаңа теорияны ашады. Бұл теория бойынша барлық инновациялық маркетингтік технологиялардың өзара байланысып жұмыс істеуі үшін үрдістер 3 түрге бөлінеді: офлайн күй, сатушылық күй, өзіндік күй. Осы күйлер бойынша үрдістердің мазмұны ашылады. Әр технология жүзеге аса отырып, белгілі бір үрдістің бөлшегі рөлін атқаралы.

Сонымен, инновациялық маркетингтік технологиялардың маңызы нарықтың қалыптасқан жағдайында артқанын байқаймыз. Технологиялар кез келген қызметті немесе іс-әрекетті тездетуге, оңтайландыруға бағытталған. Сондықтан инновациялық маркетингтік технологияларды қолдану компанияға үлкен артықшылықтар береді. Қазіргі таңда көптеген фирмалар инновациялық маркетингтік технологияларды белсенді түрде жүзеге асырып қолдануда.

Әдебиеттер

- 1 Янковский К.П. Инновационный маркетинг. – М.: Финансы и статистика, 2012. – 45 б.
- 2 Балабанов И.Т. Маркетинговые инновационные технологии в условиях рыночной экономики: учеб. для вузов. – М.: Юнити, 2011. – 330 б.
- 3 Лобастова О.В. Маркетинг инноваций: учеб. пособие. – Н.: Нижегород, 2014. – 88 б.

References

- 1 Jankowski KP Innovative marketing. – M.: Finance and Statistics, 2012. – 45 b.
- 2 Balabanov IT Marketing innovative technologies in a market economy: Textbook. for high schools. – M.: Unity, 2011. – 330 b.
- 3 Lobastova OV Marketing Innovation: Proc. allowance. – N: Nizhegorod, 2014 – 88 b.

Увакбаева Г.Б., Көшербаева Г.К.

**Инновационное развитие
экономики Республики
Казахстан на современном
этапе: проблемы и
перспективы**

Uvakbayeva G.B.,
Kosherbayeva G.K.

**Innovative development of
economy of the Republic of
Kazakhstan at the present stage:
Problems and Prospects**

Увакбаева Г.Б., Көшербаева Г.К.

**Қазіргі кезеңдегі Қазақстан
Республикасы экономикасы-
ның инновациялық дамуы:
даму кезеңіндегі кездесетін
қиыншылықтар мен болашағы**

Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015 – 2019 годы, которая была разработана в соответствии с долгосрочными приоритетами Стратегии «Казахстан-2050» предполагает «реализацию ключевого направления «Ускорение диверсификации экономики» Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2020 года, Концепцию по вхождению Казахстана в число 30-ти развитых государств мира».

Формирование и развитие национальной научно-инновационной системы является необходимым условием реализации инновационного сценария развития страны. Эффективность казахстанской инновационной системы будет во многом определяться ее структурой, четкостью и согласованностью выполнения задач. На успех реализации научно-инновационной политики государства влияет множество факторов, среди которых отметим научно-технический потенциал; производственно-техническую базу; основные виды ресурсов; крупные инвестиции; соответствующую систему управления.

Ключевые слова: налоговые льготы, инновационная деятельность, налоговое стимулирование.

According to the State program of industrial-innovative development of Kazakhstan Republic for 2015 – 2019 years, which has been developed in accordance with the long-term priorities of the Strategy “Kazakhstan-2050” suggests, “the implementation of the key areas of” Accelerating economic diversification “of the Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan till 2020, Concept of Kazakhstan joining the number of 30 developed countries in the world. “

Formation and development of national science and innovation system is a prerequisite for the implementation of the innovation scenario of the country. The effectiveness of Kazakhstan’s innovation system will be largely determined by its structure, clarity and consistency of tasks. Success of research and innovation policy of the state is affected by many factors, among which we mention the scientific and technical potential; production and technical base; the main types of resources; large investments; appropriate management system.

Key words: tax breaks, innovation, tax incentives.

Қазақстан Республикасының 2015-2019 жылдарға арналған индустриалды-инновациялық дамуының мемлекеттік бағдарламасына сәйкес, осы бағдарламаның стратегиясының басты бағыттарын айқындайтын Қазақстан 2050, диверсификация мен экономиканы жеделдетудің стратегиясы, Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі даму жоспары, Қазақстанның дүние жүзілік дамыған 30 елдің қатарына қосылуға бағытталған ұзақ мерзімдік бағдарламалар қарастырылған.

Ұлттық ғылыми-инновациялық жүйенің дамуын қалыптастыру, еліміздегі инновациялық көріністердің белгілі бір дәрежедегі қажеттілік екендігін көрсетеді. Қазақстандық инновациялық жүйенің тиімділігі көп жағдайда оның құрамымен, алға қойған мақсаттарды нақты бір-бірімен тығыз байланыста орындалумен айқындалады. Мемлекеттік ғылыми-инновациялық саясаттың жетістікке жетуіне көптеген жағдайлар әсер етеді, оның ішінде: ғылыми-техникалық қабілеттілік, өндірістік-техникалық база, қордың негізгі түрлері, үлкен көлемдегі инвестициялар, соған сәйкес басқару жүйелері.

Түйін сөздер: салық жеңілдіктері, инновациялық жұмыс, салықтық ынталандыру.

**ИННОВАЦИОННОЕ
РАЗВИТИЕ
ЭКОНОМИКИ
РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН НА
СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ:
ПРОБЛЕМЫ И
ПЕРСПЕКТИВЫ**

Введение

Научно-технический прогресс является одним из главных факторов экономического роста, поэтому вопросам его государственной поддержки уделяется, как правило, особое внимание в любой экономически развитой стране. Деятельность, направленная на получение результатов научных исследований и разработок, дальнейшее их использование для расширения и обновления номенклатуры, улучшения качества выпускаемой продукции, совершенствование технологии их изготовления с последующим внедрением и эффективной реализацией на рынке, представляет собой инновационную деятельность.

В современной экономике роль инноваций значительно выросла. Без применения инноваций практически невозможно создать конкурентноспособную продукцию, имеющую высокую степень наукоемкости и новизны. Инновации являются локомотивом экономического и социального развития. Она ведет к глубоким преобразованиям технологического способа производства, что способствует существенной экономии ресурсов и появлению новой высококачественной продукции [1]. Отсюда следует, что в рыночной экономике инновации предполагают собой эффективное средство конкурентной борьбы, поскольку ведут к созданию новых потребностей, также представляют снижение себестоимости продукции, к притоку инвестиций, к повышению качества и рейтинга производителя новых продуктов, к открытию и захвату новых рынков.

Современное состояние экономики Казахстана характеризуется формирующейся ярко выраженной сырьевой специализацией и значительным технологическим отставанием от мирового уровня, что не может не отразиться на значимости проведения сбалансированной государственной политики в научно-технической сфере. Исходя из вышесказанного, Республика Казахстан заинтересована, прежде всего, в инновационных проектах с применением новейших достижений и технологий. Для осуществления данных проектов страна обладает необходимой финансовой и институциональной инфраструктурой и готова выступать не только в качестве получателя инвестиций, но и сотрудничать с инвесторами как активный партнер.

Экспериментальная часть

Исследования сущности научно-технического прогресса и особенностей инноваций, а также роли и места налогового стимулирования в системе государственной экономической политики нашли отражение в работах таких зарубежных экономистов, как Й. Шумпетер, Х. Хартманн, Т. Брайан, Б. Санто, Дж. Кейнс, В. Леонтьев, Л. Эрхард, М. Уэйденбаум и т. д.

Исследуемой проблемой в разных ее аспектах достаточно глубоко занимались и российские экономисты. Проблемами НТП и осуществления инноваций достаточно глубоко занимались А.В. Васильев, С.В. Ермасов, П.Н. Завлин, Н.Л. Фролова, В.В. Черкасов и др. Вопросы совершенствования налогового стимулирования и регулирования затронуты в трудах И.В. Горского, И.В. Караваевой, Г. А. Китовой, Е.И. Рудаковой и многих других.

Среди отечественных научных работ можно выделить Хамитова Н.Н., который выработал рекомендации по реформированию экономического механизма инновационного процесса, его воздействия на ускорение научно-технического прогресса на предприятиях.

Правовая основа для стимулирования инноваций в Республике Казахстан на сегодняшний день в целом сформирована. В целях обеспечения устойчивого развития Казахстана на основе диверсификации и модернизации экономики, создания условий для производства конкурентных видов продукции и роста экспорта

Указом Президента Республики Казахстан от 17 мая 2003 года была утверждена Стратегия индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2003 – 2015 годы, которая направлена на формирование государственной экономической политики Республики Казахстан на период до 2015 года и нацелена на достижение устойчивого развития страны путём диверсификации отраслей экономики и отхода от сырьевой направленности.

Приняты законы «О науке» и «О государственной поддержке индустриально-инновационной деятельности», а также для реализации инновационных планов государства введена в действие Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015 – 2019 годы (далее – Программа), которая разработана в соответствии с долгосрочными приоритетами Стратегии «Казахстан-2050».

Программа является логическим продолжением Государственной программы по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010 – 2014 годы (далее – ГПФИИР) и учитывает опыт ее реализации. Программа является частью промышленной политики Казахстана и сфокусирована на развитии обрабатывающей промышленности с концентрацией усилий и ресурсов на ограниченном числе секторов, региональной специализации с применением кластерного подхода и эффективном отраслевом регулировании [2].

Таблица 1 – Доля инновационно-активных предприятий от числа действующих предприятий, %

Показатель	2012	2013	2014	2015	Январь-март 2015 г. К январю-марту 2012 г., %
Доля инновационно-активных предприятий от числа действующих предприятий, %	7,6	8	8,1	8,1	106,6
Акмола	5,8	7,1	7,3	6,8	117,2
Актобе	5,9	6,5	7,6	7	118,6
Алматы	8,8	9,5	9,4	6,9	78,4
Атырау	4,8	5,1	8,1	8	166,7
ЗКО	9,5	5,3	6,6	4,1	43,2
Жамбыл	9,7	10,2	12,2	10,6	109,3
Караганда	8,5	7,6	8,4	9,2	108,2
Костанай	14,1	11,8	13,6	14,5	102,8

Продолжение таблицы 1

Кызылорда	12,8	12,0	10,1	11,7	91,4
Мангистау	1,6	2,4	3,4	4	250
ЮКО	5,4	6,4	7	6,9	127,8
Павлодар	5,5	8,5	6,9	4,8	87,3
СКО	11,0	10,9	11,6	10,6	96,4
ВКО	6,8	5,6	7,6	11,5	169,1
г. Астана	7,5	11,1	10,7	13,2	176
г. Алматы	7,3	8	5	4,7	64,4
Источник: Составлено автором по данным официального сайта Агентства РК по статистике www.stat.gov.kz [3]					

Согласно данным таблицы 1, можно сформировать определенные выводы. В частности, доля инновационно-активных предприятий от числа действующих предприятий в некоторых регионах Казахстана повышается существенно: на 150% – в Мангыстауской области, на 66,7% – в Атырауской области, на 69,1% – в Восточно-Казахстанской области, на 76% – в городе Астане. Конечно, в некоторых регионах также наблюдалось увеличение доли инновационно-активных предприятий от числа действующих предприятий, так, наблюдалось повышение на 27,8% в Южно-Казахстанской области, на 17,2% – в Акмолинской области, на 18,6% – в Актюбинской области, на 9,3% – в Жамбылской области, на 8,2% – в Карагандинской области, на 2,8% – в Костанайской области.

Также данные таблицы 1 характеризуют не только положительные тенденции, но и отрицательные. Так, в некоторых регионах с 2012 по 2015 годы наблюдалось резкое понижение доли инновационно-активных предприятий от общего числа действующих: в Западно-Казахстанской области наблюдается понижение на 56,8%, на 35,6% в городе Алматы, на 21,6% в Алматинской области. Также наблюдается понижение доли инновационно-активных предприятий от общего числа действующих, но уже не резкое в Павлодарской области (-12,7%), Кызылординской области (-8,6%), Северо-Казахстанской области (-3,6%).

Рассмотрим долю инновационно-активных предприятий от числа действующих предприятий по секторам экономики Казахстана.

Таблица 2 – Доля инновационно-активных предприятий от числа действующих предприятий по секторам экономики, %

Показатель	2012	2013	2014	2015	Январь-март 2015 г. к январю-марту 2012 г., %
Доля инновационно-активных предприятий от числа действующих предприятий по секторам экономики, %	7,6	8	8,1	8,1	106,6
В нефтегазовом секторе	9,0	10,9	11,2	10,9	121,1
В горно-металлургической отрасли	15,0	16,5	12,5	13,7	91,3
В химической промышленности	28,0	16,3	15,9	16,1	57,5
В атомной отрасли	18,0	33,3	47,1	41,2	228,9
В машиностроительной отрасли	36,0	30,4	27,3	29,6	82,2
В фармацевтической промышленности	30,2	14,3	19,1	19,7	65,2
В строительной индустрии	5,0	4,2	3,7	3,5	70
В агропромышленном комплексе	13,0	11,2	11,4	10,5	80,8

В легкой промышленности	10,0	13,1	11,1	9,5	95
В информационных и коммуникационных технологиях	19,0	17,0	17,4	17,3	19,1
Источник: Составлено автором по данным официального сайта Агентства РК по статистике www.stat.gov.kz [3]					

Данные таблицы 2 показывают, что доля инновационно-активных предприятий от числа действующих предприятий по секторам экономики в 2015 году повысилась на 6,6% по сравнению с 2012 годом.

Доля инновационно-активных предприятий от числа действующих предприятий по секторам экономики в некоторых отраслях резко повысилась, в частности, на 128,9% в машиностроительной отрасли, и на 21,1% в нефтегазовом секторе. К сожалению, в остальных отраслях наблюдается понижение доли инновационно-активных предприятий от числа действующих предприятий. Резко понизилась

доля инновационно-активных предприятий в информационных и коммуникационных технологиях на 80,9%, в химической промышленности на 42,9%, в фармацевтической промышленности на 34,8%, в агропромышленном комплексе на 30%. Также присутствует понижение доли инновационно-активных предприятий от числа действующих предприятий в горно-металлургической отрасли на 8,7%, в машиностроительной отрасли на 17,8%, в легкой промышленности на 5%.

В таблице 3 представлена доля инновационной продукции в общем объеме ВВП Казахстана в 2012 – 2015 годах.

Таблица 3 – Доля инновационной продукции в общем объеме ВВП, %

Показатель	2012	2013	2014	2015	Январь-март 2015г. к январю-марту 2012 г., %
Доля инновационной продукции в общем объеме ВВП, %	1,18	1,56	1,42	0,92	78,0
Акмола	2,33	1,80	3,07	1,14	488,3
Актобе	0,37	0,45	0,23	0,11	29,9
Алматы	0,86	0,72	0,83	0,75	87,1
Атырау	0,14	1,01	0,45	0,18	131,7
ЗКО	0,24	0,49	0,30	0,18	74,3
Жамбыл	2,37	2,12	2,46	2,21	93,4
Караганда	1,18	1,94	0,71	0,58	49,0
Костанай	2,43	2,51	3,95	3,25	133,9
Кызылорда	0,29	0,47	0,35	0,56	191,6
Мангыстау	0,21	0,07	0,07	0,06	28,9
ЮКО	1,14	1,47	1,80	2,40	210,8
Павлодар	6,02	4,4	4,54	0,10	1,7
СКО	0,84	2,02	1,98	1,29	153,2
ВКО	5,15	5,02	4,09	0,55	10,7
г. Астана	0,17	3,27	2,99	2,44	1396,1
г. Алматы	0,21	0,17	0,26	0,45	217,7
Источник: Составлено автором по данным официального сайта Агентства РК по статистике www.stat.gov.kz [3]					

Как показывают данные таблицы 3, в отечественной экономике положительных тенденций в инновационном развитии не наблюдается. Согласно официальным данным Агентства Республики Казахстан по статистике, в Республике Казахстан начиная с 2012 года, происходит снижение уровня инновационной активности практически по всем показателям.

Очевидно, что для выхода из создавшейся ситуации необходимо принятие каких-то достаточно кардинальных мер, причем не столько административного характера, а мер, качественно меняющих представление об эффективном хозяйствовании как на уровне государства, так и на уровне отдельно взятого предприятия.

В связи с этим заслуживает самого пристального внимания Программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы (далее Программа) как одна из наиболее приемлемых и доступных (по крайней мере, в Республике Казахстан) путей оздоровления всех звеньев национальной экономики.

Программа является частью промышленной политики Казахстана и сфокусирована на развитии обрабатывающей промышленности с кон-

центрацией усилий и ресурсов на ограниченном числе секторов, региональной специализации с применением кластерного подхода и эффективным отраслевым регулированием.

Цель программы – диверсифицировать экономику Казахстана и повысить ее конкурентоспособность в обрабатывающей промышленности.

Индикаторы:

Рост на 43% объемов произведенной продукции обрабатывающей промышленности от уровня 2012 года.

Рост валовой добавленной стоимости в обрабатывающей промышленности не менее чем в 1,4 раза.

Рост производительности труда в обрабатывающей промышленности в 1,4 раза.

Рост стоимостного объема несырьевого (обработанного) экспорта не менее чем в 1,1 раза

Снижение энергоемкости обрабатывающей промышленности не менее чем на 15%.

Рост занятости в обрабатывающей промышленности на 29,2 тыс человек [4].

Общие целевые индикаторы в обрабатывающей промышленности представлены в таблице 4.

Таблица 4 – Общие целевые индикаторы в обрабатывающей промышленности

Целевые показатели	Ед. изм.	2012 отчет	2013 ожидаемый	Прогноз по отношению к 2012 г.						2019 г. к 2012 г., в %
				2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Объем произведенной продукции	%	100	101,6	108,0	117,1	119,5	133,4	138,8	143,0	143,0
Валовая добавленная стоимость	%	100	101,8	108,3	117,7	120,1	134,2	139,7	144,6	в 1,4 раза
Производительность труда по ВДС	%	100	100,8	105,5	113,2	114,4	127,1	132,4	137,0	в 1,4 раза
Стоимостной объем несырьевого (обработанного) экспорта	%	100	93,1	91,5	106,3	107,8	90,5	100,8	109,2	в 1,1 раз
Энергоемкость ВВП	%	100	103	101	97	93	90	87	85	на 15 %
Численность занятых	тыс.ч	543,5	548,0	557,8	563,9	569,3	572,9	572,3	572,6	на 29,2 тыс.ч.

Источник: Программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы// www.strategy2050.kz [4]

В соответствии с Программой в период с 2015 по 2019 годы государственная политика в развитии:

– черной металлургии будет направлена на реализацию приоритетных направлений по производству высококачественного сырья для получения стали (гранулированный чугун и горячее брикетированное железо, увеличение объемов и производство новых видов ферросплавов), производство новых видов стали (трубной и коррозионностойкой, жаростойкой и жаропрочной, инструментальной, шарикоподшипниковой, рельсовой и рессорно-пружинной) и расширение ассортимента высоколегированной стали;

– цветной металлургии страны будет направлена на расширение производства базовых

металлов: меди, золота, титана, алюминия; увеличение объемов производства изделий: катанки, проволоки, проката, профиля и сплавов, фольги, ювелирных изделий, изделий для смежных отраслей.

В качестве одного из главных критериев, характеризующих создание предпосылок для успешного инновационного развития, используется показатель доли затрат на инновации по отношению к ВВП. Этот показатель является целевым индикатором Государственной программы по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан. В таблице 5 представлена доля инновационной продукции по отношению к ВВП, % за исследуемый период

Таблица 5 – Доля инновационной продукции по отношению к ВВП, %

Показатель	2011	2012	2013	2014	2015
Доля инновационной продукции в ВВП, %	0,84*	1,22*	1,61*	1,46*	0,92

Источник: Составлено автором по данным официального сайта Агентства РК по статистике www.stat.gov.kz * изменения связаны с уточненными данными ВВП [3]

Данные таблицы 5 показывают, что доля инновационной продукции по отношению к ВВП составляет 0,84% в 2011 году, 1,22 % в 2012 году, 1,61% в 2013 году, 1,46% в 2014 году и 0,92% в 2015 году соответственно. Учитывая, что 2-процентный уровень достигнут странами ЕС в 2010 году, а уровень 3% запланирован ими на 2020 год, можно констатировать, по крайней мере, 10-летнее отставание Казахстана с перспективой его дальнейшего увеличения.

Таким образом, в настоящее время сложно рассчитывать на быструю самоорганизацию инновационного развития Республики Казахстан из-за болезненных диспропорций и неблагоприятной для его развития экономической ситуации. На наш взгляд, первоочередной задачей является ускорение процесса инновационного развития страны с учетом текущих и перспективных потребностей экономики и общества, состояния, возможностей и потребностей самой научно-инновационной сферы.

Однако в реальности концентрация научного потенциала на указанных направлениях не обеспечена. Нет серьезных отраслевых и межотраслевых научно-технических программ, которые решают глобальные масштабные пробле-

мы создания наукоемкой экономики. Комитетом науки МОН РК к финансированию отбираются проекты, инициируемые самими учеными, которые не востребованы производством и не находят практического применения [5].

Если реально посмотреть на ситуацию, отрасли не предъявляют спрос на инновационную продукцию, а механизмы коммерциализации отечественных технологий пока несовершенны. Нельзя переносить результаты лабораторных исследований, данные «из пробирки» на этап коммерциализации. Одновременно нужна экспертиза на востребованность продукции рынком, ее конкурентоспособность, в этом заключается хороший маркетинг. В первую очередь необходимо выстроить технологические платформы (технопарки, бизнес-инкубаторы, производственные площадки), позволяющие производить отбор инженерных решений, способных существенно увеличить производительность труда и обеспечить выпуск продукции с низкой себестоимостью. Нужны мощные опытно-экспериментальные производства, где проводится множество испытаний, создаются образцы продукции.

Необходимо найти правовую основу для стимулирования крупных предприятий создавать на

своей базе опытные участки, минипроизводства, где в пилотном режиме можно апробировать новые технологии. Сегодня большинство разработок так и остаются лежать на полках. Возникает вопрос: либо они не актуальны, либо нет интереса со стороны производств, которые не готовы сотрудничать с наукой [5].

Решение видится в реформировании имеющейся инновационной инфраструктуры. Показателен следующий пример. В 2014 году был принят Закон «Об инновационном кластере «Парк инновационных технологий», в рамках сопутствующего ему закона в Налоговый Кодекс была внесена новая статья, которая позволила недропользователям перечислить деньги в кластерный фонд в рамках обязательств по финансированию науки.

Заключение

Таким образом, закон создал правовую базу для аккумуляции средств предприятий на исследования, что, безусловно, повысит их отдачу и создаст базу для дальнейшего совершенства-

ния механизмов стимулирования инноваций через эндаумент-фонды и венчурное финансирование. Технологическая база этого парка может стать опытно-экспериментальной площадкой ВУЗов, НИИ и предприятий.

Надо сказать, что решение многих запросов связано с принятием разрабатываемых в настоящее время законов о коммерциализации технологий и венчурном финансировании. Вводимые правовые нормы должны содержать стимулирующие меры по созданию малых инновационных компаний (стартап), вплоть до освобождения от налогов дохода от использования изобретения в результате покупки лицензии и применения промышленных образцов. Особый налоговый режим необходим и инновационным структурам, созданным с участием ВУЗов и НИИ. Подобный подход выработан в соответствии с международной практикой, которая дает плоды развития инновационной политики. Необходимо учитывать, что будущее за инновацией, также в настоящем времени доказано, что революционный толчок для экономики является не сырьё, а инновация [5].

Литература

- 1 Волков Я.В., «Инновации как ключевой фактор развития стран» // политематический журнал «Дискуссия» №9, октябрь, 2014, Рубрика: Экономические науки.
- 2 Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 г.
- 3 www.stat.gov.kz. Приложение к статистическому бюллетеню «Показатели Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 гг.» от 2016 г.
- 4 www.strategy2050.kz, «Стратегия 2050».
- 5 www.kazpravda.kz, «Фундамент для модернизации».

References

- 1 «Innovacii kak kluchevoi faktor razvitiya stran» Ya.V.Volkov, politematicheskii zhurnal "Discussiya" №9, octyabr, 2014, Rubrika: Economicheskii nauki
- 2 Gosudarstvennaya programma industrialno-innovacionnogo razvitiya Respubliki Kazakhstan na 2015-2019 g.
- 3 Prilojenie k statisticheskomu bullitenu «Pokazateli Gosudarstvennoi programmy industrialno-innovacionnogo razvitiya Respubliki »Kazakhstan na 2015-2019gg.» ot 2016
- 4 www.strategy2050.kz, «Strategiya 2050»
- 5 kazpravda.kz, Fundament dlya modernizatsii

Nurgazina A.M.
**Main features of a Monetary and
Credit Policy**

Analysis of the instruments of the monetary and credit policy is presented in the article. Central banks use these instruments for the purposes of monetary and credit regulation within the economy in order to provide stability, efficiency and growth of the local market. Central banks in their activity choose main priorities of the monetary and credit policy aiming to establish a price stability, an effective level of money supply and circulation, as well as a payment system development. Regulation of the financial system and its participants can be considered as an additional task for the central banks.

From one hand, if the world market have positive movements, instruments of the monetary and credit policy issued by the central bank, stimulate and push the economy to the further growth. From other hand, in aggressive economic environment, these measures support and protect an internal market from a negative influence arising in present or coming in future.

Key words: Monetary and credit policy, central bank, money market, inflation, interest rate.

Нұрғазина Ә.М.
**Ақша-кредит саясатының
ерекшеліктері**

Мақалада ақша-кредит саясатының құралдары және орталық банкінің қызметі қарастырылған. Ақша-кредит саясаты жөніндегі іс-шаралар жиынтығы болып табылады. Ақша-несие реттеуіші іс-шаралары орталық банк арқылы жүзеге асырылады. Ақша-несие реттеуішінің ең маңызды мақсаты – бұл экономикадағы өсу мен тұрақтылығы. Орталық банктер баға тұрақтылығын, валюталық реттеу мен ақша айналымы саласында төлем жүйесінің қалыптасуы мен дамуы функциялары мен тапсырмаларын орындайды. Қаржы жүйесін реттеуші іс-шаралары орталық банктың қосалқы функциясы болып жүзеге асырылады.

Әлемдік нарықта жалпы оң үрдістердің аясында ақша-кредит саясаты экономиканы ынталандыру және ынталандыруға мүмкіндік береді. Экономикалық жағдайдың төмендеу үрдісі кезінде ақша-несие реттеуі теріс әсеріне қарсы болып ішкі нарығын қорғайды және оған көмектеседі. Сондықтан ақша-кредит саясатының мәселелері елдің дамуына үлкен әсер етеді.

Түйін сөздер: ақша-несие саясаты, орталық банкі, ақша нарығы, инфляция, пайыздық мөлшерлеме.

Нургазина А.М.
**Особенности реализации
денежно-кредитной политики**

В работе рассмотрены инструменты денежно-кредитной политики, которые используются центральными банками для регулирования денежно-кредитного обращения. Денежно-кредитная политика является комплексом мер, направленных на сферу денежно-кредитного обращения в стране с целью обеспечения экономического роста и стабильности. Определение приоритетов денежно-кредитного регулирования и использование соответствующих инструментов относятся к исключительным компетенциям центральных банков, которые выполняют функции и задачи в области обеспечения стабильности цен, регулирования денежной массы и денежного обращения, формирования и развития платежной системы, в отдельных случаях и финансовой системы, а также других направлений. На фоне общих положительных тенденций на мировом рынке умело подобранный Центробанком набор инструментов позволяет стимулировать и подтолкнуть экономику страны к дальнейшему росту. В свою очередь, при ухудшении экономической конъюнктуры внутри государства и за его пределами такой набор направляется на защиту и предупреждение негативного воздействия на экономику страны как в настоящем, так и в будущем.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, центральный банк, денежный рынок, инфляция, процентная ставка.

MAIN FEATURES OF A MONETARY AND CREDIT POLICY

Introduction

Instruments of the Monetary and credit policy are used by central banks aiming to realize their functions in the sphere of money and credit circulation, as well as to form sustainable and competitive financial market. In conditions of globalization and integration, first tier banks improve their policies and measures according to tendencies in partner countries and on the world market. The monetary and credit policy has direct influence on the economic development of every country. If global market experiences negative movements and crises stress including currency, money and credit markets, all measures used for stabilization should follow interests of households and business units in order to be protected from aggressive environment.

When money surplus indicates central banks use different instruments in order to decrease unnecessary amount of liquidity in short-term, mid-term and long-term period. If these measures are not enough or estimated as inefficient the economy needs deep reforms and modernization of the monetary and credit system.

Experimental part

Theoretical and methodological basics of the monetary and credit policy represented in the works of different economists, investigators and practitioners, among them are Vitor Constancio, Esteban Vesperoni, Cravcova G.I., Tarasov V.E., Pochtarev and others. Whereas the policy has practical meaning, main analytical and informational data are included into the reports and strategic documents of the central banks. Key data published by the World Bank, IMF and UN concerning the problem are considered in the article.

The following methods were used in the research – modeling, analysis, synthesis, deduction, induction, classification, observation.

Results and discussions

Monetary and credit policy is a complex of measures used for money and credit regulation as well as for economic growth and sustainability. Central banks choose main priorities in the sphere of money and credit circulation. They being monetary and financial

authorities use different instruments to provide price stability, effectiveness of payment system, development of the financial system.

Positive tendencies on the world market provide fruitful conditions for internal growth, in these cases central banks implement the policy that supports business units and stimulate them to prosper. Otherwise, if economic environment declines all measures direct on protection of the internal market.

There are two critical points of the policy. The first one is expansion strategy, the second one is restriction strategy. They are opposite to each other. In last decade global economy was shocked by serious financial threats resulted with decline in global GDP's growth.

Due to high level of sensitiveness global financial market suffer from different threats appeared locally or regionally. The main reasons are integration and

globalization process in national economies. In these circumstances the monetary and credit policy is one of the most important priorities that help to avoid negative fluctuations.

There are several indicators, which estimate external and internal environment. The most important are the level of inflation and exchange rate.

According to the Reports «World Economic Outlook. October 2016», issued by IMF the rate of inflation in most countries decreased reaching the record low levels from 1990-s.

The main reasons are decrease in prices for goods, commodities and services. Rate of inflation below zero is a rather new phenomenon called disinflation. From other hand emerging and unstable market experience high level of in inflation, despite of overall decrease in prices.

The Rate of inflation is presented in the Table 1.

Table 1 – Level of consumer prices, %

Country/ group of countries	1998-2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016 forecast	2017 forecast
USA	2,6	3,8	-0,3	1,6	3,1	2,1	1,5	1,5	0,1	1,2	2,3
Euro-zone	2,0	3,3	0,3	1,6	2,7	2,5	1,3	0,4	0	0,3	1,1
Japan	-0,2	1,4	-1,4	-0,7	-0,3	-0,1	0,3	2,8	0,8	-0,2	0,5
CIS	19,7	15,4	11,1	7,2	9,7	6,2	6,4	8,1	15,5	8,4	6,3
Russia	21,2	14,1	11,7	6,9	8,4	5,1	6,8	7,8	15,5	7,2	5,0
Kazakhstan	8,3	17,1	7,3	7,1	8,3	5,1	5,8	6,7	6,5	13,1	9,3
Kirgizstan	9,7	24,5	6,8	7,8	16,6	2,8	6,6	7,5	6,5	1,1	7,4

Basing on «World Economic Outlook. October 2016» issued by IMF [3].

According to the data in 2016 Kazakhstan experiences the highest level of inflation among CIS countries including Russia and Kirgizstan. In developed countries, the rate of inflation decreases reaching negative data in some countries for example in Japan.

Analyzing Kazakhstani practice restriction policy tends to slow down inflation expectations an stabilize internal market but this measures have negative affect on the business activity of local producers and households.

From other hand high level of devaluation and “weak” tenge lead to loss of confidence to the national currency and monetary authority. In 2015 individuals converted the most of their deposits into foreign currency. Banks and other institutions made many transactions with foreign currency that

led to growth of speculations and drop of exchange rate of the national currency. Restrictions made by the Central Bank and reforms in monetary and credit policy resulted with decrease in volumes of transactions on KASE's Forex market.

Indeed all liquidity from Forex retransformed fully on the short-term money market increasing volumes of trades of repo operations – Table 2.

According to data total volume of trades grew up till 10 % within nine months in 2016 comparing to nine months of 2015. Forex had a considerable drop in 22 trillions of tenge at this period. Conversely, repo market increased on 29 trillions at this period. All this evidence about problems with liquidity especially in banking sector because banks are the largest players of the exchange.

Table 2 – KASE volumes of trades (nine months)

Sector	Bln tenge					
	1-9, 2016		1-9, 2015		Trend	
	Volume	%	Volume	%	Volume	%
Foreign currencies	27 349,0	37,4	49 454,8	74,4	-22 105,8	-44,7
– spot market	7 945,9	10,9	8 188,7	12,3	-242,8	-3,0
– swap market	19 403,1	26,5	41 266,1	62,1	-21 863,0	-53,0
State debt securities of Kazakhstan	415,8	0,6	396,5	0,6	19,2	4,8
– initial market	218,2	0,3	389,6	0,6	-171,4	-44,0
– secondary market	197,5	0,3	7,0	<0,1	190,6	2 736,5
Equity	132,8	0,2	875,4	1,3	-742,6	-84,8
Corporate bonds	381,5	0,5	840,7	1,3	-459,2	-54,6
Repo operations	44 892,7	61,4	14 931,7	22,5	29 961,1	200,7
Securities of the investment funds	0,5	<0,1	0	0	0,5	-
Securities of the International Financial organizations and derivatives	<0,1	<0,1	0	0	<0,1	-
Total volume of trades	73 172,4	100,0	66 499,2	100,0	6 673,2	10,0

According to Kazakhstan Stock Exchange's data [5]

Thus, extra liquidity in national currency lead to serious problems in financial sector resulting with growth of inflation and devaluation of national currency.

Conclusion

There are different measures, financial and nonfinancial measures that central banks implement

in their activity for realizations of the monetary and credit policy. From one hand, the optimal and effective monetary and credit system should be supported to ensure its further prosperity. From other hand, in crisis monetary and credit policy establish priorities to support and protect national economy. Unfortunately not every measure can follow main interests of the households or the business units.

References

- 1 UN Report «World Economic Situation and Prospects 2015» www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp.../2015wesp_full_en.pdf
- 2 www.imf.org
- 3 IMF Report «World Economic Outlook. October 2016» <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/pdf/text.pdf>
- 4 www.nationalbank.kz.
- 5 www.kase.kz
- 6 Monetary and Credit Policy of the Republic of Kazakhstan till 2020 approved by the NBK's Board 24 April 2015 № 67 (with additions).

Литература

- 1 Отчет ООН «World Economic Situation and Prospects 2015» www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp.../2015wesp_full_en.pdf
- 2 www.imf.org
- 3 Отчет МВФ «World Economic Outlook. October 2016» <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/pdf/text.pdf>
- 4 www.nationalbank.kz.
- 5 www.kase.kz
- 6 Денежно-кредитная политика Республики Казахстан до 2020 года, одобренная Правлением Национального Банка Республики Казахстан от 24 апреля 2015 года № 67 (с дополнениями).

Mukhamadiyeva A.A.,
Agumbayeva A.Ye.

Budgeting as a tool for managing enterprise strategy

In this article, the problem of effective conducting budgeting as one of management tools which costs in the center of attention of scientists as for today the organizations quite often practice creation of budgets is considered. However, now scientists did not give unambiguous definition and purpose of budgeting and therefore the budgeting system seldom brings to the entities desirable result. The purpose of this article to analyse efficiency of budgeting which showed that it is possible to allocate basic reasons of this problem: lack of the accurate purpose of a budgeting system in case of its implementation at the entity; a gap between strategic objectives of the entity and the purposes of a budgeting system; lack of support of implementation process of strategy by budgeting.

As a result of our research we found out that enhancement of a budgeting system by means of implementation of an algorithm of creation of budgets in it gives the chance of increase in efficiency of implementation process of strategy of the entity as: orients it to implementation process of strategy of the entity; the ordered system of creation of budgets will concentrate on value increase of the entity.

Key words: budgeting, integrated enterprise management system, budgeting process, algorithm of budgeting, Centers of Financial Responsibility, Cash Flow Budget, Income and Expense Budget.

Мухамадиева А.А.,
Агумбаева Ә.Е.

Бюджеттендіру кәсіпорынның стратегиясын басқару құралы ретінде

Мақалада басқару құралдарының бірі болып табылатын бюджеттеу процесін тиімді жүргізу мәселесі қарастырылған. Қазіргі таңда көптеген ұйымдар бюджеттеуді өз тәжірибелерінде жиі қолдана бастағандықтан, аталған мәселе ғалымдардың назарын аудартуда. Алайда, ғалымдар бюджеттеудің біржақты анықтамасы мен оның тағайындалуын әлі де болса нақтыламағандықтан, бюджеттеу жүйесі кәсіпорындардың керекті нәтижелерге жетуіне кепіл бола алмайды. Аталған мақаланың басты мақсаты бюджеттеу процесіндегі мәселелердің негізгі себептерін анықтауға мүмкіндік беретін бюджеттеудің тиімділігіне талдау болып табылады. Атап айтатын болсақ, келесідей себептер: бюджеттеу жүйесін кәсіпорынға енгізудегі оның нақтылы мақсатының жоқтығы; кәсіпорынның стратегиялық мақсаты мен бюджеттеу жүйесінің мақсаты арасындағы алшақтық; бюджеттеу стратегиясын жүзеге асыру процесіне қолдаудың болмауы.

Зерттеулеріміздің нәтижесінде бюджеттеу жүйесін оған бюджетті құру алгоритмін енгізу арқылы жетілдіру кәсіпорын стратегиясын іске асыру тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретініне көз жеткіздік.

Түйін сөздер: бюджеттеу, кәсіпорынды басқарудың кешенді жүйесі, бюджеттік процесс, бюджетті құру алгоритмі, қаржылық жауапкершілік орталықтары, қолма-қол ақша қозғалысының бюджеті, табыстар мен шығындар бюджеті.

Мухамадиева А.А.,
Агумбаева А.Е.

Бюджетирование как инструмент управления стратегией предприятия

В данной статье рассматривается проблема эффективного ведения бюджетирования как одного из инструментов управления, которая стоит в центре внимания ученых, так как на сегодняшний момент организации довольно часто практикуют составление бюджетов. Впрочем, на данный момент учеными не дано однозначное определение и назначение бюджетирования, и поэтому система бюджетирования редко приносит предприятиям желаемый результат. Цель настоящей статьи – проанализировать эффективность бюджетирования.

В результате нашего исследования мы обнаружили, что совершенствование системы бюджетирования посредством внедрения в нее алгоритма составления бюджетов дает возможность повышения эффективности процесса реализации стратегии предприятия, поскольку ориентирует ее на процесс реализации стратегии предприятия; упорядоченная система составления бюджетов будет концентрироваться на повышении стоимости предприятия.

Ключевые слова: бюджетирование, комплексная система управления предприятием, бюджетный процесс, алгоритм составления бюджетов, центры финансовой ответственности, бюджет движения денежных средств, бюджет доходов и расходов.

BUDGETING AS A TOOL FOR MANAGING ENTERPRISE STRATEGY

Introduction

The attention of scientists is constantly directed to the problem of formation and improvement of budgeting as one of the tools of management, which is now actively used in practice of domestic enterprises. However, scientists still have not worked out the unique interpretation and purpose of budgeting and so often budgeting system does not bring the desired effect to businesses.

Analysis of the low efficiency of budgeting allows identifying the main causes of this problem: the lack of clear purpose of the budgeting system in its implementation in the enterprise; the gap between the enterprise strategic goals and objectives of the budgeting system; lack of support for the process of implementation of budgeting strategy.

Experimental part.

Improving the efficiency of budgeting

Today, the business activity of the enterprise characterizes its ability to develop and implement a strategy aimed at increasing its value. Successfully managing the process of implementation of the strategy and monitoring at every stage allows, in our opinion, the system of budgeting. In our opinion, budgeting – a planning tool, presented in the form of a budget system, containing value terms and objectives of the enterprise working on monitoring, evaluation, analysis and adjustment process of the implementation of the enterprise strategy to increase its value for the purpose of effective functioning. The criterion of effective functioning of budgeting system on the enterprise is the support of strategy process implementation, i.e. the possibility to manage by strategy system.

To improve the efficiency of budgeting it is necessary:

- To define the objectives and task of budgeting, the place of the budgeting system in enterprise management;
- To determine the scheme of the budget process;
- To develop an algorithm-based budgeting.

Goals and objectives of budgeting

Goal of budgeting

The main goal of budgeting is to provide a tool planning, management and monitoring the effectiveness of financial and economic activity and liquidity of the enterprise, based on the systematic forecasting of future development through budgeting.

The main tasks of budgeting

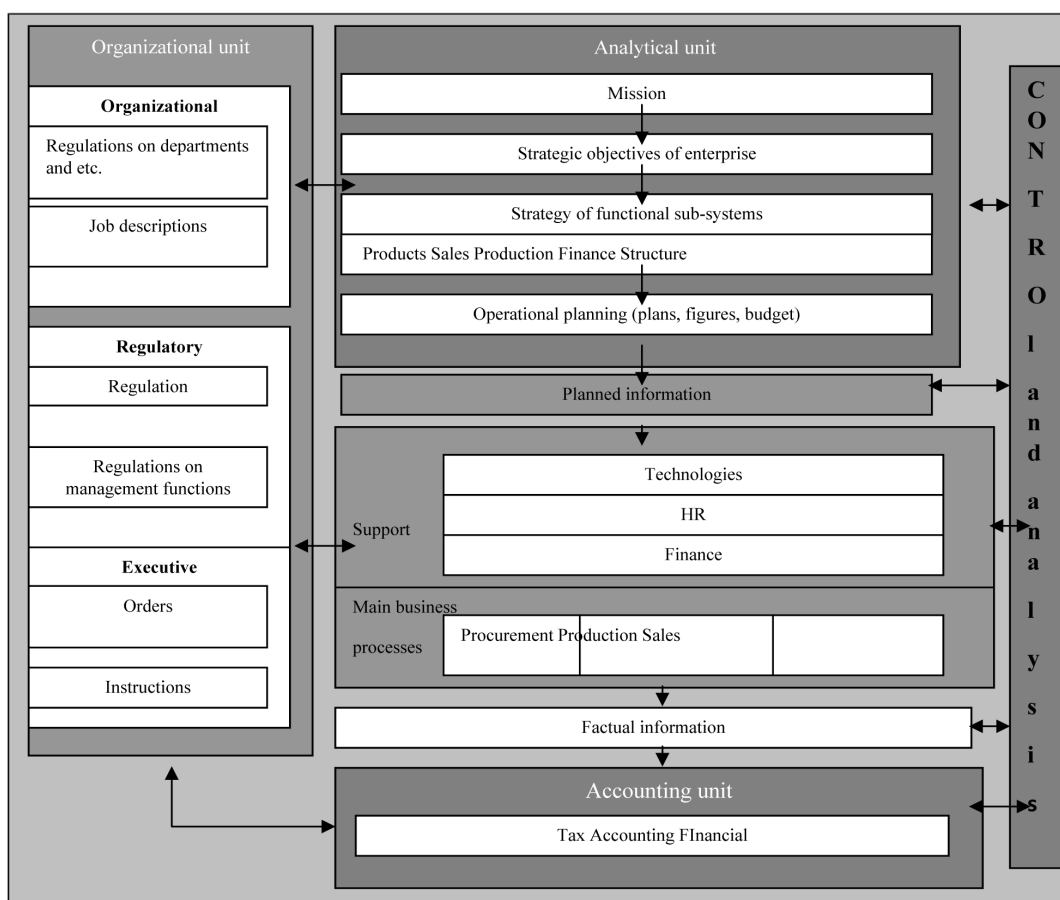
– Management and monitoring of the effectiveness of the enterprise;

– Planning of revenues and expenses on various activities, business processes and business units;

– Planning of the use of material and human resources;

– Preparation of the prospective financial statements;

– Analysis of possible changes in the financial condition of the enterprise because of the budget implementation.

Scheme 1 – Place of budgeting in enterprise management

Place of budgeting in enterprise management

Integrated enterprise management system– a comprehensive management mechanism, consisting of the following main units:

Analytical unit– a formalized system of data processing for the purposes of management decision-making (planning, control, analysis).

Accounting unit – document management system and methods of formation of accounting information to inform internal and external users (management, accounting, tax accounting).

Organizational unit – management structure: functions, regulation of activity of departments and services for business management process.

Technical unit – a kit of software products supporting analytical, accounting and organizational units.

The Scheme №1 shows the location of the budgeting system in enterprise management.

Budgeting in **organizational unit** is presented in development of regulations of financial management functions of the enterprise.

In **analytical unit** budgeting is implemented in the form of development of budgets, plans, schedules and various analytical data.

In **accounting unit**, task of budgeting is management accounting without of which is impossible to receive full factual information.

And finally, budgeting plays important role in control and analysis of enterprise performance.

Budgeting process

Budgeting process is a cycle which includes processes of identifying purpose-oriented financial indicators, formation, agreement and approval of budgets, their further execution, control and analysis of deviations, as well as, if required, stages of budget review.

Budgeting process is depicted on scheme 2 and is executed in the following order:

Planning (budget planning)

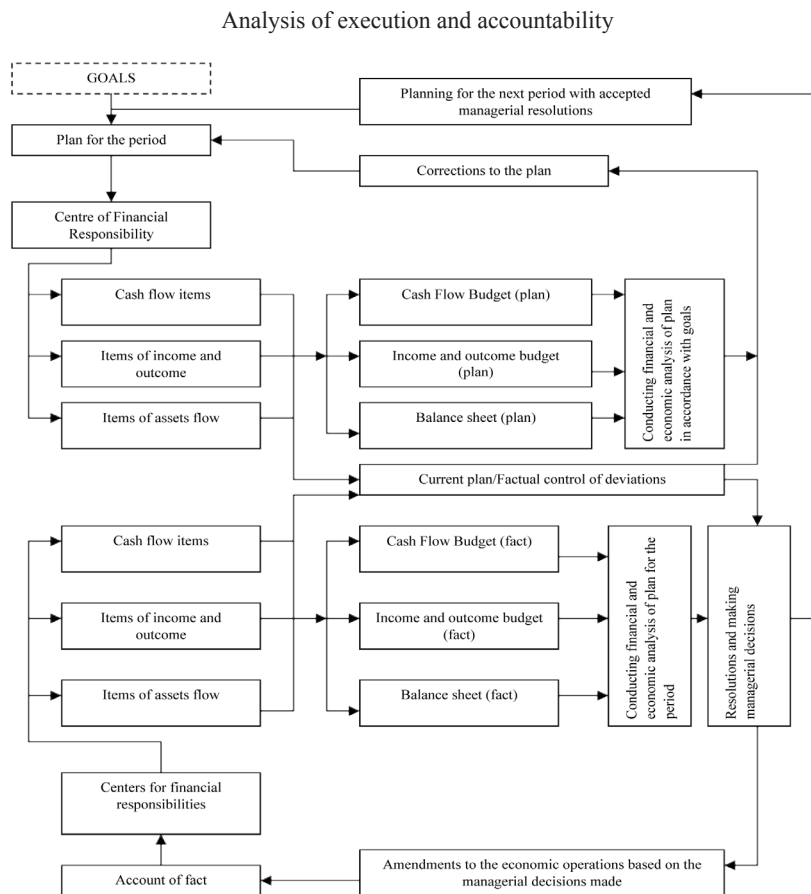
Enterprise defines its development goals, which are illustrated on the scheme as «Goals» in dotted-line rectangle. In accordance with approved regulation, based on the indicated goals, all CFR form their budget, which then is consolidated on the level of the enterprise, and based on these

three forecasted budgets are created: Cash Flow Budget (CFB), Income and Expenses Budget (IEB), Balance Sheet (BS). These budget forecasts allow us to represent, in specific financial terms such as liquidity, net profit margin and cost, the state of the enterprise to which its coming on the planning stage, if all the activities planned for achieving the goals will be successful.

Prepared and agreed forecast plan of the enterprise in the form of the budget, after the analysis on correspondence to the goals set is approved by the management and becomes directive document, obligatory for execution for all CFR's (and enterprises)

Account of evidence and control of deviations

Having started the practical execution of the plans, the enterprise accounts the evidence, depicted as «Fact» in rectangle. All CFR's and enterprise in general lead operational activities, taking into account in the same registers as planned. Functional responsibilities of each department are executed in the frames of its CFR, thus bearing responsibility for its maintenance, which serves as a guarantee for achieving of the planned financial result.

Scheme № 2 – Scheme of a budgeting process

Constant monitoring of arising deviation is conducted, in order to control the maintenance of the budget in real-time, which allows every CFR and the enterprise in general, identify negative tendencies with the purpose of prevention on early stages.

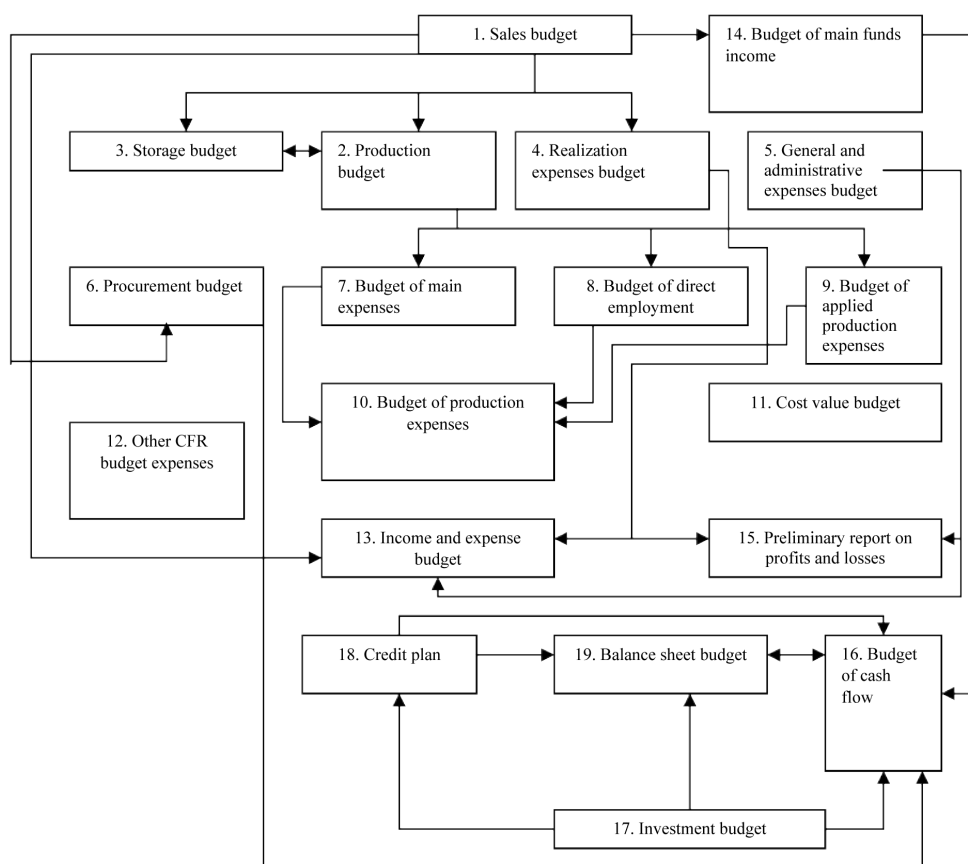
Analysis is executed on every stage of budget planning – first, plans are analyzed, then arising deviations in the current mode are analyzed, lastly,

real budget execution on interim (e.g. month, quarter) and budget period completion stages of CFR and all of the enterprise accountability analysis is conducted.

Managerial Decision Making

Data from the analysis for managerial decision making – in real time, and for plan correction – upon the completion of the budgeting period and new budget formation for the following planning period.

Algorithm of budgeting on a basis of LLP «SLFC»

Scheme 3 – Algorithm of budgeting on the basis of LLP «SLFC»

This being said, execution of current plans also mean that the part (stage) of the long-term (strategic) planning of financial and economic activity of the enterprise. In case, the company doesn't sustain current indicators planned according to the strategic goals, then the strategic plan on their achievement will not be accomplished. Thus, budget management organically builds in the system of strategic management and helps to realize the enterprise development strategy.

The first step (scheme 3) is to develop a Sales budget on the main activities (block 1) (developer – IC) «Realization of the production» (wholesale and retail).

The second step is to develop a budget of production (block 2) (developer – EC «Leather production», EC «Fur-coat production», EC «Fur-coat factory») and storage budget (block 3), which includes storage budget of rawleather (EC «Preparation of rawleather»), storage budget of

ready for sale products (developer IC «Production sale»)

The third step is to develop a budget of expenses on production realization (block 4) (developer – EC «Production sale») and budget of general and administrative expenses (block 5) (developer – EC «Management», EC «Preparation of rawleather», EC «Chief energy engineer services», EC «Chief mechanist service», EC «Chemical Lab», EC «Financial and Economical service», EC «Legal service», EC «IT», EC «Security»). Budget of expenses of realization is variable, therefore should be planned in chain with sales of ready for sale production.

The fourth step is to develop a Budget of main material expenses on the basis of production budget (block 7) (developer – EC «Leather production», EC «Fur-coat production», EC «Fur-coat factory») and budget of direct payment of employment (block 8) (developer – EC «Leather production», EC «Fur-coat production», EC «Fur-coat factory»). Here the norm of main material expenses should be used.

The fifth step is to develop Procurement budget (block 6) (developer – EC «Preparation of raw leather», EC «Procurement»), which is comprised of budget of raw leather procurement (developer – EC «Preparation of raw leather») and CSS (developer – EC «Procurement»). Data for raw leather procurement budget is taken from Budget of raw leather storage, for procurement budget of CSS – from Budget of main material expenses (chemicals and additional materials).

The sixth step form the Budget of additional production expenses (block 9) (developer – EC «Leather production», EC «Fur-coat production», EC «Fur-coat factory»), in other words the expenses, which enterprise bear to maintain production in a current state.

The seventh step is to start the development of Budget of production expenses (block 10) (developer – EC «Leather production», EC «Fur-coat production», EC «Fur-coat factory», EC «Procurement»), which is made of budget for main material expenses (block 7), budget of direct payment of employment (block 8) and budget of additional production expenses (block 9). Consequently, Budget of production expenses will be included in one of the main budgets – Budget of income and expenses (block 13).

The eighth step is defined as formation of produced goods' cost value budget (block 11) (developer – EC «Leather production», EC «Fur-coat production», EC «Fur-coat factory»), which is calculated based on the Budget of production

expenses and services provided by CFR. At the same time, cost value of the produced good is defined. Cost value of the produced good budget is used in the development of the second out of four main documents – forecasted MRFBA (block 15) (developer – EC «Finance and economic service»).

The ninth step is to make a Budget of income and expenses (block 13) (developer – EC «Financial and economic service»), the income part of which is formed from the Sales budget on main activities (developer – IC «Production realization») and Budget of expenses from non-main activity (developer – IC «Rent», EC «Financial and economic service»).

For the forecast of expenses part of BIE the budget of production expenses, and a Budget of expenses of other CFR (block 12) (developer – EC «Chief energy engineer service», EC «Chief mechanist service», EC «Chemical Lab», EC «Transportation», EC «Security»).

EC «Financial and economic service» also develops the Budget of Taxes to include them in the expenses part of the Budget for income and expenses.

On **the tenth step** the Budget of main funds income is formed (block 14) (developers – IC «Production realization»), which is included in the third out of fourth main budgets – Budget of cash flow (block 16) (developer – EC «Financial and economical service»).

The eleventh step is defined by the development of Investment Budget (block 17) (developer – EC «Financial and economical service»). Based on the needs of the Investment Budget and the need for crediting the floating capital the Credit plan is formed (block 18) (developer – EC «Financial and economical service»), which reflects the need for loan capital.

Lastly, **the twelfth step** is to form final main document – Balance sheet budget (block 19) (developer – EC «Financial and economic service»), and it's indicators show the cost of the enterprise for making optimal managerial decisions.

Conclusion. Improvement of budgeting system through the implementation of the algorithm of budget making provides the opportunity to increase efficiency of the enterprise's strategy realization, for the following reasons:

- directs at the enterprises strategy realization process and allows to:

- a) orient current activities of structural units (centers of financial responsibilities) towards the achievement of strategic goals of enterprise;

- b) to manage the process of strategy realization through the timely monitoring and analysis of factual

and planning indicators, and correction of strategy, based on the timely managerial decision according to the changing production conditions.

– sorted system of budget making system will be concentrated on the increase of enterprise cost.

Terms, definitions and abbreviations:

CFR – Centers of Financial Responsibility.

CFB – Cash Flow Budget.

IEB – Income and Expense Budget.

BS – Balance Sheet.

CST – commodity stocks and supply.

Income center (IC) – units, which are responsible for the income of the enterprise.

Expenses center (EC) – units, which are responsible only for the expenses in natural or monetary terms.

NVB – natural value budget.

IE – budget of income and/or expenses.

References

- 1 Managerial Accounting by Ronald W. Hilton (2001, Hardcover)
- 2 Bisgay, Louis. "Trends in Financial Management." Management Accounting, May 1997.
- 3 Garrison, R. H., and P. E. Noreen, 'Managerial Accounting', Irwin McGraw Hill, 1999.
- 4 Horngren, C. T. and G. Foster, 'Cost Accounting, A Managerial Emphasis', Prentice-Hall, Inc. 1987.
- 5 Johnson, H. T. and R. S. Kaplan, 'Relevance Lost: The Rise and Fall of Management Accounting', Harvard Business School Press, 1987.
- 6 Kaplan, R. S. and A. A. Atkinson, Advanced Management Accounting, Prentice-Hall International Inc. 1989.
- 7 Kaplan, R. S. and D. P. Norton, 'The Balanced Scorecard – Measures that Drive Performance', Harvard Business Review, January – February 1992.
- 8 Kaplan, R. S. and D. P. Norton, 'The Strategy Focused Organization', Harvard Business School Publishing Corporation, 2001.
- 9 Solomons, D., 'Historical Development of Costing', Studies in Costing, Sweet & Maxwell, 1952, pp. 1-51.
- 10 Veltman, M., R. Kooij and S. Marban, 'Sales Bottlenecks And Their Effect On Profit', Journal of Applied Business Research, Vol 30, No 6, November / December 2014

Zamanbekov D.Sh.,
Gassanova A.A.

**Analysis of Banking Sector
of Kazakhstan in terms of
profitability: Islamic versus
Traditional Banking**

The paper contribute to the research regarding the effectiveness of Islamic banking in Kazakhstan. The comparative analysis of Islamic Banking and Conventional Banking firms is made. Moreover, it touch the differences of the Islamic Banks and Conventional Banks in terms of historical origin, mobilizing of financial resources, and ways of generating profit, operating principles, and equity structure. Methodological base of research in given clause was made with modern concepts Islamic banking and Islamic model of financing adequacy, asset quality, management, earnings and liquidity as a whole. Findings of the results indicate the mathematical model consists of a probability space, a Brownian motion and a Poisson process. The jumps are independent and identically distributed. The approach consists of defining a notion of risk and production instrument asset quality in order to minimize the risk. To empirically evaluate performance of the banks, different financial ratios are employed which are based on CAMEL framework during the period 2011-2015. We measure performance in terms of capital adequacy, asset quality, management, earnings and liquidity. In this work, descriptive statistics, one-way Anova and regression analysis are used to make hypothesis test and determine the ratio significance. Consequently, results from empirical analysis indicate that there is difference in profitability determinants.

Key words: Islamic banks, Conventional banks, CAMEL framework, Profitability, Regression analysis.

Заманбеков Д.Ш.,
Гасанова А.А.

**Қазақстандағы банк секторын
тиімділік тұрғысынан талдау:
Ислам және дәстүрлі банктер**

Бұл жұмыстың негізгі мақсаты – Қазақстандағы Ислам банкин­гінің тиімділігіне қатысты зерттеу саласына үлес қосу. Осы зерт­теуге Ислам және Дәстүрлі банктердің салыстырмалы талдауы кі­реді. Бұдан өзге, зерттеу екі банк үлгілерінің тарихи пайда болуын, қағидаларын, капитал құрылымын, сонымен қатар қаржы көрсет­кіштерінің арасындағы айырмашылықтарды да қамтиды. Мақаланың методологиялық негізі ретінде қазіргі заманғы ислам банк концеп­циясының негізі болып табылатын активтердің сапасы, басқару, табыс және қаржыландырудың исламдық моделі алынды. Нәтижелері: алынған ғылыми нәтижелер Пуассон процесі мен Броун қозғалы­сының шамаланған кеңістігінен тұратын математикалық моделді көрсетеді. Тұрақсыз тәуекелділік және ислам моделіндегі такафул (сақтандыру) бір жүйеде реттелген. Капиталдың жеткіліктілігі, актив­тердің сапасы, басқару, табыс және өтімділік тұрғысынан тиімділік­ті өлшеу жоспарланып отыр. Болжам құру және коэффициенттердің маңыздылығын анықтау мақсатында келесілер қолданылады: салыс­тырмалы статистика, Анноа – талдау және кемімелі талдау. Эмпи­рикалық талдау нәтижесінде табыстылық көрсеткіштері арасында елеулі айырмашылықтар анықталды.

Түйін сөздер: Ислам банкингі, дәстүрлі банкинг, табыстылық дә­режесі, CAMEL.

Заманбеков Д.Ш.,
Гасанова А.А.

**Анализ банковского сектора
Казахстана с точки зрения
рентабельности: Исламские и
Традиционные банки**

Основная цель данной работы – внести вклад в область исследова­ния относительно эффективности Исламского банкинга в Казахстане. Данное исследование включает в себя сравнительный анализ Исламских и Традиционных банков. Более того, исследование охватывает разли­чия между историческим возникновением, принципами, структурой капитала, а также финансовыми показателями двух типов банков. Авторы рассматривают исламскую финансовую систему как очень гибкую, нес­мотря на ее видимые ограничения. Для выявления существенных разли­чий применяются различные финансовые коэффициенты, основанные на рамках CAMEL за период 2011-2015. Эффективность измеряется с точ­ки зрения достаточности капитала, качества активов, управления, дохо­дов и ликвидности. С целью построения гипотезы и определения значи­тельности коэффициентов, в исследовании применяются: описательная статистика, анализ-Анна и регрессионный анализ. В результате эмпи­рического анализа выявлена существенная разница в детерминантах до­ходности.

Ключевые слова: Исламский банкинг, Традиционный банкинг, доходность, анализ CAMEL, Регрессионная модель.

**ANALYSIS OF
BANKING SECTOR OF
KAZAKHSTAN IN TERMS
OF PROFITABILITY:
ISLAMIC VERSUS
TRADITIONAL BANKING****Introduction**

Nowadays, the significance of the banking sector in the stability and welfare of any economy is vital. Due to this fact, it is imperative to constantly monitor and evaluate its performance. In the recent decades, a new prototype of banking, Islamic Banking, was introduced and was capable of achieving widespread and accelerating growth of total assets and market share on a global basis, including non-Muslim countries [1]. On one hand, there is a big dispute has risen that Islamic Banking System is being an optimum alternative for Conventional Banking System. Therefore, the comparative analysis is crucial in understanding what factors account for the differences in financial performance of the two banking systems.

Experimental part

Numerous empirical studies endeavor to measure the financial performance of the dissimilar banks in an attempt to gain more insights into Islamic banking model and the chronic reason behind its rapid success. However, all related studies and researches are more focused in GCC countries. There are almost no studies, which are based on investigation of banking system of Kazakhstan.

Discussions

One of the most important issue is that nowadays people even do not understand what Islamic banking is. How does they operates? What are the differences between two different banking sectors? What are the products provided by them? Therefore, before to start analysis we decided to provide some theoretical background.

Islamic banking is a system of financial activities consistent with Sharia, based on Islamic principles which at the core refuses collecting interest, transactions involving uncertainty and speculation [2], which are the following [3]:

It works on Islamic set guidelines consisting of Risk Sharing, Individual Rights & Duties, Property Rights, and Transparencies& Fair Deals.

Any predetermined payment over & above the actual amount of principal is prohibited (interest).
 The Islamic financial system employs concept of participation, utilizing funds on a profit-and-loss-sharing basis.

Islamic Orders not to use Money as a commodity. (No time value of Money). By making a deep research and analyzing a lot of information consisting Islamic finance, we provide a table below, in which we emphasize main differences.

Table 1 – Differences between IB and CB

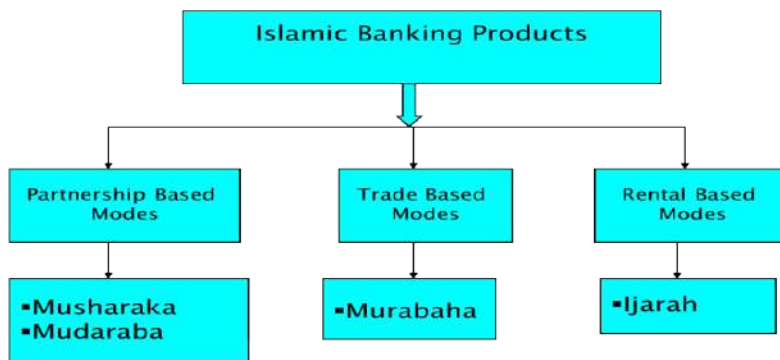
Characteristics	Islamic Banking	Traditional Banking
Percentage rate	No	Yes
Speculative behavior	No	Yes
Risk/Profit sharing	Yes	No
Real sector economy	High	Low
Social Basis	High	Low

Note: Provided by author based on [3]

Islamic banks offer their clients a wide range of banking services just like conventional banks: deposit products, debit and credit cards, personal fi-

nance as well as business, trade and project finance. Insurance (Takaful), investments and asset management are also among Islamic finance products [4].

PRODUCT TREE

Picture 1 – product tree of Islamic Banking products
 Note: Provided by author based on [4]

To sum up, all of the above-mentioned transactions are free interest and non-speculative transactions. Furthermore, if default of the borrower is taking place due to serious problems that raised, even though the borrower put maximum efforts to realize his goal to make profit but because of some unexpected outcomes he defaults, for example those unexpected conditions are: war, big recession, military coup, and so on. In this case the borrower is not accountable for the loan, that is to say he is not obliged to repay the loan back.

Before starting comparative analysis between IB and CB, which is the main purpose of current research, let us first and foremost consider the main aspects of the overall performance of our country’s banking system in order to get the clear picture of its financial position.

According to Financial Supervision Agency of RK (FSA), there are 38-second level including 1 Islamic banks as of 1 January 2015, out of which 17 banks are with foreign participation and 1 bank with 100% government ownership-Central Bank [5]. The

National Bank was empowered to fulfill traditional central bank's functions including money issue, currency control, monetary policy and banking regulation and supervision.

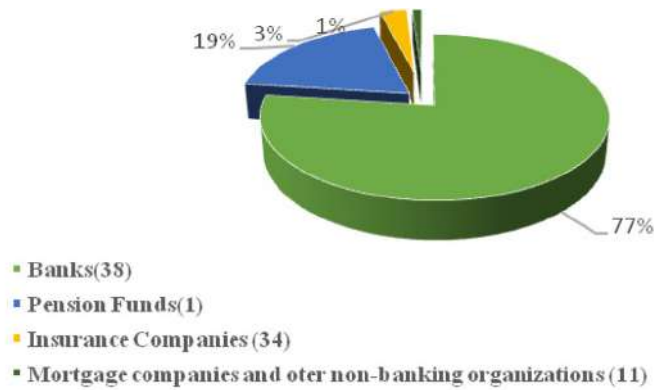
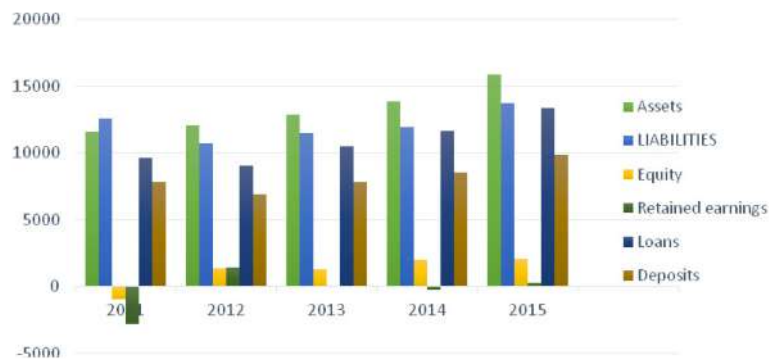
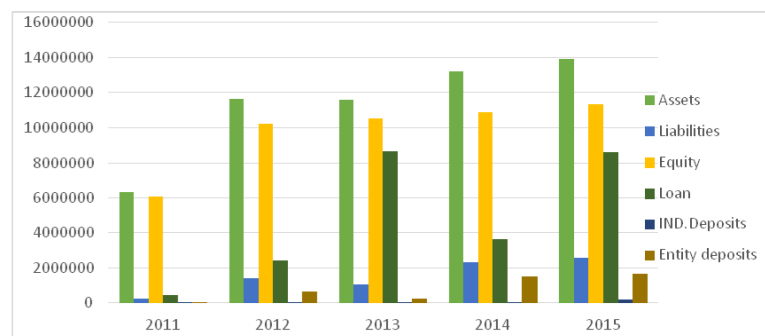

Figure 1 – Kazakhstan: Structure of the Financial System (Percent of Financial Assets)
 Note – Compiled by author based on [5]

Graph 1– Dynamics of banking sector main financial indicators (2011-2015) in milliards KZT
 Note – Compiled by author in accordance with the data provided by [6]

Graph 2 – Dynamics of Al-Hilal Bank main financial indicators (2011-2015)
 Note– Compiled by author in accordance with the data provided by [6]

Now let's have a look at how two different bank types banks financial position through examining its main performance.

Therefore, by making comparison we draw following conclusion; the capital structures of both types' banks are different. Capital structure is way

that organization is financing its assets whether from liabilities or equity or both at the same time. In Islamic Banks, capital structure is based on equity, whereas in Conventional Banks is opposite, mostly debt financing and some equity. For instance, if the Conventional Banks issue the equity to raise the capital by \$10 billion and debt by \$90 billion that is said to be 10% equity financed and 90% debt financed. Furthermore, the ratio of total debt to equity financing is 90%, in this example the bank is leverage.

To sum up all of the above and basing on numerous studies, in order to provide more novel

information and empirical evidences about whether Islamic banks in Kazakhstan perform better than Conventional banks, second and main part of our analysis will be based on CAMEL framework. This investigation will allow us to identify advantages and shortcomings in terms of capital adequacy, asset quality, management quality, earnings quality and liquidity of two different banking systems in Kazakhstan. However, before, for more analysis that is detailed, we decided to provide SWOT analysis in all of information already stated in this paper in finding of others investigations.

Table 2 – SWOT-Analysis for Islamic Banking Industry in KZ

Strengths	Weaknesses
<ul style="list-style-type: none"> – International recognition and opening doors even in countries with majority of Non-Muslim population. – High and continuous growth over the last 5 years: assets up 2.5 times in 2014 – Clean balance sheet, lack of problematic assets that have hugely affected large banks in the market – Clean balance sheet, lack of problematic assets that have hugely affected large banks in the market – a stabilizing effect in the banking sector – Strong demand for ribafree and ethical finance – Higher resilience to shocks and crisis – Ethical and moral values inevitably ingrained to Sharia principles will differentiate the bank from majority of the market players 	<ul style="list-style-type: none"> – Human capital deficit – Sharia scholars deficit – Legislation adaptation needed: Tax issues (VAT for commodity Murabaha), Banking law definitions (Wakala, partnerships for retail etc.) – Focus more on debt-based products than equity-based instruments – Lack of branch network – Additional cost involved due to Sharia supervision – Misunderstanding Islamic finance principles by clients → wrong customer expectations – Risk-aversion of potential clients – Lack of Deposit Insurance system for Islamic banks → disadvantage to conventional competitors
Threats	Opportunities
<ul style="list-style-type: none"> – Reputation risk due to conventional products imitation – Path-dependency on conventional model – Cannibalism if authenticity lost – Regulatory risk if the Government plans (Road-Map) are not implement – Possible entry of big players would increase competition 	<ul style="list-style-type: none"> – Exploit the potential of the banking sector and macroeconomic environment to grow in the long-run – Grow in momentum to capture a market share while only one Islamic bank is in the market and large conventional banks are in hangover from the crisis – Diversify in Islamic finance with Takaful and Investment bank subsidiaries forming an Islamic financial holding – Expand to neighbor countries (Russia, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Turkmenistan – Meeting current demand and satisfying loyal customers, boost future demand and spread across the country and beyond Muslim audience – Financial inclusion strategies of the Government include Islamic finance alternative

Note-Compiled by author basing on own notifications.

Results

The data for all banks in the sample was taken from NBK database, with a few individual banks' data compiled from the annual reports from their respective websites between the period 2011-2015. Secondary data derived from the bank's financial statements was transformed into percentages and

ratios so that comparison can be made between the different types of banks. The standard criteria used for sample selection of banks were: the bank is listed on the KASE, bank has a complete data set with annual financial statements from 2011-2015, Total asset of selected banks taking relatively high percentage of all bank's assets in Kazakhstan.

According to the above criteria, our sample process rendered 10 banks in total with nine conventional banks and one Islamic banks in Kazakhstan. Hence, the total number of observations in the study were 50 with 45 for CBs and 5 for IBs.

During the investigation for achieving each of stated objectives, the following Data Analysis Techniques are used:

Descriptive Statistics-used to compare and analyze the performance of two different banking systems.

One-way ANOVA -to test for significance degree of differences between the financial performance banks using the CAMEL model variables.

Multiple linear regression model – used to determine the significance of the each determinant (explanatory variables) in affecting the profitability of banks (dependent variable). The moderating effect of different banking systems was evaluated by using bank type as a dummy variable.

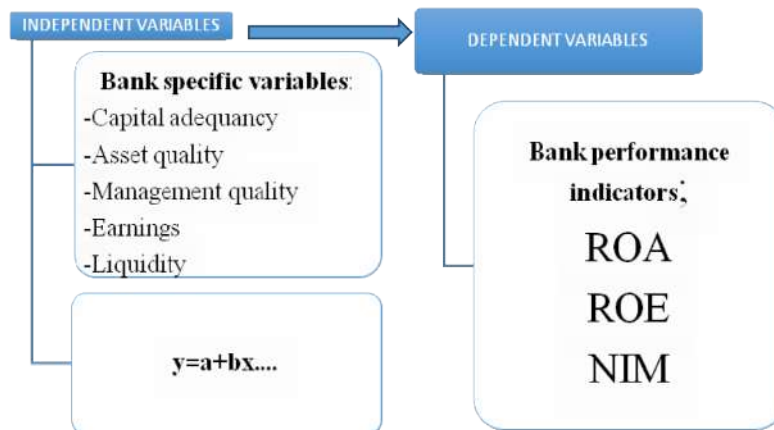

Figure 2 – Schematic Diagram showing the relationship between variables
Note– Provided by author

Hypothesis tested:

H1: Islamic banks have better **capital adequacy** measures than conventional banks.

H2: Islamic banks have better **asset quality** measures than conventional banks

H3: Islamic banks are better than conventional banks in **management quality**.

H4: Islamic banks have higher **earnings** than conventional banks.

H5: Islamic banks manage their **liquidity** more efficiently than conventional bank

The following regression models will be used to test for the determinants of profitability:

$ROE = \alpha_1 + \beta_1(CA) + \beta_2(AQ) + \beta_3(MQ) + \beta_4(ER) + \beta_5(LM) + \varepsilon$ $ROA = \alpha_1 + \beta_1(CA) + \beta_2(AQ) + \beta_3(MQ) + \beta_4(ER) + \beta_5(LM) + \varepsilon$ $NIM = \alpha_1 + \beta_1(CA) + \beta_2(AQ) + \beta_3(MQ) + \beta_4(ER) + \beta_5(LM) + \varepsilon$
<p>Where;</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. α = Intercept 2. CA =Capital Adequacy of bank <i>i</i>at time <i>t</i> 3. AQ = Asset Quality of bank <i>i</i>at time <i>t</i> 4. MQ = Management Quality of Bank <i>i</i>at time <i>t</i> 5. ER= Earnings of Bank <i>i</i> at time <i>t</i> 6. LM =Liquidity Ratio of Bank <i>i</i>at time <i>t</i> 7. β_1-β_5= Coefficients parameters 8. ε = Error term where <i>i</i>is cross sectional and <i>t</i> time identifier

The following is an extended model to estimate the moderating effect of bank type.

$$\begin{aligned} \text{ROE} &= \alpha_1 + \beta_1(\text{CA} * \text{M}) + \beta_2(\text{AQ} * \text{M}) + \beta_3(\text{MEQ} * \text{M}) + \beta_4(\text{ER} * \text{M}) + \beta_5(\text{LM} * \text{M}) + \varepsilon \\ \text{ROA} &= \alpha_1 + \beta_1(\text{CA} * \text{M}) + \beta_2(\text{AQ} * \text{M}) + \beta_3(\text{MQ} * \text{M}) + \beta_4(\text{ER} * \text{M}) + \beta_5(\text{LM} * \text{M}) + \varepsilon \\ \text{NIM} &= \alpha_1 + \beta_1(\text{CA} * \text{M}) + \beta_2(\text{AQ} * \text{M}) + \beta_3(\text{MQ} * \text{M}) + \beta_4(\text{ER} * \text{M}) + \beta_5(\text{LM} * \text{M}) + \varepsilon \end{aligned}$$

Where:

1. **M = Bank Type (1=Islamic and 0=Conventional)**

After analysing all collected data, we derived the following results:

Table 3 – Summary of Comparative Analysis of IBs and CBs

PERFORMANCE MEASURES	CB	IB	COMMENTS
PROFITABILITY			
ROA	2,5%	0,4%	Conventional banks are dominating in ROA
ROE	9,08%	2,08%	Conventional banks are dominating in ROE
NIM	4,0%	3,6%	Conventional are dominating in NIM
CAPITAL ADEQUANCY			
ETAR	15%	85%	IB are dominating in Capital Adequacy
ASSET QUALITY			
LLR	17,8%	4,8%	Islamic banks are dominating in Asset Quality
MANAGEMENT QUALITY			
LDR	124%	180%	IB are dominating in Management Quality
EARNINGS			
COSR	89%	230%	CB are dominating in Earnings Quality
LIQUIDITY			
NLTA	66,8%	26,4%	IB are dominating in Liquidity
Note-Provided by author based on own analysis			

According to table 3, we can understand that Islamic Banks are dominating in Capital Adequacy, Asset Quality Management Quality and Liquidity as comparing to Conventional Banks. In order to test the set of hypotheses stated, one-way ANOVA is used to evaluate whether there are significant statistical differences in the performance of Islamic banks

and conventional banks based on the CAMEL model measures.

H0: There are no significant differences between Islamic and Conventional Banks

H1: There are significant differences between Islamic and Conventional Banks

The general rule is that;

If sig. < 0.05 – Reject H0 If sig. > 0.05 – Do not reject H0

Table 4 – Summary of One-way Anova Test

Performance Measure	Hypothesis	Decisions	Comment
Capital Adequacy	H1: Islamic banks have better capital adequacy measures than conventional banks.	DO NOT REJECT	5,5>0,05 no significant differences
AssetQuality	H2: Islamic banks have better asset quality measures than conventional banks	DO NOT REJECT	0,08>0,05 no significant differences
ManagementQuality	H3: Islamic banks are better than conventional banks in management quality .	REJECTED	0.000 < 0.05 significant differences
Earnings	H4: Islamic banks have higher earnings than conventional banks.	REJECTED	0,005< 0.05 significant differences
Liquidity	H5: Islamic banks manage their liquidity more efficiently than conventional banks.	DO NOT REJECT	5,5 > 0.05 no significant differences

The regression analysis was provided, to explain how any change in the independent or explanatory variables (internal CAMEL factors) will affect the determinants of profitability (ROA, ROE and NIM). Six regression models were estimated. In the pure regression model, all internal factors are taken into consideration and a regression is run on all banks in the sample. However, in the second type of regression model, the moderating role of bank type on the performance of banks is accounted for to evaluate whether the differences in banking systems will have an altered impact on profitability.

Now let us to compare this pure model with the one that contains dummy, whereas in pure model they are excluded, in order to see whether this exclusion will have more effect on determinants of profitability by explanatory variables (see table

5). We can see that there is no much difference in terms of significance and coefficients as well, in other words the exclusion of macro variable and dummy does not change influence of explanatory variables on dependent variables or determinants of profitability. The results of the majority of bank-specific internal factors; capital adequacy, asset quality, management quality and earnings have not changed significantly after being moderated by bank type. Capital adequacy had a positive significant relationship with ROE and ROA in the pure regression model, while after being moderated it now has a negative insignificant relationship with ROA and ROE. Moreover, as indicated below, the coefficient determinants (R2 and adjusted R2) of the regression models increased in magnitude as a result of the moderating effect.

Table 5 – Coefficients of determination before and after moderation

PureRegression Model				Moderated Regression Model		
ModelFit	ROA	ROE	NIM	ROA	ROE	NIM
R2	17,35%	16.58%	32,8%	17,49%	16,67%	33,69%
ADJUSTED R2	7,36%	14,47%	25,2%	5,97%	16,35%	24,5%
% Change	0,8%	1,13%	2,7%			

From the table 5, we could see that changes are not so high. Hence elaborating that bank type does not have a significant effect on the profitability and

financial performance of banks Kazakhstan region as elaborated by the coefficient of determinations of both categories of regression model.

Table 6 – Summary of variable coefficients before and after moderation

Performance Measure	Pure Regression Model	Moderated Regression Model	Comment
CAPITAL ADEQUACY	Significant	Significant	No moderates the relationship between capital adequacy & bank performance
ASSET QUALITY	Significant	Insignificant	Moderates the relationship between asset quality & bank performance
MANAGEMENT QUALITY	Insignificant	Insignificant	No moderates the relationship between management quality & bank performance
EARNINGS QUALITY	Insignificant	Insignificant	No moderates the relationship between earnings bank performance
LIQUIDITY	Insignificant	Insignificant	No moderating effect on bank performance

We concluded that ownership identity, did not moderate the relationship between bank performance and its determinants and hence the ownership status appeared to be insignificant in affecting the profitability of IB and CB.

Conclusion

As previously stated, a country's economic growth, among several other factors, is based on its financial sector's performance, especially the financial institutions working in that country; with the banking sector being the most prominent. Due to the banking sector's significant role in the wellbeing and stability of any economy, it is imperative to constantly monitor and evaluate banks' performance to guarantee that the economy's financial sector is operating efficiently. Islamic banks dominate conventional banks in capital adequacy, asset quality, management quality and Liquidity, while they are weaker in Earnings management and profitability. In addition, one of the reasons why Islamic Banks in Kazakhstan is

less profitable is simply to say that it is only on the growth stage.

Moreover, we found statistically significant differences in the performance of Islamic and conventional banks earnings and management quality, while no significant differences existed in capital adequacy, asset quality and liquidity of both banks. Finally, the results of the regression analysis revealed that the most significant bank-specific internal determinants of bank performance in Kazakhstan over the period 2010-2014, were capital adequacy, asset quality and management quality. However, after considering the moderating role of bank type in the regression model, we discovered insignificant differences in the coefficient of the parameters and their significance levels changing rapidly. The empirical results of our study at times were consistent to those of previous literature studies, but at times contradicting results were discovered. The percentage of dependent variables explained by Independent are the following: ROA 17, 35%, ROE 16, 58%, NIM 32, 85. And bank type does not have a significant effect on the profitability and financial performance of bank.

References

- 1 Said, A. (2013). Risks and Efficiency in the Islamic Banking Systems: The Case of Selected Islamic Banks in MENA Region, 3 (1) pp.66-73. International Journal of Economics and Financial Issues. ISSN: 2146-4138.
- 2 Ernst & Young (2012). World Islamic Banking Competitiveness Report (2012-2013). Growing Beyond DNA of Successful Transformation.
- 3 National Bank of Kazakhstan, 2012 Retrieved from, <http://www.nationalbank.kz/?docid=667&switch=english>
- 4 Stat.kz
- 5 National Bank of Kazakhstan, 2012 <http://www.nationalbank.kz/?docid=667&switch=english>
- 6 JSC "Islamic Bank «Al Hilal» Financial statements for the year ended December 31 2012 with the report of independent auditors, p.21

Калиакпарова Г.Ш.
**Вопросы эффективности
применения контроллинга на
предприятиях пищевой
промышленности Республики
Казахстан**

Статья посвящена вопросам эффективности применения контроллинга на предприятиях пищевой промышленности республики. В статье показаны основные законодательные и нормативные акты, посвященные вопросам целеориентированной деятельности предприятий пищевой промышленности.

В статье показаны основные технико-экономические особенности пищевой промышленности, произведен обзор деятельности исследуемой промышленности, на основе краткого анализа деятельности предприятий пищевой промышленности определены основные проблемы, сдерживающие развитие отрасли. Автором рассмотрены предпосылки внедрения системы контроллинга с целью совершенствования деятельности.

В своей работе автор делает акцент на эффективность от применения контроллинга, здесь пересматривается процесс работы отдела маркетинга и сбыта, осуществляется контроль и планирование производства, дается оценка финансового состояния предприятия, а также совершенствуется автоматизированная система бухгалтерского учета.

Ключевые слова: контроллинг, пищевая промышленность, Казахстан, проблемы, перспективы развития, маркетинг, контроль, планирование, эффективность.

Kaliakparova G.Sh.
**The Controlling application
efficiency questions on the
Republic of Kazakhstan food
industry entities**

The article is devoted to the questions of controlling application efficiency in the food industry of the state enterprises. The article shows the basic legislative and normative acts sanctified to the questions of food industry enterprises activity.

Also the article shows the basic technical-and-economic features of food industry and there produced the review of investigated industry activity, based on the short analysis of activity state food industry enterprises, and basic problems which retrain the development of the branch. Author considered the pre-conditions of the controlling system introduction with the purpose of activity perfection.

In its work author makes an accent on efficiency from application of controlling, and the process of marketing and sale department works are revised, exercise control and planning over production, the estimation of the enterprise financial state is given, and also improves the CAS of record-keeping.

Key words: controlling, agribusiness, Kazakhstan, agro marketing information, opportunities for companies, marketing, control, planning, efficiency.

Қалиакпарова Г.Ш.
**Қазақстан Республикасының
тамақ өнеркәсібі
кәсіпорындарында
контроллингті қолдану
тиімділігінің сұрақтары**

Мақалада республикалық тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарындағы контроллингті тиімді қолдану туралы мәселелері қарастырылады. Мақалада тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарының қызметін көрсету мәселелеріне арналған, мақсатты бағытталған, негізгі заңнамалық және нормативтік актілер көрсетілген.

Мақалада тамақ өнеркәсібінің негізгі техника-экономикалық ерекшеліктері көрсетілген, зерттелетін өнеркәсіп қызметіне жүргізілген шолу, қысқаша талдау негізінде тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарындағы саланың дамуын тежейтін негізгі проблемаларды анықтаған. Автор қызметті жетілдіру мақсатында контроллинг жүйесін енгізудің алғы шарттарын қарастырған.

Өз жұмысында автор контроллинг жүйесінің тиімділігі туралы мәселелерге назар аударады, мұндағы маркетинг және сату бөлімінің жұмыс процесі, бақылау және өндірісті жоспарлау, кәсіпорынның қаржылық жағдайын бағалау, сондай-ақ автоматтандырылған бухгалтерлік есепке алу жүйесі жетілдіріледі.

Түйін сөздер: контроллинг, тамақ өнеркәсібі, Қазақстан, мәселелер, даму перспективалары, маркетинг, бақылау, жоспарлау, тиімділік.

**ВОПРОСЫ
ЭФФЕКТИВНОСТИ
ПРИМЕНЕНИЯ
КОНТРОЛЛИНГА НА
ПРЕДПРИЯТИЯХ
ПИЩЕВОЙ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ
РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН**

Введение

Государство постоянно уделяет особое внимание развитию пищевой промышленности республики в целях обеспечения устойчивого развития Казахстана на основе диверсификации и модернизации экономики, создания условий для производства конкурентных видов продукции и роста экспорта. Казахская пищевая промышленность уже имеет свою определенную нишу в доле экспорта на внешние рынки Таможенного союза и имеет дополнительный потенциал роста для выхода в страны дальнего зарубежья.

Экспериментальная часть

Вопросы эффективности применения контроллинга на предприятиях пищевой промышленности Республики Казахстан рассмотрены в таких документах, как Послание Главы государства народу Казахстана «Стратегия «Казахстан – 2050» и данные Комитета по статистике РК за последние годы.

Результаты и обсуждение

Указом Президента Республики Казахстан от 18.12.2012 г. № 449 был утвержден план мероприятий по реализации Послания Главы государства народу Казахстана «Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства», в соответствии с которым в 2013 году разработана Концепция по вхождению в число 30-ти самых развитых стран мира. Этот год стал стартовым годом реализации Программы «Агробизнес – 2020», в которую входят комплексы финансовых и нефинансовых механизмов поддержки аграрной отрасли. «Дорожная карта бизнеса – 2020» также ориентирована на развитие производственного сектора.

Президент РК Н. Назарбаев в «Стратегии-2050» отметил, что необходимо создание национальных конкурентоспособных брендов с акцентом на экологичность. Таким брендом может стать бренд «Хлеб Казахстана». Необходимым условием в построении данного бренда является государственное стимули-

рование агрессивного вхождения казахстанских предпринимателей на рынок хлеба и в перспективе покупка и создание экологически чистых хлебокомбинатов и розничных сетей (фирменных магазинов) в других странах, особенно в крупных многомиллионных городах. Создание экологически чистого хлебного бренда будет гарантировать высокий спрос на казахстанскую муку и пшеницу, развитие мукомольного производства и положительно скажется на имидже страны.

Таким образом, мировое лидерство Казахстана в производстве пшеницы и пшеничной муки, обеспеченность земельными ресурсами, высокий потенциал производства и экспорта органической продукции представляют значительные возможности для развития казахстанской пищевой промышленности. Сфера распространения внешних рынков для казахских

кондитерских изделий широка, включает Германию и другие рынки стран ЕС, Россию и рынки СНГ и т.д.

В то же время процесс развития усложняют следующие актуальные отраслевые проблемы: мелкотоварность производства, низкий уровень внедряемости НИОКР, устаревшие технологии производства, низкий уровень ветеринарной безопасности и высокий уровень импортозависимости.

Процесс внедрения контроллинга в Республике Казахстан происходит с начала 2000 года. При этом предприятия пищевой промышленности не спешат с внедрением малоизвестного и такого малопонятного явления в Казахстане, как контроллинг. На данный момент известны лишь единичные случаи функционирования контроллинга на предприятиях пищевой промышленности, как правило, в усеченном варианте.

Таблица 1 – Техничко-экономические особенности пищевой промышленности

Основные отраслевые особенности пищевой промышленности	Возможное влияние отдельных особенностей на эффективное развитие предприятий
Большое количество потребителей среди населения и предприятий	Высокая зависимость от желаний потребителей, от материального благосостояния населения, от аналогов-заменителей
Широкий ассортимент выпускаемой продукции	Повышенная зависимость от конкурирующих предприятий, производящих аналогичную продукцию
Высокое требование к качеству выпускаемой продукции	Необходимость постоянного контроля качества, технологических испытаний
Высокая внутриотраслевая зависимость производства	Потребность в развитии внутриотраслевого кооперирования, от предприятий-поставщиков сырья и потребителей продукции
Высокая материалоемкость продукции, многообразие применяемого сырья	Повышенная зависимость предприятий от стабильности поставки сырья, его качества, цены, эффективности использования
Большая зависимость от поставщиков бытовых услуг, инфраструктуры	Значительные потери при сбоях в производственном процессе, снижение качества продукции при длительной доставке к месту назначения, потеря веса
Влияние сезонности на процесс производства продукции	Снижение или увеличение цен на продукцию, зависимость от поставщиков сырья
Узкая специализация оборудования	Повышенные риски (технические, экономические, экологические) при остановках производства. Высокие требования контроля технических процессов
Применение специальных технологий для более длительного хранения продуктов пищевой промышленности	Повышенные требования к безопасности, необходимость дополнительных затрат на утилизацию отходов
Большой ассортимент продукции, поступающей на рынок из-за рубежа	Как правило, низкие цены. Хороший маркетинг. Снижение конкурентоспособности
Конкурентоспособность пищевой промышленности	Формирование новых отраслей, продуктовых подкомплексов и агропромышленных подсистем на основе достижений научно-технического прогресса. Создание эффективных пищевых продуктов, ресурсосберегающих и безотходных технологий в полной мере удовлетворяющих запрос потребителей и хозяйствующих субъектов рынка

Снижение доли потерь от хранения продуктов питания	«Производство – магазин», «Поле-магазин». Снижение мощностей по хранению продукции, в том числе сельскохозяйственной. Критерий эффективности – максимальная сохранность сырья
Влияние кризиса на процесс потребления выпускаемой продукции	Снижение потребительского спроса на многие виды дорогостоящей продукции на их заменители
Структурная политика в период кризиса	Ликвидация экономически неэффективных, не востребованных рынком производств. Развитие новых и новейших отраслей и производств
Примечание – составлено автором	

Некоторые предприятия пытаются внедрить зарубежное программное обеспечение по контроллингу. Основной трудностью внедрения данного программного обеспечения является то, что требуется много времени для ее адаптации к казахстанским условиям.

Для формирования эффективного механизма контроллинга на предприятиях пищевой промышленности важно организовать учет технико-экономических особенностей отраслей, показывающий особенности развития промышленности в отличие от других промышленных производств (таблица 1).

В состав пищевой промышленности входят более 40 специализированных отраслей, подотраслей и отдельных производств. Всех их объединяет единство потребительского назначения производимого специфического продукта – продукта питания, что определяет специфические требования к сходному сырью, применяемой технологии, системе машин и всей материально-технической базе и к персоналу.

Экспорт продуктов животного и растительного происхождения, готовых продовольственных товаров формирует 3,5% от общего объема экспорта Казахстана, в то время как импорт составляет 9,1% от общего объема импорта. Также следует отметить, что Казахстан в большей мере импортирует продовольственные товары из стран СНГ, а экспортирует в остальные страны мира.

Наиболее известным видом продовольствия, экспортируемого из Казахстана, является зерно. Казахстан является лидером мирового рынка по экспорту молотого зерна. Высокий спрос на нашу муку объясняется высоким качеством обработки зерна. Экспортируются не только традиционные виды муки, но также и мука особого помола, соответствующая особым требованиям иностранных клиентов. По объему экспорт муки в последние годы сопоставим с экспортом зерна пшеницы, и существенно превышает его в стоимостном выражении.

Источник: Комитет по статистике РК

При этом анализ данных Комитета по статистике РК за последние годы показывает компенсацию внутреннего спроса на продукты питания за счет импортной продукции, из-за того, что объемы производства по некоторым продуктам, выпускаемым в нашей стране, пока полностью не удовлетворяют спрос на продукцию внутри страны. Данный фактор может отрицательно отразиться на развитии экономики страны в целом.

Анализ деятельности предприятий пищевой промышленности выявляет ряд основных проблем, сдерживающих развитие отрасли: разрушение связей в единой технологической цепи «поле–переработка–потребитель»; дефицит качественного сырья и отсутствие механизма обеспечения предприятий оборотными средствами для его сезонного приобретения; отсутствие финансовых средств у большинства предприятий для обновления производства; отсутствие инфраструктуры по закупке сельскохозяйственного сырья, ориентированной на мелко-товарное производство; нерешенность проблем обработки, хранения и транспортировки сельскохозяйственной продукции.

Преодоление ситуации, когда значительная часть потребляемой населением пищевой продукции промышленного изготовления является импортной, требует скорейшего решения всех этих проблем, значительных инвестиций с пролонгированным сроком возврата. В связи с этим главными задачами отечественной пищевой промышленности являются: создание условий для восстановления потенциала села как основного источника сырья для предприятий пищевой промышленности; разработка комплекса мер по восстановлению таких отраслей, как производство сахарной свеклы, масла, мяса, молока, детского питания в частности и развитию производства отечественной пищевой продукции в целом; защита населения от недоброкачественных продуктов питания путем ужесточения работы служб стандартизации и сертификации товаров, разработка государственных стандартов на основные продукты питания в соответствии с

международными стандартами; восстановление системы заготовок сельскохозяйственного сырья для обеспечения им перерабатывающих предприятий.

Заключение

Как показывает анализ состояния предприятий пищевой промышленности, руководители этих предприятий заинтересованы в реформировании системы управления внутри предприятия. Многие пытаются внедрять новые технологии управления и учета, и заинтересованы во внедрении системы контроллинга. Среди предпосылок внедрения системы контроллинга можно выделить следующие: функционирование отдела маркетинга и сбыта, осуществляющего маркетинговое исследование выпускаемой продукции с точки зрения ее рыночной актуальности, контроль за обеспечением своевременных поступлений средств за отгруженную продукцию; планирование производства, осуществляющееся на основании имеющихся производственных мощностей предприятия в разрезе выпускаемого ассортимента также осуществляется во всех исследуемых АО; оценка финансового состояния предприятия по коэффициентам ликвидности, финансовой устойчивости, рентабельности и т.д.; функционирование автоматизированной системы бухгалтерского учета.

Потенциал пищевой промышленности РК позволяет значительно повысить объемы выпуска, обеспечив тем самым как потребности внутреннего рынка, так и экспортные заявки по основным группам продуктов питания. У Казахстана есть реальные шансы стать не только крупным сырьевым экспортером, но и развитой аграрной державой с широкой экспортной линейкой экологически чистой органической сельскохозяйственной продукции. Повышение динамики показателей пищевой промышленности и АПК будет способствовать улучшению качества жизни населения и обеспечению продовольственной безопасности Казахстана.

Литература

- 1 Назарбаев Н.А. Стратегия «Казахстан-2050». Новый политический курс состоявшегося государства // <http://mod.gov.kz/mod-ru/index.php>
- 2 Сейдуманова М. Перспективы развития пищевой промышленности Казахстана // *Курсивъ*. – №23 (500). – 2013, июнь – С.13.
- 3 Обзор пищевой промышленности РК. – Алматы: Аналитическая служба Рейтингового Агентства РФЦА, 2015. – С. 4.

References

- 1 Nazarbaev N.A. Strategy “Kazakhstan-2050». New political course of the taking place state // [http://mod.gov.kz/mod – ru/index.php](http://mod.gov.kz/mod-ru/index.php)
- 2 Seidumanova M. Prospect of development of food industry of Kazakhstan //Курсивъ. – №23 (500). – 2013, June – p.13.
- 3 Review of food industry of РК. it is. – Almaty: Analytical service of Rating Agency RFCA, 2015. – p. 4.

Рахматуллаева Д.Ж.
Теоретический анализ исследований о сущности и роли ПИИ в экономике принимающей страны

В специализированной экономической литературе часто утверждается о безусловной необходимости и важности прямых иностранных инвестиций (ПИИ) для поддержания и стимулирования экономического роста и развития практически любой национальной экономики. Различные теории экономического роста, преобладавшие в те или иные годы развития мировой экономики, определяющими факторами называют человеческий капитал и инвестиции. Среди них Новая теория роста, сторонники которой отдельно выделили фактор ПИИ в качестве «спускового механизма» стремительного экономического развития национальных экономик стран Юго-Восточной Азии. Согласно данной теории, ПИИ, при соответствующих условиях, дает возможность не только увеличить финансово-промышленный капитал, но и получить принимающей стране существенные нематериальные активы в виде технологий, различных знаний и опыта. К тому же они оказывают дополнительное и значительное воздействие в перспективе на общее развитие страны.

В статье была предпринята попытка автора сделать теоретический анализ существующих теорий и моделей ПИИ, затем на его основе – синтезировать все концепции в единую авторскую схему.

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции (ПИИ), теории ПИИ, иностранная компания, принимающая страна, эффекты ПИИ.

Rakhmatullayeva D.Zh.
Theoretical analysis of studies on the essence and role of FDI in the host economy

In the specialized economic literature often stated about the absolute necessity and the importance of foreign direct investment (FDI) to support and promote economic growth and development of almost every national economy. Various theories of economic growth that prevailed in certain years of the global economy, the determining factors are human capital and investment. Among them, new growth theory, whose adherents separately identified as a factor in FDI “trigger mechanism” of rapid economic development of the national economies of the countries of Southeast Asia. According to this theory, FDI, under appropriate conditions, makes it possible not only to increase the financial and industrial capital, but also allows the host country to receive substantial intangible assets in the form of technologies, different knowledge and experience. In addition, they have additional and significant impact in the future on the overall development of the country.

The article was an attempt of the author to make a theoretical analysis of existing theories and models of FDI, and then based on it – to synthesize all the concepts into a single author’s scheme.

Key words: foreign direct investment (FDI), FDI theory, a foreign company, the host country, FDI effects.

Рахматуллаева Д.Ж.
Қабылдаушы ел экономикасындағы ТШИ мәні мен ролі жөніндегі зерттеулердің теориялық талдауы

Мамандандырылған экономикалық әдебиетте кез келген ұлттық экономиканың экономикалық өсуі мен дамуын қолдау мен ынталандыру мақсатында тікелей шетелдік инвестициялардың (ТШИ) мінсіз қажеттілігі мен маңызы жөнінде жиі мақұлданған. Әлемдік экономика дамуының белгілі жылдарында басымды болған, экономикалық өсудің әртүрлі теориялары анықтаушы факторлар ретінде адами капитал мен инвестицияларды атаған. Олардың ішіндегі Жаңа өсу теориясының қолдаушылары ТШИ факторын жеке көрсетіп, Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінің ұлттық экономикаларының қарқынды экономикалық дамуының «ағыту механизмі» ретінде белгілеген. Аталмыш теорияға сәйкес, ТШИ тиісті шарттар орындалғанда қаржылық-өнеркәсіптік капиталды арттыруға ғана емес, сондай-ақ қабылдаушы елге технологиялар, әртүрлі білімдер мен тәжірибе түріндегі маңызды материалдық емес активтерді алуға мүмкіндіктер береді. Сонымен қатар олар елдің келешектегі жалпы дамуына қосымша және елеулі ықпалын тигізеді.

Мақалада автор ТШИ бар теориялары мен модельдеріне теориялық талдау жасауға, сонан соң оның негізінде – барлық концепцияларды бірыңғай авторлық үлгіге біріктіруге талпынған.

Түйін сөздер: тікелей шетелдік инвестициялар (ТШИ), ТШИ теориялары, шетелдік компания, қабылдаушы ел, ТШИ нәтижелері.

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ
АНАЛИЗ
ИССЛЕДОВАНИЙ О
СУЩНОСТИ И РОЛИ
ПИИ В ЭКОНОМИКЕ
ПРИНИМАЮЩЕЙ
СТРАНЫ****Введение**

Реальные экономические процессы, начавшиеся в конце прошлого столетия в виде ускоренного роста развивающихся рынков Юго-Восточной Азии, Китая, Индии и некоторых стран Латинской Америки, развития процесса глобализации мировой экономической системы, выразились в том, что транснациональные корпорации (ТНК) развитых стран начали переносить большую часть своих трудоемких производств в виде прямых иностранных инвестиций (ПИИ) в развивающиеся страны, где имеется огромный потенциал дешевой рабочей силы. Существенным преимуществом ПИИ по сравнению с внутренними инвестициями является то, что с их притоком параллельно наблюдаются внешние эффекты ПИИ на развитие экономики, не требующие дополнительных затрат от принимающей страны, которые внутренние инвесторы не имеют возможности обеспечить. Для стран с характерным недостатком внутреннего инвестиционного капитала, безусловно необходимы внешние источники финансирования, в частности, ПИИ. Из-за сравнительной слабости экономик этих стран влияние на них ПИИ более ощутимо и масштабно, в связи с чем это требует тщательного и всестороннего изучения.

Если проследить историю развития теории ПИИ, то можно заметить, что рост значимости ПИИ начал свой отсчет в 60-е годы прошлого столетия. Рост абсолютных объемов потока ПИИ в 70-е годы и рост их доли в общем объеме иностранных инвестиций почти в три раза к началу 80-х годов стал поводом для появления многочисленных теорий, которые объясняли рост компании до уровня транснациональной, а также причины, побуждавшие фирму выходить на иностранные рынки посредством ПИИ. Поскольку одними из первых и основных ПИИ-инвесторов стали американские компании (половина совокупных потоков ПИИ из развитых стран), не случайно первые теории ПИИ стали возникать именно в США. Благодаря такой своей важной характеристике, как устойчивость, ПИИ стали самым надежным источником инвестиций в мире. С другой стороны, сложный комплекс взаимоотношений между материнской компанией за рубежом и образовавшейся фирмой стал источ-

ником возникновения дополнительного влияния ПИИ на экономику страны в целом.

Таким образом, ПИИ, по своей сущности, такая форма инвестиций, которая обеспечивает иностранному инвестору контроль над деятельностью местной компании. К ним относятся: создание фирм и/или филиалов за границей, приобретение доли участия в капитале местных компаний, кредиты собственным предприятиям за границей или фирмам, в которых имеется доля участия. На практике формы ПИИ очень разнообразны, начиная от покупки доли в существующих компаниях, участия в совместных и создания новых компаний, заканчивая реализацией концессионных соглашений на разработку полезных ископаемых и соглашения о разделе продукции. В более широком смысле, прямые инвестиции охватывают полный перечень нематериальных активов: производственные технологии и ноу-хау, другие объекты интеллектуальной собственности, управленческие, маркетинговые опыт и навыки, знание мировых рынков и возможности доступа к ним и другие [1]. Подтверждением этому служит большое количество зарубежных исследований о роли ПИИ в принимающих странах, доказывающее, что они являются важным источником капитала, дополняют внутренние частные инвестиции и, как правило, связаны с новыми возможностями работы для повышения передачи технологий, а также общего экономического роста в этих странах.

В этой связи можно заметить, что, хотя ПИИ рассматривается многими как средство стимулирования экономики страны; тем не менее важно понимать, что их влияние простирается далеко за пределы экономического роста – порой ПИИ могут стать катализатором различных перемен в обществе, в целом. Этим и определяется их сущностное значение: они могут иметь как позитивные, так и негативные последствия для принимающей страны. При этом ответ на вопрос «Чего ожидать больше: выгод или потерь?» – зависит от политических и экономических аспектов стратегии развития той или иной страны. Очевидно одно – ПИИ являются самым важным инструментом для глобализации мировой экономики на сегодняшний день, и для того чтобы максимизировать национальные выгоды в процессе привлечения глобальных потоков капитала, следует проанализировать, как современная наука позволяет это сделать. Важно ознакомиться с выводами имеющихся теорий ПИИ и «уроками» стран, которые сумели при по-

мощи иностранного капитала достичь высокого экономического развития и усилить конкурентоспособность национальной экономики.

Экспериментальная часть

С момента возникновения и усиления роли ПИИ в мировой экономической среде многие зарубежные исследователи обратили внимание на их развитие, изучали стимулы в расширении деятельности ТНК, их «вторжения» на новые рынки, сначала через торговлю, затем в форме ПИИ. Эти ученые на основе эмпирических исследований смогли разобраться в этих мотивациях и сформулировали в виде теорий правила поведения ТНК на международных рынках, которые позволяют лучше понять причины принятия ими решений о ПИИ и четко определить выгоды для принимающей стороны. Как правило, теории следуют за реальными событиями, и, впоследствии, влияют на их направления, следовательно, первые теории ПИИ были сформированы как результат всего происходящего в истории глобального движения капиталов.

К этим теориям, в первую очередь, можно отнести микроэкономические концепции ПИИ, которые исследовали причины возникновения и(или) принятия решения о ПИИ средними ТНК, к примеру, французская концепция на основе теории международного цикла производства товаров [2]; исследования, которые на основании эмпирических наблюдений выявили различные причины активности американских компаний в сфере ПИИ [3, 5, 6]; олигополистические теории «следования за лидером» [4, 7]. С этих позиций, множество подходов к изучению ПИИ, в общем виде, можно свести к двум основным школам, теории которых были широко распространены в 60-70-е годы прошлого столетия:

1. Школа, утверждающая, что иностранные компании (ИК) обладают уникальным преимуществом в технологии и осуществляют ПИИ за рубеж с целью получить монопольно высокие прибыли за счет реализации такого преимущества (Kindleberger, Caves, Hymer).

2. Школа, представленная Akamatsu, Kojima и Graham, изображает ПИИ как протекцию ИК для защиты своих экспортных рынков, которым угрожают действия либо их глобальных конкурентов, либо местных компаний.

80-е годы прошлого столетия – время роста и усиления европейских ТНК, с одной стороны, и окончания безоговорочного лидерства аме-

риканских ТНК, с другой стороны, характеризуются изменением общих тенденций в мировом движении капитала, что потребовало расширения имеющихся теорий ПИИ. К концу XX в. конкуренция между ТНК на мировом рынке усилилась, в результате, наряду с имеющимися ведущими американскими и европейскими, а также японскими ТНК, на арену начали выходить быстро растущие ТНК из развивающихся стран Юго-Восточной Азии и Латинской Америки. Перед фирмами встали новые цели завоевания позиций, которые бы позволили им не только добиться их, но и продемонстрировать свои конкурентные преимущества. Еще со времен Адама Смита известно, что страна может увеличить национальное богатство за счет международной торговли только при наличии особых конкурентных преимуществ. Этот постулат действителен и на уровне ТНК, которая может расширить масштабы своей деятельности, опираясь на свое уникальное преимущество, которого нет у других. С ростом масштабов и границ деятельности ТНК, с возникновением новых рынков в виде постсоциалистических государств

на территории Центральной и Восточной Европы, СНГ, в 90-е годы прошлого столетия теории ПИИ перешли на новый уровень своего развития – с микроэкономических концепций они перешли на макроуровень и стали изучаться на уровне взаимодействий стран между собой. Таким образом, чтобы изучить воздействие ПИИ и их последствий в экономике и развитии общества принимающей страны, важно детально ознакомиться с выводами существующих теорий ПИИ в качестве важной и полезной практики стран, использовавших все преимущества от ПИИ для максимизации национальных выгод.

Результаты и обсуждения

По мнению автора, существует американское, европейское и азиатское «видение» роли ПИИ для принимающей страны, которое было определено в процессе изучения большого количества зарубежных исследований, и позволило синтезировать вышеперечисленные базовые теории и концепции ПИИ в виде схемы (рисунок 1).

Рисунок 1 – Синтез базовых теорий и концепций ПИИ
Примечание – Составлено автором [1]

Одной из первых европейских теорий ПИИ стала теория международного цикла производства товаров, которая попыталась объяснить при-

чины, по которым ТНК принимали решение о переносе части производственных мощностей за рубеж, на основе концепции ЖЦТ в маркетинге.

По мнению автора, решения ТНК основываются на выборе наиболее оптимальной стратегии среди трех альтернативных: внутреннее производство, экспорт товара за рубеж или зарубежное производство. При этом, на выбор ТНК влияют динамика издержек и стадии ЖЦТ. Заслуга Vernon в том, что он смог определить временной «лаг» между принятием решения ТНК экспортировать или вкладывать ПИИ.

Использование микроэкономических концепций для объяснения феномена ПИИ очень популярно в западной экономической литературе: речь идет о монополистических и олигополистических теориях объяснения ПИИ. Примером первых может служить теории Kindleberger, Caves и Humer. Согласно этим авторам, ПИИ осуществляются только иностранными компаниями (ИК), обладающими уникальными интеллектуальными активами и инвестирующие их за рубеж с целью использовать свое данное преимущество в некоторых областях. Другим примером служит теория «следования за лидером» в олигополистических отраслях – на основе эмпирического анализа американских ТНК Knickerbocker открыл, что при инвестировании за рубеж лидерами отрасли, за ними автоматически следуют их внутренние конкуренты [6]. Graham усовершенствовал данную модель, объяснив мотивы инвестиционного поведения европейских ТНК в США [7]. Таким образом, важным выводом обобщения олигополистических теорий ПИИ является тот факт, что мотивы ПИИ не всегда определяются лишь видимой экономической выгодой.

Дальнейшее развитие теории ПИИ перешло на новый уровень – ПИИ начали исследоваться с позиции их влияния на развитие страны, в целом, в рамках глобализации мировой экономической системы. По мнению автора, все последующие рассматриваемые теории ПИИ можно условно назвать макроэкономическими концепциями ПИИ: парадигма «летающих гусей» и теория «догоняющего» развития, теория интернализации и эклектическая теория, «путь инвестиционного развития» и теория конкурентных преимуществ. Одним из первых в азиатском регионе, кто заложил основы исследования влияния экономики одной страны на другую, был Akamatsu, исследовавший развитие японской экономики в своей парадигме «летающих гусей» в качестве обобщенной теории развития [8]. По его мнению, существуют три фазы развития отрасли: 1) импорт необходимой продукции; 2) создание новых местных производств; 3) экспорт отечествен-

ной продукции. Данная парадигма имела важное значение – она стала основой для развития теории «догоняющего развития» Kojima и Ozawa, которые расширили модель Akamatsu путем включения в нее фактора ПИИ и объяснили «чуждеса» стран Юго-Восточной Азии, развившиеся за счет японских ПИИ-трансфертов ноу-хау и передовых технологий [9]. Важным выводом теории «догоняющего» развития является то, что в «погоне» за развитыми странами, принимающие страны на основе передового опыта стран-лидеров посредством ПИИ быстрее достигают высокого уровня экономического развития и «догоняют» их [15].

Среди всех известных теорий ПИИ следует уделить особенное внимание теории интернализации, которая объясняла существование ПИИ тем, что посредством них иностранные компании координируют внутренние взаимодействия своих дочерних подразделений. По мнению авторов, ИК, чтобы не допустить бесконтрольного распространения и дальнейшего использования своих ноу-хау, они вынуждены использовать их внутри собственной структуры и развивать свою деятельность посредством ПИИ, т.е. интернализировать, – это позволяет им сохранять контроль над собственными интеллектуальными активами [10, 11].

Самый значимый вклад в объяснение теории ПИИ внес Dunning, который, в своей эклектической парадигме «OLI-преимущества», объединил различные уровни анализа – микроэкономический и макроэкономический – для того, чтобы показать взаимодополняемость ранее описанных теорий и доказать, что ПИИ возникают при наличии комплекса факторов, одновременно создающих обстановку, необходимую для интернализации. В соответствии с эклектической теорией, решение иностранной компании о ПИИ определяется тремя условиями: 1. «O-преимущество» – особые преимущества и конкурентоспособность самой ИК. 2. «L-преимущество» – инвестиционный климат принимающей страны. 3. «I-преимущество» – способности ИК интернализировать свои бизнес-операции. Dunning рассмотрел три альтернативных стратегии, используемые ИК при выходе за рубеж – лицензия, экспорт или ПИИ – и пришел к выводу, что, если компания одновременно обладает всеми тремя видами преимуществ, то ПИИ как способ проникновения на иностранный рынок является самым оптимальным вариантом для нее [12]. В целом, эклектическая парадигма оказалась важной с той точки зрения, что помогает понять, как страны продвигаются по пути

инвестиционного развития, начиная его исключительно как получатели ПИИ, и становясь их источниками в дальнейшем.

Теория Dunning развивалась далее французскими и немецкими учеными с разных аспектов ПИИ, например взаимосвязь стратегии интернализации с сравнительными преимуществами в собственной стране ИК, или типы внешних стратегий ИК в соответствии с существующими «OLI» преимуществами и т.д. Позже сам Dunning усовершенствовал эклектическую теорию совместно с Nagula – в результате возникла новая теория ПИИ, известная как «Путь инвестиционного развития» (ПИР), согласно которой страны в своем развитии проходят пять этапов и группируются в соответствии с тем, являются ли они получателями или донорами инвестиций [13]. ПИР предполагает, что ИК имеют тенденцию вкладывать ПИИ в страны с более низким отношением ВВП на душу населения, а инвестиционная позиция страны обуславливается общим состоянием ее экономики, в частности, уровнем развития разных отраслей. Страны с трудоемкими низко технологичными производствами, а также страны, где превалирует добывающая промышленность, почти всегда являются чистыми импортерами инвестиций. В соответствии с ПИР, инвестиционная позиция меняется с развитием в стране капиталоемкой промышленности, производства высокотехнологичных и наукоемких товаров и услуг, особенно если это проводится в рамках разумной политики модернизации промышленности при помощи иностранных компаний.

В теории ПИР указывается, что высоко конкурентные ТНК некоторых секторов могут инвестировать в более развитые страны, несмотря на то, что сами происходят из менее развитых стран по ПИР. Данное утверждение получило свое подтверждение на сегодняшний день – речь идет о том, что в условиях глобализации экономических процессов и изменения расстановки «сил» на мировой арене, глобальные потоки капитала изменили свои направления. Если традиционно капитал вкладывался из развитых стран в развивающиеся рынки, то на сегодняшний день в числе крупнейших нетто-экспортеров капитала находятся ТНК из развивающихся стран, таких как Китай, Бразилия и др. – об этом свидетельствуют данные о мировой динамике ПИИ за последние годы. Согласно «Докладу о мировых инвестициях» [16], в мире продолжает расти интернационализация производства и в структуре производства ТНК четко прос-

леживается повышение удельного веса развивающихся стран и стран с переходной экономикой. Это подтверждается последними тенденциями в отношении инвестиционных решений ТНК во всем мире – согласно А.Т. Kearney FDI Confidence Index – 2014 (Рейтинг инвестиционной привлекательности), в десятку самых привлекательных мест в мире, которые неизменно получают 50% или больше глобального притока ПИИ, наряду с развитыми странами, вошли четыре развивающиеся страны – Китай, Индия, Бразилия и Сингапур – в качестве стран, пользующихся большим доверием среди ТНК [17].

В конце анализа мировых теорий и моделей ПИИ, рассмотрим теорию конкурентных преимуществ, автор которой Porter анализировал причины успешности ТНК на зарубежных рынках, объяснил причины высокого уровня привлечения ПИИ отдельными странами, кроме этого, он попытался выявить причины того, что ПИИ в отдельные страны и сектора значительно способствовали их промышленной модернизации, а в других – нет. Porter показал динамическое взаимодействие между ПИИ-стратегиями ТНК и конкурентными преимуществами принимающих стран, и сделал акцент на четыре фактора, определяющих конкурентное преимущество в разных плоскостях, но вместе образующих «бриллиант» конкурентного преимущества [15]: 1. Конкурентные преимущества фирмы. 2. Условия факторов производства в стране. 3. Характеристика спроса в стране. 4. Существование сопутствующих и поддерживающих отраслей – основополагающий фактор для ПИИ в привлекающей стране, по мнению автора теории. Данный фактор дает возможность получить принимающей стране вместе с ПИИ необходимые стимулы для повышения собственной производительности труда.

Таким образом, по мнению автора, все вышеперечисленные теории и модели ПИИ предоставляют исследователям три основных вывода:

1. Теория «догоняющего развития» (Akamatsu, Kodjima, Ozawa) доказывает существование реальной возможности переходным экономикам догонять и даже перегонять передовые, при условии, что страна открыта для ПИИ.

2. Теории интернализации и теория Porter подчеркивают важность разумной государственной политики регулирования привлечения ПИИ для ускорения процесса экономического развития принимающей страны.

3. Микроэкономические, а с ними и макроэкономические концепции ПИИ указывают на

множество различных позитивных внешних эффектов, возникающих с притоком ПИИ, способствующих росту принимающей страны в перспективе.

Заключение

Обобщая мировой опыт привлечения и позитивного влияния ПИИ на принимающие страны, необходимо заметить, что объем иностранных вложений находится в прямой зависимости от инвестиционного климата страны, являющегося своего рода методологическим ключом для совершенствования механизма государственного регулирования в области ПИИ. Важно, чтобы инвестиционный климат обеспечивал приближение к модели, которая в максимальной степени учитывала бы национальные интересы. В разных странах, при всей их дифференциации по возможностям и условиям экономического развития, в отношении эффектов от иностранно-

го капитала обнаруживается много общего – иностранный капитал, органично соединяясь с национальными усилиями и ресурсами, генерирует по принципу цепной реакции высокий интегральный эффект на основе применения более прогрессивных средств труда, повышения квалификации работников и улучшения использования имеющихся производственных ресурсов.

Таким образом, приток ПИИ предусматривает такие экономические выгоды, как увеличение конкуренции, переток технологий и инноваций и увеличение занятости. Однако, как было уже замечено, влияние ПИИ простирается далеко за пределы экономического роста – порой ПИИ может стать катализатором перемен в обществе в целом, поэтому важно их осмысление с точки зрения экономических, политических, социальных, технологических, культурных и экологических факторов и исследовать все эффекты ПИИ для того, чтобы распознать их истинное долгосрочное воздействие.

Литература

- 1 Рахматуллаева Д.Ж. Социальные эффекты прямых иностранных инвестиций в регионах Казахстана: – дисс. на соискание уч. степ. доктора философии (PhD). – Алматы, 2015.
- 2 Vernon R. International Investment and International Trade in the Product Cycle //The Quaterly Journal of Economics. – London, 1966. – Vol. 80(2). – P. 190–207.
- 3 Kindleberger C.P. American Business Abroad. – New Haven, 1969. – P. 206-207.
- 4 Caves R.E. Multinational firms, competition, and productivity in host country markets //Economica. – 1974. – Vol. 41. – P. 176–193.
- 5 Hymer S.H. The International Operations of National Firms: a Study of Direct Investment //Ph.D. thesis. – Massachusetts Institute of Technology, 1976. – P. 253.
- 6 Knickerbocker F.T. Oligopolistic Reaction and the Multinational Enterprise.– Cambridge MA: Harvard University Press, 1973.
- 7 Graham E.M. Transatlantic Investment by Multinational Firms: A Rivalistic Phenomenon //Journal of Post Keynesian Economics. – 1978. – Vol. 1.
- 8 Akamatsu K. A Historical Pattern of Growth in Developing Countries // The Developing Economies. – 1962, March-August. – Vol. 1.
- 9 Kojima K. and Ozawa T. Micro- and Macro-economic Models of Direct Foreign Investment: Toward a Synthesis // Hitotsubashi Journal of Economics (25). – 1984. – P.11-20.
- 10 Buckley P.J., Casson J. The Economic Theory of the Multinational Enterprise. – London, 1985. – P.60-97.
- 11 Rugman A.M. Inside the Multinationals, the Economics of Internal Markets. – New York: Columbia University Press, 1981.
- 12 Dunning J.H. International Production and the Multinational Enterprise.– London: Allen &Unwin, 1981.
- 13 Dunning J.H. and Narula R. Foreign Direct Investment and Governments //Catalysts for economic restructuring. – London: Routledge 1996.
- 14 Porter M. The competitive advantage of nations. – New York: The Free Press, 1990 (reprinted in 1998).
- 15 Фишер Пауль. Привлечение прямых иностранных инвестиций в Россию: 5 шагов к успеху: практическое руководство. – М.: Флинта-Наука, 2004. – 328 с.
- 16 Доклад о мировых инвестициях /UNCTAD. – 2010 //Режим доступа: <http://unctad.org/ru/>
- 17 Kearney A.T. Ready for Takeoff. The 2014 Foreign Direct Investment Confidence Index //http://www.atkearney.com/

References

- 1 Rakhmatullayeva D.Zh. Socialnye effekty pryamyh inostrannyh investicii v regionah Kazakhstana. – Diss. na soiskanie uch. step. doctora filosofii (PhD). – Almaty, 2015
- 2 Vernon R. International Investment and International Trade in the Product Cycle //The Quaterly Journal of Economics. – London, 1966. – Vol. 80(2). – P. 190–207.
- 3 Kindleberger C.P. American Business Abroad. – New Haven, 1969. – P. 206-207.
- 4 Caves R.E. Multinational firms, competition, and productivity in host country markets //Economica. – 1974. – Vol. 41. – P. 176–193.

- 5 Hymer S.H. The International Operations of National Firms: a Study of Direct Investment //Ph.D. thesis. – Massachusetts Institute of Technology, 1976. – P. 253.
- 6 Knickerbocker F.T. Oligopolistic Reaction and the Multinational Enterprise.– Cambridge MA: Harvard University Press, 1973.
- 7 Graham E.M. Transatlantic Investment by Multinational Firms: A Rivalistic Phenomenon //Journal of Post Keynesian Economics. – 1978. – Vol. 1.
- 8 Akamatsu K. A Historical Pattern of Growth in Developing Countries // The Developing Economies. – 1962, March-August. – Vol. 1.
- 9 Kojima K. and Ozawa T. Micro- and Macro-economic Models of Direct Foreign Investment: Toward a Synthesis // Hitotsubashi Journal of Economics (25). – 1984. – P.11-20.
- 10 Buckley P.J., Casson J. The Economic Theory of the Multinational Enterprise. – London, 1985. – P.60-97.
- 11 Rugman A.M. Inside the Multinationals, the Economics of Internal Markets. -New York: Columbia University Press, 1981.
- 12 Dunning J.H. International Production and the Multinational Enterprise. – London: Allen & Unwin, 1981.
- 13 Dunning J.H. and Narula R. Foreign Direct Investment and Governments //Catalysts for economic restructuring. – London: Routledge 1996.
- 14 Porter M. The competitive advantage of nations. – New York: The Free Press, 1990 (reprinted in 1998).
- 15 Fisher Poul. Privlechenie pryamyh inostrannyh investicii v Rossiyu: 5 shagov k uspekhу: prakticheskoe rukovodstvo. – M.: Flinta-Nauka, 2004. – 328 p.
- 16 Doklad o mirovyh investiciyah /UNCTAD. – 2010 //Rezhim dostupa: <http://unctad.org/ru/>
- 17 Kearney A.T. Ready for Takeoff. The 2014 Foreign Direct Investment Confidence Index //<http://www.atkearney.com/>

Товма Н.А., Тлеппаев А.М.,
Зейнолла С.

Проблемы инвестирования в проекты энергоэффективности

В данной статье описываются проблемы и тенденции в области инвестирования в проекты энергосбережения и энергоэффективности, отмечены страны-лидеры в области реализации проектов энерго- и ресурсосбережения. Для многих стран проблемы энергосбережения стоят особенно остро, несмотря на то, что энергоёмкость мирового ВВП за последние 30 лет снизилась в 2 раза. Правительствам стран необходимо осуществлять эффективные меры, основанные, главным образом, на нормативах и налоговых стимулах в рамках четкого плана действий. В большинстве стран с переходной экономикой необходимо совершенствование законодательства и политики в области проектов энергоэффективности, направленных на улучшение инвестиционного климата. Особую важность представляет внедрение коммерческих принципов в работу проектов энергоэффективности. В статье даны практические рекомендации по повышению инвестиционной привлекательности проектов энергоэффективности и диверсификации источников финансирования. В статье также на основе мировых тенденций предложена оценка ежегодных инвестиций в области энергоэффективности и сферы их реализации.

Ключевые слова: энергосбережение, энергоэффективность, инвестиции.

Tovma N.A., Tleppaev A.M.,
Zeinolla S.

Problems of investment in energy efficiency projects

This article describes investment issues and trends in energy conservation and efficiency projects. The article noted the leading countries in the implementation of energy and resource projects. For many countries, energy conservation problems are particularly acute, despite the fact that the energy consumption of the world's GDP decreased by 2 times in the last 30 years. Governments need to implement effective measures based mainly on the regulations and tax incentives in the framework of a clear plan of action. Most countries with transition economies are necessary to improve legislation in the field of energy efficiency policies aimed at improving the investment climate. The introduction of commercial principles in the work of energy efficiency projects is particular importance. Authors give practical recommendations to improve the investment attractiveness of energy efficiency and the diversification of funding sources. In the article on the basis of global trends proposed evaluation of annual investments in energy efficiency and the scope of their implementation.

Key words: energy saving, energy efficiency, investments.

Товма Н.А., Тлеппаев А.М.,
Зейнолла С.

Энерготиімділік жобаларын инвестициялау мәселелері

Бұл мақалада энерготиімділік және энергоүнемдеу жобаларын инвестициялау аясындағы тенденциялар мен мәселелер тәжірибесі сипатталады. Мақалада энергия және ресурстарды үнемдеу бойынша жобаларды іске асыру аясындағы алдыңғы қатарлы елдер атап өтілді. Соңғы 30 жылда әлемдік ЖІӨ энергосыйымдылығының 2 есеге азайғандығына қарамастан, көптеген мемлекеттер үшін энергоүнемдеу мәселесі айырықша өткір болып тұр. Мемлекеттер Үкіметтеріне нақты әрекеттер жоспары шеңберінде, бастысы, нормативтік және салықтық ынталандыруға негізделген нәтижелі шараларды жүзеге асыру қажет. Өтпелі экономикалы көптеген мемлекеттерге инвестициялау климатын жақсартуға бағытталған, энерготиімділік жобалары аясындағы саясат пен заңнаманы жетілдіру қажет. Энерготиімділік жобаларының жұмысына коммерциялық принциптерді енгізу ерекше маңызға ие. Мақалада энерготиімді жобалардың инвестициялық тартымдылықтарын арттыру мен қаржыландыру көздерін диверсификациялау бойынша практикалық ұсыныстар берілген. Сонымен қатар, мақалада әлемдік тенденция негізінде энерготиімділік пен оны жүзеге асыру шеңберіндегі инвестициялардың жыл сайынғы бағасы көрсетілген.

Түйін сөздер: энергоүнемдеу, энерготиімділік, инвестициялар.

ПРОБЛЕМЫ ИНВЕСТИРОВАНИЯ В ПРОЕКТЫ ЭНЕРГО- ЭФФЕКТИВНОСТИ

Актуальность

Сегодня для многих стран проблемы энергосбережения стоят особенно остро, несмотря на то, что энергоёмкость мирового ВВП за последние 30 лет снизилась в 2 раза. Для того чтобы достичь существенного роста энергоэффективности, правительствам необходимо включить эту задачу в число своих стратегических приоритетов и осуществлять эффективные меры, основанные, главным образом, на нормативах и налоговых стимулах, в рамках четкого плана действий. В большинстве стран с переходной экономикой необходимо совершенствование законодательства и политики в области проектов энергоэффективности, направленных на улучшение инвестиционного климата. Особую важность представляет внедрение коммерческих принципов в работу проектов энергоэффективности. Коммерческая ориентация проектов стимулирует участие в них частных кредитно-финансовых учреждений.

Возможности финансирования за счет привлекаемых частных средств часто страдают из-за таких факторов, как низкий уровень осведомленности, отсутствие понимания в отношении целевых кредитов, мелкие масштабы проектов и т.п. Кроме того, видимо, нет связи между финансовыми институтами и владельцами объектов, в результате чего проекты с большим потенциалом не получают необходимого финансирования, несмотря на кажущуюся бесприоритетную позицию.

Каждое отдельно взятое государство корректирует свою политику в области энергоэффективности в зависимости от своих социально-экономических, географических, климатических, структурных и политических особенностей. Так, например, многие страны-экспортеры энергоносителей достаточно пассивны в области международного сотрудничества по продвижению энергоэффективности, т.к. политические лидеры этих государств склонны полагать, что повышение энергоэффективности и скоординированные усилия по энергосбережению в странах-импортерах нефти и газа могут поставить под угрозу их экспортный потенциал и сузить рынки сбыта. В то же время драйверами международного сотрудничества выступают страны с наиболее передовыми разработками и технологиями –

внедрение международных стандартов в области энергоэффективности может открыть огромные рынки сбыта для их корпораций.

Развитие энергосбережения и энергоэффективности сдерживается следующими 4 группами барьеров [1]:

- недостаток мотивации;
- недостаток информации;
- недостаток опыта финансирования проектов;
- недостаток организации и координации.

Недостаток мотивации определяется бюджетными ограничениями, изъятием получаемой экономии и сравнительно невысокими тарифами.

Возможность переложить рост затрат на потребителя, перекрестное субсидирование, отсутствие средств регулирования потребления – все это снижает мотивацию к энергосбережению и энергоэффективности. Экономические механизмы выстроены так, что получатель экономии энергии не определен и не оформлен институционально. Сегодня трудно получить ясный ответ на вопрос: кому лично выгодна экономия энергии? Главными проблемами являются ее изъятие в бюджетном и тарифном процессах. В таких условиях повышение цен на энергоносители мотивирует не к повышению эффективности использования, а к обоснованию дальнейшего роста тарифов, или дополнительным запросам на бюджетное финансирование [1].

Недостаток информации. Информационное и мотивационное обеспечение подготовки и реализации решений по энергосбережению и энергоэффективности развито слабо. Стереотипы поведения («делай, как все», то есть практически не делай ничего для экономии энергии)

так широко распространены именно потому, что они избавляют как от поиска информации, так и от принятия самостоятельных решений [1].

Недостаток опыта финансирования проектов в сфере энергоэффективности со стороны инвестиционных банков. Требования к окупаемости проектов по повышению энергоэффективности и снижению издержек, как правило, существенно более жесткие, чем к проектам, связанным с новым строительством. Больше всего это касается тех предприятий, которые находятся в тяжелом финансовом положении и в силу этого не располагают собственными средствами для решения проблем энергосбережения и энергоэффективности. Для них непреодолим тест на финансовую устойчивость и, следовательно, невозможно получение кредитных ресурсов на развитие [1].

Недостаток организации и координации имеет место на всех уровнях принятия решений. Проблема повышения энергетической эффективности не воспринимается как средство решения широкого комплекса экономических и экологических проблем.

Результаты исследования

Главным фактором, влияющим на инвестиционную привлекательность, является наличие сильной политики, предполагающей последовательную реализацию мер по повышению энергоэффективности, как наиболее экономически эффективного средства решения вопроса энергетической безопасности, повышения производительности, снижения загрязнения воздуха и борьбы с изменением климата.

Таблица 1 – Драйверы активизации политики в области повышения энергоэффективности экономики

Стимул	Задачи
Энергетическая безопасность	– сокращение импорта энергии – сокращение внутреннего спроса, чтобы увеличить экспорт – повышение надежности поставок и устойчивости энергосистемы – контроль роста спроса на энергию
Экономическое развитие и конкурентоспособность	– снижение энергоемкости – повышение конкурентоспособности промышленности – снижение себестоимости производства – повышение доступности цены для потребителей энергии
Изменение климата	– вклад в глобальные действия по смягчению воздействия и адаптации – выполнение международных обязательств согласно Рамочной конвенции ООН по изменению климата (РКИК ООН) – соответствие требованиям к вступлению или директивам наднационального характера (напр., ЕС)
Общественное здравоохранение	– снижение загрязнения в жилых помещениях и в окружающей среде

В таблице 1 приведены общие для большинства стран по мнению МЭА драйверы активизации госполитики в области повышения энергоэффективности экономики [2]. В то же время на пути повышения энергоэффективности

экономики зачастую встают барьеры финансового, информационного, технического, рыночного и институционального характера. В таблице 2 приведена классификация МЭА барьеров на пути повышения энергоэффективности [3].

Таблица 2 – Барьеры повышения энергоэффективности

Барьер	Примеры
Рыночный	– организация рынка и ценовые диспропорции мешают потребителям в полной мере оценить эффект от энергоэффективности – проблемы, связанные с конфликтом интересов, возникающие, если инвестор не может воспользоваться благами от повышения эффективности (МЭА 2007а) – затраты на реализацию программ энергоэффективности (стоимость разработки проекта превышают выгоды от экономии энергии)
Финансовый	– заранее понесенные расходы и долгосрочная окупаемость снижают интерес инвесторов – восприятие инвестиций в энергоэффективность как сложных и рискованных с высокими начальными инвестициями – отсутствие информированности о финансовых выгодах со стороны финансовых институтов
Информационный	– отсутствие достаточной информации и понимания со стороны потребителей для принятия решений о рациональном использовании и инвестициях
Регуляторный и институциональный	– тарифы на энергию не стимулируют инвестиций в ЭЭ – структура стимулов побуждает энергетические компании наращивать продажи энергии, а не инвестировать в энергоэффективность – институциональный уклон в сторону инвестиций, ориентированных на предложение
Технический	– отсутствие доступных технологий энергоэффективности, подходящих под местные условия – недостаточный потенциал определения, разработки, реализации и поддержания инвестиций в энергоэффективность.

Таблица 3 – Инструменты политики повышения энергоэффективности

Политика	Примеры
Механизмы ценообразования	– прогрессирующие тарифы, где на больший уровень потребления приходится более высокая удельная стоимость
Механизмы регулирования и контроля	– обязательные меры, такие как энергетический аудит и контроль расхода энергии – минимальные энергетические стандарты – целевые показатели снижения энергопотребления – обязательства частных компаний по инвестициям в энергоэффективность
Финансовые меры и налоговые стимулы	– гранты, субсидии и налоговые стимулы для инвестиций в энергоэффективность – прямые закупки товаров и услуг в соответствии с их рейтингом энергоэффективности
Механизмы развития и преобразования рынка	– информационные кампании – включение вопросов энергоэффективности в школьную программу – маркировка бытовых приборов и сертификация зданий
Технологическое развитие	– разработка и демонстрация технологий энергоэффективности
Коммерческое развитие и создание потенциала	– создание энергосервисных компаний (ЭСКО) – учебные программы – развитие индустрии энергоэффективности
Финансовое восстановление	– возобновляемые фонды для инвестиций в энергоэффективность – средства на подготовку проектов – средства условного финансирования.

По классификации МЭА в руках госорганов есть ряд инструментов для проведения действенной политики энергоэффективности [4]. Данный инструментарий приведен в таблице 3. Текущие годовые инвестиции в мире МЭА

оценивают в 130 млрд. долларов, а другие источники – от 124 до 712 млрд. Для сравнения приведем объемы ежегодных инвестиций на повышение энергоэффективности по странам (таблица 4).

Таблица 4 – Оценка МЭА ежегодных инвестиции в энергоэффективность по ценам 2012 г., млрд. долларов на 2014-2020 годы

	В общем	Промышленность	Транспорт	Здания
Европейский Союз	68	2	37	29
Страны ОЭСР	142	6	75	61
Бразилия	3,00	1,00	1,00	1,00
Китай	35	8	21	6
Индия	4	1	2	1
Япония	14	0	8	6
Россия	5	1	2	2
США	40	2	20	18
Латинская Америка и Карибский бассейн	6	1	3	2
Ближний Восток и Северная Африка	3	0	2	1
Мир в целом	212	21	115	77
Примечание – составлено авторами на основании [5]				

В США самые большие годовые расходы в мире (по сравнению с отдельными странами) на повышение энергоэффективности: объем финансирования во всех секторах ежегодно оцениваются в 40-60 млрд. долларов. Эти расходы являются составной частью программы инвестиций в энергоэффективное оборудование и здания в размере 470,3 млрд. долларов.

На долю мер по повышению энергоэффективности приходится 13% расходов по проектам, в составе которых они реализуются. На бюджетные источники приходится 11,4 млрд. долларов, или 18% от финансирования всех расходов в повышение энергоэффективности и 2,4% от всех расходов по проектам, в составе которых реализуются меры по повышению энергоэффективности [6]. На долю бюджета приходится 6,5% расходов в электроэнергетике; 9,5% в прочих отраслях (сельское хозяйство и др.); 16% в промышленности; 47% в жилищном секторе; 1% в бюджетной сфере и сфере услуг и 11,5% на транспорте. Основным

инструментом финансирования за счет бюджетных источников стали налоговые кредиты, субсидии на НИОКР, гарантии по кредитам и прямые субсидии. На внебюджетные расходы приходится 49,5 млрд. долларов, или 81% всех расходов.

В числе основных финансовых инструментов привлечения внебюджетного финансирования в США используются:

- финансирование по схемам торговли квотами на выбросы;
- программы интегрированного энергетического планирования и управления спросом – декаплинг и стандарт на ресурс энергоэффективности;
- финансирование с оплатой из счетов за энергоснабжение;
- энергосервисные контракты и энергосервисные соглашения;
- стандартизация энергоэффективности для типового промышленного оборудования;
- программы льготного кредитования;

- схемы льготного ипотечного кредитования энергоэффективных зданий;
- льготное кредитование зеленых/энергоэффективных зданий;
- финансирование проектов по чистой энергии;
- корпоративное и потребительское кредитование;
- партнерство власти и бизнеса в разработке и продвижении на рынок новых технологий.

Китай занимает второе место в мире по расходам на повышение энергоэффективности: объем финансирования во всех секторах китайской экономики оценен равным 35 млрд. долларов ежегодно. Это лишь в 2 раза меньше расходов на эти цели всех 28 стран ЕС взятых вместе.

Потребность в инвестициях в повышение энергоэффективности на 2014-2035 годы за счет всех источников финансирования оценена равной 1566-2526 млрд. долларов с доведением инвестиций в среднем до 120 млрд. долларов в год, включая: здания – 6-10 млрд. долларов; промышленность – 8-18 млрд. долларов; транспорт – 21-91 млрд. долларов [6].

На долю мер по повышению энергоэффективности приходится 20% расходов по проектам, в составе которых они реализуются. На бюджетные источники пришлось 8,3 млрд. долларов, или 15% от финансирования всех расходов в повышение энергоэффективности и 3% от всех расходов по проектам, в составе которых реализуются меры по повышению энергоэффективности. На долю бюджета приходится 4% расходов в электроэнергетике; 24% в промышленности; 10% в жилищном секторе; 30% в бюджетной сфере и сфере услуг, 6% на транспорте и менее 1% в прочих отраслях (сельское хозяйство и др.).

Основным инструментом финансирования за счет бюджетных источников в Китае стали субсидии, на содержание региональных центров энергоэффективности и их программы, и налоговые льготы. Коэффициент финансового рычага для средств бюджета составил примерно 6:1. Коэффициенты финансового рычага составили: 3:1 для промышленности (без электро- и теплоэнергетики, или 5:1 при учете этих секторов) и 8:1 для жилых зданий. На внебюджетные расходы приходится 48,6 млрд. долларов, или 85% всех расходов [6].

На долю применения рыночных инструментов пришлось 37% экономии энергии и снижения выбросов, на долю механизмов стимулирования – 61% и еще 2% – на долю других рыночных механизмов. Другими словами, механизмы

стимулирования на 2/3 обеспечили выполнение заданий по экономии энергии.

В Европейском Союзе расходы на повышение энергоэффективности во всех секторах оцениваются в 68 млрд. долларов. На долю мер по повышению энергоэффективности приходится 17% расходов по проектам, в составе которых они реализуются. На бюджетные источники приходится 20,3 млрд. долларов, или 26% от финансирования всех расходов в повышение энергоэффективности и 4,6% от всех расходов по проектам, в составе которых реализуются меры по повышению энергоэффективности [6]. На долю бюджета приходится 11% расходов в электроэнергетике; 22% расходов в теплоэнергетике; 21% в промышленности; 25% в жилищном секторе; 40% в бюджетной сфере и сфере услуг и 38% на транспорте. Основным инструментом финансирования за счет бюджетных источников стали субсидии, налоговые кредиты, налоговые льготы, субсидии на НИОКР.

Исследование компании «Эрнст&Янг» для ЕС показало, что в среднем в год потребуется 145–208 млрд. евро для реализации программ в области энергоэффективности, значительная часть средств будет направлена в промышленный сектор. Также значительные средства могут потребоваться для транспортного сектора экономики. Успешность реализации программ в области повышения энергоэффективности связана с распределением инвестиций между государственным и частным секторами.

Коэффициент финансового рычага, то есть способность привлекать частные средства на 1 доллар, выделенный из бюджета, для программ в промышленности в среднем равен 2,3-5 против его значения 5,7 в ЕС, 5,2 в США и 3,2 в Китае, то есть на каждый доллар, вложенный государством, удается привлечь 3-6 долларов из других источников [7].

Согласно анализу зарубежной практики финансирования деятельности в сфере повышения энергоэффективности в промышленности [7]:

- на долю промышленности приходится от 12% всех расходов на повышение энергоэффективности в США и до 32% в Китае. Всего только в этих двух странах и ЕС расходы на повышение энергоэффективности в промышленности превысили 53 млрд. долл.;

- на долю мер по повышению энергоэффективности приходится 15-30% расходов по проектам, в составе которых они реализуются;

- на бюджетные источники приходится от 15% этих расходов в США до 24% в Китае. Коэф-

фициент финансового рычага в промышленности равен 5,7 в ЕС, 5,2 в США и 3,2 в Китае, то есть на каждый доллар, вложенный государством, удается привлечь 3-6 долл. из других источников;

– в этом секторе доминируют внебюджетные источники финансирования расходов на повышение энергоэффективности. В основном, это займы, лизинг, собственные средства, а также фонды энергосбережения и программы энергоснабжающих компаний.

Оценка инвестиций в энергоэффективность для Казахстана составляет 139 млн долларов ежегодно (по ценам 2012 года), что ниже в процентном выражении к ВВП чем в Европейских странах, но сопоставимо с развивающимися странами Азии, Америки и Африки.

Важно учитывать, что высвобождение энергоресурсов за счет повышения эффективности их использования обойдется экономике в три раза дешевле, чем наращивание их производства. На уровне национальной экономики капиталовложения в энергоэффективность могут окупиться всего за 2-3 года.

Для ускорения внедрения новых технологий можно использовать гранты. Как правило, гранты покрывают лишь часть общей стоимости проекта, а остальные средства инвестор должен найти сам. Впрочем, предпочтительными являются варианты кредитов и других методов привлечения средств с участием игроков рынка, которые принимают на себя определенные обязательства. Использование существующих структур также относится к факторам успеха. Государственные кредиты могут проходить через банки. Имеются многочисленные примеры этого в Восточной Европе, но идея может быть использована и на Западе. Такой метод позволяет повысить осведомленность банковского сектора, что, в свою очередь, может повлечь набор специалистов со знаниями в области энергоэффективности, обучение имеющегося персонала и, как результат, банк сможет самостоятельно предоставлять кредиты под проекты энергоэффективности.

Государственные субсидии и действия должны быть направлены на усиление рыночных мер. В конечном итоге, правительство не должно играть центральной роли. Всегда существует риск, что гранты лишат работы кредитно-финансовые учреждения частного сектора. Разработаны различные методы, совершенствующие такой метод предоставления грантов, как добровольные соглашения и программы закупок технологического оборудования, кото-

рые хорошо зарекомендовали себя, к примеру, в Нидерландах и Швеции.

Мощным средством регулирования являются налоги, с помощью которых можно повлиять на потребление электроэнергии и на инвестиции в энергоэффективность. Они могут применяться двумя способами – через налоги на энергоносители, повышающие цены на них и, тем самым, заставляющие использовать энергосберегающие методы, и, во-вторых, за счет налоговых льгот и более быстрой амортизации, которые стимулируют приток инвестиций в энергоэффективность. Налоги на энергоносители – важное средство отображения государственной политики, направленной на энергосбережение. Налоги также смогут использоваться для привлечения средств в проекты энергоэффективности. Налоговые льготы представляют собой одну из форм гранта, использующую уже существующие структуры и средства для достижения цели с сокращением административных затрат.

Следует отметить, что отсутствие инструментов, механизмов финансирования и адаптированных прогнозных моделей в рамках реализации программы повышения энергоэффективности Казахстана негативно влияет на показатели энергоэффективности секторов экономики.

Выводы

Сегодня, в условиях нестабильности энергетических рынков, волатильности нефтяных цен и перераспределения ролей на мировой энергетической арене энергоэффективность является наиболее очевидным и оперативным решением для целого ряда вопросов экономического, политического, социального и экологического характера. Помимо непосредственных выгод от более эффективного использования энергетических ресурсов, энергоэффективность способна стать драйвером создания новых рабочих мест, высокотехнологичных исследований, энергобезопасности, зеленого роста и глобального устойчивого развития. Бесспорно, оптимальный способ развития энергетики лежит через поиск синергии между методами энергоэффективности и возобновляемыми источниками энергии.

Можно отметить, что во всех странах, где наблюдаются значительные успехи в решении вопросов энергетической эффективности, решающая роль принадлежит государству. Фундаментальные проекты в сфере энергосбережения в жилищном фонде финансируются в большей степени из бюджетных средств и различных специализированных фондов.

Литература

- 1 Шматко С.И. Реализация политики энергосбережения и повышения энергоэффективности российской экономики: сб. / под ред В.А. Панкова Федеральный справочник / Топливо-энергетический комплекс России. – М., 2008.
- 2 «Россия по-прежнему является одним из «лидеров» по энергоёмкости ВВП» Интервью С.Солженицына, управляющего партнера McKinsey&Co, газете «Коммерсантъ» http://www.mckinsey.com/global_locations/europe_and_mideast/russia/ru/latest_thinking/russia_continues_to_be_a_leader_in_energy_intensity_of_gdp
- 3 Министерство Энергетики Российской Федерации: Итоги работы ТЭК России в 2014 году <http://minenergo.gov.ru/upload/iblock/e93/e93831771f897cbba393bd016bc68076.pdf>
- 4 ICTSD: СПЕЦИАЛЬНЫЙ ВЫПУСК «Группа двадцати»: мнения всех для достижения сбалансированного роста http://www.ictsd.org/downloads/bridgesrussian/bridges_ru_6-5.pdf
- 5 World Energy Investment Outlook, International Energy Agency. – Paris, 2014. – 91 p.
- 6 Башмаков И.А. Сколько, кто и где тратит на повышение энергоэффективности? Анализ зарубежного опыта и рекомендации для России // Энергоэффективность. – 2014. – №1(57). – С. 25-35.
- 7 Energy efficiency market report 2015. – Paris, 2015. – 250 p.

References

- 1 Shmatko S.I. Realizacija politiki jenergoberezenija i povyshenija jenergojeffektivnosti rossijskoj jekonomiki/ Sb pod red Pankova V.A Federal'nyj spravochnik. Toplivno-jenergeticheskij kompleks Rossii. Moskva, 2008
- 2 «Rossija po-prezhnemu javljaetsja odnim iz «liderov» po jenergoemkosti VVP» Interv'ju S.Solzhenicyna, upravljajushhego partnera McKinsey&Co, gazete «Kommersant» http://www.mckinsey.com/global_locations/europe_and_mideast/russia/ru/latest_thinking/russia_continues_to_be_a_leader_in_energy_intensity_of_gdp
- 3 Ministerstvo Jenergetiki Rossijskoj Federacii: Itogi raboty TJeK Rossii v 2014 godu <http://minenergo.gov.ru/upload/iblock/e93/e93831771f897cbba393bd016bc68076.pdf>
- 4 ICTSD: SPECIAL'NYJ VYPUSK «Gruppa dvadcati»: mnenija vseh dlja dostizhenija sbalansirovannogo rosta http://www.ictsd.org/downloads/bridgesrussian/bridges_ru_6-5.pdf
- 5 World Energy Investment Outlook, International Energy Agency. – Paris, 2014. – 91 p.
- 6 Bashmakov I.A. Skol'ko, kto i gde tratit na povyshenie jenergojeffektivnosti? Analiz zarubeznogo opyta i rekomendacii dlja Rossii // Jenergojeffektivnost'. – 2014. – #1(57). – С. 25-35.
- 7 Energy efficiency market report 2015. – Paris, 2015. – 250 p.

Дарибаева М.Ж.
**Қазақстан Республикасының
төлем балансының
құрылымын талдау**

Мақалада Қазақстан Республикасының төлем балансының теориялық негіздері, қазіргі жағдайы және өткен кезеңдермен салыстырғандағы жылдық есептері бойынша талдамалық сараптама көрсетілген. Қазіргі таңда Қазақстанның төлем балансында көптеген кемшіліктер кездеседі. Бұл – есепке алу барысында қиындық туғызатын мәмілелердің болуы, жеке тұлғалардың қолма-қол шетел валюталарын ұстауы, сонымен қатар халықаралық кредиттер алудан резервтік активтердің азаюы төлем балансын қалыпты деңгейде ұстап отыруға кедергі келтіретін мәселелер. Осыған байланысты ҚР Ұлттық банкі саясатында сыртқы тепе-теңдікті ұстап тапшылықты қаржыландыруды қолдау үшін тікелей инвестициялар, қысқа мерзімді несиелер, мемлекеттік қарыздар мен несиелер түрінде тұрақты ұзақ мерзімді шетел капиталының құйылуы қарастырылған. Аталған іс-шараларды орындау үшін төлем балансының мемлекеттің дамуындағы алатын орны анықталып, болашақта тиімді сыртқы сауда жүргізу бойынша ұсыныстар жасалған.

Түйін сөздер: төлем балансы, сыртқы сауда, сауда балансы, экспорт, импорт, ағымдағы операциялар шоты, инвестициялық кірістер.

Daribayeva M.Zh.
**Analysis of the structure of the
balance of payments of the
Republic of Kazakhstan**

The article discusses the theoretical basis of the balance of payments of the Republic of Kazakhstan, the current status and analysis of the annual reports in comparison with previous periods. At present, the basic flaws in the balance of payments of Kazakhstan. It has helped identify a number of several problems that negatively affect the balance of payments: the existence of problematic contracts that make it difficult to test for them, the availability of foreign currency from individuals, the reduction of reserve assets due to international loans. In this regard, the National Bank provides a number of policy measures in order to maintain the balance of payments: foreign direct investment, short-term loans, government debt and government loan. For the implementation of these measures is defined the role of the state and offered recommendations for implementation of profitable trade.

Key words: balance of payments, foreign trade, the trade balance, exports, imports, current operating accounts, investment income.

Дарибаева М.Ж.
**Анализ структуры платежного
баланса Республики Казахстан**

В статье рассматриваются теоретические основы платежного баланса Республики Казахстан, современное состояние и анализ годовых отчетов в сравнении с предыдущими периодами. На сегодня определены основные недостатки в платежном балансе Казахстана. Это помогло выявить ряд нескольких проблем, которые негативно влияют на платежный баланс: существование проблемных договоров, которые затрудняют процесс зачета по ним, наличие иностранных валют у частных лиц, уменьшение резервных активов из-за международных кредитов. В связи с этим в политике Национального банка предусмотрен ряд мер для поддержания платежного баланса: прямые иностранные инвестиции, краткосрочные кредиты, государственный долг и государственный кредит. Для осуществления перечисленных мер определена роль государства и предложены рекомендации для осуществления выгодной внешней торговли.

Ключевые слова: платежный баланс, внешняя торговля, торговый баланс, экспорт, импорт, текущие операционные счета, инвестиционные доходы.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТӨЛЕМ БАЛАНСЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫН ТАЛДАУ

Кіріспе

Мемлекетаралық экономикалық байланыстар екі бағытта жүзеге асады – халықаралық сауда және халықаралық қаржы алмасу.

Халықаралық сауданың болжамы бойынша осы мемлекетте өндірілген өнімдердің бір бөлігі шетелге (экспортқа) шығарылып, ал шетелде өндірілген тауарлар мен қызмет түрлері импортқа жіберіліп, осы мемлекетте тұтынылады [1].

Кез келген мемлекет әлемдік экономикаға неғұрлым көбірек біріксе, оның ақша-несие және валюта саясатына сыртқы экономикалық факторлардың әсері соғұрлым күшейе түседі. Экономикасы шикізатқа бағытталған Қазақстан экспорттық дәстүрлі баптарының әлемдік бағаларының жағдайына тәуелді. Экспорттық валюта түсімі тұрақсыз болғандықтан ол төлем балансының және ұлттық валюта бағамын тұрақтандырудың ахуалына тікелей әсер етеді, бұл елдің төлем балансының бұзылуына әсер етуі мүмкін.

Төлем балансы – елдің белгілі бір уақыт ішінде шетелге шығарғандарынан түскен түсімдері мен сырттан әкелінген тауарлары мен қызметтер үшін төленген төлемдер арасындағы шекті қатынасы.

Тауарлар мен қызмет түрлерінің халықаралық нарығы кез келген елдің қаржы нарықтарымен байланыса отырып, осы елдің ұлттық кірістеріне тікелей әсер етеді және инфляция деңгейі мен макроэкономикалық көрсеткіштерін өзгертіп отырады [2].

Қазақстан резиденттері мен резидент емес жеке және заңды тұлғалары арасындағы экономикалық мәмілелер есепті кезең ішінде (1 жыл) елдің төлем балансын айқындайды. Осыған байланысты Қазақстанның ішкі экономикалық қызметіне сандық (ақшалай) және сапалық (құрылымдық) сипаттама бере отырып, оның дүниежүзілік шаруашылығына қатысын көрсетуге болады.

Қазақстандағы Ұлттық Банкпен қабылданған төлем теңгерімінің схемасы жалпы алғанда ХВҚ (Халықаралық валюта қоры) әдістемесіне негізделген.

Ағымдық операциялардың есебі бірнеше тараулардан тұрады: сыртқы сауда теңгерімі, қызмет теңгерімі, инвести-

циялардан түскен кіріс теңгерімі, ағымдағы трансферттер теңгерімі, яғни қайтарусыз біржақты аударымдар. Төлем теңгерімінің бұл түрі көбінесе баспа беттерінде кездеседі.

Ағымдық операциялардың есеп-шотының маңызды бөлігі – факторлық кірістердің теңгерімі болып табылады және жалпы алғанда шетелдік инвестициялардан түскен кірістер мен шетелдік инвестициялар бойынша төлемдер жатады [3].

Әдістемелік бөлім

Мақаланың әдістемелік негізі ретінде әлемдік экономикалық ғалымдардың еңбектері, отандық және шетелдік ғалымдар монографиялары мен мақалалары, төлем балансын реттейтін заңнамалық және нормативтік құжаттар алынды.

Төлем балансын зерттеу барысында классификациялау, салыстырмалы талдау, таңдама бақылау, статистикалық топтау, корреляция-регрессиялық үлгілеу, сапалық талдау әдістері пайдаланылды.

Ақпараттық база ретінде ҚР Президентінің жарлықтары, ҚР Үкіметінің қаулылары, басқа да нормативтік құжаттар, Қазақстан Республикасының Статистика жөніндегі агенттіктің мәліметтері және т.б. пайдаланылды.

Тәжірибелік бөлім

Қазақстанның халықаралық экономикалық операциялары келесідей жүзеге асырады: тауарлар мен қызмет түрлерін сату, бір қаржы

активтерін басқаға ауыстыру, халықаралық аударымдар және т.б. Халықаралық мәмілелердің субъектілері болып әртүрлі ұйымдар, фирмалар және жеке тұлғалар есептеледі, сондықтан олар Қазақстан резиденттері болуы мүмкін.

Қазақстанның ағымдық операциялары теңгерімінде резидент еместердің тауарларды сату және қызмет көрсетулерден түскен және резиденттердің тауарлар мен қызметтерге кеткен барлық шығындары көрсетілген, сонымен қатар инвестициялардан түскен таза кірістер мен таза ағымдық трансферттер жатады.

Төлем балансында белгіленген уақыт кезеңі үшін әлемдегі қалған елдермен елдің экономикалық операциялары (резиденттер және резидент еместер) жиынтық түрде көрсетіледі. Төлем балансының деректері нақты және қаржы ресурстарының барлық түрлерімен сыртқы экономикалық қатынастар динамикасында сипатталатын ағындардың экономикалық санатын білдіреді. Төлем балансында халықаралық операцияларды жүргізуге байланысты емес қаржы активтері мен қаржы міндеттемелері құнының өзгерістері көрсетілмейді. Ағымдағы операциялардың үлкен тапшылығы ең алдымен халықаралық қызмет пен факторлық кірістер бойынша үлкен пассивтік сальдоны көрсетіп, сыртқы сауда теңгерімінің теріс нәтижесін білдіріп отыр. Алайда қорытынды төлем балансы жыл сайын тікелей инвестиция ретінде шетел капиталын тарту, экспорттық несиелер, сауда қарыздары және басқа да қарыздар түрі есебінен жабылып отырады.

1-кесте – Ағымдық операциялардың теңгерімінің құрылымы

(млн. АҚШ доллары)

	2010 ж.	2011ж.	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.
Ағымдағы операциялардың шоты	1385,7	10198,6	1057,7	926,6	4643,5	-5823,2
Сауда балансы	28500,2	44844,1	38145,2	34792,3	35631,3	12649,0
Экспорт	61391,7	85193,9	86931,1	85595,4	79060,3	46294,2
Импорт	32891,5	40349,8	48785,8	50803,2	43429,0	33645,3
Қызмет балансы	-7249,6	-6635,2	-7929,9	-7094,7	-6435,2	-5370,8
Экспорт	4119,0	4337,7	4828,2	5120,3	6348,1	6480,4
Импорт	11368,5	10972,9	12758,1	12214,9	12783,3	11851,1
Бастапқы кірістер балансы	-19375,6	-27745,1	-28117,1	-25144,5	-22860,2	-11515,3
Еңбекақы төлеу (нетто)	-1406,4	-1730,2	-1927,8	-1803,7	-1793,0	-1666,6
Инвестициялық кірістер	-18109,0	-26154,6	-26329,0	-23480,6	-21207,0	-9988,4

ҚР Үкіметі және ҚР Ұлттық Банкі	786,2	951,5	965,1	1109,4	1114,2	798,8
Алынатын кірістер	827,9	1006,5	1028,1	1162,2	1180,7	1033,2
Төленетін кірістер	41,8	55,0	63,0	52,8	66,5	234,5
Банктер	57,3	-560,3	-940,5	-784,2	-688,1	-533,7
Алынатын кірістер	1249,8	635,3	349,3	349,3	308,4	287,0
Төленетін кірістер	1192,5	1195,7	1289,8	1133,5	996,5	820,6
Басқа секторлар	-18952,5	-26545,9	-26353,6	-23805,8	-21633,1	-10253,5
Алынатын кірістер	479,2	446,3	568,5	665,2	394,2	523,2
Төленетін кірістер	19431,7	26992,1	26922,1	24471,0	22027,3	10776,7
Басқа бастапқы кірістер (нетто)	139,8	139,8	139,8	139,8	139,8	139,8
Қайталама кірістер балансы	-489,2	-265,1	-1040,6	-1626,4	-1692,4	-1586,2
Алынған көзі: ҚР ҰБ ресми сайтының статистикасы. www.nationalbank.kz [4]						

Ағымдық операциялар бойынша түскен кірістер сомасы 2010 жылғы 1385,7 млн. АҚШ долларымен салыстырғанда 2014 жылы бұл көрсеткіш 4643,5 млн. АҚШ долларын құрап, өсім 3257,8 млн. АҚШ долларын көрсетті. 2014 жылы сауда балансы 35631,3 млн. АҚШ долларын құрады, бұл соңғы бес жылда 7131,1 млн. АҚШ долларына өскенін көрсетеді. 2015 жылдың нәтижелері бойынша ағымдағы операциялар шоты 2014 жылғы 6,4 млрд. долл. профицитпен салыстырғанда 5,8 млрд. АҚШ доллары теріс сальдомен қалыптасты. Резиденттердің кірістері мен шығыстарының қысқаруы ағымдағы операциялар шотының барлық негізгі құрауыштары бойынша болды. Ағымдағы түсімдер мен төлемдер құрылы-

мында ең көп құлдырау базалық кезеңмен салыстырғанда тауарлар экспортынан түсімдер және резидент еместердің инвестициялық кірістерінің төлемдері бойынша байқалды. Тауарлар экспортының құлдырау қарқыны тауар импортының төмендеу қарқынынан басым болды, нәтижесінде тауарлардың таза экспорты 2015 жылы 2014 жылмен салыстырғанда 3 есе дерлік (24 млрд. долл.) қысқарды. Тауар айналымының ІЖӨ-ге қатынасы ретінде есептелген экономиканың ашықтық көрсеткіші ІЖӨ-дегі экспорттың үлесі 11,8%-ға, ал импорт – 2,7%-ға азайған кезде 14,5%-дан 41%-ға дейін төмендеді. Жалпы ағымдағы операциялардың шоты бойынша өзгерістер динамикасын келесі 1-суреттен көруге болады.

1-сурет – Ағымдағы операциялардың шоты, млн. АҚШ доллары
Ескерту. 1-кесте мәліметтері бойынша құрастырылған.

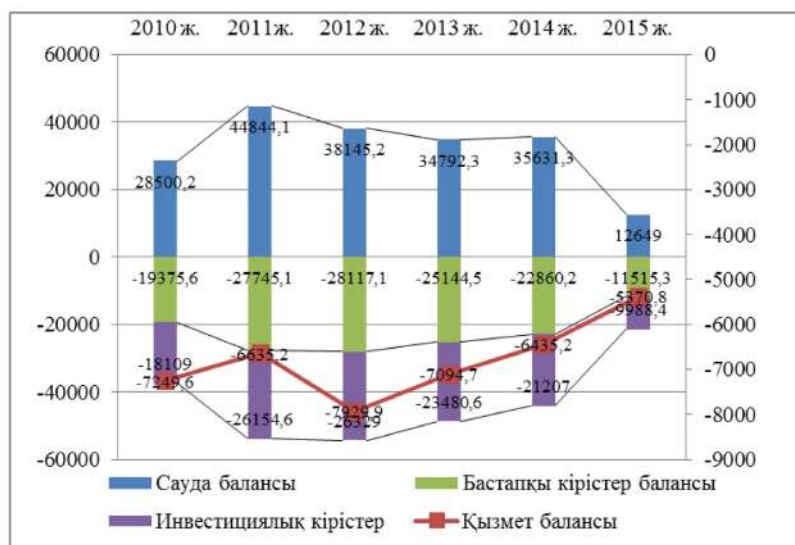
Ағымдық есеп-шот тепе-теңдікті өлшеудің бір әдісі ретінде, сонымен қатар экономикалық саясатты жүргізу бойынша қажеттілігі. Мұның барлығы, ағымдағы есеп-шоттың тікелей мемлекеттің нақты табысы мен адам өмірлерінің дәрежесіне байланыстылығы, бірақ қаржыландыруға байланысты тапшылық мәселесі пайда болуы мүмкін, ол алдағы уақытта экономикалық саясатты жүргізуге әсер етеді. Егер тапшылық кезінде төлемдік теңгерімнің ағымдық шоты ұлттық есеп-шотпен бірігетін болса, яғни елдің шығындары кірістен асып кетсе, және де егер инвестиция ретінде ұзақмерзімдік келуі тұрақты қаржыландырып тұрмаса, бұның түбі жақсылыққа апармайды. Ақшалай активтерді шығару жолымен ағымдық есеп-шоттың тапшылығын қаржыландыруға байланысты қарыздардың өсіп кетуі қиындыққа әкелді.

Тапшылықты қаржыландыру көздері осы елдің экономикасына шетелдік капиталдан тікелей және қоржынды инвестициялар түрінде

салым салыну арқылы, шетел банктерінен, Үкімет және халықаралық ұйымдардан қарыз алу арқылы, Ұлттық Банкте сақталған ресми валюта резервтерін қысқарту есебінде жүзеге асады.

Тапшылықты қаржыландыру көздері (яғни ағымдық есеп-шоттар) шетел капиталының нетто-келуі арқылы Қазақстанның банктарымен және компанияларымен қарыз капиталы түрінде қаржыландырылып, теңгерілген және тікелей инвестицияларының экономикаға салған капиталдары арқылы жүзеге асырылады. Сондықтан қаржылық операциялар төлем теңгеріміндегі капитал және қаржы операциясының шоты бойынша оң сальдо болып шығып отыр.

Сыртқы міндеттемелердің өсуіне негізгі салым жасаған басқа елдердің коммерциялық банктен тікелей инвестиция операциялары бойынша және мемлекеттің сыртқы қарыздарын таза жойып, таза салмақ (нетто) – түсім арқылы енген ресурстарды сақтай отыра ықпал етуі.

2-сурет – Төлем балансын негізгі құраушыларының динамикасы, млн. АҚШ доллары
Ескерту. 1-кесте мәліметтері бойынша құрастырылған.

Ағымдағы операциялардың оң балансының базалық кезеңмен салыстырғанда айтарлықтай ұлғаюы энергия тасымалдағыштардың әлемдік бағаларының жоғары деңгейінің аясында тауар экспорты құнының өсірілуімен де қамтамасыз етілді. 2011 жылы орташа алғанда brent сұрыпты мұнай бағасының әлемдік бағасы бір баррель үшін 110,9 долл. құрады, бұл базалық кезеңдегі орташа деңгейден (бір баррель үшін 79,6

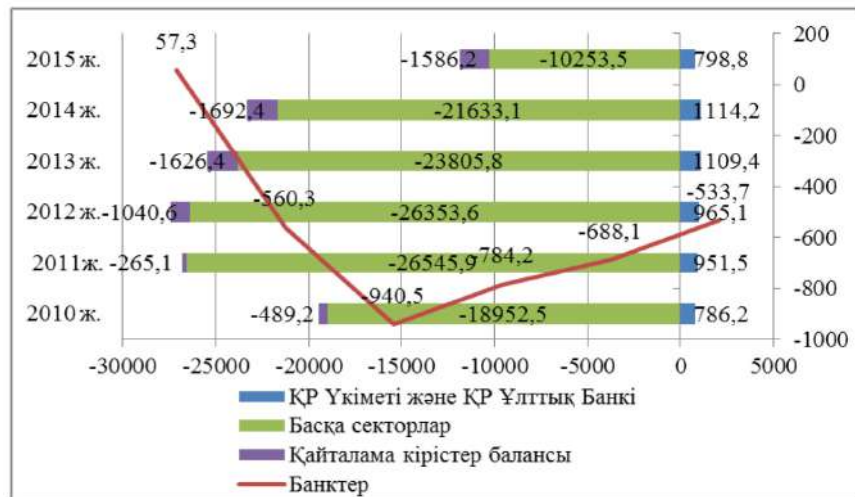
долл.) 39,3%-ға жоғары. Бұл ретте мұнайдың едәуір жоғары бағасы есепті кезеңнің екінші тоқсанында байқалды – бір баррель үшін 117,1 долл. (үшінші тоқсанда бір баррель үшін 112,5 долл. және төртіншіде бір баррель үшін 109,3 долл.). Нәтижесінде, тауарлар экспорты 2010 жылдың осындай көрсеткішімен салыстырғанда 46,1%-ға ұлғайып, Ұлттық Банктің бағалауы бойынша 88,9 млрд. долл. болды.

Тауарлар импортының көлемі де 42,1 млрд. долл. (базалық кезеңде шамамен 32,0 млрд. долл.) асып, айтарлықтай өсті (31,8%-ға). Нәтижесінде, есепті кезеңдегі сауда балансы халықаралық қызметтермен және инвестициялық кірістермен операциялар бойынша ресурстардың нетто-ағынын өтей отырып, Ұлттық Банктің бағалауы бойынша 46,8 млрд. долл. (28,9 млрд. долл. болған базалық кезеңмен салыстырғанда 61,9%-ға өсу) болатын оң сальдомен қалыптасты.

Қызметтер балансының дефициті алдын ала бағалау бойынша есепті кезеңде базалық кезеңнің көрсеткішімен салыстырғанда 14,3%-ға төмендей отырып, 6,1 млрд. долл. құрады. Қызметтердің теріс теңгерімсіздігінің қысқаруы базалық кезеңмен салыстырғанда 7,4%-ға қысқарған қызметтер импортының азаюымен қамтамасыз етілді. Сонымен қатар 2011 жылдың екінші жартыжылдығында есепті кезеңнің бірінші жартыжылдығымен салыстырғанда резидент еместер көрсеткен қызметтер көлемінің ай-

тарлықтай ұлғайғаны (40,8%-ға) белгіленді, бұл 2011 жылдың бірінші жартысында тоқтатыла тұрған Қашаған кен орнындағы тәжірибелік-өнеркәсіптік әзірлемелердің екінші фазасын іске асыру шеңберіндегі жұмыстардың қайта жаңғыруымен байланысты болды.

Тауарлар экспортынан түсімдердің ұлғаюы салдарынан да экономиканың салаларына сәйкес келетін шетелдік тікелей инвесторлардың кірістері өсуін жалғастырды. Шетелдік тікелей инвесторларға төлемдер алдын ала 24,1 млрд. долл. деп бағаланды, бұл базалық кезеңнің осындай көрсеткішінен (16,2 млрд. долл.) 48,9%-ға жоғары. Тікелей инвестициялау қатынастарымен байланысты емес кредиторларға сыйақы төлемдері де есепті кезеңде 17,5%-ға ұлғая отырып, 3,1 млрд. долл. құрады. Нәтижесінде, инвестициялық кірістер балансының теріс сальдосы алдын ала бағалау бойынша базалық кезеңдегі 17,0 млрд. долл. салыстырғанда 25,2 млрд. долл. болды.

3-сурет – Қазақстан Республикасының төлем балансы: экономиканың жеке секторлары бойынша талдау, млн. АҚШ доллары
Ескерту. 1-кесте мәліметтері бойынша құрастырылған

Банктер мен кәсіпорындар – эмитент халықаралық құнды қағаздардың тізімі өте тез деңгейде өсіп, шоғырландырылған қаражаттар саны көбейді. Еурооблигацияларды шығару осы мақсатта құрылған шетелдік еншілес кәсіпорындармен делдалдық қызмет жасау үшін жүзеге асырылды, соған байланысты бірнеше банктер мен компаниялар қабылданды. Халықаралық рынок капиталында жүйеленген қаржы ресурстары шетел активтеріне тартылып, осы активтердің өсуіне байланысты Ұлт-

тық қордың активтерінің көрсеткіштерінің жоғарылауына әкелді.

Қалыптасқан макроэкономикалық жағдайға әсерін тигізу үшін Ұлттық банк валюта рыногында шетел валютасын сатады немесе сатып алады, көбінесе ұлттық валютаның бағамына алмастыру деңгейінде. Ұлттық банк жүргізетін бұған ұқсас мәмілелерді ресми валюталық интервенциялар дейміз.

Төлем теңгерімінің бейтепе-теңдігі пайда болған жағдайда Қазақстанның қолында оның

халықаралық төлеміндегі тепе-теңдікті қалпына келтірудің бірнеше жолдары бар. Валюталардың еркін жүзбелі курсы төлем теңгерімінің бей-тепе-теңдігін реттеудің үздіксіз процесі үшін жеткілікті жағдай болып табылады. Алайда еркін жүзбелі валюталық курсты қолданудың экономикаға теріс әсері тиіу мүмкін, сондықтан да ресми резервтерге – төлем теңгерімі жайын коррекциялаушы шаралар жүйесіне маңызды рөл жүктеледі [5].

Сонымен қатар валюталық резервтерді қолданып төлем теңгерімін реттеу үшін оның өз шегі болатындығын айтуымыз керек. Ел ұзақ мерзім бойы төлем теңгерімін тапшылықпен жинақтап отыра алмайды, себебі бұл төлем теңгерімінің дағдарысының себебіне айналуы мүмкін. Төлем балансының дағдарысы деген елдің сыртқы қарыздарды қайтаруға қауқары жоқ дегенді білдіреді.

Сондықтан да, төлем балансының немесе валюталық интервенциялардың қаржылық тапшылығын қаржыландыру ретінде резервтерге жүгінуді Ұлттық банк, әдетте уақытша шара ретінде қарастырады және ел резервінің белгіленген минималды деңгейіне дейін қысқаруына жол бермейді. Ресми валюталық резервтер көлемінің көрсеткіші елдің шетелдік кредиторлар алдындағы қарызын жаба алу мүмкіндігін бағалауға мүмкіндік береді, сонымен қатар Ұлттық банк жүргізіп отырған кредиттік-ақшалық саясатына сенім артуға болатын болмайтындығын, айырбас курсы жүйесінің дұрыс таңдалған-таңдалмағандығын бағалауға мүмкіндік береді. Халықаралық кредиттер алу мүмкіндігі де резервтік активтің көлеміне байланысты болады. Осыған байланысты Ұлттық банкі саясатының көп жағдайда бірінші кезектегі міндеті, ол резервтердің адекватты деңгейін ұстап тұру және шығындалған резервтердің төлем теңгерімін реттеу процесі барысында толтырып отыру болып табылады [6].

Алынған нәтижелер:

Қазақстан төлем теңгерімінің ағымдық операцияларының есеп-шоты көптеген жылдар бойы оң айырым сальдосында болуда. Сыртқы тепе-теңдікті ұстап тапшылықты қаржыландыруды қолдау үшін тікелей инвестициялар, қысқа мерзімді несиелер, сонымен қатар қарыздар мен

несиелер түрінде тұрақты ұзақмерзімді шетел капиталының құйылуымен жүзеге асырылады.

Оң айырым теңгеріміндегі капиталмен қаржы қозғалысының есеп-шотын кеңейту Үкіметпен, коммерциялық банктермен сыртқы қарыздың көлемін және қазақстандық кәсіпорындарды тікелей инвестициялармен қаржыландыруды өсірумен жүзеге асырылды.

Жинақталған алтын-валюталық резервтер сыртқы қарыз міндеттемелерінің төмендеуі бойынша шараларды жүзеге асыруға, экономиканы ішкі несиелеу бойынша операцияларын кеңейтуге мүмкіншілік берді.

Қазақстанның төлем теңгерімінің құндылығы – «Қателер мен өткізулер» бабының үлкен салмақты болуы. Мұның себебі, есепке алу кезінде қиындық туғызатын мәмілелердің көптігі. Жеке тұлғаларды қолма-қол шетел валютасымен операция жасағанда ерекше бақылауға алуды ұсынады, оны спекулятивтік операцияларды жүргізген кезде қолдануға және ішкі рыноктың мәмілелеріне жұмсауға жол бермеу.

Қазақстанның ресми алтын-валюта резервтері төлем теңгерімін теңгермелейтін активі болып отыр, сондықтан төлемдік дағдарыс болмау үшін оны адекваттық деңгейде ұстауды ұсынады.

Осыған байланысты сыртқы экономикалық берешектің жинақталуын және халықаралық есептеулерде теңгерімнің бұзылуын болдырмау мақсатында келесі **қорытынды** ұсыныстарды жүзеге асыруға болады:

Біріншіден, халықаралық қаржы ұйымдарымен қаржыландырылатын жобаларды іріктеу тетігі мен өлшемін әзірлеу қажет;

Екіншіден, жыл сайын сыртқы қарыз бойынша төлемдердің деңгейін бақылау;

Үшіншіден, сыртқы қарызға алу қаупі жүйесін және сыртқы борыштық міндеттемелер қоржынының қаупін бағалау жүйесін әзірлеу;

Төртіншіден, фискальдық және монетарлық саясаттың түрлі құралдарын пайдалана отырып мемлекеттік емес сектордың сыртқы қарыз алулар деңгейін түзету;

Бесіншіден, Қазақстан үшін қазіргі жағдайларда қолайлы болатын сыртқы қарызды конверсиялаудың түрлі әдістерін пайдалану.

Әдебиеттер

- 1 Wassily Leontiev. Essays in economics: theories, theorizing, facts, and policies. – N.Y.: Transaction Books New Brunswick (USA) and Oxford (UK), 2005.
- 2 Sustainable Development in a Dynamics World/ World Development Report 2013. – 240 p.
- 3 Показатели платежного баланса //Деловая неделя. – №1. – 2015. – 4 б.

- 4 Қазақстан Республикасы Ұлттық банкі. Статистикалық бюллетені №1(242) қаңтар, 2015 ж. file:///C:/Users/Админ/Downloads/151_161_bet.pdf
- 5 Қазақстан Республикасы Ұлттық банкі. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы төлем балансы және сыртқы борышы. Мамыр, 2015 ж. file:///C:/Users/Админ/Downloads/publish244051_28020.pdf
- 6 Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің сыртқы экономикалық қызмет шоттарын қалыптастыруы әдістемесі. Алматы, 2015 ж.

References

- 1 Wassily Leontiev. Essays in economics: theories, theorizing, facts, and policies. – N.Y.: Transaction Books New Brunswick (USA) and Oxford (UK), 2005.
- 2 Sustainable Development in a Dynamics World/ World Development Report 2013. – 240 p.
- 3 Pokazateli platezhnogo balansa // Delovaiya nedeliya. – №1. – 2015. – 4p.
- 4 Kazakhstan Respublikasy Ultyk banki. Statistikalыk bulleteni №1(242) kantar, 2015y. file:///C:/Users/Админ/Downloads/151_161_bet.pdf
- 5 Kazakhstan Respublikasy Ultyk banki. Kazakhstan Respublikasynyn 2015 zhylygy tolem balansy zhane syrtky boryshy. Mamyр, 2015 y. file:///C:/Users/Админ/Downloads/publish244051_28020.pdf
- 6 Kazakhstan Respublikasy Ultyk bankining srtky ekonomikalыk kызmet shottaryn kalyptastyruy adistemesi. Almaty, 2015y.

Супугалиева Г.И.
**Дамыған елдердің орталық
банктерінің ақша-несие
саясатының ерекшеліктері**

Жұмыста шет мемлекеттердің ақша-несие саясатының ерекшеліктері қарастырылған. Бұл саясатқа орталық банктер дәстүрлі ақша-несие реттегіштік құралдары қажетті тиімділікке жеткізбеген кезде көшеді. Сандық жұмсарту арқылы Орталық банк жаңа электрондық ақша шығарып, оны коммерциялық банктер мен басқа да жеке қаржы институттарының ұзақ мерзімді қаржы активтерінің белгілі бір санына айырбастайды. Бұл саясат келесідей факторлар болған жағдайда өзекті: ЖІӨ-нің өсімі нөл, болмаса кері; Орталық банктің мөлшерлемесі нөлге жақын; елде дефляция байқалады. Мақалада Орталық банктің «сандық жұмсарту» саясатының себептері, мүдделері және міндеттері анықталған. АҚШ, Швеция орталық банктерінің тәжірибесінде «сандық жұмсарту» саясатын іске асыру механизмі талданған. «Сандық жұмсарту» саясатының осы саясат жүргізуші ел мен басқа елдерге тигізетін әсерлері қаралған. «Сандық жұмсарту» саясатының әлемдік валюта жүйесіне тигізетін оң және кері әсерлері анықталған.

Түйін сөздер: ақша-несие саясаты, Орталық банк, сандық жұмсарту, инфляция, пайыздық мөлшерлеме.

Supugaliyeva G.I.
**The features of the monetary
policy of central banks in
developed countries**

The article considers the features of the monetary policy in developed countries, where traditional monetary controls do not give the desired effect. Quantitative easing is carried out by the Central Bank purchases a certain number of long-term financial assets from the commercial banks and other private financial institutions in exchange for the issue of new electronic money. This policy is relevant in the presence of the following factors: the annual GDP growth is close to zero or negative; account of the Central Bank rate is close to zero; deflation in the country. The reasons, goals and objectives of central banks use measures of "quantitative easing." The mechanism of realization of the policy of "quantitative easing" by the central banks of developed countries (e.g. USA, Sweden). The effect of the quantitative easing policy in the country carried out this policy and other countries. There are positive and negative consequences of "quantitative easing" policy in the world monetary system.

Key words: Monetary policy, Central Bank, quantitative easing, inflation and interest rate.

Супугалиева Г.И.
**Особенности денежно-
кредитной политики
центральных банков
в развитых странах**

В работе рассмотрены особенности денежно-кредитной политики развитых стран, когда традиционные денежно-кредитные регуляторы не дают нужного эффекта. Количественное смягчение проводится путем покупки центральным банком определенного количества долгосрочных финансовых активов у коммерческих банков и других частных финансовых институтов в обмен на новую электронную эмиссию денег. Данная политика актуальна при наличии следующих факторов: годовой прирост ВВП близок к нулю или отрицательный; учетная ставка Центрального банка близка к нулю; в стране наблюдается дефляция. Определены причины, цели и задачи использования Центральными банками мер «количественного смягчения». Проанализирован механизм реализации политики «количественного смягчения» центральными банками развитых стран (США, Швеции). Рассмотрено влияние проведения политики количественного смягчения на страну. Выявлены положительные и отрицательные последствия политики «количественного смягчения» на мировую валютную систему.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, Центральный банк, количественное смягчение, инфляция, процентная ставка.

**ДАМЫҒАН ЕЛДЕРДІҢ
ОРТАЛЫҚ
БАНКТЕРІНІҢ
АҚША-НЕСИЕ
САЯСАТЫНЫҢ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ****Кіріспе**

Барлық нарыққа әсерін тигізген, 2008-2010 жылдарда болған қаржы дағдарысы, көптеген дамыған мемлекеттердің ақша-несие саясатына өз түзетулерін енгізді. Қалыптасқан дағдарыстық жағдай ары қарай ақша-несие саясатының тек қана дәстүрлі шараларын қолдануға мүмкіндік бермеді. 2008 жылдан бастап, АҚШ Федералды Резервтік Жүйесі (ары қарай – ФРЖ), Еуропа орталық банкі (ары қарай – ЕОБ), және Еуроаймаққа кірмейтін, Еуроодақтың ең үлкен және экономикалық дамыған орталық банкі – Англия Банкі – бір уақытта дерлік, «сандық жұмсару» атты ақша-несие саясатының дәстүрлі емес шарасын қолдануға көшті. Тіпті көптік жұмсару әдісін ойлап табу қарама-қайшылықтарда шиеленіскен. Біреулер Кейнске тиесілі, енді біреуі, алғашқы болып бұл саясатты қолданған Жапония Банкі десе, үшіншілері – терминді ойлап тапқан, экономист Ричард Вернерді айтады. Дамушы нарықтарға көптік жұмсаруды өткізу мен қолданудың тиімділігі көптеген даулардың тақырыбы болып табылады, дегенмен сандық жұмсару саясатының қалай жүзеге асатыны әлі де толық игерілмеген. Себебі, түрлі елде өткізілетін, көптік жұмсару бағдарламасы болжанбайтын және қаржылы билік қаламағандай түрде жұмыс істейді. Дүниежүзі бойынша алғашқы болып Швейцария, көптік жұмсару бағдарламасы кері әсерін тигізгенде, дәлірек айтсақ, құрдымды білдіретін, мемлекеттік облигациялардың табыстылығының көзге көрінерліктей өсуіне алып келіп феноменді жағдайға тап болды.

Тәжірибе бөлімі

«Сандық жұмсару» теориясы Б. Бернанк (B. Bernanke), Дж.М. Кейнс (Jh.M. Keynes), Р. Вернер (R. Verner), П. Кругман (P. Krugman), Н. Почтарев және т.б. зерттеушілердің еңбектерінде, сонымен қатар ФРЖ, ЕОБ және Швеция, Англия Банкінің ақпараттық-аналитикалық материалдарында көрсетілген.

Зерттеудің әдістемесінің негізі танудың диалектикалық әдісі болып табылады. Зерттеу үдерісінде жалпы ғылыми әдістер (модельдеу, анализ, синтез, дедукция, жіктеу, жүйелік тәсілдеме), танудың арнайы әдістері (статистикалық әдістер) қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау

Қазіргі кезеңде дамыған елдердің (ФРЖ, ЕОБ және Англия Банкі) орталық банктерінің ақша-несие саясатының негізгі құралы дәстүрлі ашық нарықтағы бағалы қағаздарды сату және сатып-алу операциялары болып табылады.

Олардың көмегімен орталық банктегі коммерциялық банктердің шоттарындағы қаражаттарынан және кассалық қалдықтарынан құрылған, айналыстағы ақшадан және банктік резервтерден тұратын ақша базасының көлемі реттеледі. Әдеттегідей, бағалы қағаздарды сату және сатып алу операциялары РЕПО болып табылады, яғни бағалы қағаздарды, бағалы қағаздарды алғашқы сатып алу (сату) бағасы мен бағалы қағаздарды алғашқы сатып алу (сату) кезіндегі орнатылған пайыз сомасының қосындысының бағасымен кері сату (сатып алу) операцияларын қарастырады [1]. Осы механизмнің арқасында орталық банк ақша-несие саясатының алдына қойған мақсаттарына жету үшін толқуларды «тегістейді», бірақ корпоративтік және мемлекеттік қарыздарды қаржыландырмайды.

Міндетті резервтердің тұрақты деңгейінде банктік резервтердің өсуі банктік резервтердің артылуының ұлғайғандығын білдіреді. Ұлғаю өз кезегінде экономикаға бірден бірнеше арналар бойынша әсерін тигізеді.

Ақша-несие саясатының басқа екі дәстүрлі құралы – міндетті резервтер нормасы және қайта қаржыландыру мөлшерлемесі де банктік резервтердің резервтеріне әсер етеді, бірақ дамыған елдердің орталық банктеріндегі қазіргі кездегі тәжірибесінде бұл құралдар сирек қолданылады, себебі ашық нарықтағы операциялар қолайлырақ және тиімдірек болып келеді. Дегенмен, экономикада «өтімділік тұзағы» атты жағдай орын алуы мүмкін, яғни күшті рецессия кезінде пайыздық мөлшерлемелер нөлге дейін төмендеп, монетарлық билік дәстүрлі құралдар арқылы ынталандырушы ақша-несие саясатын жүргізе алмайды.

Мұндай жағдайдың экономикалық мәнін түсіну үшін экономикалық агенттің ақша қаражаттарын жұмсауда үш тәсілі бар, гипотезалық экономиканы қарастыруға болады: ақшаны өндіріске инвестициялау, бағалы қағаздарды иелену (облигацияларды) және оларды өтегенге дейін ұстау (экономикада мемлекеттік және корпоративті облигациялар арасында айырмашылық жоқ деген мағынада) немесе ақшаны қолма-қол түрде сақтау. (1) [2]. Сонымен қатар, облигацияны өтеу мерзімі инвести-

циялық жобаның қызмет ету мерзіміне тең деп болжануда. Сол немесе басқа тәсілді таңдау экономикалық агенттің әр тәсілдің нақты табыстылығын бағалауы арқылы жүргізіледі:

$$\begin{aligned} r_m &= i_m - \pi^e, \\ r_b &= i_b - \pi^e, \\ r_p &= i_p - \pi^e, \end{aligned} \quad (1)$$

Мұнда i_m – ақшаны сақтауда номиналды табыстылық, r_m – ақшаны «қолда ұстаудан» нақты табыстылық, i_b – облигацияны өтеудегі номиналды табыстылық, r_b – облигацияны өтеудегі нақты табыстылық, i_p – өндірісті инвестициялаудан номиналды табыстылықтың ішкі формасы (ары қарай – табыстылық), r_p – өндірісті инвестициялаудан нақты табыстылықтың ішкі формасы, π^e – инфляцияның күтілетін дәрежесі.

Сонымен қатар, мынаны атап кеткен жөн, біріншіден, ақша қаражаттарын қолма-қол түрде сақтаудың номиналды табыстылығы әрқашан нөлге тең. Екіншіден, облигацияны өтеудің номиналды табыстылығы мен ақшаны сақтаудың номиналды табыстылығы, өндіріске салынған инвестицияның номиналды табыстылығы инвестициялық жобалаудың төлемділігін бағалаудан шығатын, белгілі бір дәрежеде экономикалық агенттің өзіне тәуелді және агенттің өзімен болжанады.

Салыстырмалы түрде «жұмсақ» рецессия кезінде орталық банк дәстүрлі құралдардың көмегімен экономикадағы пайыздық мөлшерлеменің төмендеуіне қол жеткізеді, яғни купоны бұрын шығарылған облигациялардың құны артады да, ал бұрын шығарылған облигациялардың өтелуі керек табыстылығы керісінше, төмендейді. Осылайша, экономикалық агентпен өндіріске салынған инвестицияның табыстылығы басқа тәсілдерге қарағанда жоғарырақ деп бағаланады. Экономикалық агенттердің көпшілік бөлігі осындай шешімдерді қабылдап, өндіріске инвестициялай отырып, экономикалық өсуді ынталандырады.

Күшті рецессия кезінде экономикалық агент сұраныстың төмендеуі көрінісінде, өндірісті инвестициялаудан номиналды табыстылығы өте төмен (нөлге жақын, нөлге тең немесе тіпті теріс) деп бағалайды және әдетте, бар нарықтарды есепке ала отырып, өндіріске инвестициялаудың қажеттігі жоқ деп санайды. Дәл сол уақытта, экономикада пайыздық мөлшерлемелердің нөлге жақын немесе нөлге дейін төмендеуінен, орталық банктің ақша-несие саясатының ынталандырушы саясатының нәти-

жесінде облигациялардың құнының жоғарылауына және өтелудің номиналды табыстылығының ең төменгі, нөлге жақын минамалды деңгейіне әкеледі. Сонымен бірге, күшті рецессия, пайыздық мөлшерлемелердің нөлге төмендеуіне қарамастан, экономикалық белсенділіктің төмендеуі түрінде, әдетте төмен инфляция мен төмен инфляциялық күтулермен жалғасады, яғни, халықтың «қолындағы» ақшаның құнсыздану үрдісі баяулайды. Мұндай жағдайда, экономикалық агенттердің, нақты табыстылық жағынан көзқарасы бойынша, ақшаны «қолда ұстау» формасы мен оларды облигацияларға салудың айырмашылығы жоқ. Дегенмен, қолма-қол ақшалардың жоғары өтімділігін ескере отырып, экономикалық агенттер таңдауда облигацияларды инвестициялауды, өндіріске салуды ғана емес, экономикалық құлдырауға қарсы тұратын ақшаны сақтауды таңдайды [3,56 бет].

2008-2011 жылдары америкалық экономист Пол Кругман, АҚШ, Жапония және ЕО-ны қосқанда, дамыған елдердің көп бөлігі «өтімділік тұзағы» жағдайында болғанын бірнеше рет растады. Оның айтуынша, 2008-2011 жылдардағы АҚШ ақша базасының үш еселенуі ел экономикасына шикізаттық тауарлардың бағасы мен ұлттық индекстерінің өзгеруі ретінде айтарлықтай әсер етпеді.

«Өтімділік тұзағынан» шығу үшін орталық банк экономикадағы бағалардың деңгейіне әсер ету керек. Инфляция мен инфляциялық күтулердің өсуі қолма-қол ақшалардың құнсыздануын жылдамдатады, яғни ақшаларды сақтаудағы нақты табыстылықтың төмендеуіне әкеледі. Экономикалық агент, экономикадағы нөлдік пайыздық мөлшерлемелерден минималды болған, ақшаны сақтаудың номиналды табыстылығы мен өтелетін облигациялардың номиналды табыстылығын жеке өзі арттыра алмайды. Инфляциялық үрдістердің дамуынан өз жинақтарынан айырылып қалмас үшін, оның тәуелділікке деген қарым-қатынасын өзгертіп, өндірісті инвестициялап және инфляциядан артық болатын өндірісті инвестициялаудың номиналды табыстылығына жетуге ұмтылады.

Қалыптасқан жағдайда ОБ сандық жұмсаруды өткізе алады (Quantitative easing, ары қарай QE) – қаржы жүйесіндегі ақшаның табыстылығын төмендетіп, санын арттыру үшін орталық банк жариялаған көлемде облигацияларды сатып алатын монетарлы саясат. Яғни, экономикалық өсуі әлсіз, жұмыссыздық жоғары, ал бағалар барынша төмен болғанда, орталық банк ел экономикасының қалай да ынталандыру үшін

ақша басып шығара бастайды. Бұл саясат экономиканы ынталандырудың соңғы фазасы ретінде қарастырылады.

Экономикадағы нөлдік немесе нөлге жақын пайыздық мөлшерлемелердің сақталуын қамтамасыз етіп отырған, ол көлемге қатысты сатып алулар артық болса да, орталық банк артық резервтерін көбейту үшін коммерциялық банктерден бағалы қағаздарын сатып алады. Осымен бірге, орталық банк банктік резервтердің көлемінің уақытша өзгеруі үшін қысқа мерзімді тікелей РЕПО мәмілелерін өткізбейді, активтердің соңғы сатып алуын жүзеге асырады. Осы сатып алуларды жасау үшін орталық банк жеке тұлғалық қағаз ақшалар емес, электрондық ақшалар шығарады. Орталық банктің осындай іс-әрекеттері «сандық жұмсару» деп аталады.

«Сандық жұмсару» кезінде банктік резервтердің ұлғаюына ғана назар аударылмай, сатып алынатын активтердің құрылымына да – мысалы, бірінші кезекте коммерциялық банктердің «жаман» активтерін сатып алу.

QE экономиканы келесідей жолмен ынталандырады:

Жаңа ақшалар шығарылады және мекемелердің қаржылық активтерін сатып алуға жұмсалады.

Бұл мекемелер инвестиция мен шығындарды жұмсай алатын, қолма-қол ақшалардың жаңа ағымын алады.

Экономикадағы осы фирмаларға құйылған қосымша ақшалар жалпы ақша ұсынысын арттырады.

Қаржылық активтердің құны жаңа сұраныс әсерінен өседі, ал активтердің табыстылығы (сатып алушыларға төленетін пайыздық мөлшерлемесі) төмендейді.

Мекемелер басқа бір мекеменің активтерін, құнын тағы да арттырып және өтелуі бойынша табыстылықты азайтып, сатып ала бастайды.

Төленетін пайыздық мөлшерлемелердің төмендеуінен, бұл мекемелер өздері жұмсай алатын, қарызға беретін немесе инвестициялайтын, үлкен қаржылық құралдарға ие болады.

Банктер өзге қаржы мекемелерімен бәсекелес болатындай пайыздық мөлшерлемелерді қояды. Теорияда пайыздық мөлшерлемелердің бұл төмендеуі, клиенттердің сандық жұмсарудан сезінетін, ең айқын пайдасы болуы мүмкін.

Қарыздардың құны төмендегенде, тұтынушылар мен бизнес қарызға көбірек ақша алады және көбірек тауар алады, ол экономиканы ынталандырады, инфляцияға әкелетіндей баға

өсе бастайды. Ол инфляция көлеміне қарай жақсы да жаман да болуы мүмкін.

Жалпы экономика үшін аз көлемдегі инфляция тиімді есептелінеді, себебі ол тұтыну мен инвестицияны ынталандырады. Егер баға өссе, инвесторлар сатып алады немесе активке инвестициялайды, өйткені олар одан болашақта пайда алатынына сенеді. Егер де баға өспей, тіпті төмендесе, онда инвесторлар ақшаны өздерінде ұстайды, себебі уақыт өте келе арзандайтынды инвестициялағысы келмейді.

Осылайша, QE-нің тікелей нәтижесі инфляция болып табылады, ал орталық банк бағдарламаны дефляцияның қаупіне сенімді болса іске қосады. QE пайыздық мөлшерлеменің төмендету тиімділігіне ие, бірақ пайыздық мөлшерлені төмендету мүмкін емес болған кезде қолданылады.

QE-нің сәтті жүзеге асырылуы үшін қажетті екі шартты айта кету керек. Біріншіден, орталық банк төмен сапалы активтерді қоспағанда, банктерден активтерді сатып ала отырып, банктер алған ақша қаражаттарын ұстамай, соңғы қарыз алушыларға әсерін тигізіп, оларды тұтынушылық мақсатқа да, инвестициялық жобаның дамуына да минималды пайызда ұзақ мерзімді несие алуға көндіретініне сенеді. Яғни, нөлдік пайыздық мөлшерлемеге қарамастан, өздерінің артық резервтерін экономикада артық ақша ұсынысын қалыптастыру үшін жұмсайды. Мұндай нәтижені күтетіндей орталық банктің өзіндік негіздері бар, себебі банктердің болуы мен қызмет етуі экономикадағы белсенді ақша айналысына тәуелді. Екіншіден, «сандық жұмсару» кезінде орталық банк бағдарламаның күту фактісінің өзі экономикалық агенттердің инфляциялық күтулерінің өсуіне әкеліп, олардың іс-әрекет стратегиясын өзгертуге мәжбүрлейді.

Артықшылықтарымен қатар тәуекелдері де бар:

Инфляция күтілген деңгейден жоғары болуы мүмкін;

Егер банктер шағын бизнес пен үй шаруашылықтарына несие беруде құлшыныс көрсетпесе QE іске аспауы мүмкін.

Төмен пайыздық ставкалар қор нарығында көпіршіктің пайда болуына себеп болуы мүмкін.

Ақша ұсынысының жоғарылауы жергілікті валютаның өзге валюталарға шаққандағы девальвациясына әкеледі. Бұл елдің кредиторларына және импортерларына кері әсерін тигізеді, себебі, кредиторлардың жинақтарының нақты бағасы түседі және импортталатын тауар бағасы жоғарылайды.

Жаңадан келген ақша қаржыландыруға байланысты қиыншылықтары бар шағын бизнеске несие есебінде емес, дамып келе жатқан тауарлық және шикізаттық нарыққа инвестиция ретінде банктердің пайдалануына жұмсалады. Яғни, Ұлттық Банктен алынған өтімділік экономиканың нақты секторының орнына қандай да бір жолмен қор нарығына өтіп кетеді. Бұл экономиканың ынталандыру мақсатына жетпей нарықта көпіршіктің одан әрі үрленуіне себепші болады.

QE саясатының іске асу механизмін жақсы түсіну үшін практикалық мысалдарды қарастырайық.

Әлем QE терминімен 2008 жылдың қараша айында ФРЖ қызметі әсерінен болған әлемдік дағдарыс кезінде танысты. Барлығы 3 бағдарлама жүргізілді.

Бірінші, QE 2008 жылдың қараша айынан басталып, 2009 жылға дейін созылды. QE 1 мақсаты ірі корпорацияларды, банктерді және жеке меншік кәсіпкерліктерді олардың құнсызданған борыштарын сатып алу арқылы құтқару болды. Бағдарламаның жүзеге асырылу уақытында ФРЖ жалпы 1,7 трлн. доллар сомасында ипотекалық және өзге де облигацияларды сатып алды.

Екінші QE АҚШ-та ФРЖ 2010 жылдың 2 қарашасында жариялады және жалпы сомасы 600 млрд. доллар болатын қазынашылық облигацияларды 8 ай ішінде әр ай сайын 75 млрд. доллардан сатып алуды көздеді. Сонымен қатар, ФРЖ QE 1 бірінші бағдарлама бойынша 300 млрд. доллар сомасында қайта инвестициялауды жүргізуі керек болды. Нәтижесінде QE 2 жалпы көлемі 900 млрд. долларды құрауы қажет болды. Бағдарлама 2011 жылы маусым айында аяқталды.

2012 жылы 13 қыркүйекте АҚШ Федералды резерві QE 3 үшінші бағдарламасын іске қосты. Тағы да басып шығару станогы қосылды, ал басылып шығарылған доллар облигацияларды сатып алуға жұмсалды. Ай сайын 45 млрд доллар сомасында қазынашылық облигацияларды, 40 млрд доллар сомасында ипотекалық облигацияларды сатып алу жоспарланды. 2014 жылдың 29 қазанында ФРЖ-ның ашық нарығы бойынша Комитеті QE 3 бағдарламасын аяқтау туралы шешімін қабылдады.

Мәні жағынан бағдарламаны 2 қадамда көрсетуге болады: ФРЖ резервтерін мемлекеттік облигацияларға айырбастайды. Жеке меншік сектор депозит ала отырып, облигацияны береді. Жеке меншік сектордың активтерінің таза құ-

ны, яғни ақша қаражат көлемі өзгеріссіз қалады. Сонымен бірге, облигацияның табыстылығы төмендейді. Осылайша, жеке меншік сектор қазынашылық облигацияларды ұстауға қызығушылығы төмен болып, нақты экономикада жылы жерлерді іздейді. Нәтижесінде ақша ипотекалық несиелеуге, копоративтік-тұтынушылық несиелеуге және қор нарығына кетеді. Осылай экономикаға әсер етуге қол жеткізіледі. Егер жеке меншік сектор алынған қаражаттарды ФРЖ шоттарында сақтауын жалғастыра берсе QE дұрыс жұмыс істемейді.

Бастапқы күтілім ретінде инфляцияның жоғарылауы мен жұмыссыздық деңгейінің төмендеуі трендінің сақталуы жағдайында АҚШ-та экономикалық өсуді ынталандыру алға қойылды. QE қорытындысы бойынша американдық еңбек нарығы жағдайында (жұмыссыздық деңгейі 8,1%-дан 5,9%-ға төмендеді) шынында айтарлықтай жақсару мәлімделді. Бірақ, еңбек нарығындағы прогресс алға қойылған мақсаттарының ішіндегі толық іске асқаны болды. Ең басты мақсат – экономиканың жеделдеуіне қол жеткізілген жоқ.

АҚШ-тағы дағдарыс, әрине, Европалық валюталық одақ елдерінің банктік жүйесіне әсер етті. Бірақ та, Евроаймақтағы рецессияның негізгі себебі болып европалық елдердегі бюджеттік проблема саналды. Қалыптасқан жағдайда Англия банкі мен ЕОБ де QE шарасына жүгінуіне тура келді. Сондай-ақ, дамушы елдерде шетелдік инвестициялардың келуіне тосқауыл болатын факторлар бар. Оларға ең алдымен саясаттың тұрақсыздығы, еңбектің төмен өнімділігі, коррупцияның жоғары деңгейі, әлеуетті тұтынушылардың табысының төмен деңгейі жатады.

Швецияның орындалмай қалған QE саясатын қарастырып кету қажет. 2015 жылдың ақпан айында Швеция өзінің QE нұсқасын іске қосты. Ақпаннан қазан айына дейін активтерді сатып алу бойынша бағдарлама көлемі алғашқы 10 млрд. шведтік кронадан (1,18 млрд. доллар), қазіргі 200 млрд. шведтік кронаға (23,53 млрд. доллар) дейін өсті. Осы уақыт аралығында РЕПО ставкасы -0,35%-ға төмендеді. Сандық жұмсарудың көлемінің айтарлықтай өсуі мен бір уақытта теріс ставканың төмендеуі елдегі экономикалық өсу мен инфляция қарқыны өте төмен екенін көрсетеді.

Теорияда QE негізгі механизмі облигациялардың табыстылығының төмендеуіне әкелу керек, себебі, инвестор акция секілді біршама тәуекелі жоғары активтерді сатып алуға қызығушылық танытуы қажет. QE белгіленген шек-

тен шығып кетпейінше, яғни көлемі аз кезінде айтылған механизм орындалады, керісінше жағдайда кез келген қосымша облигацияларды сатып алу көлемі табыстылықтың тұрақты өсуіне әкеледі.

Швеция әлемде алғаш рет осындай ерекше жағдайға тап болды. Сандық жұмсару бағдарламасы мемлекеттік облигациялар табыстылығының айқын өсуіне алып келді. Себебі, инвесторлар нарықтың сыйымдылығына шырғаланып, Швеция Банкінің сатып алулары өтімділікті бұзып, табыстылықтың өсуіне апарады.

Активтерді сатып алудың кеңеюі бойынша кез келген іс-әрекет нарықтағы тәуелсіз борыштың шектелген қорын азайтады. QE-ге байланысты барлық мәселелерге крон динамикасы қосылады. Сатып алу бағдарламасының бастау алуымен басқа валюталарға қарағанда нығая түсті. Импорттық бағалар түсіп, ал ОБ дефляцияны алдын алу үшін қандай-да бір іс-әрекет жасауға мардымсыз болып қалады. Яғни, инфляцияны әкеліп, табыстылықты төмендетуі қажет QE бағдарламасы толығымен керісінше нәтижеге әкеліп соқтырды.

Қорытынды

Сандық жұмсарулар – бұл мемлекеттің стандартты емес монетарлық құралдарының бірі болып табылады. Орталық банк үкіметтің, оның құрылымдық бөлімшелері коммерциялық банктердің несиелеуімен қолма-қолсыз ақшалардың қосымша эмиссиясын іске асырады немесе олардың ұзақ мерзімді борыштық бағалы қағаздарын сатып алып, нәтижесінде экономиканы ынталандыру жүзеге асады. Бірақ тәжірибе көрсеткендей, бұл саясатты қолданудың нәтижесі бастапқы мақсаттарға әрқашан жеткізе бермейді. Мысалға, 2008 жылдағы дағдарыс кезінде QE шынында инвестицияларды ынталандыруға әкелмей, ипотекалық нарықта алыпсатарлық арқасында ақшасынан айырылған ірі банктерге өздерінің бухгалтерлік есептерін қайта капитализациялауды жүргізуіне мүмкіндік берді. Қазірше банктер экономикадағы қарызды ынталандыру арқасында қаржылық дағдарыс кезінде өздерінің позицияларын күшейту мақсатында қол жетімді капиталды пайдалануда.

Сонымен бірге, классикалық экономикалық ғылымнан кету мен экономиканы реттеудің стандартты емес әдістерін қолдану заманауи әлемдік валюталық жүйеде кері әсерін тигізуі мүмкін. Билік, ең алдымен, ақшаны қымбат немесе арзан етіп, пайыздық ставкалардың

көмегімен экономиканы басқаруды жүргізуі қажет. Монетарлық масса миллиардпен емес, тіпті триллиондаған ұлттық бірліктер көмегімен есептелгенде, елде ақшаның көбеюі соншалық, несиелер бойынша пайыздық ставкалар жылына 1%-дан да төмен болған жағдайда ғана пайыздық ставкаларды қолдану іске аспайды. АҚШ-та ФРЖ несиелері бойын-

ша есептік пайыздық ставка 0,5 және 0,25% деңгейінде. Жапонияда пайыздық ставка -0,1%, Евроаймақта 0%. Ақша көп болғанымен, олар өндірістің дамуына және халықтың қажеттілігін қанағаттандыруын қамтамасыз етпейді. «Сандық жұмсарулар» деген желеумен ақшаны бөлу мен өндірістің әкімшілік-командалық жүйесі құрылады.

Әдебиеттер

- 1 Абель Э., Бернанке Б. Макроэкономика. 5-е изд. – СПб.: Питер, 2010. – 768 с.
- 2 Никулин А.Н., Карпухин И.В. Финансовая математика ценных бумаг. – Ульяновск: УлГТУ, 2011. – 87 с.
- 3 Мировая экономика: учебник / под ред. А.С. Булатова. – 2-е изд. – М.: Экономистъ, 2008. – 858 с.
- 4 ФРС США: «количественное смягчение» экономики (QE 1 – QE3) // Мировые Финансы. – URL: <http://global-finances.ru/frs-ssha-kolichestvennoe-smyagchenie-e/>
- 5 Ратников А. ЕЦБ запустил программу количественного смягчения на €1,1 трлн.// РБК. – 2015, 22 января. – URL <http://www.rbc.ru/finances/22/01/2015/54c0fd9a9a7947a4affe7c6c>
- 6 Почтарёв Н. Влияние политики «количественного смягчения» в США и Евросоюзе на экономическое развитие стран БРИКС// Москва, 2015. – URL: https://istina.msu.ru/media/dissertations/dissertation/10b/fd9/7863938/Avtoreferat_Pochtarev_NE.pdf

References

- 1 E. Abel, Bernanke B. Macroeconomics. 5 – ed. – SPb .: Peter, 2010. – p. 768
- 2 Nikulin A.N., Karpuhin I.V. Finansovaja matematika cennyh bumag. – Ul'janovsk : UIGTU, 2011. – 87 s.
- 3 Mirovaja jekonomika. Uchebnik / Pod red. A. S. Bulatova. – 2-e izd. – M. : Jekonomist', 2008. – 858 s.
- 4 FRS SShA: «kolichestvennoe smjagchenie» jekonomiki (QE 1 – QE3) // Mirovye Finansy. – URL: <http://global-finances.ru/frs-ssha-kolichestvennoe-smyagchenie-e/>
- 5 Ratnikov A. ECB zapustil programmu kolichestvennogo smjagchenija na €1,1 trln// RBK. – 2015, 22 janvarja. – URL <http://www.rbc.ru/finances/22/01/2015/54c0fd9a9a7947a4affe7c6c>
- 6 Pochtarjov N. Vlijanie politiki «kolichestvennogo smjagchenija» v SShA i Evrosojuze na jekonomicheskoe razvitie stran BRIKS// Moskva, 2015. – URL: https://istina.msu.ru/media/dissertations/dissertation/10b/fd9/7863938/Avtoreferat_Pochtarev_NE.pdf

Танжарикова А.Ж.

Анализ влияния человеческого капитала на результаты деятельности телекоммуникационных компаний

В статье проводится обзор методов определения и оценки человеческого капитала на микро-, мезо-, макроуровнях, представлены международные рейтинги такие, как рейтинг стран мира по уровню развития человеческого капитала, международный рейтинг человеческого развития (сокращенно ИЧР или развития человеческого потенциала). Рассмотрены теоретические подходы к обоснованию экономической эффективности использования человеческого капитала. В данной статье ставится задача показать значительное влияние человеческого капитала на экономические результаты финансово-хозяйственной деятельности компаний. Расчеты сделаны на примере телекоммуникационных компаний. Проведено исследование количественного влияния человеческого капитала на результат посредством применения метода VAIC, который используется для определения влияния интеллектуального капитала на результат деятельности предприятий. В результате получена модель VAIC, которая наглядно показывает влияние каждого компонента интеллектуального капитала (структурного капитала, задействованного капитала и человеческого капитала) на результаты деятельности компаний.

Ключевые слова: человеческий капитал, микро-, мезо-, макроуровни человеческого капитала, индекс человеческого развития, индекс развития человеческого капитала, эффективность человеческого капитала, интеллектуальный капитал.

Tanzharikova A.Zh.

Analysis of influence of a human capital on results of activities of the telecommunication companies

The article provides an overview of methods for the determination and evaluation of human capital at the micro, meso, macro level. And also presented international rankings such as the world ranking by the level of human capital development, the international rating of human development (abbreviated as HDI or Human Development). Theoretical approaches to the justification of the economic efficiency of the use of human capital. This article seeks to show the significant impact of human capital on the economic results of financial and economic activities of the companies. Calculations are made on the example of telecommunications companies. A study of the quantitative impact of human capital on the result through the use of VAIC method, which is used to determine the impact of intellectual capital on firm performance. In consequence model VAIC obtained, which clearly shows the impact of each component of intellectual capital (capital structure, working capital and human capital) on the performance of companies.

Key words: human capital, micro, meso, macro-levels of human capital, human development index, human capital development index, the effectiveness of human capital, intellectual capital.

Танжарикова А.Ж.

Адами капиталды телекоммуникациялық компаниялардың қызмет нәтижелеріне ықпал етуін талдау

Мақала адами капиталды анықтау және микро, мезо, макро деңгейде бағалау әдістерін шолуға арналған. Сондай-ақ, халықаралық рейтингтер көрсетілген, мысалы: адами капиталының даму деңгейі бойынша әлем елдерінің рейтингі, адами капиталды дамыту деңгейі бойынша әлемдік рейтингтегі елдер, адами дамудың халықаралық рейтингі (қысқартылған АДИ немесе адам әлеуетінің дамуы). Адам капиталын пайдаланудың экономикалық тиімділігін негіздеу үшін теориялық көзқарастар қарастырылған. Бұл мақалада компаниялардың қаржы-шаруашылық қызметінің экономикалық қорытындылары туралы, адами капиталдың елеулі әсер көрсетуге ықпал етуі көрсетілген. Есеп айырысу телекоммуникациялық компаниялардың үлгісінде жасалған. Кәсіпорын қызметінің нәтижесіне әсер ететін интеллектуалды капиталды анықтауға қолданылатын VAIC әдісін қолдану арқылы адам капиталының нәтижеге сандық әсерінің зерттеуі жүргізілді. Компания қызметінің нәтижесіне интеллектуалды капиталдың (құрылымдық капитал, тартылған капитал және адам капиталының) әр компоненті әсер ететінін анық көрсететін VAIC моделі алынды.

Түйін сөздер: адами капитал, адам капиталының микро, мезо, макро-деңгейлері, адам даму индексі, адами капиталды дамыту индексі, адами капитал тиімділігі, зияткерлік капитал.

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА НА РЕЗУЛЬТАТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТЕЛЕКОММУ- НИКАЦИОННЫХ КОМПАНИЙ

Введение

Современную экономику в развитых странах следует именовать экономикой эффективного человеческого капитала. В настоящее время все больше ученых-экономистов высказывают мысль о том, что одним из самых перспективных направлений развития экономической науки в XXI веке является концепция человеческого капитала. Интерес к человеческим созидательным способностям, путям их активизации совпадает с всеобщей закономерностью развития современной науки.

Это обусловлено тем, что человек в рыночной экономике выполняет многообразные экономические функции. Формирование и использование человеческого капитала в инновационной экономике являются важнейшим фактором экономического развития. Конечно, теория человеческого капитала была принята далеко не всеми учеными, но она по сей день остается ведущей в своей области. Вместе с тем, многие методологические подходы к данной концепции до сих пор остаются дискуссионными.

Еще в 60-70-е годы теория человеческого капитала вызвала резкую критику с позиции марксистской теории постоянного и переменного капитала. Нет единства мнений по данному вопросу и до сих пор.

Экспериментальная часть

По данным Программы развития ООН (ПРООН), в настоящее время на планете физический капитал, или накопленные материальные блага, составляют лишь 16% от общего достояния, природные богатства – 20%, человеческий капитал, или накопленные вложения в человека – 64%. Во многих развитых странах доля человеческого капитала достигает 80%. В своей работе российский ученый В.А. Супрун дает следующее определение: «Человеческий капитал – это способность предлагать неочевидные решения, он источник обновления и прогресса. Его главное предназначение – создание и распространение инноваций» [1, с. 314]. Сегодня в мировой экономике сформировался новый тип экономического роста на базе использования

знаний, человеческого капитала и инноваций как важнейших ресурсов.

Экономика, основанная на знаниях, является закономерным процессом перехода современного общества на новый этап развития. Таким образом, в современных условиях устойчивое развитие экономики находится в зависимости от стабильного создания, распространения и использования знания, что в свою очередь невозможно без развития человеческого капитала. В связи с чем составлен рейтинг развития человеческого капитала.

Рейтинг опубликован аналитической группой Всемирного экономического форума (ВЭФ) в сотрудничестве с Международной организацией труда (МОТ), Организацией экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) и консалтинговой компанией Mercer Human Resource Consulting [2].

Впервые индекс развития человеческого капитала в странах мира составлен в 2013 году и охватывал 122 экономики. В рейтинг 2015 года вошли 124 экономики. В его подготовке использовалась комбинация данных из общедоступных источников и информации от международных организаций и экспертов в области развития.

Второе издание Индекса человеческого капитала 2015 основано на трех базовых концепциях. Здесь внимание уделено результатам **обучения и занятости**, целью которого является получение картины о состоянии стран с учетом их успехов или неудач, представленная в развернутом виде потенциала человеческого капитала людей всех слоев и возрастов.

Второй акцент сделать на **демографическом развитии**. Всякий раз, когда это возможно, индекс разбивается на составные части по пяти возрастным группам, выделив вопросы, которые являются уникальными и важными в развитии человеческого капитала каждой группы. Полученная картина развития человеческого капитала страны, определяющая, на каком этапе жизненного цикла она находится, позволяет государству более целенаправленное вмешательство и планирование человеческих ресурсов.

В-третьих, индекс человеческого капитала всех стран рассчитывается по одному стандарту для измерения **«расстояния до идеального»** государства. Устанавливая абсолютную меру производительности стран, Индекс человеческого капитала позволяет год от года проводить как внутри-, так и межстрановые сравнения, чтобы в будущем странам отслеживать прогресс и изменения в уровне их инвестиций в человеческий

капитал и выявить отставание в течение долгого времени.

В общей сложности, Индекс человеческого капитала охватывает 46 показателей. Ровно половина из них являются результатом разбивки по возрастным показателям образования (начального, среднего и высшего образования) и показателей рынка труда (уровень участия в рабочей силе, уровень безработицы и неполной занятости).

Результаты и обсуждение

Человеческий капитал, как определяют его большинство западных экономистов, состоит из приобретенных знаний, навыков, мотиваций и энергии, которыми наделены человеческие существа и которые могут использоваться в течение определенного периода времени в целях производства товаров и услуг. «Он есть форма капитала, потому что является источником будущих заработков, или будущего удовлетворения, или того и другого вместе. Он человеческий, потому что является составной частью человека» [3, с. 18.].

Конечно, теория человеческого капитала была принята далеко не всеми учеными, но она по сей день остается ведущей в своей области. Вместе с тем, многие методологические подходы к данной концепции до сих пор остаются дискуссионными. Еще в 60-70-е годы теория человеческого капитала вызвала резкую критику с позиции марксистской теории постоянного и переменного капитала. Нет единства мнений по данному вопросу и до сих пор. Не случайно Р. Капелюшников в статье «Экономический подход Гэри Беккера к человеческому поведению» признал: «Теоретические новации Беккера далеко не всегда ожидали благожелательный прием. Идея человеческого капитала, кажущаяся столь очевидной, была встречена в штыки педагогической общественностью, усмотревшей в ней умаление культурной ценности образования и низведение человека до уровня машины» [4, с. 17].

Влияние способностей людей к труду особенно возрастает при применении в производстве машин: механизации, и особенно, автоматизации производства.

Казалось бы, когда вместо человека работают машины, его роль должна уменьшаться. Однако машины сами работать не могут, человек «заводит» их, составляет и контролирует программы их работы. Чем больше машины заменяют труд человека, тем больший объем производимой

продукции зависит от того, как человек этими машинами управляет. Поэтому его влияние на производство увеличивается.

Если рассмотреть экономику на микро-, мезо- и макроуровнях, то в микроуровень входят физические лица, то есть индивиды, жители страны или каждый работник, сотрудник предприятий; в мезоуровень входят компании, предприятия, организации или отрасли экономики; к макроуровню относится в целом вся экономика государства. Исходя из этой классификации, авторы данной статьи условно разделяют человеческий капитал на три степени:

первая степень – человеческий капитал работника (сотрудника, персонала) предприятия;

вторая степень – человеческий капитал компании (фирмы, предприятия);

третья степень – человеческий капитал страны.

В мировой экономике интерес к изучению и исследованию человеческого капитала все больше увеличивается. Много работ по человеческому капиталу персонала предприятия, но исследования и методы, предложенные по человеческому капиталу работника, входят в круг вопросов, рассматриваемых HR-менеджментом и учеными, область исследования которых относится к специальности «Менеджмент». Также немало работ по изучению человеческого капитала второго и третьего уровней. В данной статье рассмотрен человеческий капитал на мезоуровне. И авторы считают, что на втором уровне человеческий капитал еще требует дальнейших исследований как в отдельной стране, так и в целом в мировом масштабе.

Если рассмотреть исследования человеческого капитала дедуктивным путем, то необходимо начать с макроуровня.

По данным Программы развития ООН (ПРООН), в настоящее время на планете физический капитал, или накопленные материальные блага, составляют лишь 16% от общего достояния, природные богатства – 20%, человеческий капитал, или накопленные вложения в человека – 64%. Во многих развитых странах доля человеческого капитала достигает 80%. В своей работе российский ученый В.А. Супрун дает следующее определение: «Человеческий капитал – это способность предлагать неочевидные решения, он источник обновления и прогресса. Его главное предназначение – создание и распространение инноваций» [5, с. 314]. Сегодня в мировой экономике сформировался новый тип экономического роста на базе использования знаний, чело-

веческого капитала и инноваций как важнейших ресурсов.

Экономика, основанная на знаниях, является закономерным процессом перехода современного общества на новый этап развития. Таким образом, в современных условиях устойчивое развитие экономики находится в зависимости от стабильного создания, распространения и использования знания, что в свою очередь невозможно без развития человеческого капитала. В связи с чем составлен рейтинг развития человеческого капитала.

Рейтинг опубликован аналитической группой Всемирного экономического форума (ВЭФ) в сотрудничестве с Международной организацией труда (МОТ), Организацией экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) и консалтинговой компанией Mercer Human Resource Consulting [6].

Впервые индекс развития человеческого капитала в странах мира составлен в 2013 году и охватывал 122 экономики. В рейтинг 2015 года вошли 124 экономики. В его подготовке использовалась комбинация данных из общедоступных источников и информации от международных организаций и экспертов в области развития.

В современной экономической литературе существует множество трактовок термина человеческий капитал. Например, Дж. Р. Мак Куллох, проводя аналогию между человеческим и физическим капиталом, считал человеческий капитал «формируемой частью национального богатства» [7, с. 25]. Дж. Грейсон интерпретирует человеческий капитал как «краеугольный камень конкурентоспособности, экономического роста и эффективности» [8, с. 195-196]. П. Бурдые, определяя человеческий капитал как «высшую ценность», налагает на интеллектуально богатых людей «обязательство действовать в качестве коллективного сознания нации» [9, с. 105].

Р. И. Капелюшников признает человеческий капитал «в качестве ключевого экономического ресурса» [10, с. 20.], а В.П. Щетинин трактует человеческий капитал как «социально-экономическую форму современного качества человеческого потенциала в масштабе всего общества» [11, с. 49].

Вывод страны на лидирующие позиции по развитию науки и техники, за счет которой и развивается экономика: массивные инвестиции в передовые отрасли науки и техники; крупные вложения в науку частного бизнеса; крупные вложения в образование, избавление образовательных учреждений от налогов. Вы-

сокий культурный и образовательный уровень развития страны.

Подводя итог, можно сказать, что для индивидуума основной мотивацией для получения образования и профессиональных навыков является рост его доходов. Государство, инвестирующее в эти отрасли социальной сферы, заинтересовано в повышении производительности труда. Нация, в конечном счете, получает реальную возможность выйти на более высокие показатели конкурентоспособности и т.д.

Заключение

Таким образом, следует отметить следующее. Ценность бизнеса во многом определяется его интеллектуальными и информацион-

ными ресурсами. Экспертные исследования в странах ЕС показали, что предприятия, которые лишь частично используют интеллектуальный капитал, получают в среднем лишь 14% возможной прибыли, те, что используют его более активно – 39%, а те предприятия, которые интеллектуальный капитал считают базой своего развития – 61%. Способность предприятия создавать и эффективно использовать интеллектуальный капитал все в большей мере определяет его устойчивое развитие и конкурентоспособность на рынке. Развивая интеллектуальный капитал, у предприятия появляется возможность повышения эффективности его деятельности, а также увеличения стоимости.

Формирование человеческого капитала фирмы – основной актив современной бизнес-единицы.

Литература

- 1 Инновационное развитие: экономика, интеллектуальные ресурсы, управление знаниями / [Б. З. Мильнер и др.] ; под общ. ред. Б. З. Мильнера. – М. : ИНФРА-М, 2010. – 624 с.
- 2 Всемирный экономический форум (The World Economic Forum): [http:// www.weforum.org](http://www.weforum.org)
- 3 Маркс К. и Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т., 46, ч.1.
- 4 Капелюшников Р.И. Современные буржуазные концепции формирования рабочей силы. – М.: Наука, 1981. – 286 с.
- 5 Инновационное развитие: экономика, интеллектуальные ресурсы, управление знаниями / [Б. З. Мильнер и др.] ; под общ. ред. Б. З. Мильнера. – М. : ИНФРА-М, 2010. – 624 с.
- 6 Всемирный экономический форум: Рейтинг стран мира по уровню развития человеческого капитала 2015 года. [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий. – 19.05.2015. URL: <http://gtmarket.ru/news/2015/05/19/7160>
- 7 McCullox J.R. The Principles of Political Economy. Alex Murrey & Son. 1870. P. 57
- 8 Грейсон Дж., О'Делл К. Американский менеджмент на пороге XXI века. – М.: Экономика, 1991. – 319 с.
- 9 Bauman Z. Life in Fragments: Essay on Postmodern Morality. – Oxford UK and Cambridge USA.: Blackwells's., 1995. – P. 225
- 10 Капелюшников Р.И. Экономический подход Гэри Беккера к человеческому поведению// США: экономика, политика, идеология. – №11. – 1993.
- 11 Щетинин В.П. Человеческий капитал и неоднозначность его трактовки// Мировая экономика и международные отношения. – №12. – 2001. – С. 42-49.

References

- 1 Innovatsionnoye razvitiye: ekonomika. intellektualnyye resursy. upravleniye znaniyami / [B. Z. Milner i dr.]; pod obshch. red. B. Z. Milnera. – M.: INFRA-M. 2010. – 624 s.
- 2 Vsemirnyy ekonomicheskiy forum (The World Economic Forum): [http:// www.weforum.org](http://www.weforum.org)
- 3 Marks K. i Engels F. Soch.. 2-e izd.. t. 46. ch.1. 4. Kapelyushnikov R.I. Sovremennyye burzhuaznyye kontseptsii formirovaniya rabochey sily. – M.: Nauka. 1981. – 286 s.
- 4 Innovatsionnoye razvitiye: ekonomika. intellektualnyye resursy. upravleniye znaniyami / [B. Z. Milner i dr.]; pod obshch. red. B. Z. Milnera. – M. : INFRA-M. 2010. – 624 s.
- 5 Vsemirnyy ekonomicheskiy forum: Reyting stran mira po urovnyu razvitiya chelovecheskogo kapitala 2015 goda. [Elektronnyy resurs] // Tsentr gumanitarnykh tekhnologiy. — 19.05.2015. URL: <http://gtmarket.ru/news/2015/05/19/7160>
- 6 McCullox J.R. The Principles of Political Economy. Alex Murrey & Son. 1870. P. 57
- 7 Greyson Dzh.. O'Dell K. Amerikanskiy menedzhment na poroge XXI veka. – M.: Ekonomika. 1991. – 319 s.
- 8 Bauman Z. Life in Fragments: Essay on Postmodern Morality. Oxford UK and Cambridge USA.: Blackwells's. 1995. P. 225
- 9 Kapelyushnikov R.I. Ekonomicheskiy podkhod Geri Bekkera k chelovecheskomu povedeniyu// SShA: ekonomika. politika. ideologiya. №11. 1993.
- 10 Shchetinin V.P. Chelovecheskiy kapital i neodnoznachnost ego traktovki// Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya. №12. 2001. – 42-49 s.

Унербаева Р.У.
**Қазақстан Республикасында
кәсіпкерлікті
мемлекеттік қолдау**

Нарықтық экономика жағдайында Қазақстандағы шағын кәсіпкерліктің қызмет ету процесінің күрделілігі, оның ғылыми негіздерін, бағытталу беталыстарын, қазіргі жағдайына бөлшектік талдау жасау, даму формаларын анықтау қажеттілігі, даму барысында туындайтын мәселелерді шешудің жоғарғы тәжірибелік маңызы зерттеудің өзектілігін айқындап, тақырыпты таңдаудағы негіз болды.

Зерттеудің мақсаты республикамыздағы шағын және орта бизнестің дамуындағы қалыптасуы мен даму жүйесін теориялық және тәжірибелік негіздеу мен еліміздің стратегиялық даму бағыттарының бірі – индустриалды-инновациялық Бағдарламаны жүзеге асыру механизмі жөнінде ұсыныстар жасау болып табылады. Қазіргі уақытта жүзеге асырылып жатқан үдемелі индустриялық-инновациялық дамуға көшу, бір жағынан, жұмыспен қамтудың одан әрі өсу мүмкіндіктерін кеңейтеді, екінші жағынан – еңбек нарығына жұмыс күшінің ішкі резервін тартудың, еңбек ресурстарының сапасы мен экономикалық белсенділігін арттырудың жаңа тәсілдерін әзірлеуді және іске асыруды талап етеді.

Түйін сөздер: кәсіпкерлік, шағын және орта бизнес, кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау, кәсіпкерлікті мемлекеттік реттеу.

Unerbaeva R.U.
**State support of entrepreneurship
in the Republic of Kazakhstan**

Complexity of running process of small enterprises in Kazakhstan in market conditions, its scientific basis, development directions, need for identification of development forms, importance of solving the development problems are identified the topicality of this research and served as a basis for choosing this topic. Research objective is to consider development system and establishment of small and medium enterprises in our republic theoretically and practically, also to propose implementation mechanisms of Innovative-industrial program as one of the strategic development directions of our country. Accelerated industrial and innovative development which is implements nowadays, on the one hand, to expand employment opportunities for further growth, on the other hand, requires to attract internal reserve of labor force to the labor market, preparing new approaches of development of the labor quality force and economic activity and implementation.

Key words: entrepreneurship, small and medium enterprises, state support for entrepreneurship, state regulation of entrepreneurship.

Унербаева Р.У.
**Государственная поддержка
предпринимательства в РК**

В условиях рыночной экономики необходимо определить формы развития, решить проблемы, возникающие в ходе практической важности для уточнения актуальности исследования. Это явилось основой для выбора темы.

Цель исследования в области развития малого и среднего бизнеса в стране и теоретического и практического изучения становления и развития одного из стратегических направлений индустриально-инновационной программы страны является создание механизма для осуществления рекомендаций. В настоящее время реализация форсированного индустриально-инновационного развития, с одной стороны, расширит возможности трудоустройства для дальнейшего роста, с другой стороны, рынок труда для предоставления рабочей силы для повышения экономической активности и качества рабочей силы для привлечения требует разработки и внедрения новых подходов.

Ключевые слова: предпринимательство, малый и средний бизнес, государственная поддержка предпринимательства, государственное регулирование предпринимательства.

**ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНДА
КӘСІПКЕРЛІКТІ
МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ**

Кіріспе

Қазақстан Республикасының нарықтық экономикаға өтуінің алғашқы кезеңдерінен бастап кәсіпкерлікті дамыту мемлекеттің экономикалық саясатының басым бағыттарының бірі болып табылады. Елімізде кәсіпкерлік саласында 1992-1994 жж., 1994-1996 жж., 1999-2000 жж., 2001-2002 жж. жеке кәсіпкерлікті дамыту және қолдауға бағытталған бірқатар мемлекеттік бағдарламалар қабылданған.

Кәсіпкерлікті мемлекеттік реттеу аталған экономика секторының жұмыс істеуіне қолайлы жағдайлар жасау мен әлеуметтік – экономикалық тиімділігін арттыруға бағытталған. Шағын кәсіпкерлік – бұл жан-жақты және кешенді экономикалық құбылыс.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында шағын және орта бизнес саласында шамамен 2 млн. аса адам жұмыс істейді. Шағын және орта кәсіпкерліктегі кәсіпорындар мемлекет бюджетінің 11% қалыптастырады, олардың ЖІӨ-дағы үлесі 17%-ды құрайды, сонымен қатар инвестицияланған қаражат көлемі тұрақты ұлғаюда. ЖІӨ-дағы үлесі бойынша шағын және орта кәсіпкерлік мұнай-газ секторынан кейін II орынды алады. Шағын және орта кәсіпкерлікті қалыптастырудың қол жеткізілген деңгейі әлі де өзінің қалыптасуы мен даму барысындағы бірқатар мәселелерді зерттеуді қажет етеді: талдау, даму перспективаларын болжау мен басқару, бағалаудың тиімді және икемді әдістерін әзірлеу [1].

Нәтиже және талқылау

Қазіргі уақытта жүзеге асырылып жатқан үдемелі индустриялық-инновациялық дамуға көшу, бір жағынан, жұмыспен қамтудың одан әрі өсу мүмкіндіктерін кеңейтеді, екінші жағынан – еңбек нарығына жұмыс күшінің ішкі резервін тартудың, еңбек ресурстарының сапасы мен экономикалық белсенділігін арттырудың жаңа тәсілдерін әзірлеуді және іске асыруды талап етеді. Кәсіпкерлікті ынталандыру жеке ісін ұйымдастыру арқылы азаматтардың экономикалық белсенділігін арттыруға бағытталған. Кәсіпкерлерге мемлекеттік қолдау көрсетудің бұл құралдары бюджет заңнамасын жетілдіру шеңберінде өз-

герістер мен толықтырулар енгізілген «Жеке кәсіпкерлік туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көзделген.

Қазіргі кезде кәсіпкерлерге мемлекет тарапынан көптеген қолдаулар көрсетіліп келеді, соның бірі «Бизнестің жол картасы 2020» туралы айтып кеткім келеді.

«Бизнестің жол картасы 2020» бизнесті қолдау мен дамытудың бірыңғай бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Президентінің «Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауын және Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 17 ақпандағы № 925 Жарлығымен бекітілген. Қазақстанның 2020 жылға дейінгі жалпыұлттық даму жоспарын іске асыру үшін әзірленді.

Бағдарлама Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан – 2030» Стратегиясы» және «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына жолдауларының мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған [2].

Жалпы елдің орнықты экономикалық дамуын қамтамасыз ету жеке кәсіпкерліктің және ең алдымен, шағын және орта бизнестің даму жай-күйі мен деңгейіне тәуелді. Мемлекеттің экономикалық өсуіне ықпалын тигізетін бәсекелестіктің дамымауы, материалдық және материалдық емес ресурстарды тиімсіз пайдалану, ішкі сұраныстың импортқа тәуелділігі, жұмыссыздық, кедейшілік және басқалары сияқты көптеген проблемаларды шешу үшін экономиканың нақ осы секторының әлеуетті мүмкіндіктері өте зор. Бағдарламаның негізгі мақсаты Өңірлік кәсіпкерліктің тұрақты және теңгерімді өсуін қамтамасыз ету, сондай-ақ бар жұмыс орындарын сақтау және тұрақты жұмыс істейтін жаңа жұмыс орындарын құру. «Бизнестің жол картасы 2020» бағдарламасының негізгі міндеттері:

Ауылдық елді мекендердің, шағын қалалар мен моноқалалардың кәсіпкерлерін қаржыландыруға қол жетімділікті арттыру.

Ауылдық елді мекендер, шағын қалалар мен моноқалалар кәсіпкерлерінің өндірістік қуатын ұлғайту.

Ауылдық елді мекендерде, шағын қалалар мен моноқалаларда кәсіпкерлердің бизнес бастамаларын кеңейту.

Өңдеуші өнеркәсіп өндірген өнім көлемін ұлғайту.

Бәсекеге қабілетті жаңа өндіріс орындарын құру.

Халықтың шағын және орта кәсіпкерлікте жұмыспен қамтылуын ұлғайту.

Шетелдік валюталардың ауытқуларына байланысты болатын валюталық тәуекелдердің кредиттікке көшуін болдырмау.

Кәсіпкерлікті ақпараттық-талдамалық қамтамасыз ету.

Кәсіпкерлердің құзыретін арттыру.

Кәсіпкерлердің өнімділігін арттыру

Іскерлік қатынастарды кеңейту.

Шағын және орта кәсіпкерліктің соңғы ресми статистикалық ақпараттарына сүйенетін болсақ, 2016 жылдың екінші тоқсанындағы санақ бойынша Шағын кәсіпкерліктердегі жұмыспен қамтылғандар саны 2 775 24 жеткен. Сонымен қатар 2016 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша жұмыс істеп тұрған ШОК субъектілер саны өткен жылғы тиісті кезеңдегі сәйкес мерзіммен салыстырғанда 6% төмендеді. ШОК субъектілерінің жалпы санында дара кәсіпкерлер үлесі 69,8%, шағын кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар – 15,5%, шаруа немесе фермер қожалықтары – 14,5%, орта кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар – 0,2%-ды құрады [1].

Шағын кәсіпкерлік пен бизнесті аймақтық дамыту, ең алдымен, өндірістік секторды көтеруге, шағын кәсіпкерлік пен бизнесті қолдаудың инфрақұрылымын дамытуға, жаңа жұмыс орындарының неғұрлым көп санын құруға, жергілікті атқарушы органдардың кәсіпкерлік орта мен неғұрлым жоғары деңгейде өзара іс-қимыл жасауына бағытталатын болады. Аймақтарда шағын кәсіпкерлік пен бизнесті дамыту тек халықты жұмыспен қамтамасыз етіп қана қоймай, олардың әлеуметтік, рухани, экономикалық іргелі мәселелерін шешуге ықпалын тигізеді.

Жаңа жұмыс орындарын шағын кәсіпкерлік пен бизнес арқылы қалыптастыру – халықты кәсіпкерлік қызмет саласына да белсенді түрде тартуға мүмкіндік береді. Мұның өзі аймақтардағы өмір сүру деңгейін көтеруге ықпал етіп, ондағы тұрғындардың жұмыссыздық салдарынан ірі қалаларға көшуін тоқтатады. Осыған орай жергілікті атқарушы органдардың шағын кәсіпкерлік пен бизнесті қолдау және дамыту үшін нақты іс-шараларды дайындаумен қатар, алдағы жылдардағы оның даму стратегиясын үкімет стратегиясы негізінде әзірлеуі тиіс. Шағын кәсіпкерлік пен бизнесті дамытуда мамандар даярлау, олардың біліктілігін арттыру, қайта даярлау – кәсіпкерлік тәуекел дәрежесін төмендетумен қатар, оның нарық талаптарына сәйкес жоғары нәтижемен жұмыс істеуіне көмектеседі [3].

Қазіргі жағдайда, Қазақстан Республикасында мемлекеттік қолдау жеңілдетілген несие, экспортты сақтандыру, жарғы капиталында үлестік қатысу, Экспортты сақтандыру жөніндегі корпорация, Қазақстанның инвестициялық қоры, Инновациялық қоры мен кредиттік бюро және т.б. пайдалану негізінде коммерциялық ақпарат желісін ұйымдастыру арқылы кәсіпкерлікті дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған.

Кәсіпкерлік тиімділік тек индустриалды және агро өнеркәсіп саясатын мемлекеттік қолдау аясында ғана емес, ең алдымен кәсіпкерліктің дұрыс шешімдерді құрастыру бойынша өзіндік талпынысын, кәсіпкерліктің өркендеуі және кәсібилендіру, өз құқығын қорғау бойынша кадрлардың біліктілігін арттыру арқылы қамтамасыз етіледі.

Осыған орай, кәсіпкерліктің ары қарай дамуы және мәселелерді жою үш тұжырымдамалық бағытта жүзеге асырылуы мүмкін:

1. Инновациялық құрастырылымдарды жүзеге асыратын, меншік құралдарын өндірістің өркендеуіне, адам капиталына және өнімнің сапасын арттыруға инвестициялайтын кәсіпорындарды салықтық ынталандыру негізінде ғылыми-техникалық әлеуетті дамыту және қолдану. Түрлендірудің флагманы интеллектуалдық меншіктің объектілерінің айырбасталуы болуы мүмкін, бұл өзін-өзі инвестициялау, ғылыми әзірлеулерді капитализациялау мәселесін шешеді. Ғылыми-техникалық-экономикалық әріптестік келешекте ХХ ғасырдың ортасынан бастап өзекті болып келе жатқан экологиялық факторды да есепке алуы қажет. Табиғи материалды экономикалық ресурс ретінде түсіну, бүгінгі күні материалды қажетсінетін технологиядан ресурсты үнемдейтін технологияға өтуді қажет етеді. Мұндай тәсіл постиндустриалдық құрылысты қарқындатуға және кәсіпкерлік қызметті жаңа сапалы деңгейге көтеруге мүмкіндік береді.

2. Кәсіпкерліктің әлеуметтік бағытталуы және оны мемлекет пен қоғамның қолдауы Н.Ә. Назарбаев ұсынған қоғамдық келісімшарт негізінде немесе халықтың табысының дифференциалдануын төмендету, даму мен тұрақтылықтың негізі – орта таптың үлесін арттыру мақсатында өзара бірлесу арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Кәсіпкерлік қызметтің беделін қолдаудағы маңызды рөлді қоғамдық пікір, қоғамдық қолдау алады. Соңғы кезде Қазақстанда мынадай сайыстар танымалдылыққа ие бола бастады: «Жыл кәсіпкері», әртүрлі қызмет аясындағы «Он жыл ішіндегі үздік кәсіпкер».

3. Нормативтік-құқықтық базаның алдағы жетілуі мен тұрақтандырылуы, кәсіпкерлікті қолдаудың инфрақұрылымы (мемлекеттік органдар, бизнес орталықтар, технопарктер, кәсіпкерлік қызмет көрсету орталықтары, қоғамдық ұйымдар). Рәсімдердің, салықтық есептіліктің шектік оңайлатылуы, халықаралық әріптестікті кеңейту үшін қабылданған жобаларды жүзеге асыру және білім беру жүйесі әлемдік кәсіпкерлікті дамытуды қамтамасыз ету керек. Алдағы кәсіпкерліктің дамуы әртүрлі елдердегі өзара әріптестік қағидасына негізделген кәсіпкерлік пен мемлекеттің жақындасуы бағытында жүзеге асуы керек. Қазақстандағы шағын бизнестің дамуына кедергі келтіретін мәселелер өзіндік кешенділігімен ерекшеленеді және қысқа мерзімде шешілуі мүмкін емес. Шағын бизнес секторының даму жағдайы заманауи тұрғыда стратегияны қайта қараудың қажеттілігін және мемлекеттік қолдауды көрсетеді. Жаңа стратегия шағын бизнестің аймақтық және салалық ерекшелігін есепке алумен құрастырылуы керек.

Осыған орай бұл стратегияның құраушылары ретінде мыналарды ұсынуға болады:

Ағымдағы нормативтік-құқықтық қамтамасыз етілуді жетілдіру;

Шағын және ірі кәсіпкерліктің жәрдемдесуін кеңейту жолында бірлесуі;

Салық салу жүйесін жетілдіру;

Қаржы-несие механизмін жетілдіру;

Әкімшілік кедергілерді жою;

Қызмет көрсету жүйесін дамыту және шағын бизнестің кәсіпорындарына ақпараттың ұсынылуы (BusinessDevelopmentService);

Кәсіпкерлердің қоғамдық қозғалысының дамуын қолдау.

Осы компоненттердің кешенін іске асыру үшін, орта мерзімді перспективада Қазақстанның шағын бизнес секторын дамыту үшін қолайлы жағдай жасауға мүмкіндік береді.

«Самұрық-Қазына» Ұлттық әл-ауқат қоры Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығына сәйкес құрылып, қазан айының 2008 жылғы «Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ету жөніндегі шаралар туралы» №669 және қазанның 17-і, 2008 жылғы Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі шаралар туралы «962 № 13 қаңтардағы 13 қазан, 2008 жылғы Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығын іске асыру үшін «Самұрық» тұрақты даму қоры «Қазына» және «Қазақстанның мемлекеттік активтерді басқару жөніндегі холдингі» АҚ біріктіру жұмысы жүрді.

Ұлттық әл-ауқат қоры «Самұрық-Қазына» бәсекеге қабілеттілігі мен тұрақтылығын және ұлттық экономиканың елдегі экономикалық өсімнің әлемдік нарықтағы өзгерістердің факторлар ықтимал теріс ықпалын арттыру үшін құрылды [4].

Қордың негізгі мақсаты әлемдік нарықтарда олардың ұзақ мерзімді құндылығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін ұлттық даму институттарының, ұлттық компаниялардың және басқа да заңды тұлғалардың меншік үлестерінің (үлесі) құқығын оған тиесілі етіп басқару болып табылады.

Қор қызметінің негізгі бағыттары мыналар болып табылады:

- мұнай-газ секторы;
- электр энергетикасы;
- металлургия;
- химия, мұнай химиясы;
- инфрақұрылым.

Қордың негізгі міндеттері мыналар болып табылады:

– облыстық, республикалық және халықаралық ауқымдағы инвестициялық жобаларды әзірлеу және іске асыру;

– қордың компаниялар тобының қолданыстағы активтерін қолдау және жаңғырту;

– өңірлер мен әлеуметтік жобаларды іске асыру дамуына ықпал ету тауарлар мен қызметтерді отандық тауар өндірушілерді қолдау.

Бұл бағдарламалардың көп бөлігі, ШОБ өнімнің жалпы көлеміндегі өңдеуші салалары секторының үлесін арттыруға бағытталған болып табылады. Қорда жұмыс берушілер білдіретін жобалар қатаң конкурстық іріктеуден өтеді. Осылайша, бағдарламаның тікелей қаржыландыру шеңберінде қарауына 143 жоба болып, 1 наурыздың 2010 жылғы іріктеу орнынан тек 10-ы өтті.

Бағдарламаның мақсаты экономиканың шикізаттық емес секторларында және жаңа тұрақты жұмыс орындарын құру және қолданыстағыларын сақтап, өңірлік кәсіпкерліктің орнықты және теңгерімді өсуін қамтамасыз ету болып табылады.

Бағдарламалардың қызметі 3 негізгі бағыт бойынша жүзеге асырылады:

– бизнес-бастамаларды қолдау (пайыздық мөлшерлемелерді субсидиямен қамту және ШОК үшін мемлекеттік кепілдік);

– кәсіпкерлік секторларды сауықтыру (мөлшерлеменің бір бөлігін қормен төлем жасау және несиенен сыйақы);

– экспортқа бағытталған өндірісті қолдау (пайыздық мөлшерлемелерді шикізаттық

емес экспорттаушы сектор үшін субсидиямен қамту).

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасындағы ШОК қолдауы Аймақтық инфрақұрылым бойынша әртүрлі ұйымдарда көптеген санымен танылған, яғни шағын және орта бизнесті басқаратын, сонымен қатар барлық мүмкін болатын бағыттарда көмек көрсету – жеке меншік істі құру және ұйымдастырушылық құқықтық формадағы таңдау бойынша кеңес алудан бастап шет елдегі серіктестік іздестіру мен Қазақстан Республикасы территориясындағы инвестицияны қызықтыруға дейінгі ақпараттармен қамтылады.

Қорытынды

Шын мәнінде, шағын және орта кәсіпкерлік – ел экономикасының ұтқыр әрі нәтижелі секторының бірі. Ішкі жалпы өнімнің елеулі бөлігін өндіру солардың үлесінде. Бұл жағдай тек дамыған елдерге ғана қатысты емес, өтпелі экономикасы бар елдерге де қатысты. Бірнеше жыл бұрын президентіміз Н. Назарбаев: «Жапония, Германия, Бельгия, Италия сияқты елдерде шағын және орта бизнес олардың барлық кәсіпорындары санының 90%-дан астамын құрайды, көптеген дамыған елдерде олар жалпы ішкі өнімнің 50%-дан астамын береді. Сондықтан да біздің шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың түбірінен жаңа идеологиясын түзуіміз қажет. Бұл кәсіпкерлік ортаның бастамашылығын іске асыру үшін қолайлы жағдай туғызуымыз керек» – деген болатын. Шағын және орта бизнес дамыған елдердің тәжірибесін қолдана отырып Үкімет қаржылық сектор реформасы бойыншы тереңдетілген саясат жүргізеді және шағын кәсіпкерлікті қолдау инфрақұрылымның кешенді дамуына қарай: шағын бизнестің орталық желісін кеңейтуді, бизнес инкубаторларды, консалтингтерді, жалданған және басқа да фирмаларды, шағын кәсіпкерлікке қызмет көрсету үшін арнайы банктер құруды жүзеге асырады. Қазіргі таңда шағын кәсіпкерлікті тіркеу тәртібі оңайлатылған, яғни типтік жарғы енгізілген, тіркеу құрамасының көлемі 4 есеге дейін қысқартылған; шағын кәсіпкерліктің субъектілері үшін өнімнің сертификаттау рәсімі оңайлатылған; жылжымайтын мүлікті тіркеу бойынша жеңілдіктер енгізілген және жерге құқық берілген; мемлекеттік және ақылы бақылаушы, тексеруші ұйымдардың санының қысқаруы, шағын кәсіпкерліктің субъектілеріне ауыстыру бойынша тендерлер жүргізіледі, яғни кәсіпкер-

лік саламен айналысатындарға, қолданылмаған аумақтарға және жерлерге, сонымен қатар аяқталмаған құрылыс орындарына, шағын кәсіпкерлік субъектілеріне оңайлатылған бухгалтерлік есеп жүйесі енгізілді. Осыған орай, қазіргі таңда кәсіпкерлікті қолдау аясында базалық қағидаларға және қолдаудың формасы мен меха-

низміне негізделген көптеген институттар бар. Жалпы алғанда жыл бойынша кәсіпкерлік сектор реформасы қоғамда айқын орын алды. Негізгі стратегиялық мақсат жүзеге асты: шағын және орта кәсіпкерлікпен айналысу республиканың азаматтарының шынайы және қажетті конституциялық құқықтарының бөлігіне айналды.

Әдебиеттер

- 1 <http://www.stat.gov.kz/>
- 2 <http://adilet.zan.kz/>
- 3 <http://kisi.kz/kk/categories/ekonomika-zhane-energetika/posts/shagyn-kasipkerlikti-biznesti-damytudyn-basym-bagyttary>
- 4 www.samruk-kazyna.kz
- 5 Жұмыс істеп жүрген кәсіпкерлерге арналған кәсіпкерліктің жедел курсы = экспресс-курс предпринимательства для действующих предпринимателей. – Алматы, 2012. – 200 б.
- 6 Ширшова Л.В. Анализ развития малого и среднего предпринимательства в РК // Вестник. Серия экономическая. – 2011. – № 2. – С. 116-123.
- 7 Воевутко А.Ю. Государственная поддержка малого и среднего бизнеса в Казахстане // Финансы Казахстана. – 2011. – № 5. – С. 37-40.
- 8 <http://www.damu.kz/>

References

- 1 <http://www.stat.gov.kz/>
- 2 <http://adilet.zan.kz/>
- 3 <http://kisi.kz/kk/categories/ekonomika-zhane-energetika/posts/shagyn-kasipkerlikti-biznesti-damytudyn-basym-bagyttary>
- 4 www.samruk-kazyna.kz
- 5 Zhumys istep zhurgen kasipkerlerge arналган kasipkerliktin zhedel kursy-Almaty,2012-200 bet.
- 6 Shirshova L.B. Analizy razvitiya malogo i srednego predprinimatel'stvo v RK// Vestnik.Seriya ekonomicheskaya.-2011/-№2 С 216-123
- 7 Voevutko A.YU.Gosdarstvennaya podderzhka malogo I srednego biznesa v Kazahstane// Finansy Kazahstana.-2011-№5 С. 37-40
- 8 <http://www.damu.kz/>

Әжмұрат Н.Т., Шуренов Н.Б.

**Агроөнеркәсіп кешенінің
жетілдірудегі маркетингтің
маңыздылығы**

Осы мақалада агроөнеркәсіп кешенінің жетілдірудегі маркетингтің алатын орны мен оны аталған салада қолданудың ерекшелігі көрсетілген. Агроөнеркәсіп кешенінің қазіргі таңдағы даму деңгейі талданған. Агроөнеркәсіп кешенінің тұрақты дамытуда маркетингті қолдану үшін нарық қажеттілігіне сай келетін және аймақтағы халық шаруашылығы кешенінің индустриалды-инновациялық дамыту мақсаттарына толық жауап беретін, халықтың өмір сүру жағдайын жақсартуға қол жеткізуге мүмкіндік жасайтын сала құрылымы анықталып алынды. Шет елдер мен Қазақстандағы агроөнеркәсіп кешенінде маркетингті қолдануға салыстырмалы талдау жасалынып, шет елдік озық тәжірибені Қазақстанның агроөнеркәсіп кешенінде қолдануға ұсыныс жасалынған. Аталған мақалада Қазақстан аймақтарында агроөнеркәсіп кешенінде маркетингтік қызметті жетілдірудің стратегиялық бағыттары ұсынылған.

Түйін сөздер: маркетинг, агроөнеркәсіп, агромаркетинг, инновация, маркетингтік қызмет.

Azhmurat N.T., Shurenov N.B.

**The value of development
marketing in agro-industrial
complex**

This article describes what role is the improvement of the marketing in agro-industrial complex and its features in the field. Was analyzed the level of development of agriculture at this time. It became obvious that part of the industry the application of marketing in the continued development of agriculture in accordance with market demand and compliance requirements, development of industrial-innovative agricultural complex, achieving improvements in the standard of life of the people. And was analyzed the comparison of the use of agro-industrial complex between Foreign countries and Kazakhstan, it was proposed to use the best practices of Foreign countries in agro-industrial complex of Kazakhstan. In this paper, we have proposed strategic directions to improve the marketing service in the agro-industrial complex of Kazakhstan.

Key words: Marketing, agribusiness, agromarketing, innovation, marketing service.

Әжмұрат Н.Т., Шуренов Н.Б.

**Значение развития маркетинга
агропромышленного комплекса**

В этой статье отмечается роль усовершенствования маркетинга агропромышленного комплекса и его особенностей в названной сфере. Был проанализирован уровень развития агропромышленного комплекса на данное время. Стал явным состав отрасли применения маркетинга для постоянного развития агропромышленного комплекса в соответствии с требованиями рынка и соответствием требованиям цели развития индустриально-инновационного сельскохозяйственного комплекса, достижения улучшения уровня жизнедеятельности народа. Было проанализировано сравнение применения агропромышленного комплекса между зарубежными странами и Казахстаном, было предложено использовать лучший опыт зарубежных стран в отраслях агропромышленного комплекса Казахстана. В данной статье были предложены стратегические направления по улучшению маркетинговой службы агропромышленного комплекса Казахстана.

Ключевые слова: маркетинг, агропромышленность, агромаркетинг, инновация, маркетинговая служба.

АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ МАРКЕТИНГТІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Кіріспе

Қазіргі уақытта дүниежүзі жаһандық қаржылық, экономикалық дағдарысты бастан кешіріп отыр. Соған қарамастан, Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың көрегендік саясатының арқасында Қазақстан Тәуелсіздік алған уақыттан бері дербес даму жолына түсіп, әлемдік қауымдастық алдында өз орнын айқындап, дағдарыстар толқынын еңсеріп келеді. Бұл ретте Мемлекет басшысының бастамасымен республикамызда ауқымы кең ұтымды жобалар мен инновациялық бағдарламалар тиімді жүзеге асырылуда.

Еліміз 2010 жылдан бастап үдемелі индустриялық-инновациялық даму бағдарламасын жүзеге асыруға кірісті. Бүгінгі таңда Қазақстан Давос экономикалық форумының жаһандық бәсекеге қабілеттілік Индексінде 42-орынға және бизнес үшін ең қолайлы елдердің рейтингісі бойынша 41-орынға жайғасты. Алайда, экономикамыздың ауыл шаруашылығы секторының жаңаша бағытта дамуына агроөнеркәсіп кешенінің ғылыммен тығыз байланыста болмауы, жекеменшік ұсақ шаруалардың әлсіздігі, инновацияға бейімделмеген ауыл кәсіпкерлері мен фермерлері үшін қажетті ресурстардың жетіспеушілігі едәуір кедергі келтіруде. Осы факторлардың салдарынан, әсіресе ұсақ тауарлы өндіріс орындарында инновациялық технологияларды енгізуде көптеген қиындықтар кездесуде.

Тәжірибелік бөлім

Агроөнеркәсіп кешеніндегі маркетинг аталған ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған: Г.П.Абрамова, В.А.Клюкача, Г.Л.Пакулина, П.П.Сорокина, С.М.Ягуткина, А.Е.Матушкина, В.Г.Хаустова, Ю.А.Ципкина, С.К.Омарова және т.б.

Зерттеудің әдістемелік негізі болып диалектикалық таным әдісі болып табылады. Зерттеу барысында жалпығылыми әдіс (талдау, синтез, жүйелік әдіс), сондай-ақ арнайы таным әдісі (статистикалық әдіс) қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау

Ауыл шаруашылығы бүгінгі таңда біз ойлағандай қарқынмен дамып келе жатқан жоқ. Бұл ауылдық жерлердегі жү-

мыс жасайтын нарықтық субъектілердің құрылымына байланысты. Қазір елімізде ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірумен 191,5 мыңнан астам агроқұрылымдар мен 1,6 миллион үй шаруашылықтары айналысады. Агроқұрылымдардың 185,5 мыңы немесе 95,8%-ы – шаруа қожалықтары. Бұл шаруа қожалықтарының көбінің даму қарқыны үдемелі инновацияға негізделген жұмыстар атқаруға жеткіліксіз. Сондықтан бүгінгі күні ауыл шаруашылығындағы шағын өндірісті сақтап қалу – өзекті мәселелердің бірі. Қазіргі таңда жалпы өнімнің 31%-ы шаруа қожалықтарының үлесінде және олардың 40 пайызының жерлері 10 гектардан аспайды. Мұндай шағын қожалықтардың өндіріп отырған тауарларының бәсекеге қабілеттілігі төмен, инновациялық технологияларды қолдануға, адам денсаулығына қауіпсіз азық-түлік өндіруге, жоғары білікті мамандарды жұмысқа тартуға мүмкіндіктері жоқ.

Мысалы, шаруа қожалықтарын алып қарасақ, 66%-ның ауыл шаруашылығына пайдаланылатын жерлері 50 гектарға дейін және 83%-ның егістік алқаптары 50 гектардан аспайды. Мал шаруашылығы өнімділігінің төмендігінің басты себебі – олардың 72%-ы үй шаруашылығында шоғырланған. Сондықтан бүгінгі күні бізге өндіріске алдыңғы қатарлы агротехникалық шаралар кешенін қолдануға қабілетті, ірі тауарлы аграрлық құрылымдар қажет. Осындай кәсіпорындарда ғана инновациялық технологиялар мен ғылыми жобалардың нәтижелерін енгізуге және жаңа форматтағы мамандарды сонда жұмысқа орналастыруға мүмкіндік бар. Мұның бәрі өндіріс, білім және ғылым интеграциясы жағдайында ғана жүзеге асырылмақ [1].

Қазіргі заманғы маркетинг әдістері мен қағидаларын қолдану арқылы бүгінгі экономикалық шарттарда агроөнеркәсіп кешеніндегі кәсіпорындардың алдында тұрған сапалы жаңа міндеттерді шешу қажеттігі туындап отыр.

Агроөнеркәсіп саласында кәсіпорындарды басқарудың жаңа жүйесін қалыптастыру барысында маркетинг – қазақстандық шаруашылық тәжірибесі үшін кәсіпорындардың өндірістік-өтімдік қызметін ұйымдастыру мен басқарудың жаңа әдісі болып табылады. Нарықтық қатынастардың даму жағдайында ауыл шаруашылығында маркетингті қолдану кешенді-мақсатты тәсілді пайдалану арқылы тұтынушылардың талаптарына бейімделудің икемді тактикалық саясатын жүргізуге, ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру, дайындау, тасымалдау, қайта өңдеу, сақтау және өткізу секілді өндіріс-

тік-экономикалық байланыстарының сан алуан түрлерінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Қарастырылған факторлар желілік қарым-қатынастар жиынтығымен анықталады. Бұл үрдіс белгілі бір қағидаларды сақтау арқылы ауыл шаруашылығы саласында маркетингтік қызметті ұйымдастыруды жүзеге асыруда оның ілімдік және әдістемелік негіздерін құрайды. Нарық жағдайында маркетинг кәсіпорынның бүкіл өндірістік және өткізу қызметін ұйымдастыру мен жоспарлаудың негізіне, ал маркетингті басқару оларды басқару жүйесінің маңызды бөлігіне айналуы тиіс. Сол себептен, кәсіпорындарда маркетинг – дербес маманданған ішкі шаруашылық бөлімше ретінде қызмет атқаруы керек.

Маркетинг – күрделі әрі көп аспектілі әлеуметтік-экономикалық құбылыс, дербес экономикалық үдеріс, ойлау түрі және тұжырымдамасы. Сондай-ақ, үнемі құбылып отыратын қазіргі нарықтық шарттарда бизнесті жүргізу әдістемесі мен технологиясы, фирманың саясаты, стратегиясы және тактикасы болып табылады. Аграрлық-өнеркәсіп кешенінде маркетингті қолданудың мәні өндірісті өндірілген өнімге деген сұранысқа сәйкестендіру және өнімнің бәсеке қабілеттілігін арттыру, кәсіпорынның ресурстарын мақсаттармен ұштастырудан, алмақсаттарды-тұтынушылар талаптарымен байланыстырудан көрінеді. Аграрлық маркетингті жеке кәсіпорын шеңберінде әрекет етуші микромаркетинг және мемлекеттік билік органдары арқылы мемлекет көлемінде жүзеге асатын макромаркетинг деп екіге бөліп қарастыру қажет. Қазіргі кезеңдегі агромаркетингтің дамуының негізгі тенденцияларына ғылыми-техникалық прогрестің, әсіресе ақпараттық, технологиялық әсердің күштілігін, халық ішіндегі әлеуметтік белсенді топтар санының өсуін, маркетингтің инновациялық сипатқа ие болуымен сипатталады. Маркетингтік басқару ілімінің әдістемелік негіздері көзқарасынан кез келген «кәсіпорынның және ұйымның табысты қызмет етуін жоспарлаудың» негізі инвестициялық талдау болып табылады. Бұл тұжырымда басты екі жағдай маңызды болып табылады. Біріншісі, әртүрлі нарықтық жағдайлар үшін және әртүрлі бағалаушы субъектілердің шекті пайдалылығын сандық өлшеу мүмкіндігі. Өлшеудің сәйкес моделін қолдану негізінде экономикалық жағдайдың математикалық-статистикалық моделін қалыптастыруға мүмкіндік туады. Екіншісі, инвестиция мәселелерін, уақыт шеңбері бойынша оны орналастырудың әртүрлі нұсқалары кезіндегі нысан құндылығының өзара әрекетке түсуін

талдау маркетингтік зерттеудің әдістемелік негізі ретінде қарастыру жағдайымен анықталады. Бұл ретте инвестицияның экономикалық жүйемен өзара әрекеттесу үрдісін талдау қосымша әдістерді қолдануды талап етеді.

Инвестициялау үрдісі маркетингті басқару саласында инвестициялауды жүзеге асыруда компанияның нарықтағы даму сатысындағы табысқа қол жеткізуіне алып келетін әмбебап, жүйе жасаушы шарт болып табылады. Қазіргі таңда ауыл шаруашылық өндірісінде маркетингті ұйымдастыру мен дамытудың негізгі қағидалары жалпы сипатқа ие. Оларды біртұтас жүйеге біріктіру үшін мынадай бағыттарды ұстанған тиімді болып табылады:

– ауыл шаруашылық нарығындағы жоспарлау, баға белгілеу, үлестіру және басқару жөніндегі іс-шаралардың біртұтас жүйесі, шаруашылықтар мен меншіктің барлық ұйымдық-құқықтық түрлерінің ұдайы өндірісін нарықтық шарттарға бейімделген ауылдық елді мекендерде жүргізуге мүмкіндік беретіндей және тұтынушы сұранысын барынша қанағаттандыруға толығымен бағытталуға тиіс;

– бәсекеге төтеп бере алатын азық-түлік тауарларының түрлерін көбейту және сапасын жақсарту, сондай-ақ, өндірілген өнімді өткізудің озық тәсілдерін оңтайлы пайдалану және игеру қажет;

– тауар өндіру, дайындау, тасымалдау, қайта өңдеу, сақтау және өткізу үрдісінің күллі иерархиялық деңгейінде біртұтас маркетинг жүйесіне бірігетін барлық ұйымдық құрылымдардың өзара әрекеттестігіне сүйене отырып, ауыл шаруашылық нарығында маркетингтік құрылымдарды ұйымдастыру үшін кешенді-мақсаттық тәсілді қолдану керек. Аграрлық саладағы маркетингтік қызметтің ерекшеліктері және оның мамандануы – шығындар мен нәтиженің арақатынасы тұрғысынан кәсіпорынның мақсатына едәуір тиімді қол жеткізуге мүмкіндік беретін формада құрылған басқару деңгейлері мен функционалдық салалар арасындағы қисынды өзара қарым-қатынастарды сипаттайтын ұйым құрылымын құруда айқын көрінетін еңбек бөлінісінің бір түрі болып табылады.

Агротаркетингтің ерекшеліктері агробизнес жүйесіндегі нарықтардың және аграрлық азық-түлік кешеніндегі сұраныстың, ұсыныстың, бағаның деңгейімен анықталады. Қазақстан Республикасындағы агробизнес кешенінің негізі мен өзегін халық үшін азық-түлік өнімдері мен өнеркәсіптің көптеген салалары үшін шикізат өндіретін ауыл шаруашылығы құрайды.

Ал, қалған салалар болса, ауыл шаруашылығына қызмет көрсете отырып, өзіндік маңызға ие болып табылады. Көптеген дамыған елдердің даму тәжірибесінен нарықтық жүйенің ауыл шаруашылығын тиімді дамыту үшін қажетті шарттармен қамтамасыз етілмегендігімен дәлелденеді. Стратегиялық сала бола отырып, көптеген дамыған елдерде ауыл шаруашылығы жоғары сұраныс деңгейіне мемлекеттік қолдау саясатынан басқа маркетингтік және кеңестік қызмет көрсетуші ұйымдар желісі көмегі арқылы қол жеткізіп отырады. Дамыған елдердің тәжірибесі көрсетіп отырғандай «extention» қызметі және ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерін оқыту көмегі арқылы аграрлық өндірісте білімді кеңейту және оны қолдану әркез өзінің пайдалылығын жоғалтқан емес.

Агроөнеркәсіп кешенін дамыту әлемдік қаржы дағдарысына қарсы іс-шаралардың негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Тауарлар нарығындағы агротаркетингті жетілдіру осы бағыттағы әрекеттер жоспарын жүзеге асыру тетіктерінің негізі болып отыр. Бұл жағдай маркетингтің рөлі мен маңызы туралы көзқарастарға сәйкес келеді. Нарықтық экономика жүйесінде ойдағыдай қызмет етіп, тұтынушыларды барынша қанағаттандыру және пайда табу үшін маңызды мәселенің бірі агроөнімдерін қай нарыққа шығару қажеттігін анықтау екендігі мәлім. Өнеркәсіптік тауарлар нарығындағы агроөнімдер маркетингі көп ретте жарнама және тауар өткізу ісіне бағытталған. Бұл бірқатар объективтік және субъективтік себептермен түсіндіріледі. Нақтырақ айтқанда, нарықтық қатынастар дамуының төмен деңгейі, қаржы болмауынан туындаған қиындықтар, мәлімет жинау мен ақпарат бөлісу жұмысының шектеулілігі, берілген жүйе бойынша ғылыми-зерттеулер мен ізденістердің жетіспеушілігі, нарықтық тауарлар инфрақұрылымының төмен деңгейлігі және кәсіпорында маркетингтік қызметті дұрыс жолға қоятын тәжірибелі мамандардың жеткіліксіздігі, яғни дәлірек айтқанда, маркетингтік қызметті сапалы түрде жүзеге асыруға мүмкіндік беретін әдістердің әдістемелер деңгейінде ғана қолданылуы сияқты келеңсіз факторлар себебінен жарнамалық қызмет деңгейінде қалып отыр. Агротаркетингті жүзеге асыруға арналған еңбектер шетел тәжірибесін қолдануға бағытталғандықтан Қазақстандағы экономикалық жүйенің ерекшеліктері мен жағдайларын ескере бермейді. Маркетингтің негізгі заңдылықтары мен әдістері бірыңғай болып келеді, сондықтан олар іс жүзінде экономиканың

барлық саласында қолданылады. Шетелдік деректерге сүйенсек, олар нақты бір фирмаға жан-жақты жасалған талдау арқылы құрылған ғылыми негіздемесі болған жағдайда ғана маркетингті табысты түрде қолдануға болады деп тұжырым жасайды. Қазақстанда нарық кезеңінде маркетинг қызметімен айналысу тәжірибесінің аздығына байланысты қалыптасқан жағдайда қиындықтар кездесуде. Сонымен қатар, өнеркәсіптік тауарлар нарығында немесе тұтынушылар нарығында болсын агромаркетингті жетілдіруде экономикалық-математикалық әдістерді қолдану жағдайы сирек кездеседі. Сондықтан, маркетингті іс жүзінде ұйымдастыру және оның тиімділігі мен сапалылығын көтеру маңызды мәселе болып табылуда. Дегенмен, Қазақстанда АӨК кәсіпорындарының салалық маркетинг қызметінің тұжырымдамасын дайындаудың ғылыми негізделген тәсілдері және әртүрлі формадағы шаруашылықтарда маркетинг қызметтерін ұйым-

дастыру, маркетингтік құрылымдарды өзара байланыстыру және ауыл шаруашылығында жұмыс істейтін маркетингтік ұйымдарды біртұтас жүйеге біріктіру мүмкіндіктері әзірге болмай отыр [2].

Аймақта ауыл шаруашылығы өндірісін дамытуда маркетингтік қызметті қолдануды жетілдірудің ғылыми-негізделген қатынасын жасау үшін саланың құрлымдық саясатының маңызды бағыттарына негізделген, оның болашақтағы құрылымдық қайта құрылуын болжамдау жолдары (1-сурет):

- ауыл шаруашылығы құрылымдарын аймақтық мамандандыру және ірілендіру;
- ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеуге негізделген салалар мен өндірісті дамыту;
- қаржылық, сақтандыру инфрақұрылымдары және ақпараттық-маркетингтік қамтамасыз ету жолымен АӨК субъектілерінің кәсіпкерлік белсенділігін арттыру.

1-сурет – Маркетингтік қызметті ұйымдастыру үлгісі

Осы ұсыныстарға сәйкес, аймақтағы қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық жағдай мен тенденцияға қарай, агроөнеркәсіп кешенін тұрақты дамытуда маркетингтік қызметті жетілдірудің стратегиялық бағыттарын негіздеуге әрекет жасалды.

Зерттеулерге негізделе отырып, Қазақстан аймақтарында агроөнеркәсіп кешенінде марке-

тингтік қызметті жетілдірудің төмендегі стратегиялық бағыттарын ұсынамыз:

- тұтынушылардың сұранысына және маркетинг саласындағы жаңалықтар мен нарықтағы өзгерістерге бейім келетін біртұтас икемді маркетинг кешенін құру, сондай-ақ, облыс, аудан көлемінде бірқатар бірыңғай кәсіпорындар мен бірлескен құрылымдардың маркетингтік қызметтері

мен міндеттерін кеңейту арқылы агромаркетингтің ұйымдық құрылымдарын дамыту қажеттілігі;

– ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеуге негізделген, ғылыми сыйымды және еңбек сыйымды салаларды (жеңіл өнеркәсіп, тамақ өнеркәсіп) жедел дамыту және бұл салаларда маркетингтік басқаруды кеңінен қолдануды жетілдіру мүмкіншілігі;

– ауыл шаруашылығына инвестиция тартуды ынталандыру негізінде агроөнеркәсіп кешенінің тұрақты дамуын қамтамасыз етілуі [3].

Қорытынды

Шет елдердегі аграрлық өндірісте маркетингті қолдану үрдісі мен Қазақстанның маркетинг жүйелерін салыстырмалы талдау нәтижелері отандық өндірушілерді қолдау саясатының әлсіздігі, ішкі нарықтың протекционистік шаралармен қорғалмағандығы, маркетингтің рөлін басшылардың жете түсінбеуінен және т.б. мәселелердің барлығынан елімізде маркетингтің

дамуы елеулі дәрежеде артта қалып отырғанын аңғартады. Қазіргі кезеңде ауыл шаруашылығы саласындағы маркетингтің даму серпін ескере отырып, агромаркетингті маркетинг субъектілерінің экономикалық өзара байланыстарын желілік қарым-қатынастар арқылы тиімді пайдалануға бағытталған қызметтің арнайы кешенді түрі ретінде қарастыру маңызды мәнге ие. Бұл агроөнеркәсіп кешеніндегі маркетинг субъектілерінің желі арқылы бір-бірімен байланысып, тұрақты қарым-қатынас орнатып отыратынын және бұның агромаркетинг саласында желілік теорияны жан-жақты негіздеп, ұсынуға мүмкіндік беретінін көрсетеді.

Қазіргі таңда еліміздің жекелеген аймақтарының агроөнеркәсіп кешенінің алдында тұрған басты міндет тұрақты дамитын аграрлық-индустриялық және инновациялық орталыққа айналу, отандық тауарлардың әлем нарығына шығаруға жәрдемдесуді жүзеге асыру үшін маркетингтік қызметті қолданудың жаңа жүйелерін қалыптастыруды қажет етеді.

Әдебиеттер

- 1 Есполов Т. Ауыл шаруашылығының тұрақты даму жолы – кооперация // Ақтөбе, 2016. – URL: <http://www.aktobegazeti.kz/?p=38121>
- 2 Омарова С.К. Маркетинг в агропромышленном производстве. – Алматы: Экономика, 2001. – 51 с.
- 3 Молдашбаева Л.Б. Агроөнеркәсіп кешенінде маркетинг қызметінің дамуы және жетілдіру бағыттары // Прага, 2014. – URL: http://www.rusnauka.com/35_FPN_2014/Economics/6_179804.doc.htm

References

- 1 Espolov T. Auyl sharuashylygynyn turakty damu zholy – kooperatsiya // Aktobe, 2016. – URL: <http://www.aktobegazeti.kz/?p=38121>
- 2 Omarova S.K. Marketing v agropromyshlennom proizvodstve. – Almaty: Ekonomika, 2001 g. – 51 s.
- 3 Moldashbaeva L.B. Agroonerkasip kesheninde marketing kyzmetinin damuy jane zhetildiru bagyttary // Praga, 2014. – URL: http://www.rusnauka.com/35_FPN_2014/Economics/6_179804.doc.htm

Адаева Н.А.

**Даму мүмкіндігі шектеулі
тұлғалардың білім алу құқығын
жүзеге асырудың
ұйымдық-экономикалық
механизмі**

Бұл мақалада автор инклюзивтік білім берудің халықаралық, отандық заңнамалық және нормативтік-құқықтық базасын, соның ішінде, БҰҰ Бас Ассамблеясында қабылданған мүгедектердің құқықтары туралы халықаралық Конвенциясының орнын, сондай-ақ, даму мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды инклюзивтік оқытудың инновациялық мақсаттық жобасын енгізудің негізінде білім берудің жалпы кеңістігіне қосудың ұйымдық-экономикалық механизмін қамтамасыз ету жөнінде айтқан. Зерттеу нәтижелерінің негізінде қоғамның инклюзивтік білім беруге дайындығы ретінде жалпы және арнайы білім беруді жақындастырудың мәселелерін қарастыру арқылы аталған категориядағы тұлғалардың толыққанды білім алуы зерделенген. Сондай-ақ, кейінгі жылдардағы Қазақстан Республикасындағы мүгедектердің санының динамикасына және даму мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың әр аймақ бойынша үлес салмағына талдау жүргізілген. Жалпы білім беру мекемелеріне мүгедектерді интеграциялауға не нәрсе кедергі жасайтыны анықталған. Сонымен қатар, инклюзивтік білім беру принципін заң немесе саяси декларация түрінде қабылдау және ол үшін білім беру туралы заңдарға өзгерістер мен толықтырулар енгізумен қатар инклюзивтік білім беруді басқаруға Қазақстан Республикасында арнайы заңнамаларды қабылдау ұсынылады.

Түйін сөздер: ұйымдық-экономикалық механизм, мүгедектер, халықаралық құжаттар, инклюзивтік білім беру, даму мүмкіндігі шектеулі жандар.

Adayeva N.A.

**Organizational-economic
mechanism of realization of the
right to education of persons
with limited development
opportunities**

In the given article the author studied the international and domestic legal frameworks for inclusive education, including the values adopted by the UN General Assembly of the International Convention on the Rights of Disabled Persons, scientific and methodological support organization related to including disabled children in a common educational space through innovative target project introduction of inclusive education. At the same time a sociological survey was conducted as well. Based on the research results concerning the readiness of society for inclusive education there were considered the main directions for the convergence of systems for general and special education issues to obtain a full education for the above mentioned children. In addition, an analysis of the dynamics of growth of disability in the Republic of Kazakhstan minute analysis of the share of each region, the number of people with limited development opportunities. The circle of problems hindering the integration of persons with disabilities in the development of educational institutions. The inclusive education management is involved in the formation of special control and inclusive education model in the Republic of Kazakhstan.

Key words: organizational– economic mechanism, disabled, international documents, inclusive education, persons with limited development opportunities.

Адаева Н.А.

**Организационно-
экономический механизм
реализации права на
образование лиц с
ограниченными
возможностями развития**

В данной статье автором изучены международные и отечественные нормативно-правовые акты инклюзивного образования, в том числе определены значения принятой Генеральной Ассамблеи ООН международной Конвенции о правах инвалидов, а также обосновано научно-методическое обеспечение организации включения детей с ограниченными возможностями развития в общеобразовательное пространство, на основе внедрения инновационного целевого проекта инклюзивного образования. На основе результатов исследования готовности общества к инклюзивному обучению рассматриваются основные направления сближения систем общего и специального образования в решении вопросов полноценного образования указанной категории лиц. Кроме того, был проведен анализ динамики роста инвалидности в Республике Казахстан и анализ удельного веса каждого региона числом лиц с ограниченными возможностями развития. Определен круг проблем, препятствующих интеграции лиц с ограниченными возможностями развития в образовательные учреждения. Управление инклюзивным образованием предполагает формирование специального органа управления и модели инклюзивного образования в Республике Казахстан.

Ключевые слова: организационно-экономический механизм, инвалиды, международные документы, инклюзивное образование, лица с ограниченными возможностями развития.

**ДАМУ МҮМКІНДІГІ
ШЕКТЕУЛІ
ТҰЛҒАЛАРДЫҢ
БІЛІМ АЛУ ҚҰҚЫҒЫН
ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ
ҰЙЫМДЫҚ-ЭКОНО-
МИКАЛЫҚ МЕХАНИЗМІ**

Кіріспе

Қазіргі заманғы әлем жаһандану жағдайында энергетикалық, қаржылық, әлеуметтік және мәдени жүйелерде дағдарыстарды бастан кеше отырып дамуда. Осының барлығы қоғамдық дамудағы қайшылықтарды күшейте отырып, мемлекеттің әлеуметтік моделін ұйымдастырудың жаңа мағынасын іздеуге және адам ресурстарына ерекше көңіл бөлуге итермелейді. Әсіресе, бұл мүмкіндігі шектеулі тұлғалар мен мүгедек жандарды қоғамдық ортаға бейімдеп, білім беріп, жұмыспен қамтамасыз ету мәселелерін шешуде өзекті болуда.

Тұрғындардың туа біткен немесе кейіннен пайда болған денсаулықтарының бұзылуы, әдеттен тыс немесе қалыпты құбылыс емес. Атап айтқанда, Қазақстан экономикасында шамамен 1,7 миллион адамның қандай да бір сенсорлық, интеллектуалдық, психиатриялық немесе өзге де ауытқушылықтары бар. Алайда, мүмкіндігі шектеулі тұлғалар үшін тиісті жағдайлардың болмауына байланысты, олардың әлеуметтік-экономикалық және саяси өмірге араласу әлеуеті айтарлықтай төмен. Өмірдің түрлі салаларына мүгедектерді тарту мәселесі мемлекет пен қоғамның ерекше назар аударуын талап етеді. Мүмкіндігі шектеулі тұлғалар тап болатын күрделі әлеуметтік-экономикалық жағдайларды ескере отырып, тұрақты дамудың тиісті стратегияларының ажырамас бөлігі ретіндегі мүгедектік мәселелерін есепке алудың маңыздылығын мойындап, 2006 жылдың 13 желтоқсанында БҰҰ Бас Ассамблеясында мүгедектердің құқықтары туралы халықаралық Конвенциясы (әрі қарай – Конвенция) қабылданды [1] және оған Факультативтік хаттама және 2007 жылдың 30 наурызынан бастап оны ратификациялауды ниет еткен мемлекеттердің қол қоюы үшін ашық деп жариялады. Бүгінгі күні Конвенцияға 147 мемлекет қол қойды (90 мемлекет Факультативтік хаттамаға қол қойды) және 95 ел қазірдің өзінде оны ратификациялаған, (58 – Факультативтік хаттамасын ратификациялады) [2]. Конвенция мен Факультативтік хаттамаға қол қойған елдер мүгедектердің құқықтарын жақсарту үшін ұйымдық-экономикалық сипаттағы заңдар мен шараларды қабылдауға, денсаулығы нашар тұлғалардың мүдделерін бұзатын құқықтық нормалар

мен әдеттерден құтылуға міндетті болып табылады.

2008 жылдың 11 желтоқсанында қол қойған Қазақстан Республикасы да осы құжатты ратификациялау үшін тиісті заңнамаға өзгерістер мен мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын жүзеге асырудың ұйымдық-экономикалық тетіктерін жетілдіруді талап ететін кешенді шешімдер дайындай отырып, 2015 жылдың 20 ақпанында осы Конвенцияны ратификациялады. Конвенцияға сәйкес, мүмкіндігі шектеулі жандар қоғамның басқа да мүшелері сияқты барлық негізгі құқықтар мен бостандықтарды пайдаланулары керек. Сонымен қатар, даму мүмкіндігі шектеулі (бұдан әрі – ДМШ) жандарды белсенді өмірге тарту үшін ерте жастан бастап олардың білім алу құқығын жүзеге асыру маңызды болып табылады. Білім алу кез келген адамның өмірінде маңызды роль атқарады, бірақ мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың өміріне, ол салыстырмалы түрде әлдеқайда үлкен орын алады. Білім алу үдерісінде қоғамда өзін-өзі көрсете білу қабілеті дамиды, қарым-қатынас жасау ортасы қалыптасады, түрлі салаларда тәуелсіз және жауапты іс-әрекет ету үшін дайындығы жүзеге асады, олардың физикалық және ақыл-ой дамуын реттейтін қабілеттерінің қалыптасуы қамтамасыз етіледі. Толыққанды білім алмаған жағдайда мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың болашақта кедейшілікке және қоғамнан оқшаулануға ұшырау қаупі жоғары болады. Сондықтан да, даму мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың баршамен бірдей деңгейде инклюзивтік білім алуларының маңызы зор.

Атап айтсақ, «Инклюзивтік білім беру» тұжырымдамасының негізінде ағылшын термині «inclusion» жатыр, аударғанда «қосылу, енгізу» дегенді білдіреді. Француз тілінен аударғанда «inclusif» термині «өзін қосатын» дегенді, ал латынша «include» «қосамын» дегенді білдіреді. Сөздіктерде инклюзивтік білім беру – ерекше қажеттіліктері бар жандардың білім алуын қамтамасыз ететін білім беру процесі [3].

Әдебиеттерге шолу

Бүгінгі күннің өзекті мәселесіне мүгедек балалары бар отбасыларының төменгі экономикалық мәртебесі жатады. Мұндай отбасыларында ата-анасының біреуі бала күтіміне байланысты өз жұмыс орындарын тастауға мәжбүр болады. Аналар негізінен көбінесе осындай ерекше баланың тәрбиесімен айналысатын болғандықтан, өз кәсіби мансабына көп көңіл бөлмейді. Бұл, әрине, олардың еңбек

нарығындағы ұтқырлығын шектейді және одан әрі оқу немесе қайта даярлау үрдісін қиындатады [4]. Мұндай жағдайлар көбінесе баланың психо-эмоционалдық мәселелерінің туындауына себеп болып табылады, өйткені, қаржының тұрақты тапшылығының кесірінен баланың киім-кешекке жарымауы және қосымша медициналық көмекке жүгіне алмауы арқылы негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкін емес болады. Бүкіл халықтың әл-ауқатын бағалау кезінде оның экономикалық құрамдас бөлігі маңызды болып табылады [5].

Білім алуға қол жеткізе алмайтын мүмкіндігі шектеулі жандардың барлығы дерлік қоғамға және өз отбасына экономикалық ауыртпалық әкеле отырып, ұзақ мерзімді, өмір бойғы кедейшілікке тап болады. Бұл мәселенің ерекше маңыздылығын ескере отырып, мүгедектердің құқықтары туралы Конвенцияны қабылдауға дейін ДМШ тұлғалардың құқықтарын қорғау және білім беру мәселелері бірқатар халықаралық құжаттарда қарастырылды: бала құқықтары Декларациясы (1959), білім беру саласындағы кемсітуге қарсы Конвенция (1960), ақыл-есі кем тұлғалардың құқықтары туралы Декларация (1971), мүгедектердің құқықтары туралы Декларация (1975), бала құқықтары туралы Конвенция (1989), балаларды қорғау және дамыту жөніндегі дүниежүзілік Декларациясы (1990), мүгедектердің тең мүмкіндіктерін қамтамасыз етудің стандарттық ережелері (1993), ерекше қажеттіліктері бар тұлғалардың білім алуы жөніндегі Саламанка мәлімдемесі және іс-қимыл Негіздемелігі (1994), балалар өміріне қажетті әлем Декларациясы мен іс-қимыл жоспары (2002) және тағы басқалар.

Алайда, мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға білім беру және олардың құқықтарын қорғау саласындағы Конвенция мен басқа да халықаралық құжаттардың негізгі идеясы, инклюзивтік білім беру принципін айқын міндеттемеге айналдырды, мүгедектік немесе оқытудың бұзылу салдарларынан болған арнайы білім беру қажеттіліктері бар (әрі қарай – АББҚ), балалар мен жастар жалпы білім беру ортасына енгізілуі тиіс, яғни оларды оқшауламау қажет. Білім берудегі инклюзия – қоғамдағы инклюзия деңгейіне тең, елдің әлеуметтік-экономикалық процестеріне ДМШ жандарды енгізу, оның гуманитарлық даму идеяларының бірі. Инклюзия процесі, әлеуметтік қарым-қатынастар жүйесін өзгерте отырып жалпы әлеуметтік даму процестеріне оң әсер етеді.

Көптеген елдердің тәжірибесі көрсетіп отырғандай, АББҚ бар тұлғалардың интегра-

циясы инклюзивтік оқу орындарында жағымды өтеді. Инклюзивтік оқу орындарының негізгі принципі барлық адамдар мүмкін болған барлық жағдайларда, олардың арасында болуы мүмкін кез келген қиындықтар мен айырмашылықтарға қарамастан бірге білім алуы тиіс болып табылады. Инклюзивтік оқу орындарының мақсаты – барлық оқытылушыларға ұжымның ең белсенді бөлігі ретінде, қоғамдық өмірдің толыққанды мүшесі болуға мүмкіндік беру, осылайша толық ынтымақтастықты, жергілікті қоғамдастық мүшелері ретінде бір-біріне көмектесуді қамтамасыз ету. Тек осы жағдайларда ғана ерекше білім алу қажеттілігі бар жандардың білім алу және әлеуметтік интеграциялау тұрғысынан ең жоғары нәтижелерге қол жеткізе алады. Осыған байланысты, Саламанка декларациясында былай делінген: «Инклюзивтік мектептерді оқытудың әр түрлі түрлері мен темптеріне сәйкес келтіру арқылы олардың оқушылардың әр түрлі қажеттіліктерін тануға және ескеруге, сондай-ақ, тиісті оқу бағдарламаларын дамыту арқылы барлығы үшін сапалы білім беруді қамтамасыз етулеріне, ұйымдастырушылық шараларды қабылдауға, оқытушылық стратегиясын әзірлеуге, ресурстарды және серіктестіктердің байланыстарын тиімді пайдаланулары тиіс» [6].

Сонымен қатар, мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға инклюзивтік білім беру, адам құқықтары мен әділеттілік тұрғысынан қорғалғанымен қатар, экономикалық аргументі де өте нанымды болып табылады. Барлығы үшін сапалы білім беру және әлеуметтік инклюзия үшін тең жағдай жасау бойынша халықаралық тәжірибеде, инклюзивтік білім берудің экономикалық тиімділігін зерттеу де оның пайда, табыс, жетістік терминдер тұрғысынан да артықшылықтарын көрсетуде. Инклюзивтік білім беруді көп жағдайда қателесіп көп күшті талап ететін, орынсыз, өте қымбат деп санап келген, бірақ Дүниежүзілік банктің және басқа да халықаралық зерттеулер көрсеткеніндей, ол тек қымбат емес, сондай-ақ, ол арнайы білімге қарағанда неғұрлым үнемді екені анықталған: мүгедек – балаға білім беруді көрсетуден түскен кірістер, қосымша шығындардан басым.

Дамыған елдер арнайы білім беру нұсқасының (арнайы интернат пен оқу мекемелерінің) түрлі ұйымдастырушылық, әкімшілік құрылымдар мен жүйелер қызметтерінің тиімсіз, тым қымбат және қаржылық жағынан негізсіз нысан екенін түсіне бастады. Инклюзивтік білім беру жүйесі, екі бөлек білім беру жүйесіне

қарағанда (жалпы және арнайы) қымбат емес болып табылады: бір білім беру жүйесінің әкімшілік шығындары да төменірек болады. Білім берудегі ерекше қажеттіліктері бар жандардың 80, 90% интеграциялау үшін қажетті қолдау көрсеткен жағдайда, олар жалпы оқу орындарына оңай біріктірілетіндігін тәжірибе көрсетіп отыр. Осыған байланысты, статистика көрсеткендей: АҚШ-та ерекше қажеттіліктері бар жандардың шамамен 45% жалпы оқу орындарына біріктірілген, Италияда бұл көрсеткіш бір мәліметтер бойынша 80%-дан 95%-ға дейін, ал екінші мәліметтерде – 99,9%-ға дейін, яғни барлығы дерлік. Канадада Жаңа Брансуик провинциясында арнайы оқу орындары мүлдем жоқ [7].

Конвенцияны еліміздің ратификациялауы ДМШ тұлғаларды оқыту мен тәрбиелеу үшін ұлттық білім беру жүйесін түбегейлі өзгерту көзқарасын жаңғыртуды талап етеді, яғни, даму мүмкіндігі шектеулі жандарға толыққанды өмір сүрулері үшін арнайы жағдайлар, қолжетімді білім беру ортасын жасау. Инклюзивтік білім беруді енгізу, тұтастай алғанда білім беру мақсаттарының негізгі өзгерістерін бағдарлауға септігін тигізетін білім беру саласындағы көптеген инновациялық процестердің «кристалдану нүктесі» болуы тиіс.

Конвенцияда мүгедектік белгісі бойынша теңдік және кемсітпеушілік құқығын жүзеге асыруды қамтамасыз ететін заңнаманың нақты түріне артықшылық білдіре алмайтындықтан, мемлекеттер өз құқықтық жүйелері мен мүмкіндіктерінің үздік қолайлы тәсілін еркін таңдай алады делінген. Атап айтқанда, теңдік және мүгедектігі бар жандарды кемсітпеушілік жөніндегі жан-жақты заң қабылдауға болады және онда білім беру де реттелуі қажет, содан кейін салалық заңнамада теңдік және кемсітпеушілік кепілдіктері біріктірілуі қажет.

Материалдар мен талдаулар

Еліміздегі мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың білім алу құқықтарын реттейтін нормативтік-құқықтық негіздердегі мемлекеттік құжаттарға тоқталсақ, ең басты және маңыздысы болып табылатын Қазақстан Республикасының Ата Заңында былай делінген: «Азаматтардың мемлекеттік оқу орындарында тегін орта білім алуына кепілдік беріледі. Орта білім алу міндетті» [8]. ҚР-дың заңнамасына сәйкес, «мүгедек-балалар» термині 18 жасқа дейінгі балалар мен жасөспірімдерді қамтиды. Қазіргі кезде еліміздің барлық жастағы мүмкіндігі шектеу-

лі тұлғалардың білім алуға құқықтары 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III қабылданған «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен қорғалады, оған сәйкес мемлекет ДМШ азаматтар үшін білім беру, дамуындағы олқылықтарды түзетеді және арнайы педагогикалық тәсілдерге негізделген әлеуметтік бейімделуіне жағдайлар жасайды. Әр түрлі білім беру мекемелерінде және үйде білім алуға мүмкіндіктері шектеулі адамдар үшін жағдай жасау нұсқасы қамтамасыз етіледі. Сондай-ақ, осы Заңның 21-3 тармақшасында: «инклюзивтік білім беру – оқытудың тиісті білім беретін оқу бағдарламаларына білім алушылардың өзге де санаттарымен тең қолжетімділікті, арнайы жағдайларды қамтамасыз ету арқылы дамытуға түзету-педагогикалық және әлеуметтік қолдауды көздейтін, мүмкіндігі шектеулі адамдарды бірлесіп оқыту және тәрбиелеу»

делінген [9]. Қазақстан Республикасының 11.07.2002 жылғы «Кемтар балаларға әлеуметтік-медициналық-педагогикалық-психологиялық түзеу арқылы қолдау туралы» № 343 заңы бойынша сыныптарда, үйде оқыту, үйден әлеуметтік көмек көрсету, көмекші бағдарлама, арнайы бағдарлама бойынша куәлік беру ережелерін және мүмкіндігі шектеулі жандарды қорғау, қамқорлық жасау, диагнозын анықтау, емдеу, оңалту, тәрбиелеу, оқыту, қатарға қосу мәселелері бойынша жаңадан шыққан заң, қаулы, ереже тәртіптерінде қаралған [10].

Қазіргі уақытта, ДМШ тұлғаларға арналған сараланған желілік арнайы оқу орындары қарастырылған. Оған еліміздегі мүмкіндігі шектеулі жандардың санының жыл санап өсуі түрткі боп отыр. Енді еліміздегі мүгедектердің, соның ішінде мүгедек-балалардың даму динамикасын келесі (1-кесте) кестеден көре аламыз.

1-кесте – 2011-2015 жылдар аралығындағы Қазақстан Республикасындағы мүгедек-балалар санының динамикасы

Жыл	ҚР жалпы халық саны			Мүгедек-балалардың жалпы халық санындағы үлесі, %	Мүгедек-балалардың мүгедектердің жалпы санындағы үлесі, %
	Барлығы	Соның ішінде			
		Мүгедектер саны	Мүгедек-балалар саны		
2011	16440124	563086	61196	0,37	10,9
2012	16673077	609780	65844	0,39	10,8
2013	16909776	626740	69111	0,41	11,03
2014	17160774	627163	72574	0,42	11,57
2015	17417673	637217	75712	0,43	11,9

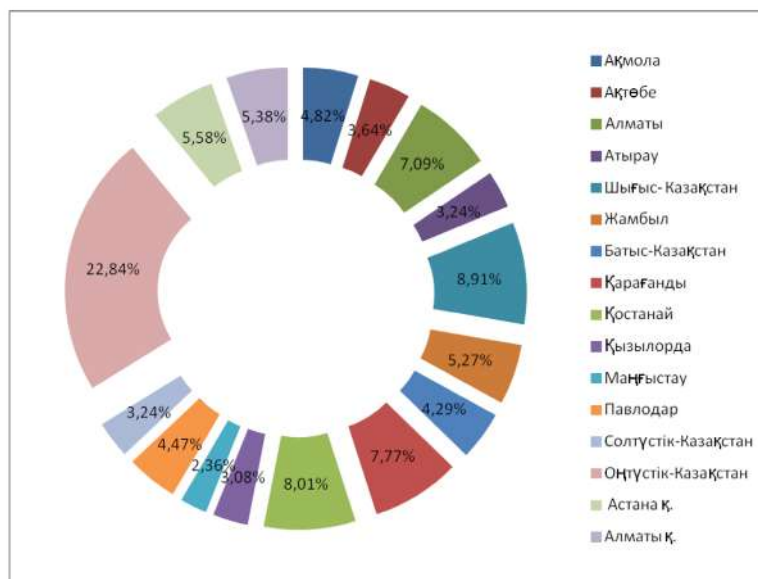
Ескертпе: [11] мәліметтері негізінде автормен жасалған.

1-кестеден көріп отырғанымыздай, даму мүмкіндігі шектеулі балалардың саны жылдан-жылға артып отыр, сондай-ақ, олардың саны жалпы халық санына және жалпы мүгедектердің санына қатысты да артып келеді. Қазақстанда мүгедектік процесіне әсер ететін факторлардың біріне елдегі қолайсыз экологиялық жағдайдың салдарынан жалпы сырқаттанушылықтың артуы жатады. Мұнда негізгі факторлар болып табылатындар: судың, ауаның ластануы, шөлейттену. Қазақстанның көптеген облыстарында халықтың қауіпсіз ауыз суға қол жеткізу мүмкіндігі жоқ. Ауыз су қолжетімділігінің орташа республикалық көрсеткішінің жыл сайынғы 3-5% төмендеуі

халықтың денсаулығына теріс әсер етеді. Сырқаттанушы халық санының өсуіне әсер ететін тәуекел факторларының біріне ауаның ластануы жатады.

Қоршаған ортаның ластануы, ең алдымен, сырқаттанушылықтың өсуіне әкеледі. Еңбек нарығында ақаулы жұмыс күші пайда болады – «экологиялық» топ деп аталатын. Олардың тек денсаулықтары ғана нашар емес, сондай-ақ, оларға жұмысқа деген ынталарының төмен болуы және әлсіз психологиялық оңалту тән.

2015 жылғы даму мүмкіндігі шектеулі балалардың әр аймақ бойынша үлес салмағын келесі суреттен көруге болады (1-сурет).

1-сурет – 2015 жылғы даму мүмкіндігі шектеулі балалардың әр аймақ бойынша үлес салмағы. Ескертпе: [11] мәліметтері негізінде автормен жасалған

1-суреттен көріп отырғанымыздай, даму мүмкіндігі шектеулі балалар әр аймақта да бар және олардың үлесі 2-3% төмен емес. Балалардың мүгедектік көрсеткіштерінің артуы, күрделі патологиясы және ақауларының өсуі, ең алдымен ана мен баланың денсаулығына өндірістік шығарындылардың әсерінен болатын елдегі экологиялық жағдайдың нашарлауына байланысты және қанағаттанарлықтай медициналық қадағалаудың болмауы әсер етеді. Атап айтқанда, Шығыс-Қазақстан облысындағы даму мүмкіндігі шектеулі балалардың үлес салмағының 8,91% болуы осы аймақтағы Семей ядролық полигонының зардабының адамдардың қанымен жетінші ұрпаққа дейін жететінін ескеру қажет, соған жақын жатқан орасан үлкен аймақтар да Павлодар, Қарағанды және тағы басқа да облыстар радиоактивті ластануға ұшырады. Ал, мұнай өндіру аймақтарында ауада газды жағу, ашық ауада күкіртті сақтау орын алады. Соның нәтижесінде сол аймақтардағы көптеген тірі ағзалар және тұрғын халықтар, соның ішінде балалар зардап шегуде.

Суреттен Оңтүстік Қазақстан облысындағы даму мүмкіндігі шектеулі балалардың 22,84% құрайды, яғни барлық мүмкіндігі шектеулі балалардың $\frac{1}{4}$ бөлігі, бұл осы аймақта сапалы медициналық көмек көрсететін білікті мамандардың өз деңгейінде болмағандығынан деп те (2006 жылы Шымкент ауруханасында 220 балаға ВИЧ вирусы жұққандығын еске

түсірейік) ойлаймыз. Сондықтан, мүмкіндігі шектеулі балалардың құқықтары жан-жақты заңды түрде қорғалуы тиіс, сондай-ақ, сапалы медициналық көмекпен қамтамасыз етіле отырып, келешекте қоғамның толыққанды мүшесі болу үшін сапалы білім беру жағы да жан-жақты қарастырылу қажет. Бірінші кезекте, баланың өз отбасында тәрбиеленіп, өзі қалаған, өз үйінің жанындағы білім беру мекемелеріне бара алу құқығы туралы айтып отырмыз, яғни, инклюзивтік білім берудің тік білігі: мектепке дейінгі, жалпы, арнайы орта және жоғары білім.

Мүмкіндігі шектеулі жандарға арналған мәселе бойынша Қазақстанда қоғамдық пікір біртекті емес екенін атап өткен жөн. Оны жүзеге асыру, зерттеулерге сәйкес, «кедергісіз ортаны» (пандустарды ұйымдастыру, бір қабатты оқу орны дизайны, сурдоаудармашыларды штатқа енгізу, қоғамдық пайдалану орындарын қайта жабдықтау және т.б.) ұйымдастыру қиындықтарына ғана кездесіп қана қоймай, сонымен қатар, әлеуметтік кедергілерге, атап айтқанда, қоғамдағы кең таралған кері көзқарастармен қарастырылып отырған оқыту формасын қабылдауға оқытушылардың, оқушылардың және олардың ата-аналарының дайын болмауы немесе бас тартулары жатады. Жалпы білім беру мекемелеріне мүгедек-балаларды интеграциялауға не нәрсе кедергі жасайтындарды келесі кестеден көре аламыз (2-кесте).

2-кесте – Жалпы білім беру мекемелеріне мүгедек-балаларды интеграциялауға не нәрсе кедергі жасайды?,%

(Ата-аналар N = 260, оқытушылар N = 276)

	Қоршаған орта кедергілері	Оқу орындарының қаржыландыруы	Оқытушылардың біліктілігі	Білім беру бағдарламалары	Заңнамалар	Қоғамдағы әлеуметтік ұстанымдар	Мүгедек-балалардың ата-аналарының қалаулары
Ата-аналар	96	79,3	78,1	74,8	64,4	57,8	49,6
оқытушылар	97,7	84,6	87,9	90,5	74,3	59,5	46,5

Ескертпе: [12] әдебиет негізінде жасалған

Мүгедектерді де басқа адамдармен тең жағдайда тасымалдау, ақпарат, байланыс және басқа да тұрғыда ашық қолжетімді қызметтермен қамтамасыз ету үшін жағдай жасау мақсатында, денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрлігі мүгедектердің өмір сүру сапасын жақсарту және құқықтарын қамтамасыз ету үшін Қазақстан Республикасында 2012-2018 жылдарға арналған іс-қимыл жоспарын жүзеге асыруда. Онда мүмкіндігі шектеулі адамдарды әлеуметтік қолдауға қарағанда негізінен оңалту шараларын қамтамасыз етуге бағытталған жаңа базалық тәсілдер қаланды. Мүгедектердің мүмкіндіктері кедергілерге кезіккенде шектеледі, сондықтан, мұндай кедергілерді жою – бағдарламаның басты мақсаттарының бірі. Бұл мәселедегі қарым-қатынастық кедергі, физикалық, ақпараттық және ұйымдастырушылыққа қарағанда да маңыздырақ. Мүмкіндіктері шектеулі жандарға толерантты қарым-қатынасты қалыптастыру және олардың қоғамға енуі кезінде жайлылық сезімін тудыру үлкен проблема болып табылады. Инклюзивтік оқу орындарында білім беру толерантты қарым-қатынасты тәрбиелеуге ықпал етеді. Инклюзивтік білім беру екі бағытты: бір жағынан, қоғам мүгедектерді тең қабылдауға үйренеді, екінші жағынан – мүгедектер тек «өздерінің» ғана ортасында ғана емес, толыққанды азамат ретінде өмір сүруге бейімделеді.

Әр аймақтың қазіргі қалыптасқан білім беру жүйесін ескере отырып, инклюзивтік білім беруді дамыту стратегиясы эволюциялық және біртіндеп болуы тиіс. Қазақстан Республикасының Үкіметі инклюзивтік білім беруді дамыту саласында белсенді жұмысты бастауды жоспарлап отыр. Бар көрсеткіштер 5 есе артатын болады. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі 2014-

2018 жылдарға арналған білім берудің стратегиялық жоспарын дайындады. Осы жоспарда инклюзивтік білім беруді дамытуға жеткілікті түрде назар аударылған. Инклюзивтік білім берумен қамтылған балалардың үлесі, инклюзивтік білім беру үшін ұсынылған балалардың жалпы санының ішінде жыл сайын өсетін болады және 2018 жылға қарай бұл көрсеткіш ондай балалардың жалпы санының 40% құрайды деп жоспарлануда [13]. Ал енді осы жоспарды жүзеге асыру үшін көптеген мәселелерді шешу қажет.

Қорытындылар мен ұсыныстар.

Инклюзивтік білім беруді енгізудің бүгінгі күндегі туындап отырған қорытындылары:

– Инклюзивтік білім беру бойынша оқыту үшін ешқандай нормативтік бақылау тетіктері жоқ. Атап айтқанда, психикалық, эмоционалды-ерікті проблемалары бар, ауыр бірнеше олқылықтары бар жандарды инклюзивтік білім беруге кірістіруді қамтамасыз ететін білім беру процесін ұйымдастырудың вариативтік мүмкіндіктері ешқандай құқықтық нормативтермен бекітілмеген;

– Инклюзивтік білім беру процесін әдістемелік сүйемелдеу дамыту және апробациялау сатысында тұр, бұл айтарлықтай инклюзивтік білім беру технологиясын іске асыру процесін қиындатады;

– Оқу орындарының әкімшілік қызметкерлерінің кәсіби дайындығы жоқ, инклюзивтік процесті қамтамасыз етудегі жалпы білім беру саласында педагогикалық кадрлардың біліктілігі төмен;

– Оқу процесіне қатысушылардың әр түрлі қажеттіліктерін анықтау үшін диагностикалық технологиялар жеткіліксіз;

– Мүгедектігі ресми рәсімделмеген тұлғаларға арнайы жағдай жасау кезінде қиындықтар

туындайды. Психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссияларының шешімімен ата-аналар келіспеуіне байланысты жанжалдар саны көбеюде;

– Инклюзивтік практиканы жүзеге асыру үшін қаржылық тетіктер жоқ;

– Инклюзивтік тәжірибені іске асыратын оқу орындары санының күрт өсуі оның сапасын төмендетеді, яғни «жалған» инклюзияға жол бермеу қажет.

Сондықтан да, инклюзивтік білім беру жобасын басқару және жүзеге асыру үшін жасалатын ұсыныстар:

– Инклюзивтік білім берудің үздіксіз тік білігін құру мәселесін шешуге кешенді жүйе көзқарасы қажет – жас балаларды білім беру ортасына енгізуден бастап, ДМШ студенттердің арнайы орта және жоғары білім алуларына дейін;

– ДМШ тұлғалардың және мүгедек-балалардың Қазақстандағы білім беру құқықтарының мәселесін шешу үшін осы салада ұзақ мерзімді келісілген саясатты әзірлеу және жүзеге асыру керек;

– Инклюзивтік білім беру принципін заң немесе саяси декларация түрінде қабылдау және ол үшін білім беру туралы заңға, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі кәсіби білім беру және басқа да заңдарға өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажет;

– Инклюзивтік типтегі оқу орындарының қызметін және қаржыландыруын реттейтін нормативтік-құқықтық құжаттарды қабылдау қажет;

– Мемлекеттік деңгейдегі нормативтік-құқықтық тәжірибеде оқу орнының жаңа түрін енгізу қажет – «инклюзивтік типтегі мекеме» деген;

– Білім беру, әлеуметтік қорғау, денсаулық сақтау жүйелеріндегі және мүгедектігі бар жандарға білім беру мәселелерінде медициналық-әлеуметтік сараптау органдары мен мекемелерінің өзара аймақтық ынтымақтастығын ұйымдастыру қажет;

– ДМШ жандарды және мүгедек-балаларды олардың өздерінің мүмкіндіктеріне сәйкес оқыту үшін қолданыстағы арнаулы орта кәсіптік оқу орындарының желісін кеңейту қажет;

– ДМШ оқушылар мен студенттерді қашықтықтан оқыту технологияларының қолданыстағы оң тәжірибесін инклюзивтік білім беру жағдайларына бейімдеу қажет;

– Инклюзивтік білім беруді бағдарламалық-техникалық, ақпараттық және дидактикалық материалдармен қамтамасыз етудің көптеген мәселелерін шешу үшін, сондай-ақ, инклюзивтік процестерді дамытуға мүдделі барлық тұлғалар мен ұйымдардың арасында тиімді өзара іс-қимылды ұйымдастыру үшін мамандандырылған ақпараттық портал құру қажет;

– Инклюзивтік білім беруді тиімді жүзеге асырудың ең басты және маңызды міндеттерінің бірі, оның түрлі деңгейлері үшін мамандарды даярлау міндеті болып табылады. Инклюзивтік білім беру саласында мамандарды даярлау, қайта даярлау және біліктілігін арттыруды дамыту тұжырымдамасын анықтау қажет;

– Негізгі ұстанымдар, жаңа стандарттар мүмкіндігінше ДМШ тұлғалардың даму ерекшеліктерін ескере қабылдануы тиіс. Мұндай тұлғалар үшін білім беру процесі кезінде арнайы жағдайлар жасалуы, сондай-ақ, оларды кешенді психологиялық-медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау қажет.

Әдебиеттер

1 Конвенция ООН о правах инвалидов. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН А/RES/61/106, 24 января 2007 г. – [официальный сайт ООН] – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/documen/convents/disability.html>.

2 Примечание: Перечень стран, подписавших и ратифицировавших Конвенцию и Факультативный протокол см.: Convention and Optional Protocol Signatures and Ratifications. – UN. – Режим доступа: <http://www.un.org/disabilities/countries.asp?id=166>

3 Ертанова О.Н. Образование и инвалидность: степени развития // Журнал прикладной психологии. – 2008. – № 2. – С. 36-47.

4 Стельмашук М.Н. Специфика экономической социализации в детстве: автореф. ... канд. соц. наук. – Тюмень, 1994. – 27 с., с. 13

5 Шеденова Н.У., Беймишева А.С. Новые социальные стандарты как ориентиры среднего класса // Материалы V Конгресса социологов Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: социальное развитие общества». – Алматы, 2014. – С. 460-469., с. 461

6 Саламанкская декларация и рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, принятые Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. – Саламанка, Испания, 7–10 июня 1994 г. – [официальный сайт ООН] – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/documen/declarat/salamanka.pdf>.

7 Грозная Н. Включающее образование: история вопроса, современное положение дел, международный опыт // Материалы официального сайта Совместного проекта ЕАП/Джойнт «Интеграция детей со специальными потребностями в еврейскую общину г. Москвы». – Режим доступа: <http://school.msk.ort.ru/integration/index.php?p=teorvoivspdm>

- 8 Конституция Республики Казахстан Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г.
- 9 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы 27 шілде 2007 жыл № 319-III (24.10.2011 ж. өзгертулер мен толықтырулар).
- 10 «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (№ 343 11 шілдеден 2002 жылғы).
- 11 www.stat.gov.kz
- 12 Романов П.В., Ярская-Смирнова Е.Р. Политика инвалидности: Социальное гражданство инвалидов в современной России. – Саратов: Изд-во «Научная книга», 2006. – С. 48.
- 13 Стратегический план Министерства образования и науки Республики Казахстан на 2014 – 2018 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 26 март 2014 года № 258.

References

- 1 Konventsiya OON o pravah invalidov. Rezolyutsiya, prinyataya Generalnoy Assambleey OON A/RES/61/106, 24 yanvarya 2007 g. – [ofitsialnyiy sayt OON] – Rezhim dostupa: <http://www.un.org/russian/documen/convents/disability.html>.
- 2 Primechanie: Perechen stran, podpisavshih i ratifitsirovavshih Konventsiyu i Fakultativnyiy protokol sm.: Convention and Optional Protocol Signatures and Ratifications. – UN. – Rezhim dostupa: <http://www.un.org/disabilities/countries.asp?id=166>
- 3 Ertanova O.N. Obrazovanie i invalidnost: stupeni razvitiya // Zhurnal prikladnoy psihologii. – 2008. – # 2. – S. 36-47.
- 4 Stelmashuk M.N. Spetsifika ekonomicheskoy sotsializatsii v detstve: avtoref. ... kand. sots. nauk. – Tyumen, 1994. – 27 s., s. 13
- 5 Shedenova N.U., Beymisheva A.S. Novyie sotsialnye standarty kak orientiry srednego klassa // Materialy V Kongressa sotsiologov Kazahstana «Strategiya «Kazahstan-2050»: sotsialnoe razvitie obschestva». – Almaty, 2014. – С. 460-469., s. 461
- 6 Salamanskaya deklaratsiya i ramki deystviy po obrazovaniyu lits s osobyimi potrebnostyami, prinyatiye Vsemirnoy konferentsiy po obrazovaniyu lits s osobyimi potrebnostyami: dostup i kachestvo. – Salamanka, Ispaniya, 7–10 iyunya 1994 g. – [ofitsialnyiy sayt OON] – Rezhim dostupa: <http://www.un.org/russian/documen/declarat/salamanka.pdf>.
- 7 Groznaya N. Vkluyuchayuschee obrazovanie: istoriya voprosa, sovremennoe polozhenie del, mezhdunarodnyiy opyt//Materialy ofitsialnogo sayta Sovmestnogo proekta EAR/Dzhoynnt «Integratsiya detey so spetsialnyimi potrebnostyami v evreyskuyu obschinu g. Moskvyyi». – Rezhim dostupa: <http://school.msk.ort.ru/integration/index.php?p=teorvoivspdm0>
- 8 Konstitutsiya Respubliki Kazahstan Prinyata na republikanskom referendume 30 avgusta 1995 g.
- 9 Kazahstan Respublikasyinyin «Bilim turaly» Zanyi 27 shilde 2007 zhyil # 319-III (24.10.2011 zh. uzgertuler men tolyikty-irular)
- 10 «Kemtar balalardy aleumettik zhane meditsinalyik –pedagogikalyik tuzetu arkyilyi koldau turaly» Kazahstan Respublikasyinyin Zanyi (# 343 11 shildededen 2002 zhyilgyi)
- 11 www.stat.gov.kz
- 12 Romanov P. V., Yarskaya-Smirnova E. R. Politika invalidnosti: Sotsialnoe grazhdanstvo invalidov v sovremennoy Rossii. – Saratov: Izd-vo «Nauchnaya kniga», 2006. – S. 48.
- 13 Strategicheskyy plan Ministerstva obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan na 2014 – 2018 godyi. Postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazahstan ot 26 mart 2014 goda # 258

Болат А.

Банк жүйесін реттеуде кең қолданылатын үлгілер: артықшылықтары мен кемшіліктері

Аталмыш мақалада банк жүйесін реттеу қызметінде әлем бойынша кеңінен қолданылатын үлгілер сипатталған. Әрбір үлгі қолданыс тапқан мемлекеттер мысалында түсіндіріліп, артықшылықты немесе кем тұстары айтылған. Мемлекеттердің кез келген үлгіні таңдау немесе бас тарту және соның негізінде өзге үлгілерге көшу себептері көрсетілген. Еуропа мемлекеттерінде банктік қадағалауды қамтамасыз ететін ұлттық ұйымдық құрылымдар өзара салыстырылып, белгілі бір кезең ішінде Еуро Одақ мемлекеттерінің өз банк жүйелерінде жүргізген өзгертулерінің себебі айтылған. Мақалада Орталық банктердің қаржы нарығын мегареттеушісі ретінде артықшылықтары мен кемшіліктері айтылып, осындай салмақты қаржы органының құрылу себептері түсіндірілген. Өзге елдермен қатар еліміздегі және көршілес Ресей үкіметінің мегареттеуші қызметін ұйымдастыру бойынша тәжірибесі көрсетілген. Сонымен қатар, әлем мемлекеттеріндегі Орталық банктердің, банк қызметін реттеуде әсер етуін төмендетуді қолдайтын және қолдамайтын танымал көзқарастары айтылған.

Түйін сөздер: банк секторы, бақылау, реттеу, қадағалау, мегареттеуші.

Bolat A.

Common Models of Banking System Regulation: Advantages and Disadvantages

The paper provides an overview of the common models that are used to regulate banking system in the world. Each model is described based on the example of various countries specifying the advantages and disadvantages of given models. Conclusion: This article shows widely used methods in the regulation of the banking system models and their advantages and disadvantages, in Europe, providing control over banking supervision by National agencies, and relatively, the Governments of these countries regulation of the banking system. Further, the advantages and disadvantages of the Central banks as megaregulators of the financial market are considered. In particular, the reasons for the formation of such a powerful financial body are revealed. In addition, the article evaluates the mega regulator on the global and domestic level by analyzing experience of some countries.

Key words: banking sector, control, regulation, supervision, megaregulator.

Болат А.

Широко используемые модели регулирования банковской системы: преимущества и недостатки

В статье описываются широко используемые модели регулирования банковской системы в мире. Каждая модель объясняется на примере различных стран, где указываются преимущества и недостатки данных моделей. Эта статья показывает широко используемые методы регулирования моделей банковской системы и их преимущества и недостатки, обеспечивающие контроль над банковским надзором национальными профсоюзами. Сравнительно рассмотрено регулирование банковской системы правительствами этих стран. В статье анализируются преимущества и недостатки Центральных банков как мегарегулятора финансового рынка. Раскрываются причины создания столь мощного финансового органа. Кроме того, на основе анализа опыта некоторых стран в статье оцениваются мегарегуляторы на мировом и национальном уровне.

Ключевые слова: банковский сектор, контроль, регулирование, надзор, мегарегулятор.

**БАНК ЖҮЙЕСІН
РЕТТЕУДЕ КЕҢ
ҚОЛДАНЫЛАТЫН
ҮЛГІЛЕР:
АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ
МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ****Кіріспе**

Қазіргі күні қаржы жүйесінде банк саласы орталық орынды алады. Банктік қызметтер экономиканың барлық салаларын қамтитындығы себебінен, банктердегі дағдарыстық жағдайлардың пайда болуы, нарықтағы өзге қаржылық институттардың қызметіне кері әсер ете отырып, барлық экономикалық жүйенің құлдырауына әкеліп соқтыруы мүмкін. Сол себепті кез келген мемлекет қаржылық ресурстарының тиімді бөлінуін қамту мен экономикалық өсімге қол жеткізуі үшін өз банктерінің қызметін реттеуді алдыңғы орынға қояды.

Халықаралық ортада банктік саланы реттеу ғаламдық экономиканың қызмет етуінің басты элементі бола отырып, кешенді сипаттамаға ие.

Банктік саланы саналы түрде басқару деп мемлекеттік реттеу органдарының банктермен әрекеттерін біріктіре жүргізуі жатқызылса, банк басқарушыларының қызметіне реттеу органдарының шараларына сәйкес саясатты әзірлеу мен оны жүзеге асыру үрдістерін дайындау жатады.

Негізгі бөлім

Әлемдік қаржы нарығында интеграциялық үрдістердің дами бастауына сәйкес, жеке-жеке мемлекеттердің ұлттық жүйелерінің реттелуінде ерекшеліктер байқала бастады. XX ғасырдың 90-шы жылдарынан бастап халықаралық масштабта банктік қадағалауды жақсарту мақсатында әр түрлі мемлекеттерді біріктіру қадамдары орын алды. 1929 жылы АҚШ-ғы Ұлы депрессияның басталуына сәйкес, әлсізденген экономиканы тұрақтандыру мақсатында, елдер арасындағы серіктестікті жақсарту себебімен халықаралық есеп-айырысулар Банкі құрылды. Өзінің қызметінің бастапқы сатысында банктің басты құзіретіне, орталық банктер арасындағы бірігуді ұйымдастыру мен орталық банктердің халықаралық қаржылық операцияларды жүргізуінде қосымша ақша қаражаттарымен қамтамасыз етуі жатқызылды. Қазіргі күні халықаралық есеп айырысу Банкі келесі басты рөлдерді атқарады:

Орталық банктер мен өзге реттеу органдары қызметтерінің бірігуі негізінде банк капиталының адекваттылығы коэффициентін әзірлеу мен енгізу;

Әлемдік валюталық қордың маңызды бөлігін шоғырландыру;

Көптеген халықаралық қаржылық келісімдердің кепілі немесе делдалы қызметін атқару [1, 150 б.].

1975 жылы банктердің қызметін қадағалайтын Базель комитеті құрылды. Оның құрамына АҚШ, Ұлыбритания, Жапония, Бельгия, Германия, Канада, Италия, Испания, Франция және т.б. мемлекеттердің орталық банктерінің басқарушылары кірді.

Базель комитеті өзінің қызметін келесі 3 бағытта жүргізді: банктік қадағалаудың алдында тұрған өзекті мәселелерді талқылау, қатысушы мемлекеттер арасындағы шетелдік банктік мекемелердің үстінен қадағалаудың өкілдігін бөлу және қатысушы мемлекеттердегі қадағалау стандарттарын күшейту [2].

Әлемдегі құрылған ұйымдардың барлығының көздеген мақсаты дүниежүзілік деңгейде, аймақтық немесе мемлекет деңгейінде қаржы нарығының басты орталығы болып табылатын банктік қызметті сауатты реттеу және қадағалау болды. Бұл тұста тек ұйымдардың құрылуымен қатар, әр мемлекет немесе аймақтық құрылымдар реттеу мен қадағалаудың өздеріне сай ең тиімді үлгісін таңдауға тырысты. Әр таңдалған үлгілерде банктік реттеу және қадағалауды заң шығарушы органдары, үкімет, министрліктер, орталық банктер және т.б. жүзеге асырды. Бірақ, барлық мемлекеттерде ортақ ұқсастығы болғанына қарамастан, біраз ерекшеліктерді де байқаймыз. Осы тұста әр мемлекетте реттеу ұйымы қызметін мемлекеттерде орталық банк немесе қадағалау қызметін жүргізуге уәкілетті тәуелсіз орган асыруы мүмкін. Ресей, Испания, Италия, Португалия, Австралия, Қазақстан және т.б. мемлекеттерде банктік реттеу органы ретінде орталық банк танылса, АҚШ, Франция, Жапония және т.б. мемлекеттерде аталмыш қызметті орталық банкпен қатар өзге органдар жүргізеді. Ұлыбритания, Норвегия, Канада және Данияда бұл мақсаттарда орталық банктен тыс арнайы қадағалау органы құрылған. Қадағалау органдары арасындағы қызметті бөлу бойынша бірнеше үлгіні қарастыруға болады:

Германиялық үлгі. Қадағалау агенттігі тек банктермен айналысады.

Американдық үлгі. Банктік реттеу мақсаттық қағидалар бойынша бөлінген аралас жүйе ретінде

қарастырамыз. Мысалы, Федералдық резервтік жүйесі – қаржы жүйесінің тұрақтылығына жауап берсе, Федералдық депозиттерді сақтандыру корпорациясы салымшылардың қызығушылықтарын қанағаттандырумен айналысады.

Ағылшындық үлгі. Қаржы нарығының әр түрлі салаларын бірыңғай агенттік қадағалап отырады.

Кейбір қайнар көздерде банктік қадағалау мен реттеудің негізгі 4 үлгісін қарастырады.

Бірінші үлгі, елдің орталық банкінің реттеу мен қадағалау саласындағы ерекше өкілеттілігінің заңдық тұрғыда бекітілуіне негізделген. Аталмыш үлгі тарихи тұрғыда ең жиі кездесетіндігімен ерекшеленсе де, тек жалғыз үлгі деп қарастыруымызға болмайды. Қазіргі күні бұл үлгі өзінің танымалдығын азайтса да, бұрынғыдай жиі таралған үлгіге жатады. Аталмыш үлгі дамушы мемлекеттермен қатар, экономикасы едәуір дамыған мемлекеттерде де банктік қызметтің реттеушісі болып табылады. Олардың қатарына: Испания, Греция, Португалияны және кейбір айырмашылықтармен – Голландия мен Италияны жатқызуға болады.

«Аралас» сипатқа ие екінші үлгінің ерекшелігіне қадағалау және реттеу қызметін арнайы орган сол мемлекеттің ұлттық банкі және қаржы министрлігінің қатысумен жүзеге асыруы жатады. Бұл реттеу үлгісінің айқын мысалы ретінде, өзге сегіздік мемлекеттерден ерекшеленетін, күрделі АҚШ-ғы банктік қадағалауды ұйымдастыруды келтіруге болады. АҚШ-ғы қаржылық институттар мен коммерциялық банктер федералдық ұйымдар немесе штаттардың ұйымдары ретінде құрыла алады. Оларды бақылау қызметін үш ұйым жүзеге асырады: Федералдық резервтік жүйе, банктердегі және өзге қаржылық ұйымдардағы депозиттерді сақтандырумен айналысатын депозиттерді сақтандырудың федералдық корпорациясы, жалпы ұлттық банктерді қадағалаумен айналысатын ақша айналымының бақылаушысын басқарушысы – қаржы министрлігінің бюросы жатады. Аталмыш ұйымдардың арасында бір жұмысты екі рет жасауға жол бермейтін келісім қызмет жасайды. АҚШ-тың өзге банктерін қадағалау қызметі, сәйкес штаттардың қадағалау органдары және өзге федералдық деңгейдегі басқа ұйымдарға жүктелген. Өзге мемлекеттерге қарағанда АҚШ-та жинақ банктері мен несие одақтарын қадағалау қосымша екі қадағалау органдарымен жүзеге асырылады:

жинақтық ұйымдарды қадағалау басқармасы (Office of Thrift Supervision) мен несиелік қоғамдардың Ұлттық басқармасы (National Credit Union Administration).

«Аралас үлгіге» Францияны жатқызуға болады. Бұл тұста несиелік ұйымдардың қызметін қадағалаудың басты бағдарын бағыттайтын мемлекеттің орталық банкі – Франция банкі болғанына қарамастан, 1984 жылы қабылданған банктер туралы заңына сәйкес, Францияда Франция Банкі, экономика және қаржы министрлігімен қатар, қадағалау және реттеу бойынша кең әрі ауқымды уәкілетке ие тағы төрт құрылымнан тұрады: ұлттық несие кеңесі, банктік реттеу комитеті, несиелік ұйымдарының комитеті, банктік комиссиясы.

Аталмыш төрт құрылым елдегі банктік қызметті реттеу жүйесінің кедергісіз жұмыс істеп тұруын қамтамасыз етеді.

Ұлттық несие кеңесі – ұлттық банк жүйесінің қызмет етуінің негізгі жағдайларын анықтауда және қаржы-несие жүйесіне қатысты заң жобаларын қабылдауда кеңестік қызметті жүзеге асырады. Банктік реттеу комитеті – банктердің қызметінің нормалары мен ережелерін белгілейді. Комитет шешімі экономика және қаржы министрлігінің қаулысы ретінде рәсімделеді. Аталмыш банктік реттеу комитетін экономика және қаржы министрі басқарып, орынбасары ретінде Франция Банкінің басқарушысы тағайындалады. Комитет құрамына Француздық банк ассоциациясынан және кәсіподақ ассоциациясынан бір өкілден және арнайы шақырылған екі маман кіреді. Несие ұйымдарының комитеті – банкті құруға немесе оның дәрежесін өзгертуге, банктік қызметтерді жүргізуге, басқарушылардың кәсіби біліктілігін және институттың қаржы жағдайы мен іскерлік тәжірибесін анықтайды және банктік заңнаманың қолданылуының жеке сұрақтары бойынша шешім қабылдайды. Франция банкінің басқарушысымен басқарылады. Құрамына Франция қазынашылығының директоры және банктік қоғамның өкілдері кіреді.

Банктік комиссия банк қызметіндегі күнделікті бақылауды жүзеге асыратын комиссия. Аталмыш комиссия банктердің қызметі жайлы ішінара есептіліктерді алып тұрады және соған сәйкес инспекциялық тексерістерді тағайындайды, банк басқарушылары мен кездесулер өткізеді. Мұндай тексерістер негізінде банктің қаржылық жағдайы бағаланады, ішкі бақылау сапасын көтеру және тәуел-

келдерді басқару бойынша кеңестер беріледі. Банктік комиссия – тәуелсіз институт болғанына қарамастан, кейбір заңдық уәкілетке ие. Егер, комиссия банктің қаржылық жағдайын мүшкіл деп таныса, банкроттылық жағдайын анықтайтын сот үрдісін күтпестен өз атынан банк қызметін тоқтатын «жоюшыны» тағайындау құқығына ие.

Үшінші үлгі банктік қызметті қадағалау қызметі тәуелсіз арнайы ұйымымен, сол елдің қаржы министрлігімен тығыз қатынаста бола отырып жүргізуімен сипатталады. Бұл тұста елдің Орталық банкінің қадағалау қызметіне деген әсері өте төмен болады. Мұндай мемлекеттер қатарына Канаданы жатқызамыз. Сегіздік мемлекеттер қатарына кіретін Канада мен Ұлыбритания банктердің қызметін қадағалау мен реттеуде, Орталық банктерінің қызметін барынша төмендеткен. Төртінші үлгі қаржы қызметі нарығында мегареттеушіні құру туралы заңдық шешімді қабылдаған мемлекеттерді біріктіреді. Бұл мемлекеттердің барлығында қадағалау қызметі Орталық банктерден аластатылған. Бұл тұста ерекшелігі бар мемлекетке Сингапур мен Ирландия жатады. Сингапурда мегареттеуші қызметі орталық банкке жүктелсе, Ирландияда мегареттеуші Орталық банктің негізінде тәуелсіз құрылған құрылым болып табылады [3, 17–20 бб.].

Әлемде барлық мемлекеттер ғасырлар тоғысында банктік бизнесті сауатты жүргізуде әр түрлі қадағалау және реттеу жолдарын қолданады. Көп жағдайда мамандардың арасында үлкен дауды туғызатын сұрақ, бұл елдің Орталық банкінің реттеу мен қадағалау саласында әсер ету аймағы болып табылады. Солардың ішінен Орталық банктің әсерін төмендетуді қолдау немесе теріске шығару бойынша танымал көзқарастарды төмендегі кестеден (1-кесте) көре аламыз.

Ұлттық банктің банктік қадағалау мен реттеуді жүзеге асыруда қатысуын қолдайтындар әдетте келесі аргументтерді ұсынады: орталық банктерде қадағалау қызметін жүзеге асыру мен ақша және валюта саясатының міндетін орындауға қажетті кәсіби мамандардың және мықты ақпараттық базаның болуы, банктік саладағы салалық тәуекелдерін алдын алу немесе төмендету бойынша мүмкіндіктер, саяси лобби мен қысымнан қорғауға мүмкіндік беретін орталық банктердің институционалды, реттеуші және бюджеттік тәуелсіздігі.

1-кесте – Орталық банктің банк қызметін реттеуде әсер етуін төмендетуді қолдайтын және қолдамайтын танымал көзқарастар

Қолдамайтын	Қолдайтын
Ақша саясаты мен қадағалаудың мақсаттарының арасындағы әлеуетті қызығушылықтарының қарама-қайшылығы	Ақша саясатына жауапты, қадағалау бөлімдері мен органдарының арасындағы ақпараттық алмасудың тығыз болуының қажеттілігі
Әр түрлі қаржылық институттар түрлерінің арасындағы шекараның өшірілуі мен арнайы қадағалау органдарының болуының мақсатсыздығы	Банктік саланың жүйелік тұрақтылығына деген үлкен мән беру
Орталық банк уәкілеті аясында биліктің бір жерде асыра шоғырлануы	Орталық банктің тәуелсіздігін қадағалауға деген әсер ететін сыртқы қысымнан сақтай отырып, оны барынша тиімді етеді.
Орталық банктің басымдылығы қаржы нарығының еркін дамуына кедергі әсерін тигізеді. Егер қаржы нарығын реттеуде бірнеше реттеушілер араласқан жағдайда, ұйымдардың бір-біріне деген бақылауы пайда болады. Бұл өз кезегінде рационалды шешім қабылдауға көмектеседі.	
Ескерту – Кесте 1,3 қайнар көздер негізінде құрастырылған	

Қадағалау саласындағы орталық банктердің құзіретін төмендетуді қолдайтындардың арасындағы ең танымал аргументтер қатарына, орталық банктің ақша саясатының мақсаттарына жету мен банктік жүйедегі тұрақтылықты ұстап тұру сынды екі қызметі арасындағы қызығушылықтар қақтығысының тезисі болып табылады. Бұл қақтығыстың мәні, тұрақтылықты сақтап тұру қызығушылығы, ақша саясатының мақсаттарына кері болуы мүмкін. Нақтырақ айтқанда, инфляцияны төмендету бойынша қызы-

ғушылық ақша саясатын күшейтуді талап етеді. Бұл өз кезегінде несие ұйымдарының тұрақтылығына кері әсер етеді. Нәтижесінде, орталық банк алдына қойылған екі мақсаттың ешқайсысын жүзеге асыра алмайтын болып шығады. Сол себепті көптеген мемлекеттер бұл сұраққа келгенде барынша тиімді жасауға тырысады. Келесі кестеден (2-кесте) Еуропа мемлекеттеріндегі Орталық банктерінің банктік қадағалаудағы қатысуы және жалпы қаржы нарығының нақты саласын реттеуде жауапты ұйымдар көрсетілген.

2-кесте – Еуропа мемлекеттерінде банктік қадағалауды камтамасыз ететін ұлттық ұйымдық құрылымдар

Мемлекеттер	Банктер	Сақтандыру нарығы	Бағалы қағаздар нарығы	Орталық банктің қатысуы
Австрия	ҚҚБ	ҚҚБ	ҚҚБ	Қатысумен
Бельгия	БС, БҚС	СС	БС, БҚС	Қатысумен
Ұлыбритания	ҚҚБ	ҚҚБ	ҚҚБ	Қатысумен
Венгрия	ҚҚБ	ҚҚБ	ҚҚБ	Қатысумен
Германия	ҚҚБ	ҚҚБ	ҚҚБ	Қатысумен
Греция	ҰОБ	СС	БҚС	Қатысумен
Дания	ҚҚБ	ҚҚБ	ҚҚБ	Қатысумен
Ирландия (1)	ҰОБ	Ү	ҰОБ	Қатысумен
Испания	ҰОБ	СС	БҚС	Қатысумен
Италия	ҰОБ	СС	БҚС(2)	Қатысумен
Кипр	ҰОБ	Ү	БҚС	Қатысумен
Латвия	ҚҚБ	БҚС	ҚҚБ	Қатысумен

Литва	ҰОБ	СС	БҚС	Қатысумен
Люксембург	БС, БҚС	СС	БС, БҚС	Қатысумен
Мальта	ҚҚБ	ҚҚБ	ҚҚБ	Қатысумен
Нидерланд (2)	ҰОБ	ҰОБ	ҰОБ	Қатысумен
Польша	ҰОБ	СС	БҚС	Қатысумен
Португалия	ҰОБ	СС	БҚС	Қатысумен
Словакия	ҰОБ	СС, БҚС	СС, БҚС	Қатысумен
Словения	ҰОБ	Ү	БҚС	Қатысумен
Финляндия	БС, БҚС	СС	БС, БҚС	Қатысумен
Франция	БС, ҰОБ	СС	БҚС	Қатысумен
Чехия	ҰОБ	СС, БҚС	СС, БҚС	Қатысумен
Швеция	ҚҚБ	ҚҚБ	ҚҚБ	Қатысумен

Ескерту – Кесте 4 қайнар көз негізінде құрастырылған

Кестеде ерекшелігі бар мемлекеттер 1, 2, 3 сынды сандармен көрсетілген. Түсініктеме беріп кететін болсақ: (1) – Ирландияда қаржы секторын реттеумен Орталық банктің тәуелсіз, өзінің директорлар кеңесі мен белгілі бір салада жауапкершілігі бар бөлімі болып табылатын, қаржы секторын реттеу Басқармасы айналысады; (2) – Италияда заңға сәйкес, бағалы қағаздар секторында тәуекелдерді төмендету және қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету бағыты бойынша қаржылық делдалдардың қызметін қадағалауды – Италия Банкі жүзеге асырады. Бұл тұста, бизнесті жүргізудегі ашықтықты бағалы қағаздар нарығын қадағалау бойынша орган (CONSOB) жүргізеді; (3) – Нидерландыда қаржы делдалдарының қызметін қадағалау бойынша Нидерланд Банкі жауапты. Бұл тұста бизнесті жүргізу мен ашықтықты қамтамасыз етуді басқару органы жүзеге асырады.

Кестедегі қысқартулар бойынша анықтама: ҚҚБ (Қаржылық қызметтердің Басқармасы немесе қаржылық қызметтер секторын қадағалау Басқармасы) – үш қаржы секторын бірыңғай қадағалайтын орган; ҰОБ (Ұлттық орталық банк) – нақты қаржы секторын қадағалауға орталық банк жауапты екенін көрсетеді; БС, СС немесе БҚС (банктік сектор, сақтандыру секторы немесе бағалы қағаздар секторы) – нақты қаржы секторында қадағалау қызметін орнайы орган жүргізетінін білдіреді. Бұл қысқартулардың кестеде бірге орналасуы аталмыш сектор бойынша қадағалауда бірыңғай органның бар екенін көр-

сетеді; Ү (Үкімет) – аталмыш қаржы секторын қадағалауды үкіметтік мекеме жүзеге асыратынын көрсетеді [4].

Қаржы нарығындағы мегареттеуші. Дамыған мемлекеттерде банк, сақтандыру және бағалы қағаздар нарықтарының бірігуі кең етек жая бастаған сайын, қадағалау қызметі барынша мегареттеушінің қолына жинақталу үрдісі байқалады. Бұл тұста қадағалаудың бірігуі көп жағдайда банктер мен инвестициялық компанияларға бағытталады. Алғашқы біріккен қаржылық қадағалау ұйымдары Норвегияда 1986 жылы, 1988 жылы Исландия мен Данияда құрылды. Олардан кейін 1991 жылы Швецияда, 1997 жылы Ұлыбританияда, 2002 жылы Австрия мен Германияда негіз алды.

Ескі құрылымда банктік қызметтің және қаржы нарығының дамуына сәйкес аталмыш мемлекеттерде жоғарыда көрсетілгендей реформалар жүргізіліп жатты. Бұл тұста Азиядағы әмбебап қадағалау органдары Жапонияда, Қытайда, Оңтүстік Кореяда, Сингапурда және біздің елімізде құрылған болатын.

Мегареттеушінің жеткілікті деңгейде тәуелсіздігін халықаралық тәжірибеде қаржы министрлігіне (Ұлыбритания, Швеция, Финляндия, Норвегия және Корея) және экономика ісі бойынша министрлігіне (Дания) бағынышты болу мысалынан көре аламыз. Ең көп тараған реттеушінің үлгісіне ауқымды уәкілетке ие бірыңғай әрі тәуелсіз мегареттеушінің болуымен сипатталатын үлгі жатады. Көптеген мемлекет-

терде мегареттеушілер қадағалау қызметімен қатар ережелерді бекітумен айналысады:

Ұлыбританияда мегареттеушінің қызметіне банктік қадағалау қызметін шоғырландыру, сонымен қатар құрылыс қоғамдарын, бағалы қағаздар институттарын, ұжымдық инвестициялар және сақтандыру саласының қызметін реттеу мен қадағалау жатады;

Австралияда қатарынан екі орган қызмет жасайды. Біріншісі, бағалы қағаздар саласын қадағалау және реттеумен айналыса отырып, инвесторлардың заңдық қызығушылықтары мен құқықтарын қорғаумен айналысады. Екіншісі, банктер, сақтандыру компаниялары, банктік немесе несиелік ұйымдар мен зейнетақы қорларын қадағалаумен айналысады;

Канадада реттеуші тек қаржы институттарын ғана қадағалаумен айналысады;

Сингапурда мегареттеуші қызметімен барлық қаржы секторын реттеумен айналысатын Ұлттық банкпен жүзеге асырылады.

Мегареттеушілері тек қадағалау қызметімен ғана айналысатын мемлекеттер қатарына: Оңтүстік Африкада мегареттеуші бағалы қағаздардың айналысы мен сақтандыру институты және зейнетақыны қамтамасыз етуді қадағалаумен айналысады; Жапонияда қаржылық регулятор қаржылық реттеуші банктер арасындағы қарым-қатынастағы қолданылатын сәйкес санкцияларды қабылдайды және тексерістерді жүзеге асырады; Финляндияда мегареттеушілер банктер, сақтандыру компаниялары және инвестициялық қорларды қадағалайды; Кореяда әр түрлі қаржылық институттарды қадағалайтын орган ретінде танылады.

Біріккен қаржылық қадағалау жүйесіне көшуге ынталандыратын негізгі факторларға келесілер жатады: біріккен қаржылық қызметтерді көрсету үрдісі басым болу жағдайына байланысты, жаңа қаржылық құралдардың пайда болу нәтижесіне сәйкес, қаржылық бизнестің әр түрлі бағыттарына өзара кірігу; банктік емес қаржылық институттардың ролін арттыру және оларды банктік сектормен біріктіруді көбейту, оның негізінде әр түрлі қаржылық компаниялар реттеу, қадағалау мен лицензиялау үрдістерінде ортақ сипатқа ие болады; қаржы нарықтарында қабылданатын тәуекелдердің сапалық және сандық сипаттамаларының өзгеруі; біріктіру мен жұтылу үрдістері арқылы бизнесті біріктіру және соның негізінде ірі банктік және ірі қаржылық құрылымдарды құрастыру.

Дүниежүзілік тәжірибеде қолдануға дайын, институционалдық құрылымы жағынан бол-

сын, реттеу нормалары тұрғысынан болсын мегареттеушінің бәріне ортақ үлгісі жоқ. Осыған қарамастан, біріккен реттеуші ұғымы кең көлемде қолданылады: барлық қаржы жүйесін қадағалау мен реттеу аспектісіне жауап беретін мегареттеушіні қоса отырып, қаржы нарығының барлық сегменттеріне қадағалауды жүргізетін агенттіктер тұрады. Мегареттеушіні жақтаушылар қаржы қызметтерін көрсету нарығында әр түрлі қызмет түрлерінің арасындағы шекаралардың өшірілуі жағдайында қадағалау ұйымдары функционалдық сипаттамалары бойынша (банктік, инвестициялық, сақтандыру қызметі) бизнестің тек бір бөлігіне ғана қарайтын көптеген ұйымдардың бар болуы деп білдіреді.

Ресей Федерациясында мегареттеушіні құру бойынша пікір-талас біраз жылдар бойы жүргізіліп келіп, 2013 жылдың қыркүйек айында Ресей Банкіне қаржы нарығы бойынша Федералдық қызметтің ісін табыстырумен аяқталды. Қаржы нарығы бойынша Федералдық қызметтің орнына Ресей Банкі тарапынан қаржы нарығы бойынша Қызмет құрылды. Жаңа тәртіпке сәйкес, Ресей Банкі Ресей қаржы нарығының тұрақтылығын қамту мен саясатын әзірлеу және жүзеге асырумен айналысады [5, 18-22 бб.].

Елімізде мегареттеу 2004 жылы енгізілді. Еліміз мегареттеудің орталықтандырылған тұжырымдамасын қолдайды, бұл өз кезегінде реттеушінің бірыңғайлығын және сол мегареттеуші қызметін 2011 жылға дейін Қаржы нарығы мен қаржылық корпорацияларды реттеу мен қадағалау Агенттігі айналысты. 2011 жылы аталмыш ұйым ел басының бастамасымен таратылып, ұйымның қызметі Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің өкілеттілігіне берілді. Мегареттеуші қаржы нарығының барлық салаларын: банктік, қор және сақтандыру нарықтарын бақылайды. Бұл тұста Ұлттық Банк белгілі бір өкілеттікке ие. Біріншіден, Ұлттық банкке Ұлттық экономиканың барлық қаржы секторын дамыту тұжырымын әзірлеу және жүзеге асыру қызметі жатады. Екіншіден, Ұлттық Банк төмен деңгейдегі инфляция деңгейін қамтиды және баға тұрақтылығын қолдау қызметі кіреді. Үшіншіден, Ұлттық банк нормативтер түріндегі нормативті-құқықтық негізді әзірлейтіндіктен, мегареттеуші ретінде реттеудің барлық нормалары мен үрдістерін түсіндіруді, бақылауды және мониторингті қамтиды. Еліміздегі мегареттеудегі басты аспектіге келесі негізде жүзеге асырылатын қадағалаудың тәуелсіздігі жатады: Ұлттық банк елдің қаржы нарығын қадағалауда қосымша артықшылықтарға ие;

Санкцияларды қолдану мен қадағалау үрдістерінде бағынышсыз; Қаржы нарығы ұйымдарына қашықтықтан инспекциялық қадағалауды жүргізетін бірден-бір ұйым; Ұлттық Банк бюджеттік және институционалдық тәуелсіздікке ие. Институционалдық тәуелсіздігі заңдық тұлға мәртебесіне ие және өзінің жарғылық капиталының және балансының болуымен, өзінің қызметтері мен міндеттерін жүзеге асыруда бағынышсыздығымен және алдына қойған мақсаттарына жету жолында еншілес компанияларды құра алу мүмкіндігімен түсіндіріледі. Бюджеттік тәуелсіздігіне, Ұлттық Банк қосымша қаржыландырусыз өзінің табыстары негізінде құрылатын бюджеті арқылы қызметін жүргізеді. Мегареттеуді енгізбестен бұрын, елімізде банктік секторды шоғырландыру жүргізілу нәтижесінде әлсіз банктер жабылып, біріккен есеп және халықтың салымдарын кепілдендіру жүйесі енгізілген [6, 108 б.].

Қорытынды

Әлемдегі қаржылық операциялар, қаржылық инструменттер, нарықтар дамыған сайын, қаржылық жүйені оңтайлы басқару қажеттігі туындайды. Себебі, тарих дәлелдегендей қаржы жүйесінің дұрыс басқарылмауы әлемдік деңгейдегі қаржы нарығының ірі дағдарыстарға ұрынатындығын көрсетеді. Сол себепті әлемнің барлық мемлекеттері қаржы жүйелерін реттеуде барынша тиімді үлгілер мен әдіс-тәсілдерді іздестірумен айналысады. Бұл тұста, мегареттеушіні құруда да, әлемдік тәжірибе типтік схеманың жоқтығын көрсетеді. Мегареттеуші елдегі бар ұйымның негізінде, елдегі Орталық банктің тарапынан немесе арнайы құрылған құрылым түрінде болуы мүмкін. Бұл тұста Ұлттық экономиканың институционалдық ерекшеліктерін ескеру қажет. Қалай дегенде де мегареттеушіні құрмас бұрын мықты қаржылық платформа қажет.

Әдебиеттер

- 1 Папирян Г.А. Экономика и управление банковской сферой: международный аспект – М.: ЗАО «Издательство “Экономика”», 2004. – С.150.
- 2 A brief history of the Basel Committee, Bank for International Settlements// URL: <http://www.bis.org/bcbs/history.pdf> (october 2015).
- 3 Котляров М.А. Мотивированное суждение в системе надзора за банковской деятельностью. // Банковское дело. – 2010. – №5. – С. 17– 20.
- 4 Economic Bulletins (formerly Monthly Buletins), European Central Bank.// URL: <http://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/html/index.en.html>
- 5 Тавасиев А.М., Акимов О.М. Нужен ли независимый орган для надзора за банковским сектором? // Банковское дело. – 2004. – № 8. – С. 18– 22.
- 6 Отчет о финансовой стабильности Казахстана: международный опыт регулирования системообразующих банков, НБРК, Бокс 12. – С. 108. URL: http://www.nationalbank.kz/cont/publish266272_29111.pdf?switch=russian (декабрь 2014.).

References

- 1 Papiryan G.A. Ekonomika i upravlenie bankovskoi sferoi: mezhdunarodnyi aspekt, M.: ZAO «Izdatel'stvo “Ekonomika”», 2004, S. 150 (inRuss.).
- 2 A brief history of the Basel Committee, Bank for International Settlements// URL: <http://www.bis.org/bcbs/history.pdf> (october 2015).
- 3 Kotlyarov M.A. Motivirovannoe suzhdenie v sisteme nadzora za bankovskoi deyatel'nost'yu, Bankovskoe delo, 2010, №5, 17– 20 (inRuss.).
- 4 Economic Bulletins (formerly Monthly Buletins), European Central Bank.// URL: <http://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/html/index.en.html>
- 5 Tavasiev A.M., Akimov O.M. Nuzhen li nezavisimyi organ dlya nadzora za bankovskim sektorom?, Bankovskoe delo, 2004, № 8, 18– 22 (inRuss.).
- 6 Otchet o finansovoi stabil'nosti Kazakhstana, Mezhdunarodnyi opyt regulirovaniya sistemoobrazuyushchikh bankov, NBRK, Boks 12, 108 S., URL: http://www.nationalbank.kz/cont/publish266272_29111.pdf?switch=russian (dekabr' 2014.) (inRuss.).

Калимуратқызы Б.

**Көлеңкелі экономиканың мәні,
оның өсуіне әсер ететін
себептер мен факторлар**

Көлеңкелі экономика – экономикалық құндылықтар мен кәсіпкерлік қабілетті өндіру, бөлу, айырбастау және тұтынудың мемлекеттік басқару органдарынан жасырынатын, қоғамдық-экономикалық қарым-қатынастың барлық жүйесі мен қоғаммен бақыланбайтын өндіріс секторын біріктіретін, әлеуметтік-экономикалық құбылыс. Көлеңкелі экономика формалды және құқықтық емес қатынастардың маңызды рөлге ие болған салмақты орынды иеленіп, экономика секторына айналды. Қоғамдық қауіпті қызмет ретінде көлеңкелі экономиканың мәнін түсіну аталмыш саланы толығымен ашуға, сәйкесінше құбылыстардың ішкі байланысы мен өзара шарттылығын көруге әсер етіп, кез келген қоғамдық формацияға тән, көлеңкелі экономиканың әлеуметтік-экономикалық құбылыс ретіндегі жағдайларын, себептері мен пайда болу механизмін және таралуын анықтауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты, аталмыш мақалада ғылыми әдебиеттерде пайдаланылатын көлеңкелі экономиканың негізгі мазмұны ашылады. Сонымен қатар, жұмыс барысында экономикадағы көлеңкелі саланың өсуіне әсер ететін себептер мен факторлар қарастырылады. Экономиканың көлеңкелі саласының барлық экономикалық жүйеге әсері анықталады.

Түйін сөздер: көлеңкелі экономика, формалды емес экономика, иммиграция, миграция.

Kalimuratkyzy B.

**The essence of shadow economy,
causes and factors
affecting its growth**

Shadow economy is a social and economic phenomenon that encompasses the whole system of public and economic relations; it is a reproduction sector that is not controlled by society, where the production, distribution, exchange and consumption of economic goods and entrepreneurial skills are kept hidden from public authorities. Shadow economy has acquired quite large share and has become the sector of economy, where the informal and extralegal relations play the central role. Understanding the nature of shadow economy as a socially harmful activity allows to identify this sector and to disclose the internal links and interdependence of relevant phenomena, which in turn gives an opportunity to reveal the preconditions, causes and mechanisms of emergence and spread of underground sector of economy that is inherent to any social formation. In this regard, the article describes the essence and content of shadow economy proposed in scientific literature. Further, the primary causes and factors affecting the growth of shadow sector in the economy are considered. In addition, the impact of underground economy on the economic system as a whole is determined.

Key words: shadow economy, informal economy, immigration, migration.

Калимуратқызы Б.

**Сущность теневой экономики,
причины и факторы,
влияющие на ее рост**

Теневая экономика – социально-экономическое явление, охватывающее всю систему общественно-экономических отношений и неконтролируемый обществом сектор воспроизводства, где производство, распределение, обмен и потребление экономических благ и предпринимательских способностей скрываются от органов государственного управления. Теневая экономика приобрела большой удельный вес, стала сектором экономики, где огромную роль играют неформальные и внеправовые отношения. Понимание сущности теневой экономики как общественно вредной деятельности позволяет в полном объеме выявить данный сектор, увидеть внутренние связи и взаимообусловленность соответствующих явлений, что дает возможность вскрыть условия, причины и механизмы возникновения и распространения теневого сектора экономики как социально-экономического явления, присущего любой общественной формации. В связи с этим в настоящей статье раскрывается основное содержание теневой экономики, используемое в научной литературе. Также в работе рассматриваются причины и факторы, влияющие на рост теневого сектора в экономике. Определяется влияние теневого сектора экономики на всю экономическую систему.

Ключевые слова: теневая экономика, неформальная экономика, иммиграция, миграция.

**КӨЛЕҢКЕЛІ
ЭКОНОМИКАНЫҢ
МӘНІ, ОНЫҢ ӨСУІНЕ
ӘСЕР ЕТЕТІН СЕБЕПТЕР
МЕН ФАКТОРЛАР****Кіріспе**

Мемлекет басшысы 2015 жылдың 30 қарашасындағы «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму» атты Қазақстан халқына жолдауында «көлеңкелі экономиканы» жарыққа алып шығатын механизмді ұсынды. Елбасы мемлекеттік кірістер мен шығыстардың бүкіл жүйесін қайта қарау және салық режимдерін оңтайландыру қажет деген міндеттер қойды. Тек осылай ғана экономиканың әрбір субъектісі салықтарды толық көлемде төлеуге міндетті болатынын алға тартты [1]. Президент көлеңкелі экономикаға мән бере отырып, оны қысқарту бойынша шараларды жүзеге асырудың маңыздылығын көрсетті.

Бүгінгі күні көлеңкелі экономика мәселесі Қазақстан экономикасына да әсер етпей қоймағандығы баршамызға мәлім. Ол ең алдымен елдің қаржылық жағдайы мен экономикалық жағдайына зиянын тигізеді. Көлеңкелі экономиканың пайда болуы елдің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейімен тікелей байланысты. Оны анықтау үшін заңсыз, қылмыстық, параллельді, жасырын деген секілді көптеген сипаттамалар қолданылды. Десе де, әлемдік тәжірибеде көлеңкелі экономиканың нақты және жалпыға ортақ критерийлері қалыптаспаған.

Қоғам дамуының әрбір кезеңіне өндірістік қарым-қатынастың белгілі-бір түрі, яғни экономикалық категориялардың түрі тиесілі келеді. Категорияның маңызды бөлігі оның нақты-тарихи сипатында болып табылады. Әрбір категорияны өндірістің нақты бір тарихи даму кезеңімен байланыстырған жөн. Меншіктің бұрынғы формасының өзгеруі, реформалардың жүзеге аса бастауы, нарықтық экономиканы қалыптастыратын механизмдердің пайда болу процесінде, қоғамға жаңа категориялар «ене» бастайды, ал басқалары «көлеңкеге» кетеді, үшіншілері жаңа әлеуметтік-экономикалық мазмұнмен толықтырылады. Жаңа категориялардың пайда болуы, «ескілердің» экономикалық мазмұны мен функционалды бағытының түбегейлі өзгеруі, бір жағынан, экономикалық теорияның даму нәтижесі, басқа жағынан – объективті шындықтың жаңа құбылыстарын көрсетеді. Бүгінгі күннің объективті шындығы, ол – жоспарлы экономикаға өту барысындағы

реформалардың дұрыс немесе бұрыс өтуі аясындағы пікірталастар барысында біз жаңа ұғымның көлеңкелі, заңсыз экономиканың пайда болғандығында мән бермегендігімізде. Сондықтан да, бүгінгі күні «көлеңкелі экономика» ұғымын, оның әлеуметтік-экономикалық мәнін анықтаудың маңызы артып отыр.

Эксперименттік бөлім

Жаһандық экономикада көлеңкелі экономикамен байланыспаған бірде-бір мемлекет жоқ. Бұл сала экономикалық өмірдің өндіріс, айырбас, бөлу, тұтыну секілді барлық салаларында көрініс алууда. Ол аймақтық, тіпті кейбір салаларда әлемдік масштабтарға ие. Көлеңкелі экономика субъектінің экономикалық қызметті жүргізу барысындағы жасыруларын сипаттайды. Ал жасыру үрдісінің түрлілігі – жеке келісім шарттарды жасырудан, кәсіпорынның қызмет ететіндігін жасыруға дейін созылуы мүмкін.

Көлеңкелі экономика мәселесі зерттеушілерді өткен жүзжылдықтың 30-жылдарынан бастап қызықтыра бастады. Осы тақырыпқа сәйкес жазылған ауқымды еңбектердің бірі – мәселенің масштабы мен рөлін ескермеуге болмайтындығына мән берген АҚШ ғалымы П. Гутманның «Астыртын экономика» (1977 ж.) еңбегі болып табылады.

Кенестік экономикалық ғылымында көлеңкелі экономикаға деген қызығушылық ХХ ғасырдың 80-жылдарында айқын көріне бастады. Халық шаруашылығы мен қылмыстандыруда аталмыш күрделі мәселе рөлінің артуына байланысты, ол әлеуметтік-экономикалық себептерге секілді, идеологиялық себептерге де негізделеді.

Көптеген әлемдік және отандық ғалымдардың көлеңкелі экономиканы түбегейлі зерттеп жатқандықтарына қарамастан, бүгінге дейін олар көлеңкелі экономика түсінігінің жалпыға ортақ және әмбебап анықтамасын жасамады. Әмбебап анықтаманың қалыптасуы мүмкін емесітігі логикаға сай келеді. Оның басты себебі шаруашылықтың жасырын себептерінің әртүрлілігінде. Көлеңкелі кәсіптің мысалы тек қызметтің масштабымен ғана емес, сонымен қатар шаруашылықтың нақты тәсілдерімен де ерекшелінеді. Экономиканың көлеңкелі саласының қатысушылары әртүрлі ортаға бейімделіп үйренген және олар өз кәсіптерін бүгінгі талаптарға сай етіп жүргізеді.

Екінші себеп – авторлардың субъективті көзқарастарында, әрбір зерттеуші мәселеге қойылған

теориялық және қолданбалы міндеттердің шеңберінде, зерттеу объектісін тек белгілі бір қырынан ғана қарастырып, өзінің пайымдаулары мен тұжырымдамаларын ұсынады.

Мысал ретінде көлеңкелі экономиканың мәніне үңілген түрлі ғалымдардың анықтамаларын қарастырып өтейік.

Көлеңкелі экономика тақырыбында бірнеше еңбектер жариялаған отандық профессор М. Спанов көлеңкелі экономиканы түрлі тұрғыдан қарастырады. Ғалымның айтуынша: «Құқықтық жағынан қарастырғанда, көлеңкелі экономика – бұл заңға қайшы экономикалық қызмет, яғни түрлі ауырлық жағдайындағы қылмыстық қызметтің негізі болып саналатын заңсыз шаруашылық қызмет түрі. Екіншіден, әлеуметтік-мәдени тұрғыдан қарастырғанда, көлеңкелі экономика – адамның түрлі кемшіліктерін өсіретін қажеттіліктерін қанағаттандыруға немесе қалыптастыруға бағытталған барлық қызмет түрлерінің жиынтығы. Экономикалық мағынасына қарай, көлеңкелі экономика түсінігі ресми статистикада ескерілмейтін және қоғаммен бақыланбайтын материалдық және материалдық емес құндылықтардың өндірісі, тұтынылуы, айырбасы мен бөлінісінде көрініс алады [2]».

Ресей ғалымы, профессор К.А. Улыбин: «пайдалы, дұрыс экономикаға қарама-қарсы экономиканы көлеңкелі экономика деп түсінген жөн. Егер қандайда бір экономикалық құбылыс пайдалы экономиканың шеңберінен аспайтын болса, онда одан күмәнданудың мағынасы жоқ. Көлеңкелі экономика өзіне қоғам мен оның мүшелеріне зиян тигізетін келеңсіз, бүлдіргіш, ақаулы сипаттарға ие қызметтердің түрлерін кіріктіреді. Қызметтің қоғамға пайдалы сипаты оны көлеңкелі немесе көлеңкелі емес экономиканың әртүрлі түрлеріне жатқызудың негізгі өлшемі болып табылады [3]», – деген пікірді алға тартты.

Бұл берген анықтамалар, көлеңкелі экономиканың түсінігін кеңейтіп жібереді. Себебі, жоғарыда айтылған көлеңкелі экономиканың бүлдіргіш сипаты мемлекет пен қоғамға «зиян» тигізгенімен заңды жолмен қызмет ететін, алайда экономикалық тұрғыда тиімсіздеу салаларда да көрініс алуы әбден мүмкін.

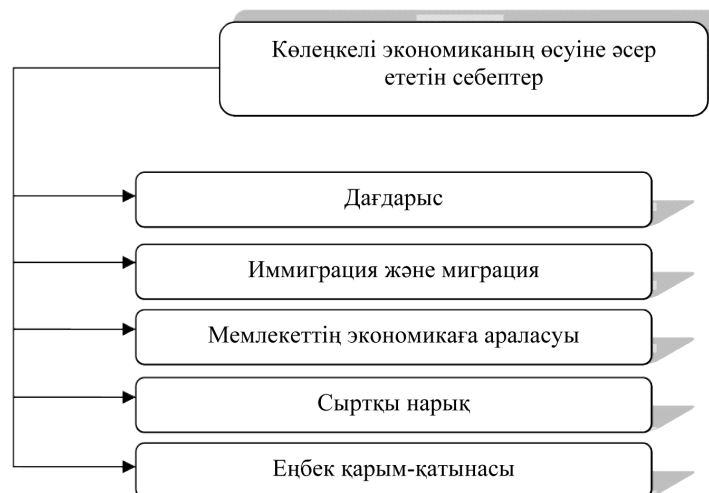
Американдық экономист В.Танзи көлеңкелі экономиканы «есептілікте көрсетілмегендіктен және/немесе көлемінің төмендетіп көрсетілгендігіне байланысты ресми статистикада көрініс алмаған жалпы ұлттық өнімнің бір бөлігі» ретінде қарастыруды ұсынады [4]. Бұл пікірдің де кемшілігін табуға болады, се-

бебі ол көлеңкелі экономиканы жалпы ұлттық өнімнің тек ресми статистикада көрсетілмеген бөлігінде ғана қарастыруды ұсынады. Ал ресми статистикада өзінің жанама көрісін алып отырған көптеген экономикалық қылмыстар ескерусіз қалуда.

1-кесте – Ғалымдардың «көлеңкелі экономика» мәніне қатысты тұжырымдамалары

<i>П. Гутманн (1977 ж.) [5]</i>
Бүкіл әлемнің қара нарығы ретінде орын алған көлеңкелі экономика – мемлекеттің ережелері мен шектеулерінің негізінде құрылды
<i>Гроссман (1977 ж.) [6]</i>
1) жеке қызығушылық мақсатындағы қызмет; 2) қолданыстағы заңнаманы бұзатын қызмет
<i>Э. де Сото (1989-1995 ж.) [7]</i>
көлеңкелі экономиканың генезисін ашуда мүлдем жаңа бағыт әкелген ғалым. 1989 жылы жарыққа шығарған «Басқа жол» атты монографиясында экономиканың «формальды емес секторы» – тіркелмеген қарапайым тауар өндірісі туралы тың теория ұсынды
<i>Д.Мид, К.Морриссон (1996 ж.) [8]</i>
«формальды емес» сала түсінігінің мәнін келесідей үш критерий байланыстырады: заңдылық (кәсіпорынның тіркелуі, салық төлеу, еңбек заңын сақтау және т.б.); кәсіпорынның көлемі және өндірістің капитал сыйымдылығы
<i>М.Спанов (2001 ж.) [2]</i>
салық салынбайтын және жалпы ішкі өнімде есептелінбейтін, заңсыз шаруашылық-экономикалық қызмет – көлеңкелі экономиканы сипаттайды
<i>Ю.В.Латов, С.Н.Ковалев (2005 ж.) [9]</i>
көлеңкелі экономика (shadow economy) – мемлекеттік есеп пен бақылаудан тыс дамып жатқан шаруашылық қызмет, сондықтан да ресми статистикада көрсетілмейді.
Ескерту – [5], [6], [7], [8], [2], [9] мәліметтері негізінде автор құрастырған

Ресей ғалымы В. Радаевтың пікір бойынша көлеңкелі экономиканың дамуына әсер ететін бірнеше «классикалық» себептер бар. Олар 1-суретте көрсетілген.

1-сурет – Көлеңкелі экономиканың өсуіне әсер ететін себептер

Ескерту – [Құрылымдық және экономикалық дағдарыс кезінде еңбек нарығындағы жағдайдың шиеленісуі, нәтижесінде көлеңкелі қатынастардың өсуіне жағымды орта болып қалыптасатын шағын кәсіпкерлік пен өзін-өзі жұмыспен қамту шаралары қалыптаса бастайды.

Артта қалушы елдерден халықтың жаппай иммиграциясы, шағын ауылдардан ірі қалаларға және депрессивті аймақтардан мәжбүрлі түрде басқа аймақтарға ішкі қоныс аудару. Дәл осындай мигранттардың орналасуы көлеңкелі экономиканың дамуына негізгі түрткі болады.

Мемлекеттің экономикаға араласуының сипаты. «Көлеңкеге» кететін экономиканың үлесі тікелей үш параметрлерге тәуелді келеді, олар – экономикаға араласудың реттеуші деңгейі, салық салудың деңгейі және жемқорлық масштабы.

Сыртқы нарықты ашу арқылы бәсекелестік күресті ушықтыру, ол заңды және заңсыз әдістер арқылы кез келген шығындарды төмендетуге итермелейді.

Еңбек қарым-қатынасы саласындағы қозғалыстың бейресми және икемді жаққа қарай өтуі. Еңбек қатынасындағы өзгерістер көп жағдайда жұмыс берушінің жұмысшы алдындағы қосымша міндеттерін орындағысы келмеген жағ-

дайда және сол жұмыс берушінің қызығушылығына сай жүзеге асырылады.

Барлық аталған себептердің тәуелсіздік алған жылдарда орын алған жағдайлармен байланысы бар. Жоспарлыдан нарықтық экономикаға өту барысында көлеңкелі экономика ерекше қарқынмен дамуға бет алды, сәйкесінше осы кезде заңсыз пайда мен кірісті алудың нақты көздері пайда болды. Олар келесідей сипатқа ие болды.

Елден капиталдың, шикізат және энергетикалық ресурстардың шығарылуы. Бұл келісімдердің басым көпшілігі көлеңкелі емес, заңды негізде жүзеге асырылатынын ескеру қажет.

Экономиканың барлық саласындағы мемлекеттік органдармен тіркелмеген шаруашылық қызмет. Тұрғындардың көп бөлігінің табыстары ресми статистикалық көрсеткіш бойынша ең төменгі күнкөріс деңгейінен де төмен көрсетілген.

Экономика субъектілерінің арасындағы және бюджетке төленбеген қарыз.

Қылмыстандыру және халықтың тұтыну тауарларын (ішімдік өнімдері, темекі, дәрілік-емдік препараттар, акциз маркаларын жасау және сату және т.б.) заңсыз өндіру.

Қылмыстық көздер: нашақорлық, қару-жарақ саудасы, сонымен қатар, рәкет, жезөкшелік және т.б. [2].

2-кесте – Көлеңкелі экономиканы дамытатын факторлар

Факторлар	Сипаттамалары
Тікелей әсер ететін	<ul style="list-style-type: none"> - атқарушы биліктің тиімсіз басқарушылық қызметі; - бақылау-тексеру органдарының біліктілік деңгейінің жетіспеушілігі; - мемлекеттің экономикалық саясатындағы стратегиялық бағыттар мен басымдылықтар; - геосаяси жағдай және сыртқы экономикалық қарым-қатынас; - тауар және қызмет нарықтарындағы бағалық бақылаудың қаржы нарығындағы пайыз мөлшерлемесін реттеу мен ішкі валюта нарығындағы валюталық шектеудің масштабтары; - мемлекет экономикасы ашықтылығының деңгейі, халықаралық еңбек бөлінісіндегі салыстырмалы экономикалық артықшылықтардың болуы; - ақша және тауар нарықтарындағы бәсекенің шарттары; - басқару органдарының жемқорлыққа қатысу деңгейі; - мемлекеттің экономикаға араласу мөлшері.
Жанама әсер ететін	<ul style="list-style-type: none"> - әлеуметтік-саяси жағдайдың тұрақсыздығы және оның ұзақ және орта мерзімдегі болашақта өзгеру мүмкіндігі; - халықтың менталитетінің ерекшеліктері (құқықтық мәдениет деңгейі); - ұлттық экономиканың шикізатқа бейімделуі, өндіріс пен маңызды салалардың қысқару және ішкі нарықта отандық тауарларды шетелдің импорттық тауарларының басып алуы; - аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуының бірқалыпты емес ұлғаюы.
Ескерту – [2] мәліметтері негізінде автор құрастырған	

Көлеңкелі экономиканың дамуын, бір жағынан алып қарағанда, мемлекеттік реттеуге реакция ретінде түсіндіруге болады. Реттеу мен

қадағалау жұмыстары шектеулерсіз жүзеге аспайды, ал жөнсіз, қисынсыз шектеулер оларды бұзуға (әсіресе оларды бұзу тиімді болса) итер-

мелейді. Көлеңкелі экономиканың көптеген түрлері (мысалы, салық төлеуден жалтару) мемлекеттік реттеудің жетіспеушілігі, кемшілігіне (басқарудағы салғырттық, тым жоғары салық мөлшері) байланысты. Алайда басқару формасы қатал және төмен салық салу жүйесі бар мемлекеттердің өзінде де, аз көлемде болса да салықтан жалтаратындардың бар екендігі анық.

Басқа жағынан алып қарасақ, заманауи көлеңкелі экономика нарыққа деген еркіндікті шектеу нәтижесінде ғана туындаған жоқ, ол осы нарықтық қарым-қатынастардың табиғатымен де байланысты. Нарықтық шаруашылық пайдаға, табысқа тәуелді болуға мәжбүрлейді. Сол себептен де, «ақша жасау» мүмкіндігі туған кезде, жеке адамдар (немесе адамдар тобы) қоғамның қызығушылығын шетке ысырып қойып, аз уақытта көп пайда табуды таңдайды. Қоғамның дамуында этикалық нормалары мықты сақталатын елдерде мұндай әрекет сәйкесінше төмен болады.

Экономикада көлеңкелі экономиканың өсуін қамтамасыз ететін факторларды тікелей (тура) және жанама әсер ететін топтарға бөліп көрсетуге болады. Оларды төмендегі кестеден толығырақ қарастырсақ.

Жоғарыда көрсетілген тікелей және жанама әсер ететін факторлар елдің экономикалық және қаржылық жағдайының нашарлауына әкелу мүмкін екендігін атап өту қажет.

Нәтижелер мен талқылаулар. Көлеңкелі экономиканың дамуына әсер ететін факторлар негізгі үш топқа біріктіріп, қарастыруды қажет етеді, олар: экономикалық, институционалдық және әлеуметтік-мәдени.

Көлеңкелі экономика өсуіне әсер ететін экономикалық себеп, заңды түрде кәсіппен айналысуға әкімшілік кедергілердің әсерінен туындайды. Нәтижесінде, кәсіпкерлер кірістерін жасырып, экспорт-импорт операцияларын жалған құжаттармен жүргізеді, ол өз кезегінде тауарлар мен қызметтердің соңғы бағасына, үш шаруашылығының бюджетіне, жиналған салықтар мен алымдардың көлеміне кері әсер етеді.

Бүгінде Қазақстанның еңбек нарығында формальды емес экономикалық қызметтің жоғары деңгейі байқалады. Әсіресе оның жоғары деңгейі құрылыс саласында, тамақ өнімдерінің өндірісінде, транспортта, көшелердегі тұтынушылық және киім-кешек нарықтарында, маусымдық ауылшаруашылығындағы жұмыстарда көрсетілген.

Көлеңкелі экономиканың институционалдық себебі тиімсіз жүргізілген мониторинг жүйесіне,

кейбір жағдайларда бюджет құралдарын бөлу кезіндегі тәуекелді бағалау жүйесінің толық енгізілмеуіне, мемлекет шығындарын жоспарлауға деген жауапкершіліктің төмендігіне, ірі инвестициялық жобалар бойынша шығындарды жоспарлау кезінде бақылаудың жоқтығына, заңнамалық актілер мен заң жүйелерінің жетілмеуіне байланысты. Мемлекеттік қызметтер, соның ішінде білім, медицина, әлеуметтік сала, коммуналдық кәсіпорындар қызметі, құқық қорғау органдары көрсететін қызметтер сапасының төмендігі және жергілікті билік органдарында құжаттарды рәсімдеу мен алу кезіндегі былық пен қағазбастылықта көлеңкелі экономика мен жемқорлықтың пайда болуына қолайлы жағдай жасайды.

Экономиканың көлеңкелі саласы масштабты әсер ететін әлеуметтік-мәдени себептерге келесілерді жатқызуға болады: адам капиталына инвестицияның аз бөлінуі; билік және ірі бизнес өкілдерінің тарапынан заңдардың бұзылуы нәтижесінде, тұрғындардағы құқықтық бедерсіздіктің дамуы; мемлекеттегі жемқорлық және көлеңкелі экономикаға қарсы күрес бойынша жүргізіліп жатқан іс-шараларға қатысты бағдарламалар мен насихаттардың әлсіздігі, сәйкесінше осы өзекті мәселеге қатысты халықтан кері байланыс нашарлайды.

Қорытынды

Қазақстан Республикасы көлеңкелі экономика деңгейін төмендету мен оның алдын алуға қатысты шетел тәжірибелерін қарастыра отырып, «Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясын іске асыру және көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимыл жөніндегі 2015-2017 жылдарға арналған іс-шаралар жоспары» бекітілді. Ол келесідей бағыттар бойынша жүзеге асырылады:

- салық және кедендік төлемдерді төлеуден жалтарумен күрес;
- қолма-қолсыз төлемдерді арттыру, дамыту;
- мемлекет қаржысын тиімді басқару;
- бизнес-ортаны жетілдіру;
- әлемдік тәжірибені ескере отырып, көлеңкелі экономиканы бағалауды жетілдіру.

Ел экономикасында осы уақытқа дейін жемқорлық және көлеңкелі экономикаға қарсы бірнеше бағдарламалар мен жобалар жүзеге асырылып, өзінің оң және теріс нәтижелерін беріп үлгерді. Әрине теріс нәтижелердің болуы, жоғарыда аталып өткен көлеңкелі эконо-

миканың өсуіне әсер ететін түрлі себептер мен факторларға тікелей байланысты. Ал оң нәтижелердің көрінісін соңғы уақыттардағы қолма-қолсыз ақшамен төлем жасау жүйесінің қысқаруы, жемқорлықпен күрес бойынша нақты механизмдердің қалыптасуы, кәсіпорындар қызметін қолдау мақсатында түрлі салық мөлшерлерінің анағұрлым төмендеуі, әкімшілік және құқықтық кедергілерсіз кәсіпорын ашу үшін бір тереже жүйесінің енгізілгендігі және т.б. жүргізіліп жатқан іс-шаралардан көруге болады.

Қазақстан экономикасын дамытып, өндірісті мемлекетке айналдыру мақсатында, бүгінгі күні көлеңкелі экономика масштабын тө-

мендетудің маңыздылығы артып отыр. Ол үшін макроэкономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ететін, мемлекет функциясын оңтайландыру, көлеңкеге қарсы ортақ стратегияны әзірлеу негізінде мемлекеттік құрылымдардың қызметін жетілдіру құралдарын пайдалану, басқарудың заманауи – жаңа ақпараттық жүйе, жоспарлау әдістері, қоғамдық үрдістерді болжау және басқару және т.б. секілді технологияларын қолдану және дәл осындай әрекеттерді жүйелі түрде жүзеге асыра отырып, ел экономикасының алға дамуына кедергі келтіріп жатқан, заңсыз әрекеттерді жоюға мүмкіндік беру маңызды болып табылады.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму» жолдауы, 2015 жылғы 30 қараша.
- 2 Мағбат Спанов. Теневая экономика в Казахстане: источники и механизмы ограничения. Инициатива в области общественной политики: прикладные исследования. – Том 13. – Алматы, 2001.
- 3 Улыбин К.А. Теневая экономика. – М.: Экономика, 1991.
- 4 Вито Т., Хауэлл З. «Налоговая политика для развивающихся стран», 2001.
- 5 Gutmann P. The Subterranean Economy // Financial Analysis Journal. 1977. – Vol. 33.
- 6 Grossman G. (1977) The «Second economy» in USSR. Problem of Communism 26(5), 25-40.
- 7 Сото Э. де. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире. – М.: Catallaxy, 1995.
- 8 Mead D.C., Morrison C. The Informal Sector Elephant // World Development. 1996. Vol. 24. No 10. P. 1611-1619.
- 9 Латов Ю.В., Ковалев С.Н. Теневая экономика: учебное пособие для вузов. – М.: Норма, 2006. – 336 с.
- 10 Радаев В.В. Экономическая социология. – М.: Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2005. – 603 с.

References

- 1 Kazakstan Respublikasy Prezidentinin Kazakstan khalkyna «Kazakstan zhana zhahandyk nakty akhualda: osim, reformalar, damu» zholdauy, 2015 zhylygy 30 karasha
- 2 Magbat Spanov. Tenevaya ekonomika v Kazakhstane: istochniki i mekhanizmy ogranicheniya. Initsiativa v oblasti obshchestvennoy politiki: prikladnye issledovaniya. Tom 13. Almaty, 2001 g.
- 3 Ulybin K.A. Tenevaya ekonomika. – M.: Ekonomika, 1991 g.
- 4 Vito T., Khauell Z. «Nalogovaya politika dlya razvivayushchikhsya stran», 2001 g.
- 5 Gutmann P. The Subterranean Economy // Financial Analysis Journal. 1977. Vol. 33
- 6 Grossman G. (1977) The «Second economy» in USSR. Problem of Communism 26(5), 25-40
- 7 Soto Je. de. Inoj put'. Nevidimaja revoljucija v tret'em mire. – M.: Catallaxy, 1995
- 8 Mead D.C., Morrison C. The Informal Sector Elephant // World Development. 1996. Vol. 24. No 10. P. 1611-1619
- 9 Latov Ju.V., Kovalev S.N. Tenevaya jekonomika: uchebnoe posobie dlja vuzov. – M.: Norma, 2006. – 336 s.
- 10 Radaev V.V. Ekonomicheskaya sotsiologiya. – M.: Izd. Dom GU VShE, 2005. – 603 s.

Алигожин Б.К.
**Зарубежная передовая
практика венчурного
инвестирования: опыт стран**

В данной работе раскрыт зарубежный передовой опыт развития венчурной деятельности в таких странах, как в США, Германия, Великобритания и Израиль. Автором рассмотрены существующие в этих странах модели развития венчурной деятельности, отмечаются имеющиеся специфические особенности этих моделей в некоторых странах Европейского союза. Отражены существующие в передовых странах в области венчурных инвестиций, к примеру в Соединенных Штатах Америки, средства, методы и меры государственного стимулирования венчурной инвестиций, их влияние на инновационное развитие высокотехнологичных отраслей народного хозяйства, на экономику в целом. Обоснована значимость для Республики Казахстан опыта зарубежных стран по принятию специальных программ государственного финансирования инновационных проектов, реализуемых инновационными субъектами малого бизнеса, по созданию условий для привлечения венчурных инвестиций, по учреждению венчурных фондов, в том числе по инициативе государства, по поощрению деятельности бизнес-ангелов и других категорий венчурных инвесторов.

Ключевые слова: венчурное инвестирование, венчурный капитал, венчурные компании и фонды, формы финансового участия государства, прямое инвестирование государственных средств в инновационные компании, инвестирование государственных средств через венчурные фонды, смешанные программы развития венчурной деятельности, гарантийные программы развития венчурной деятельности.

Aligozhin B.
**Foreign best practice in venture
investment: experience
of countries**

Foreign best practice in the experience of venture activity development in such countries as the USA, Germany, Great Britain and Israel is investigated in this work. The author has considered models of venture investment existing in these countries. Specific features of these models in certain countries of European Union, such as Great Britain and Germany, are noted. The author has reflected tools, methods and measures of Government incentives for venture investment existing in advanced countries, for example, in the United States of America, influence of the tools on innovative development of high-tech industries of the national economy and on the economy as a whole. The author has substantiated that the experience of foreign countries on adoption of special programs of financing of investment projects realized by innovative small business subjects, on creation of conditions for venture investment attraction, on establishment of venture funds, including at the initiative of the State, on encouragement of the activity of business angels and other categories of venture investors is important for the Republic of Kazakhstan.

Key words: venture investment, venture capital, venture companies and funds, forms of financial participation of the State, direct investment of public resources in investment companies, investment of public resources through venture funds, mixed programs of venture activity development, guarantee programs of venture activity development.

Алигожин Б.К.
**Мемлекеттік тәжірибе:
шетелдің озық тәжірибесі
тәуекелшіл инвесторда**

Бұл жұмыста АҚШ, Германия, Ұлыбритания және Израиль сияқты алдыңғы қатарлы шет мемлекеттердің озық тәжірибелі тәуекелшіл инвестиция қызметтерінің дамығандығы зерттелген. Автор бұл мемлекеттердің тәуекелшіл инвестициялық қызметтерінің даму моделін қарастырған. Европалық одақтың кейбір елдерінде, атап айтқанда Ұлыбритания, Германия сияқты мемлекеттерде бұл модельдің ерекшеліктерін арнайы саралап ашып көрсетеді. Шағын бизнестің инновациялық субъектілері венчурлық инвестицияларды тарту үшін жағдай жасау арқылы, венчурлық қор, оның ішінде мемлекет ұсынысымен құру бойынша, бизнес-періштелермен венчурлық инвесторлардың басқа категорияларының қызметін ынталандыру арқылы, жүзеге асыратын инновациялық жобаларды мемлекеттік реттеудің арнайы бағдарламаларын қабылдау бойынша, шетелдер тәжірибесінің Қазақстан Республикасы үшін маңыздылығына негізделген.

Түйін сөздер: тәуекелшіл инвесторлік, тәуекелшіл капитал, тәуекелшіл компания мен қор, мемлекеттің қаржылай қатысуының формасы, мемлекеттік қаржыны инновациялық компаниялардың тікелей инвестрлеуі, мемлекеттік қаржыны тәуекелшіл қор арқылы инвестрлеу, тәуекелшіл қызметтің аралас бағдарламасының дамуы, тәуекелшіл қызметтің кепілдік бағдарламасының дамуы.

ЗАРУБЕЖНАЯ ПЕРЕДОВАЯ ПРАКТИКА ВЕНЧУРНОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ: ОПЫТ СТРАН

Введение

Венчурное инвестирование является одним из неотъемлемых элементов развития экономики, ориентированной на инновации и конкурентоспособность. В мире существует множество определений венчурного инвестирования и начало было положено США ещё в 1930 году. Венчурное инвестирование подразумевают инвестиции во вновь создаваемые малые высокотехнологичные компании (или хорошо уже зарекомендовавшие себя венчурные предприятия), ориентированные на разработку и производство наукоёмких продуктов [1, с. 10].

Экспериментальная часть

Теоретическая и методологическая база работы основывается на научных идеях, ведущих ученых ближнего и дальнего зарубежья, занимающихся разработками венчурного инвестирования.

В последние десятилетия научное сообщество активно занимается вопросами развития венчурной деятельности и венчурного инвестирования. Среди них Аммосов Ю.П., Фоломьев А.Н., Нойтберт М., Жаворонков П.В., Нехорошева Л.Н., Гришанович А. П., Ф. Девиль, С. де Лафонд, Егоров С.А., и т.д.

Методологической основой работы являются методы и приемы научного познания. Исследование базируется на использовании комплекса общенаучных (описание, анализ и синтез, обоснование, логическое моделирование, системный) и специальных методов.

С помощью описательного метода проанализирован зарубежный опыт развития венчурного капитала и инвестирования. Системный подход является методологической основой всей работы и используется для решения основного корпуса исследования.

Результаты и обсуждение

Лидером в венчурной индустрии всегда являлись США. Начиная с 1930-х гг. несколько семейных инвестиционных групп стали впервые экспериментировать с инвестициями в предпринимательство и новые технологии. Чуть позже, в конце

1930-х гг., мощный толчок венчурному движению придала знаменитая Силиконовая долина, где выпускники Стэнфордского колледжа, позднее переименованного в университет, создавали компании по промышленной разработке собственных изобретений. Позднее Силиконовая долина получила развитие благодаря следующим людям: Б. Дрейперу, П. Джонсону, Б. Макмерти – основателям первых венчурных фондов (1958, 1962, 1969 гг.), Т. Перкинсу – первому рекордсмену по объему средств в управлении (8 млн дол. США в ценах 1969 г.), Д. Валентину – первому инвестору в Atari, Apple и Cisco, А. Року – первому инвестору Intel [1, с. 68].

Европа же только в начале 1980-х гг. стала активно создавать венчурные компании. Существенной предпосылкой динамичного развития венчурной индустрии в Европе стало наличие двадцатилетнего американского опыта, позволившее избежать многих ошибок и адаптировать уже отработанные финансовые и управленческие технологии. Однако между американским и европейским вариантами венчурного инвестирования изначально существовала очень большая разница. Правовые механизмы обеспечения венчурной деятельности в Европе были гораздо слабее. Это при том, что роль государства в экономике всегда была выше, чем в США. Кроме того, европейские инвесторы изначально избегали вложений в непредсказуемые акции, предпочитая менее рискованные облигации с фиксированным доходом. Да и по стадиям финансирования европейцы сильно отличались от американцев: большая часть денег отправлялась в поздние фазы развития компаний и финансирование изменений во владении компаниями. Еще одним препятствием на пути развития венчурной деятельности являлось гораздо менее развитое патентное право [2, с. 92].

Анализируя опыт стран в области развития венчурной деятельности, хотелось бы отметить огромную роль государства, которая заключалась в [3, с. 20]:

- перераспределении финансовых ресурсов в масштабах экономики благодаря определенным преимуществам, таким как оперативность принятия инвестиционных решений, тщательная оценка рисков и отсутствие субъективистских подходов в распределении финансовых ресурсов;
- создании новых коммерчески успешных инновационных предприятий, являющихся катализатором роста отраслей с высокой добавленной стоимостью и повышения конкурентоспособности экономики;
- создании дополнительных рабочих мест

для высококвалифицированного персонала в новых инновационных сферах;

- обеспечении долгосрочных результатов развития компаний, благодаря более ясному стратегическому видению с четким и сфокусированным операционным контролем;
- обеспечении высокого уровня корпоративного управления, системы стандартов и профессионализма в проинвестированном бизнесе;
- повышении нормы прибыли в экономике в целом, так как в венчурном бизнесе она всегда выше средней по стране и отрасли.

Изучив сформированный многолетний опыт стран в области развития венчурной деятельности и венчурного инвестирования, хотелось бы отметить важность определения форм финансового участия государства. На сегодняшний день существуют четыре модели финансового участия государства: 1) прямое инвестирование государственных средств в инновационные компании (данные приведены ниже в табличной форме); 2) инвестирование государственных средств через венчурные фонды; 3) смешанные программы развития венчурной деятельности; 4) гарантийные программы развития венчурной деятельности [4, с. 115].

Нами приведён опыт передовых стран в венчурной деятельности, которые стали в свою очередь законодателями и инноваторами в развитии венчурного финансирования и инвестирования (таблица).

Изучая последние три формы финансового участия государства, необходимо заметить, что они тоже нашли отражение в реальной жизни и многие страны создают венчурные фонды, осуществляющие прямое инвестирование в инновационные компании, либо «фонд фондов», который размещает свои средства в частные венчурные фонды наряду с другими инвесторами. Государственные фонды пользуются всесторонней поддержкой правительства и дополнительными льготами. Однако, данные фонды, как правило, испытывают дефицит квалифицированных управленческих кадров и ориентированы на прибыль в меньшей степени, чем фонды других типов. Хотя формально фонды данного типа являются коммерческими, правительство зачастую беспокоится о целях использования средств, отличных от достижения приемлемой отдачи от инвестиций. Создание «фонда фондов», выступающего в роли посредника при передаче финансовых ресурсов от государства к частным венчурным фондам, позволяет избежать этих недостатков [4].

Таблица – Законодательные инициативы стран в развитии прямого инвестирования государственных средств в инновационные компании.

Страна	Методы и инструменты государственной поддержки	НПА
США	Прямое инвестирование в инновационные фирмы.	1. Федеральный закон «О развитии инновационной деятельности в малом бизнесе», с последующими изменениями от 1992 г. (The Small Business Innovation Development Act of 1982). 2. Программы, как «Инновационные исследования в малом бизнесе» (The Small Business Innovation Research – SBIR) и «Программа трансфера технологий малого бизнеса» (The Small Business Technology Transfer Program – STTR); запуск программы «Инвестиционные компании малого бизнеса» по созданию компаний для инвестиций в малый-бизнес (Small Business Investment Corporations, SBICs) [5, с. 99]
	1) гарантии по кредитам; 2) прямое инвестирование в инновационные фирмы	
Европейский союз	1) создание фонда фондов, размещающего средства в венчурные фонды; 2) гарантии по займам.	Европейский инвестиционный фонд (EIF), 1994 г. [6]
Великобритания	Налоговые льготы для венчурных инвесторов.	1. В 2000 г. была введена в действие Корпоративная венчурная схема (Corporate Venturing Scheme). 2. Программа региональных фондов венчурного капитала с целью создания сети фондов венчурного капитала в 9-ти регионах Англии [5, с.149-151]. 3. В 2005 г. была введена в действие Программа фондов капитала для предприятий (Enterprise Capital Funds, ECFs) [5, с.152]
	Создание государственного венчурного фонда, осуществляющего инвестирование в инновационные фирмы	
Германия	Создание нового государственного фонда венчурного капитала – ERP-Start-Fundos.	1. Программа развития венчурного инвестирования в технологии (BTU). 2. Германской ассоциации промышленных кооперативных исследований – German Association for Industrial Research (GAIR) [7, с.86-88]
Израиль	1) создание фонда фондов, размещающего средства в венчурные фонды; 2) прямое инвестирование в инновационные фирмы	1. Инкубаторская программа. 2. Программа Yozma («Инициатива»), 1992 г. [6].

Источник: Нехорошева Л.Н., Егоров С.А. Организационно-экономический механизм венчурной деятельности: методология формирования и перспективы развития // Белорусский экономический журнал. – 2008. – № 1. – С. 103–121.

Следующая модель финансового участия государства ориентирована на смешанный формат деятельности, то есть государственный венчурный фонд, участвующий в создании других венчурных фондов, наряду с другими инвесторами (банками, предприятиями др.) осуществляет прямое инвестирование в инновационные фирмы.

Одним из новых форм государственного финансового участия является предоставление гарантий венчурным инвесторам по возмещению возможных убытков, связанных с венчурными инвестициями в малые инновационные предприятия. Эти гарантии могут быть реализованы как в форме гарантий по кредитам, займам, так и в форме возврата потерянных инвестиций путем

предоставления венчурным инвесторам определенных налоговых льгот.

Страны, ориентированные на успех, всегда настроены на развитие инновационных корпораций, которые будут осуществлять стратегию, ориентированную на развитие. Это связано с вескими причинами. Например, крупные корпорации всегда являются необходимым источником инноваций, так как в них выполняется большой удельный вес национальных НИОКР. Удельный вес научных исследований, выполняемых 100 крупнейшими компаниями в общем объеме промышленных НИР, в США составляет 82%, в Англии – 69,5%, во Франции – 81,9% [8].

В сложившейся мировой практике венчурного инвестирования принято ориентироваться на следующее распределение инновационных проектов по итогам их реализации. Особо успешных проектов бывает примерно 10%, проектов средней доходности – 20%. Свыше 30% проектов будут с нулевой доходностью, то есть деньги вернутся и не более того. Наконец, 40% инновационных проектов в инвестиционном пакете предположительно будут «провальными», то есть вложенные средства придется списывать. Однако прибыль, полученная при реализации успешных проектов, позволяет в 30–200 раз перекрыть вложенные средства. По оценкам специалистов, удачные проекты приносят венчурным инвесторам до 200% прибыли [8].

Следует отметить, что, наряду с функциональным различием традиционного и венчурного финансирования, существуют структурные локализованные особенности последнего. Например, структура венчурного инвестирования по отраслям экономики, сложившаяся в США, отличается от европейской. В США преобладают вложения в высокотехнологичный бизнес. В последние годы компании, основанные на базе инновационных технологий, составили там около 60% всех компаний, куда был направлен венчурный капитал. Стабильно росла все эти годы, достигнув сегодня почти 25%, доля американского венчурного капитала, участвующего в совершенствовании и освоении новых видов и услуг связи, а также сетевых технологий [8].

Заключение

Таким образом, существующий опыт мировой экономики показывает, что венчурные инвестиции оказали огромное влияние на развитие таких отраслей промышленности, как полупроводниковая электроника, вычислительная техника, информационные технологии, биотехнологии. Причем и венчурные фонды, и «бизнес-ангелы» сыграли и продолжают играть огромную роль в развитии венчурного инвестирования, гармонично дополняя друг друга. В Казахстане венчурная деятельность только начинает обретать форму. Венчурная индустрия – относительно новый сектор экономики для нашей страны, и его механизмы недостаточно отработаны, но зарубежные и отечественные инвестиционные институты проявляют высокий интерес к ее становлению.

Мировой опыт показывает необходимость прямого (в форме финансового участия государства в венчурных фондах) и косвенного (создание благоприятных, льготных условий для венчурных инвесторов) государственного регулирования запуска венчурной системы страны. Исходя из опыта многих стран, очевидно, что, создавая условия для развития венчурной инвестиционной деятельности, государство получает возможность многократно окупить свои вложения через налоги от создания новых производств и рабочих мест, и стабильную, конкурентоспособную инновационную экономику.

Литература

- 1 Аммосов Ю.П. Венчурный капитализм: от истоков до современности. – СПб.: Феникс, 2005. – 372 с.
- 2 Малашенкова О.Ф. Венчурное инвестирование: мировой опыт // Журнал международного права и международных отношений. – 2008. – № 1. – С.92.
- 3 Жаворонков П.В. Методологические подходы к венчурному инвестированию // Экономика, предпринимательство и право. – 2011. – 01. – С.17–29. – <http://epp.enjournal.net/article/241/>.
- 4 Нехорошева Л.Н., Егоров С.А. Организационно-экономический механизм венчурной деятельности: методология формирования и перспективы развития // Белорусский экономический журнал. – 2008. – № 1. – С.103–121.
- 5 Ушаков И.И. Как привлечь инвестиции. – СПб.: Питер, 2006. – 224 с.
- 6 Финансирование инновационного развития. Сравнительный обзор стран ЕЭК ООН в области финансирования на ранних стадиях развития предприятий: Пер. с англ. – СПб.: РАВИ, 2008. – 300 с.
- 7 Абрамова С.В. Реформирование системы налогообложения венчурного бизнеса в Германии // Инновации. – 2008. – № 2(112). – С.86–88.
- 8 Ленчук Е.Б., Власкин Г.А. Инвестиционные аспекты инновационного роста: Мировой опыт и российские перспективы. Монография. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 288 с.

References

- 1 Ammosov Yu.P. Venchurnyy kapitalizm: ot istokov do sovremennosti. – SPb: Feniks, 2005. – 372 s.
- 2 Malashenkova O.F. Venchurnoe investirovanie: mirovoi opyt // Zhurnal mezhdunarodnogo prava i mezhdunarodnykh ot-nosheniy. – 2008. – № 1. – S.92.

- 3 Zhavaronkov P.V. Metodologicheskie podkhody k venchurnomu investirovaniyu // *Ekonomika, predprinimatelstvo i pravo*. – 2011. – 01. – S.17-29. – <http://epp.enjournal.net/article/241/>.
- 4 Nekhorosheva L.N., Egorov S.A. Organizatsionno-ekonomicheskiy mekhanizm venchurnoi deyatel'nosti: metodologiya formirovaniya i perspektivy razvitiya // *Belorusskiy ekonomicheskiy zhurnal*. – 2008. – № 1. – S.103–121.
- 5 Ushakov I.I. *Kak privilech investitsii*. – SPb.: Piter, 2006. – 224 s.
- 6 Finansirovanie innovatsionnogo razvitiya. Sravnitel'nyy obzor stran EEK OON v oblasti finansirovaniya na rannikh stadiyakh razvitiya predpriyatiy: Per. S angl. – SPb.: RAVI, 2008. – 300 s.
- 7 Abramova S.V. Reformirovanie sistemy nalogooblozheniya venchurnogo biznesa v Germanii // *Innovatsii*. – 2008. – № 2(112). – S.86-88.
- 8 Lenchuk E.B., Vlaskin G.A. *Investitsionnye aspekty innovatsionnogo rosta: Mirovoi opyt i rossiiskie perspektivy*. Monografiya. – M.: Knizhnyy dom «LIBROKOM», 2009. – 288 s.

Бектурганова М.С.
**Концептуальные основы
перехода к низкоуглеродному
развитию нефтегазового
комплекса РК**

В статье рассмотрены концептуальные основы перехода к низкоуглеродному развитию нефтегазового комплекса РК. Автор дает определение понятиям низкоуглеродной экономики, анализирует принципы, основные элементы и механизмы ее формирования в условиях нарастающей неустойчивости мировой экономики. На основе исследования международного опыта перехода к низкоуглеродному развитию определены предпосылки и факторы декарбонизации в национальной экономике и нефтегазовом секторе. Исследован потенциал и обоснованы приоритеты перехода к низкоуглеродному развитию предприятий нефтегазового сектора с учетом принятых обязательств в области снижения выбросов парниковых газов до 2030 г.

Ключевые слова: низкоуглеродное развитие, декарбонизация национальной экономики, сокращение выбросов парниковых газов, возобновляемые источники энергии, торговля квотами, энергоёмкость, энергоэффективность.

Bekturganova M.S.
**Conceptual bases of transition to
low-carbon development of oil
and gas sector of Kazakhstan**

The article discusses the conceptual of transition to low-carbon development of oil and gas sector of Kazakhstan. The author gives definition of low-carbon economy, the principles, basic elements and mechanisms of its forming in the conditions of increase of instability of world economy. Based on the study of international experience in the transition to low-carbon development identified preconditions and factors of decarbonization in the national economy and the oil and gas sector. It explores the potential and substantiated priorities transition to low-carbon development of oil and gas enterprises, taking into account the commitments made in the area of reducing greenhouse gas emissions up to 2030.

Key words: Low-carbon development, decarbonization of the national economy, the reduction of greenhouse gas emissions, renewable energy, emissions trading, energy consumption, energy efficiency.

Бектурганова М.С.
**Қазақстанның мұнай-газ
секторында төменкөміртекті
дамуға көшудің
тұжырымдамалық негіздері**

Мақалада Қазақстанның мұнай-газ секторында төменкөміртекті дамуға көшудің тұжырымдамалық негіздері қарастырылған. Автор экономиканың төменкөміртекті дамуға көшудің мағынасы, ұстанымдары мен негізгі элементтері, сонымен қатар әлемдік экономиканың орнықсыздығы кезінде қалыптасуы жайлы түсіндіреді. Төменкөміртекті дамуға көшудің халықаралық тәжірибені зерттеу негізде ұлттық экономиканың мұнай-газ секторында декарбонизациялаудың алғышарттары мен факторлары анықталды. Мұнай-газ секторының кәсіпорындарының төменкөміртекті дамуға көшудің потенциалы мен қабылданған міндеттеменің есептеуі бойынша 2030 жылға дейін парниктік газдың шығарылымдарын төмендетудің басымдықтары зерттелді.

Түйін сөздер: төменкөміртекті даму, ұлттық экономиканы декарбонизациялау, парниктік газдар шығарындыларын қысқарту, жаңартылатын энергия көздері, квоталарды сату, энергия сыйымдылық, энергия тиімділік.

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ
ОСНОВЫ ПЕРЕХОДА К
НИЗКОУГЛЕРОДНОМУ
РАЗВИТИЮ
НЕФТЕГАЗОВОГО
КОМПЛЕКСА РК****Введение**

Долгосрочная Стратегия «Казахстан-2050» [1] и принятая в 2013 году Указом Президента Республики Казахстан Н. Назарбаевым Концепция по переходу к «зеленой» экономике (далее – Концепция) [2] определили приоритеты по внедрению «зеленых», низкоуглеродных технологий и снижению углеродоемкости национальной экономики. В рамках Концепции поставлены задачи по достижению доли возобновляемых источников энергии (ВИЭ) в общем энергобалансе страны к 2020 г. – 3%, к 2050 г. – 50%, что обусловит сокращение выбросов парниковых газов в энергетическом секторе.

По оценкам экспертов Межправительственной группы экспертов по изменению климата Организации Объединенных Наций (МГЭИК ООН), климатические факторы уже оказали значительное влияние на деловой мир, и в перспективе темпы и масштабы этого влияния будут только возрастать. В современных условиях климатические изменения создают существенные барьеры в работе сельскохозяйственных, нефтяных, строительных и транспортных компаний, обуславливая снижение темпов экономического роста в целом. Финансовые оценки климатических рисков, включая природные катаклизмы, рост спроса на энергию, снижение урожайности и производительности труда, представленные в глобальном отчете «Risk Business Report» за 2014 г., свидетельствуют о том, что климат больше не является проблемой будущего и становится фактором, существенно влияющим на конкурентоспособность и устойчивость национальных экономик.

Необходимость принятия комплексных мер по смягчению изменения климата и снижению выбросов углерода (CO₂) на национальном уровне, так называемых стратегий декарбонизации, актуализируется также в связи с нарастанием тренда по диверсификации источников энергообеспечения практически во всех секторах экономики и возрастанием доли возобновляемых источников энергии в энергобалансе, с одной стороны. С другой стороны, в соответствии с рекомендациями РКИК ООН планируется ужесточение регулирования выбросов парниковых газов на международном уровне, введение стандартов, технологичес-

ких требований, квот на выбросы углерода, систем мониторинга и отчетности, учета выбросов при выполнении международных проектов.

Республика Казахстан имеет достаточный потенциал для снижения углеродоемкости ВВП (выбросы превосходят предельные значения для Европы: по твердым частицам – более чем в 10 раз; по оксидам азота – на 20%; по оксидам серы – более чем в 2,5 раза) и перехода к низкоуглеродному развитию.

В этой связи настоящая публикация по обоснованию концептуальных основ перехода к низкоуглеродному развитию нефтегазового комплекса РК, предусматривающая оценку потенциала предприятий комплекса в области снижения выбросов и повышения энергоэффективности в условиях неустойчивой конъюнктуры углеводородного сырья, представляется весьма актуальной.

Экспериментальная часть

Методологической основой статьи явились труды зарубежных ученых по проблемам изменения климата, оценочные доклады МГЭИК, отчеты и материалы Всемирного банка, МЭА, ОЭСР, ЮНИДО, ЮНЕП, IDDRI по проблемам энергоэффективности, углеродоемкости, декарбонизации и др. Информационную основу составляли отчеты Агентства Республики Казахстан по статистике, Министерства энергетики РК, Министерства по инвестициям и развитию РК и др.

Результаты и обсуждение

В соответствии с прогнозами пятого рамочного доклада МГЭИК, изданного в 2013-2014 гг. [3], выбросы могут достигнуть 750-1300 промилле эквивалента CO_2 к 2100 году и температура может превысить $2,5-7,5^\circ\text{C}$ от до индустриального уровня. В настоящее время, увеличение выбросов наблюдается во всех отраслях экономики, за исключением аграрного сектора, лесов и других землепользований. В докладе также приводятся прогнозные сценарии последствий изменения климата для развитых и развивающихся стран, что свидетельствует о том, что современные темпы изменения климата требуют принятия незамедлительных действий в области снижения выбросов парниковых газов как на глобальном, так и национальном уровнях.

Глобальное сообщество предпринимает активные усилия по удержанию темпов из-

менения климата, и на сегодня уже более 50 стран представили свои INDC-национальные обязательства, включая страны Европейского Союза и Республика Казахстан [4].

Для нашей страны переход на путь низкоуглеродного развития является необходимым шагом для своевременного реагирования на будущие угрозы в области обеспечения энергетической безопасности и устойчивого развития.

Одним из основных направлений перехода к низкоуглеродному развитию является энергоэффективность. Экономика РК остается одной из самых энергоемких в мире и энергоемкость ВВП составляет порядка 0,219 кг.н.э на долл США, что превышает аналогичный показатель в целом по миру на 28,8% (0,156) и показатели развитых стран со схожими климатическими условиями, например, в сравнении с Канадой и Норвегией на 15,1% и 45,2% соответственно [5].

Еще один показатель энергоэффективной экономики – ее углеродоемкость. Казахстан в мировом сравнении имеет высокоуглеродную экономику. Страна входит в десятку мировых экспортеров углеводородного сырья и реализация международных обязательств в области снижения выбросов обусловит необходимость проведения структурных преобразований во всех отраслях отечественного производства. Хотя по валовому объему эмиссий парниковых газов в глобальный углеродный рынок Казахстан уступает таким эмитентам, как США, ЕС, Китай, в тоже время удельные показатели выбросов на душу населения достаточно высоки.

В структуре потребления топливо-энергетических ресурсов большая часть приходится на производство каменного угля – 51,1 млн. т.н.э. Доля сырой нефти и природного газа даже в совокупности не покрывает и половины потребления каменного угля (сырая нефть – 16,7 млн. т.н.э. природный газ – 6,2 млн. т.н.э.). Высокая доля потребления энергии от каменного угля ставит Казахстан на одно из первых мест в мире по углеродоемкости экономики [6].

Одной из базовых отраслей национальной экономики является нефтегазовый комплекс (НГК), обеспечивающий энергией и энергоносителями другие отрасли и сектора. Эффективное функционирование НГК сегодня является необходимым условием достижения экономического роста, обеспечения целостности и безопасности, повышения уровня и улучшения условий жизни населения.

Изучение международного опыта перехода к низкоуглеродному развитию свидетельствует о том, что основными направлениями декарбонизации нефтегазового комплекса являются:

- 1) повышение энергоэффективности и снижение энергоемкости;
- 2) снижение углеродоемкости производства;
- 3) развитие системы торговли (рис. 1).

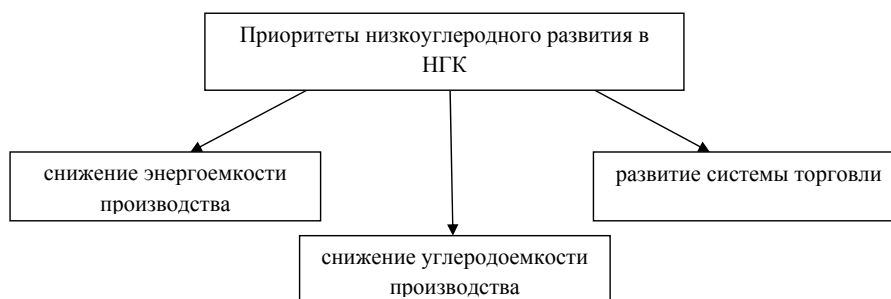

Рисунок 1 – Приоритеты низкоуглеродного развития в нефтегазовом комплексе

Важнейшими принципами низкоуглеродного развития нефтегазового комплекса являются:

1) отделение экономического роста от роста потребления энергии и выбросов ПГ и других загрязняющих веществ, благодаря технологическим инновациям, изменению инфраструктуры и модели поведения;

2) достижение социально-экономических целей развития, включая экономический рост, создание рабочих мест, при сокращении потребления ресурсов и ускорения научно-технического прогресса;

3) сохранение природных ресурсов и природного капитала.

Успешная политика энергосбережения и повышения энергоэффективности в НГК обеспечит энергетическую и экологическую безопасность страны. Кроме того, обеспечение повышения энергоэффективности стимулирует внедрение новых инновационных технологий и решений, что, в свою очередь, стимулирует активное взаимодействие развития науки и трансферта технологий [7].

Энергоэффективная политика должна включать в себя мероприятия по модернизации отраслей экономики, повышению качества управления и квалификации производственного персонала, привлечения масштабных инвестиций, воспитанию населения к бережливому потреблению энергетических ресурсов. Также, необходимым условием ее реализации является использование научно-технического потенциала и нового инновационного мышления, повышение инвестиционной привлекательности

энергоэффективности как привлекательного направления бизнес-деятельности.

Заключение

На основе изучения низкоуглеродного развития было установлено, что к низкоуглеродным технологиям относят технологии, способствующие снижению выбросов парниковых газов.

В этой связи, нашей стране в настоящее время для повышения своей конкурентоспособности необходимо оценить потенциал применения различных низкоуглеродных технологий, а также выявить существующие барьеры и вызовы, которые необходимо преодолеть в решении задачи по решительному сокращению выбросов на национальном и региональном уровнях.

Особая роль в области перехода к низкоуглеродному отводится предприятиям НГК, поскольку энергоэффективность и углеродоемкость комплекса в значительной степени определяют эти индикаторы в целом по промышленности. В условиях исчерпания природных ресурсов и негативной конъюнктуры цен на углеводороды приоритеты должны быть смещены в сторону внедрения низкоуглеродных технологий.

Таким образом, декарбонизация экономики становится важнейшим фундаментальным условием устойчивого развития в XXI веке. Залогом ее успешного осуществления является наличие инвестиций, освоение новых технологий и долгосрочного сотрудничества.

Литература

- 1 Стратегия Казахстан – 2050.
- 2 Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой» экономике// Указ Президента РК от 30 мая 2013 г. № 577. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31399596
- 3 IPCC, 2014: Summary for Policymakers, In: Climate Change 2014, Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group 3 to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change – Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.
- 4 Сайт Рамочной Конвенции ООН по изменению климата. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.ipcc.ch>
- 5 Energy intensity of GDP// Global Energy Statistical Yearbook 2015, URL: <https://yearbook.enerdata.ru/>
- 6 Система торговли выбросами: международный опыт и Казахстан/ Под ред. проф., д.э.н. Б.К. Есекиной. – Астана: 2014. – 42 с.
- 7 Д. Стойчева. Руководство по разработке стратегий при низком уровне выбросов и соответствующих национальным условиям действий по предотвращению изменения климата: Восточная Европа и СНГ. – ПРООН, 2010 г. – 115 с.

References

- 1 Strategy Kazakhstan – 2050.
- 2 The concept on transition of the Republic of Kazakhstan to “green” economy”//the Presidential decree RK of May 30, 2013 No. 577. [Electronic resource]. Access mode: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31399596
- 3 IPCC, 2014: Summary for Policymakers, In: Climate Change 2014, Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group 3 to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change – Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.
- 4 The website of the United Nations Framework Convention on climate change. [Electronic resource]. Access mode: <http://www.ipcc.ch>
- 5 Energy intensity of GDP// Global Energy Statistical Yearbook 2015, URL: <https://yearbook.enerdata.ru/>
http://www.bbc.co.uk/russian/blogs/2013/07/130709_eco_blog_esipov_finland
- 6 System of trade in emissions: the international experience and Kazakhstan / Under the editorship of the prof., Dr.Econ.Sci. of B. K. Esekina. – Astana: 2014. – 42 pages.
- 7 D. Stoycheva. A management on development of strategy in case of the low level of emissions and the mitigation actions corresponding to national conditions: Eastern Europe and CIS. – PROON, 2010 – 115 pages

Алашбаева Н.М.

**«Қазақстан темір жолы»
Ұлттық Компаниясы»
АҚ логистикасын қалыптасты-
руда инвестициялық
жобаларды басқару және
менеджменттің тиімділігі**

Республиканың темір жол қызмет көрсету саласы экономиканың өсуіне тигізуші ең маңызды фактор болып табылады. Елімізде нарықтық экономиканың қалыптасуы мен дамуы кәсіпорын үшін тұтынушы мұқтаждығын қанағаттандыру ұйым қызметінің ең басты міндеті. Осының нәтижесінде темір жол қызметінде логистикасының ролі артып, кәсіпорынның пайда табу фактор ретінде тиімді жүзеге асыру қажеттілігі туындайды. Темір жол көлігінде логистикалық қызмет жетістігін қолдану – жүк тасымалын жоғарылатушы тиімді кепіл болып саналады. Осының нәтижесінде айта кету қажет, соңғы жылдары темір жол көлігі, экономикалық процестерде алдыңғы функцияны орындаушы функцияларын орындайды және сонымен қатар, жақсы стратегиялық қорлармен қамтылған. Сондықтан республика темір жол қызметін дамытуда инвестициялар тарту мен заманауи технологияларды енгізу маңызды. Көбіне басқарушылық шешімдер осы инвестициялық проектiлер негiзiнде қабылданады. Осы мәселелер қойылған талапты өзектi де зерттеудi қажет етедi. Сондықтан, берiлген мақалада темір жол қызметіндегi инвестициялық жобалар ерекшелiгi қарастырылып, кәсіпорынның бәсекеге қабiлеттiлiгiн анықтайтын нақты ұсыныстар келтiрiлдi. Сонымен қатар, мақалада шет елдiк тәжiрибеде қолданылатын логистикалық қызметтi басқарудағы менеджменттiк жетiстiктерi қарастырылды және нарық шартына сай менеджменттiк стратегиясын тағайындау ұсынылды.

Түйін сөздер: логистика, темір жол, инвестиция, басқару, менеджмент.

Alashbaeva N.M.

**Managements by investment
projects and management
efficiency in forming of logistic
NK “Kazakhstan railway”**

One of major factors of the economy growing is a railway transport of any republic. Development and becoming of market economy in the country of any enterprise satisfaction of needs and necessities of customers. The role of logistic increases the same in a railway transport as motivation and mechanism of increase of efficiency of work of organization, providing her profitability. Drawing on accomplishments of logistic services on a railway transport – is the mortgage of increase of efficiency of грузоперевозки. It should be noted that the last years railway transport possessing a good strategic resource, performs the main duty in economic processes. On it, for development of railway transport of republic bringing in of investments and introduction of front-rank foreign technologies is needed. Because, most administrative decisions are accepted on the basis of investment project. These reasons do raising of problem actual and cause the necessity of realization of researches. In this connection in the article the features of investment project open up in a railway transport, given direction on the increase of competitiveness of organization. Also in-process examined experience of foreign countries on the management of logistic services and recommendations to work out strategists of management of enterprise are given.

Key words: logistic, railway, investment, managements, management.

Алашбаева Н.М.

**Управления инвестиционными
проектами и эффективность
менеджмента в формировании
логистики НК «АО «Казахстан
темир жолы»**

Использование достижений логистических услуг на железнодорожном транспорте является залогом повышения эффективности грузоперевозки. Следует отметить, что в последние годы железнодорожный транспорт, обладая хорошим стратегическим ресурсом, выполняет главную функцию в экономических процессах. Поэтому для развития железнодорожного транспорта республики нужны привлечения инвестиций и внедрения передовых зарубежных технологий. Так как большинство управленческих решений принимается на основе инвестиционного проекта. Эти причины делают постановку проблемы актуальной и вызывают необходимость проведения исследований. В связи с этим в статье раскрываются особенности инвестиционного проекта в железнодорожном транспорте, даны направления по повышению конкурентоспособности организации. Также в работе рассматривается опыт зарубежных стран по управлению логистических услуг и даны рекомендации разработать стратегии менеджмента предприятия.

Ключевые слова: логистика, железная дорога, инвестиция, управления, менеджмент.

**«ҚАЗАҚСТАН
ТЕМІР ЖОЛЫ» ҰЛТТЫҚ
КОМПАНИЯСЫ» АҚ
ЛОГИСТИКАСЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДА
ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ
ЖОБАЛАРДЫ БАСҚАРУ
ЖӘНЕ МЕНЕДЖМЕНТТІҢ
ТИІМДІЛІГІ**

Кіріспе

Елбасы Н. Назарбаевтың халқына арнаған жолдауында «Қазақстан жолы – 2050» бағдарламасы бойынша «Логистикалық қызмет көрсету» саласын дамыту қажеттілігін міндет ретінде алға қойған. Темір жол саласында логистикалық қызметті қолдану транзиттік әлеуетті арттырудың кепілі және темір жол қызмет көрсету саласының әлемдік темір жол жүйесіне белсенді интеграцияланудың формасы болып табылады [1]. Соңғы жылдары менеджменттік қызметтің дамуына байланысты бұл сала қызметі дамып келуде. Бәсекелестік дамыған заманда тасымалдау қызметін барысынша дамыту негізінде жүк және жолаушылар тасымалы ең маңызды көрсетіштің бірі болып, мемлекеттердің алдына қойған мақсатына айналды. Сондықтан, жүк тасымалы 2015 жылы 341,4 мың тоннаны орындаған. Бірақ 2013 жылғы мәліметтер өзгерісі бойынша 2012 жылға қарағанда 0,4% азайған, сол себептен жүк айналымы көрсеткіші де 1,9% төмен болған. Бұған себеп тасымалданатын барлық жүктердің (тас көмір, бидай, түсті металдар, мұнай өнімдері, темір және т.б.) төмен болғандығымен анықталады. Жолаушы тасымалының өзгерісі де жүк тасымалы мен оның айналымы көрсеткіштері сияқты олардың көрсеткіштерінің төмендегенін байқауға болады. Осы туындап отырған жағдайлардың нәтижесі дағдарысқа қарсы қабылданған бағдарламалар шеңберінде Қазақстан Республикасы экономикасының тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатында логистикалық қызметті дамыту қажеттілігін тудырады. Темір жол қызмет көрсету саласында логистиканы дамытудың басты міндеті – жедел экономикалық өрлеуге сәйкес инвестициялық жобаларды іске асыру болып табылады [2]. Бұл жүк тасымалы қызметінің Н. Исингариннің пайымдауынша 2020 жылдарға болжамы бойынша еліміздегі тасымалдау қызметінің жұмысы барынша жоғары болуы керек болған. Мемлекеттік темір жол қызмет көрсету саласының қызметінде тасымалдау қызметі ең маңызды фактор болып табылады. Сондықтан осы тасымалдау көрсеткіштерін барынша дамыту қажет. Алайда, темір жол қызмет көрсету саласындағы тасымалдау көрсеткіштерімен қатар, олардың

жеткізу уақытына әсер етуші темір жол саласы желілерінің қазіргі заманға сәйкес келмей тұрғандығы кедергі келтіруде. Бірақ темір жол қызмет көрсету саласы болжамы мен зерттеуші ғалымдардың пайымдауы жоғары деңгейде бағалайды. Осы айтылып өткен, жүк тасымалының нақты орындалуымен Н. Исингариннің пайымдау болжамын негізгі бөлімнен көруге

болады. Негізгі бөлімде нақты көрсеткіштер негізінде талдаулар жасалған.

Негізгі бөлім

Кіріспеде жазылған мәліметтер динамикасын талдайтын болсақ, мемлекетімізде тасымалдау көрсеткіштерінің динамикасы келесі 1-суретте берілген.

1-сурет – Темір жол қызмет көрсету саласы арқылы тасымалдау көрсеткіштерінің динамикасы

Ескерту – [1] дереккөзі негізінде автормен жасалған

Динамика бойынша ҚР темір жол саласы қызметі арқылы тасымалданған жүктері, жолаушылар тасымалы мен олардың айналымдарының динамикасының соңғы жылдары оң нәтижеге өзгергендігін байқауға болады. Осы негізгі көрсеткіштің нақты орындалуына байланысты

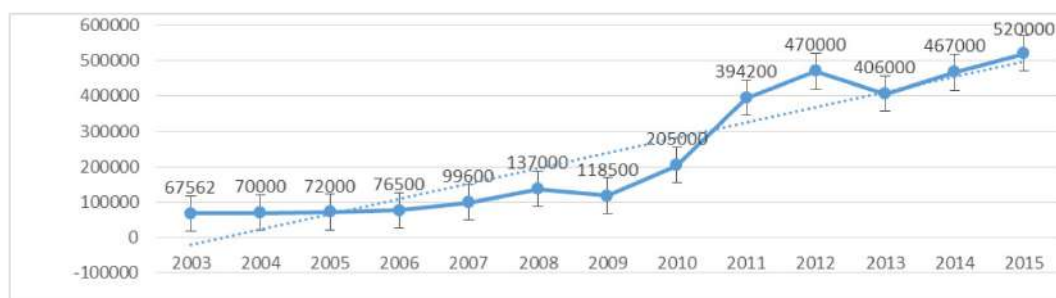
Н. Исингарин болжамын талдауға болады. Бұл динамиканың қаншалықты орындалатындығын тек нақты жұмыстар барысында байқайтын боламыз. Темір жол қызметінің жүк тасымалының 2020 жылдарға арналған сандық көрсеткішін келесі 1-кестеден көруге болады.

1-кесте – Темір жол қызмет көрсету қызметінің жүк тасымалы болжамы млн. тонна

Қызмет түрлері	2017 ж.	2020 ж.
Барлық жүк тасымалы	380	400
%-дық өсім	146	153
ішкі айналымдағы тасымалдық қызметі	192	200
%-дық өсім	136,8	142
экспорттық тасымал	114	119
%-дық өсім	134,4	140
импорттық тасымал	38	41
%-дық өсім	170,4	184
транзит	36	40
%-дық өсім	272,7	303
Ескерту – [2] дереккөзінен алынған		

2020 жылғы қабылданған жобалар негізінде Қазақстандық көлік жобаларына салынатын инвестициялар 40 млрд долларды құрайтындығын «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ өз жоспарына кіргізген болатын. Бұл қабылданған жоспардың мақсаты еліміздің темір жол қызмет көрсету саласын бәсекеге қабілетті сервисті ұсынуға және тасымалдаудың барлық түрлері бойынша көлемдерін арттыруды көздейді [3]. Бұл «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ тарапынан Президентіміздің алдына қойған міндеттерін орындауға өз

септігін тигізеді. Тапсырмасы негізінде елімізді Еуразия континентіндегі логистикалық және транзиттік хаб ретінде қалыптастыру бойынша іс-шаралар атқарылады. Айта кету керек, тәуелсіздігімізден кейін елімізде 2,5 мыңнан астам шақырым темір жол қызмет көрсету саласында темір жол желілері салынды. Бұл барлық мемлекеттер ішіндегі ең жоғары көрсеткішті көрсетеді. Осы бағытта «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ қызметіне салынған инвестициялар көлемінің ауқымын келесі 2-суреттен көруге болады.

2-сурет – «Қазақстан темір жолы» акционерлік қоғамының 2003-2015 жылдар аралығында салған инвестициялар ауқымының көлемі

Ескерту – «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ-ның мәліметтері негізінде автормен жасалған

2-суретте берілгендей 2003 жылғы «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ өндірісіне салған инвестициялар ауқымының көлемі 67 562 млн. теңгені құраған, бұл 2015 жылғы мәліметтермен салыстырғанда алты жарым есеге артқанын көріп отырмыз [4]. «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ инвестициялар жобасының іске асырылуы салада менеджменттік басқарудың жұмыс жасайтындығымен айқындалады. Бұл «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ қызметінің тұрақты жұмысын қамтамасыз етуге және тасымалдау қызметтерінің сапасын, сонымен қатар сала қызметтерінің қауіпсіздігі арттыруға септігін тигізеді. Бұл ин-

вестициялық жобаның нәтижесін «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ өз қызметін 100,7%-ға орындаған, яғни сандық көрсеткіш негізінде жоспардың орындалуы 520000 млн. теңгені құраған. «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ болып жатқан қаржылық дағдарыстарға қарамастан, 2010 жылдан бері республиканың көлік кешенін дамыту барысында инвестициялық салымдардың төмендегені байқалмайды. Осы орайда салынып жатқан инвестициялық жоба негізінде Қазақстан Республикасының көліктік инфрақұрылымын дамыту жоспарын келесі 2-кестелік мәліметтерден көруге болады [5, 6].

2-кесте – Қазақстан Республикасының темір жол инфрақұрылымын дамыту

Нысаналы индикатор	Өлшем бірлігі	Есепті кезең			Жоспарлы кезең			
		2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл	2015 жыл	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл
– жүк тасымалдары	млн. тонна	3 014,3	3 397,4	3 926,6	4550,3	5 050,3	5 550,3	5 950,3

2-кестенің жалғасы

– жолаушылар тасымалдары	млн. адам	18 483,5	18852,7	19229,8	19614,3	20202,7	20606,7	21019,9
– жүк айналымы	млрд. т-км	368,1	427,0	476,5	537,9	582,9	632,9	982,0
– жолаушылар айналымы	млрд. ж-км	211,3	215,5	219,8	224,2	231,0	235,6	243,0
Ескерту – [5, 6] дереккөзі негізінде автормен жасалған								

Еліміздің географиялық орналасуының мүмкіндігі мемлекет темір жол қызмет көрсету саланың дамуына үлкен үлесін қосады. Сонымен қатар, елдің көліктік-логистикалық жүйесін дамытудың ең маңызды дамыту сала болғандықтан аса қажеттілігін көрсетіп отыр. Қабылданып жатқан жобалар негізінде Қазақстанның басты мақсаты халықаралық деңгейде сауда-логистикалық, қаржылық-іскерлік, инновациялық-технологиялық және туристік кешендерді құру мақсаты қойылды. Бұл жобалар жоғары бәсекелестік деңгейіне жетелейтін көліктік-логистикалық жүйеге келтіріп, келесі міндеттерді қамтиды: Қазақстанның логистикалық ортаға айналуы, транзиттік өткізудің жоғары болуы, экспортты барынша арттыру және ұлттық экономиканың ішкі қажеттіліктерін қанағаттандыру, халықтың тұрмыс жағдайын жақсарту.

Ол үшін көліктік-логистикалық жүйені қалыптастыру мен менеджменттің қазіргі заманғы әдісін қолдануы керек. Әлемдік деңгейде көліктік-логистикалық қызмет көрсету орындарын құрудың негізгі артықшылықтарын қазіргі кездегі экспорт пен транзиттің көлік-

тік-логистикалық қызметті арттырудың маңызы көп. «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ қызметін жүзеге асыру көліктік-логистикалық жүйені дамыту бойынша келесідей міндеттерді қарастырады:

- логистикалық ішкі және сыртқы нарық желісін дамыту;
- жеткізіп беру бойынша басқару мен логистикалық қызметті енгізу;
- контейнерлердің санын көтеру;
- инновациялық технологияларды енгізу;
- кадрлық дәреженің көтерілуі;
- ұйымдастырушылық шараларын жоспарының уақылы орындалуы;
- салада менеджменттің дамуы;
- қарым-қатынастың нығаюы;
- транзиттік мүмкіндік;
- темір жол магистральдары жүйесін дамыту.

Осы кезекте, темір жол саласы инфрақұрылымының даму деңгейін арттыру барысында «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ инвестициялық жоба негізінде тізбектелген жоспарын келесі кесте негізінде көруге болады.

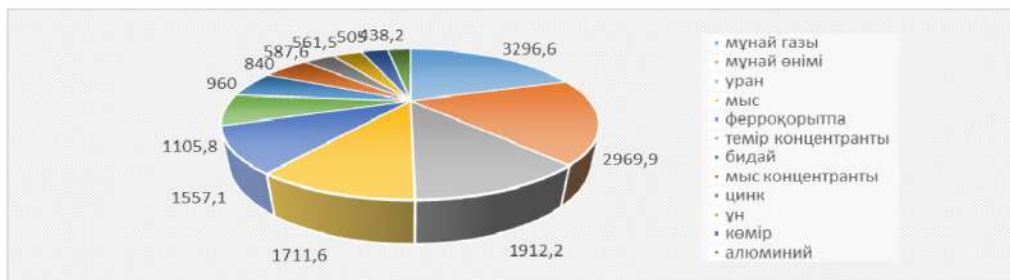
3-кесте – «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ инвестициялық жоба негізінде негізгі көрсеткіштері бойынша есепті жыл мен алға қойылған жоспары

Тікелей нәтижелер көрсеткіштері	Өлшем бірлігі	Есепті жыл	Жоспарлы кезең			
		2014 жыл	2015 жыл	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл
1. Темір жолдары желісінің ұзақтығы бойынша (Жезқазған – Бейнеу); «Арқалық – Шұбаркөл»)	км	-	214	988	-	-
2. Теміржолдарының жағдайын жөндеу	км	800	1000	1 000	1 000	1 000
3. Экспорттық ӨӨҚ-дағы теміржол қызметі тасымалдау шығыстарының үлесі	%	-	10	-	-	-
4. Электрленген темір жол желісі үлесін қосу	%	28,2	28,2	30	32	35
5. Теміржол активтерінің тозуы деңгейін төмендеу	%	58	54	51	48	45
6. Жүк тасымалдау жылдамдығын 17-22%-ға, ал жолаушы тасымалдарын 25-35%-ға арттыру	км/сағат	42,72	42,73	44,0	45,0	48,0
		49,01	49,02	52,0	55,0	58,0
Ескерту – [5, 6] дереккөзі негізінде автормен жасалған						

Әлемдік тәжірибе бойынша логистиканы дамыту бойынша біраз еуропалық мемлекеттердің, айта кететін болсақ Нидерланды, Германия, Польша, Венгрия, Чехия, Австрия мемлекеттерінен өтетін транспорттық транзиттік қызметтерді кірістің бір бөлшегі ретінде қарастырады. Айталық, Голландия мемлекеті қызметтері шығарылатын экспортының жалпы көлемінде транзиттік қызмет көрсетуден түсетін кірістер үлесі 43%-ға дейін жетті. Бұл дамыған инфрақұрылым мен логистикалық желі ретінде Еуропаның ең маңызды транзиттік өткізу қызметіне айналды. Елімізде бұл көрсеткішті бүгінде 3% деңгейінде дамып келуде деп айтуға болады [5, 346].

Халықаралық қарым-қатынасты дамытуда саудада Қазақстанның көліктік логистикасын дамыту деңгейі Дүниежүзілік Банктің LPI логистикасының тиімділігі деңгейінің көрсеткіштеріне сәйкес 2015 жылы 155 елдің ішінде 78-орынды иеленген болатын. Бүгінгі күні Қазақстан «Халықаралық сауда»-2014 индикаторы бойынша Дүниежүзілік Банктің «Doing Business» рейтингтік деңгейінің көрсеткіштеріне сәйкес әлемдегі 182 елдің ішінде 168-орында болып

отыр. Дүниежүзілік Банктің есебі бойынша негізгі шығындар және халықаралық саудадағы төмен көрсеткіш жоғары шығынды логистиканың есебінен қалыптасады. Сондай-ақ тасымалдау бойынша жүктерді өңдеу рәсімі және басқа да көлік шығындары кіреді. Нәтижесінде бұл қызмет көрсетулер уақыты, қызмет көрсету құны мен қызмет көрсету сапасына әсер етеді. Сөйтіп логистикалық қызмет көрсету сауданың тежелуі мен сұраныстың төмендеуіне алып келеді. Темір жол саласында қызмет көрсету логистикалық жүйе мемлекетіміз өңірлері арасындағы экономикалық байланыстарды іске асырудың негізгі құралы болып табылады. Сондай-ақ әлемдік нарықтарға мемлекет тауарлардың экспортын басты өткізуші болып табылады. ҚР экспорттық қызметке талдау жасайтын болсақ, 2014 жылғы нәтижелер бойынша 78,2 млрд. доллар құраған, бұл өткен жылмен салыстырғанда 8,2%-ға төмен. Бұл көрсеткіш 2013 жылы да 2012 жылмен салыстырғанда 9% төмен болған. Бұл көрсеткіштің соңғы кездегі төмендеу деңгейінің себебі шикізаттар мен тауар айналымының төмендеуіне байланысты болып отыр (3-сурет) [7].

3-сурет – Шетелдік елдерге шығарылған экспортталатын тауарлар көлемі

Ескерту – автор құрастырған.

Сонымен қатар бұл көрсеткіштің төмендеуіне баға коэффициенті де әсерін тигізуде. 2014 жылы 1 тонна Қазақстандық мұнайдың бағасы 786,2 доллар болған, 2013 жылға қарағанда 3%-ға төмен. 2014 жылы нәтижелерді 2013 жылға қарағанда экспорттың төмендеуіне әсер еткен тауарлар: мұнай – 6%, мыс – 36%, темір концентранты – 29%, уран – 18%, бидай – 23% кемігені, ал бұл көрсеткіш жалпы экспорттық 80 пайызын құраған. Сондықтан бәсекеге қабілетті экономиканы қалыптастыруда темір жол саласында инвестициялық жобаларды қалыптастыруда менеджменттің бағыты үл-

кен рөл атқарады. Өйткені темір жол инфрақұрылымы екі фактор негізінде қалыптасады: тасымалдау деңгейін арттыру мен транзиттік қызметті барынша көбейту. Осыған қоса елімізде логистиканы дамытудың негізгі проблемалары:

- негізгі құралдар жетіспейтіндігіне қарамастан олардың тозу деңгейінің жоғары болуы;
- дәліздерді жүйелі басқарудың жоқтығы;
- логистика қызметінің төмен деңгейі;
- басқару жүйесіндегі институционалдық шектеулердің қойылуы;
- заманауи техника-технологиялардың жетіспеушілігі.

Қорытынды

Осы тұрғыда талдауды толықтыру мақсатында логистика қызметіне SWOT талдауды

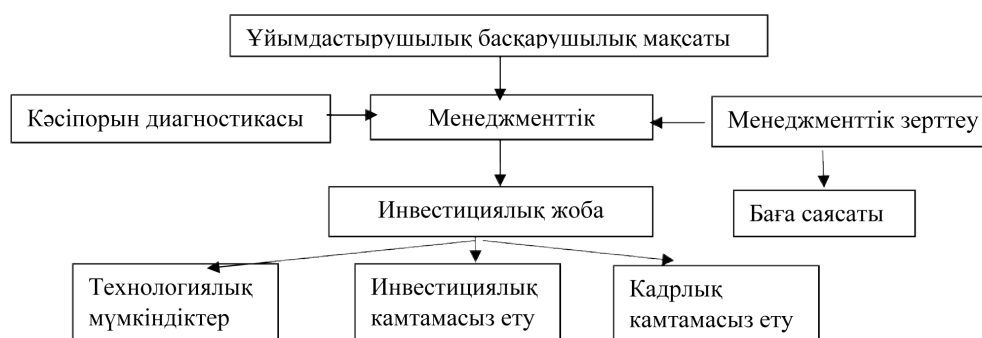
жөн көрдік. Келесі кесте мәліметі негізінде талдауды көруге болады.

«Қазақстан темір жолы» ҰК» АҚ-ның логистикалық қызметіне SWOT талдау

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
1) Еліміздің тиімді географиялық орналасуы; 2) Көлік инфрақұрылымының дамыған желісі; 3) Кеден одағына кіру.	1) Көлік инфрақұрылымындағы техникалық сәйкессіздік; 2) Логистика қызметін жеткіліті дәрежеде қолданылмай жатқандығы; 3) Көлік құралдарының жоғары дәрежеде тозуы; 4) Темір жол желісінің сәйкессіздігі; 5) Контейнерлік тасымалдаудың төмен деңгейі.
Мүмкіндіктер	Қауіптер
1) Логистика қызметі жүйені құру; 2) Қарым-қатынастарды дамыту; 3) Логистика қызметін ұсынатын агенттік орта құру; 4) Мультимодальді тасымалдауды нығайту; 5) Көлік құралдарын барынша жанарту.	1) Логистика қызметіне сұраныстың әсері; 2) Мемлекеттен транзиттің айналып өту мүмкіндіктері; 3) Тасымалдау бағасының жоғары болуы.
Ескерту – автормен жазылған	

Осы орайда «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ қызметінде инвестициялық жобаларды басқаруда қойылатын талаптарға: қызмет сапасын тиімді пайдалануы, төлем қабілеттілігін арттыру, қаржылық тұрақтылыққа қол жеткізу және тәуекелділікті ескеру, табыстың төмендеуіне жол бермеу. Сондықтан бұл жағдайда менеджменттің дамуы

алдыңғы мақсатқа шығады. Басқару менеджментінің мақсаты мен бағыты белгілі болған жағдайда оған қажетті инвестициялық қор салынуы керек. Осы бағыттың негізінде инвестициялық жобасы құрылады. Келесі 4-суретте инвестициялық жобаларды басқаруда менеджменттің мақсаты мен бағыты байланысын көруге болады.

4-сурет – Теміржол саласында инвестициялық жобалаудың мақсаты мен менеджменттің бағыты

Ескерту – автор құрастырған

Логистиканы қалыптастыруда инвестициялық жобаның мақсаты келесідей менеджменттік бағытты ашады:

1) «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ қызметінің тиімділігін арттыру;

2) «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ дамытудың ұзақ мерзімге стратегиясын жасауға ынталандырады.

«Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ логистикалық қызметін дамытуда ин-

вестициялық жобадан оң экономикалық нәтиже логистика қызмет пен техникалық жабдықтауда жақсы нәтиже береді. Темір жол қызметін дамытуда инвестициялар үлкен рөл атқаратындығын теріске шығаруға болмайды. «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ-ы логистикалық қызметін қалыптастыруда ұйымдастырушылық экономикалық тетіктерін жетілдіруде инвестициялық салымдар мен менеджменттің

басқарылуын қадағалау қажет. Бұл «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ-ы логистика қызметін жетілдіру тетігінің бірі. Бұл темір жол қызмет көрсету саласының қаржылық тұрақтылығын арттыру арқылы еліміздің экономикалық жағдайын түзетуге үлкен мүмкіндік болады. Өйткені әрбір саланың дамуы ел экономикасына тікелей әсер беруші фактор болып табылады.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ»; электрондық қор: [http:// www.strategy2050.kz](http://www.strategy2050.kz)
- 2 Қазақстан Республикасы Ұлттық Экономика Министрлігі Статистика комитеті; www.stat.gov.kz
- 3 «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ ресми сайты <http://www.railways.kz/taxonomy/term/75?page=14>
- 4 Қазақстан Республикасындағы көлік // статистикалық жинақ. – Алматы, 2015. – 38 б.
- 5 Қазақстан Республикасы көлік жүйесінің инфрақұрылымын дамытудың және ықпалдастырудың 2020 жылға дейінгі «Мемлекеттік бағдарламалар тізбесін бекіту туралы» ҚР Президентінің 2010 жылы 19 наурыздағы №957 Жарлығына толықтыру енгізу туралы ҚР Президенті жобасы – ҚР Үкіметінің 29 қараша 2013 ж. №1263 қаулысы.
- 6 Қазақстан Республикасы Көлік және коммуникация министрлігінің 2014 – 2018 жылдарға арналған стратегиялық жоспары: 2013 жылғы 31 желтоқсанындағы Қазақстан Республикасы Үкіметінің № 1561 қаулысымен бекітілген.
- 7 Абдулин Р.Ж., Турсынбекулы Д. Анализ функционирования предприятий железнодорожного транспорта РК; электрондық қор: <http://www.analitika.kz/images/INDIRA/analiz.pdf>

References

- 1 Message of President N.A. Nazarbaeva to the people “Way of Kazakhstan – 2050: single aim, single interests, single future; [http:// www.strategy2050.kz](http://www.strategy2050.kz)
- 2 Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, Committee of statistics ; www.stat.gov.kz
- 3 NK «Railway Kazakhstan» mail, <http://www.railways.kz/taxonomy/term/75?page=14>
- 4 Transport Republic Kazakhstan // .– Алматы. – 2015. – 38 б.
- 5 Message of President of Republic of Kazakhstan on November, 29 2013 №1263 About the project of Decree of President of Republic of Kazakhstan “About the Government program of development and integration of infrastructure of a transport system Republics of Kazakhstan 2020” and bringing addition of Decree of President of Republic of Kazakhstan on March, 19 a 2010 g №957 “About claim of list of the government programs”
- 6 Decision of Government of Republic of Kazakhstan from December, 31 2013 №1561 About the strategic plan of Ministry of transport and communication of Republic of Kazakhstan on 2014-2018 year
- 7 R.Zh. Abdulin D.Tursinbekuli Analysis of functioning of enterprises of railway transport of PK; <http://www.analitika.kz/images/INDIRA/analiz.pdf>

Авторлар туралы мәлімет

Агумбаева А.Е. – экономика ғылымдарының кандидаты, Шәкәрім атындағы Семей қаласының мемлекеттік университеті

Адаева Н.А. – PhD докторанты, Нархоз университеті

Актуреева Э.А. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Алашбаева Н.М. – PhD докторанты, Қ. Сәтбаев атындағы ҚҰТУ

Алигожин Б.К. – PhD докторанты, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы

Альжанова Ф.Г. – экономика ғылымдарының докторы, доцент, ҚР БжҒМ ҒК Экономика институты

Аманбеков Г. М. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Андыбаева Г.Т. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Нархоз университеті

Арзаева М.Ж. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Асилова А.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Ахметкалиева С.К. – т.ғ.к., доцент м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Әжмұрат Н.Т. – PhD докторант, Қырғыз Халықаралық университеті

Байдильдина А.М. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Байдурын М.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, докторант, Ресейлік Ғылым Академиясының Нарық мәселелері институты

Бейжанова А.Т. – экономика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Бектурганова М.С. – PhD докторанты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Болат А. – PhD докторанты, Халықаралық бизнес университеті

Борталевич С.И. – экономика ғылымдарының докторы, доцент, Ресейлік Ғылым Академиясының Нарық мәселелері институты

Гасанова А.А. – магистр, ассистент-оқытушы, Сулейман Демирел атындағы университеті

Дарибаева М.Ж. – PhD докторы, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Джакишева У.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Джулаева А.М. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Днишев Ф.М. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БжҒМ ҒК Экономика институты

Жидебекқызы А. – PhD докторанты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Жунисова Г.Е. – PhD докторанты, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Заманбеков Д.Ш. – PhD докторы, профессор, Сулейман Демирел атындағы университеті

Зейнолла С. – PhD докторы, доцент м.а., «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы

Иляшова Г.К. – PhD докторанты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Кадырханова Ж.М. – PhD докторанты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Калимуратқызы Б. – PhD докторанты, Халықаралық бизнес университеті,

Карибаев Е.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

Коргасбеков Д.Р. – PhD докторант, ҚР БжҒМ ҒК Экономика институты

Көшербаева Г.К. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Кужиев Б.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

Кухарь В.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, PhD докторы, Урал мемлекеттік университеті

Қалиақпарова Г.Ш. – PhD докторы, доцент, «Қайнар» академиясы

Құнанбаева Д.Ә. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Логинов Е.Л. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, Ресейлік Ғылым Академиясының Нарық мәселелер институты

Мукашева А.Д. – магистр, аға оқытушы, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

Мухамадиева А.А. – экономика ғылымдарының кандидаты, Қазақстандық инновациялық университеті

Мухтар Е.С. – PhD докторы, оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Мухтарова К.С. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Мылтықбаева А.Т. – PhD докторы, доцент м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Низамдинова А.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Нургазина А.М. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Нуркашева Н.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Нархоз» университеті

Оналтаев Д.О. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Алматы экономика және статистика академиясы

Оралбаева Ж.З. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Рахматуллаева Д.Ж. – PhD докторы, доцент м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Сабинова Р.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессоры, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

Сагиева Р.К. – экономика ғылымдарының докторы, доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Садыханова Г.А. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Супугалиева Г.И. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Сыздықова Д.И. – магистр, аға оқытушы, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

Сыздықова К.Ш. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Қайнар» академиясы

Танжарикова А.Ж. – аға оқытушы, Алматы экономика және статистика академиясы

Темірбекова А.Б. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, Алматы Менеджмент университеті

Темірбекова Ж. А. – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессоры, Сүлейман Демирель атындағы университеті

Тлеппаев А.М. – PhD докторы, доцент м.а., Қазақ-неміс университеті

Тлеужанова Д.А. – экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті

Товма Н.А. – PhD докторы, доцент м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Тұмбай Ж.О. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Тураров Д.Р. – экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Түрдиева З.М. – PhD докторы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті

Увакбаева Г.Б. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Унербаева Р.У. – оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Шүренов Н.Б. – оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

МАЗМҰНЫ–СОДЕРЖАНИЕ

<i>Мухтарова К.С.</i> Развитие успешного взаимодействия местного самоуправления с органами государственного управления в соответствии с мировыми стандартами качества в Республике Казахстан	4
<i>Байдурин М.С., Борталевич С.И., Логинов Е.Л.</i> Формирование интегрированных механизмов научно-технического сотрудничества в рамках ЕАЭС	10
<i>Темирбекова А.Б.</i> Конкурентоспособность сельского хозяйства Казахстана в условиях интеграции в ЕАЭС	16
<i>Құнанбаева Д.Ә.</i> Ұлттық экономикада дағдарыс-менеджмент тиімділігін арттыру мәселелері.....	26
<i>Байдильдина А.М., Жунисова Г.Е.</i> Эффективность финансового менеджмента в обеспечении конкурентоспособности продовольственных товаров	32
<i>Мухтарова К.С.</i> Сущность и целенаправленность установления системы компетенций для успешной организации деятельности местной власти в Республике Казахстан	40
<i>Байдурин М.С., Борталевич С.И., Логинов Е.Л.</i> Экономическая интеграция в научно-технической сфере государств-участников ЕАЭС	48
<i>Мухтарова К.С., Мылтыкбаева А.Т., Мухтар Е.С.</i> Расширение финансово-экономической независимости органов местного управления и самоуправления в Республике Казахстан	54
<i>Альжанова Ф.Г., Днишев Ф.М., Коргасбеков Д.Р.</i> Наукоемкая экономика: подходы к исследованию и измерению.....	60
<i>Сагиева Р.К., Кадырханова Ж.М.</i> Становление наукоемкой и устойчивой экономики в Казахстане: особенности современного этапа	70
<i>Мухтарова К.С., Мылтыкбаева А.Т., Мухтар Е.С.</i> Усиление ответственности и вовлеченности населения и бизнес-структур в решение социально-экономических вопросов местного управления и самоуправления в РК	78
<i>Темирбекова Ж.А.</i> Оценка системы ценностей трудовой деятельности субъектов неофициального рынка труда и неформальной занятости.....	84
<i>Сабирова Р.К., Қужиев Б.С., Мукашева А.Д.</i> Заманауи қоғамда жастар арасындағы жұмыссыздықты шешу жолдары.....	92
<i>Mukhtarova K.S., Zhidebekkyzy A.</i> Commercialization of green technology projects in Kazakhstan: key factors and barriers.....	100
<i>Оналтаев Д.О.</i> Деятельность исламских банков в мире: регулирование и перспективы развития	106
<i>Арзаева М.Ж.</i> Салық қатынастарын гармонизациялаудың интеграция үдерісін дамытудағы ролі.....	114
<i>Sadykhanova G.A., Piyashova G.K.</i> Employment problems in Kazakhstan	120
<i>Нуркашева Н.С.</i> Коммерциялық банктердің өтімділігін басқару және бағалау ерекшеліктері.....	124
<i>Карибаев Е.С., Сыздыкова Д.И.</i> Проблемы моделирования банковских кризисов.....	132

<i>Актуреева Э.А., Сыздыкова К.Ш.</i> К вопросу государственной политики здравоохранения Республики Казахстан	140
<i>Нургазина А.М., Аманбеков Г.М.</i> Особенности становления и развития пенсионного обеспечения в мире	146
<i>Ахметкалиева С.К.</i> Метод игрового имитационного моделирования для задач производственной логистики	152
<i>Андыбаева Г.Т., Оралбаева Ж.З.</i> Қаржылық есептілікті қалыптастырудағы инфляцияны есепке алу әдістерінің әлемдік тәжірибесі.....	158
<i>Джулаева А.М., Тумбай Ж.О., Шуренов Н.Б.</i> Потенциал государственно-частного партнерства для развития инновационной экономики в Казахстане.....	164
<i>Джакишева У.К.</i> Особенности и организация проведения налогового аудита	170
<i>Низамдинова А.К.</i> Специфические особенности бухгалтерского учета в сельскохозяйственных формированиях	174
<i>Нургазина А.М.</i> Особенности функционирования системы пенсионного обеспечения.....	178
<i>Тураров Д.Р.</i> Көлік-логистикалық инфрақұрылымды дамытудағы оптималды тасымалдау жоспарының моделін құру және экономикалық тиімділігін бағалау.....	184
<i>Асилова А.С., Тлеужанова Д.А.</i> Ауыл шаруашылығын микронесиеледі жетілдіру перспективалары.....	194
<i>Турдиева З.М., Кухарь В.С., Агумбаева А.Е.</i> Зарубежный и отечественный опыт применения системы менеджмента качества в условиях современной рыночной экономики	204
<i>Бейжанова А.Т.</i> Инновациялық маркетингтік технологиялар түсінігі және оның ерекшеліктері	212
<i>Увакбаева Г.Б., Көшербаева Г.К.</i> Инновационное развитие экономики Республики Казахстан на современном этапе: проблемы и перспективы	218
<i>Nurgazina A.M.</i> Main features of a Monetary and Credit Policy.....	226
<i>Mukhamadiyeva A.A., Agumbayeva A.Ye.</i> Budgeting as a tool for managing enterprise strategy.....	230
<i>Zamanbekov D.Sh., Gassanova A.A.</i> Analysis of Banking Sector of Kazakhstan in terms of profitability: Islamic versus Traditional Banking.....	238
<i>Калиакпарова Г.Ш.</i> Вопросы эффективности применения контроллинга на предприятиях пищевой промышленности Республики Казахстан	248
<i>Рахматуллаева Д.Ж.</i> Теоретический анализ исследований о сущности и роли ПИИ в экономике принимающей страны	254
<i>Товма Н.А., Теппаев А.М., Зейнолла С.</i> Проблемы инвестирования в проекты энергоэффективности.....	262
<i>Дарибаева М.Ж.</i> Қазақстан Республикасының төлем балансының құрылымын талдау	270
<i>Сунугалиева Г.И.</i> Дамыған елдердің орталық банктерінің ақша-несие саясатының ерекшеліктері	278

<i>Танжарикова А.Ж.</i> Анализ влияния человеческого капитала на результаты деятельности телекоммуникационных компаний	286
<i>Унербаева Р.У.</i> Қазақстан Республикасында кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау	292
<i>Әжмұрат Н.Т., Шуренов Н.Б.</i> Агроөнеркәсіп кешенін жетілдірудегі маркетингтің маңыздылығы	298
<i>Адаева Н.А.</i> Даму мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың білім алу құқығын жүзеге асырудың ұйымдық-экономикалық механизмі	304
<i>Болат А.</i> Банк жүйесін реттеуде кең қолданылатын үлгілер: артықшылықтары мен кемшіліктері	314
<i>Калимуратқызы Б.</i> Көлеңкелі экономиканың мәні, оның өсуіне әсер ететін себептер мен факторлар	322
<i>Алигожин Б.К.</i> Зарубежная передовая практика венчурного инвестирования: опыт стран	330
<i>Бектурганова М.С.</i> Концептуальные основы перехода к низкоуглеродному развитию нефтегазового комплекса РК	336
<i>Алашбаева Н.М.</i> «Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ логистикасын қалыптастыруда инвестициялық жобаларды басқару және менеджменттің тиімділігі	342
Авторлар туралы мәлімет	350

CONTENTS

<i>Mukhtarova K.S.</i> The development of successful interaction of local self-government with public authorities according to the international standards of quality in Republic of Kazakhstan.....	4
<i>Baidurin M.S., Bortalevich S.I., Loginov E.L.</i> Formation of integrated mechanisms for scientific and technical cooperation in EAEU.....	10
<i>Temirbekova A.B.</i> The competitiveness of Kazakhstan's agriculture in the conditions of integration into the EAEU	16
<i>Kunanbaeva D.A.</i> The problems of increasing of the efficiency of crisis-management in the national economy.....	26
<i>Baydyldyna A.M., Zhunisova G.E.</i> Efficiency of financial management in providing competitiveness of food products business	32
<i>Mukhtarova K.S.</i> The essence and purpose of establishing a system of competences for the successful organization of local authorities in the Republic of Kazakhstan	40
<i>Baidurin M.S., Bortalevich S.I., Loginov E.L.</i> Economic integration in science and technology in EAEU member states.....	48
<i>Mukhtarova K.S., Myltykbayeva A.T., Mukhtar E.S.</i> Expansion of economic and financial independence of local government and self-government in the Republic of Kazakhstan	54
<i>Alzhanova F.G., Dnishev F.M., Korgasbekov D.R.</i> Knowledge-intensive economy: approaches to the research and measurement	60
<i>Sagiyeva R., Kadyrkhanova Zh.</i> The formation of a knowledge-based and sustainable economy in Kazakhstan: the peculiarities of the present stage.....	70
<i>Mukhtarova K.S., Myltykbayeva A.T., Mukhtar E.S.</i> Increased responsibility and involvement of population and business structures in the solution of socio-economic issues of local governance and self-government in the Republic of Kazakhstan	78
<i>Temirbekova Zh.</i> Evaluation the work value system of subjects of informal labor market and informal employment	84
<i>Sabirova R.K., Kuzhiev B.S., Mukasheva A.D.</i> Solutions to the problems of unemployment among young people in today's society.....	92
<i>Mukhtarova K.S., Zhidebekkyzy A.</i> Commercialization of green technology projects in Kazakhstan: key factors and barriers.....	100
<i>Onaltayev D.O.</i> The activities of Islamic banks in the world: regulation and development prospects	106
<i>Arzayeva M.Zh.</i> The role of harmonization of tax relations in the development of the integration process	114
<i>Sadykhanova G.A., Ilyashova G.K.</i> Employment problems in Kazakhstan	120
<i>Nurkasheva N.S.</i> Features liquidity management of commercial banks and their evaluation.....	124
<i>Karibayev Y.S., Syzdykova D.I.</i> Problems of banking crises modeling.....	132
<i>Aktureeva Je.A., Syzdykova K.Sh.</i> To the question of public policy of health protection of Republic of Kazakhstan.....	140

<i>Nurgazina A.M., Amanbekov G.M.</i> Features of formation and development of pension provision in the world	146
<i>Ahmetkaliyeva S.K.</i> The game simulation method for manufacturing logistics problems.....	152
<i>Andybaeva G.T., Oralbaeva Zh.Z.</i> The world practice methods of inflation accounting in the formation of the financial statements.....	158
<i>Dzhulaeva A.M., Tumbai Zh.O., Shurenov N.B.</i> The potential of public-private partnership for the development of innovative economy in Kazakhstan.....	164
<i>Dzhakysheva U.K.</i> <i>Features and organization of the tax audit</i>	170
<i>Nizamdinova A.K.</i> Features of accounting in plant	174
<i>Nurgazina A.M.</i> Main features of a pension system.....	178
<i>Turarov D.R.</i> Development of model of optimal transportation and estimation of economic efficiency transport - logistic infrastructure.....	184
<i>Assilova A.S., Tleuzhanova D.A.</i> Prospects for the development of agriculture microcrediting.....	194
<i>Turdieva Z., Kuhar V., Agumbayeva A.</i> Foreign and domestic experience of application of a quality management system in the conditions of modern market economy	204
<i>Beyzhanova A.T.</i> The concept and features of innovative marketing technology	212
<i>Uvakbayeva G.B., Kosherbayeva G.K.</i> Innovative development of economy of the Republic of Kazakhstan at the present stage: Problems and Prospects	218
<i>Nurgazina A.M.</i> Main features of a Monetary and Credit Policy.....	226
<i>Mukhamadiyeva A.A., Agumbayeva A.Ye.</i> Budgeting as a tool for managing enterprise strategy.....	230
<i>Zamanbekov D.Sh., Gassanova A.A.</i> Analysis of Banking Sector of Kazakhstan in terms of profitability: Islamic versus Traditional Banking.....	238
<i>Kaliakparova G.Sh.</i> The Controlling application efficiency questions on the Republic of Kazakhstan food industry entities	248
<i>Rakhmatullayeva D.Zh.</i> Theoretical analysis of studies on the essence and role of FDI in the host economy.....	254
<i>Tovma N.A., Tleppaev A.M., Zeinolla S.</i> Problems of investment in energy efficiency projects	262
<i>Daribayeva M.Zh.</i> Analysis of the structure of the balance of payments of the Republic of Kazakhstan.....	270
<i>Supugaliyeva G.I.</i> The features of the monetary policy of central banks in developed countries.....	278
<i>Tanzharikova A.Zh.</i> Analysis of influence of a human capital on results of activities of the telecommunication companies.....	286
<i>Unerbaeva R.U.</i> State support of entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan	292

<i>Azhmurat N.T., Shurenov N.B.</i> The value of development marketing in agro-industrial complex	298
<i>Adayeva N.A.</i> Organizational-economic mechanism of realization of the right to education of persons with limited development opportunities	304
<i>Bolat A.</i> Common Models of Banking System Regulation: Advantages and Disadvantages.....	314
<i>Kalimuratkyzy B.</i> The essence of shadow economy, causes and factors affecting its growth	322
<i>Aligozhin B.</i> Foreign best practice in venture investment: experience of countries.....	330
<i>Bekturganova M.S.</i> Conceptual bases of transition to low-carbon development of oil and gas sector of Kazakhstan	336
<i>Alashbaeva N.M.</i> Managements by investment projects and management efficiency in forming of logistic NK “Kazakhstan railway”.....	342
Авторлар туралы мәлімет	350

УСПЕЙТЕ ПОДПИСАТЬСЯ НА СВОЙ ЖУРНАЛ

АКЦИЯ!!!

**Каждому подписчику
ПУБЛИКАЦИЯ СТАТЬИ
БЕСПЛАТНО!!!**

- Акция действительна при наличии квитанции об оплате годовой подписки.
- Статья должна соответствовать требованиям размещения публикации в журнале.
- Статья печатается в той серии журнала, на которую подписался автор.
- Все нюансы, связанные с публикацией статьи, обсуждаются с ответственным секретарем журнала.

Издательский дом
«Қазақ университеті»
г. Алматы,
пр. аль-Фараби, 71
8 (727) 377 34 11, 221 14 65

АО «КАЗПОЧТА»
г. Алматы,
ул. Богенбай батыра, 134
8 (727 2) 61 61 12

ТОО «Евразия пресс»
г. Алматы,
ул. Жибек Жолы, 6/2
8 (727) 382 25 11

ТОО «Эврика-пресс»
г. Алматы,
ул. Кожамкулова, 124, оф. 47
8 (727) 233 76 19, 233 78 50